GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA

VOLUM 5

ESC-
FORNAL

GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA

VOLUM V

Patrocina

CONSELL INSULAR DE MALLORCA

Col.labora

BANCA MARCH

PROMOMALLORCA

G R A N
ENCICLOPÈDIA
DE MALLORCA

Edita: Promomallorca Edicions, S.A.
Imprimeix: Gràfiques Garcia - Inca (Mallorca)

© Promomallorca Edicions, S.A.

Disseny del logotipus: Ramon Canet

ISBN 84-86.617.02-2 Obra Completa
84-86.617-07-3 Tom V
Dipòsit Legal: P.M. 867-1989

Comitè d'Honor

Molt Honorable Senyor Gabriel Cañellas Font
President del Govern de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears

Molt Il.lustre Senyor Jeroni Albertí Picornell
President del Parlament de les Illes Balears

Il.lustríssim Senyor Ramon Aguiló Munar
Batle de l'Excel.lentíssim Ajuntament de Palma

Honorable Senyora Maria Antònia Munar Riutort
Consellera de Cultura, Educació i Esports

Il.lustríssim Senyor Joan Verger Pocoví
President del Consell Insular de Mallorca

Sr Carles March Delgado
President de la Banca March

Dr Francesc de Borja Moll Casasnovas
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans

Direcció General

Dr Miquel Dolç i Dolç
Catedràtic d'Universitat

Direcció Editorial

Pere A Serra Bauzà

Consell Editorial

Paulí Buchens Adrover - Felicià Fuster Jaume - Simó J Galmés Cerdó - Josep Garcia Gelabert
Jaume Martorell Cerdà - Baltasar Ramon Clar - Alfons Salgado Gomila - Joan Verger Pocoví

Consell de Direcció

Llorenç Capellà Fornés - Damià Ferrà-Ponç - Guillem Frontera Pascual
Josep Mascaró Pasarius - Aina Moll Marquès - Pere A Serra Bauzà

Direcció Executiva

Ferran Aguiló Sureda

Coordinació

Lourdes Mazaira Cabana-Verdes

Planimetria

Josep Mascaró Pasarius

Fotografia i Dibuixos

Guillem Alomar Canyellas - Jesús Jurado Gallardo - Josep Mascaró Pasarius
Tomàs Monserrat Domingo - Vicenç Sastre Arrom - Lluís Valcaneras Nebot
Arxius d'Última Hora, Baleares, Brisas i Promomallorca

Institucions i Entitats Col.laboradores

Govern Autònom de les Illes Balears - Consell Insular de Mallorca - Ajuntament de Palma - Antena 3
Última Hora - Baleares - Banca March - Gas i Electricitat, S.A.
Gràfiques Garcia (Ingrama, S.A.) - Majorca Daily Bulletin

Recerca i Redacció

Catalina Aguiló Ribas - Miquel Alenyar Fuster - Llorenç Alzina Rosselló - Josep Amengual Batle
Marta Aspachs Pagès - Carme Bennàsser Ferragut - Francesc Bonafè Barceló - Bernat Campins Llabrés
Pau Cateura Bennàsser - Paula Cantallops Caimari - Antònia Cirer Rosselló - Gabriel Colom Coll
Mateu Colom Palmer - Bartomeu Ensenyat Estrany - Bartomeu Font Obrador - Margalida Frau Matas
Bàrbara Genovart Darder - GOB - Margalida Guardiola Fiol - Domingo Jiménez Riutort
Josep Juan Vidal - Dolors Ladaria Bañares - Joan Llabrés Ramis - Gabriel Llompart Moragues
Antoni Marimon Riutort - Miquel Massutí Oliver - Pere de Montaner Alonso - Antònia Morey Tous
Lleonard Muntaner Mariano - Emilià Páez Cervi - Joan Parets Serra - Llorenç Pérez Martínez
Lluís Pomar Vidal - Andreu Ramis Puigròs - Catalina Ramis Sampol - Magdalena Riera Frau
Salvador Ripoll Cardell - Xavier Salvà Picó - Antònia Sastre Pallicer
Miquel Seguí Aznar - Gabriel Seguí Trobat - Josep Carles Tous Prades
Miquel Trias Gusó - Margalida Tur Català - Lluís Valcaneras Nebot

Agraïm la col.laboració de:

Arxiu i Biblioteca de l'Ajuntament de Palma - Arxiu del Regne de Mallorca - Arxiu Diocesà
Biblioteca Balear de la Real - Biblioteca de Cultura Artesana del CIM - Biblioteca Pública Provincial
Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Mallorca i Eivissa
Corresponsals dels diaris Baleares i Ultima Hora - Federacions Esportives de Mallorca
Foment de Turisme de Mallorca - Fundació Bartomeu March - Fundació Cultural Prefama
Institució Firal de Balears - Museu de Mallorca - Obra Cultural Balear
Secretaris dels Ajuntaments de Mallorca - Societat Arqueològica Lul.liana
Societat d'Història Natural de Mallorca - Universitat de les Illes Balears

NORMES GENERALS PER A L'ÚS DE LA GRAN ENCICLOPÈDIA DE MALLORCA

ESTRUCTURA DE LES VEUS

La **Gran Enciclopèdia de Mallorca** és una obra de caràcter analític i d'àmbit local, ordenada alfabèticament, en la qual s'ha donat entrada a les coses, fets i personatges més rellevants de Mallorca. Està estructurada bàsicament en entrades objectives, sintètiques i el més concretes possible. A més, el lector hi trobarà diversos articles, en distinta tipografia, signats i requadrats, on especialistes han completat les usuals entrades amb estudis més globals o visions menys sintètiques.

Ordenada alfabèticament, de temes relacionats amb Mallorca
Entrades sintetitzades, en tipografia normal
Articles globals o d'opinió en altra tipografia

Usualment, a cada entrada, escrita en negreta majúscula, li correspon una definició, menys en els següents casos:

Accepcions distintes amb el mateix nom

Topònims Quan a un mateix nom li corresponen diverses localitzacions, s'han posat en una mateixa entrada, un rere l'altre, ordenats per l'ordre alfabètic del municipi al qual pertanyen i separats per un quadratí (■). Exemple: a l'entrada **ALEGRE, SON** el lector trobarà els diversos indrets que a Mallorca es denominen així, ordenats de la següent manera: Algaida ■ Andratx ■ Campos ■ Inca ■ Manacor ■ Marratxí...

S'ha fet excepció a aquesta norma quan un d'ells és molt més gran i conegut i, per tant, més desenvolupada la seva explicació, que s'ha posat en primer lloc. Exemple: a l'entrada ARENAL. S'entra en primer lloc el de Llucmajor-Palma, seguit dels altres ordenats alfabèticament.

Topònims amb un mateix nom, en una sola entrada

Altres S'han posat seguits ordenats amb un número en negreta.

Accepcions distintes amb distints noms

Biologia A les famílies de flora i fauna, en què el nom comú sol esser igual amb distints adjectius, s'han posat totes les espècies en una mateixa entrada genèrica, ordenades alfabèticament i escrites en minúscula negreta. Exemple: **ESTEPA —Estepa blanca, estepa blanera, estepa joana, estepa negra.**

Famílies botàniques o faunístiques, en una sola entrada

Altres Ocasionalment, s'han inclòs en una mateixa entrada:
- parents amb una importància menor o del qual no es tenen dades.
- treballs o associacions que reben el nom de l'autor i mantenen un fort lligam amb la seva tasca. Aquestes veus vénen registrades en minúscula negreta.

- Quan una veu de rellevància, en la qual s'han inclosos diversos aspectes relacionats amb ella, aquests vénen separats per quadratí (■). Si cadascuna de les parts, per la seva importància, ha estat tractada extensivament —com en el cas del pobles, on les generalitats, la història, l'economia i la vida social ocupen llargs paràgrafs—, s'han separat, dins la mateixa i única entrada, amb encapçalaments centrats.

- Quan una empresa, publicació, etc, han tengut diversos noms al llarg de la seva història, sempre s'ha entrat pel més modern. En alguns casos, quan el més conegut no es corresponia amb l'entrada, se n'ha fet una de suplementària que hi remet.

- Quan una persona és coneguda pel seu malnom, s'ha fet entrada amb aquest, que remet a l'oficial.

- El mateix passa amb la flora i la fauna, on els noms populars, a vegades, no coincideixen; aleshores s'han fet diverses entrades que remeten a una de sola, la que hem cregut més coneguda.

- Els noms científics de flora i fauna s'han escrit en cursiva i entre parèntesi, excepte si fan part de l'entrada.

- Si el malnom d'un personatge és molt popular, s'ha posat en versaleta i a continuació del nom oficial. En cas de menor popularitat, figura en cursiva dins la redacció de la veu.

ORDENACIÓ

Per ordenar les veus de la **Gran Enciclopèdia de Mallorca**, s'ha distingit entre el **cos principal** de la veu i els **complements.**

El cos principal Està format per la paraula o paraules que caracteritzen i identifiquen la veu.

Els complements Són els articles, partícules, noms de font i genèrics que encapçalen la veu.

cos principal	complements
NADAL CRESPI,	BERNAT
MAJOR,	PUIG
BAULO,	SON
AIGO,	TORRENT DE S'
ROQUETA,	LA
FORMENTOR,	HOTEL

Alfabetització

Alfabetitzat lletra per lletra del cos principal
AGUILÓ SAMPOL, VICENÇ JORDI
AGUILÓ SERRA, FRANCESC
AGUILOT, S'
AGUILÓ TARONGÍ, FRANCESC

Les entrades, en majúscula i negreta, es troben ordenades alfabèticament **lletra per lletra** del cos principal i, en cas d'igualtat, dels complements, si hi són, separats per una coma.

No s'han tengut en compte a l'hora d'alfabetitzar les partícules d'unió ('i'-'y') ni altres grafies de caràcter ortogràfic o diacrític (punts, guions, punts volats, espais, accents gràfics); així, també, la 'ç' i la 'ñ' s'han tractat 'c' i 'n', respectivament.

Cal fer atenció a aquest tipus d'ordenació, ja que, tot i que facilita la recerca, no ha estat habitual en altres publicacions d'aquest tipus més antigues.

La partícula àrab 'al-' de principi d'entrada no s'alfabetitza
AHELENMEYER
al-AHWAZ
Al,CAN

A aquesta regla general, només s'ha fet excepció amb els noms àrabs no catalanitzats, en els quals la partícula «al-» de principi d'entrada, s'ha mantengut al començament, en minúscula negreta, i no s'ha alfabetitzat.

Registre lingüístic

Estàndard amb variants dialectals
Les veus en errònia ortografia, remeten a les correctes

Tot i que en el contengut de les veus s'ha tendit a estandarditzar el llenguatge, s'han utilitzat les variants dialectals legítimes segons l'Institut d'Estudis Catalans. S'ha fet excepció en aquelles entrades on l'errònia escriptura popular faria difícil la seva localització. Així, la finca de sa Vall (Ses Salines), tendrà dues entrades, l'oficial **VALL, SA** i una altra **AVALL, S'** que, tot explicant la incorrecció, remetrà a la correcta.

Personatges

Llengua — S'han catalanitzat tots els noms de font dels nats a l'àrea lingüística catalana i respectat els altres en la llengua original, excepte els llatins i grecs, que s'han catalanitzat, sempre acompanyats de l'original en grafia catalana. Als noms d'origen àrab, s'ha fet una transliteració.

Nats abans de 1870, normalitzada l'ortografia dels llinatges
AGUILÓ PINYA, JOAN (1860-1924)
AGUILÓ PIÑA, JOAN (1908)

Ortografia — S'ha respectat l'ortografia de la llengua original. En el cas dels catalans nats amb anterioritat a l'establiment del Registre Civil (1870), s'ha normalitzat l'escriptura dels llinatges.

La conjunció «i» entre llinatges s'ha obviat, seguint l'ús actual, i solament s'ha mantengut en aquells llinatges composts, en què es repeteixen i en aquells que s'han popularitzat així.

Topònims

Article salat o estàndard segons l'ús
Salt de s'Algo (Escorca)
Salt de l'Algo (Pollença)

Mallorquins — S'ha seguit el decret 36/1988 del Govern Balear i optat pel manteniment de l'article salat, allà on és característic, i de les formes dialectals reconegudes com a lícites. En l'ús de majúscules i minúscules, s'escriuen en minúscula tots els genèrics, menys el «Son» — en majúscula en tots els casos— i el «Ca» i les seves contraccions, en què s'ha usat majúscula en els topònims majors.

Forans — Si existeix regularització catalana reconeguda, s'ha fet servir. En cas contrari, apareix amb l'ortografia original, sempre en grafia catalana.

Organismes i societats

Catalanitzats tots els noms, menys els de difícil reconeixement i els títols d'obres i publicacions
Hotel Mediterráneo/ Hotel Mediterrani
Jinetes de Alcalá/ Jinetes de Alcalá

Per norma general, s'han catalanitzat. S'han fet excepcions allà on aquesta norma hauria descontextualitzat o fet incognoscible l'original. Si aquestes excepcions s'han fet en la redacció de la veu, s'han indicat en cursiva.

Obres i publicacions

S'ha respectat sempre la llengua original i, qualsevulla que sigui aquesta, s'ha registrat en cursiva en la redacció de la veu.

REFERÈNCIES

Les fletxes (→) i (←) aporten més informació

Només s'ha posat indicació de referència (←) (→) quan aquesta aporta més informació de l'entrada. S'ha obviat la indicació quan només indicaria l'existència de la veu de referència. Quan s'ha posat la fletxa, la paraula va registrada en cursiva.

SIGNATURES

Les entrades han estat elaborades majoritàriament en equip pel cos de redacció de la **Gran Enciclopèdia de Mallorca.** En cas contrari, apareixen signades, amb abreviatures entre parèntesi, al final de la veu.

La major part de les il·lustracions pertanyen als fotògrafs esmentats en la pàgina de crèdits i als nostres arxius. La resta prové de col·leccions particulars o públiques que, gentilment, han col·laborat en aquesta obra. En aquests casos, apareixen signades amb una abreviatura entre parèntesi.

ABREVIATURES

Al final de cada tom, el lector trobarà la relació d'abreviatures que s'hi han emprat i el seu significat.

← Domènec Escafí Vidal

ESCAFÍ VIDAL, DOMÈNEC (Palma 1841 - 1915) Metge. El 1863, es llicencià en medicina a Barcelona. Metge de la presó de Palma (1868), fou director del llatzeret de Cabrera (1870), director interí dels Banys de Sant Joan de la Fontsanta de Campos (1870-71) i d'Higiene del Govern Civil (1872 i 1874), forense del Jutjat de Palma (1873) i metge, per oposició, de l'Hospital Provincial de Palma (1884). Fou soci corresponsal (1864), secretari (1866), soci numerari (1874), secretari perpetu (des del 1880), comptador tresorer (1881-88) i president (1880-92 i 1898) de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma. El 1898, presidí la junta organitzadora del primer Congrés Regional Balear de Ciències Mèdiques. Formà part de la comissió encarregada de l'estudi de la topografia mèdica de Palma (1898) i fou vocal de la comissió d'estudis del proveïment de les aigües de Palma (1899). Col·laborà en la campanya per a la reforma higiènica de la ciutat. Publicà diversos treballs, com *Una reforma necesaria* (1885), *El oxígeno en terapéutica* (1885), *Necesidad de una casa de socorro* (1886), *Un peligro* (1886), *La herencia del cáncer* (1887), *Crónica de la viruela* (1888), *Real Orden sobre la difteria* (1888) i *El lazareto de Palma*.

ESCAIOLA *(Phalaris canariensis)* Planta anual de la família de les gramínies. Les seves tiges són rasposes, de 40 cm a 1 m. Té les fulles linears o linear-lanceolades i la panícula en forma d'espiga curta. És una espècie cultivada. Les seves llavors serveixen d'aliment als petits ocells engabiats. Hi ha altres escaioles indígenes com la *Phalaris caerulescens*, d'espiga molt llarga sovint tenyida de blau, la *Phalaris bulbosa*, amb 2-4 tuberositats a la base de la tija, la *Phalaris paradoxa*, amb l'espiga coberta a la base per la fulla superior, i la *Phalaris minor*, la més abundant pels camps, que té l'espiga relativament més curta. Totes floreixen d'abril a juny. (FB)

ESCALA Graons que s'excaven a una penya per facilitar l'accés arran de la mar o per salvar un coll o un pas. **L'Escala** Indret de la costa de l'illa Conillera o des Conills, de l'arxipèlag de Cabrera, situat entre es Penyalars i sa Pipa. Dóna també nom a la punta immediatament a migjorn i a un escull. **S'Escala** Indret de la costa del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada a punta de n'Amer, entre na Carbona Alta i na Jordana Alta. **L'Escala de l'Amo en Joan Cerdà** A la costa del terme de Pollença, situada a cala Figuera, entre la pesquera de l'Amo i les Lletreres. **S'Escala de Llevant** A la costa del l'illa Foradada de l'arxipèlag de Cabrera. **S'Escala Llarga** a la costa del terme de Februtx, entre cala sa Nau i cala Salpella. (M)

ESCALA, COMA DE S' A la possessió de sa Cova del terme d'Artà, entre el puig de sa Geneta, es Bolcador de ses Egos i el puig del Rei. (M)

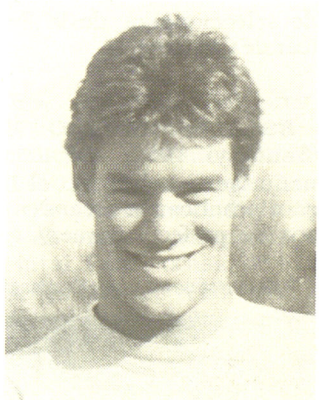

→ Joan Enric Escalas Bestard

ESCALAS BESTARD, JOAN ENRIC (Palma 1964) Nedador. Campió d'Espanya en les proves de 400 i 1.500 m lliures del 1983 al 1987, aconseguí el rècord d'Espanya en la prova de 400 m lliures del 1983 al 1989. Participà en el Campionat Europeu del 1983 (Roma), en el qual se situà en vuitè lloc en la prova de 400 m lliures i desè en la de 1.500. En el del 1985, es classificà en sisè lloc en els 400 m lliures i vuitè en la prova dels 1.500. Als Jocs Olímpics de Los Ángeles (1984), quedà en desè lloc en 400 m lliures i catorzè en els 1.500. El 1988, abandonà la competició.

ESCALAS BESTARD, RAFEL JOAN (Palma 1961) Nedador. Fou campió d'Espanya en les proves de 400 i 1.500 m lliures i 400 m estil del 1977 al 1983, i rècord d'Espanya de 400 m lliures del 1979 al 1983, de 800 i 1.500 m lliures (des del 1977) i de 400 m estil (1977-80). Participà en el Campionat d'Europa (el 1981 i el 1983), en el qual quedà en tercer i cinquè llocs i, en el Campionat del Món, a Guayaquil (Equador, 1982), on es classificà en sisè lloc. En els Jocs Olímpics de Moscou (1980), ocupà la sisena posició i en els de Los Ángeles (1984) fou desè. El 1981, fou el tercer classificat en el rànking mundial. Entre el 1981 i el 1984, se situà entre els sis millors del món en la prova de 1.500 m lliures. El 1984, es retirà de la competició.

→ Rafel Joan Escalas Bestard

ESCALAS CHAMENÍ, FÈLIX (Palma 1880 - Barcelona 1972) Polític, financer, advocat i periodista. Col·labo-

↓ Fèlix Escalas Chamení

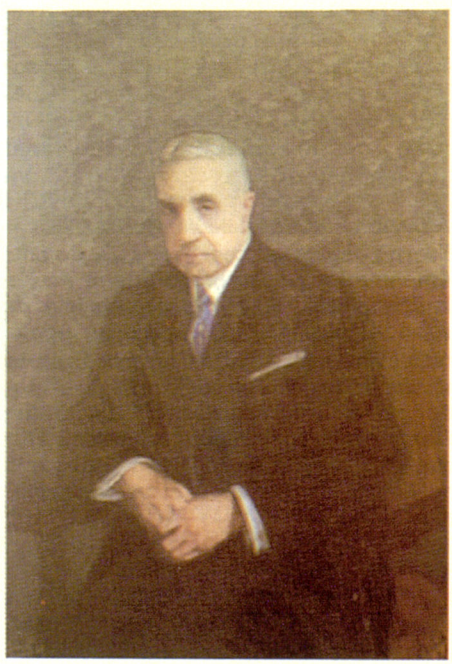

rà a diverses publicacions mallorquines, com *La Almudaina*, *La Roqueta*, *Nova Palma*, *El Correo de Mallorca*. Se l'inclou dins la generació d'intel·lectuals modernistes regionalistes de finals del s XIX i començaments del s XX. Es llicencià en dret a Barcelona (1902), ciutat on fixà la seva residència. Posteriorment es doctorà per la Universitat Central de Madrid, amb la tesi *Las obligaciones mercantiles*. Fou vice-secretari (1905-19) i president (1934-36) de la Cambra de Comerç de Barcelona, la qual representà en diversos congressos estatals i internacionals, professor de l'Escola d'Alts Estudis Comercials i professor auxiliar de la facultat de dret de Barcelona (1915-18). També col·laborà en diverses publicacions catalanes, com *La Veu de Catalunya*, *Hispània* i *Economia i Finances*, i va esser secretari (1907-8) i vice-president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. A partir del 1919, dirigí el Banc Urquijo Català. Aquest mateix any fou elegit diputat provincial per la Lliga Regionalista de Catalunya. Posteriorment, fou vice-president i, després, president de la Comissió d'Hisenda de la Diputació i de la Mancomunitat de Catalunya. El 1929 i el 1930, presidí la Cambra de Compensació de Barcelona. Durant el període de suspensió de la Generalitat de Catalunya (octubre del 1934-febrer del 1936), el govern de l'Estat el nomenà conseller de finances (1935), governador general de Catalunya i president interí de la Generalitat de Catalunya (desembre del 1935-febrer del 1936). El juny del 1936, signà la Resposta al Manifest dels Catalans. Durant el franquisme, fou president de la Comissió Abat Oliba (1947), de la Cambra de Comerç de Barcelona (1954-63), del consell regional del Banc Urquijo Català i de la Fira Internacional de Mostres de Barcelona. També va esser procurador a Corts (1955-62) i conseller del Banc Hispano-Americà. Escriví, entre altres obres *Bartolomé Amengual y Andreu, hijo ilustre de Felanitx* (1929), *A la bona memòria de Joan Alcover* (1954) i *Records personals* (1964). El 1927, el govern francès el nomenà cavaller de la Legió d'Honor; el 1958, l'Ajuntament de Palma l'homenatjà i, el 1961, la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca el va fer president honorari. (AM/MiP)

ESCALAS CIFRE, JOSEP (Santa Margalida 1937) Ciclista. Com a afeccionat (1954-60), obtengué diversos

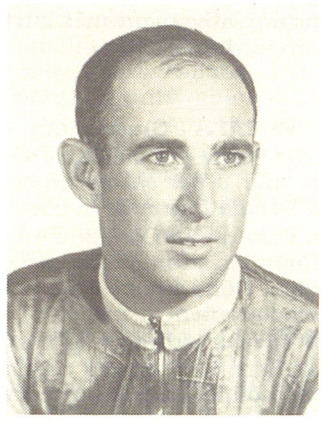

→ Josep Escalas Cifre

campionats de Balears en l'especialitat de velocitat en pista (1956) i darrera moto (1958, 1959, 1960), a més del campionat d'Espanya darrera moto (1959, 1960). Professional entre el 1961 i el 1967, participà en nombroses proves nacionals i internacionals. Entre les seves victòries destaca el campionat d'Espanya darrera moto (1964) i el Gran Premi d'Europa (Bèlgica, 1964). Participà en els campionats del món de París (1964) de Sant Sebastià (1965) i de Francfurt (1966). Retirat del ciclisme actiu, ha treballat de seleccionador de la Federació Balear de Ciclisme.

ESCALAS MORENO, MARGALIDA (Santanyí 1953) Ceramista. D'aprenentatge autodidàctic, el 1975 començà a practicar la ceràmica. Ha fet cursos de perfeccionament a Cambridge (Anglaterra) i Faenza (Itàlia), entre altres. A més de diverses exposicions col·lectives per Mallorca i Sardenya, ha exposat individualment a Pollença (1987), Palma (1988), i Alcúdia (1990). Utilitza el gres amb una tipologia variada de peces, des d'atuells de terrissa i plats a pedres ampliadas, amb motius iconogràfics que fan referència a la tauromàquia, incrustracions fòssils d'ossos d'animals marins i grafies.

↓ Ceràmica de Margalida Escalas Moreno

→ Jaume Escalas Real

ESCALAS REAL, JAUME (Palma 1893 - 1979) Metge i escriptor. Es llicencià en medicina per la Universitat de Barcelona (1916) i es doctorà en Medicina i Cirurgia per la de Madrid (1917). Dirigí l'Hospital Psiquiàtric de Palma (1920-63) i participà en la redacció de les normes d'ingrés en els hospitals psiquiàtrics. Fou socifundador de la primera Societat Espanyola de Neuropsiquiatria (1924), president del Col·legi de Metges de Ba-

↓ Guia turística de Jaume Escalas Real

lears (1936) i secretari de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca (1949-52). Membre de la Junta directiva del Foment del Turisme, rebé la medalla d'or d'aquesta entitat. El 1963, se li concedí la Creu del Mèrit Naval. Publicà diverses obres, entre les quals destaquen *El Nuevo Régimen de los manicomios* (1931), *Semana de Higiene mental, Organización de la lucha contra las enfermedades mentales especialmente en Baleares* (1932), *La asistencia psiquiátrica en Baleares, 1936-45*. Fou un dels primers en publicar guies turístiques com *Mallorca, Guía Ilustrada* (1933), amb més de cent edicions i traduida a catorze idiomes. És autor també d'*Aquella ciudad de Palma* (1954) i *Recuerdos de mi pasado* (1978). Afeccionat a la fotografia, en realitzà un gran nombre, sobretot de temes relacionats amb l'urbanisme de Palma, que reuní en una important fototeca.

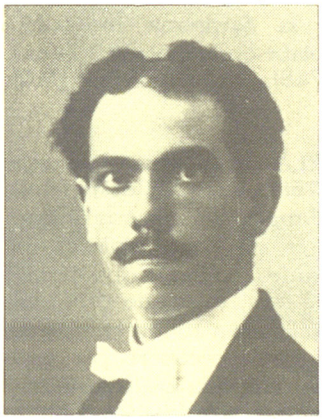

← Joan Escalas Vidal

ESCALAS VIDAL, JOAN (Santanyí 1887 - 1964) Metge. Estudià medicina a Barcelona i fou metge titular de Santanyí. El 1911, assistí les víctimes de l'incendi de la nau italiana «Camelia» a cala Llombards. Per aquest motiu, el rei d'Itàlia Víctor Manuel III li va concedir el grau de cavaller de l'orde de la Corona d'Itàlia. Publicà *La Flor maravilla* (1902) i *Santanyí hospitalario* (1913), novel·la basada en el sinistre de cala Llombards. (MiP)

ESCALBRUIX Revista de poesia editada a Palma des del 1987, amb periodicitat variable, coordinada col·legiadament per Lluís Alzamora, Josep Lladó i Jaume Rosselló. Publica textos, generalment en català, moltes vegades inèdits, de joves poetes mallorquins. Des del 1988, convoca el premi de poesia *Escalbruix*. Ha publicat dues obres a la col·lecció Quaderns Escalbruix, *Breu passejada pel jardí de les*

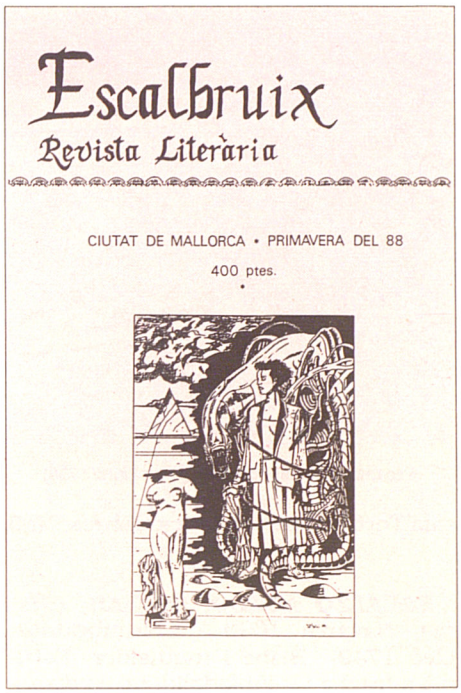

↑ Escalbruix

englantines, de Josep Maria Llompart (1988) i *Assaig d'aproximació a l'obra plural de Marià Villangómez i Llobet*, de Jean Serra (1989). (GS)

ESCALES, ANTONI (Mallorca s XVIII - XIX) Músic. Mestre de l'escolania de blauets de Lluc (1810-13). Amb l'ajuda del bisbe Bernat Nadal, organitzà a la parròquia de Sóller una orquestra de música religiosa. A la mateixa ciutat, i amb ocasió de la instal·lació de les milícies reials creà una banda militar. Compongué un *Stabat mater* i unes *Completes*. (CM)

ESCALES ADROVER, JAUME (Santanyí 1847 - Palma 1929) Metge. Llicenciat i doctor en medicina per la Universitat de Barcelona (1869), fou

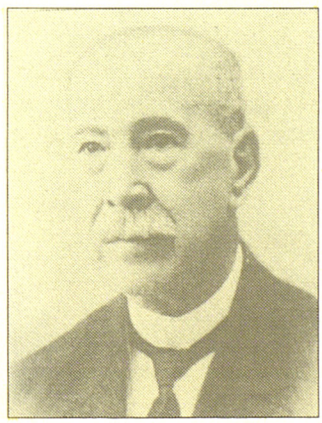

→ Jaume Escales Adrover

director de l'Hospital Provincial de Balears (1870-1919) i soci, per oposició, de la Reial Acadèmia de Medicina de Palma (1874), on ocupà els càrrecs de tresorer (1887), vice-president (1898) i president (1905). Fou soci numerari de la secció de Medicina del Col·legi Mèdico-Farmacèutic i soci corresponsal de la Reial Acadèmia de València (1871) i de la de Sevilla (1874). Amb Josep Ensenyat Rapoli, presentà a la junta municipal de sanitat *Historia de la fiebre amarilla que se padeció en Palma de Mallorca en 1870*. Realitzà altres estudis com *Consideraciones históricas sobre las epidemias de peste bubónica ocurridas en la isla de Mallorca desde lejanos tiempos y con especialidad sobre la de 1820* (publicat el 1880), *Historia de un caso de difteria tratado por la sueroterapia* (1896) i *Tres epidemias de fiebre amarilla en Palma durante el siglo XIX* (1900).

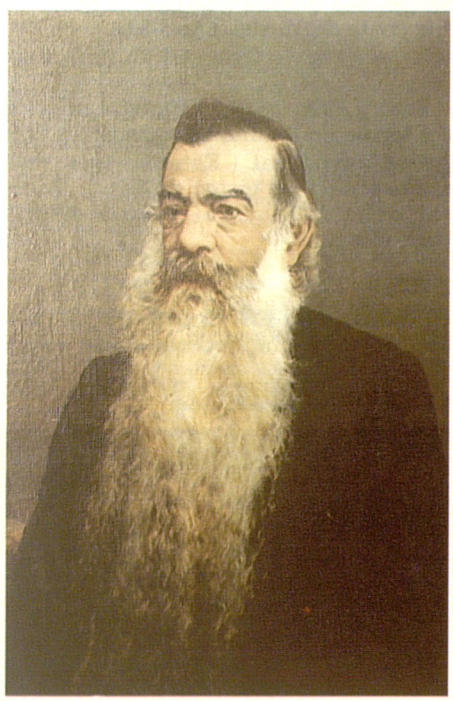

↑ Bernat Escales Vidal —Es Metge Vell—

ESCALES VIDAL, BERNAT —ES METGE VELL— (Santanyí 1814 - 1892) Doctor en medicina i cirurgia. Estudià a Montpeller (França). Fou batle de Santanyí (1874-77). Va esser nomenat fill il·lustre del seu poble. (MiP)

ESCALES VIDAL, BERNAT (Santanyí 1833 - 1873) Doctor en medicina. Estudià a Barcelona i a Madrid. Deixà inèdita una *Memoria descriptiva del tifo de forma nerviosa*. El 1872, fou nomenat soci corresponent de l'Acadè-

mia de Medicina i Cirurgia de Palma de Mallorca. (MiP)

ESCALES JUAN, SEBASTIÀ –TIÀ BLAVA– (Santanyí 1903 - 1987) Glosador. Treballador del camp, també féu de mariner i es dedicà a glosar circumstancialment, sense participar gaire en vetlades de glosadors. La seva obra, de temàtica diversa, fou recollida en part per Fèlix Balanzó a la revista *Randa* (1984). (MiP)

ESCALETA Diminutiu d'*Escala* (←). **L'Escaleta** A la costa de ponent de l'illa de Conillera o des Conills. **Pas de s'Escaleta** Al terme de Valldemossa, situada entre el mirador de Son Olesa, el coll des Pi i es Moneis. **Punta de s'Escaleta** A la costa del terme de Sóller, situada entre Torre Picada i s'Esclata-sang. **S'Escaleta** Al terme d'Alaró, situada entre la rota des Metge, ses Tosses i es Barranquell. ■ A la costa del terme d'Andratx.

ESCALIVA, SON Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Quint, Son Pelat i Establiments Vell. ■ Possessió del terme de Santa Eugènia, entre sa Talaia, el camp de s'Aljub i Son Metzina. (M)

ESCALONS, ES Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre cala Torta i el corral de ses Cabres. (M)

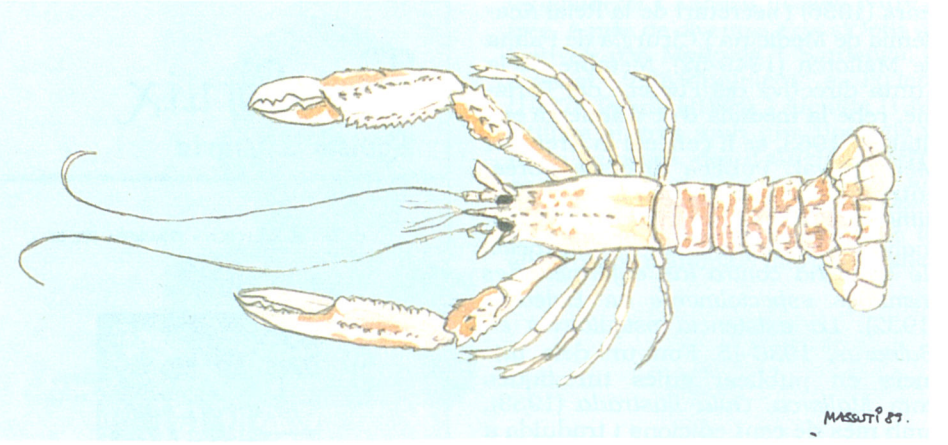

↑ Escamarlà (*Nephrops norvegicus* Linné 1758)

ESCALZO ACEDO, MATIAS (Sesma, Navarra 1690 - Columbrianos, Lleó 1749) Bisbe i inquisidor. Estudià a Irache i a Valladolid, on es doctorà en ambdós drets. Fou abat de la collegiata de Cenarruza, al bisbat de Calahorra (La Rioja). El 1716, fou nomenat fiscal del tribunal inquisitorial de Mallorca i, el 1720, inquisidor de l'Illa. Compartí la màxima responsabilitat, successivament, amb el mallorquí Jordi Truiols Dameto, Baltasar de Bastero Lledó i Aurelio Esterripa Tranajáuregui. Presidí tres actes de fe en els quals foren jutjats els dos darrers mallorquins acusats de criptojudaisme, Gabriel Cortès, relaxat en estàtua (1720), i Rafel Joaquim Valls, absolt (1724). Durant la seva estada a l'Illa, compaginà la seva tasca amb la de canceller del Regne. El 1729, fou traslladat a la Inquisició de Còrdova i, el 1742, a la de la Cort. Fou fiscal del Consell de la Suprema Inquisició (1745-46) i bisbe de la diòcesi lleonesa d'Astorga (1748). (MC)

↓ Son Escaliva (Santa Eugènia)

ESCAMARLÀ (*Nephrops norvegicus* Linné 1758) Crustaci de la família dels *Nephropsidae*. La seva coloració general és rosada. Assoleix una talla màxima de 240 mm i una de mínima de 120 mm, tot i que comunament fa de 170 mm a 190 mm. Presenta el cefalo-tòrax recobert per una curta pilositat, armada en la regió anterior per espines agudes, disposades en línies longitudinals. El seu rostre és igual a la meitat de la resta de la closca, amb la punta recorbada cap a dalt i dentada a les vores laterals per tres o quatre espines i una o dues a la vora inferior. Els segments abdominals tenen braços a la part dorsal i lateralment, fortes plaques, molt desenvolupades. Les potes del primer parell toràcic presenten fortes pinces allargades i armades amb espines, disposades en línies longitudinals. Els segon i tercer parell de pinces són petites. Viu en fons d'arena o arena fangosa, preferentment en profunditats de 100 a 300 m, però es pot trobar a menys i a més profunditat. Es pesca amb arts d'arrossegament i amb nanses en el talús continental. És una espècie comuna a la Mediterrània occidental, particularment a l'Adriàtic, menys a la mar Negra. S'estén per l'Atlàntic oriental, des de Noruega fins al Marroc. Tot i que és molt cotitzada en el mercat, no figura específicament a les estadístiques. (MM)

← Àngela Escandell Ballester

ESCANDELL BALLESTER, ÀNGELA (Palma 1968) Esportista. El 1980, començà a practicar la vela. En la classe 420 femenina, es proclamà, amb Irene Martín Paracuellos, campiona d'Espanya i de Balears (1985).

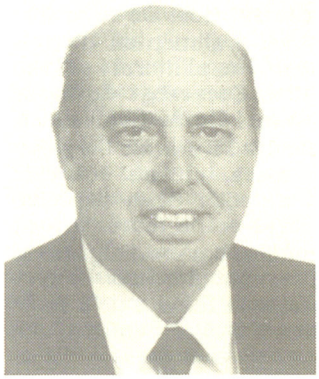

← Bartomeu Escandell Bonet

ESCANDELL BONET, BARTOMEU (Eivissa 1924) Historiador. Fou sotsdirector general de centres universitaris del Ministeri d'Educació i Ciència (1974-76), càrrec que resultà decisiu per a la legalització de la Universitat de les Illes Balears. Ha publicat, entre altres, *Baleares: Geohistoria y Realeza en la forja de su identidad colectiva* (1988). (JJ)

ESCANDEU, CAN Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre Llenaire, can Cama-roja i Fontxica. (M)

ESCANELLES, SON Antic rafal del terme de Valldemossa, confrontat amb el camí des Teix, el camí Reial i el torrent de sa Coma. Documentat el 1588, pertanyia a Joan Escanelles, del qual prengué nom. Tenia cases, olivars, sementers, fruiterars, un molí d'aigua i la posada situada a la vila de Valldemossa. (DF)

ESCANYACABRES Vegeu *Olivella*.

↑ Escarabat *(Elenophora collaris)*

ESCARABAT Insecte coleòpter. Dins aquest ordre forma el grup més diversificat i més nombrós, amb una àmplia gamma de dimensions, formes i hàbits. *Elenophora collaris* De la família dels tenebriònids, fa de 16-21 mm de llargària. Essencialment copròfag, s'alimenta de tot tipus de substàncies orgàniques. Abunda prop dels estatges humans i a les entrades de coves i balmes vora del mar. El seu origen, incert, està emparentat amb espècies americanes. **Escarabat banyut** *(Copris hispanicus)* De la família dels escarabèids, fa de 16-24 mm de llargària. De color negre, és bo de reconèixer perquè té una llarga banya i els èlitres retxats. És copròfag i els adults enterren bolles d'excrements, on la femella fa la posta. Abunda i pot observar-se els mesos d'abril i maig des del nivell del mar fins als 1.000 m d'altitud. **Escarabat blanc des pi** *(Polyphylla fullo)* És de la família dels escarabèids i té de 25-36 mm de llargària. De mides grosses i cos voluminós, es dis-

↓ Escarabat blanc des pi *(Polyphylla fullo)*

← Escarabat bonyarrut *(Brachycerus barbarus)*

← Escarabat del dimoni *(Oryctes nasicornis)*

← Escarabat de sang *(Timarcha balearica)*

tingeix per les taques blanques i marrons. Les larves viuen tres o quatre anys i s'alimenten d'arrels; els adults, de fulles de pi. S'observa de maig a juny en els pinars litorals. **Escarabat bonyarrut** *(Brachycerus sp)* De la família dels curculiònids, té el cos ple de rugositats. Les espècies *B algirus* i *B balearicus* són endèmiques. La seva alimentació està formada per bulbs de ceba marina i de lliri de dunes. L'espècie *B barbarus* també és endèmica i s'alimenta de bulbs de lliri de dunes als arenals. Es troba a qualsevol cota d'altitud. **Escarabat d'aigua** *(Dytiscus sp)* De la família dels ditiscids, és de dimensions grans, 27-35 mm. Amb les potes posteriors transformades per a remar, té el cos adaptat a la natació. Tant les larves com els adults són grans depredadors. A partir del mes de juny es pot observar a les zones humides. **Escarabat daurat** *(Anomala ausonia)* Escarabat de 12-15 mm de la família dels escarabèids. De color metàl·lic. Les larves s'alimenten d'arrels durant dos anys. Viu al litoral i se'l veu de maig a juliol. **Escarabat de bassa** *Ilybius fuliginosus)* De la família dels ditiscids, té de 10-11 mm de llargària. De coloració fosca, el seu cos està adaptat a la natació. Gran depredador, pot observar-se de febrer a juny en zones humides i basses d'aigües estancades. **Escarabat de dues banyes** *(Bubas bison)* De la família dels escarabèids, és copròfag. Poc freqüent, viu, amagat, en ambients arenosos. **Escarabat de la patata** *(Leptinotarsa decemlineata)* Petit escarabat de 10 mm, de la família dels crisomèlids. És fàcil de reconèixer pel seu color metàl·lic retxat de negre. D'origen americà, constitueix una plaga que s'alimenta de patates i altres solanàcies. **Escarabat del dimoni** *(Oryctes nasicornis)* De la família dels escarabèids, és d'una dimensió de 20-40 mm. Té una banya llarga i els èlitres llisos; és de color marró. Les larves viuen 3-4 anys i s'alimenten de soques mortes. Se'l pot trobar fins als 800 m d'altitud. **Escarabat de nit** *(Phillognatus silenus)* Escarabat de la família dels escarabèids. Les larves s'alimenten de fusta morta. Els adults poden volar i es veuen els mesos de juny a juliol, des del nivell del mar fins als 800 m. **Escarabat de sang** *(Timarcha balearica)* Escarabat de 8-11 mm de la família dels crisomèlids. És una espècie fitòfaga que s'alimenta de raspetes i rèvoles. És de coloració metàl·lica. Té dues generacions a la primavera i a la tardor. Es localitza des del nivell del mar fins als cims més alts. **Escarabat d'estepa** *(Oxythyrea funesta)* De la família dels escarabèids, és de petites dimensions, 8-12 mm, i de cos pelut. Molt abundant a la

primavera, viu a les estepes, margalides, albons i altres. Es fàcil de reconèixer perquè és de cos pelut. **Escarabat d'oli** *(Meloe proscarabeus)* Escarabat d'11-35 mm, de la família dels melòids. Són fitòfags i les larves són paràsites d'himenòpters, i tenen un desenvolupament bastan complex. Tenen un dimorfisme sexual acusat. Viu en espais oberts del pla. Es veu de març a juny. **Escarabat fura** *(Pimelia criba)* Escarabat de la família dels tenebriònids. Endèmic de les Gimnèsies. Espècie de costums diürns, ben adaptat a les dunes. **Escarabat lluent** *(Chrysomela banksi)* Petit escarabat de la família dels crisomèlids. Espècie fitòfaga de coloració metàl·lica. Abundant els mesos de maig a juny, des del nivell de mar fins a 800 m. **Escarabat meler** *(Cetonia opaca)* Escarabat de 14-20 mm, de color negre, de la família dels escarabèids. Les larves s'alimenten de fusta morta o d'humus i els adults, de flors. Abundant a la primavera pels camps i les garrigues. Entren dins les caseres cercant mel. **Escarabat merder** *(Gymnopleurus sturni)* Escarabat de 10-15 mm de la família dels escarbèids. Els adults fabriquen bolles d'excrements i hi fan la posta. De coloració negra, són copròfags. Viu des del nivell del mar fins als 1.200 m. És l'espècie de copròfags més abundant de Mallorca. S'observa de juny a octubre. **Escarabat negre** *(Akis acuminata)* Escarabat de la família dels tenebriònids. Viu en ambients foscs i humits del litoral. Espècie gregària de règim copròfag. És actiu a la matinada i a posta de sol. **Escarabat piloter** *(Scarabaeus sacer)* Escarabat copròfag de la família dels escarabèids. Els adults fabriquen bolles de excrements, que transporten als seus caus, dins les quals fan la posta. Viu en el litoral en terrenys arenosos. És una espècie termòfila, que esdevé cada vegada menys abundant. **Escarabat poller** *(Macrotorax morbillosus)* Escarabat de 22-35 mm, de la família dels escarabèids. De colors vius metal·litzats, és un actiu depredador de processionària i altres petits insectes. Viu des del nivell del mar fins als 800 m. **Escarabat pudent** *(Blaps gigans)* Escarabat de 26-31 mm, de la família dels tenebriònids. De coloració negra, són gregaris i actius a la nit. S'alimenta de matèria orgànica. Viu davall les pedres i en construccions del litoral. **Escarabat verd** *(Talosoma sycophanta)* Escarabat de 17-28 mm de la família dels escarabèids. El període larval dura poques setmanes, però en canvi, els adults poden viure de dos a quatre anys. És fàcil de reconèixer pel color verd metàl·lic del cos. Viu en els alzinars i són uns grans devoradors de cuques. (GA)

→ Escarabat d'oli *(Meloe proscarabeus)*

→ Escarabat fura *(Pimelia criba)*

→ Escarabat poller *(Macrotorax morbillosus)*

ESCARDÓ ARROM, JOAN BAPTISTA (Palma 1581 - 1652) Religiós. Ingressà en la Companyia de Jesús i s'ordenà de prevere el 1600. Durant set anys, fou professor de rectoria de Saragossa. El 1614, s'instal·là definitivament a Palma. Predicador famós, deixà publicats diversos sermons i obres, entre les quals figura un manual de retòrica per a predicadors.

ESCARP, ALQUERIA DE N' Al terme de Felanitx, documentada el 1318. (M)

ESCARRER, BARTOMEU (Porreres s XVIII) Religiós. El 1784, ensenyà teologia al convent de Sant Francesc de Palma. És autor de *Poema dramático de San Buenaventura y Santo Tomás de Aquino.*

← Gabriel Escarrer Julià

ESCARRER JULIÀ, GABRIEL (Porreres 1935) Empresari. Realitzà estudis de Comerç Superior (1951) i de Formació Empresarial (1972-74). El 1956, s'inicià en el món de l'hoteleria. El 1970, fundà la cadena Hotels Mallorquins SA, que, el 1978, canvià el nom pel d'Hotels Sol. El 1987, fou reestructurada i passà a denominarse *Grup Sol* (→). El 1990, el grup té establiments a Espanya i l'estranger, figura en el primer lloc del rànking hoteler espanyol, en el tercer d'Europa i entre els quinze primers del món. President d'Immobiliària Bibiloni, SA (1974), de Càrniques Mallorquines SA (1974) i d'Hotels Melià (1987), se li concedí l'Escut d'Or de l'Escola de Turisme (1981), la Medalla d'Or al Mèrit turístic (1983), l'Antena d'Or a la popularitat (1983) i la Medalla d'Or del Foment del Turisme (1989). Fou nomenat *Doctor Honoris Causa* per la Universitat de les Illes Balears (1988).

ESCARS, ES A Caloscans del terme d'Artà, entre s'Aigo Dolça i sa Cugussa.

↑ Es Escars (Can Picafort-Santa Margalida)

■ A Can Picafort del terme de Santa Margalida, entre es Mollet i es Fondo de Son Bauló. ■ Al terme de ses Salines, entre es Carbó i es Corbs Marins. (M)

ESCAT (*Squatina oculata* Bonaparte 1840) Peix de la família dels *Squatinidae*, que arriba a fer 1,5 m de talla. La coloració dorsal és castanyo-rosada o groguenca amb taques blanques i ocel·les més grans, obscurs, en les aletes pectorals i en la coa, disposats simètricament. La regió ventral és blanca. Es distingeix per tenir el cos més estret, amb l'àpex de les aletes ventrals que acaba abans de la inserció de la primera dorsal. Es reprodueix durant els mesos d'estiu, amb sis cries per femella. Es nodreix principalment de peixos. Viu en profunditats variables, entre 50 i 300 m, en fons de fang i arena fangosa, de vegades pròximes a zones rocoses. És molt sensible als canvis de temperatura. Es pesca principalment amb arts d'arrossegament, a més del tresmall i el palangre. Es distribueix geogràficament per la Mediterrània occidental fins a l'Adriàtica i per l'Atlàntic oriental, des del Marroc fins a Angola. Antigament la seva pell era usada com a paper de vidre. **Escat veixigal** (*Squatina squatina* Linné 1758) Peix de la família dels *Squatinidae*. Assoleix una talla màxima de

↓ Escat (Gènere Squatina)

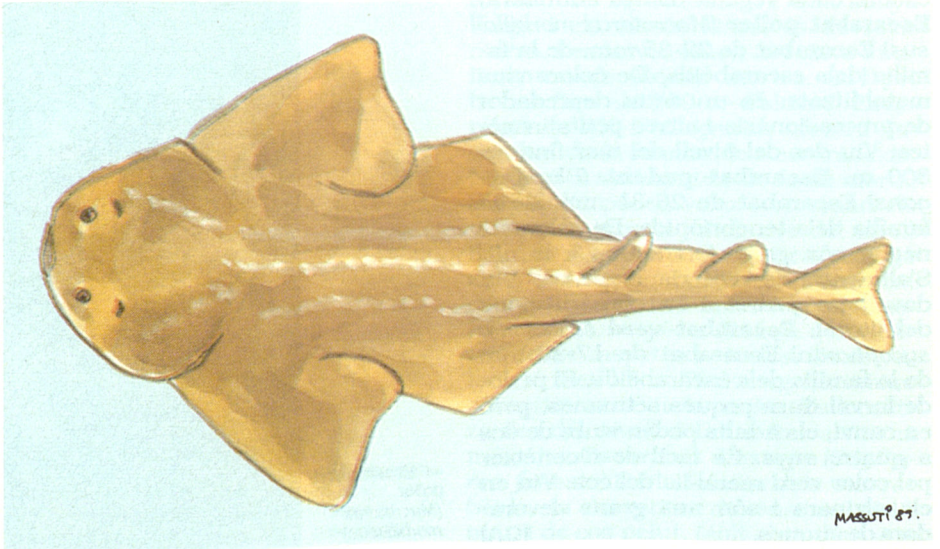

L'esclata-sang

Se sap que els romans coneixien i apreciaven els bolets: a les runes de Pompeia es trobà un fresc que representa un esclata-sang; consumien l'*Amanita caesarea* i tenien predilecció per les tòfones, la negra d'Egipte i la blanca de Cirenaica. També és ben conegut que l'emperador Claudi fou enverinat, l'any 54, amb l'*Amanita phalloides*.

Arreu d'Europa, l'esclata-sang és conegut, però gairebé gens apreciat. Un gran micòleg francès, George Becker, escriu a *La vie privée des champignons,* que «Els *Lactarius deliciosus* (esclata-sang foraster) és el menys deliciós dels bolets». I la revista anglesa *The micologist* publicà

(continua a la pàgina següent)

↑ Esclata-sang *(Lactarius sangifluus)*

↓ Escalta-sang de llet pelut *(Lactarius tesquorum)*

1,5 m. La seva coloració canvia amb l'edat. El fons és verdoso-terrós amb punts o taques obscures, i la regió ventral, més clara, blanquinosa. Té el cos aplanat dorsiventralment, el cap gros i la boca terminal. Té les clivelles branquials molt amples en la cara ventral anterior a les aletes pectorals. Les dues aletes dorsals són petites i la caudal, curta. Les pectorals són quadrangulars i molt grosses, de tal manera que amaguen les obertures branquials i se sobreposen a les pelvianes. És una espècie ovo-vivípara, d'ous grans i embrió amb un gran sac vitel·lí. Arriba a la maduresa sexual entre desembre i gener. És molt voraç i es nodreix de peixos, mol·luscs i crustacis bentònics. Viu en fons d'arena i de fang a la plataforma continental, de 5 a 100 m de profunditat. A l'estiu, encara s'aproxima més a la costa per a la seva reproducció. Es pesca amb arts d'arrossegament costaner i arts fixes a menys de 30 m, i també amb aparells d'hams. Es distribueix geogràficament per la Mediterrània, excepte la mar Negra, i per l'Atlàntic oriental, des d'Escandinàvia fins a les Canàries. No sol trobar-se amb freqüència pels mercats, ja que la seva carn no és gaire valorada. (M)

ESCAT, COVA DE S' A la costa del terme de Sóller, situada en el cap Gros, entre el morro des Xoriguer i el cap des Xot. (M)

ESCATETES, CA SES Propietat rústica del terme de Palma, situada entre can Gamba, can Fogonet i l'hort de s'Àguila. (M)

ESCLAFITS I CASTANYETES Agrupació folklòrica creada a Artà el 1983 per Maria Amorós Font. Té com a finalitat recuperar i conservar els balls mallorquins. Està composta per cent-quaranta membres entre músics i balladors. Ha actuat a diferents pobles de Mallorca, a Madrid, a Canàries i a Menorca.

ESCLATA-SANG *(Lactarius sanguifluus)* Bolet que té la carn i el làtex de color vinós o de sang. Té el capell de 5 a 15 cm, primer convex, després en forma d'embut, que pot variar molt en adaptar-se al terreny que l'envolta. La carn és esmicoladissa i d'olor agradable. És el més cercat i saborós de Mallorca i es troba principalment als pinars i, també, a les garrigues. Per desenvolupar-se, necessita la presència d'unes determinades plantes vives amb les quals micorriza. Es fa per la

(1990) la llista dels 20 millors bolets sense que l'esclata-sang hi figuràs per res.

A Mallorca, no es tenen moltes dades per saber quan es va començar a consumir. El 1990, Plàcid Pérez descobrí a l'arxiu de Sóller un document del 1536 en el qual es parla d'una denúncia posada contra dues persones que havien anat a cercar-ne sense permís. Per altra banda, quan Isabel II visità Sóller (1860) li regalaren un paner d'esclata-sangs.

Totes aquestes curiositats no serveixen per a rebaixar la gran qualitat del nostre esclata-sang *(Lactarius sanguifluus),* molt més saborós, gustós i aromatitzat que l'esclata-sang foraster *(Lactarius deliciosus).* És un dels bolets més bons que es poden menjar per aquestes terres. Torrats, fets al forn amb una picadeta d'all i julivert o bé frits i acompanyats amb llom de porc poc fet, són una veritable delícia.

A Mallorca la paraula 'esclata-sang' quasi sempre va enrevoltada de misteri. En els pinars i garrigues es pronuncia en veu baixa i els cercadors guarden com un gran secret el lloc on n'han trobat. Tothom coneix algun agre i només el mostraran als més íntims. Trobar els primers esclata-sangs és signe de saviesa i de vivor. És el mannà que ve del cel, és el menjar exquisit que surt de la terra i que ningú no ha de sembrar. Els bons cercadors no deixaran senyals de la seva trobada i no remouran la terra ni la fullaraca, perquè saben que d'aquesta manera, l'any vinent i en el mateix indret, en tornaran a trobar.

Carles Constantino Mas

tardor. A molts d'indrets d'Europa, es considera comestible de poca qualitat. **Esclata-sang de llet** Nom amb el qual es coneixen diversos *lactarius* que segreguen làtex de color blanc i no són comestibles. **Esclata-sang de llet pelut** *(Lactarius tesquorum)* Té el capell cobert de petits filaments semblants a pèls. **Esclata-sang de tot l'any** Nom amb el qual es coneix l'esclata-sang parasitat per un fong ascomicet *(Hypomyces lateritius)* que destrueix les làmines del bolet i li dóna un aspecte blanquinós. Difícilment atacat per les larves, és comestible. (CC)

ESCLATA-SANG, S' Escull de la costa del terme d'Escorca, situat a sa Costera, entre es Serrandell i sa Taleca. ■ A la costa meridional de l'illa de Cabrera, un dels estells, situats entre la punta Ensiola i la pesquera de sa Guàtlera. ■ Al terme de Sóller, entre la punta de sa Creu i Torre Picada. (M)

↓ S'Esclata-sang (Cabrera)

ESCLAU Persona que ha perdut la llibertat i es troba sotmesa a la propietat d'un altre. A Mallorca, l'esclavisme fou introduït possiblement a l'època romana, malgrat que no es trobi documentat. Durant l'Edat Mitjana, fou un fet social normal sobre el qual existeix una gran quantitat de documentació, ja que les transaccions d'esclaus es feien sempre davant notari. En els contractes de compra-venda es consideraven els defectes que invalidaven l'operació, entre els quals es trobaven la falta de menstruació en les dones i les malalties mentals, l'eneurèsia nocturna o l'epilèpsia. A causa del perill de fuita, era freqüent que els esclaus portassin anelles de ferro a les cames i que els vespres fossin tancats fins i tot dins cisternes, a més de la prohibició d'accedir a les marines. Les duríssimes condicions de vida de molts d'ells provocaven nombroses fuites, que determinaren l'existència de batedors que cercaven cobrar la recompensa. També foren la causa de rebel·lions i assassinats. A mitjan s XV, en ocasió d'un atac corsari a Palma, fugiren prop d'un centenar d'esclaus. En moltes ocasions, sobretot en el cas dels esclaus ciutadans, eren objecte de l'estima dels senyors, que en els seus testaments els concedien la llibertat. L'alliberament podia produir-se per lliure decisió del propietari o per la compra de l'esclau de la seva llibertat mitjançant el treball amb un altre senyor. En aquest darrer cas, l'esclau era anomenat setmaner, perquè solia pagar el preu estipulat setmanalment. En un principi, els esclaus foren àrabs empresonats després de la Conquesta del 1229. Després eren capturats a la mar o adquirits a un mercader. A pesar que la majoria eren procedents del Nord d'Àfrica, també hi havia turcs, albanesos i tàrtars, o ortodoxos grecs, búlgars, russos i eslaus. També estan documentats animistes de raça negra i fins i tot cristians sards. Quan els esclaus passaven a esser lliberts, afegien al seu nom l'adjectiu sard, grec, ros, negre, que passaven a convertir-se en llinatges. Els esclaus d'alta extracció social eren freqüentment rescatats per les seves famílies i es comportaven com a colònies d'emigrants. Així, arribaren a crear confraries pròpies, com la dels russos de l'església del Sant Esperit i la dels circassians de la Seu. La llengua que usaven era la seva pròpia i de vegades treballaven de traductor o de mestre. Són coneguts els casos de Ramon Llull, que estudià àrab amb el seu esclau, o del pintor Pere Maiol, que en tenia un que treballava de tra-

↑ Dibuix d'un saig amb un esclau negre (1395) *(ARM)*

ductor per a la cort del batle de Mallorca. En les ordres de detenció d'un esclau fugitiu es feia constar, a part de la descripció física, el coneixement o no del català. Normalment, l'esclau treballava al camp, però n'hi havia que exercien oficis qualificats, com el de pintor o ajudant d'apotecari. Es tractava d'una mà d'obra barata que provocà l'odi dels jornalers de la pagesia i dels artesans humils, que els veien com a competidors. Aquest fet provocà diverses matances d'esclaus i la fixació de restriccions laborals en els reglaments dels oficis. (GLl)

→ Moleta de s'Esclop (Andratx, Calvià, Estellencs)

↓ Acta de venda d'una esclava negra de religió musulmana anomenada Maimona per valor de 50 lliures barcelonines, efectuada pel mercader mallorquí Guillem sa Roca en el mercat de Barcelona (1354) *(ACM)*

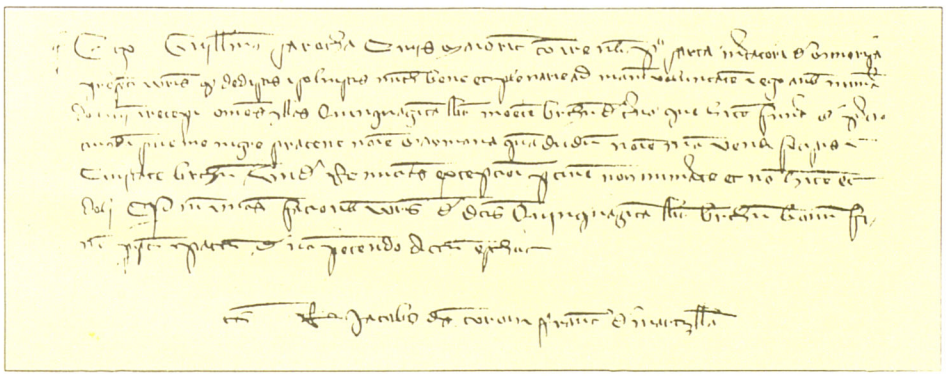

↓ Comunicació del governador al batle de Pollença en reclamació d'un esclau delat de crim (1401) *(AMP)*

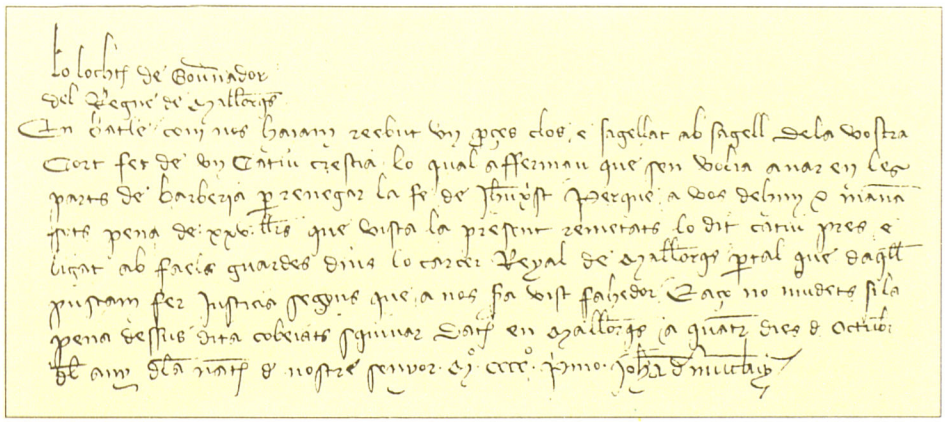

ESCLOP, FONT DE S' Al terme d'Estellencs, probablement denominació antiga de la font des Quer, situada entre la penya Blanca, la moleta de s'Esclop i la coma des Jueu Jups. (M)

ESCLOP, MOLETA DE S' A la confluència dels termes d'Andratx, Calvià i Estellencs, de 900 m d'altària, situada entre s'Alqueriola, el puig de s'Esclop i la font des Quer. (M)

ESCLOP, PENYALAR DE S' Al terme d'Andratx, de 642 m d'altària, situat entre ses Alquerioles, les planes d'en Cabrit i el puig de ses planes d'en Verd. (M)

ESCLOP, PUIG DE S' Fa partió entre Andratx i Calvià, de 927 m d'al-

tària, entre el puig de ses Fontanelles, sa Moleta i la caseta de n'Aragó. (M)

ESCLOP, TORRENT DE S' Al terme de Calvià, afluent del torrent de Galatzó, situat entre les casetes de n'Aragó i la penya Blanca. (M)

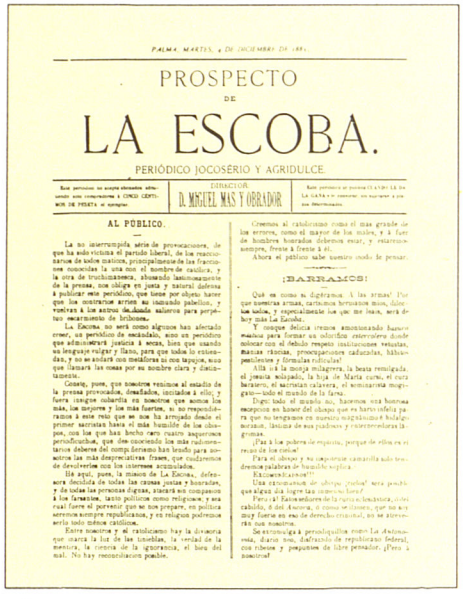

PALMA: MARTES, 4 DE DICIEMBRE DE 1883.

PROSPECTO
DE
LA ESCOBA.

PERIÓDICO JOCOSÉRIO Y AGRIDULCE.

DIRECTOR
D. MIGUEL MAS Y OBRADOR

AL PUBLICO.

↑ La Escoba

ESCOBA, LA Publicació editada a Palma el 1883. De caire republicà i anticlerical, era dirigida per Miquel Mas Obrador. ■ Publicació setmanal, editada a Llucmajor de juliol a octubre del 1912. De caire satíric i humorístic, criticava principalment el clero i els carlins. Es publicava en català i castellà.

ESCOBAR SOBREMONTE Y CISNEROS, JERÓNIMO (Alcalá de Henares 1626 - 1692) Inquisidor. Es doctorà en cànons a la Universitat d'Alcalá de Henares, de la qual fou catedràtic interí. El 1659, es féu càrrec de la fiscalia del tribunal de la Inquisició de Mallorca. Durant el temps que ocupà la plaça d'inquisidor de Mallorca (1665-69), el tribunal continuà amb la migrada activitat processal característica des de la meitat del segle. Mantengué una competència jurisdiccional amb el bisbe Pedro Fernando Manjarrés de Heredia, en ocasió de les ferides produïdes pel cavaller Jordi Dameto Trieli, familiar del Sant Ofici, al seu gendre Josep Vallonga, quan assistien a un acte religiós al convent de Sant Francesc (1667). En diverses ocasions, els secretaris del tribunal protestaren per la seva poca cura en el manteniment del secret necessari amb la documentació i per l'amistat que mantenia amb una dama de la ciutat. El 1669, fou traslladat al tribunal de Barcelona, i més endavant treballà als de Llerena (1673-77), Conca (1677-81), Múrcia (1681-84) i Toledo (1684-89). (MC)

ESCOES D'EN REUS Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre la cala de Sant Vicenç i la punta de les Coves Blanques. (M)

ESCOLÀ, CAS Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Gaià, can Nou Sous i can Ros. (M)

ESCOLÀ, PUIG DE S' Fa partió dels termes d'Algaida i de Llucmajor, de 311 m d'altària, abans anomenat puig Agut, situat entre Son Casesnoves, França i Son Reus. Segons la tradició, es relaciona amb la rondalla sobre el puig de ses Bruixes. (M)

ESCOLA, S' Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Castella, Son Catlar i Son Serena. Prengué nom d'una antiga escola pública que s'hi emplaçà. (M)

ESCOLA APOLOGÈTICA CATALANA Vegeu *Escola Apologètica Cristiana.*

ESCOLA APOLOGÈTICA CRISTIANA Moviment catòlic nascut a França a començament del s XIX per lluitar contra les conseqüències dissolvents de la Revolució Francesa i en defensa de la veritat cristiana i, segons el qual, la societat civil només pot regenerarse si retorna a l'aliança teocràtica entre església i monarquia. En un sentit restringit i tècnic, és una doctrina sostenguda per de Maistre, de Bonald, Lacordaire, Lamennais, Constant, segons la qual la religió, necessària al procés cultural, brosta de la tradició revelada. Tot i acceptant la tesi bàsica, hi sorgiren dues tendències diferents. L'ultramuntanisme, condemnat després pel Concili Vaticà I (1870), sostenia el valor absolut de la tradició revelada, la impotència de la raó i, per tant, el rebuig de tota metafísica. La tendència moderada afirmava que la raó sense la revelació és vana per al coneixement de Déu; una vegada que Déu s'ha manifestat a la societat, l'home pot argumentar-ne la creença. En l'apologètica cristiana mallorquina cal destriar tres etapes. La primera coincideix amb la Guerra del Francès, considerada pel pensament conservador una croada religiosa. El 1812, Rafael Vélez publicà a Cadis *Preservativo contra la irreligión*, obra en la qual considera la Il·lustració i la Revolució Francesa com la conspiració del Mal contra el Bé. Creadora del mite de l'anti-Espanya, fou reeditada a Cadis (1812), a Mallorca (1812) i a Santiago (1813). A l'Illa determinà l'inici de l'apologètica cívico-religiosa integrista o dels 'ser-

↓ A la dreta el puig de s'Escolà, a l'esquerra el puig de ses Bruixes (Llucmajor)

vils', que defensava l'equilibri entre església i monarquia contra els enemics de la religió i de l'estat. Aquests enemics eren, segons Josep Ponç, la Revolució Francesa, la filosofia de la Il·lustració, la indiferència religiosa. Paral·lelament, hi sorgí una apologètica més moderada que, centrada en l'obra anònima *El verdadero filosofismo en defensa de la religión* (1813), s'oposà igualment a la filosofia moderna, que volia trastocar els dogmes i la moral, i a l'integrisme dels 'servils', que negava a la filosofia l'auxili de la fe. A partir de la segona desena del s XIX, aparegué a Catalunya, seguint el model francès, l'Escola Apologètica Catalana, integrada per Joaquim Roca i Cornet, Josep Ferrer i Subirana, Jaume Balmes, Joaquim Rubió i Ors. L'íntima amistat de Tomàs Aguiló amb Rubió i de Josep M Quadrado amb Roca i amb Balmes, féu que l'Escola catalana arrelàs també a Mallorca a partir dels anys quaranta, segona etapa de l'apologètica mallorquina. Aguiló i Quadrado formaren, seguint la moda francesa, un cenacle en el qual participaren Antoni Montis, Josep Quint, Josep Rocabertí. La seva ideologia, expressada en les revistes *La fe* i *La unidad católica*, consistia en l'exaltació del cristianisme, la difusió d'un catolicisme conservador però no integrista, l'oposició a les idees francmaçòniques, el rebuig del materialisme, la denúncia del progressisme i la defensa de la conjunció de religió i monarquia. Aguiló, d'altra banda, uní a la defensa del cristianisme la crítica a l'antixuetisme i proposà una estricta unitat religiosa, Tomàs Fortesa criticà l'emotivisme teològic i Reig Casanova defensà la raó pràctica com a barrera de la maçoneria. La tercera etapa de l'apologètica correspon a la reacció catòlica contra els efectes de la crisi religiosa del període de la Restauració, fet que l'obligà a barrejar-se amb l'espiritualisme, el neoescolasticisme, l'integrisme i el tradicionalisme d'aquest període. Els pensadors mallorquins d'aquesta etapa eren contemporanis de l'Escola Mallorquina, que havia assumit el catolicisme tradicionalista de Josep Torras i Bages. Des d'aquesta doble perspectiva arremeteren contra el socialisme, condemnat per Pius IX i Lleó XIII, contra el modernisme, rebutjat per Pius XI, contra el racionalisme, ateu i teista, segons les tendències. Pere Martí Mir concebia l'apologètica com una reivindicació de la religió dins l'àmbit concret de la cultura i la història, perquè segons ell, la religió és una necessitat de la vida real, un sentiment de totes les cultures i una vinculació cultural amb la divinitat. L'apologètica de Josep Oliver Co de caràcter sociològic, criticà la Revolució Francesa perquè negava el paper de guia de la religió en l'organització sòcio-política de la societat, rebutjà el protestantisme perquè rompia la unitat interna del cristianisme, menyspreà l'industrialisme a causa del naturalisme i del cientifisme que comporta, i proposà una societat basada en els principis teològics i regida per la classe sacerdotal. Jaume Pascual Mateu advertí dels perills del protestantisme i de la francmaçoneria, origen del socialisme, del filosofisme, del liberalisme. Des d'aquesta perspectiva i seguint les idees de Balmes, Perrone, Nocedal i Lleó XIII, reivindicà el catolicisme com a única raó vertadera. Francesc Sureda Blanes, des d'una apologètica essencialment filosòfica, argumentava que negar els drets de la raó suposa anullar la racionalitat de la creença; per això l'apologètica ha d'esser conduïda científicament. S'allunyà de l'apologètica tradicionalista propugnada per de Bonald i s'apropà als esquemes més liberals de Balmes, als quals incorporà el pensament alemany d'Euken i de Schanz, el neocristianisme de Chateaubriand i la neoescolàstica de Mercier. (ST)

ESCOLA BALEAR D'ALTA MUNTANYA Organisme tècnic de la Federació Balear de Muntanyisme, que té per missió impartir la docència i la recerca en les especialitats d'excursionisme, alpinisme, escalada en roca i esquí de muntanya. La seva plantilla està composta per monitors, instructors i professors i pot disposar d'assessors en els seus comitès tècnics. Constituït el 1988, n'és director tècnic Lluís Vallcaneras Nebot. El 1990, compta amb 45 monitors d'excursionisme i 8 instructors d'escalada en roca, i constitueix una de les escoles de perfeccionament tècnic esportiu de la direcció general d'esports de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. (LIV)

ESCOLA CRISTIANA Vegeu *Salle, la.*

ESCOLA DE BELLES ARTS Vegeu *Acadèmia de Nobles Arts de Palma.*

ESCOLA D'ANATOMIA I CIRURGIA Institució docent creada el 1790 per l'Ajuntament de Palma a instàncies de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. S'instal·là a l'Hospital General i en fou nomenat director Francesc Puig. Els estudis tenien una durada de sis anys i es caracteritzaven essencialment per basar-se en una medicina de tipus pràctic. En el segon curs, els alumnes practicaven la dissecció; en el quart, atenien els ferits per armes de foc i les malalties venèries; en el cinquè, es dedicaven a operacions, parts i embenatges; i en el sisè feien pràctiques generals a l'hospital. Aquesta formació de tipus pràctico-experimental quedà plasmada a diverses memòries de treballs realitzades pels alumnes.

ESCOLA D'ARTS APLICADES I OFICIS ARTÍSTICS Centre creat el 1904 com a Escola d'Arts i Indústries, a partir de les modificacions de les

↓ Taller de l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics

↑ Façana de l'edifici de l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics

funcions de l'Acadèmia de Belles Arts de Palma, i situat a l'edifici de l'Estudi General Lul·lià. Tenia dues seccions, la tècnica i l'artística, amb dues categories, l'elemental i la superior. El 1910, l'escola passà a anomenar-se Escola d'Arts i Oficis. El programa es classificà en grups: ensenyança general, bàsica, d'aplicació i tallers. La finalitat era la divulgació entre les classes obreres dels coneixements científics i artístics que constituïen el fonament de les indústries i arts manuals. El 1916, es traslladà la seva seu actual al carrer de l'Institut Balear. El 1963, passà a denominar-se Escola d'arts aplicades i oficis artístics. L'escola passà a tenir una nova estructura i orientació, es cursaven tres anys comuns i dos d'especialitats, en cada una de les quatre seccions, decoració, disseny, arts aplicades al llibre i taller d'arts i oficis artístics, i s'expedia el títol de graduat en Arts Aplicades. El curs 1983-84, l'escola realitzà un primer curs comú a títol experimental i elaborà una programació alternativa a l'existent, que datava del 1963, en un dels primers intents de reforma pedagògica. El 1984, es dugué a terme un pla d'estudis experimental de disseny industrial, iniciat al curs següent. El 1988, s'aprovà l'equivalència en titulació entre les Escoles d'Arts i Oficis i de Formació Professional, amb l'autorització per a impartir ensenyances de Batxillerat Artístic al centre. El 1989, en sortí la primera promoció de disseny industrial. A les seves aules, hi han estudiat bona part de les joves generacions d'artistes mallorquins.

ESCOLA DE CRIST Associació piadosa fundada pel bisbe Juan Palafox a Puebla de los Àngeles (Mèxic) el 1653, amb l'objectiu de portar a la perfecció els seus membres, tenint Crist per mestre i professant devoció a la Mare de Déu i a sant Felip Neri. El 1663, el mercedari fra Pere Fontbona l'establí a Palma i hi entraren com a germans l'estament més il·lustre de la societat i de l'alt clero d'aleshores, com el bisbe Bernat Cotoner, Jordi Descatllar, Joan Desclapés, Nicolau Sales i el pare Alexandre Oliva, general de la Companyia de Jesús. Tots els seus membres es comprometien a una dura vida ascètica de pregària i penitència, d'abstinència a assistir a balls i altres espectacles, a freqüentar els sagraments, sobretot l'eucaristia i la confessió, i a practicar la humilitat i la caritat envers els malalts. L'associació estava escrupolosament jerarquitzada i era dirigida per un superior, dit Obediència, quatre diputats, quatre nuncis, un secretari i un monitor, sempre auxiliats pels respectius coadjuntors. A més, hi havia tres juntes: de diputats, d'ancians i plenària d'ancians. El dijous de cada setmana, els confrares es reunien, generalment a l'església del Temple, de Palma, per fer meditació, confessió de culpes i penitència, en un ambient d'absolut aïllament de l'exterior i en secret. Es va dissoldre cap al 1864, quan el pare Joaquim Rosselló Ferrà, Obediència en moltes ocasions, va entrar a la congregació de preveres secular a l'Oratori. L'espiritualitat i els mètodes de l'Escola de Crist són típics del barroc i de la *devotio moderna*. La seva insistència a rebutjar els honors, traduïda en l'abandó dels senyals d'ostentació abans d'entrar a les reunions, suposava una profunda humiliació per als membres nobles o rics que hi pertanyien. (MaM)

ESCOLA DEMOCRÀTICA-REPUBLICANA Societat republicana de caràcter instructiu, creada el 1869. Estava situada al carrer Fiol, de Palma. El 1870, n'era vicepresident l'anarquista Francesc Tomàs, que fou expulsat l'agost d'aquell mateix any. El 1871, era presidida per Ignasi Vidal.

ESCOLA DE MÚSICA I DANSES DE MALLORCA Fundada a Palma el

↓ Grup folklòric de l'Escola de Música i Danses de Mallorca

1975 per Bartomeu Ensenyat Estrany. Té per objectiu promocionar, depurar i fomentar la música, la cançó i les danses populars de Mallorca. Es dedica a l'ensenyament teòric i pràctic, amb un ampli programa d'activitats. Té un grup folklòric, format per 50 membres seleccionats, que ha actuat per tot Mallorca i a capitals d'arreu del món. També té tres estols de balladors, amb vestuaris diferenciats, que s'encarreguen de mantenir les danses dels cossiers, dels cavalls cotoners i del ball dels dimonis, executats exclusivament en actes religiosos. El grup folklòric guanyà el primer premi del Festival Internacional de Folklore d'Agrigento (Sicília 1984) i del Festival Mundial de Munic (1985). N'és director Bartomeu Enseñat Estrany, ajudat pels mestres majors Antoni Marí Miret, en les danses, i Ignasi Cases Ramon, en la part musical.

ESCOLA DE MUNTANYA DE LES ILLES Entitat de l'Escola Nacional d'Alta Muntanya, constituïda el 1981, per la Junta Coordinadora de la Unió Excursionista de les Illes. El seu objectiu és la docència del muntanyisme. Dissolta el 1985, en fou director Bartomeu Quetglas Riera.

ESCOLA DE NÀUTICA Centre dedicat a l'ensenyament de la ciència nàutica. La primera temptativa per a l'establiment d'una escola de pilotatge data del 1775 i estigué a càrrec de Manuel de Zalvide, comissari de guerra de la Reial Armada de Mallorca. L'escola tengué el seu origen en l'actitud reformista de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País que creà (1779) una escola de matemàtiques i dibuix, dirigida per Antoni Desbrull, on s'ensenyaren coneixements nàutics complementaris. El 1770, aprovada la fundació d'una Companyia Mallorquina de Comerç, s'encomanà la direcció al pilot de la Reial Armada Francesc Faquineto. El 1799, es contractà el pilot particular Juan González Cepeda per a donar classes a l'Escola Patriòtica de Primeres Lletres, situada, inicialment, al carrer del Sindicat, i després, a l'oratori de sa Llonja. L'Escola de Nàutica fou creada pel Reial Consolat de Mar i Terra, arran de la Reial Cèdula del 1800, pronunciada per Carles IV, en la qual disposava la implantació d'escoles de pilotatge, comerç, agricultura i dibuix. Instal·lada a l'edifici del Consolat de Mar, les classes començaren el 8 de maig del 1802. Tenia setze alumnes que cursaren durant dos anys les matèries d'aritmètica, geometria i trigonometria, cosmografia i pilotatge, segons el Reglament del 1790. A més, rebien llicències per realitzar pràctiques de mar. Vist el seu èxit, el 1811 s'obrí, en el segon pis de la casa consular, una segona Escola de Pilotatge, que durant un any fou dirigida per Hermenegildo de Mezquia y Garaicoeche. Hi va haver millores en el local (1816), mitjançant les quals es compraren portolans (1817) i, el 1818, és redactà un *Reglament per al Règim i bon govern de l'Escola de Nàutica del Reial Consolat de Mar i Terra de Mallorca*, compost de 21 articles, que entrà en vigor l'any següent, en el qual es limitava a 40 el número d'alumnes matriculats en ambdues escoles. El 1850, per Reial Ordre, l'escola passà a dependre de l'Institut Balear i es traslladà a l'edifici de Monti-sion. Els estudis per a pilots tenien una durada de tres anys. El primer any s'impartien les assignatures d'aritmètica i d'àlgebra, de geografia física i política i de dibuix lineal; el segon, matemàtiques i cosmografia i complement geogràfic, i el tercer física experimental, un curs especial de pilotatge i maniobra i dibuix hidrogràfic. El 1858, una altra Reial Ordre disposà que la Diputació Provincial es fes càrrec de les ensenyances nàutiques de Palma. A mitjan s XIX, època d'esplendor de la marina de vela, l'escola assolí el punt màxim d'apogeu, només superada en número d'alumnes per la de Barcelona. El 1875, per Reial Ordre, se li concedí el caràcter d'Establiment Públic i, per tant, els estudis que s'hi realitzaven tengueren validesa oficial. El seu declivi arribà el darrer quart del s XIX, quan les crisis industrial i mercantil afectaren la marina comercial. El 1892, només hi havia onze alumnes matriculats i en el curs 1913-14 tan sols sis. Aquest any fou suprimida, en reorganitzar-se els estudis nàutics a Espanya, i restablerta a finals del 1920. La nova escola, situada en el segon pis de l'Institut, funcionà quatre anys. En aquest període es matricularen 143 alumnes per a pilots i 81 per a maquinistes navals que cursaren uns estudis de tres i dos anys acadèmics respectivament. El 1926, fou suplantada per una escola particular, incorporada a la de Barcelona, fundada i di-

↑ Edifici de l'Escola de Nàutica

↓ Reglament de l'Escola de Nàutica (1818)

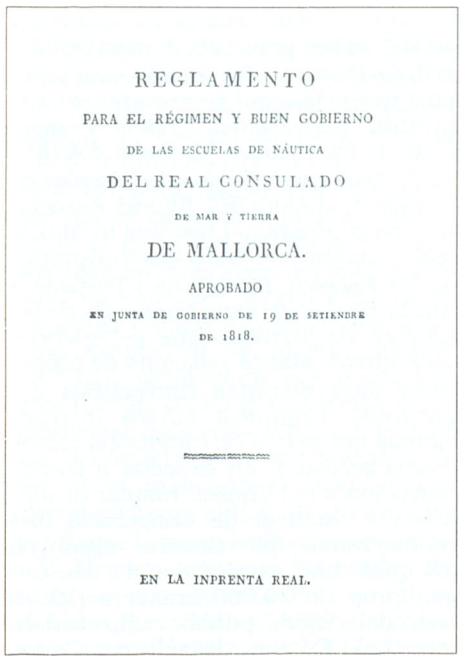

REGLAMENTO

PARA EL RÉGIMEN Y BUEN GOBIERNO

DE LAS ESCUELAS DE NÁUTICA

DEL REAL CONSULADO

DE MAR Y TIERRA

DE MALLORCA.

APROBADO

EN JUNTA DE GOBIERNO DE 19 DE SETIEMBRE

DE 1818.

EN LA IMPRENTA REAL.

rigida per Gregori Guasp Pou, que el juny del 1944 passà a dependre de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació. El 1945, fou traslladada de l'edifici del carrer de Morei al local del carrer d'Eivissa i es constituí una Junta de Patronat integrada per membres de la Cambra Oficial de Comerç, la Diputació Provincial i l'Ajuntament, que redactaren el definitiu *Reglament per al règim interior de l'Escola*. El nombre d'alumnes matriculats s'incrementà i passaren de 49 (1943-44) a 84 (1949-50). El 1963, sota el patrocini de la Cambra de Comerç, sortiren 33 capitans de la Marina Mercant, 81 pilots, 26 maquinistes en cap i 50 maquinistes. El 1965, d'acord amb les lleis que sobre la reestructuració de les ensenyances nàutiques es promulgaven a Espanya des del 1961, es creà un Centre de Formació Professional Nàutico-Pesquera. Des d'aleshores l'escola passà a denominar-se **Escola de Nàutica i de Formació Professional Nàutico-Pesquera,** reconeguda oficialment, la qual dos anys després passà a dependre de l'Escola Oficial de Formació Nàutico-Pesquera, d'Alacant. El curs 1969-70 estigué a punt de desaparèixer, donada la precària situació econòmica. S'introduïren oficialment les ensenyances esportives i es concentraren tres modalitats: estudis per a futurs pilots i maquinistes de la marina mercant, formació professional nàutico-pesquera i esportiva. El curs 1976-77, l'escola tornà a passar per dificultats econòmiques que feren perillar la seva existència. Però aquest any, fou traspassada a l'Institut Social de la Marina, del qual depenia econòmicament. El 1982, la Inspecció General d'Ensenyances Nàutiques eliminà les ensenyances de nàutica superior, que passaren a formar part dels col·legis universitaris. Es realitzaren els darrers exàmens de la carrera nàutica i passà a esser Escola de Formació Professional Nàutico-Pesquera. El 1990, es traslladà al nou edifici, construït sota el patrocini de l'Institut Social de la Marina, situat al dic de l'Oest. N'han estat directors Francesc Faquineto Arbós, José de Cáceres y Otón, Joaquín Pedemonte Ortega, Juan Bautista Pedemonte Bragante, Francisco Manuel de los Herreros, Sebastià Font Salvà, Gregori Guasp Pou, Jaume Abril i Pau Rosselló Ginard.

→ Entrada de l'Escola de Turisme de Les Balears

ESCOLA DE TURISME DE LES BALEARS Centre d'ensenyaments turístics especialitzats, de caire privat, fundat a Palma el 1964 per Felipe Moreno Rodríguez, que n'és el director. Fou el primer centre d'aquesta especialitat a les Balears. Rebé el reconeixement legal el 1965 i el juny del 1981 s'inscrigué en el Registre de Secretaria d'Estat d'Universitats del MEC, arran del Reial Decret del 14 d'abril del 1980 que regulà les ensenyances turístiques a nivell de diplomat universitari. Provisionalment se situà a unes aules del col·legi Verge del Carme, on es matricularen 48 alumnes, i després a l'Estudi General Lul·lià (1965), sota el patrocini del qual funcionà fins al curs 1983-84, any en què fou traslladada definitivament al local del carrer del Sol. El 1967, creà una delegació a Eivissa, però el 1981 en cedí la titularitat al Consell Insular d'Eivissa i Formentera, i una altra a Menorca en el curs 1966-67, que va desaparèixer el 1978 i es restabli el 1987, any en què se n'obrí una altra a Manacor. El pla d'estudis s'ajusta fonamentalment al programa oficial aprovat per Ordre Ministerial del 1980, encara que el complementa amb altres matèries com informàtica, mecanografia, restauració, perfeccionament d'idiomes, animació turística i seminaris d'alta direcció d'empreses. Els estudis s'han caracteritzat des de sempre pel seu caire pràctic, però és a partir del 1985, any en què l'escola signà un acord amb la Direcció Provincial del Ministeri de Treball i Seguretat Social, la Direcció Provincial del Ministeri de Transport, Turisme i Comunicacions, la Federació Empresarial Hotelera de Mallorca i l'Agrupació Empresarial d'Agències de Viatge de Balears, quan les pràctiques a establiments turístics es feren obligatòries. La relació de l'escola amb empreses i empresaris es manifesta amb diverses activitats. A més, el Consell de Direcció de l'escola està compost essencialment per empresaris i és presidit per Miquel Codolà Camps. L'escola és membre fundador d'ANESTUR (Associació Nacional d'Escoles de Turisme), d'AMFORT (World Association for professional training in tourisme) i membre de l'Associació Europea de les Escoles d'Hoteleria i Turisme, i fundà els Congressos Nacionals de les Escoles de Turisme que se celebren anualment. Manté relacions de cooperació amb distintes universitats espanyoles. Organitza cursos internacionals des del 1972, dirigits als països iberoamericans, en especial a Brasil, patrocinats pel Consell Insular de Mallorca i l'Institut de Cooperació Iberoamericana del Govern espanyol, als quals han assistit des del seu origen prop de 20.000 brasilers (1989). Des del 1988, publica una revista mensual, *Escotur*, dirigida per Carlos

Meneses. Amb un total de 30 professors, el 1989 tenia 370 alumnes matriculats.

ESCOLA LLIURE Publicació mensual apareguda a Palma el setembre del 1986. Editada i dirigida per Juan Amador Giménez, conté informació sobre l'ensenyament a les Balears. Té un tiratge de 2000 exemplars i està redactada majoritàriament en castellà.

↓ Escola Lliure

ESCOLA LLIURE DE LUL·LISME Vegeu *Maioricensis Schola Lullistica*.

ESCOLA MALLORQUINA Denominació genèrica que sorgí a mitjan s XIX, a partir de la revista *La Palma* (1840), per designar els trets comuns de la literatura escrita en català a Mallorca. En sentit estricte, designa la literatura en català a Mallorca entre el 1900 i el 1950. Els poetes de l'Escola s'agrupen en dues generacions. La primera, formada per Miquel Ferrà, Llorenç Riber i Maria Antònia Salvà, s'articulà entorn de la revista *Migjorn* (1906-07), promoguda per Bartomeu Ferrà Perelló, d'una gran càrrega antimodernista, que coincidia amb la dels caps del noucentisme de Catalunya. A més, hi fou molt notable la influència del regionalisme catòlic de Josep Torras i Bages i també la de mossèn Antoni M Alcover, principal inspirador de les línies regionalistes del pontificat del bisbe Pere Joan Campins i actiu catalitzador del clero vers les posicions

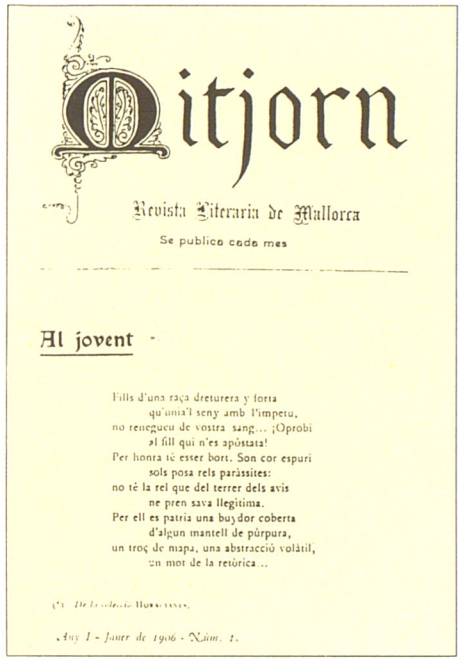
Migjorn
Revista Literaria de Mallorca
Se publica cada mes
Al jovent
Fills d'una raça dreturera y forta
qu'unia'l seny amb l'impetu,
no reneguеu de vostra sang... ¡Oprobi
al fill qui n'es apóstata!
Per honra té esser bort. Son cor espuri
sols posa rels paràssites:
no té la rel que del terrer dels avis
ne pren sava llegitima.
Per ell es patria una buydor coberta
d'algun mantell de púrpura,
un troç de mapa, una abstracció volátil,
un mot de la retòrica ..
Any I - Janer de 1906 - Núm. 1.

↑ La revista *Migjorn* va estar molt lligada a l'Escola Mallorquina

regionalistes. La segona generació, la del 17, estava formada pels poetes Guillem Colom Ferrà, Miquel Fortesa Pinya i Joan Pons Marquès, pels assagistes Joan Estelrich i Josep Sureda Blanes, i pel folklorista Rafel Ginard Bauçà. S'inscrivia en un col·lectiu de professionals i intel·lectuals mallorquins de tots els camps que intentaven teoritzar sobre el fet nacional mallorquí, que es traduí en la *Resposta al missatge dels catalans* (1936). L'Escola Mallorquina reconegué el mestratge de Miquel Costa i Llobera i de Joan Alcover Maspons, que en seran els models estètics i poètics. A partir d'aquí, coincidint pràcticament amb el noucentisme, ambdós moviments arriben a tesis semblants per camins distints, s'optà per un idealisme d'arrel romàntica, reforçat per la inspiració en el classicisme i l'humanisme greco-llatí, presents sobretot en Costa, Carducci i Leopardi. Aquest idealisme, fermament mediterranista, s'aplegà, amb el descobriment del fet illenc mallorquí, com una peculiaritat a defensar. A més, predominà el paisatgisme, en una lectura simbòlica dels paratges mallorquins des d'una òptica bucòlica i arcadista, i també el tractament sentimental i devot del fet religiós. D'altra banda, fou molt notable l'afany per traduir polidament els clàssics llatins i grecs i els grans escriptors estrangers, sobretot francesos i italians que sintonitzaven amb l'Escola. Des d'un punt de vista tècnic, es primaren els valors lingüístics, estilístics i mètrics sobre el missatge poètic. Ara bé, els poetes de

LA NOSTRA TERRA
MALLORCA
ANY I
1928

↑ *La Nostra Terra* on publicaren molts d'autors de l'Escola Mallorquina

l'Escola s'estancaren dins la seva estètica particular. Renunciaren a una obertura i a una evolució, tant material com formal, de la poesia, a pesar que tengueren una gran curiositat per conèixer la literatura europea moderna i contemporània, però sense deixar-se'n influir. En tot cas, bona part de les característiques de l'Escola estaven insinuades en la poesia romàntica tardana mallorquina, de tal forma que, en realitat, no hi hagué confrontació entre Renaixença i Escola mallorquina, contràriament al que s'es-

↓ Obra sobre l'Escola Mallorquina

↑ Personatges de la segona generació de l'Escola Mallorquina, d'esquerra a dreta: Miquel Fortesa Pinya, Guillem Colom Ferrà, Gabriel Cortès, Joan Pons Marquès i Josep Sureda Blanes

devengué al Principat entre modernisme i noucentisme, sinó més bé una evolució d'una a l'altra. Els poetes seguidors de Costa i d'Alcover aconseguiren, en el pla lingüístic, una dignificació de la llengua literària. Contribuïren eficaçment a implantar la reforma fabriana a Mallorca i s'oposaren a l'anarquia ortogràfica de mossèn Alcover. Des d'un punt de vista polític, integraren dins el moviment regionalista grups notables del clero i, en menor grau, de la burgesia culta, amb l'intent de desvetlar la identitat del país i la creació de les infrastructures culturals i polítiques per consolidar-la. No obstant això, aquest projecte es trobà mancat d'un evident suport popular i polític. El seu conservadorisme té, sens dubte, els orígens en les classes socials que el sostenien, però no se n'han d'oblidar les bases estètiques. L'apel·lació al classicisme i a l'humanisme greco-llatí, caracteritzats per la mesura, el seny i el bon gust, traduïts a l'àmbit polític-social, consolidaren les estructures de la Mallorca agrària tradicional i les consagraren amb el seu idealisme. Tot plegat, els iniciadors i els seguidors de l'Escola la convertiren en un mite, contestat ja en la dècada dels anys 30, explícitament, per *Mort de dama* de Llorenç Villalonga i, tàcitament, per la tendència de la producció de Bartomeu Rosselló-Pòrcel. Més tard, a partir de la dècada dels 50, foren contestats els seus postulats per Blai Bonet, Josep Maria Llompart i Jaume Vidal Alcover, que figuraven a l'antologia *Poetes insulars de postguerra*, de Manuel Sanchis Guarner (1951) i, més endavant, per la majoria dels poetes del realisme social de la dècada dels 60. A pesar de tot, molts dels poetes capellans continuaren la seva fidelitat a l'Escola, com Baltasar Coll Tomàs, Pere Orpí Ferrer, Miquel Gayà i els poetes agrupats entorn de la revista *Tot so-l'any*. Com a teoritzadors de l'Escola Mallorquina destaquen Joan Pons Marquès i Miquel Ferrà, i com a estudiosos, Josep M Llompart, Jaume Vidal Alcover i Damià Ferrà-Ponç. El 1988, es publicà l'antologia *Els poetes de l'escola mallorquina*, a cura de Josep M Llompart. (GS)

ESCOLA MILITAR DE LLUC Centre de formació i d'instrucció castrense organitzat a Lluc, durant la Guerra Civil (1937), per fer front a les necessitats de comandaments subalterns. Aquest problema era molt greu a Mallorca, a causa del seu aïllament. S'organitzaren quatre cursos d'alferes provisionals. El primer va acabar el maig del 1937 i el darrer, el gener del 1938. A partir del segon, passaren a dependre de la Inspecció de Mobilització, Instrucció i Reclutament —MIR—, que centralitzà a la zona nacional tot l'ensenyament militar. Durant aquest període (agost del 1938), hi assistí també personal de milícies, que va constituir l'única promoció de milícies de tot Espanya, sortida d'escoles militars. A la segona meitat del 1937, es formaren també sergents provisionals. Anteriorment, s'havia realitzat un curs d'oficials a Palma, que va acabar el desembre del 1936. En total, en varen sortir 365 alferes de l'exèrcit, 295 dels quals d'infanteria i 103 de milícies. En foren directors el tinent coronel d'infanteria Joan Coll Fuster, el comandant d'artilleria Emili Nadal Guasp, el tinent coronel d'infanteria Enrique Esquivias Zorita i el coronel d'infanteria Ricardo Fernández de Tamarit. El març del 1938, se n'ordenà el tancament. (DJ)

ESCOLA MUNICIPAL DE MALLORQUÍ DE MANACOR Escola creada el juny del 1973 per l'Ajuntament de Manacor. Se situà al Col·legi La Torre, i, des del 1989, també al carrer de Pere

↓ Escola Militar de Lluc, jura de bandera de la primera promoció d'alferes provisionals (1937)

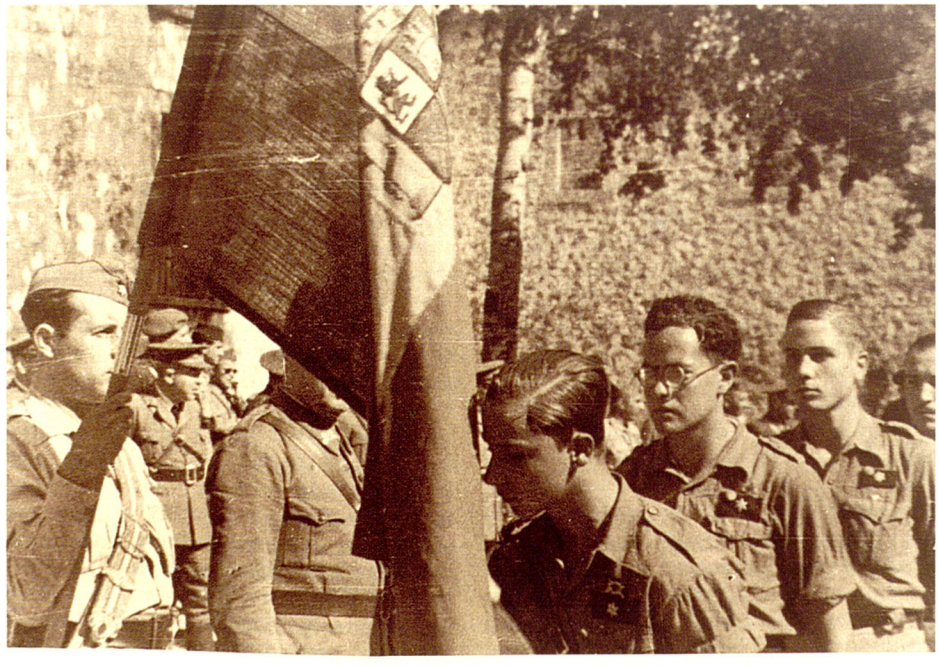

Llull. L'Ajuntament delega les seves funcions en un patronat format per vuit membres del consistori manacorí, tres de les institucions balears, dos de les caixes d'estalvis, quatre dels centres d'ensenyament de Manacor, tres en representació dels veïnats i dos dels mitjans informatius. Des de la seva creació, ha impartit classes de llengua catalana i de cultura de les Balears. A partir del 1979, col·labora en el reciclatge de català per a professors de magisteri i llicenciats. Té una secció de balls que, des del 1986, organitza una ballada popular a la plaça de sa Bassa. També ha organitzat excursions i exposicions i ha col·laborat en campanyes de normalització lingüística de l'Ajuntament de Manacor. Des del 1986, publica la col·lecció de monografies *Papers de sa Torre*. El 1988, va rebre el premi Emili Darder de l'Obra Cultural Balear. El 1990, té 18 professors i n'és director, des de la seva fundació, Gabriel Barceló Bover. (AM)

↑ Felip de Borbó fou alumne de l'Escola Nacional de Vela de Calanova

ESCOLA NACIONAL DE VELA CALANOVA Escola de vela creada el 1976 pel Consell Superior d'Esports. Situada a Sant Agustí (Palma), la seva finalitat més important és la promoció i el desenvolupament de l'esport de la vela. Els cursos s'organitzen segons les edats a les quals adapten els tipus de vaixells. Hi ha un curs mini infantil, un de vela infantil, un de vela lleugera, un de creuer, un de planxa de vela i cursos de monitors i de formació nàutico-esportiva. L'escola disposa d'una sèrie d'instal·lacions, com allotjament per a alumnes, aules per a classes teòriques, per a projeccions i per a conferències i biblioteca, entre altres serveis. El 1985, la gestió de l'escola passà de la Federació Espanyola de Vela a la Conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. Hi han cursat estudis de vela alguns membres de la Casa Reial i destacats regatistes mallorquins. N'han estat directors Manuel Nadal de Uhler (1976-84) i Basilio González Flores (des del 1984).

↓ Acte de l'Escola Municipal de Mallorquí de Manacor (1988)

ESCOLANA, CA S' Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Colom, el camí de ses Voltes i cas Coix Carro. (M)

ESCOLANIA DE BLAUETS DE LLUC Grup de nins cantors dedicat al culte de la Mare de Déu de Lluc en el santuari del mateix nom, on resideixen permanentment. Les primeres notícies que se'n tenen daten del 1485, però no és fins al 1531, en temps del prior Gabriel Vaquer, que se'n posaren les bases jurídiques, amb la butlla *Pastoralis officii* del papa Climent VII, i es fixà un nombre de sis blauets, explícitament a imitació de l'escolania del monestir de Montserrat. Semblantment, els seus objectius eren de cantar cada dia els goigs i la missa matinal de la Mare de Déu, i de participar en les hores canòniques. Les visites pastorals dels bisbes Diego de Arnedo (1563 i 1570) i Joan Vic i Manrique (1578 i 1590), en corregiren les deficiències i la consolidaren. Durant el s XVII, a causa de l'increment de la devoció lucana, cresqué en nombre i prestigi i es reformà l'edifici dels escolars. El s XVIII, amplià el seu repertori musical, amb obres d'antics blauets i de compositors estrangers, com Vivaldi i Corelli. Així, es convertí en un centre d'aprenentatge i de perfeccionament d'orgue i en un sementer de primatxers i d'organistes. A finals d'aquest segle, durant la crisi del Col·legi de preveres, els blauets tengueren mestres de música no-col·legials, ja que aquests no tenien una formació

↑ Escolania de Blauets de Lluc a les primeries (-1920)

adequada, els quals elevaren el nivell musical i el complementaren amb instruments. El s XIX, el seu repertori fou italianitzant, de poca qualitat litúrgica, però molt efectista. Entre els exblauets compositors o intèrprets destacaren Martí Solivelles, Guillem Amengual, Joan Albertí Arbona, Sebastià Parets i Joaquim Sastre Vanrell. Així i tot, la bona competència musical dels escolars contrastava amb la seva deficient formació religiosa, reflex de la decadència de la col·legiata. El 1891, quan es feren càrrec del Santuari els missioners dels Sagrats Cors, en va esser nomenat director el pare Gabriel Miralles, que escriví diverses obres d'introducció a la música i al cant per a ús dels al·lots i aconseguí de prestigiar-la novament. Entre el 1963 i el 1967, l'interinatge dels directors en féu baixar la qualitat musical. A partir d'aquest darrer any, assumí una altra vegada la direcció el pare Jaume Palou Sabater, antic blauet, que ja n'havia ostentat el càrrec entre el 1959 i el 1961. A partir d'aleshores, ha donat nombrosos concerts arreu de Mallorca, d'Espanya i de l'estranger, entre els quals destaquen el del 1971, a la catedral de Wetsminster (Anglaterra), i el del 1979, al festival de la UNICEF celebrat a Ronda (Màlaga), i al festival internacional de teatre a Nancy (França). Capdavantera de l'ensenyament en català, llengua en la qual, des del 1973, s'imparteixen íntegrament les classes d'Educació General Bàsica, participà en la fundació de les Trobades d'Escoles Mallorquines (1984). Per totes les activitats a favor del català, ha rebut els premis Emili Darder (1987) i Francesc de Borja Moll (1988), concedits per l'Obra Cultural Balear, i també el de Ràdio Popular (1989). L'aplicació de la Llei Orgànica del Dret a l'Educació -LODE-, hi va provocar una greu crisi per manca de subvencions oficials. Des del 1940, edita un butlletí d'ordre intern, *Estels (Estrellas* entre 1959-75). Segons el reglament vigent, per esser-ne membre cal haver complit set anys, amb preferència per aquells que tenen bona veu i preparació musical. Els candidats elegits reben la sotana blava en la paralitúrgia de la vestició, presidida pel prior del santuari. Ha enregistrat, des del 1961, quatre LP i 24 singles. El 1990, té una seixantena de membres i ha estat reconeguda com a centre no-oficial d'ensenyament musical, que depén, a efectes de matrícula i de l'examen final de grau, del Consistori Professional de Música i Dansa de Balears. És l'entitat musical més antiga de Mallorca i una de les més antigues d'Espanya. El 1939, va esser fundada l'**Associació d'Antics Blauets** i en fou elegit president Antoni Garau Planes. Té per objectius fer conèixer Lluc com a centre espiritual, patriòtic i cultural de Mallorca, i donar suport a tota casta d'activitats que fomentin la cultura mallorquina, com la pujada anual de la part forana. Des del 1980, té una coral que dóna concerts arreu

→ Escolania de Blauets de Lluc *(CICI)*

de Mallorca. Entre els seus membres, han destacat Llorenç Riber, Miquel Gayà, Bartomeu Vaquer, Pere Joan Campins i Cristòfol Sastre, entre altres. Des del 1988, n'és president Baltasar Bosch. (GS)

ESCOLANO, GASPAR (València 1560 - 1619) Historiador. Llicenciat en teologia, fou nomenat cronista de la cort del Regne de València per a la confecció de les *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia*, publicades en dos volums entre el 1610 i el 1611. En aquesta obra, documenta amb coherència les Germanies valenciana i mallorquina, amb un to molt agressivament antiagermanat. En la línia d'altres cronistes valencians, com Viciana, fa recaure tota la iniciativa del moviment agermanat en els mallorquins, els quals haurien demanat ajuda i consell als agermanats valencians. Silencia tota actuació de proselitisme per part dels valencians, mentre que els historiadors Binimelis i Mut els presenten com a instigadors de l'aixecament a Mallorca. És l'únic historiador que dóna una xifra dels morts ocasionats pels combats entre agost i novembre del 1522. També hi són interessants les notícies sobre la repressió de la Germania, font sobre la qual s'han basat autors posteriors, des del s XVII. (JJ)

ESCOLANO Y LEDESMA, DIEGO DE (Madrid 1609 - Granada 1672) Bisbe de Mallorca. Estudià humanitats a El Escorial i drets a Alcalá de Henares i a Salamanca. Exercí al càrrec de fiscal i conseller del Consell Suprem de la Inquisició. Canonge de la Seu (1634-52), fou nomenat bisbe de Mallorca el 1656. El 1659, dugué a terme un sínode diocesà que publicà un any després. El 1660, fou traslladat a la seu de Tarragona, després a la de Segòvia (1664-68) i a la de Granada (1668-72), on morí.

ESCOLA OFICIAL D'IDIOMES DE PALMA DE MALLORCA Centre creat a Palma (1986) pel Ministeri d'Educació i Ciència. Imparteix un primer nivell d'idiomes, de cinc anys de duració. S'hi pot cursar alemany, anglès, català i francès. El 1900, té 2.977 alumnes —1.351 d'oficials i 1. 626 de lliures—. Ha estat dirigit per Carmelo Plumed Rubio (1986-87), Rafel Arias Jordán (1987-88) i, des del 1988, per Mercedes Castro Ruiz. És instal·lada provisionalment al carrer de Salvador Dalí, de Palma.

ESCOLA OFICIAL DE TURISME DE LA COMUNITAT AUTÒNOMA DE LES ILLES BALEARS Centre Oficial d'Ensenyaments Especialitzats de Turisme de la CAIB. Creat el 1987 com a escola no estatal, l'any següent, la Universitat de les Illes Balears —UIB—, previ conveni amb la CAIB, n'assumí la direcció docent i acadèmica. Pel Reial Decret del 8 de juny del 1990, li fou atorgat caràcter de centre oficial. Situat al campus de la UIB, segueix el pla d'estudis aprovat el 1980 pel Ministeri d'Universitats i Investigació. El curs 89-90 tengué 555 alumnes i uns 20 professors.

ESCOLAPI Religiós de l'orde de l'Escola Pia, fundat a Roma per sant Josep de Calassanç, el 1600, i aprovat pel papa Pau V, el 1617, amb la finalitat d'ensenyar els adolescents i els joves sense recursos. S'establí a Mallorca el 1893 i, primerament, s'instal·là a can Mir, al carrer Calders, de Palma. No obstant, a causa de la gran quantitat d'alumnes, l'Ajuntament els cedí l'antic convent de Sant Francesc, sense frares menors des de la desamortització del 1835. Fundat i dirigit fins al 1900 per Agustí Gual, el succeïren els pares Francesc Riera i Josep Pujol. El col·legi es tancà el 1909, ja que el cost de les obres de restauració, obligades pel fet d'esser monument nacional, era massa elevat. Com a record dels escolapis, queda un anagrama de l'orde gravat a la porta de ponent de l'església. (LlA)

ESCOLÀPIA Religiosa de la congregació de les Filles de Maria, religioses de les Escoles Pies, fundada per Paula Montal Fornés a Figueres (Catalunya), el 1829, per dedicar-se a l'ensenyament segons l'espiritualitat de sant Josep de Calassanç. El 1857, s'establiren a Mallorca i fundaren casa a Sóller, per iniciativa de Jordi Frontera Vaquer, de Guillem Castanyer Bibiloni i de la germana d'aquest, viuda de Frontera, que en cedí la casa, amb el suport del rector Pere Josep Llompart

↓ Obra de Gaspar Escolano

↓ Diego de Escolano y Ledesma

↓ Escut dels escolapis a l'església de Sant Francesc (Palma)

↑ Convent i escola de les escolàpies (Palma)

E.U. Alberta Giménez directors

Alberta Giménez Adrover	1872-1912
Maria Garau Llompart	1947-48
Amàlia Salvador Rubio	1948-55
M de les Neus Armas i Armas	1955-57
Maria Riera Alcover	1957-61
Olga Beautell Varela	1961-62
Victòria Mir Vanrell	1962-64
Maria Riera Alcover	1964-65
M de les Neus Armas i Armas	1965-68
Catalina Tomàs Capó	1968-70
M de Lourdes Julià Llabrés	1970-72
Magdalena Amengual Gual	1972-78
Alfred Gómez Barnusell	des del 1978

Campins que volien elevar el nivell de formació de les al·lotes. El 1924, es va obrir la casa a Palma, situada al carrer de Joan Crespí, que, des del 1973, quan es va tancar la de Sóller, és l'única que perdura a Mallorca. (LlA)

ESCOLA UNIVERSITÀRIA ALBERTA GIMÉNEZ Centre de formació de mestres fundat el 1872 per Gaietana Alberta Giménez Adrover i creat per la Diputació Provincial amb aportació econòmica de la Diòcesi. El nom primitiu fou el d'Escola Normal de Mestres de Balears i estava situada al carrer de la Puresa, de Palma. Les alumnes hi podien obtenir el títol de mestra elemental, amb dos anys d'estudi, o de mestra superior, amb quatre anys. El 1912, cessà les seves activitats arran del decret d'integració de les Escoles Normals regentades per religioses en la xarxa estatal. El 1947, es tornà a obrir, al mateix lloc, amb el nom d'Escola Normal la Puresa, dependent totalment del bisbat. Fou la primera escola normal de l'Església de tot l'Estat Espanyol que funcionà durant la postguerra. Els plans d'Estudis (1950 i 1966) eren paral·lels als de l'Escola Normal de Magisteri Primari, però s'havia de fer un examen per revalidar el títol amb el de l'escola estatal. El 1972, per manca d'espai, hagué de traslladar-se al carrer de Saragossa, de la barriada de Son Serra, on té la seu (1990). El 1978, rebé la denominació actual, es convertí en mixta i quedà adscrita a la Universitat de les Illes Balears. Està regida per una junta de titularitat presidida pel bisbe de Mallorca, quatre membres de la congregació Puresa de Maria i un patronat de deu membres. S'hi poden cursar especialitats de Ciències Socials, Filologia i Ciències Naturals. El curs 1989-90, tenia 24 professors que impartien classe als 147 alumnes matriculats.

ESCOLA UNIVERSITÀRIA D'ESTUDIS EMPRESARIALS I D'INFORMÀTICA Escola fundada a Palma el 1907 com Escola Professional de Comerç. Emplaçada al Consolat de Mar, depenia de la Direcció General d'Ensenyances Tècniques i Professionals. S'hi indroduïren estudis d'àrab vulgar, de geografia i d'història del Marroc. El 1916, traslladà la seva seu al carrer de Miquel dels Sants Oliver, que constava encara de dos pisos i, el 1990, al campus universitari. El maig del 1938, els exàmens es realitzaren en el claustre de Sant Francesc i d'octubre del 1938 fins al final de la Guerra Civil (1939), les classes s'impartiren al Saló Mallorca, perquè l'edifici propi no tenia refugi on protegir-se dels bombardeigs. En acabar la guerra, l'Escola tornà al seu emplaçament habitual. Durant el curs 1954-55, es féu la gran ampliació de l'Escola. Aquell curs les classes s'impartiren a l'Escola de la Doctrina Cristiana. El 1970, les Esco-

↓ Edifici de l'Escola Universitària Alberta Giménez (Son Serra-Palma)

↑ Escola Universitària d'Estudis Empresarials i d'Informàtica

les de Comerç s'integraren a les Universitats amb el nom d'Escoles Universitàries d'Estudis Empresarials. El 1985, amplià els seus estudis amb la branca d'informàtica i adquirí la denominació actual.

ESCOLA UNIVERSITÀRIA DE FORMACIÓ DEL PROFESSORAT D'EDUCACIÓ GENERAL BÀSICA

Centre de formació de mestres creat el 1842 per la Diputació Provincial. Des de la seva fundació, ocupà un local de l'antic convent de Sant Francesc d'Assís, de Palma, que fou abandonat per amenaça de runes. Es traslladà, primer, al carrer de Montenegro (1879) i, posteriorment, al carrer del Sol (1880). El 1872, es fundà l'Escola Normal de Mestres que regentaren les Germanes de la Puresa fins al 1912, moment en què començà a funcionar com a centre estatal. L'Escola femenina estigué situada successivament al col·legi de Monti-sion, al carrer de Savellà i a l'edifici del Consolat de Mar. El 1914, s'elaborà un pla d'estudis que constava de quatre cursos i unificava els títols anteriors de mestres elementals i de mestres superiors. El 1917, l'Escola Normal Masculina es traslladà al llavors recentment inaugurat edifici de l'Institut Joan Alcover. Amb el Pla Professional de Magisteri (1931), les Escoles Normals aconseguiren un nivell universitari, s'exigia el batxillerat superior i passar un examen d'ingrés. El mateix any, s'unificaren les escoles masculina i femenina, passaren a anomenar-se Escola Normal de Magisteri Primari, que s'emplaçà a l'edifici de l'Institut Joan Alcover. El 1940, se separaren les aules per sexes i, el 1947, es tornà a obrir l'Escola Normal de la Puresa, que posteriorment s'anomenà *Escola Universitària Alberta Giménez* (←). Amb el pla d'estudis del 1950 s'exigia el batxillerat elemental. La carrera tenia una durada de tres anys i, per obtenir-ne el títol, s'havia d'assistir a un campament organitzat pel Front de Joventuts o per la Secció Femenina. El 1966, l'Escola passà al carrer del pedagog Joan Capó. El 1967, es posà en funcionament un nou pla d'estudis que requeria el batxillerat superior, dos anys d'estudis a la Normal i un any de pràctiques. Amb la promulgació de la Llei General d'Educació (1970), les Escoles Normals s'integraren a les Universitats amb el nom d'Escoles Universitàries de Formació del Professorat d'Educació Ge-

E.U. Estudis Empresarials directors

Julio Pérez Méndez de Losada	1907-10
Pere Bonet de los Herreros	1910-11
Gregorio Crespo Herrero	1911-36
Dídac Zaforteza Musoles	1936-46
Pere Jover Balaguer	1946-48
Antoni Piquer Marquès	1948-66
Bernat Oliver Ferrer	1966-86
Teresa Riera Madurell	des del 1986

E.U. Formació Professorat directors

Pere Amorós	1945-63
Josep Ensenyat Alemany	1963-67
Maria Lluïsa Arnica Meridiano	1967-74
Andreu Sánchez Pascual	1974-75
Josefina Luján	1975-77
Fulgencio Saura Calixto	1977-79
Miquel Ruiz Massip	1979-86
Baltasar Bibiloni Llabrés	des del 1986

↓ Escola Universitària de Formació del Professorat d'EGB

L'ESCOLA NORMAL

No podem oblidar que l'Escola Normal fou, des de les primeres dècades del s XX, un dels factors fonamentals del Moviment de Renovació Pedagògica de les Illes Balears.És evident que no va esser l'únic, car seria un error menystenir l'obra de dinamització i estímul que portà a terme l'inspector d'ensenyament primari Josep Capó Valldepadrinas (el pedagog Joan Capó, abans del 1936), ignorar el regenaracionisme pedagògic del metge Emili Darder, batle de Palma, afusellat el 1937, desconèixer allò que significaren per a la nostra ciutat i per als nostres pobles els projectes de construccions escolars i el que tenia d'innovador el programa per a la reeducació dels deficients que Joan Ignasi Valentí publicà a les pàgines de *La Nostra Terra.*

Algunes expectatives pedagògiques que s'havien gestat durant anys i que sovint només havien aflorat tímidament, trobaren durant la República el clima necessari per a la seva maduració. Es va teixir d'aquesta manera un moviment renovador que coneixem en les seves línies fonamentals, però sobre el qual ens és necessari indagar amb profunditat a fi d'entendre l'abast de la seva implantació. Avui, però, voldria apuntar, encara que sigui de forma epidèrmica, la participació que tengué l'Escola Normal en la dinàmica d'aquell moviment durant el quinquenni republicà.

Sobre aquella Pedagogia liberal i progressista, hi va caure, implacable, el flagell de la depuració franquista. Fou, doncs, la pedagogia de l'Escola Normal, castigada amb inflexible duresa. Tractaren d'arrabassar d'arrel tots els tanys de la pedagogia activa i renovadora. El càstig fou extremadament dur per a aquell magisteri que havia vist que la República estimulava afanyosament la seva professionalitat, amb la convicció que l'escola participaria en l'educació del ciutadà modern: «No era estrany que ens sancionassin —m'explicava una mestra que havia estat separada del servei durant alguns anys—, perquè nosaltres la dúiem escrita a la cara, aquella Pedagogia que els franquistes s'havien entossudit d'eliminar: Piaget, Decroly, Montessori..., i no podíem dissimular-la, tanmateix».

Gabriel Janer Manila

neral Bàsica. Així, l'escola de Palma passà a dependre de la Universitat de Barcelona. S'introduïren les especialitzacions de preescolar, social, ciències i filologia (anglesa i francesa). Des del 1978, l'Escola depèn de la Universitat de les Illes Balears. El 1990, té 46 professors i 593 alumnes.

ESCOLA UNIVERSITÀRIA DE TREBALL SOCIAL Centre creat el 1959 pel bisbat de Mallorca amb el nom d'Escola d'Assistència Social, i situat, des de la seva fundació, a la seu de l'Estudi General Lul·lià. Fins al 1964, l'escola era reconeguda pel Ministeri d'Educació i Ciència, però no els títols d'Assistents Social, que eren de caire privat. El centre depenia econòmicament i administrativament de l'Església. A partir del 1964 es convalidaren els títols, que passaren a esser concedits pel Ministeri i, per accedir als quals, s'havia de superar la prova final d'estudis o revàlida. El 1970, l'escola passà a anomenar-se Escola d'Assistents Socials. Des de la seva creació fins al curs 1974-75, els alumnes havien de realitzar un examen d'ingrés. El 1975, començaren a dur-se a terme les peticions per tal d'aconseguir el reconeixement dels estudis a nivell universitari, cosa que es féu el 1981, moment en què ja s'exigia per accedir-hi el curs d'orientació universitària. El 1984, es creà l'Entitat Titular Patronat Escola Universitària de Treball Social de les Illes Balears, composta pel Bisbat de Mallorca, l'Ajuntament de Palma i el Consell Insular de Mallorca, i adscrita a la Universitat de les Illes Balears. Des d'aquest moment passà a obtenir-se el títol de diplomant de Treball Social. El 1989, es modificà el pla d'estudis i s'incorporà el sistema de crèdits. Des del 1959, n'han sortit 32 promocions, amb una mitjana, fins al 1981, de 30 alumnes per curs. El curs 1990, té 260 alumnes i 18 professors. N'han estat directors Bàrbara Pons Marquès, Ròmul Hevia Planes, Joan Bestard Comes, Joana Gual Frau, Pere Mascaró Pons, Josep Lluís Oliver Torrelló i Gabriel Amengual Coll. Ha elaborat *Bases per a la planificació de l'acció social a Mallorca*, col·lecció editada pel Consell Insular de Mallorca, que obtengué el premi Gabriel Alomar de l'Obra Cultural Balear (1988) i de la qual s'han publicat (1990) vuit volums.

ESCOLA UNIVERSITÀRIA D'INFERMERIA MARE DE DÉU DE LLUC Escola fundada el 1960 per la Seguretat Social, dependent de la Uni-

↓ Edifici de l'Escola Universitària d'Infermeria Mare de Déu de Lluc

E.U. Infermeria directors

Luis Zoreda Landeta	1961-74
Manuel Ferrer Lleó	1974-75
José Manuel Llácer Requini	1975-77
Gabriel Rullan Buades	1977-81
José Antonio Soro González	1981-86
Misericòrdia Ramon Juanpere	1986-90
Miquel Roca Bennàssar	des del 1990

versitat de Barcelona, amb el nom d'Escola d'Ajudant Tècnico-Sanitari de la Residència de la Seguretat Social de Palma de Mallorca. Pels escassos bons resultats i per la manca d'acceptació que tengueren alumnes i professors, l'escola hagué de tancar el curs 1963-64, però tornà a obrir el curs següent. Per ingressar a l'Escola era necessari el batxillerat elemental. La carrera consistia en tres cursos i s'obtenia el títol d'Ajudant Tècnico Santiari —ATS—. L'escola tengué internat fins al curs 1972-73. L'administració del centre estava formada pel director, que era també el director de la residència sanitària, i pel cap d'escola. La part teòrica i científica era impartida pels metges, mentre que les infermeres dirigien la part pràctica. A partir del 1977, s'exigeix el curs d'orientació universitària i, a causa de l'existència de places limitades, tenen prioritat els alumnes que han aprovat la Selectivitat. A partir d'aquest any, s'inicià la primera promoció de Diplomats Universitaris d'Infermeria i s'extingí la titulació d'ATS. El 1981, l'escola quedà inscrita a la Universitat de les Illes Balears i l'administració passà a mans del director, nomenat per la Universitat, i del director tècnic. Des d'agost del 1990, el centre pertany totalment a la Universitat. El curs 1990, té 170 alumnes i 31 professors, entre metges, biòlegs i infermeres i, des dels seus inicis, s'ha situat al complex sanitari de Son Dureta, al dit Edifici de l'Escola.

ESCOLTA, CAMÍ DE S' Antic camí de vigilància del litoral de Valldemossa, documentat el 1552, situat entre can Costa, Son Mas des Pla del Rei i Son Guarda. (M)

ESCOLTISME Moviment infantil i juvenil fundat a Anglaterra per sir Robert Baden Powell el 1907, que s'inspirà en els principis de l'educació activa i establí, com a eixos bàsics de la metodologia, la fe, el país i la natura. El 1913, el bisbe Pere Joan Campins fundà els **Exploradors** mallorquins.

↑ Escoltisme. Instructors dels exploradors en el seu quarter del baluard de Sitjar (Palma ~1919)

Dirigits per Francesc Sureda Blanes, se n'obriren centres a Sóller, Manacor, Sant Llorenç des Cardassar, Pòrtol, Binissalem, Inca, Sencelles i Sant Joan. A Bunyola, també n'hi hagué un grup, integrat a l'Oratori festiu. El 1914, el Ministeri d'Instrucció Pública reconegué els Exploradors d'España i s'intentà que els mallorquins s'hi fusionassin, però no s'aconseguí fins al 1918. Paral·lelament, sorgiren les publicacions *Explorador Mallorquín* (1913-19) i *Explorador Mallorquín. Sóller* (1914-15), que oferien, profusament il·lustrades, notícies i comentaris sobre els exploradors. El moviment es dissolgué el 1923, per manca de dirigents i no hi va haver exploradors a l'Illa fins que, el 1933, la Congregació mariana de Felanitx en creà un grup i, el 1934, es fundaren els Trescadors del Patronat Obrer de Palma. El 1956, Eladi Homs Zimmer fundà la unitat Ramon Llull, primera del Moviment Escolta de Mallorca i, dos anys més tard (1958), la seva esposa Maria Fer-

↓ Camp Escolta a sa Torrentera (Sencelles 1988)

ret, la branca femenina, el Guiatge catòlic de Mallorca, amb la unitat Rosa de Bardissa, lligats tots dos jurídicament a l'església catòlica. El 1959, es constituí l'oficina diocesana d'informació i coordinació de l'escoltisme. Durant aquests anys i la dècada següent, el caràcter eclesial de l'escoltisme, que sempre comptà amb el suport de la jerarquia, permeté que sobrevisqués a la competència de les organitzacions juvenils afectes al franquisme i que es pogués dur a terme una conscienciació dels al·lots sobre la llengua i la cultura de Mallorca, amb la col·laboració de Francesc de Borja Moll i de Josep M Palau i Camps, entre altres. El 1965, el Moviment Scout elegí Eladi Homs primer comissari i, l'any següent, es fundà, amb la participació dels mallorquins, el Moviment Scout Catòlic d'Espanya, aprovat per la Conferència episcopal, i Maria Ferret fou elegida comissària del Guiatge. El 1975, un grup de dirigents que volia deslligar-se de l'Església s'escindí de l'escoltisme i creà el grup Escoltes de Mallorca, que emparà l'Obra Cultural Balear. El 1976, s'integraren en un sol moviment les branques masculina i femenina, que donà lloc a l'actual Moviment escolta i guiatge de Mallorca-Moviment Scout Catòlic (1977), que, el 1990, té 11 agrupaments o centres i prop de 1.000 membres. El 1981, es publicà el llibre *Converses sobre escoltisme*, amb motiu del XXV aniversari de la fundació. És el moviment juvenil més antic de Mallorca. (GS/JSS)

ESCOPINYA Gènere de mol·luscs lamel·libranquis caracteritzat per tenir dues valves que formen una closca, base sobre la qual se'n diferencien diverses espècies. **Escopinya de gallet** (*Cardium lamarcki* Linné 1789) De la família dels *Cardiidae*, la seva talla màxima oscil·la entre els 4,5 cm i els 5,5. Es caracteritza per tenir la closca amb dues valves iguals, ovals i globoses. La vora anterior és arrodonida i la posterior, allargada, forma un sortint. Té 26 costelles bastants estretes, sense tubercles i amb estries de creixement ben marcades. Viu enterrada en fons d'arena fangosa en estuaris, en estanys litorals i llacunes salobres. La seva pesca, rara a les Balears, es practica a mà i amb rastrells, a partir dels 0,8 cm. És una espècie comuna a zones amb variacions importants de salinitat. Abunda a la Mediterrània, inclosa la mar Negra, i a l'Atlàntic oriental, des del canal de la Mànega fins al Marroc. La seva carn és apreciada, fins i tot crua. No apareix a la llonja i les venudes als mercats locals provenen d'importacions. **Escopinya de llet** (*Tapes decussatus* Linné 1758) De la família dels *Tellinidae*, la seva talla màxima oscil·la entre els 5-6 cm. La closca, equivalva i allargada transversalment, és de coloració variable, de blanc a grisenc i ocre amb taques terroses. Té els vèrtexs dilatats, orientats cap al davant, i les valves amb fines estries concèntriques, que formen un gravat regular a la part mitjana. La regió anterior és berrugosa. La vora interna és llisa i l'interior de les valves, blanquinosa o groguenca. Té la xarnera petita, amb tres dents cardinals agudes i sortints i sense dents laterals. Viu enterrada en els sediments de fang i arena de la zona infralitoral. De talla mínima de captura de 3,5 cm, es pesca amb aixadó, a les platges, i amb arpells. És una espècie bastant comuna a la Mediterrània occidental, absent a l'oriental, i a la mar Negra, i a l'Atlàntic oriental des del canal de la Mànega fins a Mauritània. És molt apreciada comercialment. **Escopinya gravada** (*Venus verrucosa* Linné 1758) De la família dels *Veneridae*, la seva talla màxima és de 5-6 cm. La seva closca, equivalva, molt sòlida i suboval, és de color blanco-groguenc. Els vèrtexs són dilatats i recorbats anteriorment. Les costelles concèntriques, voluminoses i berrugoses minven cap al vèrtex, dividit a vegades cap endavant i enrere en tubercles alineats en sèries de ratlles obliqües i divergents. Les vores de les valves són finament serrades, llevat de la regió del sifó. L'interior de les valves és blanc i té les xarneres amb tres dents cardinals divergents. Les impressions dels músculs adductors són iguals i fortes. Viu a la regió infralitoral en sediments arenosos i, fins i tot, en la biocenosi d'alguers de posidònies. Es pesca, a partir del 0,6 cm, amb dragues i activitats subaquàtiques autònomes. Del 1er de març al 1er de setembre, està prohibida la seva pesca. És una espècie comuna a tota la Mediterrània, excepte la mar Negra, i a l'Atlàntic oriental, des de la mar del Nord fins al cap Verd. Interessa econòmicament per la seva gran qualitat. **Escopinya llisa** (*Tapes aureus* Gmelin 1790) De la família dels *Tellinidae*, la seva talla màxima oscil·la entre els 3-5 cm. La closca, equivalva i allargada transversalment, és de color blanco-groguenca amb línies terroses. Té le estries concèntriques. L'interior de les valves és de color groguenc i els vèrtexs, dilatats i recorbats cap al davant. La vora inferior de les valves és llisa i les impressions musculars i del sifó, molt aparents. La xarnera és petita, amb tres dents. Viu als sediments arenosos i fangosos de la zona infralitoral en estanys, llacunes i alguers amb fangs. De talla mínima de captura de 3,5 cm, es pesca amb dragues, grades, aixadons i arpells. És una espècie molt comuna a la Mediterrània, inclosa la mar Negra, i a l'Atlàntic oriental, des de la mar del Nord fins al Marroc. (MM)

ESCORBALL (*Sciaena umbra* Linné 1758) Peix de la família dels *Sciaenidae*, de 70 cm de talla màxima i coloració terrosa obscura amb reflexs daurats. Els radis espinosos de les aletes ventrals i anal són blancs. Té el cos comprimit i no molt allargat, amb el perfil dorsal més corbat que el ventral. De morro curt i ulls bastant grossos, a

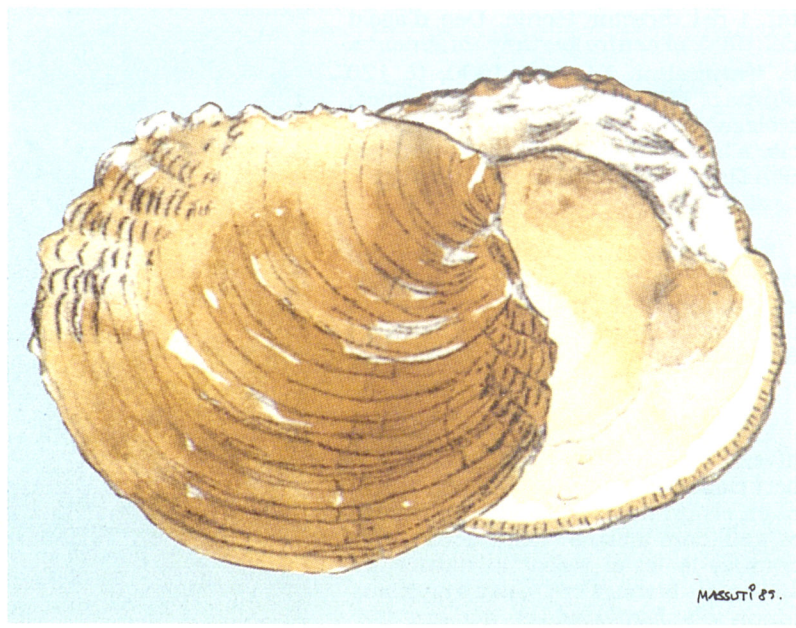

→ Escopinya gravada (*Venus verrucosa* Linné 1758)

l'angle superior de l'opercle hi ha dues espines planes, recobertes per la pell. Té dues aletes dorsals, però unides per una membrana, la primera de les quals és més curta que la segona, que té el primer radi espinós. L'aleta anal, de base més curta, té el segon radi espinós, molt gruixut. La caudal té la vora lliure recta. Les pectorals són petites, les ventrals, una mica més grosses que les pectorals i amb un radi espinós molt robust. La reproducció s'efectua de maig a juliol. És una espècie molt voraç que es nodreix principalment de crustacis, de peixos i d'algues. Habita la costa de zones rocoses i alguers de posidònies. Prefereix les grutes obscures i les seves proximitats en grups més o menys nombrosos. Es pesca amb tresmalls, aparells d'ham i fusell submarí. Es distribueix per tota la Mediterrània i per l'Atlàntic oriental. No figura específicament a les estadístiques. (MM)

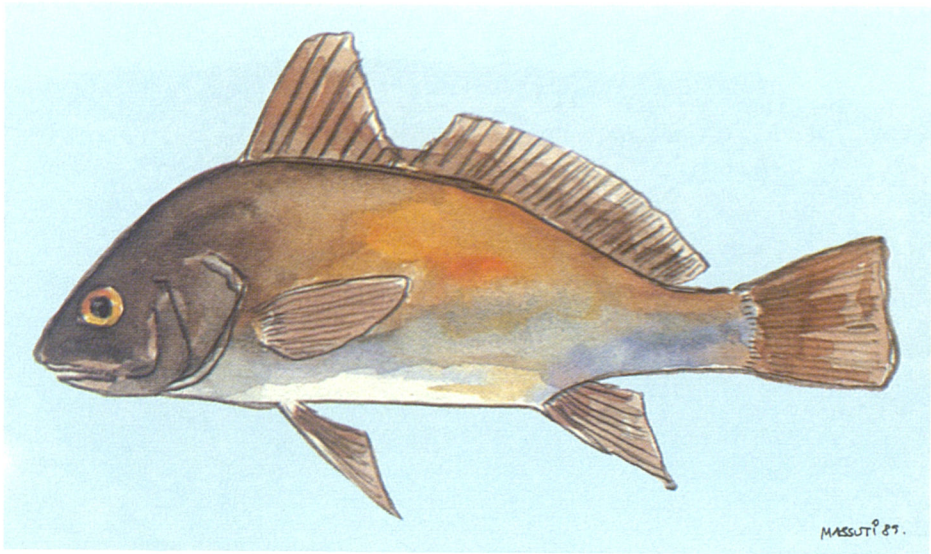

↑ Escorball (*Sciaena umbra* Linné 1758)

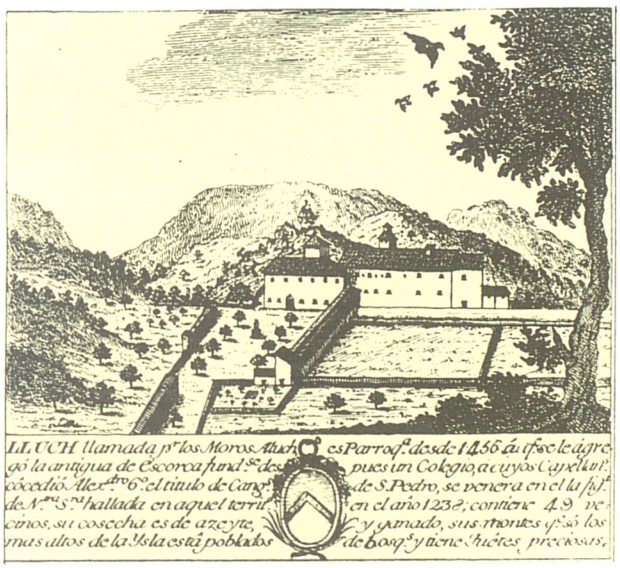

ESCORCA Municipi de la serra de Tramuntana, situat entre els termes de Pollença, Campanet, Selva, Mancor de la Vall, Alaró, Bunyola, Sóller, Fornalutx, i la mar. Amb una extensió de 140,32 km², és el novè dels municipis de Mallorca i el més gran de la serra de Tramuntana, de la qual representa el 16% i l'àrea més elevada. Amb 252 habitants (1989), i una mitjana d'1,79 h/km², ocupa el darrer lloc quant a població i densitat dels municipis de les Illes Balears. Sense nucli urbà històric, la població es localitza a Lluc, sa Calobra, Tuent, es Guix, Son Macip i a diverses possessions. La manca d'un nucli aglutinador de la població ha determinat que no hi existeixi un nom col·lectiu per a tots els habitants del municipi. Contràriament, cada una de les petites comunitats, històriques o modernes, té denominació pròpia i s'hi documenten les de lluquers, calobrins, tuenters, escorquers, guixers, macipers i altres. El terme configura un rectangle d'uns 17 per 8 km, disposat al llarg de la serra de Tramuntana, en un eix NE-SW, amb un apèndix a l'extrem sud-oest format per la zona de l'Ofre. S'estructura com una zona de muntanya, amb la conca del torrent de Pareis com a element central. La conca hidrogràfica que el vertebra és formada pel torrent d'Alqueda o de Lluc, que recull les aigües dels massissos del puig Roig i del puig Tomir, que davallen cap a la vall de Lluc i el clot d'Albarca, l'àrea humana i econòmica històrica més rellevant del terme. L'altre corrent, dit torrent des Gorg Blau, aplega les aigües de les zones muntanyenques del puig Major, l'Ofre i el puig de Massanella. Ambdós torrents s'uneixen a s'Entreforc i formen el torrent de Pareis que desguassa a la zona de sa Calobra. Tota l'àrea és producte de l'orogènia alpina, miocènica i postburdigalienca. Els terrenys calcaris presenten una forta acció càrstica. Els grans plegaments alpins aixecaren una muralla de muntanyes de sediments secundaris i terciaris, amb el resultat d'un nucli molt alt i abrupte, amb valls longitudinals. Hi destaquen els *poljes* de les altes valls tancades, com el de Son Torrella, la zona de conreu de cereals més elevada de les Illes Balears. Són notables les formes fantàstiques generades per l'erosió o *lapiaz*. La zona de diàclasi presenta falles transversals com la del torrent de Pareis, amb una altària de 300 m i una amplària limitada a 10 m. Guillem Colom Casasnovas localitzà jaciments importants de fauna del Lias Mitjà, a les zones cals Reis-sa Calobra i gorg Blau-sa Casa Nova, i del Lias Superior, en es Cosconar. Hi trobà també una conca lacustre, avui penjada a uns 900 m, del clot de Fornalutx als Binis. Tot el conjunt del terme presenta un accés extremadament difícil, tant per terra com per mar. Una costa abrupta i gairebé sense llocs de refugi es presenta exposada a la tramuntana i ofereix només les zones de cala Tuent i sa Calobra com a llocs accessibles, però fins al s XX quasi aïllats de l'interior per la manca de comunicacions terrestres. La conca hidrogràfica central perfila una zonificació precisa, ar-

Pou de neu. Pla de sa Neu des Massanella.

Torre de Luc.

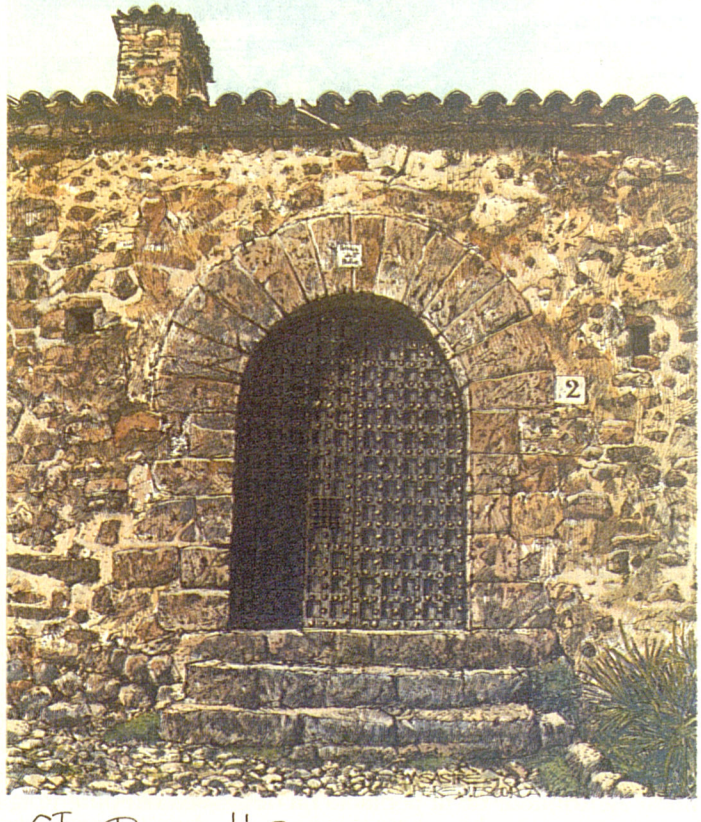

St. Pere d'Escorca.

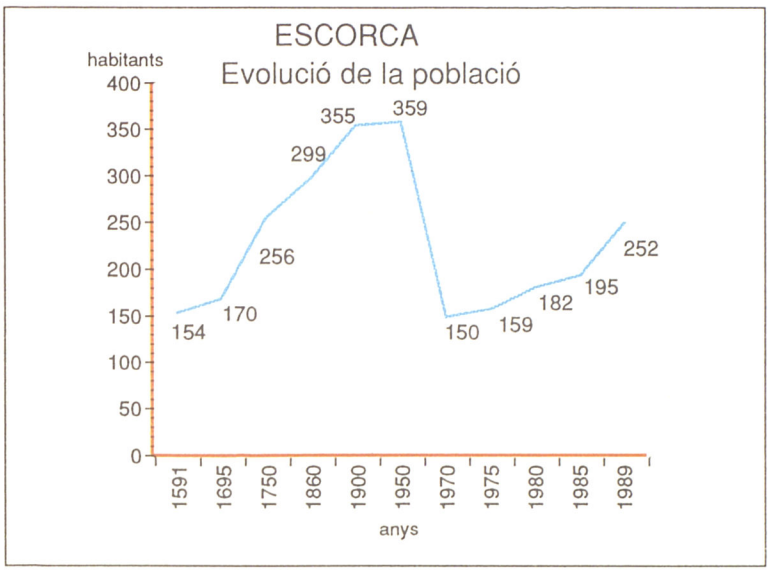

ticulada en quatre grans massissos de muntanyes. Al NE, entre els torrents de Mortitx, de la vall d'en Marc, d'Alqueda o de Lluc i de Pareis, i la mar, una àrea muntanyenca comprèn les elevacions del puig Roig (1.002 m), el puig Caragoler (921 m) i el puig Ciuró (839 m). Al SE, hi ha el puig Tomir (1.103 m), com a nucli voltat d'elevacions menors, com el puig des Boix (645 m), el puig Ferrer (769 m), la moleta de Binifaldó (836 m) i el puig Budell (640 m). Entre el torrent des Gorg Blau, la vall de Lluc i el torrent de Comafreda se situa un gran conjunt de muntanyes que comprèn les elevacions del morro de Cúber (965 m), el puig de sa Font (1.069 m), el puig des Tossals Verds (1.115 m), el morro d'Almallutx (1.058 m), es Putxol (568 m), ses Cuculles (779 m), el puig des Castellot des Rafal (896 m), el puig de ses Bassetes (1.216 m), el puig de Massanella (1.352 m), el puig d'en Galileu (1.188 m), es Frontó (1.009 m) i la mola de Son Macip (1.182 m). Aquest massís té, a l'interior, la vall de Comafreda, drenada pel torrent del mateix nom. L'altra zona de muntanyes se situa entre el torrent de Pareis, el torrent des Gorg Blau, el clot de Fornalutx i la mar, i conté les màximes elevacions de les Illes Balears. Hi destaquen el puig Major de Son Torrella (1.447 m), la penya des Migdia (986 m), el puig de ses Vinyes (1.105 m), el puig de s'Alzinar (933 m) i el puig de sa Tanca (633 m) i les serres de Turixant i de na Rius. A l'extrem SW, s'extén la prolongació formada per la serra i pel pla de Cúber, closa amb la gran muntanya solitària de l'Ofre (1.091 m), accessible des de la vall de Sóller pel camí del barranc de Biniaraix. Les valls, de migrada extensió, han tengut una decisiva importància com a zones de població, comunicació i conreu. Les possessions s'han situat al llarg dels camins, a peu de muntanya, per defugir les inhòspites obagues, en una recerca afanyosa dels solells. Com a pols d'atracció de poblament, les cales de Tuent i sa Calobra han jugat un paper semblant a les valls. La manca d'un nucli central, demogràficament rellevant, ha determinat que les vies de comunicació esdevenguessin eixos de penetració humana dels pobles que volten el terme. Al NE, a través de la vall d'en Marc, Pollença s'ha projectat fins a la vall de Lluc. En aquesta zona se situen les possessions de Mortitxet, Mortitx, Femenia, Mossa, Muntanya, Binifaldó, Menut i, al sud del puig Tomir, Alcanella, totes estretament relacionades amb els pollencins. Sóller, a través de la comunicació marítima, ha incidit decisivament sobre Tuent i sa Calobra, mentre els camins de

↓ Vista parcial del terme d'Escorca, amb el santuari de Lluc al centre

muntanya l'han relacionada amb les possessions de Bini, l'Ofre, Binimorat, Cúber, Son Torrella, Almallutx i cals Reis. Els pobles del Raiguer, com Alaró, Mancor de la Vall i Selva, han incidit sobre l'àrea des Tossals Verds, Comafreda i es Guix. Les influències del Raiguer, Sóller i Pollença es barregen a les possessions del nucli central del terme, com Turixant, sa Casa Nova, Escorca, Son Nebot, Son Amer, Lluc, Son Llobera, can Pontico, Albarca, Son Macip, Son Colom, es Cosconar i altres. A la costa destaquen el morro de cala Roja, el morro des Forat, el morro de sa Corda, el morro de ses Fel·les, el morro de sa Vaca, la punta des Capellans, el morro d'en Bordils, el morro d'en Llobera, es Musclos des Llorers i es Musclos de ses Cordes. Hi són escassos els llocs abrigats i té les cales, escassament arrecerades, de Tuent, Fotuda, sa Calobra, es Capellans, Porxo i es Codolar. La murada de muntanyes determina l'elevació de les masses de núvols procedents del nord, carregats d'humitat, i dóna lloc a una àrea climàtica que registra les màximes precipitacions i les temperatures més fredes de les Illes Balears. El clima és perhumit al nucli interior d'altes muntanyes, però deriva ràpidament cap a subhumit a les zones de la costa i del Raiguer. El centre muntanyenc presenta una pluviometria situada per sobre els 1.400 mm anuals i minva fins a uns 800 mm a la costa i cap al Pla. La temperatura màxima mitjana és de 34º C i la mínima, de -5º C. Amb una mitjana anual de 13,5º C, és l'àrea més freda de tot l'arxipèlag, on s'han registrat, en hiverns excepcionalment glaçats, temperatures de -15º C. L'oscil·lació tèrmica se situa sobre els 10,1º C. Hi dominen els vents de tramuntana i de mestral, mentre no hi penetren les brises a causa de l'obstacle de les muntanyes. L'alta pluviometria, el relleu accidental i l'estructura geològica hi determinen l'existència d'importants corrents d'aigua, de ràpida infiltració al subsòl, fet que dóna lloc a gran nombre de fonts, algunes de gran cadal, persistents a l'època seca. A la costa nord desguassen els torrents de s'Al·lot Mort, des Gorg des Diners, de Pareis, des Ferrets, del Tor, des Comellar des Ases, de s'Argelagar, des Porcs i de Mortitx. Al NE, la coma Morella i el comellar Fondo aboquen les seves aigües al torrent de la vall d'en Marc, que desguassa a la badia de Pollença. Les aigües del vessant meridional formen els torrents d'Almedrà, afluent del de Muro, de Massanella, de Comafreda, d'Alcanella i de ses Fonts de Biniatró, afluents del de Sant Miquel, que desguassen a la badia d'Alcúdia a través de s'Albufera. Al terme, hi ha més de seixanta fonts. Històricament, destaquen les des Verger (sa Costera), des Noguer i sa Roca (Almallutx), des Prat (es Tossals Verds), des Voltor (Comafreda, Coberta, Lluc) i d'Escorca. Mo-

↑ Escorca, puig Roig

↓ Escorca, puig Major després d'una nevada

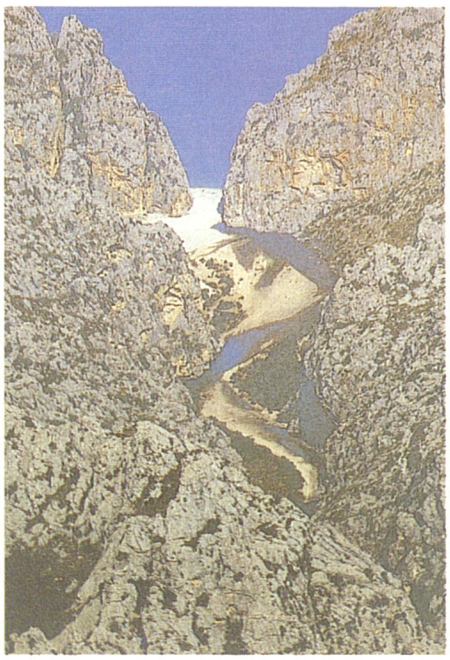

↑ Escorca, torrent de Pareis

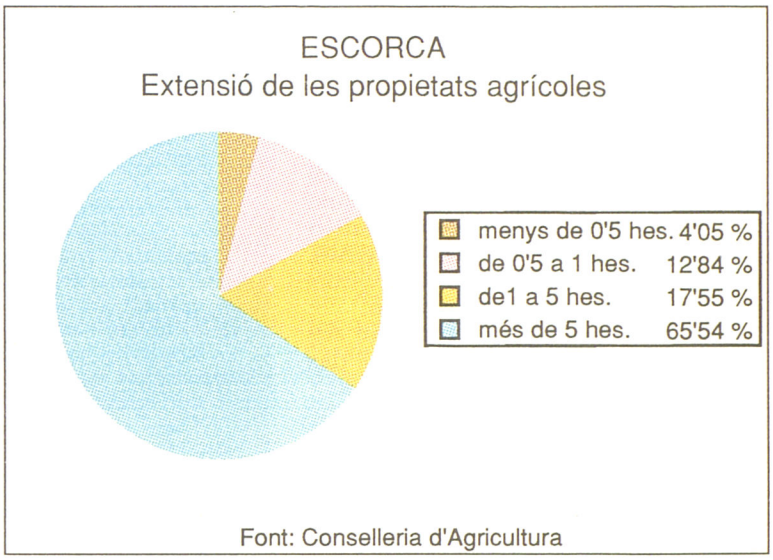

dernament, les fonts dites Major, des Pedregaret i Sorda han esdevengut llocs d'embotellament d'aigua potable. El terme presenta la màxima diferència de cotes de les Illes Balears, des del nivell de la mar al cim del puig Major de Son Torrella (1.447 m). La vegetació primitiva era l'alzinar, que s'estenia fins al cims de les muntanyes. La deforestació, fruit de la combinació de tales abusives, ramaderia caprina, extensió dels conreus i cremades periòdiques, determinà la regressió dels alzinars. La intensa pluviometria incidí sobre els pendents deforestats i la capa de terra fou arrossegada o degradada. Les zones d'olivar i cereals, de costers, valls i planes, es combinaren així amb grans espais de carritxars, mentre altres indrets esdevengueren roquissars estèrils. Des del s XIX, el pi inicià la penetració a les zones de Binifaldó i Menut, afavorit per tales abusives dels alzinars de titularitat pública. A mitjan s XX, s'accelerà la progressió dels pinars per l'abandonament dels olivars, sementers i carritxars. L'aparició d'un canvi climàtic, amb temperatures més altes i menor pluviositat, afectà negativament els alzinars, mentre afavoria l'expansió dels pinars i donava lloc a importants formacions mixtes. El nom d'Escorca no és exclusiu del municipi. A Mancor de la Vall es localitzen els indrets denominats Escorca i Escorques i, a Llucmajor, el puig d'Escorca. Aquest fet ha induït Joan Coromines a considerar-lo una denominació genèrica, derivada del romànic primitiu *skulka*, amb significació de 'lloc de guaita'. Seria el lloc des d'on, ja abans del període islàmic, es vigilaria es Burgar, s'Entreforc, els torrents de Lluc i des Gorg Blau i es Cosconar, contra possibles atacants procedents de les valls dels torrents o de les serres. Figura al *Llibre del Repartiment* com a Axcorca, una de les alqueries de les muntanyes.

↓ Escorca, clot d'Albarca

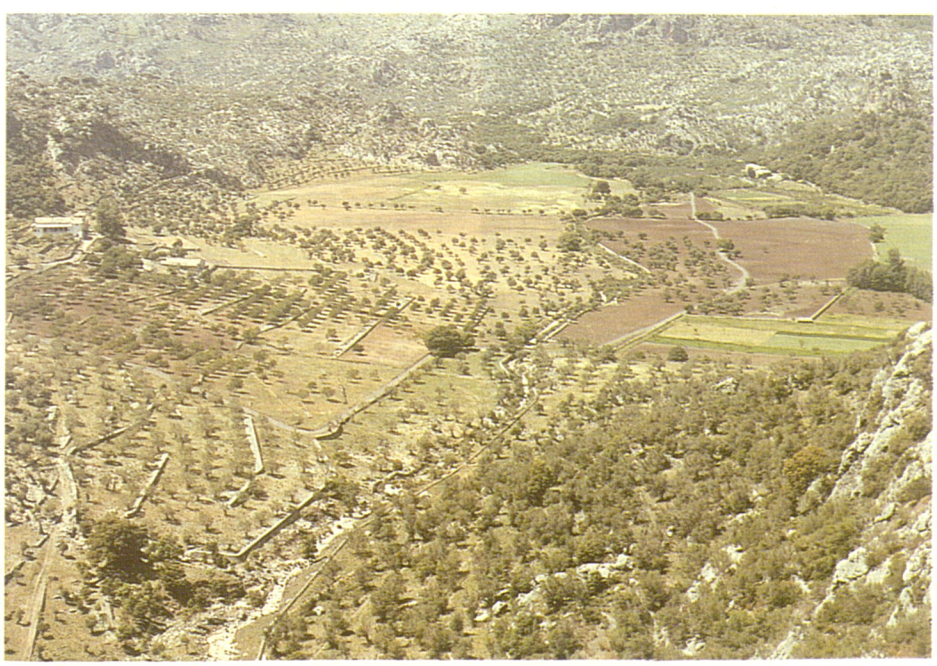

HISTÒRIA

El terme fou lloc de poblament, culte i enterrament dels primitius pobladors de Mallorca. Tot i la duresa del clima, els boscos subministraren llenya, aliments i caça, mentre les nombroses fonts i coves naturals hi afavorien els assentaments humans. Josep Mascaró Passarius hi relacionà (1958) trenta-dos jaciments prehistòrics. Els de Bini Gran, can Pau, es Marges (can Pontico), el sementer de ses Pedres (sa Casa Nova d'en Gener), es Cosconar, es Bassol (sa Costera), Margenor, Lavanor i la coma des Pou (es Tossals Verds) eren deixes degradades o de difícil classificació. Els treballs de Cristòfol Veny establiren una classificació de les coves prehistòriques naturals segons els usos. Al coll de sa Batalla fou localitzada una petita cova de refugi. Una gran cova, a Menut, fou lloc d'ocupació humana i refugi de bestiar. Bartomeu Ensenyat excavà la cova de Son Torrella, possiblement un lloc sagrat. Les cavitats dites la cova Mala (Mortitx) i de can Mallet (sa Calobra) tengueren ocupacions amb finalitats

diverses. Entre les coves naturals d'enterrament, destacava la dita des Moros o des Ossos (es Tossals Verds), però el jaciment fou desfet el 1938. Contràriament, a la *Cometa des Morts* (←), Cristòfol Veny hi excavà un riquíssim jaciment dels períodes del Bronze i del Ferro, les peces del qual foren depositades al museu de Lluc. A Almallutx i sa Serra (Turixant d'Alt), s'hi han trobat llocs d'habitació. Corresponen a turons fortificats els jaciments de cals Reis, el cingle de ses Mules (Mortitx), Mortitxet i el coll des Moixerrins (Son Marc). S'han classificat com a talaiots els de sa Miranda (Escorca) i de sa Casa des Moro (plana d'Albarca); i com a necròpolis, els des Palau (Escorca) i des Torrent (Lluc). Conjunts prehistòrics, sense adscripció precisa, són els des Frare (Cúber), Escorca, l'estret d'Almallutx, la rota Paparrí (Femenia Nou), el sementer des Mal Pas (Mossa), el pujol des Mal Pas (Mossa) i sa Coma de Vinya (Muntanya). El terme no té (1990) mapa arqueològic i només alguns jaciments han estat objecte d'excavacions sistemàtiques. Amb una densitat de 0,22 jaciments/km², és manifesta que la feble ocupació humana hi ha estat una constant des dels primers pobladors fins al s XX, derivació de la duresa climàtica i del difícil accés tant per mar com per terra. A l'època prehistòrica, es localitzava una població escassa i dispersa en punts aïllats de les valls dels torrents de Son Marc, Mortitx, d'Alqueda, de Lluc i des Gorg Blau. Al sud, ocupava el vessant de solell des Tossals Verds. Al nord del puig Major, s'assentava a Bini, sa Costera i sa Calobra. Així, la població prehistòrica fixà uns assentaments que perviurien, amb ampliacions, però sense modificacions substancials, fins al s XX. Una llarga relació de topònims anteriors al període islàmic mostra la continuïtat de poblament entre els jaciments prehistòrics i l'època romana. Són Alcanella, sa Calobra, es Cosconar, Cúber, Femenia, Lavanor, Escorca, Margenor, Lluc, Muntanya i Mortitx. Durant el període islàmic, el terme era part del *jûz* d'Aljibal, 'la Muntanya'. Miquel Barceló relaciona Turixant amb la forma berber Yuriken, possible testimoni d'una immigració de contingents del Magreb que, en el període almoràvit o almohade, hauria portat a l'Illa innovadores tècniques de captació d'aigües i d'irrigació a les valls. L'abundosa toponímia islàmica denota una ocupació humana dispersa, però certament més intensa que al període clàssic, afavorida per l'expansió ramadera i pels progressos en l'aprofitament de les aigües. Corresponen al període musulmà les denominacions d'Albarca, Almallutx, Alqueda, Altor, Binifaldó, Binimorat, Bini, Margenor, Menut, Mossa, l'Ofre, Tuent i altres. L'arrelament de l'Islam, amb les dificultats d'accés i el relleu

↑ Escorca, puig Tomir

↓ Escorca, port de sa Calobra

BATLES s XX

Antoni Cànaves Martorell	1885-1918
Joan Solivellas i Solivellas	1918
Antoni Cànaves Martorell	1919
Miquel Cerdà Morante	1920
Martí Bernat Morey	1923
Joan Solivellas Arbona	1930
Guillem Solivellas Mir	1931
Miquel Vives Ripoll	1933
Martí Bernat Morey	1933
Miquel Cerdà Gelabert	1934
Martí Bernat Morey	1935
Miquel Cerdà Gelabert	1935
Arnau Mir Solivellas	1936
Miquel Batle Coll	1952
Martí Solivellas Bernat	1953
Antoni Cànaves Solivellas	1971
Joan Vallespir Llompart	1979
Martí Solivellas Ferrer	1987

↑ Escorca, morro de sa Vaca

abrupte, explica la resistència amb la qual topà la conquesta catalana. El 1231, només s'havien ocupat sa Calobra i les valls d'Alqueda, Lluc i Albarca, i l'àrea costanera de sa Calobra. El terme esdevengué refugi de contingents islàmics fugitius davant l'avanç conquistador de l'expedició catalana. A les muntanyes de l'Ofre, Massanella, Almallutx, el puig Major i, sobretot, al massís del puig Roig, la resistència perdurà fins al 1232, i no caigué fins a la tercera estada de Jaume I a Mallorca. Una llegenda conta, que a la penya de sa Cova des Moros, situada entre les cases de Mossa i Mosset, un grup islàmic hi oferí una resistència numantina i optà pel suïcidi col·lectiu abans de rendir-se als conquistadors, relat semblant al dels puigs del Castell d'Alaró i de n'Escuder (Selva). En el Repartiment, el terme correspongué a la porció reial. Un dels principals titulars de terres fou l'infant Pere de Portugal, amb Raimon de Santmartí, Ferrer de Barcelona, Arnau de Sales i Bernat de Rubí. Nunó Sanç, des de Bunyola, obtengué Almallutx. Les terres, des de Pollença fins a Lluc, foren atorgades a l'orde del Temple, que rebé Lluc, el puig Ferrer, Son Amer, es Guix, Comafreda, Mossa, Femenia, Mortitx, Muntanya i altres propietats. Escorca era una alqueria de 12 jovades, que correspongué a Arnau Abrines. Els grans beneficiaris del Repartiment, però, no restaren al terme. Nous titulars, per establiments o vendes, accediren a la propietat i n'esdevengueren els vertaders pobladors. La derrota generà un gran contingent d'esclaus musulmans, que, els s XIII-XIV, formava una part important de la població del terme. Un dels titulars de terres rebé, a més, 30 famílies musulmanes asservides. Els Sayt, descendents de musulmans esclavitzats, estan documentats a Lluc, a mitjan s XIII, com a experts autors de camins. L'infant que, segons la llegenda, trobà la Mare de Déu de Lluc, ens remet també a l'existència d'esclaus musulmans. Una llegenda de Mossa parla d'un senyor cristià voltat d'esclaves musulmanes, una de les quals rebé la promesa de llibertat a canvi de trobar aigua per a la possessió, acord incomplit que donà lloc a la *maledicció de l'esclava de Mossa* (→). La conquesta catalana no significà un trencament del sistema econòmic, però introduí elements del feudalisme senyorial, com les cavalleries, de les quals es documenta, el s XIII, la de sa Calobra, entre altres. Administrar un terme extens, quasi inaccessible i de població escassa i dispersa, fou una tasca dificultosa. N'exerci les funcions de govern el Consell de Prohoms, que formava la Universitat d'Escorca. La parròquia es localitzà a l'alqueria d'Escorca on, immediatament després de la conquesta, fou edificada una petita església d'estil gòtic, molt senzill, dedicada a Sant Pere. El 1246, el rector relacionava Almallutx, sa Calobra, Escorca i Lluc com els llocs més importants del terme. Un element dinamitzador fou el culte i pelegrinatge a Lluc, cristiniatzació d'un lloc sagrat prehistòric, on Nostra Senyora de Lluc esdevengué objecte d'una veneració que, ja el s XIII, atreia gent de tot Mallorca. Els s XIII-XV, Escorca es mantengué com a parròquia, mentre Lluc n'era sufragània, amb un vicari encarregat de garantir-hi el culte. Les diverses jurisdiccions dificultaven l'articulació del terme. D'una banda, existia la jurisdicció de la cavalleria de sa Calobra, documentada el 1242. Així, el 1299, Joan Baldric era nomenat batle d'Almallutx. Sobre els territoris sotmesos al domini directe del Temple, intervenien els comanadors dels templers, amb batle propi, que rebia assistència dels jurats de Pollença. La disgregació es féu patent

↓ Escorca, puig de Massanella des del cim del puig Major

escorca

SIGNES CONVENCIONALS
Carretera
Cases de possessió
Torre de defensa, talaia
Cim (altària en metres)
Santuari, ermita, oratori
Font, gorg, avenc, cocó
Torrent
Curves de nivell (equidistancia 50 m.
Cova
N
Musclos de ses Cordes
Morrles Llorers
Racó de Morlitx
Rafal de Mortitx
TERME DE POLLENÇA
Mortitx
Mortitxet
Femenia Vell
Femenia Nou
Muntanya
Mossa
Son Alna
Binitaldó
Coll des Pinetons
Puig Caragolar
Puig Redó
Penya de sa Cova des Moros
Puig Roig
Puig d'en Llobera
Coll des Asos
Puig de Mossa
Puig de Mar
Puig Codolar
Quarter de Carabiners
Es Cosconar
Torre de sa Calobra
Torre de Lluc
Cova de sa Campana
Cova de ses Voltetes
Puig des Cavall Bernat
Es Bosc
Clot d'Intern
Es Raco
Penyal Bernat
Puig de sa Coma o des Cosconar
Sa Plana
Ses Josses
Ca s'Escriva
Son Llobera
Can Pontico
Son Colomi
Son Colom
CLOT D'ALBARCA
Albarca
Son Macip
Lluc
Oratori de Sant Pere
Escorca
Cases Noves d'en Janer
Moleta de Cases Noves
Cova des Alexandres
Cases Noves d'en Garau
Penyes de Son Nebot
Terra de s'Emolar
Turixant de Baix
Son Nebot
Cals Reis
Turixant de Balt
PUIG MAJOR
GORG BLAU
Castellot d'en Coll
Es Fronto
Puig d'en Galileu
Puig de Massanella
Coma Freda
Puig Caragolar
Puig des Pas d'en Arbona
Puig d'en Ali
Sa Fita
Sa Trona
Puig de ses Basseles
Prat de Cuber
Es Molinot
Cases Velles des Tossals
Cases des Bosc
Ses Fontanelles
CUBER
Puig de sa Font
Morro d'Almallutx
Tossals Verds
Morro de Cuber
Puig des Tossals
Es Castellot
ES REPLANS
PLA DE CUBER
Pas de sa Foradada
Morro de sa Vaca
Sa Bassola
Coma des Carboners
TERME DE MANCOR DE LA VALL
TERME D'ALARO
TERME DE SELVA
TERME DE CAMPANET
TERME DE FORNALUTX
TERME DE SOLLER
TERME DE BUNYOLA
FORNALUTX
Monnàber
Es Clot
Ses Cabanes
SaRegana
Túnel
S'Alzina Fumadora
Penyal Xapat
Es Marroig
Cals Abats
Pla del Bisbe
Portell de sa Costa
Biniaraix
Binimorat
Es Verger
Puig de ses Soranes
Puig de sa Franquesa
Puig de l'Otre
L'Otre
Es Cornador
Mirador Joaquim Quesada
Salt des Ca
Sementer Gran
S'Arrom
Pas de na Maria
Puig de ses Vinyes
Penya des Migdia
Son Torrella
Puig Xoriguer
S'ALZINA GROSSA
S'ALZINA
Es Vermell de s'Oc
Font de sa Teula
Font de l'Otre
Font des Broll
Font de s'Aritja
Font de sa Figuera
Font de ses Vinyes
Font de sa Rinyassa
Font de s'Hort
Font de ses Sementes
Font Amitgera
Font de ses Nespoles
Font de ses Verges
Font de ses Colomes
Font de ses Voltes
Font de ses Figueroles
Font de sa Pega
Font de sa Figuera
Font de ses Perdius
Font de sa Malonda
Font de ses Voltes
Font de ses Cabanes
Font de ses Soran

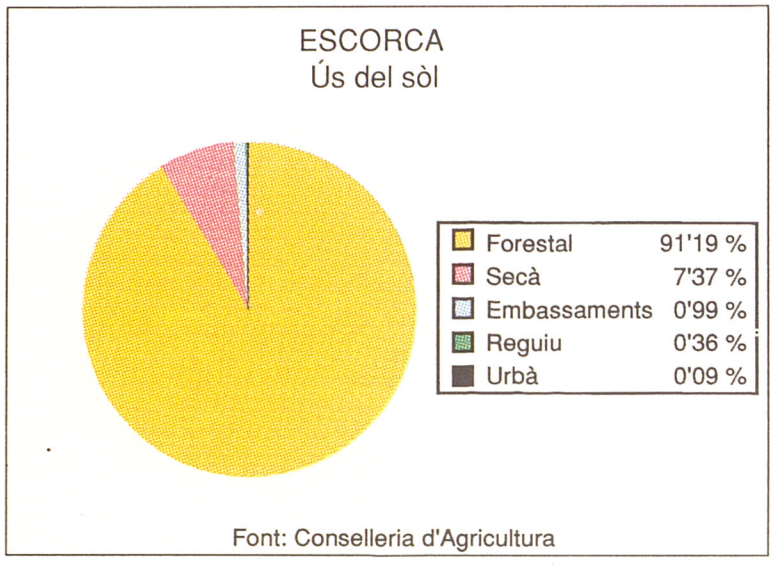

Font: Conselleria d'Agricultura

↑ Escorca, creu de Lluc

ca, les tensions socials i les guerres incidiren durament a la contrada. Les guerres amb Gènova i el corsarisme musulmà motivaren una alarma constant a la costa. El 1338, dues galeres genoveses fondejaren a cala Tuent, desembarcaren i saquejaren els voltants. La vigilància era penosa perquè aleshores no existia cap torre de defensa. Un poderós estol de 20 naus davant sa Calobra motivà una alarma general. El 1356, hi hagué un nou atac i saqueig dels genovesos contra Tuent. Els homes d'armes hagueren d'acudir a Sóller, amenaçada també per les incursions genoveses. El 1357 i el 1359, calgué enviar gent per treballar a les murades d'Alcúdia, atemorida pels genovesos. El terme fou poc afectat per la Pesta Negra del 1348. Però la crisi econòmica creixent encoratjava el bandolerisme. N'es mostra el fet que un grup de delinqüents assaltà (1342) l'alqueria d'Almallutx. En les guerres dinàstiques de Pere el *Cerimoniós*, dos religiosos es presentaren a Lluc (1376), on intentaren obtenir informació sobre els homes d'armes de què disposava Mallorca, amb la finalitat de facilitar la invasió del duc d'Anjou. Però foren capturats, portats a Palma i executats. La crisi encengué l'antisemitisme. El s XIV, bona part dels habitants del terme estaven endeutats amb els jueus. Dins aquest context, cal situar-hi la persecució i captura (1435) de dos jueus, acusats de celebrar una missa sacrílega, en la qual haurien practicat la passió de Crist sobre un infant esclau musulmà. La revolta forana (1451-53) hi assolí una forta incidència. Els forans feren incursions armades contra les alqueries d'Amallutx, Escorca i Massanella. Mentre jornalers i esclaus foren espectadors passius, nombrosos propietaris del terme es comprometeren a fons amb el moviment forà. Pere Martorell —de Mortitx— ajudà a preparar la galera de Pollença que intentà el bloqueig dels reialistes, assetjats a Palma. Joan Vives, propietari de Mortitx, s'alineà amb els forans i participà en la mort de Francesc Rupià, fet pel qual morí penjat al camí de Sineu. A l'etapa final de la revolta, els caps forans Mascaró i Nicolau, amb una partida de 300 homes, es refugiaren a les muntanyes d'Escorca, des d'on feren incursions contra els reialistes, fins

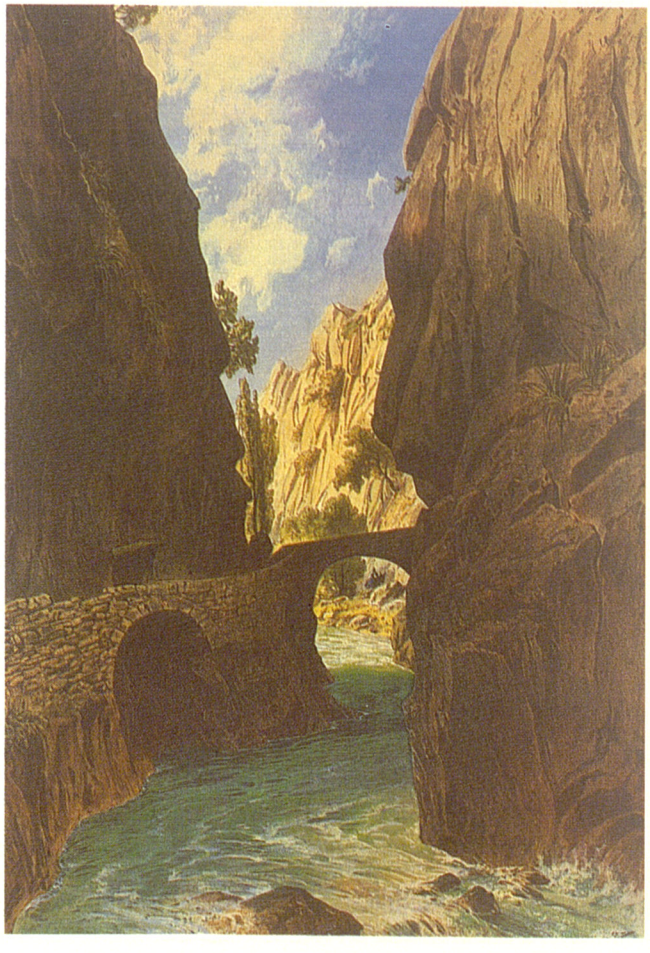

→ Escorca, el gorg Blau segons l'Arxiduc

↑ Escorca, portal del santuari de Lluc

↑ Escorca, portal de l'església

que foren capturats i executats. La derrota dels forans s'afegí a la crisi econòmica i demogràfica, i renasqué el bandolerisme. Enmig d'aquest ambient de desfeta, el cavaller Tomàs Tomàs i el prevere Bernat Duran dugueren a terme el trasllat de la parròquia a Lluc, mentre Escorca passava a la condició de sufragània, i aconseguiren que, a la nova parròquia, s'hi instal·làs un col·legi de preveres (1456). Lluc esdevengué alhora centre eclesiàstic i civil del terme i s'hi reuniren, des d'aleshores, els prohoms i els jurats. El 1460, s'establí a Albarca la família Bordils, una de les més rellevants de la contrada. Al voltant de Lluc es polaritzaren, però, les tensions. Quan morí el prior Nicolau Cases (1465), Antoni Gual envià un grup de 50 homes armats, que assaltaren el santuari, en un context de vertader bandolerisme eclesiàstic. La crisi del s XV s'arrossegà fins a l'esclat de les Germanies (1521-23), que, com la revolta dels forans, hi trobà una incidència virulenta. Un contingent d'agermanats de Pollença, a les ordres de Joan Ferragut, Martí i Pere Cifre, recorregué el terme en un intent de reunir gent a favor de la Germania. Finalment entrà al santuari de Lluc, on el prior Gabriel Vaquer, enemic dels agermanats, escapà per poc al linxament. Però importants famílies locals, com els Cabanelles, els Cifre i els Martorell —de Muntanya—, militaren dins les files agermanades. El

↓ Escorca, antiga posada de pelegrins

1523, foren executats els agermanats Llorenç —d'Albarca— i Llorenç —d'Escorca—. Dins la repressió de la revolta, Miguel de Gurrea recorregué el terme amb un contingent armat i Escorca hagué de pagar 1.033 lliures per la participació a la Germania, fet que agreujà el daltabaix econòmic. Esclafada la revolta social, tornà a ressorgir el bandolerisme, que esdevengué crònic. En la tasca de repressió de la delinqüència, hi hagué d'acudir el virrei Miquel Sureda-Sanglada (1548). Al llarg del s XVI, s'accentuà el perill del corsarisme musulmà, relacionat amb l'expansió naval otomana. A la costa no hi havia cap torre de defensa i s'optà per fortificar el nucli central del terme, motiu pel qual fou edificada (1554-66) la torre de defensa al santuari de Lluc, projectada per mestre Simó i per mestre Jaume Sard —Figuera—. Amb tot i això, dia 11 d'octubre del 1557, dit d'aleshores ençà el dia de la desgràcia dels moros, un contingent de corsaris musulmans, guiat per Gabriel Serra, assaltà la possessió d'Albarca, on matà el senyor Pere Joan Bordils i altres homes, i s'emportà captiva la senyora Joana de Puigdorfila. La manca de recursos impedia de fortificar la costa. Quan el virrei Lluís de Vic i Manrique visità el terme (1585), anotà que la costa era molt freqüentada de moros, per proveïr-se d'aigua, i ordenà d'edificar-hi tres torres. Entre el 1596 i el 1610, s'hi enllestí finalment el sistema de torres de vigilància i defensa. L'integraven les torres de sa Calobra, denominada també des Bosc, des Port de sa Calobra i de Penya Roja; de Lluc, dita de cala Mitjana, de cala Bordils i des Cosconar; del morro des Forat o des Forat de Tuent; i de la mola de can Termes, o de la mola de Tuent i de can Palou. A l'interior, hi havia elements defensius a sa Calobra, Albarca, Lluc i Menut. El municipi pagava talaiers, els quals, durant les hores de repòs, pescaven, cordaven llatra o sembraven petites rotes. Al llarg del s XVII, la crisi enduri el bandolerisme a causa de l'orografia, el terme es convertí en refugi ideal per a partides de bandolers, sovint protegides pels senyors de les possessions. Els delinqüents no respectaven ni les dones pelegrines, com la que fou cosida a punyalades vora la font de l'Olbi (1632). Sovintejaren les morts d'arcabussada, com les que s'esdevengueren a la bassa del molí de Lluc (1641) i a Mortitx (1652). La Persecució General del 1666, dirigida pel virrei Roderic de Borja-Llançol i Romaní, permeté una neteja momentània de bandolers. Però el bandolerisme retornà prest i es prolongà fins després de la Guerra de Successió, a principis del s XVIII, quan fou esvaït amb la col·laboració de les tropes reials. El famós bandoler Mateu Reus —Roget— fou així capturat a Lluc (1728) i executat. Fins al s XVIII, el col·legi de Nostra Senyora de Lluc incrementà el seu poder social i econòmic. A principis de s XIX, en el moment de la crisi de l'Antic Règim, incidien fortament sobre el terme el poder eclesiàstic, els grans propietaris senyorials i el fet de mantenir-se intactes les relacions quasi feudals. El sistema entrà en crisi al llarg del s XIX. Desaparegué el col·legi de preveres de Lluc (1456-1862), i el santuari sofrí una forta decadència. Les propietats de cas Amitger, Menut i Binifaldó, restaren al marge del procés de desamortització. A la fi del s XIX, la restauració catòlica hi cobrà impuls, manifestat en la coronació de la Mare de Déu de Lluc (1884). Determinat a recobrar Lluc com a centre de religiositat popular, el bisbe Jacint Cervera projectà d'instal·lar-hi l'orde dels carmelitans descalços, de València, propòsit que generà una forta oposició. Finalment, s'hi situà l'orde mallorquí dels missioners dels Sagrats Cors (1891), fundat pel prevere Joaquim Rosselló. Una crisi tibant esclatà quan el ministre Navarro Reverter, a través d'una Reial Ordre (1897), s'incautà de les terres del santuari, formades pes Barracar, cas Amitger, Menut i Binifaldó, fet que li valgué l'excomunió del bisbe Cervera. El conflicte acabà (1903) quan l'Estat retornà al santuari les terres veïnes i el compensà per les altres, que romangueren de titularitat estatal, amb valors del deute públic. El 1904, fou restablert el col·legi de preveres en la congregació dels missioners dels Sagrats Cors, dits popularment els Pares de Lluc. El 1909, amb motiu del XXV aniversari de la Coronació, es millorà el camí, s'impulsà l'obra dels Misteris del Rosari, s'amplià l'hostalatge i es decorà l'església. Els canvis socials i polítics del s XIX, però, tengueren poca incidència en un municipi aïllat, gairebé, de la resta de Mallorca, escassament poblat, sense nucli urbà i dis-

↑ Escorca, llogaret de sa Calobra

↓ Escorca, columna d'un dels santuaris preromans d'Almallutx

pers en grans propietats de muntanya, administrades sota un arcaisme patriarcal, situació que el feia impermeable a la modernització. Alguns dels antics propietaris senyorials deixaren pas, a principis del s XX, a nous titulars, enriquits a Amèrica o amb el contraban. Però l'element clau de la dinàmica social, política i econòmica eren els amos, més que els grans propietaris, gairebé totalment allunyats del terme. Les tensions entre conservadors i liberals, generals a l'Illa, passaren desapercebudes. L'etapa de la Restauració transcorregué sota el llarguíssim període del batle Antoni Cànaves Martorell —de Son Colom— (1885-1918 i 1919-20). Contràriament a l'atonia entre les faccions polítiques, de fet inexistents, sovintejaren les topades entre els poders locals civil i eclesiàstic. L'Ajuntament ocupava una dependència del santuari i, quan esclatà el conflicte, el rector en llevà la porta i féu fora els representants del municipi (1885), expulsió que reiterà el bisbe Cervera (1897). L'Ajuntament acordà la parcel·lació de cas Amitger, que havia de dividir-se en trasts per fundar, a Lluc, un nucli urbà, segons plànols de l'arquitecte Gaspar Bennàssar Moner. Però el projecte no es materialitzà i el municipi restà sense un element vertebrador. El període de la II República es limità a alguns gestos formals, però no hi fou introduït cap canvi rellevant. Els propietaris i amos continuaren a mantenir el poder municipal sense cap oposició. El 1931, el municipi seguia en un estat de gran endarreriment. No tenia mestres nacionals. Els infants anaven al col·legi de Lluc i les nines, a l'escola municipal. No hi havia cap sindicat ni associació agrària. S'acordà, sense debat, l'adhesió a l'Assemblea de l'Estatut d'Autonomia. El 1933, relacionada amb la polèmica Reforma Agrària, fou constituïda l'Aliança de Llauradors d'Escorca, que demanà la parcel·lació i privatització de les possessions, de titularitat estatal, de Menut i Binifaldó. Per al millorament dels serveis, foren mancomunats els de mestre i de comare amb el municipi de Selva. La inexistència de forces d'esquerra determinà que l'aixecament militar del 1936 s'imposàs sense cap incident. Fins al 25 de juliol del 1936, no es constituí la Comissió Gestora del nou règim, encarregada de regir el municipi, amb Arnau Mir Solivellas —de Son Amer— com a batle. Les milícies de Falange tengueren a càrrec la vigilància de la costa (juliol-octubre del 1936), fins que foren rellevades o passaren sota el ple control de l'Exèrcit. Durant l'expedició republicana comandada per Alberto Bayo i desembarcada a la costa de Manacor (agost-setembre del 1936),

↑ Escorca, formacions rocoses a la baixada a sa Calobra

Franco impartí instruccions que, en cas d'esser trencades les línies de defensa, Lluc havia d'esdevenir el reducte a ultrança de l'aixecament militar a Mallorca. Durant la Guerra Civil, hi funcionà l'Escola Militar de Lluc (1936-38), destinada a la formació dels suboficials i oficials provisionals. Ni la repressió ni la lluita al front de combat provocaren cap mort entre els habitants del municipi. Però, les zones de muntanya foren lloc de refugi per als fugitius de la repressió que, en alguns casos, foren capturats i acabaren tràgicament. Al llarg del s XX, es creà una xarxa viària moderna, que trencà l'aïllament del terme. Així, quan, als voltants del 1950, les activitats agrícoles i ramaderes tradicionals decaigueren ràpidament, el municipi pogué incorporar-se a la Mallorca del turisme, dins la qual actua com a espai d'activitats de lleure, turisme, proveïment d'aigua i centre de religiositat popular amb el santuari de la Mare de Déu de Lluc.

ECONOMIA

El terme és un medi físic d'alta muntanya. Una costa abrupta i quasi sense ports de refugi l'aïlla de la mar, des de la qual, a més, fins al s XVIII, arribaven les incursions corsàries. Les comunicacions terrestres, molt precàries fins a la fi del s XIX, no trencaren l'aïllament. Les grans elevacions, la forta pluviositat i la duresa dels períodes d'hivern configuraren Escorca com una «illa de muntanyes» dins el context de Mallorca. En el període romà, no s'hi imposà la trilogia clàssica de cereals, vinya i olivar. Els cereals només trobaren petites superfícies aptes a les valls, que donaren bones collites, però tardanes a causa del rigor climàtic. La vinya es limità a petits redols, sovint destinada tant al consum, com a fruita, com a la producció d'una escassa quantitat de vi. Hi triomfà, contràriament, la ramaderia. El sistema agrícola, ramader i forestal del terme és, substancialment, fruit del període islàmic, dels s IX-XIII. Fou estructurat en grans propietats, documentades en una abundosa toponímia aràbiga i berber. La xarxa de camins fou objecte de constants millores. Quant a l'aprofitament de les aigües per a regar i com a força impulsora dels molins d'aigua, els musulmans

CENS RAMADER
(caps)

Oví	4.184
Caprí	511
Porcí	107

ARBRES FRUITERS
(ocupació en hectàrees)

Oliveres	780
Garrovers	133
Ametlers	35
Pruneres	11
Pomeres	7
Pereres	6
Melicotoners	4
Figueres	3
Mandariners	3
Tarongers	2
Cirerers	1
Altres	1

ALTRES

Farratges	44
Llegums	25
Civada	15
Ordi	13
Blat	12
Hortalisses	6

introduïren millores decisives. Continuà el conreu de cereals i vinya. A la fi del període, l'olivera havia iniciat la seva expansió. La ramaderia fou objecte d'una atenció especial. La cria d'oví, caprí, boví i èquids proveïa de carn, cuiros, llana i força de treball els mercats de l'Illa i era també objecte d'exportació. La conquesta catalana significà una continuïtat de les activitats econòmiques del període islàmic. Els documents del s XIII relacionen els conreus de blat, ordi i civada; les hortalisses, al voltant de les possessions; el cànem i el lli, amb les activitats tèxtils. També detallen la presència de vinyes, figuerals i nespleres. El garrover hi fou present, mentre l'olivar agafà una dimensió creixent. Els alzinars oferien aliment a la ramaderia i proveïment de llenya i d'escorça per adobar cuiros i permeteren la producció de calç. Quant a la ramaderia, continuaren l'oví, el caprí, el boví, els èquids i s'incrementà el porcí, estretament relacionat amb els grans alzinars. Són documentats també diversos molins d'aigua, certament d'origen islàmic, com els d'Almallutx, Albarca, Escorca, Lluc i altres. Es practicava la caça, com a esplai senyorial i com a font d'aliments, així la de senglars, cabres, coloms, perdius i altres espècies menors. Els sementers eren llaurats mitjançant bous i, fins al s XVI, no es generalitzà el mul com a força de treball. El s XIII, el sistema viari era el derivat de la xarxa del període islàmic. L'eix fonamental consistia en tres camins reials. Un, procedent de Sóller, passava per Almallutx, Turixant i Escorca, i acabava al coll de sa Batalla. L'altre, que venia de Pollença, passava per Lluc, pujava per la font des Vims d'en Valldaura i empalmava amb el provinent d'Escorca; i finalment, el camí que anava de Lluc al coll de sa Batalla, des d'on davallava cap al Pla, a través de Caimari. Aquest, dit el camí dels Pelegrins, era la ruta clau per unir el terme a la resta de l'Illa i mereixia, com a eix econòmic i de pelegrinatge, una atenció constant. Possessions, alqueries i rafals estaven units per una xarxa de camins secundaris, com el de sa Pedrissa, entre Margenor i Menut, enllestit el s XIII, per Bernat, Guillem i Berenguer Sayt, caminers d'origen islàmic. Altres eren els dits Major i Menor de sa Calobra. La gran afluència de pelegrins obligà a millorar el camí de Caimari a Lluc (1586-87), però topà amb el perillós obstacle del pas des Grau, punt de constans accidents i origen de la llegenda del salt de la Bella Dona. La combinació de les necessitats del pelegrinatge, amb l'interès dels grans propietaris, com els Descatlar, els Bordils, els Despuig, els Doms i els Gual, impulsà la realització del camí Nou de Lluc (1704-15), supervisat per l'enginyer Martín Gil de Gainza, que evità el pas des Grau. El 1585, el terme tenia una producció de 1.500 trullades d'oli, mentre el cens ramader registrava 2.855 ovelles, 250 porcs, 145 vaques i 140 cabres. La producció cerealista es distribuïa en 2.250 quarteres de blat, 200 de civada i 100 d'ordi. Catorze propietaris tenien gairebé la totalitat del terme, on les mitjana i petita propietats eren pràcticament inexistents. El 1685, s'hi registraven 22 possessions, amb un valor total de 111.096 lliures i una mitjana de 3.366. Sobre una població de 170 habitants, hi havia 18 grans propietaris. El col·legi de Nostra Senyora de Lluc hi tenia el 100% dels béns eclesiàstics. A més de gestionar el centre de pelegrinatge, era un poder social i econòmic rellevant. Dins el terme, tenia 5.000 lliures d'immobles i 22.717 lliures de drets reials menors, mentre a Palma era titular de béns per 16.047 lliures. Durant els s XVII-XVIII, incrementà encara substancialment el patrimoni, afavorit per importants obres pies. El s XVIII, significà, després de les crisis dels s XV-XVII, una expansió demogràfica constant. Passà de 256 habitants, el 1750, a 282, el 1784, i a 322, el 1798. Però la població era insuficient per a exercir una vertadera pressió sobre la terra que generàs canvis rellevants. El 1775, tenia 49 cases, amb 14 tafones i un cens ramader de 1.846 ovelles, 1.098 cabres i 144 vaques. L'olivar era

↓ Escorca, aqüeducte de l'antiga central hidroelèctrica

el conreu més important, però dins una productivitat limitada a 0,504 trullades/hes, mentre Valldemossa produïa 1,275 trullades/hes. El 1863, no s'hi havien introduït modificacions d'interès. La major part del terme era improductiu (7.453 hes). Els conreus de secà ocupaven 6.834 hes, mentre el de regulu es limitava a 12 hes. Imperava el latifundisme i, de 96 propietats, 14 superaven les 100 hes. L'absentisme dels propietaris s'anava incrementant, de 64, només 21 residien al terme. La diferència entre propietaris residents i absentistes era important, ja que el grup dels primers incidia notablement sobre la vida social i econòmica del terme. Els s XVII-XVIII, les famílies residents foren les dels Bordils, Llobera, Amer, Cànaves, Martorell, Mateu, Cerdà, Rotger, Solivelles, Macip i d'altres, que dotaren les seves possessions de grans casals senyorials. Contràriament, els Sanglada, Sureda, Torrella, Descatlar, Villalonga, Doms, Palou, Boneo i els marquesos de Pueyo, de Bellpuig, del Raiguer i de Vivot no hi fixaren, gairebé mai, la seva residència. La distribució de conreus (1863) era de 903 hes de cereals, 586 hes d'olivars, 466 hes d'alzinars i 7 hes de garroverars. La garriga, amb el càrritx com a element predominant, s'extenia sobre 4.870 hes. La producció anual d'oli se situava sobre els 61.000 litres. Però la mitjana, uns 104 l/hes, era inferior a la de Mallorca, d'uns 117 l/hes. Els pinars, figuerals, ametlerars i vinyes eren marginals. El cens ramader relacionava 1.977 ovelles, 134 porcs, 103

↑ Escorca, cala Tuent

cabres i èquids. Era notable la dràstica reducció soferta per la ramaderia caprina, acció destinada a protegir els alzinars. La proporció d'ingressos per hectàrea era baixíssima, amb 85 reials bruts i 31 de nets. Mallorca en donava una mitjana de 270 i 87, respectivament. Era una economia extensiva, de poc rendiment i sense tensions socials, fruit de la feblesa demogràfica. A principis del s XX, existia un conjunt de possessions fonamentalment olivareres, les més productives de la contrada, totes amb tafona pròpia, com Escorca, Son Nebot, Son Macip, Muntanya, Mossa, Mortitx i les del clot d'Albarca, a més de les dels nuclis de Tuent i sa Calobra. Un altre grup de propietats era dedicada a l'ovi, com cals Reis, sa Casa Nova, Turixant, Alcanella i Femenia. La zona blatera es trobava a Almallutx, s'Estret, Cúber i el gorg Blau. El contraban, documentat a la costa des del s XVII, esdevengué un element econòmic fonamental els s XIX-XX. Se'n beneficiaren particularment el nucli de sa Calobra i les possessions des Cosconar, Mossa i Mortitx. Els amos i els jornalers foren integrats, com a guardadors de secrets i portadors, dins l'estructura contrabandista. Dins aquest context, Joan March Ordinas —Verga— esdevengué propietari d'un gran conjunt d'heretats, que comprenia Albarca, can Pontico, es Cosconar i Mossa. La construcció del quarter dels carabiners (es Cosconar) no servi com a element real de repressió del contraban, i acabà incorporant, de fet, a l'activitat contrabandista aquells que l'havien de controlar. La crisi de les famílies senyorials tradicionals oferia possibilitats als nous elements enriquits pel comerç d'esdevenir titulars de les grans propietats. Així, els Marquès, de Sóller, que havien fet fortuna a Amèrica, adquiriren Escorca, Son Macip, Son Garau, Mortitx i Mosset. A principis del s XX, l'absentisme dels grans propietaris s'havia generalitzat, amb escasses excepcions, com els senyors de Son Llobera. Generalment, els pro-

↓ Escorca, cases amb torre d'Albarca

pietaris es limitaven, i només en alguns casos, a passar l'estiu a la possessió de muntanya. Contràriament, tots els amos, amb la família, residien a les possessions i en controlaven el funcionament. El sistema predominant era l'arrendament, amb contractes de quatre a sis anys, pagat en diners, repartits en tres pagues iguals que eren abonades per Nadal, Pasqua i Sant Joan i es complementaven amb lliuraments en espècies, com oli, porcs o anyells. El règim era d'explotació familiar i accentuadament patriarcal. Era corrent que la mateixa família es mantengués en una possessió al llarg de generacions. La classe dels amos mostrava un fort sentiment familiar, amb vincles molt sòlids i un respecte patent per la figura dels majors. Així, Elisabet Aina Cerdà Mateu —d'Escorca— (1714-1803), fou lloada per haver assolit la xifra de 125 descendents. A la possessió vivien també els missatges, mantenguts i amb sou fix, dedicats sobretot a llaurar i pasturar les guardes. Procedien dels nuclis pobres del Pla, particularment de Llubí, als quals davallaven quinzenalment. L'analfabetisme era general, i només els infants de les possessions pròximes a Lluc acudien a l'escola del santuari per aprendre a llegir, escriure i doctrina cristiana. Bona part de les tasques del sistema agrícola, ramader i forestal es realitzaven mitjançant jornalers, destinats a feines de temporada. De Caimari, Moscari, Selva i altres pobles del Raiguer, acudien els exsecalladors dels olivars. Collir oliva era un treball reservat a les dones, procedents sovint de sa Pobla, municipi afectat per la manca de feina els mesos d'hivern. Els carboners treballaven dins els alzinars i, en el de Son Macip, era habitual la presència simultània de tres colles de carboners. Eren contractats directament pel senyor i cobraven a tant el quintar. Els senyors tenien gran esment de protegir els alzinars contra les cabres i les tales abusives, ja que venien el carbó que n'extreien a un comerciant, que el portava a Palma. Contràriament, la vida dels carboners era molt dura. Vivien dins el bosc, on aixecaven pobres barraques de càrritx, sovint complementades amb fornets per coure el pa. L'alzinar permetia alimentar les guardes de porcs, que pertanyien a l'amo. Els aglans eren també collits i venuts a comerciants, que els portaven al mercat de Sineu, destinats a l'alimentació dels animals com a substitut de les faves. Unes 1.000 quarteres d'aglans, procedents d'Escorca, eren venudes anualment al mercat sineuer. Les caceres no es venien. Amos i missatges caçaven tords amb lloses i colls per al proveïment de la casa i, també, per a portar-los al mercat. A principis del s XX, des de Sóller, enriquida pel comerç, arribaven grups de senyors per caçar, amb escopetes i cans, fins a la zona de cals Reis. L'any agrícola començava el setembre, per Sant Miquel. Aleshores, es formalitzaven, entre senyors i amos,

↑ Escorca, olivar de sa Calobra

↓ Era d'Escorca

els contractes d'arrendament. La feina, a l'hivern, era la collita de l'oliva, complementada amb l'elaboració de l'oli a les tafones de les possessions. L'oli era comercialitzat per un sector especialitzat, en el qual predominaven els negociants de Caimari i Selva. Seguidament, els olivars eren exsecallats i llaurats, amb el vell sistema de tres sementers. No se sembraven cereals, amb l'excepció de petites àrees i la farina era importada de les zones cerealistes del Pla. L'ovi, a les festes de Pasqua, representava un ingrés important i pel juny eren toses les ovelles i se'n venia la llana. Fins a mitjan s XX, fou pràctica corrent la transhumància dels ramats d'ovelles, de tal forma que els amos tenien arrendades grans possessions al terme i a la zona meridional de Mallorca. Així, Martí Bernat era simultàniament amo de Son Macip (Escorca) i de ses Comunes (ses Salines), amb la finalitat d'aprofitar-ne alternativament pastures d'estiu i d'hivern. La producció de llet i formatge era secundària i tenia, en general, un objectiu d'autocosum a la mateixa possessió. Cada element del sistema donava lloc a contractacions diferenciades. En el cas dels olivars, era corrent que un comerciant adquirís l'es-

↑ Escorca, barraca de roter

plet i es fes càrrec de la contractació de gent per a la collita i de l'elaboració i comercialització de l'oli. La calç era per als amos, amb un tant per als senyors.

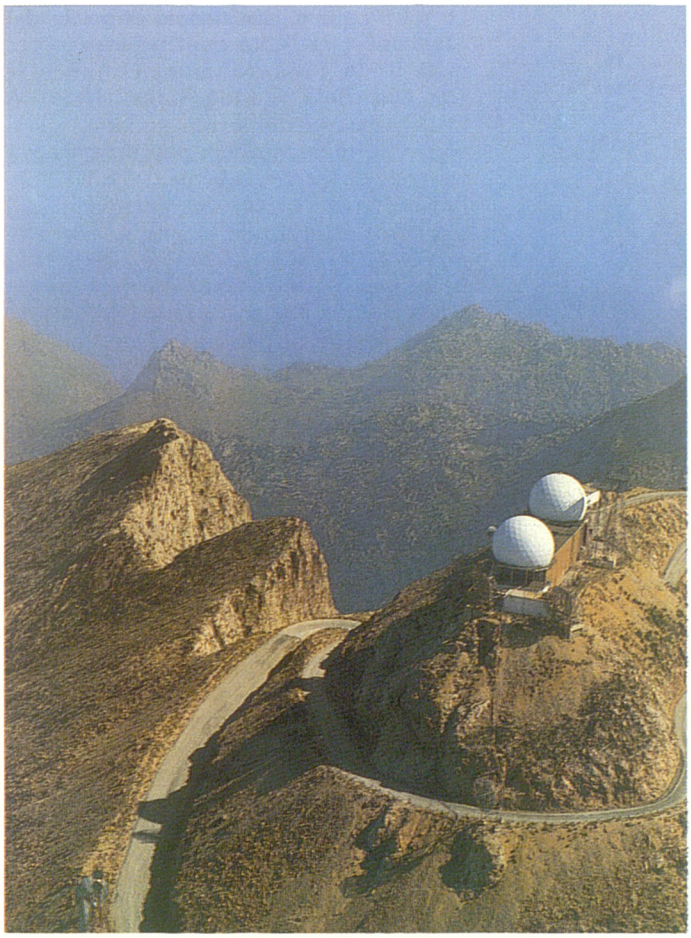

← Escorca, instal·lacions militars al cim del puig Major

Les ovelles davallaven cap al Pla en guardes de 50, on eren venudes als mercats. Algunes possessions com es Cosconar, Comafreda, Cúber i s'Estret tenien guardes de bous salvatges, que vivien lliurement a les muntanyes. Amb l'assistència de cans de bestiar i de bou, eren capturats i venuts als pobles de la resta de Mallorca, bé directament per, carn bé per divertiment a les festes taurines de l'estiu. Fins a la dècada del 1920-30 subsistiren les *cases de neu* (→), destinades al proveïment d'altres indrets de l'Illa, a les festivitats estivals. Les formes de vida variaven en funció de l'economia de les possessions. Una possessió estrictament ramadera, com es Cosconar, tenia, a principis del s XX, guardes de 600 ovelles, 400 cabres i 12 bous, que aprofitaven les grans extensions de càrritx del massís del puig Roig. Les tasques d'estiu eren cremar càrritx i agafar bestiar, el qual era portat en carro a Pollença. A l'hivern se socarraven petites zones i es tallaven arbusts per proveir d'alimentació i evitar la mort, el dia de neu, per inanició de les grans guardes d'animals. Les possessions més productives del terme eren Albarca, Escorca i Son Macip, on la combinació d'olivars, alzinars, sementers i carritxars permetia diverses tretes anuals. Fins a la crisi de mitjan s XX, els amos formaren una classe molt definida i notòriament benestant. Missatges i jornalers, a un nivell inferior, gaudiren però d'una qualitat de vida superior a la dels del Pla. Al llarg de la dècada del 1950-60, el secular sistema agrícola, forestal i ramader

s'ensorrà davant les transformacions socials i econòmiques de la Mallorca del turisme massiu. Els increments salarials feren inviables les explotacions tradicionals, mentre la pèrdua de valor de la producció agreujava la crisi. L'Ajuntament elaborà (1957) un detallat informe on dibuixava el panorama de l'esfondrament econòmic. Les petites zones de cereals restaven sense conrar, la producció dels olivars no podia afrontar els alts salaris, les garrigues i pastures romanien ermes i l'explotació d'alzinars i pinars es paralitzava davant els onerosos costs del transport. El daltabaix econòmic es va traduir immediatament en una reculada demogràfica, constatada pel fet que nombroses possessions foren abandonades. Només les activitats ramaderes, finalment impulsades per subvencions europees, foren mantengudes. Però al llarg de la dècada del 1960-70, es dissenyaren alternatives a la gran crisi del sistema tradicional. L'element decisiu que féu possible la dinamització econòmica fou la renovació de la xarxa viària, que permeté un relatiu trencament de l'aïllament del terme. La primera gran reforma havia estat el camí Nou de Lluc (1704-19), substituït finalment per la moderna carretera projectada per Eusebi Estada i Emili Pou (1884-91). A començament del s XX, el terme continuava a esser el d'inferior dotació viària de les Illes Balears. Entre el 1920-60, es realitzà un esforç decisiu de creació d'una xarxa viària moderna. Gabriel Roca Garcias, amb la finalitat de permetre l'exportació d'oli i fusta per via marítima, projectà (1920) el camí de cals Reis a sa Calobra. Antoni Parietti Coll reformà i millorà el projecte (1930), però ja amb la finalitat que el turisme internacional que arribava a l'Illa pogués visitar la zona de sa Calobra i el torrent de Pareis. Enllestida l'obra (1928-33), el batle pedani de sa Calobra Bartomeu Vicens —Nyegos— interessà l'enllestiment del camí de Lluc a cals Reis, també amb finalitats turístiques, obra que projectà el mateix enginyer i fou realitzada entre el 1933 i el 1950. Seguidament enllestí el projecte del camí de cals Reis cap a Sóller, per la zona de s'Estret i el gorg Blau, que havia de trencar l'aïllament de les grans possessions de la zona i enllaçar finalment amb Sóller, obra que tengué també com a justificació l'impuls del turisme i la lluita contra l'atur obrer (1935-50). Projectà també el funicular de cals Reis al puig Major (1934). A l'altre extrem del terme, el camí vell de Lluc a Pollença deixà pas a una nova carretera, projectada per Miquel Fortesa Pinya (1933), de Marià Pasqual Fortuny (1942) i de Màxim Chulvi Canals (1943-48), finalment realitzada entre el 1943-50. El factor decisiu que permeté l'enllaç entre Lluc i Sóller fou, però, el tractat d'Espanya amb els Estats Units d'Amèrica (1953), que impulsà decisivament els vells projectes quan les instal·lacions militars de Son Torrella i el puig Major exigiren la construcció d'un eix viari modern que unís la zona amb el port de Sóller. Foren enllestides les carreteres de Sóller a Cúber (1958-60), projectada per Miquel Àngel Llauger, i de Cúber al puig Major, segons un vell projecte d'Antoni Parietti, finalment revisat en la seva realització pel nordamericà Ezcurra (1958-59). Enllestides les comunicacions, fou instal·lada al cim del puig Major la unitat nordamericana denominada Estació Troposfèrica de la 16ª Regió de Comunicacions de la USAF, destinada al control de la Mediterrània Occidental. S'hi situaren també forces militars espanyoles dependents del Comandament Aeri de Combat de l'Exèrcit de l'Aire, denomi-

↑ Escorca, cases de la possessió de cals Reis

↓ Escorca, Nus de sa Corbata a la carretera de sa Calobra

nats Esquadró d'Alerta i Control núm 7, amb les seccions dites Zona Tècnica, situada al punt més elevat del puig Major, i l'Assentament, a la part de Cúber, dotat d'un petit embassament. Un altre element dinamitzador de la zona que impulsà també la materialització de la nova xarxa viària foren les instal·lacions hidroelèctriques. Al salt del gorg Blau fou creada una instal·lació hidroelèctrica (1903-05), però resultà un negoci ruïnós, si bé donà lloc a una notable labor d'enginyeria amb safareigs, aqüeducte i turbina. Per aprofitar el salt d'aigua de la font des Verger (sa Costera), es creà també una central hidroelèctrica (1908). El salt d'Albarca determinà igualment la instal·lació d'una turbina hidroelèctrica, renovada el 1939. La dècada del 1950-60 fou el període dels grans projectes de producció d'energia hidroelèctrica. Fou dissenyat un sistema de cinc embassaments, integrat pels del gorg Blau, Cúber, l'Ofre, Almedrà i Orient. Fins i tot es projectà un embassament d'aigua de mar, a 600 m d'altura, a la zona de Bini. Aviat es manifestà que l'energia hidroelèctrica resultaria insuficient per a atendre la gran demanda de la Mallorca del creixement turístic i els embassaments de Cúber i del gorg Blau es convertiren en elements del subministrament d'aigua potable a Palma, amb un cadal mitjà anual de set milions de m³. L'enginyer Martí Vila projectà (1979) el trasllat de les aigües del torrent de Lluc cap al vessant meridional de la Serra, mitjançant un túnel des d'Albarca al salt de la Bella Dona, des d'on serien abocades a un embassament a la zona del Raiguer. El creixement turístic impulsà novament expectatives destinades a transformar sa Calobra en centre d'atracció. S'hi projectà una àrea de desembarcament (1953) i fou acordada la parcel·lació del prat de sa Calobra (1954). Dins del desordre urbanístic de la dècada del 1960-70, sorgiren les urbanitzacions de Son Macip (1961), cala Tuent (1963) i es Guix (1965). Però les urbanitzacions interiors resultaren inhòspites pel rigor climàtic, mentre les costaneres eren d'accés massa difícil com a segona residència i no es passà d'un creixement limitat. A la dècada del 1980-90, la consciència al voltant del problema ecològic impulsà la protecció de la serra de Tramuntana, per la qual cosa els nuclis urbanístics es mantengueren en una situació d'escàs desenvolupament. L'eix viari de sa Calobra al Port de Sóller, projectat per Andreu Parietti Lliteras (1967), que havia de discórrer pel coll de Sant Llorenç, cala Tuent, Bini, el coll de na Seca i Bàlitx, es limità a l'accés a Tuent i fou decisiu per urbanitzar-ne l'àrea. Després d'un llarg període de crisi i recessió demogràfica, el terme presenta (1990) un dinamisme econòmic que ha determinat un ascens de la població i una demanda de mà d'obra, fins al punt que un centenar de treballadors hi acudeixen diàriament des d'altres municipis. D'una banda, diverses possessions

↑ Escorca, urbanització des Guix

↓ Escorca, església de Sant Llorenç

↑ Escorca, celebració de la Diada de Lluc (1983)

mantenen les deixes de l'antic sistema, amb guardes d'ovelles, explotació forestal i venda de caceres. A Mortitx, s'hi han fet plantades de fruiters altament especialitzats i productius. Les instal·lacions militars del puig Major, així com els embassaments del gorg Blau i Cúber, ocupen un grup de treballadors. L'embotellament i la comercialització de les aigües de les fonts dites Major (Son Nebot), es Pedregaret (Binifaldó) i Sorda (Son Macip) ofereixen llocs de treball. Però el sector més rellevant són els serveis del sector turístic, que té 21 bars i restaurants i un hotel a sa Calobra.

VIDA SOCIAL

La vida social fou marcada històricament per elements estructurals que arribaren, gairebé sense alteracions, fins al s XX. La combinació d'un latifundisme de muntanya, la manca d'un nucli urbà rellevant i la presència d'un centre religiós de peregrinacions massives resultaren decisives. El nucli familiar dels amos, d'estructura patriarcal, amb els sectors subordinats dels missatges i jornalers, era hegemònic, al costat d'un sector de famílies senyorials residents al terme, però en reculada des del s XVIII per un absentisme creixent. El col·legi de preveres de Nostra Senyora de Lluc fou un element social cohesionador, atès que, des del 1456, el santuari era tant el centre de pelegrinatge com parroquial. La desamortització del 1897 n'afectà les propietats, però, en el context de la restauració catòlica, el santuari aconseguí un paper ideològic cada cop més patent. La vida social del terme, a principis del s XX, estava sotmesa a un rituals socials i religiosos absolutament tradicionals. La col·lectivitat tenia com a ritu aglutinador l'assistència a la missa dominical a Lluc. Acabada la funció religiosa, l'estada al cafè agrupava els sectors de la societat agrària local d'acord amb un estricte sistema de classes. Fins i tot, el nucli d'amos de les possessions més riques formaven taula apart, diferenciada dels més modests del sector. Els habitants dels nuclis de sa Calobra i Tuent tenien com a centre religiós l'església del coll de Sant Llorenç, amb espais interiors reservats estrictament a calobrins i tuenters, l'alteració de l'ús dels quals donava lloc a enfrontaments. Els moradors de l'àrea de Bini es relacionaven amb Fornalutx i Sóller, mentre els des Tossals estaven vinculats al Raiguer. La classe dels amos practicava el ritu social d'acudir al mercat del dijous, a Inca, amb el cafè Mercantil com a centre, on s'agrupaven segons el nivell de les propietats que administraven. Els amos, missatges i jornalers procedien, generalment, de fora del terme. Mantenien lligams estrets amb el poble d'origen i hi tornaven sovint a l'hora de la vellesa. Aquest fet, combinat amb la manca de nucli urbà, impedí el sorgiment d'un sentiment d'identitat col·lectiva en relació amb altres pobles. Escorca fou un espai, amb la possessió i el santuari com a elements de referència, però sense existència com a col·lectivitat. L'alimentació tenia també uns rituals de classe ben definits. Els amos es reservaven alguns aliments de qualitat que no compartien amb els missatges. Els jornalers, per elaborar les sopes, havien de dur el pa de ca seva, mentre els carboners dins els alzinars, havien de procurar-se, íntegrament, la seva pròpia alimentació. La vida a les muntanyes, sense vertaders camins i d'un gran rigor climàtic a l'hivern, donava lloc a freqüents accidents mortals, ben documentats des del s XVII. L'accident més freqüent era el despenyament, particularment entre els pastors.

↓ Escorca, embotelladora a la font des Pedregaret

Entre els carboners estan documentades morts per caigudes des de les grans alzines. En períodes particularment freds, les nevades causaven morts per conglaçament, com les documentades els hiverns del 1658 i del 1659, a Turixant i Almallutx. Les tempestes podien tenir també conseqüències tràgiques, com el llamp que causà tres morts a la denominada *desgràcia de Son Macip* (→), el 1825. L'expansió demogràfica del s XIX determinà un desequilibri creixent entre població i subsistències. Se'n derivà un ressorgiment de la delinqüència, manifest en els reiterats assalts que sofriren Muntanya i altres possessions, fins que l'estreta col·laboració de la població rural amb la guardia civil permeté d'eradicar-hi les accions contra les propietats. Fins a mitjan s XX, els amos foren el centre de la vida social, política i econòmica local. Controlaren la vida política local i introduïren elements del progrés. Així, participaren en la creació de la central elèctrica del gorg Blau i, com a símbol de benestar, foren els primers titulars d'automòbils de la contrada. Tot i esser d'un catolicisme incontestat, tengueren fortes topades amb els pares de Lluc. La negativa dels preveres a establir trasts al voltant del santuari, on els amos volien aixecar un nucli urbà a principis del s XX, fou un dels factors importants de tensió. La construcció, a Lluc, de les posades de Son Colom, Son Colomí, Son Llobera i can Pontico, en condicions molt favorables per als preveres i precàries per als amos, enfortí el ressentiment d'aquests. El poder religiós s'incrementà amb la instal·lació, també al santuari, de les franciscanes Filles de la Misericòrdia (1934), destinades a tasques assistencials del centre religiós i a labors de caire social i sanitari. La crisi del món agrari, des del 1955, accentuà encara més el paper vertebrador del santuari, que té (1990) església, hostatgeria, restaurant, museu i col·legi. S'hi exerceixen

↑ Escorca, oratori de Sant Pere

les funcions parroquials i, com a centre pedagògic, té una escola unitària pública i un centre d'ensenyament general bàsic, si bé no plenament concertat. Com a element d'ensenyament musical, actua amb funcions d'annex del Conservatori Professional de Música i Dansa de Mallorca. L'infrastructura de serveis ha topat amb els obstacles de la manca de nucli urbà, la dispersió de poblament i un relleu excepcionalment abrupte. No existeix xarxa d'aigua potable general, però l'abundància de fonts permet que els nuclis urbans i les possessions es proveeixin, sense excessius problemes, de diversos aljubs com a elements de reserva. Les aigües brutes són tractades a fosses sèptiques a Lluc i sa Calobra, mentre als altres indrets són abocades a pous negres. Té servei de recollida de fems municipalitzat i deixalles i residus són abocats fora del terme. La població, feble i dispersa, no permet el sorgiment d'entitats culturals, esportives i de caire juvenil o de tercera edat. A nivell sanitari, disposa de serveis de metge i farmàcia. L'estructura de serveis es complementa amb un forn a Lluc i l'estació de combustible del coll de sa Batalla. El cementiri vell, situat vora el santuari, fou traslladat al nord del nucli, d'acord amb el projecte de Rafel Llabrés (1953). El patró del municipi és sant Pere (29 de juny), però té molt més relleu la festa de la patrona, la Mare de Déu de Lluc, que se celebra el segon diumenge de setembre. Entre els actes festius i litúrgics del santuari, gaudeix d'especial ressò la festa de Nadal, particularment el cant de la Sibil·la, que exerceix una atracció sobre tota l'Illa. Els nuclis de Tuent i sa Calobra tenen com a patró sant Llorenç (10 d'agost). Tot el terme ha esdevengut un lloc d'esplai per a la resta de Mallorca, particularment el santuari com a centre de pele-

ELECCIONS LOCALS (*)

1979			1983			1987		
Electes	Partit	Vots	Electes	Partit	Vots	Electes	Partit	Vots
Joan Vallespir	UCD	77	Joan Vallespir	UM	92	Martí Solivellas	UM	83
Martí Solivellas	IE	75	Joan Solivellas	UM	81	Antoni Garau	UM	63
Gabriel Mir	UCD	61	Pere Solivellas	UM	79	Jaume Plomer	UM	58
Joan Solivellas	IE	56	Joan Mas	UM	33	Pere Solivellas	UM	52
Llorenç Galmés	UCD	55	Francesc Mas	AP	29	Antoni Torres	AP	49

Batle Joan Vallespir (UCD) — Joan Vallespir (UM) — Martí Solivellas (UM)

(*) Votacions amb llistes obertes per esser municipi de menys de 250 electors

← Ajuntament d'Escorca

grinatges massius i de trobades culturals. L'esport a motor compta amb proves de competició i turisme sobre els eixos de Sóller-puig Major i Caimari-Lluc. Els embassaments i els grans espais de muntanya atreuen un gran contingent d'excursionistes. Es calcula un trànsit de 5.000 persones/dia al terme, que ascendeix a 12.000 a l'estiu. El santuari registra una afluència massiva, amb 1.200.000 visitants anuals. Tot el terme és inclòs dins els Espais Naturals de Mallorca, bé que la normativa de protecció no és homogènia. Té servei diari d'autocar que cobreix, directament o en combinació amb el ferrocarril, la línia Lluc-Inca-Palma. Els estius, un servei diari de barques, permet, a un gran nombre de turistes, d'arribar des del port de Sóller fins a sa Calobra i Tuent. Les Normes Subsidiàries es troben (1990) en fase d'aprovació. La vida política s'hi troba escassament vertebrada. Només hi han tengut presència real els partits de centre-dreta (UCD, UM i AP/PP), que han tengut àmplies victòries a totes les eleccions generals, autonòmiques i europees. Amb tot i això, el centre-dreta reculà d'un 86,7% (1977) al 61,2% (1989). Però l'esquerra, tot i passant del 12,4% al 23,3% el període esmentat, hi ocupa un lloc marginal. Així, a les eleccions municipals han participat, exclusivament, organitzacions de centre-dreta. La migrada demografia ha determinat l'absència de figures de gran relleu nascudes en el terme. Però han tengut una relació intensa amb el municipi, reconeguda amb el nomenament de fills adoptius, l'enginyer Antoni Parietti Coll, l'empresari Antoni Buades Ferrer, el folklorista Antoni Galmés Riera i l'historiador Rafel Juan Mestre. (DF)

ESCORCA, AVENC D' Cavitat situada a les proximitats de les cases d'Escorca, al terme del mateix nom. Està catalogada com a avenc de 15 fins a 50 m de profunditat segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. ■ Al mateix terme, dit també de sa Vessa, és una cavitat situada a la vora de la partió de Son Colom. Ocupa el lloc sisè dins les cavitats de major profunditat de l'Illa, amb un desnivell total de 139 m, 117 dels quals són de verticalitat absoluta. Té aixecament topogràfic. ■ Al mateix terme, també anomenat avenc de sa Font de s'Espinal, és una cavitat oberta prop de la font del mateix nom, a la vora de l'antic camí que anava de Lluc a Sóller. De 30 m de profunditat, té aixecament topogràfic.

ESCORCA, FONT D' Situada entre Sant Pere d'Escorca, es Palau i el puig d'en Galileu, al terme d'Escorca. (M)

ESCORCA, MOLA D' De 1.182 m d'altària, documentada el 1378, situada entre es Frontó, es puig d'en Galileo i ses Voltes, al terme d'Escorca. (M)

ESCORCA, OLIVAR D' Antic rafal del terme de Mancor de la Vall, confrontat amb el terme d'Escorca. Documentat el 1698, pertanyia al senyor Jaume Amengual. Dedicat a olivar, estava valorat en 2.000 lliures. (DF)

ESCORCA, PUIG D' Pujolet del terme de Llucmajor, de 115 m d'altària, situat entre s'Àguila, el cap Blanc i la punta d'en Llobera. (M)

ESCORPÍ *(Euscopius carpaticus balearicus)* Varietat endèmica de distribució tirreniana, la seva picada, tòxica i molesta, no és perillosa per a l'home. De costums nocturns, s'amaga sota la fullaraca i les pedres, en cases velles. Gran depredador de petits artròpodes, se'l pot observar des de la costa fins a uns 800 m a l'interior. A Mallorca s'usen les locucions «sortir com un escorpí», contestar amb irritació, «tenir llengua d'escorpí», esser calumniador, i «parèixer picat d'escorpí», estar molt irritat. (GA)

ESCÓRPORA *(Scorpaena porcus* Linné 1758) Peix de la família dels

↓ Escorpí *(Escorpius carpaticus balaearicus)*

Scorpaenidae, de 25 cm de talla màxima i coloració mimètica de fons terroso-sèpia amb taques més o menys intenses. La regió ventral i la vora inferior de les aletes són de color rosat. Té el cos massís i el cap gros, amb apèndixs dèrmics sobre els ulls ben desenvolupats. També presenta apèndixs a les obertures nasals. La fossa occipital té espines frontals a cada banda, amb una cresta que du una espina a la nuca i una altra de parietal. Presenta una altra cresta supraocular i una de postorbital i moltes espines nasals i sis de preoperculars. L'aleta dorsal té la part de radis espinosos més desenvolupada i llarga i la caudal, amb la vora lliure arrodonida, com les pectorals i les ventrals. Espècie carnívora molt voraç, es reprodueix de maig fins a agost. Costera i sedentària, viu aïllada en els baixos fons rocosos, també en alguers de posidònies i en petites cavitats. Es confon amb l'ambient que l'envolta. De costums nocturns, de dia roman oculta al fons. Es pesca amb nanses, tresmalls i aparells d'hams. Es distribueix geogràficament a tota la Mediterrània, inclosa la mar Negra, i a l'Atlàntic oriental. Té espines verinoses, de picades doloroses. La seva carn és delicada, però, per la seva petita talla, no figura específicament a les estadístiques i s'inclou a l'apartat de peix de sopa. És molt apreciada bullida i per fer brou. (MM)

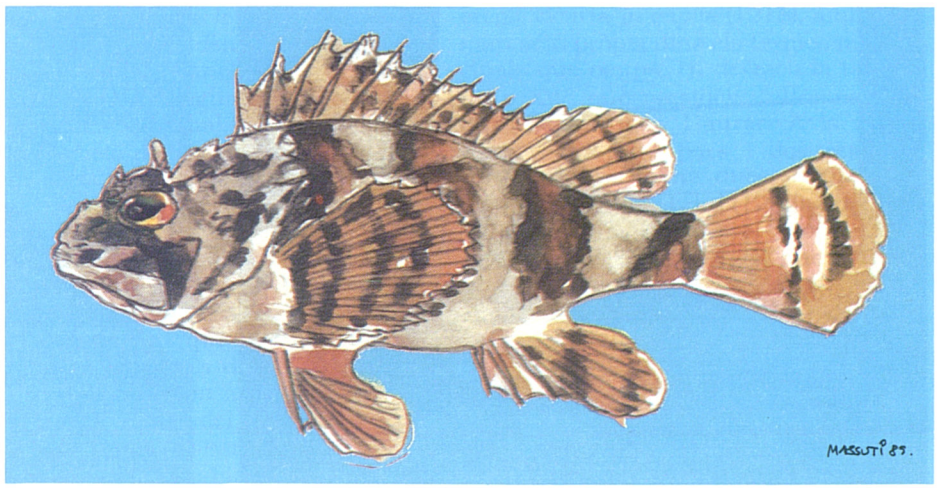

↑ Escórpora (*Scorpaena porcus* Linné 1758)

ESCORQUES Terrenys rocosos del terme de Mancor de la Vall, estesos entre el santuari de Santa Llucia, el clot des Diners i Biniarroi. (M)

↓ Escorques (Mancor de la Vall)

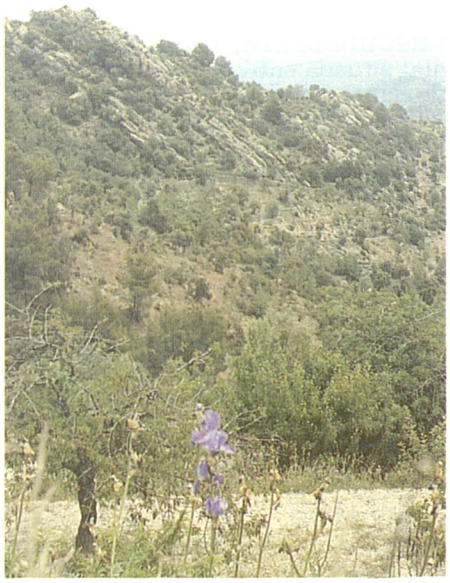

ESCORXADOR, S' Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre el pas de sa Senyora i la cova des Lladres. (M)

ESCORXADOR MUNICIPAL DE PALMA Edifici realitzat entre el 1907 i el 1909, a partir d'un projecte encomanat pel batle Antoni Planas Franc (1904) a Gaspar Bennàssar Moner i que fou premiat en l'Exposició Nacional de Belles Arts (Madrid 1906). S'emplaçà en els terrenys de l'hort de Sant Joan o cas Enagistes, adquirits per l'Ajuntament i situats a l'entrada de Palma, a la carretera de Valldemossa, amb una extensió de 7.480 m². La façana consta de dos pavellons simètrics amb l'eix general de l'edifici, que dóna accés, passat un pati, al nucli de l'escorxador. Aquest consta de tres grans naus, dues de transversals dedicades a la matança del bestiar boví i de llana i una de longitudinal, on es duia a terme la matança del bestiar porcí. Altres naus, de menors dimensions i que, aparentment, tallen les anteriors, són les dedicades a la matança de gallines i conills, a l'aireig de la carn, a la neteja dels menuts, a la fundició de les grasses i a habitacions per als operaris. Més enrera hi ha els corrals, dos locals de forma prolongada en gran part circular. En els angles oposats a la façana, es construïren dos petits pavellons per a magatzem de forratge, infermeria del bestiar i

↓ Escorxador Municipal de Palma

↑ Interior de l'Escorxador Municipal de Palma

↑ Puig de n'Escuder (Selva)

forn crematori. Els materials utilitzats foren carreus calcàrics compactes, carreus de Porreres i des Coll d'en Rabassa, pedra silícia dura i arenosa, fusta i ferro. El cobriment es realitzà sobre un entramat de fusta i, sostinguda per armadures de ferro, s'hi troba la coberta de doble vessant amb voladís. La decoració es limità a toxts vermells dividits per una sèrie de pilastres blanques. El 1982, deixà d'esser l'escorxador municipal. A causa de la deterioració progressiva de l'edifici, el 1987, l'Ajuntament encomanà la realització d'un projecte de rehabilitació. El 1989, s'aprovà el definitiu i, el 1990, s'iniciaren les obres de reforma de l'edifici, destinat a usos comercials i culturals, sota la direcció de Daniel Gelabert Fontonova i Pere Rabassa Sansaloni.

ESCORXES, SES Indret de la costa del terme de Santa Margalida, situat entre s'Homo Mort i el fondo de Son Real. (M)

ESCRITA, PEDRA Al terme de Llucmajor, integrada en una paret seca del camí de sa Talaia Romanina. (M)

ESCRIVÀ, CAS Propietat rústica del terme d'Escorca, situada entre el torrent d'Alqueda, Son Llobera i la plana d'Albarca. (M)

ESCRIVÀ, COLL DE SON Fa partió dels termes de Sant Llorenç des Cardassar i Son Servera, entre el puig de sa Font i el puig de sa Bassa. (M)

ESCRIVÀ, SON Terrenys del terme de Sant Llorenç des Cardassar, estesos entre can Jaques, can Duai i el puig de sa Bassa. (M)

ESCRIVÀ DE ROMANÍ I RAM, EIXIMÈN PERES (? s XV - ~1513) Baró de Beniparrell. El 1486, fou nomenat lloctinent de Mallorca per tal de dur a terme la millora econòmica del Regne. El 1487, desembarcà a Artà procedent de Sardenya. Ocupà el càrrec fins al 1493, moment en què el rei el suspengué de la seva funció.

ESCRIVANA, CA N' Propietat rústica del terme de ses Salines, situada entre el turó d'en Burguera, cas Parets i es Tancat Nou. (M)

ESCUDELLA, FONT DE S' Al terme d'Escorca, situada entre el puig de ses Vinyes i la font des Jonc. (M)

ESCUDELLETA, COVA DE L' Cavitat situada entre la cala Sant Vicenç i la punta Coves Blanques, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica.

ESCUDER, PUIG DE N' Al terme de Selva, de 573 m d'altària, situat entre el camí des Horts, la vall de can Pipa i la serra de s'Esquerdar. Segons una tradició local, dalt del cim hi havia una fortalesa islàmica que resistí les tropes de Jaume I d'Aragó. Els assetjats optaren pel suïcidi abans d'entregar-se. (M)

ESCULTOR, CAS Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre Son Cota, es Baulenes i es Morells. (M)

ESGLAIADOR, FORAT Cavitat situada prop de can Costa, al terme de Valldemossa. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESGLEIETA, S' Llogaret situat al llevant del terme d'Esporles, a la plana que dóna entrada a la vall de sant Pere d'Esporles i de l'estret de Valldemossa. La major part de la superfície es troba dins l'esmentat municipi, però també ocupa terres dels termes de Valldemossa, Bunyola i Palma. El 1989, té 128 habitants (esgleietins). Els sòls característics són els bruns o terres vermelles, desenvolupats sobre depòsits de llims vermells, conglomerats i gresos calcaris del quaternari. El clima presenta unes mitjanes anuals de 16°-17° C de temperatura, 15° C d'oscil·lació tèrmica i 500-600 mm de precipitacions. Els vents predominants són el llebeig i el gregal. La vegetació, escassa, és la garriga i el pinar. L'antic districte comprenia l'actual nucli de s'Esgleieta, les possessions de Son Maixella (Valldemossa), Son Termes (Bunyola), Canet, Casa Nova de Canet, Son Amengual, Son Tugores, Son Antic, Son Gual i cas Sastre, i la urbanització de ses Rogetes. Predominen els cultius de l'ametler, el garrover, l'olivera i els cereals. Respecte a l'etimologia, deriva de l'antic diminutiu d'*esgleya*, que significa 'església'. El nucli es troba ran de la carretera Palma-Valldemossa, al quilòmetre 11, a l'encreuament que va cap a Santa Maria del Camí. Es desenvolupà dins els terrenys de Son Maixella. Té l'origen en un oratori del s XIII, construït sota l'advocació de santa Maria de l'Olivar, que estava habitat per ermitans. El 1530, s'hi fundà el primitiu convent de l'Olivar de monges clarisses, les quals es trobaven, fins aleshores, al puig de santa Magdalena d'Inca. El 1549, es traslladaren a Palma a causa de la prohibició d'establiment de convents de monges en despoblats. Pel que fa al nucli, a l'estim general (1695), hi figuren quatre cases. L'oratori sofrí una reforma (1878-79) i fou eregit vicaria *in capite* (1913), amb demarcació pròpia dins els termes municipals que ocupa. Hi destaca la taula, del s XIV, que presideix l'altar major, atribuïda a Joan Daurer. A la zona s'han obert tres bars i dos restaurants. També hi ha dues indústries, una de vidre mallorquí (1962), orientada a l'explotació, i l'altra de materials de construcció (1965). Pel que fa a la infrastructura, té telèfon des del 1936, encara que hi manca el clavegueram i l'aigua corrent. Se celebren les festes del patró sant Joan Baptista (juny), de

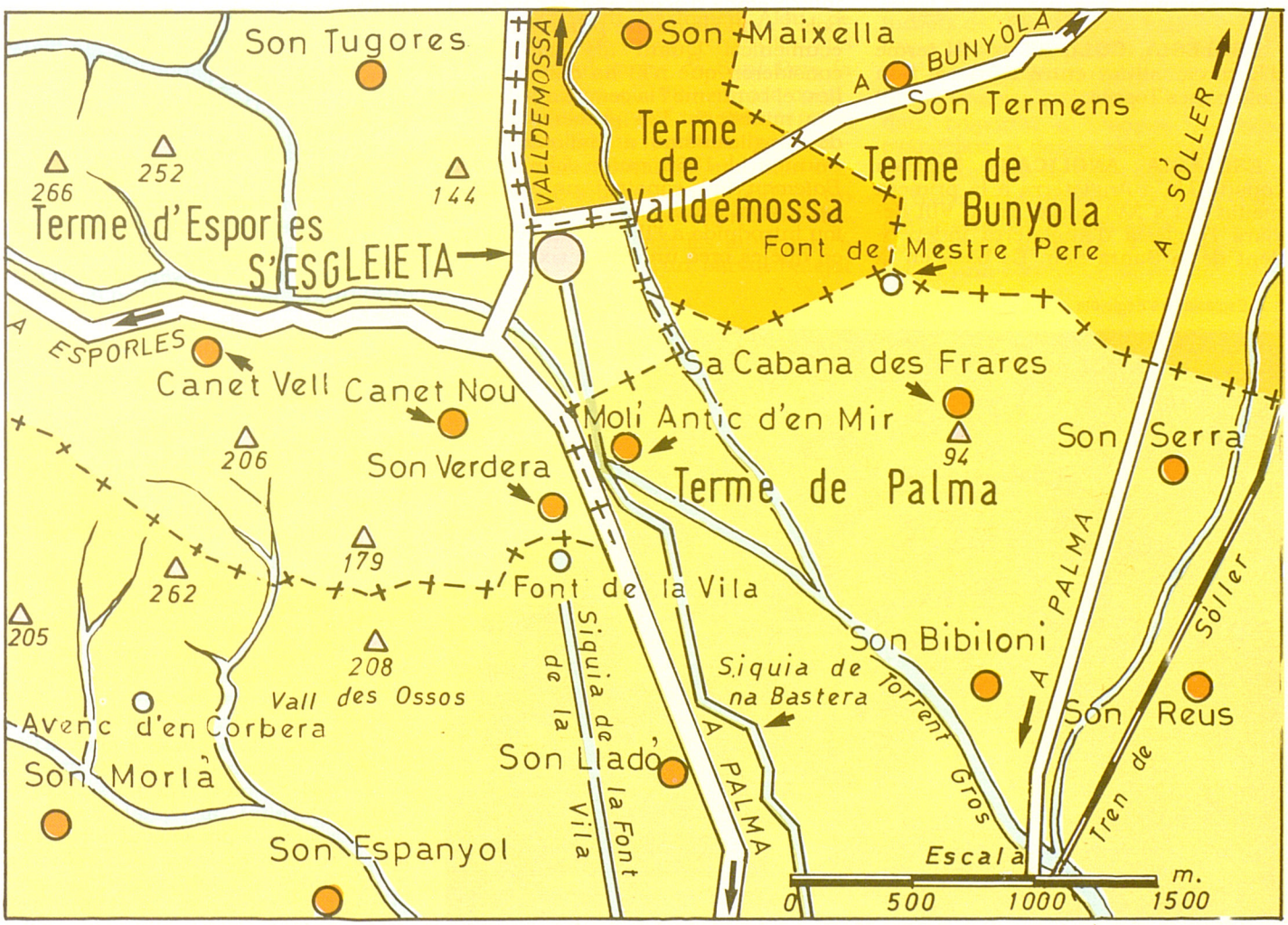

↑ Cases de s'Esgleieta

↑ Església Anglicana (Palma)

santa Catalina Tomàs (agost) i de santa Maria de l'Olivar (setembre).

ESGLÉSIA, COLL DE L' Al terme d'Escorca, situat entre Albarca, Son Colom i ses Tosses. (M)

ESGLÉSIA ANGLICANA Església constituïda a Anglaterra a la primera meitat del s XVI, quan Enric VIII declarà l'església d'Anglaterra independent de la Santa Seu. Es basa en la creença que la Bíblia, paraula de Déu, conté tota la revelació, que ha d'esser interpretada d'acord amb els tres símbols i amb els quatre primers concilis ecumènics. Quant als sagraments, consideren que n'hi ha dos d'evangèlics, el baptisme i la cena, i que la resta són ministeris. Les primeres notícies de l'anglicanisme a Mallorca es remunten al 1860, quan *John Frederic Bateman* (←) construí un oratori a casa seva. La confessió com a tal no fou introduïda a l'Illa fins al 1920, any en què es creà un centre social i eclesiàstic britànico-americà situat al Terreno, on mensualment es feien les homilies, predicades per un pare que venia de Barcelona. A partir del 1934, les misses passaren a fer-se setmanalment i ja hi havia un oficiant que residia a Palma. Després de la II Guerra Mundial, el pastor Coleman reorganitzà l'església i n'impulsà notablement les activitats. L'octubre del 1966, es consagrà un nou edifici, situat al carrer de Núñez de Balboa i realitzat per l'arquitecte Sebastià Gamundí. Té uns dos-cents cinquanta seguidors, repartits entre Palma (seu central de l'església anglicana a Balears), Pollença, Alcúdia, Sóller i Cala d'Or, que fan les respectives homilies, excepte a Palma, a les esglésies catòliques.

↓ Església de s'Esgleieta

ESGLÉSIA EVANGÈLICA Moviment protestant sorgit arran de la Reforma (s XVI), que defensa l'existència d'un Déu únic, etern i sobirà, representat per tres persones (Pare, Fill i Esperit Sant) d'una mateixa essència divina indivisible, principi o fi. Tot ésser humà, sense excepció, és pecador per naturalesa, incapacitat per aconseguir la seva salvació o la dels altres. La salvació només pot obtenir-se a través de l'obra de Crist, Déu fet home, i tan sols pot esser aplicada per gràcia divina i no per mèrits propis. Després de la mort, l'home s'enfronta a una eternitat, al costat de Déu o lluny de la seva presència.La seva autoritat resideix en les *Sagrades Escriptures*, única i total revelació divina existent. La manca de testimonis, lle-

↑ Consagració d l'església anglicana de Son Armadams pel bisbe de Gibraltar Stanley Eley (1964)

vat de casos aïllats, dificulta de poder precisar-ne l'arribada a les Balears. Una de les primeres referències es troba en una carta escrita pel teòleg anglès Rule Thomas Harris el 1801, en la qual parla d'una sèrie de conferències donades per missioners anglesos a Menorca. Menéndez y Pelayo, a la seva *Historia de los Heterodoxos españoles*, esmenta un ex-monjo d'Olot, dit Ramon de Montsalvatge, com a fundador d'una missió a Mallorca el 1842, la qual, finalment, no es pogué dur a terme. El 1862, Francesc Tudurí de la Torre, pastor anglicà a Menorca associat aleshores a l'Església Evangèlica, establí una llibreria bíblica a la plaça de Cort, de Palma. Aquest fet fou possible gràcies a l'ajut econòmic de William Greene, enginyer encarregat de les obres de dessecació de s'Albufera. Però aviat la llibreria hagué de tancar, a causa de les destrosses provocades per joves vestits de capellans. El 1869, es repartiren per Alcúdia, Sóller i Pollença, entre altres municipis, gran quantitat de llibres i fullets. El 1873, s'establí a Campos un colportor (persona dedicada a la distribució de les Escriptures) de la Societat Bíblica Escocesa. Tot i que existien nuclis organitzats a diferents indrets de l'Illa, fins al 1877 no s'obrí oficialment la primera església evangèlica a Mallorca. Aquesta havia començat les seves activitats un any abans al carrer Reial de Palma, dirigida pel pastor metodista Brown, el qual era ajudat per Joaquín Eyroa, evangèlic gallec. El 1878, l'església tenia 41 assistents a les reunions i nou membres. Aquest mateix any es convertí Bartomeu Alou, de Capdepera, que cedí a perpetuïtat l'ús d'una casa al carrer de Sant Pere (a Capdepera), on, el 1990, encara continua l'església. Aquest i la seva esposa, Isabel Oleo Seguí, fundaren una escola a la mateixa localitat, amb tant d'èxit que, un any més tard, obriren un nou local de culte. Però ben aviat sorgiren problemes amb les autoritats a causa de la mort d'un pàrvul batejat poc temps abans, que segons la llei vigent no podia esser enterrat en cementeri catòlic. Alou, emparat en la mateixa llei, obligà l'ajuntament de Capdepera a construir un recinte en un termini inferior a 24 hores. Aquests anys de prosperitat i creixement foren seguits de dificultats, prohibicions, manifestacions i tota classe de vexacions en contra seva. Amb la finalitat de frenar el seu creixement, el 1888, es crearen, a Capdepera, una sèrie d'escoles catòliques a càrrec de religioses. Les dificultats augmentaren fins al punt que, el 1891, es veren obligats a tancar l'església durant sis anys, al llarg dels quals continuaren les seves activitats clandestinament. Aquest fet no n'impedí el creixement, ja que, el 1903, obriren un nou local de reunions, prop del ja existent. L'extensió de l'obra evangèlica a l'Illa s'estimulà mitjançant la distribució massiva i venda d'Escriptures. S'hi destaquen personatges com Antoni Borri, que instal·là successivament diversos punts de venda de Bíblies a la plaça Major, de Palma, a Inca i a altres indrets de l'Illa, però els hagué de tancar a causa dels incidents que sorgiren al seu voltant; Joan Bibiloni, que fundà una església a Portocristo; i Jordan, colportor a Campos. La labor evangèlica es desenvolupà també a altres municipis de l'Illa, com a Inca, on hi hagué problemes el 1926 i el 1965. A Manacor, hi havia un edifici particular dedicat al culte. A Pollença, en fundà una comunitat la senyora San-

↓ Església Evangèlica (Palma)

cho. El 1925, a Sóller, es procedí a la crema de vuit sacs plens de Bíblies i de llibres evangèlics. El 1990, l'obra evangèlica, a Mallorca, està representada per una església a Capdepera, Alcúdia, Binissalem, Inca, dues Portocristo, i 10 a Palma, dues de les quals són de parla anglesa. Du a terme part de la seva obra social a través de tres centres de rehabilitació de toxicòmans, dos a Algaida i un a Inca, i una llar per a gent gran, a Santa Maria del Camí. (EE)

ESGLÉSIA NOVA, FORAT DE S' Cavitat oberta prop de la talaia Moreia, al terme d'Artà. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESGLÉSIA NOVA, S' Terrenys del terme d'Artà, estesos entre la font de sa Vaca i la des Rossillers i la talaia Moreia. (M)

ESGLÉSIA POBRA DE CRIST Grup religiós fundat a Palma el 1985 per Gaietà Martí Valls. S'autodefineixen com a obrers cristians que volen llançar un missatge senzill de vivència espiritual. El seu objectiu és propagar la idea que cada persona ha de sentir les ensenyances de Crist en el seu interior. Es basa en l'evangeli escrit, en les experiències personals i en l'oració. Es reuneixen setmanalment a cases particulars. S'han creat grups semblants a diferents països d'Europa i de Sudamèrica.

ESGLESIASSA, S' Antic rafal del terme d'Alcúdia, entre la ciutat i el puig de Sant Martí. Pertanyia als Roig d'Alcúdia. Heretat per Pere Font dels Olors, el 1902 el vengué a la família alcudienca dels Ques. S'hi localitzen les restes dels depòsits de l'aqüeducte de Ternelles que subministrava l'aigua a la ciutat romana de Pollentia. (DF/M)

ESGLESIETA, ROSSEGADA DE CA L' Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre la cova de Vallgornera i es Fonoll Marí. (M)

ESLOM Antiga alqueria del terme de Calvià, documentada amb aquesta grafia i com a Deslom el 1243. (M)

ESMERALDA, CALA Vegeu *Ferrera, cala.*

↑ Esmolador *(JLI)*

ESMOLADOR Ofici tradicional que consisteix a esmolar eines de tall. La seva tasca, generalment de caràcter ambulant, consisteix a agusar el tall mitjançant la fricció d'una mola. Aquesta manca de sedentarització fa que sigui un ofici poc documentat històricament. L'arxiduc Lluís Salvador (1871) assenyala la presència de dos esmoladors a Palma i de cap altre a la resta de Mallorca. Periòdicament, apareixia per places i carrers i feia servir cants o xiulets característics com a reclam. La seva tasca s'orientava bàsicament a esmolar les eines domèstiques i les d'alguns oficis que empraven en profusió eines de tall, com sastres i carnissers, entre altres. Utilitzava com a instrument de treball una simple roda de pedra esmoladora, propulsada per una altra roda, la qual es posava en moviment mitjançant la propulsió d'un pedal. Posteriorment, s'incorporà la pedra esmoladora a ciclomotor i s'ha fet servir la propulsió mecànica. Entrà en competència amb el trinxeter que, a més de produir eines de tall, també es dedicava a esmolar-les mitjançant moles d'aigua que no destrempaven l'acer. L'esmolador acudia a mercats i fires i complia la tasca de forma immediata, enmig del carrer o a la plaça, a diferència del trinxeter. (AR)

ESMOLAR, TERRA DE S' Al terme d'Escorca, entre s'Entreforc, es Burgà i el torrent des Gorg Blau. (M)

ESPADELLA Vegeu *espaseta.*

ESPAGNAC, BERNARD D' (Castell de Ramefort, França 1736 - Palma 1811) Militar. Segon marquès d'Espagnac. Com a gran senescal, presidí la darrera assemblea dels Estats Generals de França (1789). Lluità contra la República francesa i ascendí a mariscal de camp el 1791. Va oferir els seus serveis al rei d'Espanya Carles IV, que els acceptà el 1793. Llavors, s'instal·là a Mallorca. Participà, com a coronel, en la campanya del Rosselló (1793-94). Es va retirar el 1802. Casat a Zamora, dels seus fills sorgiren dues branques, la dels marquesos d'España i barons de Ramefort, fundada per André, i la dels comtes d'España, fundada per Carlos, al qual Ferran VII concedí aquest títol el 1819. (DJ)

ESPAI, SON Terrenys del terme de Campos, entre pedra Redona, l'hort des Mestre i l'avenc d'en Blanc. (M)

→ Escut de la família España

ESPAÑA Família gascona establerta a Mallorca el 1793. El seu cognom original era Espagnac, abans Espanhac, i es castellanitzà oficialment com a España el 1817. El 1755, el rei Lluís XV de França atorgà el títol de marquès d'Espagnac a Joseph Henri d'Espagnac. Aquest era senyor d'Espagnac, VII baró de Ramefort, vescomte de Cousserans, senyor justicier de la castellania i vila de Cassaguebère i co-senyor de la vall de Biros. El succeí el seu fill *Bernard d'Espagnac* (←), II marquès d'Espagnac, VIII baró de Ramefort, mariscal de camp des del 1791. Fou gran senescal de Cominges i cavaller de l'orde de Malta. Nat al castell de Ramefort el 1736, hagué de fugir de França i abandonar els seus feus en esclatar la revolució. Es refugià a Espanya, on equipararen el seu grau militar francès amb el de coronel. Tengué almenys dos fills. El major, Marie-André d'Espagnac, III marquès d'Espagnac, convertit en marquesat d'España, morí a Granada el 1838 i fou el fundador de la branca peninsular de la família. L'altre, Charles Joseph Henri d'Espagnac, es casà el 1804 amb Dionísia Rossinyol de Defla i de Comelles, senyora de l'honor de

↑ Pati de la casa pairal dels España, a les primeries de s XX

Defla. El 1817, canvià els seus nom i cognom i passà a anomenar-se *Carlos de España* (→) i, el 1819, rebé els títols de comte d'Espanya i vescomte de Causserans, aquest darrer per als primogènits de la casa en vida dels titulars de l'anterior. Fou un personatge molt conegut per les seves crueltats, que propiciaren la seva decapitació el 1839. El seu fill Josep d'España i Rossinyol de Defla, comte d'Espanya i Gran d'Espanya, també militar, fou cavaller dels ordes de Malta i del Santiago. Adquirí la posada de Cartoixa, al carrer de la Portella, de Palma. Coneguda també com a cal comte d'Espanya, n'és la casa pairal. Es casà amb Ignàsia Truiols i de Salas, de la Casa dels marquesos de la Torre, i fou pare de Fernando d'España i Truiols, comte d'Espanya i Gran d'Espanya, cavaller de l'orde de Malta. El 1990, el cap de família és Ferran d'España i Morell, successor en els mateixos títols des del 1953. (PeM)

↓ Casa pairal dels España, rellotge de sol

ESPAÑA, CARLOS DE (Castell de Ramefort, França 1775 - Organyà, Catalunya 1839) Militar. D'origen francès, era fill de Bernard d'Espagnac. Lluità contra els partidaris de la revolució francesa i s'hagué d'exiliar. El 1792, s'instal·là a Mallorca, on es casà el 1801. Ingressà a l'exèrcit espanyol i lluità contra els francesos a la Guerra Gran (1793-95) i a la del Francès (1808-14). Ascendí a brigadier (1810) i, arran de la batalla d'Albuera (Extremadura 1811), a mariscal de camp. Poc després va comandar una divisió a la batalla d'Arapiles (Castella-Lleó 1812). Aquest mateix any fou governador militar i polític de Madrid. El 1819, va obtenir el títol de comte d'Espanya. El 1820, quan era segon cap de la capitania de Catalunya, va haver de refugiar-se a Mallorca a causa de la revolució constitucional. Fou representant de Ferran VII davant la Santa Aliança. El 1823, era tinent general i capità general de Navarra i d'Aragó. El 1825, aniquilà l'aixecament del general Bessières i ordenà afusellar-lo. El 1827, sufocà, a Catalunya, l'aixecament dels malcontents. Nomenat capità general d'aquesta capitania, reprimí un intent de revolta carlista (1832). El mateix any, fou destituït i hagué de fugir a Mallorca. El 1833, passà a França. A partir de llavors, lluità al costat dels carlins en la Primera Guerra Carlista (1833-40). Fou capità general del pretendent Carles VII a Catalunya, però a causa de la falta d'èxits i del seu temperament implacable, fou assassinat pels seus correligionaris. El 1859, les seves despulles foren traslladades a Mallorca. (DJ)

ESPAÑA I DE TAVERNER, ENRIC D' (Palma 1801 - Madrid 1878) Militar. Quart marquès d'Espanya i baró de Ramefort. Ingressà a l'exèrcit el 1811. Lluità a les guerres del Francès, dels malcontents (1827), amb el seu oncle Carles, i de Portugal (1833). Va reconèixer Isabel II com a reina i lluità contra els carlistes. El 1847, va ascendir a mariscal de camp. Ocupà els càrrecs de segon cap de la Capitania General de Puerto Rico (1850), de governador polític i militar de Santiago de Cuba (1854-55), de segon cap de la Capitania General de Castella la Nova i de governador militar de Madrid (1868). Estava en possessió de la creu de Sant Ferran. És fill il·lustre de Palma.

ESPAÑOL COLL, FRANCESC (Valls, Tarragona 1907) Entomòleg. Estudià farmàcia a la Universitat de

↓ Enric d'España i de Taverner

Barcelona (1935). Des del 1924, col·laborà amb el laboratori d'Entomologia del Museu de Zoologia de Barcelona, on ingressà el 1932 com a conservador i en fou nomenat director el 1966. Dugué a terme un estudi sobre els coleòpters de la Mediterrània occidental. És autor de *Los coleòpteros del Archipiélago de Cabrera, Sur quelques anobiïdes des îles Baléars* (1977) i *Sobre la presencia del género Probaticus Seidl, 1896, en las Islas Baleares*, entre altres.

ESPANYA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre el clot des Pou, can Mitjanit i can Taconer. (M)

ESPANYA, SON Possessió del terme de Binissalem, situada entre sa Vinyota, sa Cabana i el pou d'en Torrents. ■ Al terme de Palma, entre sa Tapia Vella i Son Amengual. (M)

ESPANYA HOQUEI CLUB Entitat esportiva creada a Palma el 1971 amb la finalitat de promoure el hoquei sobre patins. Fundada per Mateu Martorell, Joan Riudala i Miquel Esteva, que en formaren la junta directiva. Té la seva seu al bar Espanya, prop de les instal·lacions conegudes com a pista des patins (plaça del Bisbe Berenguer de Palou). El primer equip ha estat campió de Balears des de la temporada 1971-72 fins a la 1976-77 i, a la següent, aconseguí l'ascens a la Primera Divisió Nacional per primera vegada en la història del hoquei balear, on s'ha matengut, exceptuant la temporada 1982-83 i 1988-89. Ha estat campió del torneig 24 Hores de Madrid (San Isidro 1984), i del VII 12 Hores Internacionals d'Andorra (1990) i subcampió del Torneig Internacional de Darwstadt (Alemanya, temporada 1985-86). A partir de la temporada 1977-78, el club s'interessà per la formació de les categories inferiors i creà equips infantils i alevins que han guanyat nombrosos campionats de Balears i dos subcampionats d'Espanya (1989 i 1990). Ha estat presidit per Miquel Esteva Vidal fins al 1978, Antoni Mir Tous fins al 1983, Francisco Zanón Cervantes en la temporada 1983-84. El 1990, n'és president, des del 1984, Mateu Martorell Marquès.

↓ Espanya Hoquei Club (1990)

ESPANYOL Important família del braç noble mallorquí, avui extingida. Pels orígens, ben documentats, consta que descendia de Pere Espanyol, un ric ciutadà de Vic que, el 1239, atorgà donació de béns a favor dels seus fills. Un d'ells, Bernat Espanyol, s'afincà a Mallorca arran de la Conquista del 1229, en la qual rebé l'alqueria Hujor de Canarossa i d'altres béns. Sembla que aquest era germanastre d'Aina Espanyol i de Tornamira, la qual estava casada el 1232 amb el conqueridor Ramon de Santmartí. Entre el 1337 i el 1345, un Berenguer Espanyol, ciutadà i fill d'un altre Berenguer, era procurador del bisbe de Barcelona a Mallorca i es casà amb Catalina de Borrassà, filla del ciutadà Berenguer de

↑ Escut de la família Espanyol

Borrassà. El 1373, Perico Espanyol, nét d'aquests, tenia formada una companyia de comerç i encara aparegué com a ciutadà-mercader de Mallorca el 1384, any en que testà. Casat amb Agneta de Puigdorfila tengué tres fills. Un d'ells, Nicolau, fou doctor en drets. L'altre, el ciutadà Pere Espanyol i de Puigdorfila, adquirí, el 1394, una alqueria al terme de Palma, dita alqueria de la Font de la Vila, heretada pels *Pont* (→), ja que la seva filla Agnès es casà amb el ciutadà Jordi Pont (1390, Son Pont). Berenguer Espanyol, germà d'aquest Pere, continuà la família. El seu fill Joan Espanyol, ciutadà, era procurador de l'abat de Sant Feliu de Guíxols a Mallorca a mitjan de s XV. En aquesta centúria, els membres de la família ocuparen càrrecs rellevants. Cal citar el capità Nicolau Espanyol, jurat ciutadà el 1470 i síndic del Regne per tractar assumptes de censal en plet amb els forans el 1470. El seu germà Pere Espanyol fou morber el 1471 i es distingí com a capità a Rodes. *Esperandéu Espanyol* (→), fill d'aquest darrer, fou canonge i lul·lista molt destacat. Durant la segona meitat del s XVI, la casa principal dels Espanyols ingressà dins l'estament dels cavallers, ja que els germans Pere i Miquel Espanyol i de Maixella, ciutadans militars i capitans, obtengueren el cavalleratge el 1580 i el 1594, respectivament. Eren fills del capità Jeroni Espanyol i d'Olesa, que havia servit amb vaixell propi a la guerra d'Alger. El referit Pere, que havia estat jurat ciutadà militar el 1577, fou jurat cavaller el 1590 i obtengué el títol de noblesa el 1601, com a recompensa pels seus serveis, els del seu avi patern Pere Espanyol i del seu oncle Miquel Espanyol, que havien assistit a la presa de Granada i havien sofert moltes pèrdues sota la germania, durant la qual foren degollats, i també els del seu avi matern Jeroni de Maixella, molt perseguit durant la mateixa revolta. Contragué matrimoni amb Drusiana de Santmartí i de Francolí i pretengué la successió d'un vincle dels *Pacs* (→),

raó per la qual de vegades es cognominava Pacs-Espanyol. Fou succeït pel seu fill Jeroni Pau Espanyol i de Santmartí, fundador d'una considerable obra pia per a monges de la seva família el 1631, mort amb fama de molt devot poc abans del 1632. Se sap que havia format una activa companyia de comerç que fou continuada per la seva viuda Joana de Vivot, de la qual no tengué successió. La part dels seus béns que no llegà a l'església passaren als Safortesa de Tagamanent i després als Brondo, com a descendent de la seva germana Agnès, esposa de Jordi de Caulelles i mare de la pubilla Violant de Caulelles i Espanyol, casada amb Guillem Safortesa de Tagamanent. Finalment, aquesta branca principal dels Espanyols s'extingí amb les germanes Bàrbara i Margalida Espanyol i Dameto, filles de Pere de Pacs-Espanyol i de Santacília, cavaller de l'orde de Calatrava, i de Joana Dameto. La primera, nascuda el 1636, es casà amb Francesc de Verí i morí el 1661. La segona, nascuda el 1634, es casà en primeres núpcies amb Albertí Dameto, marquès de Bellpuig, i en segones amb Joan Fuster de Salas i de Caulelles, cavaller de l'orde de Calatrava; morta el 1666, deixà successió d'ambdós matrimonis. La representació familiar passà, de tota manera, als marquesos de Bellpuig, com a descendents del seu fill Pere Dameto i Espanyol. D'altra banda, existí una línia natural d'aquesta casa, fundada pel botiguer Jeroni Espanyol-Romaní, mort el 1618, bastard del ja citat capità Jeroni Espanyol i d'Olesa. Consta que tengué sis fills, el major dels quals s'anomenà Jaume Espanyol-Romaní Ramis i continuà la família, la descendència de la qual es va confondre en els estaments humils de Palma. Quant a la línia menor, al contrari que la major, continuà dins l'estament dels ciutadans militars. Fou fundada per Mateu Espanyol i per la seva esposa Joana Beneta Sanglada, matrimoni que tengué dos fills: Pere Joan Espanyol i Sanglada, casat el 1542 amb Margalida Coloma Busquets, i Mateu Espanyol i Sanglada, mort el 1587. Del primer matrimoni no nasqué més que una filla, Francina Espanyol Busquest, que fou muller del ciutadà militar Jeroni Andreu. El segon tengué diverses filles i un fill, que continuà la casa. Aquest fou Esperandéu Espanyol i Riera, mort el 1619, casat amb la seva cosina Francina Andreu Espanyol. El succeí Mateu Espanyol i Andreu, que no deixà successió legítima, però el 1627 nomenà hereu el seu germanastre Miquel Espanyol i Serra, nat d'unes segones núpcies del seu pare. Quan morí el 1660 sense fills de la seva muller Elisabet de Villalonga, acabà la casa, i la seva herència passa al seu nebot Agustí Andreu i Espanyol, ciutadà militar, fill de la seva germana Elisabet Espanyol i Serra, morta el 1661. (PeM)

ESPANYOL, BERNAT (Vic, Catalunya s XIII - Mallorca ?) Burgès. Participà en la Conquista de Mallorca i, amb el seu germà Tomàs, formà part de la host de Guillem de Montcada. Rebé una alqueria a Canarossa i altres possessions a Inca, Montuïri i Pollença. Aquests béns varen esser el fonament econòmic de la branca mallorquina de la família Espanyol. El 1248, fou jurat de la ciutat i del Regne de Mallorca i cònsol de mar. El 1287, ell, o el seu fill homònim, participà en la conquesta de Menorca.

ESPANYOL, CAN Vegeu *Puig, can.*

ESPANYOL, ESPERANDÉU (Mallorca s XV - XVI) Prevere. Doctor en ambdós drets i teologia. Va obtenir la rectoria de l'església parroquial de Manacor, i, més endavant, una canongia de la Seu de Mallorca. Va residir a Roma, des d'on va mantenir correspondència amb l'humanista mallorquí Arnau Descós. El 1485, la seva tia Agnès Pacs de Quint el nomenà en el seu testament marmessor encarregat de la càtedra lul·lista creada per ella el 1481. Posteriorment, els jurats del Regne de Mallorca el nomenaren síndic per defensar a Roma, davant el papa, els drets de la càtedra lul·lista. Escriví alguns poemes en llatí.

ESPANYOL, MOLÍ DE SON Molí d'aigua, fariner, del terme de Palma. Confrontava amb la Síquia de la ciutat i amb el camí de Palma a Valldemossa. Documentat el 1630, pertanyia al senyor Nicolau de Pacs, abans Espanyol. Tenia cases, terres i dues moles. Feia una renda anual de 200 lliures. Era denominat també molí de sa Canal. (DF)

ESPANYOL, PERE (Vic, Catalunya s XII - XIII) Burgès. Participà, amb els seus fills Bernat, Tomàs, Berenguer i Ramon, en les conquestes de Mallorca (1229-30) i de València (1239).

ESPANYOL, RAFALET DE SON Vegeu *Rafalet, es.*

ESPANYOL, SON Barri de la rodalia del terme de Palma, de la qual el separen 6 km. Està situat entre Son Sardina, es Secar de la Real, Establiments i el Campus Universitari. Té aproximadament una població (1990) de 417 habitants i ocupa una superfície de 2,25 km². Aparegué la segona meitat del s XIX com a resultat de la parcel·lació que Pere Cano i Alvárez de Toledo, marquès de la Romana, féu de la possessió de Son Espanyol, de la qual prengué nom. Aquesta antiga posses-

↓ Son Espanyol (Palma)

sió apareix documentada el 1589, pertinença del senyor Pere Espanyol, després de Pacs. El s XVI, els propietaris autoritzaven la caça de tords a la gent dels voltants. Tenia una casa pairal al carrer dels Espanyols, afrontada a la plaça des Born, a la parròquia de Santa Creu, de Palma. La manca de serveis sanitari i docent fou coberta, des del 1895, per les monges franciscanes, les quals s'hi desplaçaven diàriament des de la Real i se servien de les cases disponibles fins que, el 1923, fundaren l'actual convent. El 1974, deixaren de dedicar-se al parvulari i a l'ensenyament primari de les nines a causa de la reforma del sistema educatiu. Després de la reforma de l'edifici, inauguraren la casa d'oració i de descans (1977) per a monges majors. A més, el convent disposa, des de la seva fundació, d'una capella, únic lloc de culte existent. Quant a les edificacions, predominen els habitatges unifamiliars. El 1990, hi manca el clavegueram, tot i que compta amb aigua corrent subministrada per un pou, propietat de la comunitat de Son Espanyol. Respecte dels serveis municipals, els seus habitants han d'acudir a Son Sardina, però tenen, des del 1988, transport públic amb Palma. (BeC/CR)

↑ Cases de la barriada de Son Espanyol (Palma)

ESPANYOLET, SON Barriada de Palma, situada entre Son Dameto, Son Pisà, Santa Catalina i Son Cotoneret. Té aproximadament una superfície de 19,17 hes i una població de 3.580 habitants de dret (1990). Pren el nom de la possessió de Son Espanyolet, les cases de la qual foren enderrocades el 1989, propietat de la família Caro. Comprèn les antigues demarcacions de sa Punta, es Barranc, can Biel i Son Cotoneret. El primer pla parcial d'eixampla de Palma (1869) preveia, per a la zona, la configuració d'illetes d'habitatges de traçat ortogonal. No obstant això, el procés d'urbanització s'inicià el 1893 amb la parcel·lació i l'obertura dels carrers del Mas, de l'Alzina i del Porto. Inicialment només es permetia d'edificar habitatges unifamiliars d'una sola planta,

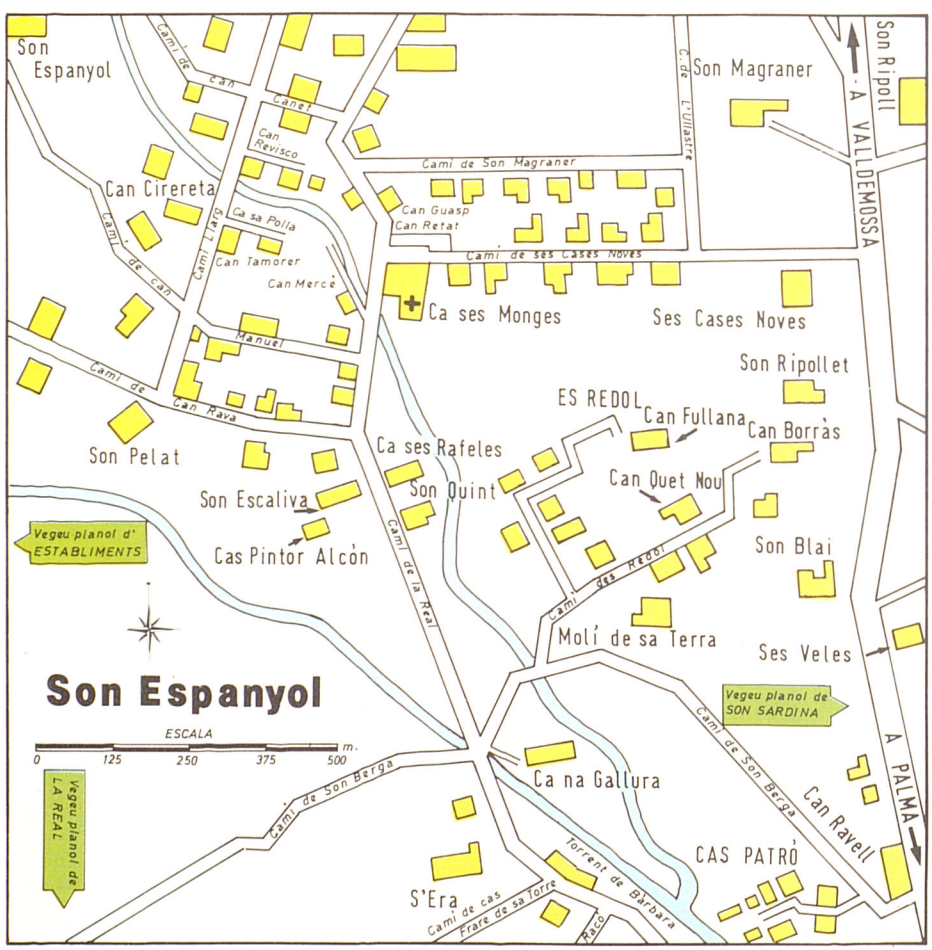

↓ Son Espanyolet (Palma)

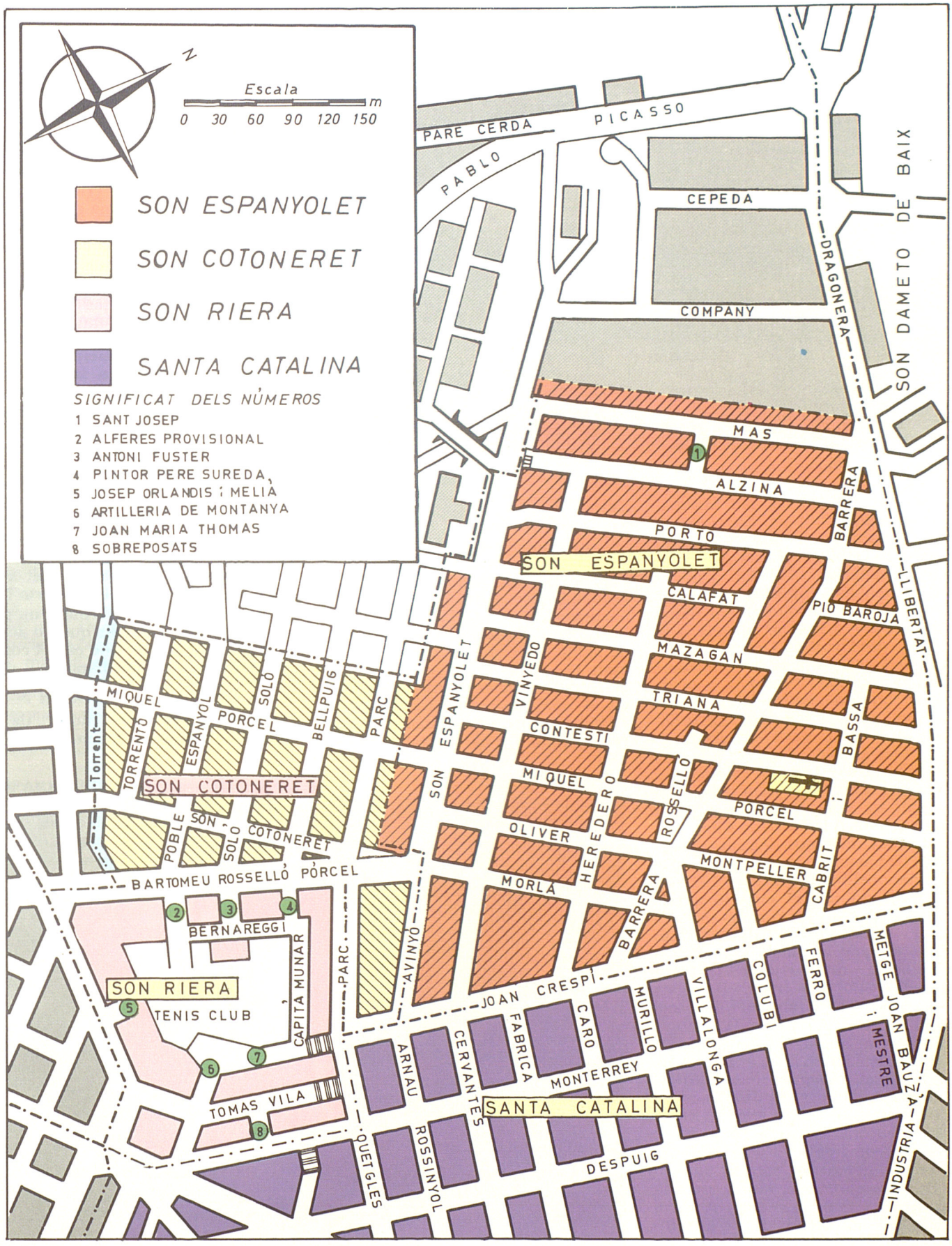
N
Escala
m
0 30 60 90 120 150
SON ESPANYOLET
SON COTONERET
SON RIERA
SANTA CATALINA
SIGNIFICAT DELS NÚMEROS
1 SANT JOSEP
2 ALFERES PROVISIONAL
3 ANTONI FUSTER
4 PINTOR PERE SUREDA
5 JOSEP ORLANDIS I MELIÀ
6 ARTILLERIA DE MONTANYA
7 JOAN MARIA THOMAS
8 SOBREPOSATS
PARE CERDA
PICASSO
PABLO
CEPEDA
COMPANY
DRAGONERA
SON DAMETO DE BAIX
MAS
ALZINA
BARRERA
PORTO
SON ESPANYOLET
CALAFAT
PIO BAROJA
LLIBERTAT
MAZAGAN
TRIANA
BASSA
CONTESTI
VINYEDO
ESPANYOLET
SON
MIQUEL
ROSSELLÓ
PORCEL
OLIVER
HEREDERO
MONTPELLER
CABRIT
MORLA
BARRERA
AVINYÓ
PARC
BELLPUIG
SOLÓ
PORCEL
ESPANYOL
TORRENTÓ
MIQUEL
Torrent
SON COTONERET
POBLE SON SOLÓ COTONERET
BARTOMEU ROSSELLÓ PORCEL
BERNAREGGI
CAPITÀ MUNAR
SON RIERA
TENIS CLUB
TOMAS VILA
JOAN CRESPÍ
CERVANTES
FABRICA
CARO
MURILLO
VILLALONGA
COLUBI
FERRO
MEIGE
JOAN BAUZÁ
MESTRE
ARNAU
MONTERREY
SANTA CATALINA
QUETGLES
ROSSINYOL
DESPUIG
INDUSTRIA

↑ Església de Son Espanyolet (Palma)

ocupats majoritàriament per una població de classe mitjana. Els terrenys foren totalment parcel·lats (1902) i s'hi construïren edificis modernistes en formes populars (1901-20). L'increment de població propicià, a principis del s XIX, el desenvolupament d'una certa activitat artesanal, lligada a la fabricació de vidre (Can Llofriu) i de terrissa. El 1922, disposà del transport públic, que proporcionava la línia de tramvies que unia Palma i Son Roca, i de l'escola pública. Fins al 1932, la docència pública s'impartí a les diferents cases disponibles. Aquest any, es bastí, als terrenys de Son Pisà, el col·legi públic, de vuit unitats. El centre fou reformat (1940) i disposa de 21 unitats (1990). A la barriada s'han instal·lat ordes religiosos dedicats sobretot a la doncència, com els teatins, que hi fundaren el seu seminari el 1910 i el col·legi de sant Gaietà, el 1966, que té 61 unitats (1990), així com les monges del Sagrat Cor, que des del 1902 s'han dedicat a l'ensenyament i tenen un centre de 31 unitats (1990), i les franciscanes (1923) que, a més de servir els malalts, s'ocuparen de la docència fins al 1974. També compta amb el centre privat Mata de Jonc (1978), d'11 unitats. La barriada, a més de les capelles semi-públiques dels ordes esmentats, compta amb l'església de sant Gaietà i de santa Agnès (1933), edifici neogòtic projectat per Josep Olesa, regentat pels teatins. El 1938, fou erigida parròquia, sota la titularitat de l'Assumpció de Maria, de Son Espanyolet i Son Cotoneret. Al local parroquial s'ha desenvolupat una intensa activitat cultural i esportiva. Destaca la creació d'un grup de teatre, i de l'equip de bàsquet Espanyol i l'obertura d'un cinema. A la barriada, hi ha una llar per a gent gran (1979) de 723 places (1990). Quant a serveis sanitaris, els seus habitants acudeixen als centres de Santa Catalina i de Son Pisà. Des del 1987, té una associació de veïns. S'hi celebren les festes de Sant Gaietà (el 7 de setembre) amb actes culturals, esportius i religiosos, en el quals es realitzaren, entre el 1945 i el 1951, crema de falles. ■ Terrenys del terme de Campos, estesos entre la vila, ses Comunes, Son Robat i na Tòfola. (BeC/CR)

ESPANYOLS-ARMADANS Bàndols nobiliaris enfrontats a finals del s XV. El 1489, esclataren les banderies que més predicament tengueren entre els escriptors romàntics. Durant les festes de Carnaval, i d'acord amb els costums de l'època, una criada de Pere Odo Espanyol buidà una gerra d'aigua sobre Jaume Armadans, que passava pel carrer. L'ofès pujà a la casa i maltractà la criada i la seva senyora. Per venjar-se, Pere Odo Espanyol i 50 persones més atacaren can Armadans, en mataren el senyor i feriren la seva muller i el seu cosí Francesc Armadans. Això fou el detonant que provocà l'extensió de les banderies, tant a Palma com a la Part Forana. Els assaltants foren empresonats en els seus domicilis, però alguns aconseguiren fugir de Mallorca i anaren a la guerra de Granada, on es feren mereixedors del perdó. El fet més conegut d'aquestes banderies tengué lloc el 2 de novembre del 1492, quan, a la celebració de la festa que es feia en el convent de Sant Francesc, Espanyols i Armadans començaren una brega que aviat s'estengué per Palma i deixà coberta l'església de morts i ferits. S'inicià un procés de més de 600 folis que no acabà fins al 1495, any en què es pot considerar el final d'aquests bàndols. (JS)

ESPARDENYA, S' Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat

↓ Son Espanyolet (Palma)

entre sa Cresta i la punta de Vallgornera. (M)

ESPARDENYER Dit d'aquell que es dedica a l'elaboració d'espardenyes. Aquest era un calçat utilitzat majoritàriament per les classes populars i, generalment, elaborat amb fibres vegetals, com cànem, pita, espart i jute, entre altres. El procés d'elaboració de l'espardenya es dividia en dues fases, la primera de les quals s'iniciava amb la confecció de la sola, tasca reservada als homes, que consistia a enrevoltar, des de fora cap a dins, una corda trunyellada plana, usada per a l'empostissada de l'espardenya. Llavors les soles són cosides de través mitjançant una agulla llarga proveïda de mànec. Posteriorment, en una segona fase reservada a les dones, les empenes de tela, que constituïen la part superior del calçat, eren cosides a les soles. Les eines emprades eren el banc, consistent en una post inclinada amb una estaca a la seva part central, la qual permetia de fixar la trunyella a l'hora d'enrevoltar-la; les agulles, per cosir la sola que travessa la trunyella; una maça, per donar forma a la sola, picar la trunyella i donar-li una gruixa uniforme; i, a vegades, un aprimador de cànem, per a la trunyella, i una màquina per repuntar les empenes. Aquest ofici, tradicional de la Mallorca pre-turística, sembla que estava localitzat, majoritàriament, en alguns pobles del Raiguer, especialment a Consell, on ha perdurat, a nivell familiar, la fabricació de l'espardenya d'espart (1990). (AR)

→ L'espardenyer Pere Parets de Consell

ESPAREGUERA Gènere de plantes que presenta diverses varietats, el fruit de les quals és l'espàrec. **Espareguera** *(Asparagus officinalis)* Planta de la família de les liliàcies que presenta les tiges de 50 cm a 1 m, herbàcies, dretes i ramificades. Floreix els mesos de maig a juny. Les seves flors són d'un verd groguenc, solitàries o geminades i llargament pedunculades, amb peduncles prims. La seva baia és vermella, de la grandària d'un pèsol. És cultivada per comerciar-ne els espàrecs o turions, que són gruixats i dolços. **Espareguera bona** *(Asparagus stipularis var horridus)* També dita **espareguera vera**. Planta liliàcia, de pues més gruixudes, més llargues i més picants. Té les tiges abundants i llenyoses i les fulles reduïdes a escames. Les seves flors són violàcies i la baia, negra amb pelussa blava. Abunda per garrigues i camps àrids. Els seus espàrecs són els millors de l'espècie. **Espareguera de gat o de moix** *(Asparagus albus)* Planta de la famí-

→ Espareguera bona *(Asparagus stipularis)*

→ Espareguera de gat o de moix *(Asparagus albus)*

↑ Espareguera fonollera *(Asparagus acutifolius)*

lia de les liliàcies que presenta les tiges llenyoses, blanques, estriades i glabres. Les flors són blanques, oloroses, i estan disposades en grups de 6-12 en les axil·les dels fil·locladis o falses fulles, i la baia, negra. És comuna per llocs secs i àrids. **Espareguera de jardí** Planta enfiladissa de la família de les liliàcies que presenta diverses varietats *Asparagus asparagoides*, liana d'1 m i mig, amb fulles que semblen d'aritja, més petites i sense espines. *Asparagus plumosus*, conegut també com a espareguera fina. Té les rames col·locades planes a cada banda de les tiges en forma de ploma. *Asparagus sprengeri*, liana d'1 m i mig, amb les fulles linears, de color verd fosc. En general, és cultivada dins tests i enfilada a un filferro en forma de corona. **Espareguera fonollera** *(Asparagus acutifolius)* També coneguda per **espareguera de ca, rucà o d'ombra**. Planta liliàcia de tiges molt llargues i enfiladisses. Floreix els mesos d'agost i setembre. Les flors són blanques, molt oloroses. Els seus espàrecs són llargs i prims i, de gust, amargs. (FB)

ESPARRALL *(Diplodus annularis* Linné 1758) Peix de la família dels *Sparidae*. Arriba a una talla màxima de 18 cm i és de color groc, daurat sobre el dors, amb bandes negroses més o menys clares i definides. Té una característica taca negra en el pedúncle caudal. El cos és ovalat i alt, comprimit lateralment. Té una única aleta dorsal amb onze radis espinosos i dotze de blaus. L'aleta anal és baixa i curta, amb tres espines, les ventrals amb una espina i les pectorals llargues i acabades en punta. S'alimenta de cucs petits, crustacis i mol·luscs. Viu a la zona costera, a zones de roca, i és comú fins i tot a l'interior dels ports. Geogràficament, s'estén per tota la Mediterrània, inclosa la mar Negra, i per l'Atlàntic Oriental. Es pesca amb aparells d'ham i també amb tresmalls i gànguil. A les estadístiques, figura dins l'apartat de morralla. (MM)

↓ Esparrall *(Diplodus annularis* Linné 1758)

ESPARRALLS, PUNTA DES Talassònim davant la costa de Llucmajor, situada a unes dues milles a ponent de la punta d'en Llobera. (M)

ESPARREGAR, RAFAL Al terme de Llucmajor, documentat Sparragar, el 1303. El 1438, pertanyia a Antoni Ferrer. (M)

ESPARREGOT, SON Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre ses Arnaules, Son Cortera i es Rafal. (M)

ESPARREGUERA, AVENC DE L' Cavitat situada prop de la cala Sant Vicenç, al terme de Pollença. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica.

ESPARREGUERES, SES Propietat rústica del terme de Santanyí, situada entre el puig de Consolació, Son Moro i Son Llorenç. (M)

ESPART, CINGLE DE S' A la costa del terme d'Escorca, situat entre el racó de sa Figuera i la cova de sa Figura. (M)

ESPART, PUIG DE S' Al terme d'Andratx, de 143 m d'altària, situat entre la bocana del port, la cova Roja i el puig des Migdia. (M)

← Esparters de Palma, segons l'Arxiduc

↑ Son Espases Nou (Palma)

ESPARTER Ofici tradicional dedicat a la manipulació i elaboració de productes d'espart. El 1472, fou autoritzada la constitució del Col·legi d'Esparters. El 1784, els integrants d'aquest ofici eren 82, a Palma, i, segons Pascual Madoz, en el cens del 1799, a Mallorca hi havia 27 obradors d'espart amb un total de 33 operaris. La major part de la seva feina estava orientada a la producció de cistelleria. Les característiques de resistència i flexibilitat del dit espart cru (sense picar) permetien l'elaboració de gran nombre de peces trenades com les sàrries (emprades per al transport a esquena de bístia), els arganells, les sarrietes, les senalles, les senalles amb tapadora, els bacins, els morrals, els esportins i els entorns de garbells i erers que, combinats amb joncs, servien per porgar i ererar el gra. La producció esdevengué important, ja que entre el 1866 i el 1870, per la duana de Palma, s'exportava una mitjana de 5.772 kg anuals d'espart elaborat. (AR)

ESPARTERO, BALDOMERO Vegeu *Fernández Álvarez-Espartero, Joaquín Baldomero.*

ESPARVER *(Haliaetus pennatus)* Ocell rapinyaire. És l'àguila més freqüent a Mallorca. De 120 cm d'envergadura, és fàcil de distingir pel seu plomatge molt clar a la part inferior. N'hi ha d'una altra forma de plomatge més fosc, però és més infreqüent. Els trets més peculiars són dues taques lluents que tenen a les espatles i les extremitats posteriors recobertes de plomes de dalt a baix. Les seves poderoses urpes fan que es pugui alimentar de preses d'una certa grandària, que captura tant en terra com al vol. A Mallorca, és sedentària, amb una població moderada i més habitual a la serra de Tramuntana. Nia sempre a forats, a penyals, i mai dalt dels arbres, com fa a Menorca o a la Península. Durant l'època de zel, pel maig, la colla realitza vols acrobàtics a la zona pròxima als nius. Els seus costums són molt territorials i expulsa els competidors de la seva àrea d'influència. (GOB)

→ Esparver *(Haliaetus pennatus)*

ESPASERA, ALQUERIA Vegeu *Esteve, Son*

ESPASES NOU, SON Possessió del terme de Palma, situada entre can Ribes, Son Cànaves i Son Pi. El 1987, s'hi rodà la pel·lícula *La senyora*, basada en la novel·la del mateix nom d'Antoni Mus. (M)

↑ Son Espases Vell (Palma)

ESPASES VELL, SON Possessió del terme de Palma, situada entre Son Espases Nou, sa Casa Llarga i ca don Marc. (M)

ESPASETA *(Gladiolus segetum)* Planta de la família de les iridàcies, que floreix durant els mesos d'abril i maig. Té el bulb, globulós, cobert d'una túnica formada per fibres. La seva tija és robusta, de 40-80 cm, amb 3-5 fulles bastant amples i linears-lanceolades. Les seves flors són purpurines o rosades, d'uns 3 cm, nombroses i disposades en raïm dístic, fluix. Presenta les espates de valves molt desiguals, lanceolades i acuminades i la càpsula subglobulosa, deprimida. Les llavors són piriformes i sense ales. Abunda pels camps conrats, dins els sembrats. Una altra espècie és el *Gladiolus illiricus*, més petita en totes les seves parts i amb les llavors alades. Es fa per la muntanya, per pujols pedregosos i camps àrids. (FB)

↓ Espaseta *(Gladiolus segetum)*

ESPECIER Fabricant o venedor d'espècies. S'entén per espècies tot el conjunt de condiments i substàncies aromàtiques emprat en l'alimentació, com la canyella, la nou moscada, la nou menuda, el pebrebò, el clavell, el gingebre, amb altres productes que reben el nom genèric de drogues com l'argent viu, el vermelló, la laca, l'encens, la sang de dragó, l'alum i la trementina. Se'ls atribuïa sovint virtuts curatives i medicinals, per la qual cosa, al llarg de l'Edat Mitjana, formava part del Gremi d'Apotecaris (vegeu *Apotecari)*, fet que creava conflictes greus per la intromissió que suposava freqüentment en les activitats pròpies de l'art de l'apotecaria. Els fraus i abusos derivats d'aquestes interferències propiciaren que els apotecaris, mitjançant una sentència del 4 de juliol del 1579, se'n segregassin i instituïssin un col·legi autònom. Els especiers erigiren ofici propi amb la denominació de Col·legi dels Sucrers, Especiers i Candelers; la seva confraria era la de Nostra Senyora de la Purificació. La importància que tenien en el conjunt dels menestrals era anterior a la segregació dels apotecaris. Ho demostra el fet que, el 1515, amb motiu del recompte d'homes útils per a la defensa de Bugia, aportaren una companyia de 51 homes armats amb 11 cuirasses, 37 espases, 39 llances, 16 escuts rodons, 6 ballestes, 3 pavesos, 1 pitral, 2 espingardes i 1 cosselet. Pel que fa a les rutes comercials, durant tota l'Edat Mitjana arribaren a Europa, redistribuïts via Constantinoble, tot tipus d'espècies fines i altres productes exòtics des de l'Índia a través del

↓ Sacs d'espècies a la botiga de Can Crespí (Palma)

golf Pèrsic o a través d'Iran i Turquestan. La via era terrestre pels països del Nord i marítima a la resta. A Mallorca, el port de Palma formava part de la xarxa de redistribució, amb els de Pisa, Gènova, Messina i Alexandria. Aquesta activitat, tot continuant un tràfic comú des de l'època musulmana, fou pròspera fins a les darreries del s XVII. (MB)

ESPEDREGAR, S' Propietat rústica del terme de Selva, situada entre Son Estaràs, es Murtars i ses Guixeries. (M)

ESPELLA-VARQUES, N' Terrenys de la possessió de Son Fortesa Vell, del terme d'Artà, estesos entre el coster de na Beata, na Comte i ses Muntanyeres. (M)

ESPELMES, COVA DE SES Cavitat situada prop de les cases d'Alcanada, al terme d'Alcúdia. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESPELTA Vegeu *blat*.

ESPERANÇA, L' Antiga possessió del terme de Sóller. Documentada el 1685, tenia cases i tafona. Dedicada a olivar, estava valorada en 2.400 lliures. (DF)

↓ Llac Esperança (Alcúdia)

Año I — Palma 26 de Junio de 1898 — Núm. 6

LA ESPERANZA

REVISTA CATÓLICA SEMANAL

Et multi pseudo-prophetæ surgent, et seducent multos.

Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. San Mateo. cap. XXIV, v. 11 y 12.)

Confortamini et estote robusti, et præliate prælia Domini.

Animaos y sed valientes, y pelead las batallas del Señor.

Precio de suscripción 0'15 ptas. al mes. Dirección y Administración Harina 37, pral.

SUMARIO

¡Hipócritas!—Junto á la cuna.—¡La paz! La paz!—Sección piadosa. Marranadas.—Revista de la semana.—Están verdes.—Noticias y comentarios.—Advertencia.

¡HIPÓCRITAS!

¡Los hipócritas! He ahí á los que hay que desenmascarar á todo trance, y contra quienes venimos nosotros en primer término.

Al blasfemo, al masón, al impío, al ateo, ya se les conoce; no hay ninguno que se precie de tener, no ya principios religiosos, sino sentido común tan siquiera, que no se aleje de ellos y les trate con el desprecio de que sólo se hacen dignos por sus palabras ridículas, sentenciosas y evidentemente desprovistas siempre de fundamento; las que, sino fuera por la impiedad que rebosan, sólo merecerían una carcajada de menosprecio. Con éstos hemos de medir nuestras armas también ¡quién lo duda! mas nuestros ataques se reducirán á ponerles en ridículo, porque ¿qué otra cosa se merecen sus sandeces y bellaquerías? Pero ¡ah! lo que subleva la sangre y entristece el ánimo es ver á esos otros que se llaman católicos, que van á misa todos los días, y comulgan cada quince, frecuentan las iglesias y visitan las Cuarenta-horas, y luego se indignan contra el que se atreva á condenar su condescendencia y tolerancia para con el liberalismo. Pretenden que la Iglesia debe adaptarse á las exigencias sociales y á la moderna *civilización é instrucción* de los pueblos, afirmando y sosteniendo que las circunstancias cambian y que los tiempos no son como en los primeros siglos del cristianismo. Quieren amalgamar el catolicismo con sus vicios y pasiones, la verdad con el error, colocando juntos y en confusión el cielo y el infierno, el reino de la luz y el reino de las tinieblas.

¡Hipócritas! ¡Hijos de Lucífer! Sabedlo de una vez para siempre. No sois católicos; vuestro corazón está corrompido y esclavo del vicio y del error no quiere reconocer ni confesar su maldad. Id, ciegos; id que sois malditos de Dios. Decís que sois el modelo á quien imitar, que vuestra conducta es intachable, que en vuestros lábios está la verdad; y no es mucho, cuando menos, sino el interés y el medro personal, serviles y repugnantes aduladores del poderoso estragado y envilecido. No vaciláis en llama-

↑ La Esperanza

ESPERANÇA, LLAC Al terme d'Alcúdia, formava part de s'Albufera de Mallorca. Avui urbanitzat, està situat entre la Ciutat Blanca, el canal Vell i la cova de Sant Martí. Vegeu-ne plànol a *Ciutat Blanca*. (M)

ESPERANZA, LA Publicació setmanal creada a Palma el 1898. Defensora del catolicisme més conservador, inseria, sobretot, notícies i articles de fons sobre l'actualitat de l'Església. Redactada en castellà, la dirigí Miquel Torres Pellicer.

ESPERIT, CAN Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Granada de Baix, can Romeguera i Dalt Mar. (M)

ESPERIT SANT, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, entre Son Roca, ses Rotetes i can Tort. (M)

ESPERIT SANT, S'ERA DE L' Al terme de Llucmajor, topònim documentat el 1777. (M)

ESPERÓ, L' Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre la punta de l'Avançada i el caló d'Albercutx. (M)

ESPERÓ, S' Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre el cap de Regana i na Rossegada. ■ Indret geogràfic del terme de Palma, entre Bunyolí Nou, can Sanç i Serra i la cova de sa Campana. (M)

ESPERÓ, SERRA DE S' Al terme de Mancor de la Vall, de 740 m d'altària. Està situada entre el cingle de sa Tafarra, s'Ombrívol i can Bajoca. (M)

ESPERÓ DEL GALL, L' Indret d'Escorca, documentat el 1630. (M)

ESPÈS, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre Albocàsser, ses Erasses i Son Vaquer d'en Ribera. Documentada el 1784. (M)

ESPET (*Sphyraena sphyraena* Linné 1758) Peix perciforme de la família *Sphyraena*. La seva talla màxima pot sobrepassar el metre de llargària. El dors és de color blau obscur, més clar en els flancs, i el ventre, platejat. Els adults grossos presenten unes 24 bandes verticals negroses a la meitat superior dels flancs. Té el cos cilíndric, un poc comprimit en el peduncle caudal. La boca és molt ampla en tota la longitud del morro, amb nombroses dents, agudes i tallants. Té les dues aletes dorsals ben separades, la primera amb cinc radis espessos i la segona amb 12 de blans. L'anal és aposada i igual a la segona dorsal; la caudal, escotada i amb els lòbuls iguals. Les pectorals i les ventrals són curtes. Es reprodueix a finals de primavera i a principis d'estiu. Espècie molt voraç i exclusivament carnívora, viu en zones

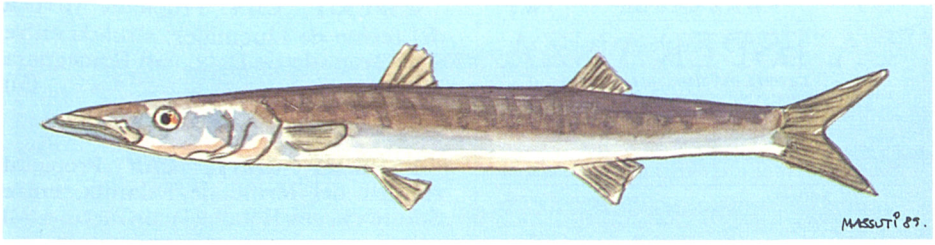

↑ Espet *(Sphyraena sphyraena* Linné 1758)

pròximes a la costa, en fons arenosos o roques escarpades del fons. Neda en petits grups per la superfície i quan és adult roman en aigües mitjanes. S'alimenta de petits pelàgics. La seva pesca és ocasional, amb tresmall, cèrcol, arrossegament i aparells d'ham. Es distribueix per tota la Mediterrània i per l'Atlàntic oriental, des de Portugal fins a Sud-àfrica. No es considerat en les estadístiques. (MM)

ESPETOL Nom amb el qual és conegut vulgarment l'*enfú* (←).

ESPINA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Perulla, can Mitjanit i es Cup. ■ Al terme de Porreres, entre Son Soler Nou, can Poncet i ses Talaies. (M)

ESPINA, SON Antiga possessió on avui hi ha el polígon industrial de Son Castelló. Estava situada ran del camí Roig, entre Son Estaca, Son Llorenç Nou i Son Rossinyol. (M)

↓ Manats d'espinacs *(Spinacia oleracea)*

ESPINAC *(Spinacia oleracea)* Planta anual de la família de les quenopodiàcies, de tiges fins a 60 cm. Té les fulles alternes, hastades, les flors masculines axil·lars i les femenines disposades en espigues interrompudes. Originària de l'Orient, és cultivada com a verdura. Les seves fulles, que mantenen el ventre net i convenen a les persones habitualment constipades, constitueixen un aliment poc nutritiu però sa, agradable i lleugerament laxant. Conté proteïnes, matèries grasses i sucres i dóna bon gust a les sopes, els cocarrois i les espinagades. També serveixen per a tenyir la llana de verd i per a donar color a certs licors. L'aigua en la qual s'han bullit és adequada per a rentar-hi els vestits de llana negra. **Espinac de carn** Vegeu *blet.* **Espinac de muntanya** Vegeu *blet moll.* *(FB)*

ESPINADA, S' Indret de la costa del terme de Son Servera, entre el cap des Raig i la platja de sa Marjal. (M)

ESPINADELLA *(Stachys ocymastrum)* Planta anual de la família de les labiades. Té les tiges dretes o ascendents, de 10-40 cm, cobertes de pèls blancs eriçats. Les fulles també són peludes, ovalo-cordiformes i fistonades. Les flors són groguenques, amb taques vermelles al llavi inferior, i s'agrupen en glomèruls de dues o tres. Té les llavors tuberculoses. Floreix els mesos d'abril, maig i juny. És freqüent pels camps cultivats i incults. **Espinadella petita** *(Sideritis romana)* Planta anual de la família de les labiades. Les tiges, de fins a 50 cm, són dretes o ascendents, totalment herbàcies i peludes. Les fulles també són peludes i eriçades. Les inferiors són ovals i cuneïformes i les superiors, florals subapiculades, més estretes. Té les flors blanques o un poc rosades, en glomèruls axil·lars distants, que formen una espiga fullosa tan llarga com la tija. Floreix de març a juny i és freqüent per garrigues, camps i pujols àrids. (FB)

↓ Espinadella *(Stachys ocymastrum)*

↑ Espinadella petita *(Sideritis romana)*

ESPINAGADA Massa farcida d'espinacs, bledes, ceba tendra, pèsols i all, tallats i trempats amb oli d'oliva, sal i pebre vermell. Es plega amb forma de sobre gros. S'hi poden afegir anguiles de s'Albufera de Mallorca o de les síquies que l'envolten. També n'hi ha una varietat feta de col blanca, colflori, panses, llom de porc i botifarró. És pròpia de sa Pobla, on normalment es consumeix a la revetla de sant Antoni, temps de les dites verdures i anguiles. És coneguda des de l'antigor. Etimo-

lògicament, el nom deriva del mot 'espinac', un dels seus components bàsics. (CR)

ESPINA GARCÍA, ANTONIO (Madrid 1894 - 1972) Escriptor i polític. Adscrit a l'avantguardisme, és un dels més destacats autors de la literatura deshumanitzada i intel·lectualista del primer terç del s XX. Destaquen les seves obres poètiques *Umbrales* (1918) i *Signario* (1923), les narracions *Pájaro pinto* (1927) i *Luna de Copas* (1929), i les biografies de *Luis Candelas* (1929) i *Romea o el comediante* (1931). El 1936, fou nomenat governador civil de Segòvia i, poc després, el 9 de juliol, ocupà el càrrec de governador civil de les Balears i en fou el darrer governador republicà. Dies abans d'esclatar la Guerra Civil, el comandant militar de Balears, Manuel Goded, li havia promès que no s'aixecaria contra la República. Així, el 18 de juliol, rebutjà les súpliques dels dirigents del Front Popular, que demanaven armes per a les organitzacions obreres. L'endemà, 19 de juliol, els militars s'aixecaren a Palma i fou destituït a punta de pistola per tres oficials dels *Jinetes de Alcalá*, i després empresonat al fort de Sant Carles (Palma). Poc després va esser traslladat a Bellver. Hom intentà d'incloure'l en un intercanvi de presoners i, en un destructor nacional, arribà prop de Barcelona. El canvi no s'arribà a produir i, retornat a la seva cel·la de Bellver, intentà de suïcidar-se. Fou traslladat a la infermeria de la presó provincial i després al manicomi de Palma (gener del 1938). La seva causa sumaríssima fou suspesa momentàniament. A finals del 1938, passà de nou a la presó i finalment, poc després d'acabar la guerra, fou absolt per un tribunal militar. Anà a Madrid, on es dedicà de nou a la literatura. El 1945, s'exilià a França i, el 1947, a Mèxic. El 1958, tornà a Espanya, on publicà biografies i contes infantils. (AM)

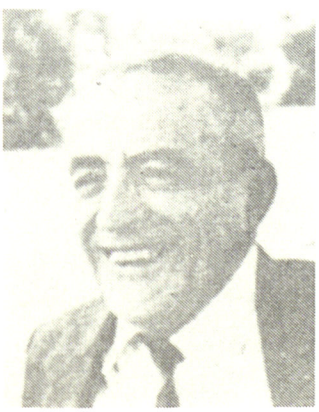

← Antonio Espina García

↑ S'Espinagar Vell (Manacor)

ESPINAGAR, S' Possessió del terme de Manacor, situada entre s'Hospitalet, sa Plana, el puig de Llenar, la Mola i la ribera de la mar. El 1688, estava dedicada a vinya, a conreus de cereals i a ramaderia, tenia cases amb celler i molí de sang. Hi havia 320 cabres, 210 ovelles i 15 bous. El s XVIII, s'hi bastí una torre de defensa. El 1863, pertanyia al senyor Francesc Truiols, marquès de la Torre i tenia 900 quarterades. En deriven (1990) **s'Espinagar Vell,** situada entre s'Hospitalet Vell, la carretera de Portocolom i s'Espinagar Nou, i **s'Espinagar Nou,** entre s'Espinagar Vell i sa Casa Nova. (DF/M)

ESPINAL Vegeu *cirerer de pastor.*

ESPINAL, AVENC DE SA FONT DE S' Vegeu *Avenc d'Escorca.*

ESPINAL, FONT DE S' Al terme d'Escorca, entre l'era d'Escorca, la font Sorda i el porxo de sa Tanca. (M)

ESPINOSA DE LOS MONTEROS Y BERMEJILLO, EUGENIO (Madrid ? 1880 - 1954) Militar. Capità general de Balears. Ingressà en el servei el 1894, a infanteria. Posteriorment passà al cos d'estat major. Durant la Guerra Civil va esser cap del primer Cos d'Exèrcit Nacional, amb el qual ocupà Madrid el 1939. Després fou ambaixador d'Espanya a Berlín i intèrpret de Franco a Hendaia (1940). Amb la graduació de general de divisió, fou nomenat capità general de Galícia i després de Balears. Arribà a Mallorca l'octubre del 1941 i marxà de l'illa el març de l'any següent, quan passà amb el mateix càrrec a la segona regió (Burgos). (DJ)

ESPIRA, L' Publicació mensual apareguda a Pollença entre febrer del 1987 i gener del 1988. Fundada i dirigida per Francesca Ensenyat, hi col·laboraren, entre altres, José Antonio Encinas, Jeroni Cerdó, Maria Cerdà,

↓ L'Espira

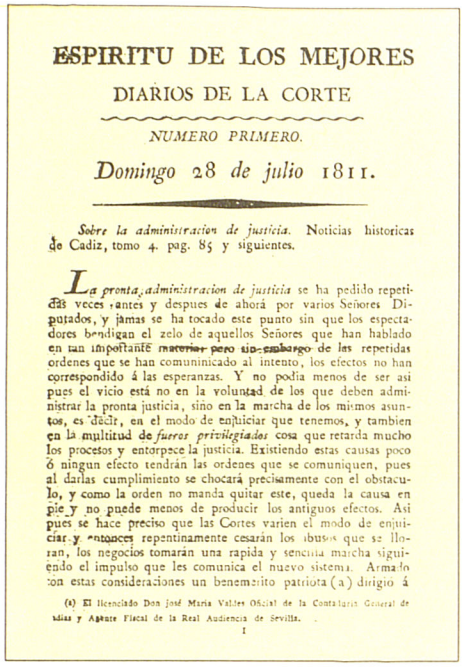

ESPIRITU DE LOS MEJORES

DIARIOS DE LA CORTE

NUMERO PRIMERO.

Domingo 28 de julio 1811.

Sobre la administracion de justicia. Noticias historicas de Cadiz, tomo 4. pag. 85 y siguientes.

La pronta administracion de justicia se ha pedido repetidas veces antes y despues de ahora por varios Señores Diputados, y jamas se ha tocado este punto sin que los espectadores bendigan el zelo de aquellos Señores que han hablado en tan importante materia: pero sin embargo de las repetidas ordenes que se han comunicado al intento, los efectos no han correspondido á las esperanzas. Y no podia menos de ser asi pues el vicio está no en la voluntad de los que deben administrar la pronta justicia, sino en la marcha de los mismos asuntos, es decir, en el modo de enjuiciar que tenemos, y tambien en la multitud de *fueros privilegiados* cosa que retarda mucho los procesos y entorpece la justicia. Existiendo estas causas poco ó ningun efecto tendrán las ordenes que se comuniquen, pues al darlas cumplimiento se chocará precisamente con el obstaculo, y como la orden no manda quitar este, queda la causa en pie y no puede menos de producir los antiguos efectos. Asi pues se hace preciso que las Cortes varien el modo de enjuiciar y entonces repentinamente cesarán los abusos que se lloran, los negocios tomarán una rapida y sencilla marcha siguiendo el impulso que les comunica el nuevo sistema. Armado con estas consideraciones un benemerito patriota (a) dirigió á

(a) El licenciado Don José Maria Valdes Oficial de la Contaduria General de Idias y Agente Fiscal de la Real Audiencia de Sevilla.

1

↑ Espíritu de los Mejores Diarios de la Corte

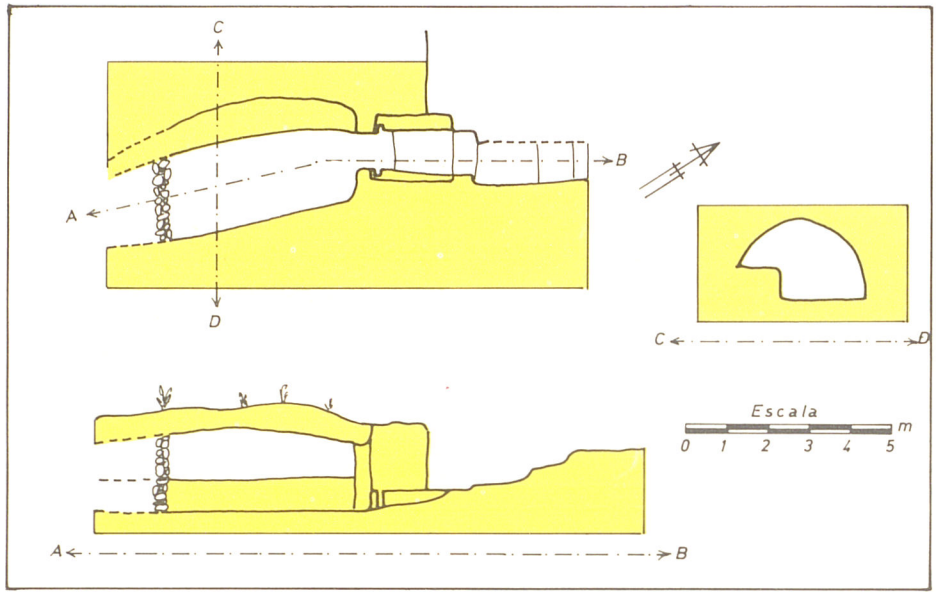

↑ Plànol d'una de les coves de cas Espirut (Palma)

Arnau Pons i Josep Muntaner. Oferia una visió crítica de la política de Pollença i publicava un dossier sobre temes diversos, amb atenció especial a les il·lustracions. Era redactada íntegrament en català.

ESPIRITISMO, EL Publicació periòdica creada a Palma el 1881. De tendència anticlerical i projectada com a setmanari, possiblement només se'n publicà el primer número. Redactada en castellà, fou dirigida per Ignasi Cortacans.

ESPÍRITU DE LOS MEJORES DIARIOS DE LA CORTE Publicació editada a Palma a la impremta de Miquel Domingo. Havia d'esser setmanal, però només en va sortir un número el 28 de juliol del 1811. D'ideologia liberal, es redactà en castellà.

ESPIRO FELDERM, CARLOS DANIEL (Buenos Aires 1940) Pintor. El 1978, s'establí a Mallorca. Exposà a diverses sales de Buenos Aires (Argentina) quasi anualment des del 1964 fins al 1975, a Punta del Este (Uruguai) el 1976, i a São Paulo (Brasil) el 1978. A Mallorca, realitzà la primera exposició individual a Palma, el 1980, i posteriorment ha exposat a diversos indrets de l'Illa. La seva obra té influències surrealistes.

ESPIRUT, CAS Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Mosson, cal Alegria i Son Montserrat. Té dues coves prehistòriques funeràries del Bronze Antic de Mallorca, reutilitzades fins a l'actualitat com a estable. No es coneixen els materials arqueològics que n'hagin pogut sortir. (M)

ESPITAL, S' Possessió del terme de Manacor. Vegeu *Hospital l'*.

ESPITAL DE LA PALOMERA Vegeu *Palomera*.

↓ Carlos Daniel Espiro Felderm, *Santa Eulàlia*

ESPLUGABOUS *(Bubulcus ibis)* Ocell. Agró de color blanc, d'uns 50 cm de llargària. És més petit que l'agró blanc *(Egretta garzetta)*, del qual es diferencia sobretot perquè té el bec groc i les cames vermellenques quan cria i verdoses la resta de l'any. Durant l'època de cria , a més, té una coloració groga molt definida a l'esquena, al cap i al pit. Cria en colònies amb altres espècies d'agrons. Poden reunir-se en un sol arbre fins a 50 nius d'aquesta espècie, amb quatre o cinc ous cada un d'ells. La seva dieta està formada

↓ Esplugabous *(Bubulcus ibis)*

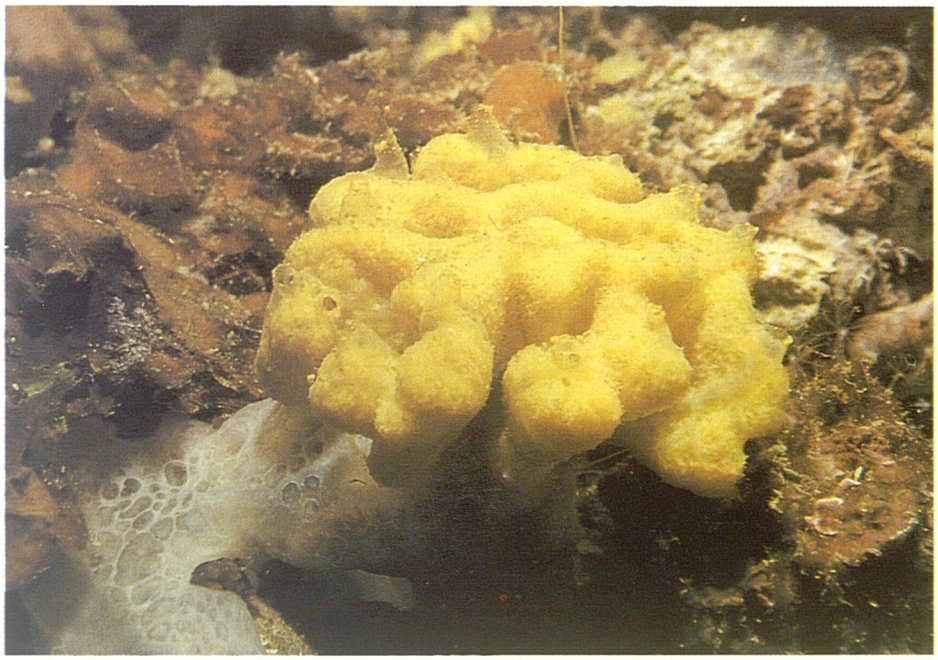

↑ Esponja del gènere Axinella

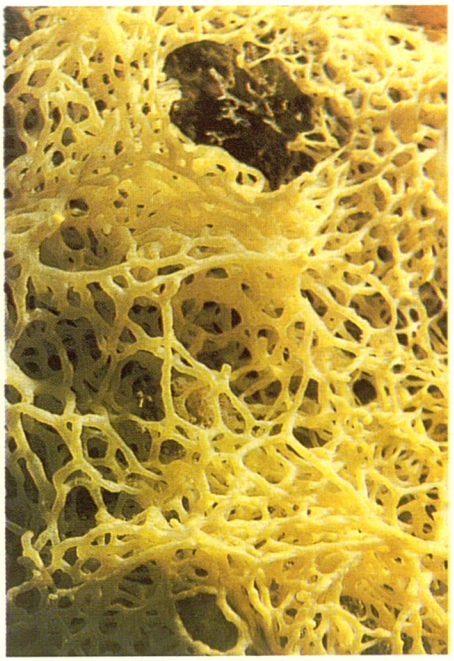

↑ Esponja *(Clathrina coriacea)*

habitualment per insectes, escarabats d'aigua i petits granots. Sovint se'l pot veure damunt grans herbívors, dels paràsits dels quals també s'alimenta. D'aquest costum li prové el nom. A Mallorca, s'havia convertit en una espècie molt rara, però amb la recuperació de les pastures del parc natural de s'Albufera de Mallorca, sembla que s'ha consolidat la seva població i que ja hi és una espècie hivernant habitual. (GOB)

ESPLUGUES, PERE D' (Vic ? - Palma 1464) Donzell. Durant la guerra contra Joan II (1462-72), prengué partit a favor de la Generalitat. Aconseguí la presa de Maó, però fou capturat per les tropes mallorquines, lleials a Joan II. Fou empresonat a Palma i decapitat a la plaça de Cort.

ESPONJA Animal aquàtic fixat al fons que filtra grans quantitats d'aigua i presenta un tipus d'organització molt original. Se'n coneixen més de 5.000 espècies vivents. Es divideixen en tres classes: esponges calcàries, silícies i demosponges. L'aigua és aspirada a través de múltiples orificis microscòpics, oberts a la superfície externa, i circula per un conjunt de canals inhalants de diàmetre decreixent fins a les cavitats internes. Aquestes estan entapissades de cèl·lules especials que asseguren, simultàniament, la circulació i la filtració de l'aigua. Després, l'aigua és expulsada per un conjunt de canals exhalants que s'obren en òsculs d'alguns mil·límetres de diàmetre. Els teixits vius estan constituïts per cèl·lules que no formen teixits ni òrgans, per la qual cosa es considera l'esponja el més simple i primitiu dels metazous. S'alimenta de petites partícules que reté en el procés de filtració i es pot reproduir per via sexual o asexual, amb moltes possibilitats de regeneració. Està repartida per la majoria de medis aquàtics, des de les aigües dolces continentals fins als fons marins abissals de més de 8.000 m. La seva explotació per a usos domèstics es remunta a l'antiguitat i començà a declinar a partir del 1930, amb l'aparició d'esponges vegetals i artificials i a causa d'una catastròfica epidèmia al Carib (1938). Molts de mallorquins emigrats a Cuba, sobretot els andritxols, es dedicaren a la seva pesca. (MM)

ESPONJA, ILLA DE L' A l'arxipèlag de Cabrera, situada entre l'illa Plana i l'illa Conillera. Té 0,27 km de longitud de costa. (M)

↓ Esponja del gènere Siphonocalina

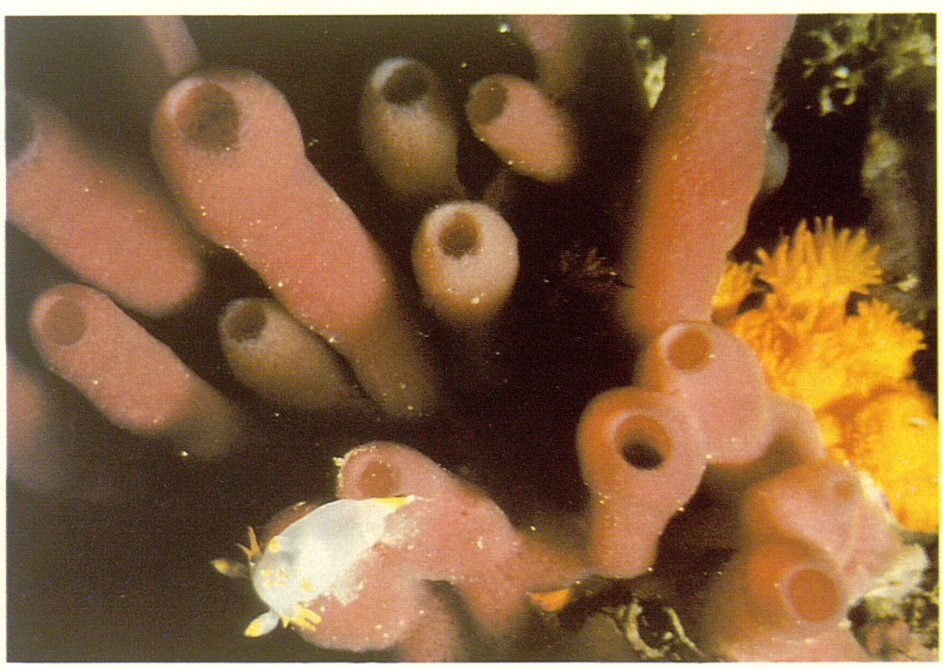

ESPORLES Municipi de Mallorca occidental, als vessants meridionals de la serra de Tramuntana, situat entre els termes de Valldemossa, Palma, Puigpunyent i Banyalbufar. Té una superfície de 35,73 km², una població de 3.180 habitants (1989), esporlerins, i una densitat de 89 h/km², superior a la mitjana de la Part Forana de Mallorca. Compta amb els nuclis d'Esporles, s'Esgleieta i les urbanitzacions de ses Rogetes i des Verger. La vila, situada al fons de la vall d'Esporles, ocupa una superfície aproximada de 90,4 hes i s'hi distingeixen els barris de la Vila Vella, la Vila Nova, sa Vileta, es Balladors i Son Tries. El relleu, muntanyós, està configurat per estreps muntanyencs i comellars, els quals conflueixen, majoritàriament, a la vall d'Esporles. Té la cota màxima (890 m) a l'oest del terme, al vessant oriental de la mola de Planícia, i la mínima (100 m), a l'extrem est, al torrent d'Esporles. Al voltant de l'esmentada vall es disposen el coll d'en Claret (500 m), el moletó de Son Cabaspre (595 m) i la mola de Son Pacs (600 m) al nord; la coma d'en Llobera i el comellar des Mal Cuinat al nord-oest; la plana de s'Esgleieta a l'est; els contraforts meridionals de la serra de Tramuntana, constituïts per la serra de Son Bauçà i la mola de Sarrià (494 m) al sud; les petites elevacions de la serra des Canyar (400 m) al sud-oest; sa Fita del Ram (833 m) amb els altiplans de na Ferrana i de l'ermita de Maristela (460 m) a l'oest; la vall de Superna i el vessant oriental de la mola de Planícia a l'oest; i, finalment, el moletó de sa Granja (400 m) al nord-oest. Respecte dels torrents, destaca el torrent d'Esporles, receptor de quasi la totalitat de les aigües superficials del terme. Neix als costers del penya-segat des Puntals (Puigpunyent) i davalla per la vall de Superna. Travessa la vila d'Esporles, en direcció sud-oest, on rep les

← Esporles vist des de la Bernadeta

← Esporles, carrer Nou de Sant Pere

aportacions dels torrents de Son Dameto i de na Sastre. En sortir del nucli, gira cap a l'oest fins a s'Esgleieta, tot juntant-se amb el torrent de Valldemossa. Posteriorment conflueix, al terme de Palma, amb el torrent de Bunyola per a formar el torrent Gros, que a la vegada, a l'altura des Pont d'Inca, rep l'aportació del torrent de Coanegra. Finalment desemboca, prop de la Ciutat Jardí, a la badia de Palma. Aquest conjunt de torrents forma una conca hidrogràfica de 240,1 km². Per altra banda, als vessants meridionals de les petites contrades muntanyenques del sud i del sud-est neixen el torrent de Bàrbara i els afluents de sa Riera. Quant a climatologia, té, anualment, una temperatura mitjana de 15°-16°C a sa Fita del Ram i a la mola de Planícia, i de 16°-17°C a la zona del pla de s'Esgleieta, una oscil·lació tèrmica de 15°-15,5°C i 700-800 mm de precipitacions mitjanes, si bé són menors (600-700 mm) al llevant del terme. Els vents predominants són el de tramuntana i el de gregal. Respecte a la geologia, hi predominen els depòsits secundaris, del juràssic i del triàsic, constituïts per calcàries dolomies i margues vermelles amb presència de guix, tot i que la zona nord-oest, per on circula el curs alt del torrent d'Esporles, presenta depòsits del neogen (terciari) de conglomerats, gresos i margues; i depòsits recents del quaternari, a la zona plana de l'est, formats per materials d'origen al·luvial. Pel que fa a l'edafologia, damunt dels depòsits secundaris i terciaris, que són majoritaris, s'han desenvolupat sòls terroso-calcaris i relictes de terra rossa, mentre que els d'origen quaternari han donat lloc a sòls bruns i a terres vermelles. La superfície forestal representa el 64,3% (1989) del total municipal. L'alzinar hi ocupa la major extensió, es troba a les zones humides i sol esser present dels 400 m cap amunt. S'estén, per una banda, des dels vessants orientals de sa Fita del Ram fins a la mola de Son Pacs i, per l'altra, des de la falda de la mola de Planícia fins a la mola de Sarrià. El pinar *(Pinus halepensis)* se situa entre l'alzinar i l'àrea de cultiu; la zona més important va del moletó de Son Cabaspre al comellar des Mal Cuinat. També ocupa, juntament amb l'alzina, els cims de les petites contrades muntanyenques del sud del terme. Es troba en expansió en envair les marjades abandonades de les explotacions agràries. El conreu ocupa el 31,8 % de la superfície i es practica a les terres planes i, en marjades, a les muntanyenques. Els cultius de secà (92,4%) estan representats pel garrover, l'ametler, l'olivera i els cereals per al bestiar oví. El reguiu (7,5%) s'ha localitzat tradicionalment prop dels torrents i de les fonts, d'on parteixen síquies que possibiliten l'increment de la superfície regada. Destaca el cultiu del taronger a la zona de la possessió de Canet. Al terme d'Esporles es localitzen 19 fonts (1985). Les més importants són

↓ Esporles, carrer de Joan Cabot

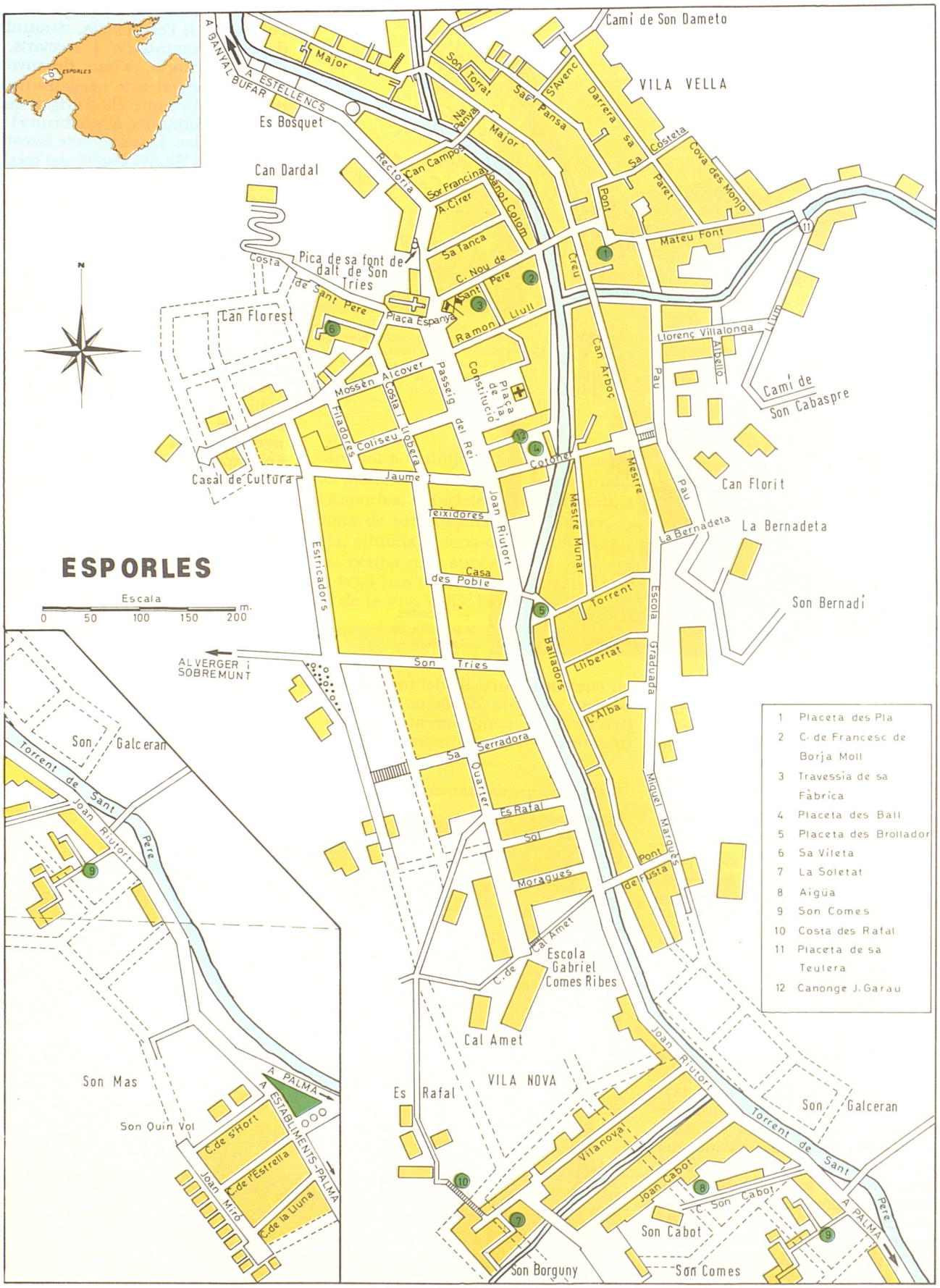
ESPORLES
Escala
0 50 100 150 200 m.
N
Camí de Son Dameto
VILA VELLA
A BANYAL BUFAR
A ESTELLENCS
Es Bosquet
Can Dardal
Major
Son Torrat
Sa Pansa
S'Avenc
Darrera sa Costeta
Cova des Monjo
Na Penya
Rectoria
Can Campos
Sor Francina
A. Cirer
Joanot Colom
Pont
Paret
Mateu Font
Sa Tanca
C. Nou de Sant Pere
Creu
Pica de sa font de dalt de Son Tries
Costa de Sant Pere
Can Florest
Plaça Espanya
Ramon Llull
Llorenç Villalonga
Albello
Llum
Can Arboç
Pau
Camí de Son Cabaspre
Mossèn Alcover
Passeig del Rei
Plaça de la Constitució
Filadores
Coliseu
Costa i Llobera
Cotoner
Mestre
Casal de Cultura
Jaume I
Teixidores
Joan Riutort
Mestre Munar
Can Florit
La Bernadeta
Estricadors
Casa des Poble
Torrent
Escola Graduada
Son Bernadí
ALVERGER i SOBREMUNT
Son Tries
Balladors
Llibertat
L'Alba
Son Galceran
Torrent de Sant Pere
Joan Riutort
Sa Serradora
Quarter
Es Rafal
Sol
Miquel Marqués
Pont de Fusta
Moragues
C. de Cal Amet
Escola Gabriel Comes Ribes
Cal Amet
Son Mas
A PALMA
A ESTABLIMENTS-PALMA
Son Quin Vol
C. de s'Hort
C. de l'Estrella
C. de la Lluna
Joan Miró
Es Rafal
VILA NOVA
Vilanova
Joan Cabot
C. Son Cabot
Son Cabot
Son Borguny
Son Comes
1 Placeta des Pla
2 C. de Francesc de Borja Moll
3 Travessia de sa Fàbrica
4 Placeta des Ball
5 Placeta des Brollador
6 Sa Vileta
7 La Soletat
8 Aigüa
9 Son Comes
10 Costa des Rafal
11 Placeta de sa Teulera
12 Canonge J. Garau

la font Major i la de na Bastera. La primera neix a la possessió de sa Granja i és conduïda cap a la vila per a proveir-la d'aigua. Abans que fos canalitzada la síquia, arribà a moure, a principis del s XX, un total de 10 molins. Destaquen el molí Draper i el d'escorxa de Son Roig (1900-65), entre altres. A més, la força motriu que generà fou fonamental per a la localització de les indústries tèxtils i papereres esporlerines. La font de na Bastera, dita també na Bastera, neix als terrenys de la possessió de Son Quint, d'on surt canalitzada i encanonada des del 1956. També mogué molins fariners i de la indústria del paper. Les possessions més importants són, respecte del municipi, Son Dameto i Son Cabaspre a tramuntana; Son Simonet a gregal; Son Quint, Miralles, ses Rotes, Son Antic, ses Planes, Son Tugores, Canet, na Sureda, sa Casa Nova de Canet i Son Verdera a llevant; es Coll a xaloc; Son Mas, Son Malferit, Son Llabrés, can Manent i es Verger a migjorn; Son Poquet i Son Ferrà a llebeig; Son Tries i sa Granja a ponent; i ses Casotes a mestral. S'accedeix a la vila a través de les carreteres d'Establiments i Valldemossa, que daten del s XIV. Posteriorment, la necessitat de comunicar-se amb els pobles veïns de la serra de Tramuntana originà la construcció de la carretera (s XVIII) que, a través del cap des Bosquet, es bifurca cap a Valldemossa, Banyalbufar i el port des Canonge, tradicional sortida d'Esporles a la mar. Pel que fa a l'etimologia, el nom d'Esporles apareix documentat per primera vegada el 1248. Es tracta d'un mot mossàrab derivat del plural del mot llatí *Sportula*, que significa 'senalla'. Sembla que es podria deure a la implantació, a la zona, d'una artesania de llata de palmes, basada en el garballó.

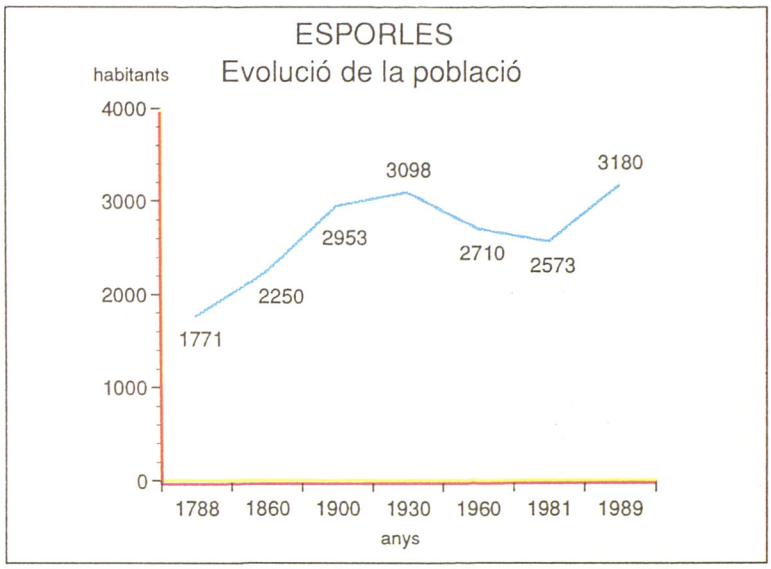

HISTÒRIA

Al terme municipal s'han localitzat alguns jaciments arqueològics, entre els

↓ Esporles, carrer des Balladors

↓ Esporles, plaça d'Espanya

Molí de sa Font Llarga.

Son Dameto.

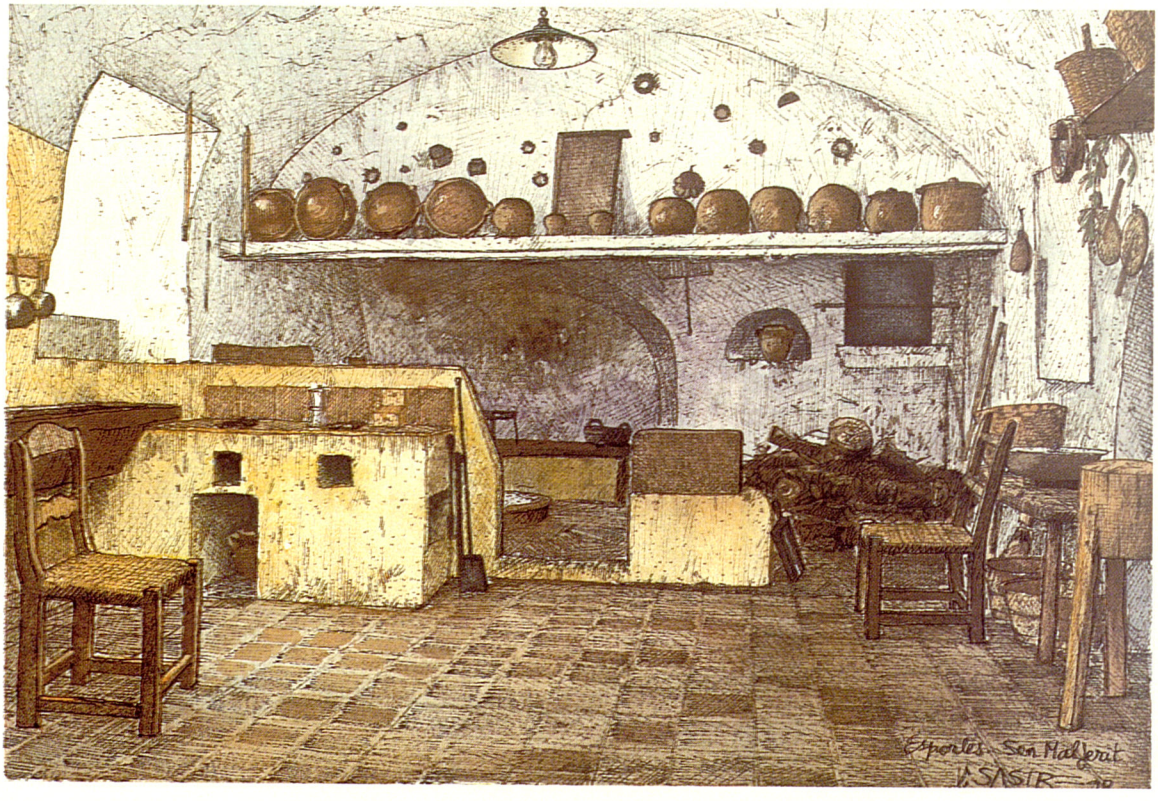

Son Malferit.

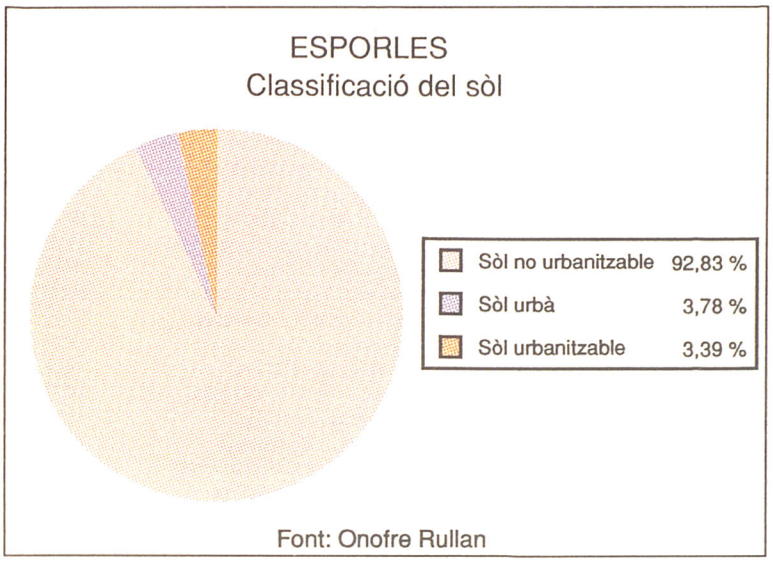

quals destaquen els talaiots de s'Ossera, de sa Granja; Son Cabaspre; es Caragol, de Son Malferit; el puig de ses Forques, de Son Tugores. A ses Planes des Corral Fals, de Canet, hi ha un poblat emmurallat i en es Bosc, de Son Dameto, un turó fortificat. Tots ells estan estratègicament situats al llarg de la vall d'Esporles, lloc abrigat i de terres fèrtils. A l'època romana (s II aC-V dC), es van consolidar els conreus de l'olivera, la vinya i els cereals, sobretot el blat. En el període islàmic, el terme pertanyia al *juz'* de Bunyula-Musu. L'abundància de fonts i torrents hi féu sorgir una sèrie d'explotacions agràries, basades en l'horticultura, en la qual destacaren les alqueries d'Alpic, Canet i Wat-al-luch. En el Repartiment (1229-31), el districte d'Esporles, que comprenia les valls de Banyalbufar, Bunyolí, Esporles i Superna, va correspondre a Nunó Sanç, comte del Rosselló. El rei Jaume I a les corts del 1228 va prometre a l'abat de Poblet que, una vegada conquerida l'Illa, hi crearia un monestir cistercenc. Aquesta promesa, la realitzà mitjançant Nunó Sanç, que cedí l'alqueria de sa Granja. Els tretze monjos i tretze llecs amb diversos servents hi estigueren pocs anys, ja que foren traslladats a la Real (Palma). El 1233, la vall d'Esporles fou cedida a Alaman de Sadoa a títol de feude, amb l'obligació de mantenir un servei militar permanent. Canet passà a Guter Diez. En morir Nunó Sanç (1241), sense descendència i essent familiar de Jaume I, els seus béns, que incloïen el districte d'Esporles, passaren a la part reial. Sembla que el 1236 ja hi existia la parròquia de Sant Pere. El 1248, les porcions i els rèdits de Superna i Canet es posaren sota la protecció de la Santa Seu. El 1285, foren elegits Pere Riquer, Guillem de Claramunt, Bernat Olesa, Bernat de Riudemenya, Jacob Ramis, Garcia de Taus, Arnau Gallard i Bernat Ramon per retre homenatge a Alfons el *Franc*. El terme 'vila' en relació a Esporles apareix documentat per primera vegada el 1349 en una carta del governador de Mallorca Gilabert de Centelles. El 1341, els esporlerins no havien fet ús del privilegi atorgat (1336) per Jaume III de Mallorca per nomenar un mostassaf, per la qual cosa s'encarregava de les seves funcions el batle. A mitjan s XIV, està documentada en el terme l'existència d'una assemblea veïnal, denominada *probis hominibus*, persones de demostrada capacitat per disposar mesures i ordres. Després de la derrota de Jaume III a Santa Ponça (1343), Pere Gallard, Raimon Tordion, Pere Caberon, Romeu Manresa i Berenguer Sunyer, foren enviats per retre homenatge a Pere el *Cerimoniós*. El governador de Mallorca Felip de Boïl ordenà a les milícies veïnals de Santa Maria del Camí i de Castellitx (1346) que es mantenguessin en estat d'alerta per acudir en auxili d'Esporles en cas de necessitat. Després de la Conquesta (1229-31), destacà la influència en el terme de tres jurisdiccions senyorials, la d'Umbert de Fonollar, la d'Arnau de Torrelles i la del bisbe de Mallorca. El batle de la jurisdicció senyorial de Torrelles, arran de la pesta negra (1348), s'oposà al fet que la part reial ocupàs els béns dels morts sense hereus del seu districte. El 1362, una circular del governador indicava els propietaris que havien de posseir cavall, com Guillem Ribes, Ramon Ribes, Jaume Suau, Guillem Torelló, Pere Tauler, Barto-

→ Església d'Esporles

← Esporles, carrer de la Vilanova

BATLES s XX

Guillem Llaneras Mir	1901
Gregori Serra Martorell	1902
Joan Riutort Cabrer	1904
Joan Homar Arbós	1909
Pau Llinàs Campos	1912
Joan Riutort Cabrer	1914
Antoni Arbona Carbonell	1915
Tomàs Mir Campos	1916
Antoni Arbona Moranta	1920
Vicenç Cabot Calafell	1921
Bartomeu Comas Vey	1921
Joan Riutort Cabrer	1922
Joan Llaneras Pascual	1923
Joan Trias Bordoy	1924
Miquel Llinàs Tomàs	1924
Bernat Trias Casasnovas	1927
Josep Sabater Salas	1930
Tomàs Seguí i Seguí	1931
Francesc Calafell Nadal	1934
Llorenç Sabater Salas	1935
Antoni Arbona Ribas	1939
Francesc Bosch Llinàs	1940
Antoni Arbona Ribas	1941
Jaume Matas Mir	1942
Joan Trias Vich	1948
Mateu Tomàs Trias	1952
Joan Solivellas Coll	1957
Sebastià Tomàs Trias	1966
Bartomeu Bosch Nadal	1979
Vicenç Matas Rosselló	1983

meu Valentí i Guillem Marc. Al llarg de l'Edat Mitjana s'hi dugué a terme el procés de repoblació, que s'inicià amb gent procedent de Catalunya i, en menor nombre, d'Aragó. Aquesta població, que vivia dispersa en alqueries i rafals, s'enfrontà amb els problemes d'utilització dels recursos d'aigua, els transports i les comunicacions. Entre finals del s XIII i principis del s XIV, es començaren a aixecar al voltant de l'església una sèrie de cases, embrió del nucli poblacional. El 1343, es computaren 62 focs equivalents a unes 300 ànimes, quantitat que minvà el 1350 a 54 focs (270 ànimes) a causa de la pesta negra (1348) i de la guerra del 1349. Fins al 1312 el terme depenia de Banyalbufar, amb el qual formava una sola universitat. Les sessions plenàries se celebraven alternativament en sengles viles. Des del 1387, els batles titulars d'Esporles exerciren jurisdicció sobre Banyalbufar i tenien potestat per designar un sots-batle, d'entre els pobladors de la vila, del qual depenia a efectes polític-administratius. A partir del s XVI, la primacia d'Esporles és total, tal com es dedueix de les dades i la forma de consignació dels termes en els estims generals. El s XV, la parròquia de Sant Pere tenia com a sufragània la de Banyalbufar. El capbreu de Manresa (1404) conté un privilegi del rei Joan I, firmat el 1395, en el qual consta el capellà Romeu Fontanet. Aquest va fer la capbrevació de la meitat de les aigües de Son Tries, ja que el 1254 foren donades pel bisbe Ramon de Torrelles a la parròquia de Sant Pere. Malgrat que l'aigua hi era molt abundosa, els habitants tengueren molts de problemes per utilitzar-la. El s XVI se'ls prohibí d'aprofitar les aigües perdudes del predi de sa Granja, a través d'una sentència favorable a l'orde del Císter, antics propietaris de la possessió. El 1406, un privilegi del rei de la Corona

↓ Esporles, torrent de Sant Pere

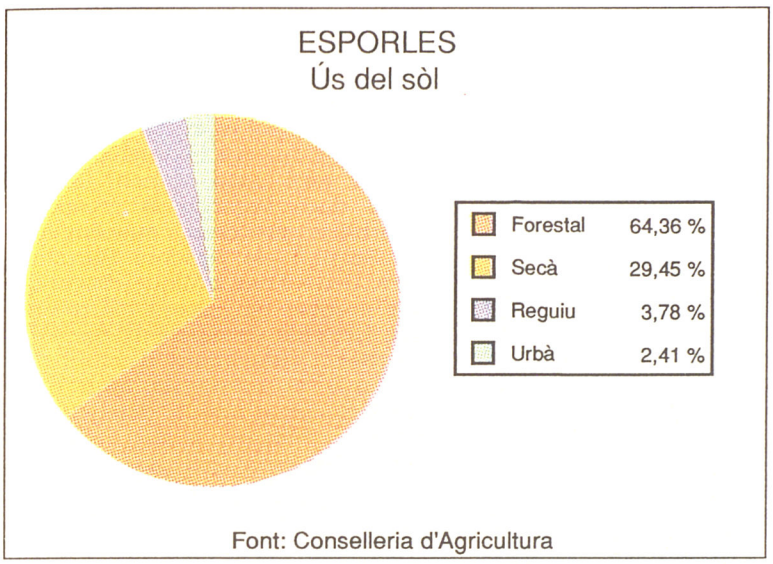

Font: Conselleria d'Agricultura

d'Aragó Martí l'*Humà* ordenava al virrei de Mallorca de dur les aigües sobrants de sa Granja i Son Tries a Palma. El 1447, els monjos blancs vengueren al cavaller Berenguer Vida les terres del seu primitiu monestir i no se'n reservaren cap dret. No obstant això, els bernats reclamaren el seu dret sobre l'aigua, emperats en el prestigi de l'orde i en un instrument firmat davant el notari Bernat Marc (1309), en el qual se'ls cedien les aigües d'Esporles, Bunyolí i Puigpunyent, amb un cens de 200 lliures anuals, a canvi d'una alqueria de Porreres. El 1763, l'escrivà major de la Reial Audiència, Onofre Gomila, l'algutzir Antoni Ros i el cistercenc Lloret anaren a Esporles per prendre possessió de les aigües de sa Granja, que havien guanyat en un litigi contra la vila. Es publicà un ban que condemnava a pena de mort a qui les utilitzàs. El 1450, els esporlerins participaren en la Revolta Forana i devastaren la zona amb destrossa d'oliveres i robatoris de bestiar. Aquest aixecament fou ràpidament reprimit i els seus caps visibles varen esser executats i confiscats els seus béns. No quedaren tampoc al marge de les Germanies (1521-23), ja que es mantengueren fidels al rei. La parròquia d'Esporles va tenir tres esglésies sufragànies, Banyalbufar, s'Esgleieta i Establiments. Fins al 1837, la zona d'Establiments va pertànyer al terme d'Esporles. Del 1699 al 1778, hi hagué una sèrie de discrepàncies i plets entre Esporles i Banyalbufar pel predomini en la jurisdicció de la zona. El 1831, tots els pobles de més de 1.000 habitants havien de tenir per al seu govern un ajuntament elegit, per la qual cosa ambdues viles se separaren, però no quedaren completament delimitades fins al 1843. Les deficients collites cerealícoles del s XVIII incidiren en la minva de la població, de la qual es recuperà el s XIX. A principis del s XX, el poble sofrí les conseqüències de l'epidèmia de grip del 1918, de l'emigració a Amèrica i de l'inici de l'èxode cap a Palma. L'estructura social durant bona part del s XIX estava constituïda pels jornalers, els petits propietaris i els caps de família més benestants del poble, però aquesta situació començà a canviar a partir del 1870 amb el sorgiment d'una incipient indústria tèxtil. A finals del s XIX, amb la revivificació del republicanisme a Mallorca es creà a Esporles un grup republicà. El 1913, representants d'Esporles participaren en l'aprovació de les noves bases de la Unió Republicana Balear i en la constitució del Partit Autònom d'Unió Republicana de Mallorca i, el 1918, en la reorganització del Partit Republicà Federal. El desembre del mateix any, dirigents esquerrans fundaren la Federació Gremial Esporlerina —que el 1925 formaria part d'UGT—, constituïda per 34 persones, de les quals destacaren Jaume Bosch, com a president, i Tomàs Seguí. L'organització dels obrers responia a la importància que havien adquirit a Esporles el ram tèxtil i, en menor mesura, el de la construcció. Aquesta fede-

↓ Esporles, carrer de Joanot Colom

↓ Esporles, carrer de Joan Miró

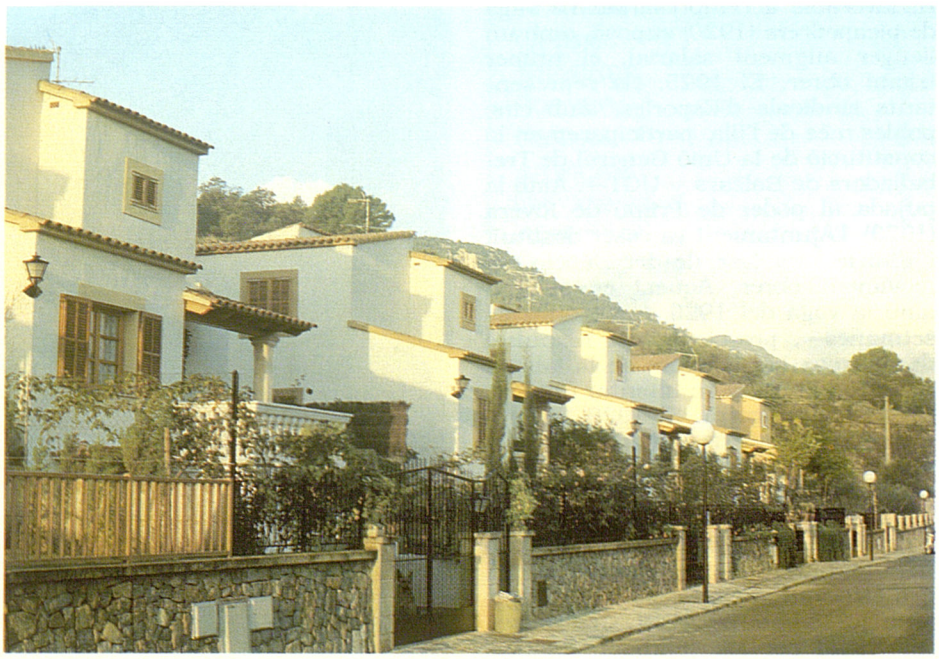

↑ Esporles, passeig del Rei

ració, que arribà a tenir uns 200 afiliats, inicià el 1923 la construcció de la *Casa del Poble* (←), que posteriorment seria seu de diverses agrupacions sindicals i polítiques. El Partit Socialista Obrer Espanyol hi presentà per primera vegada tres candidats a les eleccions municipals del 1920, que obtengueren 213 vots, i fou elegit regidor Tomàs Seguí —Ramelli— entre 10 liberals i conservadors. A les eleccions del 1922 fou elegit un altre regidor socialista, Bartomeu Alemany. A principis de la dècada dels anys 20, Gabriel Calafell, amb l'ajuda dels patrons, fundà la societat de treballadors Foment Esporlerí, favorable a l'empresariat. La vaga de picapedrers (1920) suposà, amb un lleuger augment salarial, el primer triomf obrer. El 1925, els representants sindicals d'Esporles, amb cinc pobles més de l'Illa, participaren en la constitució de la Unió General de Treballadors de Balears —UGT—. Amb la pujada al poder de Primo de Rivera (1923), l'Ajuntament va esser destituït i s'inicià una fase de decadència del moviment obrer. Aquest es recobrà amb la vaga del 1926 —que durà 24 setmanes—, provocada per l'expulsió de diversos treballadors de la fàbrica de teixits Fortuny en intentar organitzar-se sindicalment. El 1928, fou nomenat president de la Federació Gremial Esporlerina, Tomàs Seguí, elegit batle a les eleccions municipals del 1931. El seu partit i els republicans Joan Font i Bartomeu Sastre —Pataca— formaven la majoria municipal. Les eleccions a Corts del mateix any, amb 1.315 vots (75,27%), significaren un triomf per als candidats esquerrans. Aquest resultat hi fou propiciat per una evident concentració proletària, provocada per la consolidació de la indústria tèxtil. El mateix any es constituí l'Agrupació Socialista d'Esporles, amb seu a la Casa del Poble; n'era president Antoni Julià. També s'hi organitzà l'Esquerra Republicana Balear. A les eleccions a Corts del 1933 els candidats d'esquerres foren els més votats i, juntament amb Calvià, varen esser els únics pobles on no guanyaren les dretes. El 1933, els socialistes esporlerins participaren en el II Congrés de la Federació Socialista Balear, en el qual demanaren diverses millores per al poble. Aquests iniciaren una sèrie de reformes que toparen amb l'oposició municipal representada pels liberals i, en darrera instància, pel governador civil Joan Manent. Aquest prohibí dues vegades la recaptació dels arbitris, processà i suspengué el batle Seguí i els regidors Bartomeu Sastre, Joan Font i Miquel Seguí per haver aprovat tàcitament els pressuposts. El poble no quedà al marge del moviment revolucionari d'octubre del 1934, que es manifestà amb l'atur massiu finalitzat amb la detenció dels dirigents socialistes, la suspensió dels regidors Sebastià Coll, Josep Sales i Jaume Rosselló, i la clausura de l'Agrupació Socialista d'Esporles i de la Casa del Poble. Arran d'aquests fets es nomenà una comissió gestora de liberals, encapçalada per Francesc Calafell i per Llorenç Sabater. Aquesta no resistí l'empenta d'una població majoritàriament socialista i desaparegué el febrer del 1936, amb la rehabilitació dels regidors suspesos i el nomenament com a batle de Sebastià Coll. L'enfrontament entre conservadors i progressistes es manifestà el 1934 amb l'explosió de sa Capelleta. Durant la Guerra Civil, Esporles fou un dels pocs pobles de Mallorca que oposà resistència a l'aixecament contra la República. El 17 de juliol de 1936, alguns dirigents socialistes locals, Miquel Seguí, Bartomeu Bosch i Antoni Vich, demanaren armes, infructuosament, al president de la Diputació. Tornaren a Esporles i organitzaren la resistència amb algunes armes velles.

↓ Esporles, la Rectoria

← Esporles, carrer des Pont

Fins al 20 de juliol, el cap de carabiners no es passà als revoltats. Vint-i-tres civils optaren per resistir a la muntanya, mentre que altres s'amagaven. Aviat hi arribaren falangistes locals sota comandament militar. El 26 de juliol, arribà una columna del regiment d'Artilleria. Els resistents es rendiren i s'organitzaren batudes contra els amagats. Es féu càrrec de l'Ajuntament Jaume Nicolau Mesquida. La repressió fou molt dura i, entre altres, fou assassinat el batle Tomàs Seguí. Les conseqüències de la guerra repercutiren amb més intensitat en aquest municipi, donada la importància que hi tenia el moviment obrer. Amb la restauració de la democràcia, els partits de centre-dreta obtengueren majoria, amb el 59,22% dels vots (1977). Aquest predomini es va mantenir fins a les eleccions generals del 1982, en què les esquerres aconseguiren un 52,53% i els conservadors un 46,72% dels vots. A les eleccions municipals del 1979, una candidatura independent de caire progressista i nacionalista, amb el suport del PCIB i el PSOE, obtengué la batlia. Des de les eleccions locals del 1983 hi ha un clar predomini del PSOE, que a les locals del 1987, arribà a obtenir el 53,7% dels vots. Quant a l'evolució de la po-

↓ Esporles, barri de Son Tries

CENS RAMADER
(caps)

Oví	1.117
Porcí	196
Equí	61
Caprí	52

ARBRES FRUITERS
(ocupació en hectàrees)

Garrovers	428
Ametlers	414
Oliveres	167
Tarongers	22
Pomeres	7
Pereres	5
Arangers	4
Llimoneres	3
Albercoquers	1
Melicotoners	1
F. de moro	1

ALTRES

Farratges	33
Patates	16
Ordi	12
Hortalisses	11
Civada	10
Blat	2
Llegum	2

↑ Esporles, cal Amet

blació durant el s XX, està marcada per la recuperació dels anys 20 de la crisi experimentada el decenni anterior. Posteriorment, davallà a causa de l'emigració, sobretot a Veneçuela, i de l'èxode rural. Al llarg de la dècada dels 50 s'hi inicià una lleugera recuperació que durà fins al 1970, com a conseqüència de la immigració provenent de la Península. En el període 1970-75, els nous immigrants abandonaren el poble i es produí una davallada. Finalment, del 1975 fins al 1990, la població hi ha experimentat un creixement gràcies a la immigració de palmesans.

ECONOMIA

L'agricultura fou la base de l'economia esporlerina fins la segona meitat del s XIX. Durant l'època romana hi predominà la trilogia mediterrània – cereals, vinya i oliveres–, i la ramaderia composta fonamentalment per ovelles, cabres i cavalls. En el període islàmic, s'hi desenvolupà l'horticultura, mitjançant la construcció de marjades i el cultiu d'arbres fruiters al peu de les muntanyes de mestral. Després de la Conquesta catalana (1229) imperava un hàbitat dispers, propi de zones de muntanya, constituït per explotacions agràries anomenades alqueries i rafals. Malgrat l'abundància d'aigua en el terme, la seva utilització provocà problemes continuament. La síquia de Canet, ja el s XIII, alimentava 32 molins d'aigua. El conreu de la terra es feia directament pels propietaris del domini útil o mitjançant esclaus i jornalers lliures. Els cultius més importants eren el blat, l'ordi, el lli, el cànem, la vinya, l'olivera i la figuera. El bestiar predominant era el mateix que a l'època romana. També destacava la producció de cera i mel dels bucs d'abelles. La depressió econòmica del s XV, fruit de la crisi generalitzada, es manifestà en la disminució de la producció agrícola, agreujada per les sequeres. A mitjan segle s'inicià la venda d'una sèrie de finques d'esporlerins a ciutadans. Aquests imposaren a les propietats els seus cognoms, com en el cas de Son Cabaspre, Son Dameto, Son Quint i Son Simonet. Les possessions des Verger i Son Malferit quedaren en mans dels seus antics propietaris. La importància de l'activitat agrícola prosseguí durant els s XVI i XVII. En l'estim general del 1581 hi ha documentades 120 finques, de les quals destaquen 33 possessions, valorades en 248.300 lliures mallorquines; dos rafals, en 1.050 i cinc horts, en 612. El nombre de propietaris era de 99, que representaven el 32,14% de la població; aquest percentatge era el més elevat de tots els municipis de la serra de Tramuntana. El s XVI, Esporles era una destacada productora d'oli. Disposava de cinc vinyes destinades a l'elaboració de malvasia. El 1569, la producció cerealícola fou de 1.000 quarteres de blat, 400 d'ordi i 200 de civada. També hi tenien importància les murteres i els arbres fruiters, com els melicotoners i els cirerers. El 1591, està documentada l'existència de ramat ovi, caprí, porcí i mular. El s XVII, l'estructura agrària experimentà una evolució que denota una lleugera millora del nivell de vida. El nombre de propietaris augmentà a 307 (1695), la qual cosa representava el 64,63% en relació als habitants del municipi. Aquests accediren amb més facilitat al dret de la propietat mitjançant la parcel·lació d'alguns latifundis, com es Coll, Son Ferrà i Camp Redó. El nombre de finques (1695) augmentà a 179. L'increment del minifundi no significà una millora econòmica clara, tota vegada que el 75,5% d'aquestes terres representaven només el 37,21% del valor total de les finques. El latifundi encara posseïa les terres de millor qualitat. L'estim general del 1677 re-

↓ Esporles, carrer de la Casa des Poble

gistra 20 possessions que pertanyien a cavallers i 10, a diverses persones que no pagaven talles a la parròquia. El 1685, hi havia 32 possessions valorades en 429.400 lliures, un rafal de 420 lliures i tres cavalleries de 21.000 lliures. Els horts, els olivars i les vinyes eren domini quasi exclusiu de les possessions. El s XVII s'hi produí un increment considerable de la vida artesana. Hi ha documentats sis fusters, tres picapedrers, dos marxants, dos traginers, dos teixidors, un ferrer, un moliner, un paraire i un sastre. Al llarg del s XVIII es donà un increment notable de les petites parcel·les, així com de les edificacions, sobretot entorn a Establiments. El 1789, s'hi produïren 77.000 quarteres d'oli, que alimentaven 70 bigues d'almàssera, 3.850 quarteres de blat, 596 d'ordi, 396 de civada, 1.034 de llegum, 8 quintars de lli i cànem, i 4.000 quartins de vi. Quant a la ramaderia, es comptabilitzen 2.612 ovelles i 144 cabres. També hi havia quatre batans i 12 molins d'aigua que es nodrien de la font del predi de sa Granja. El sorgiment de les primeres indústries a la vall, a partir del 1870, significà un canvi en la preeminència de l'agricultura. El s XIX, l'extensió dedicada al conreu de l'olivera suposava el 8,2% del total de l'Illa i la producció mitjana d'oli d'aquest terme era la més elevada després de la de Sóller. El propietari de la possessió es Coll, Pere Josep Tries, presentà a una exposició, que se celebrà a Palma en honor d'Isabel II (1860), una varietat de cànem anomenada *Sida abuliton* amb la intenció d'introduir una millora en el camp mallorquí. També féu els primers intents del conreu del moniato, que posteriorment s'estengué per tota l'Illa. Els inicis de la indústria tèxtil a Esporles es remunten a l'anomenat molí Draper situat a sa Granja. El 1870, Joan Riutort Palmer aprofità la força motriu dels salts d'aigua del seu molí i del de can Mavi i hi col·locà els primers batans. Amb aquests proporcionava a diverses fàbriques de Palma, com la de Vicenç Joan Ribes, la de Magraner o la de Lledó el teixit per a fer les flassades de llana. Després adquirí una màquina de filar a Sabadell, amb la qual aconseguí de fabricar unes 20.000 flassades anuals. Amb la finalitat d'augmentar-ne la productivitat, instal·là dues turbines, una al molí Draper per a la màquina de filar i l'altra devora el pont anomenat de sa Granja. En aquest lloc, hi situà 110 telers per teixir el cotó. Des d'aquest moment la fàbrica es conegué amb el nom de Sa Turbina. El 1886, construí la seva casa i la fàbrica al centre de la vila, segons els plànols de Bartomeu Ferrà. El 1913, com a conseqüència de la crisi creixent, la fàbrica passà a mans de la raó social Fortuny Germans, que continuà amb la tasca iniciada per Joan Riutort Palmer. El 1926, Antoni Fortuny, Ramon Fortuny i Gabriel Carbonell la convertiren en la nova Companyia Fabril, que se situà entre les millors fàbriques tèxtils de l'Illa. Es dedicava a fer flassades i teixits de llista. Va desaparèixer els anys 60. El 1882, Bartomeu Mir – Menut– , Guillem Mas – Curt– , Francesc Tomàs – Girons– , Guillem Llaneres i el tècnic català Jacint Aldabert organitzaren al salt d'aigua de can Mas (ses Rotes) una nova indústria de flassades de llana. Aquests s'associaren amb Pere Bosc Oliver, el qual inicià la construcció de la fàbrica de Can Campos (carretera de Banyalbufar-Esporles), que aprofità els batans del salt d'aigua de s'Amarador (Miralles) i la filadora de can Mas. Arran de les guerres colonials de Cuba i Filipines (1895-98) s'intensificà la producció de flassades destinades a l'exèrcit. El 1912, l'entitat fou venuda a la societat Cuerda i Verdaguer. Més tard, aquesta passà a mans de la so-

↑ Vista parcial d'Esporles

↓ Esporles, carrer de Joan Riutort

cietat Climent Verdaguer SA (1914), que fou tancada el 1935. Tenia una filial anomenada Tèxtil Esporles dedicada a la fabricació de la roba de cotó, que passà a propietat de Mayol SA (Sóller). La fàbrica principal es posà novament en funcionament el 1936, quan Josep Llasera se'n féu càrrec. Després de la Guerra Civil fou adquirida pels Juan de la fàbrica tèxtil palmesana de Can Ribas, amb les sigles MITSA —Manufactures i Indústries Tèxtils Societat Anònima—. Desaparegué a finals de la dècada dels 50. Està documentada l'existència d'una botiga de roba, fundada la segona meitat del s XIX, destinada a vendre part de la producció tèxtil esporlerina. Fins al 1945 fou l'únic comerç d'aquest tipus. El 1890, s'hi instal·là una indústria dedicada a la fabricació de paper d'embalatge. Fabrica una quantitat anual de 13-14 t destinades al mercat illenc (1990). Durant la dècada dels 50 s'hi comptabilitzen 180 brodadores, que combinaven aquesta tasca amb les activitats domèstiques. També hi havia quatre fusteries, dues ferreries, una almàssera, una fàbrica d'embotits, un molí d'escorxes d'arbre, una peladora d'ametles, un molí de pinsos, una fàbrica de guix i una de lleixiu. Després de la Guerra Civil, les dificultats econòmiques propiciaren que part de la població es dedicàs a l'activitat contrabandística, al principi amb el tabac i distints aliments que escassejaven a l'Illa i després amb electrodomèstics, com els televisors i els transistors. La constitució orogràfica del terme, eminentment muntanyenca i amb grans extensions forestals, i la proximitat a Palma hi han determinat l'estancament de l'activitat agrícola. El 1988, aproximadament un 41,39% de la superfície estava cultivada, mentre que un 54,79% era improductiva. Els cultius més importants són el garrover, l'ametler, l'olivar, els cítrics, els cereals i els fruiters. Quant a la ramaderia destaca el bestiar ovi (67,52%), el porcí (8,45%) i l'equí (3,28%). La segona meitat del s XX, sorgí una empresa ramadera situada a la finca de ses Planes de Canet, dedicada a la cria de cavalls de pura raça àrab i espanyola, que es venen a la Península i a l'estranger. El 1990, el desenvolupament fabril hi és molt escàs. A més de la indústria del paper, també hi ha una fàbrica de vidre mallorquí de decoració —fundada el 1962—, situada a s'Esgleieta. El 1988, es constituí una empresa dedicada a la venda a l'engròs de productes congelats. L'alimentació hi té onze botigues i tres forns. Quant a la restauració hi ha quatre restaurants i sis bars. El sector de la construcció està representat per 24 mestres d'obres i una pedrera. El desenvolupament turístic no afecta gaire l'economia esporlerina; n'és prova l'única pensió de caràcter familiar, que fou fundada a principis del s XX. El 1990, el municipi d'Esporles ha adquirit un caràcter residencial que es manifesta sobretot en la construcció d'habitatges i en el desplaçament massiu de la seva població activa cap a Palma.

→ Esporles, Casal de Cultura

ELECCIONS LOCALS

	1979		1983		1987	
	Vots	Regidors	Vots	Regidors	Vots	Regidors
AP-PL			537	4	283	2
CDS					253	1
CI	423	3				
IE	172	1				
PCIB	246	2	184	1	72	-
PSOE	227	1	713	6	904	7
UCD	466	4				
UM					154	1
BATLE	Bartomeu Bosch - CI		Vicenç Matas - PSOE		Vicenç Matas - PSOE	

VIDA SOCIAL

L'església parroquial (1904-23) és un dels edificis més rellevants de la vila. És de planta basilical i d'estil neogòtic. Fou projectada per Gaspar Bennàssar Moner i promoguda pel rector Mateu Tugores Maimó. Es bastí sobre un

temple anterior (1697), que, a la vegada, estava construït sobre una antiga església documentada el s XIII. Destaquen pel seu valor els retaules de l'altar major, d'estil barroc, instal·lat anteriorment a Santa Margalida de l'Hospital Militar de Palma, i els del Roser, Sant Josep i Sant Antoni (tots tres del s XVII). El cementeri és del 1918, data fins la quals se situà l'actual plaça de la Constitució. En aquesta, hi ha un petit oratori, destruït el 1936 i reconstruït el 1953, que guarda el sant Crist de sa Pols, patró del gremi tèxtil d'Esporles (1949). La Vila Nova té la capella de l'Assumpció de la Mare de Déu (1953), que està situada al carrer de Joan Cabot. En un dels altiplans de sa Fita del Ram, s'aixeca l'ermita de Maristela, construïda a finals del s XIX, de la qual es feren càrrec els germans terciaris carmelites (1888-1926). Posteriorment, fou reformada (1945) i restaurada (1968). Al mateix indret es troba el monument del Cor de Jesús, bastit la dècada dels quaranta, des d'on es domina tota la vall d'Esporles. A partir de la segona meitat del s XVIII, molts de casals de possessions hi adquiriren un caire emblemàtic en esdevenir segona residència de famílies senyorials. En destaquen sa Granja, edificació reformada i ampliada a finals del s XVII i modificada el s XVIII, d'on són remarcables les zones ajardinades, i Canet, reformat la segona meitat del s XVIII per la família Gual de Torrella, i dotat de jardins a mitjan s XIX. El 1884, les monges de la caritat de sant Vicenç de Paül s'instal·laren al carrer del Campanari, donada la demanda creixent d'assistència als malalts. També s'ocuparen de l'ensenyament primari de les nines fins al 1974. Des d'aquest any es dediquen al servei de guarderia i al nivell de pre-escolar. L'ensenyament privat hi disposa també de l'escola parroquial, fundada a principis del s XX pel rector Mateu Tugores Maimó i dedicada als nins. S'hi distingeixen dues etapes, des dels inicis fins al 1936, i del 1953 a principis del decenni dels setanta. Quant a l'ensenyament públic, tenia dues escoles el 1860. La docència s'impartí als locals disponibles, les escoles velles i la Casa del Poble, entre altres. L'esforç educatiu de la II República (1931-36) es reflecti en l'intent de creació d'una escola graduada. Les obres quedaren paralitzades i no s'acabaren fins al 1960, gràcies a les gestions de Joan Solivelles Coll i de Gabriel Salom Calafell. El 1988, s'inaugurà el col·legi públic Gabriel Comas Ribas, de tretze unitats i 400 places. Respecte de la sanitat disposa de dos metges, un practicant, una comare, una farmàcia (1925) i el centre sanitari comarcal (1990) que atèn, a més de les urgències de la vila, les de Banyalbufar i de Valldemossa. Disposa també dels serveis d'una assistenta social. Té electricitat des del 1911, subministrada inicialment pel molí Draper de Joan Riutort Palmer, i telèfon (1939). El quarter de la guàrdia

↑ Esporles, casa de la Vila Vella

← Esporles, carrer des Torrent

← Ajuntament d'Esporles

civil hi és des de la dècada dels anys trenta. Tengué les sales de cinema el Coliseu (1930-36, 1940-82), construït per Vicenç Tomàs i reconvertit en discoteca (1982); i el Cinema Teatre del Poble (1930-36, 1943-45) bastit i promogut pel partit socialista local. L'equip de futbol, el Club Esportiu Esporles, es creà a principis de la dècada dels setanta, tot i que abans hi hagué la Cooperativa Cultural i Esportiva Esporles. Juga (1990) a primera regional preferent des de la temporada 1982-83 i és presidit per Bernat Trias Arbós (1975). El camp de joc es construí el 1974. L'afició per la música hi possibilità la creació de la Banda Lira Esporlerina la dècada dels setanta del s XIX. El 1990, s'encarrega, entre altres activitats, d'organitzar el festival de bandes de música. Amb amb vint-i-dos components, n'és director Vicenç Murillo Bujosa i president, Bartomeu Garau Bujosa. El 1978, nasqué el grup folklòric Associació Cultural Rondalla de Maristela, fundat per la religiosa Maria Bauzà. Tengué un caràcter instrumental fins al 1980 i des del començament disposa d'escola de ball de bot. El 1983, es creà el grup folklòric s'Estol, amb vint-i-quatre membres (1990), dirigit i presidit per Nicolau Bosch Roig. Han actuat a Mallorca i a Alemanya, França i Suïssa. Finalment destaca la Coral d'Esporles, format per una vintena de cantaires, que interpreta peces de música renaixentista, barroca, religiosa i popular. Des del 1987, n'és president Marià Portas Palou. La vila disposa d'aigua corrent des del 1934, subministrada per la font Major i el pou de la possessió de sa Granja, així com de clavegueram i depuradora (1974). Té servei de recollida de fems (1963), que des del 1986 corre a càrrec de la mancomunitat de Tramuntana. Quant al transport públic, disposa de comunicació diària amb Palma, Banyalbufar i Estellencs. El 1987, s'inaugurà el casal de cultura, on hi ha la biblioteca (1981), l'associació de la tercera edat (1986) i el Centre d'Interpretació del Medi (1985), sorgit per iniciativa de la Societat Balear d'Educació Ambiental, amb la finalitat d'observar la naturalesa i reflexionar sobre el seu valor. Organitza excursions, elabora maquetes i pannells informatius i publica itineraris i guies didàctiques, entre altres activitats, moltes d'elles duites a terme a l'aula-taller. Les festes principals són les de sant Pere, el mes de juny i les de l'Assumpció, el mes d'agost, al barri de la Vila Nova. Personatges destacats són els metges Mateu Font i Joan Baptista Mir; el botànic Joan Tries Sampol; els religiosos Guillem Mir, Tomàs Ripoll, Joan Terrassa, Miquel Veny, els mestres Gabriel Comas Ribas i Munar, el músic Pere Miquel Marquès Garcia, i el pintor Antoni Covas. Hi re-

↓ Esporles, travessia de Ramon Llull

CONSISTORI A 1989

Vicenç Matas Rosselló (PSOE)	Batle
Pere Aulí Vich (PSOE)	Tinent de batle
Jaume Balaguer Llinàs (PSOE)	Tinent de batle
Sebastián Gutiérrez (PSOE)	Tinent de batle
Francesc Ferrés Serrat (PSOE)	Sanitat
Miquel Bernat Nadal (PSOE)	Vies i obres
Gabriel Mir Ginard (PSOE)	Regidor
Mateu Matas Tomàs (AP)	Regidor
Joan Nadal i Nadal (AP)	Regidor
Joan Matas Albertí (CDS)	Regidor
Francesc Bosch Bauzà (UM)	Regidor

sideixen els artistes Amàlia Bernabé, Remigia Caubet, Miquel Planes i José Vilaplana. Dins l'expansió de la premsa a la Part Forana s'editaren les publicacions *Horizontes*, *Revista Escolar*, *La Filadora*, *Alpic*, *Sa Revista Embruixada* i el Butlletí d'Informació Municipal. (BeC/CR)

ESPORT GYM Publicació mensual sorgida a Palma el setembre del 1990. Amb el subtítol *Actualidad del deporte alternativo en Baleares*, està dedicada a l'esport i la salut. Dirigida per Frederic Suau, és redactada en castellà.

ESPROMETS, SON Nom documentat de la possessió de *Sos Promets* (→), al terme de Manacor.

ESPLUGUES, MARGALIDA (Artà ? - Palma 1738) Escriptora i religiosa franciscana. Escriví diversos tractats de gramàtica, retòrica, filosofia i teologia. És autora de *Cánticos al Todopoderoso*, i d'algunes poesies en català. Artà li dedicà un carrer.

ESPURNA, L' Grup polític regionalista creat a Palma el març del 1909. En foren fundadors Llorenç Riber, Miquel Ferrà, Albert Iglésias, Antoni Oliart, Alfons Aguiló, Salvador Galmés, Joan Capó i Joan Alcover, que n'era president honorari. Influïts per l'experiència de la Solidaritat Catalana, defensava l'autonomisme i el fet regional mallorquí, el foment de la cultura i un cert regeneracionisme, però no tenia un programa polític concret. Tenia el suport del mallorquinisme cultural, del clero regionalista (Antoni Maria Alcover) i d'un sector del republicanisme històric, encapçalat per Lluís Martí i Antoni Villalonga. A les eleccions municipals de maig del 1909, presentà un sol candidat, Antoni Quintana Garau, a Palma, en el districte I (Cort, Sant Nicolau i Santa Eulàlia), que obtengué 137 vots i no sortí elegit perquè fou superat pels candidats conservador i liberal. Desaparegué poc després, el juny del 1909, a causa, sobretot, de la negativa repercussió de la Setmana Tràgica de Barcelona. Molts dels seus membres participaren posteriorment en el Centre Regionalista de Mallorca, el Centre Autonomista de Mallorca i l'Esquerra Republicana Balear. (AM)

ESQUENA, L' Terrenys del terme de Pollença, estesos entre cala en Gossalba, cala Murta i el puig Garballó. (M)

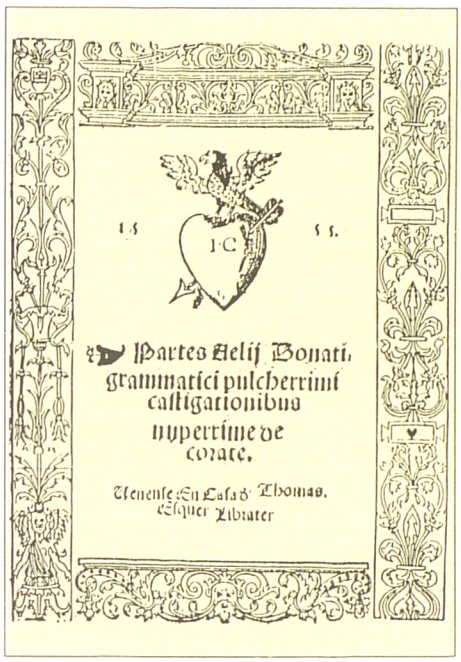

↑ Llibre editat per Tomàs Esquer (1555)

ESQUER, TOMÀS (Mallorca ? - 1562) Llibreter. Estava relacionat amb llibreters barcelonins com Jaume Manescal i Jaume Cortei, llibreter de la Generalitat. Tenia una important clientela entre els estudiants, per als quals féu editar a Barcelona una nova edició de la *Gramàtica* de Donat (1555). Llibreter de l'Ajuntament de Palma, s'en conserva un rar llibre de comptes a través del qual es coneix el tràfic de mercaderies que mantenia amb Catalunya, València i Savoia. Entre els seus clients figuraven literats com Francesc d'Olesa, predicadors com Benet Hispano, i l'autor teatral franciscà Cardils. (GLl)

ESQUERDA, PUNTA DE S' Indret de la costa del terme d'Artà, situat entre l'escull d'en Tort i cala Toró. (M)

ESQUERDA, S' Indret de la costa del terme d'Alcúdia, situat entre la penya Fort i la punta des Càrritx. ■ Terrenys del terme d'Artà, estesos entre les cases de Son Fortesa Vell, la font Rafaleta i el puig des Forment. ■ Al mateix terme, puig de 291 m d'altària, situat entre es Cubells, la Duaia de Dalt i la font Soberana. ■ Al terme d'Escorca, terrenys estesos entre s'Entreforc, la terra de s'Esmolar i el torrent de Lluc. ■ Puig del terme de Felanitx, de 308 m d'altària, situat entre la muntanya de sa Vall, el Cor de Jesús i Son Perdut. (M)

ESQUERDA-PENYES, AVENC DE N' Cavitat situada a la serralada del puig d'en Galileu, al terme d'Escorca. De 27 m de fondària, té aixecament topogràfic.

ESQUERDAR, S' Terrenys del terme d'Alaró, estesos entre el puig de la Senyora Coloma, el puig de sa Corretja i es Pinetons. (M)

ESQUERDAR, SERRA DE S' Al terme de Selva, de 719 m d'altària,

↓ Serra de s'Esquerdar (Selva)

entre els comellars de s'Homo, i el de sa Jonqueta i la rota de n'Esteve. (M)

ESQUERDES, PUIG DE SES Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, de 382 m d'altària, situat entre s'Esteparó, el puig des Tresor, can Bernat Roig i sa Fontpella. (M)

ESQUERRÀ, CAS Propietat rústica del terme de Banyalbufar, situada entre es Savell, la font des Garbell i es Verger. (M)

ESQUERRÀ, SON Antiga possessió del terme de Llubí. Documentada el 1676, pertanyia a Gabriel Ramis —Esquerrà—. Tenia les cases al nucli de Llubí, amb clastra i celler. Dedicada a conreus de cereals i vinya, tenia pastures i guarda d'ovelles i porcs, estava. Tenia les terres dites es Pouassos (50 quarterades), ses Tanques (32), sa Vinyassa (7) i es Corral Nou (5). (DF)

ESQUERRA DELS POBLES Coa-

↓ Propaganda de la coalició Esquerra dels Pobles (juny 1989)

lició de partits nacionalistes i progressistes de diverses comunitats autònomes espanyoles. Fou fundada el 1987 per Euskadiko Ezquerra, el Partit Socialista Gallec-Esquerra Gallega, l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra (de Catalunya), el *Partit Socialista de Mallorca —PSM—* (→), el Partit Socialista de Menorca i la Unión Aragonesista. Es presentà per primera vegada a nivell estatal a les eleccions europees del 1987, amb una candidatura en la qual Mateu Morro Marcé —PSM— ocupava el cinquè lloc. No aconseguí cap diputat a nivell estatal, i a les Balears va atànyer 9.920 vots (3%), 8.984 dels quals (3,3%) eren de Mallorca. El 1988, s'hi incorporaren la Unitat del Poble Valencià, l'Asamblea Canaria i el Partido Asturianista. A les eleccions europees del 1989, la seva candidatura, encapçalada per Juan María Bandrés, tenia Mateu Morro en el cinquè lloc. A nivell estatal obtengué un diputat i 289.915 vots (1,83%). A les Balears, on també va tenir el suport de l'Esquerra Nacionalista d'Eivissa —ENE—, va assolir 9.913 vots (4,2%), 8.131 (4,1%) dels quals a Mallorca. Un sistema de rotació permet que tots els partits de la coalició tenguin representació durant un cert període de temps en els organismes europeus. La coalició ha proposat, des d'Estrasburg, diverses iniciatives per a la protecció del medi ambient i la cultura de les Illes Balears. El 1990, s'hi incorporà com a membre observador l'Entesa Nacionalista i Ecologista d'Eivissa. (AM)

ESQUERRA INDEPENDENT DE

DEIÀ Candidatura independent que es va presentar a les eleccions municipals del 1987 al municipi de Deià. N'era cap de llista Jaume Vidal Amengual. Va obtenir 15 vots i no obtengué cap regidor.

→ Logotip d'Esquerra Mallorquina

ESQUERRA MALLORQUINA Organització política d'àmbit insular creada a Palma el 1981, i dissolta a finals del 1983. Va tenir el seu origen en una escissió del Partit Socialista de Mallorca (1980) i propugnava un nacionalisme inequívocament d'esquerres. El seu màxim òrgan era una comissió permanent formada per Josep Bernat Brondo, Eberhard Grosske Fiol i Jaume Obrador Soler. Va presentar candidatures a les eleccions a Corts del 1982, que retirà en el darrer moment, i demanà el vot per al Partit Socialista Obrer Espanyol. Després es dissolgué i una part dels seus membres passaren al Partit Comunista de les Illes Balears. Va tenir implantació a Palma i a Inca, amb un total d'uns 60 militants. (AM)

ESQUERRA NACIONALISTA DE LES ILLES BALEARS —EN— Fede-

↓ Acte de constitució d'Esquerra Nacionalista de les Illes Balears (Abril 1989)

ració de partits polítics d'esquerra nacionalista de les Illes Balears, constituïda l'abril del 1989 pel *Partit Socialista de Mallorca –PSM–* (→), el Partit Socialista de Menorca –PSMe– i l'Esquerra Nacionalista d'Eivissa –ENE–, que el 1990 passà a dir-se Entesa Nacionalista i Ecologista. Propugna l'autodeterminació de les Balears, l'equilibri ecològic i l'ús social dels béns. Té per objectiu coordinar la política dels partits integrants en l'àmbit supraninsular. Els seus òrgans representatius són el consell federal i la comissió permanent. Aquesta és responsable directa de la política de la federació i està composta pel secretari general i dos membres de l'executiva de cada un dels partits que la formen. És la primera federació de partits autòctons que abasta les tres Balears majors. Es presentà per primera vegada a les eleccions generals del 1989, amb un missatge nacionalista, ecologista i progressista. La seva candidatura, encapçalada per Enric Ribas Marí –ENE–, Mateu Morro Marcé –PSM– i Joan Gomila Barber –PSMe–, va obtenir 7.988 vots (2,32%), 6.428 dels quals (2,28%) a Mallorca. Al senat per Mallorca, els seus candidats Cecili Buele Ramis i Sebastià Serra Busquets varen aconseguir 6.931 i 6.788 vots, respectivament. N'han estat presidents Ramon Orfila Pons –PSMe– (1989-90) i Sebastià Serra Busquets –PSM– (des del 1990), i secretari Mateu Morro Marcé –PSM–. A nivell d'institucions europees pertany a l'*Esquerra dels Pobles* (←). (AM)

ESQUERRA REPUBLICANA BALEAR

Va esser un dels pocs partits que, amb una certa ideologia de progrés i nacionalista —naturalment, s'hi poden fer totes les matisacions que calguin—, va saber arrelar en el món polític illenc dels anys trenta, on va aconseguir tenir un ressò prou important. En una societat com la nostra, alesho-res tan poc industrialitzada, dominada pel caciquisme i pel conservadorisme històric, no era gens fàcil la tasca d'un partit que propugnava no tan sols un aparent canvi d'actitud, sinó de mentalitat. Sigui com sigui, l'Esquerra ho feia sense esverar ningú pràcticament, per bé que, més envant, quan esclatà la Guerra Civil, més d'un no ho interpretà d'aquesta manera, precisament. Vegeu, sinó, la repressió a què foren sotmesos els seus militants.

No era allò que se'n diu genèricament un partit de classe, un partit proletari —ja hi havia els comunistes, els socialistes, una central anarquista, etc—, sinó que ocupava un espai molt considerable a l'Illa, el de les classes mitjanes, dels professionals liberals, etc, amb un pes específic prou determinant. És per això que l'Esquerra s'engrandí amb una facilitat relativa i que comptà a l'Illa amb personatges com Emili Darder (metge), Josep Serra (apotecari de Sóller), Pere Capellà (mestre, encara que d'ascendència menestral, Algaida), Pere Oliver Domenge (apotecari, Felanitx), Joan Mas Verd (pagès, Montuïri), etc, els quals, des dels llocs de direcció política que ocupaven, plantejaren una sèrie de reformes relatives a la salut pública i a l'ensenyament, sobretot, de les quals en dugueren a terme no poques. Un detall important és que l'Esquerra Republicana a Mallorca va esser, a més, molt sensible al desenvolupament autonòmic (basta que recordem la participació que tengué a la discussió de l'Avantprojecte d'Estatut i la presència al Teatre Principal, juliol del 1931) i a la revitalització de la llengua i cultura pròpies. Crítica que es podria fer a l'acció política de l'Esquerra? Tal vegada —sense entrar en qüestions puntuals— una certa ingenuïtat o, si ho voleu dit d'una altra manera, una mena de concepció idealista de la política, probablement a causa de l'ascendència professional i intel·lectual dels seus principals dirigents, que podríem considerar com una manifestació de voluntarisme. És el meu parer, que a Esquerra Republicana li mancà temps per enfortir les posicions ideològiques i polítiques. La Guerra Civil ho desbaratà tot. Què hauria pogut passar en cas contrari?

Antoni Serra

↓ Trobada d'Esquerra Republicana Balear a Pollença. En el centre de la fotografia Emili Darder, Bernat Jofre i Francesc Carreras

ESQUERRA REPUBLICANA BALEAR –ERB– Partit d'esquerra nacionalista d'àmbit balear. Fou fundat a Palma l'abril del 1934, quan es fusionaren el *Partit Republicà Radical-Socialista Independent* (→) i *Acció Republicana de Mallorca –ARM–* (←). També assistiren a l'acte fundacional delegats de la Unió Republicana Federal d'Inca i de les Joventuts d'Esquerra de Felanitx. A més, s'hi incorporaren molts de membres del Partit Republicà Federal de Mallorca, com Enric Molina, Jaume Ginard, Ramon Perpinyà i Joan Mas. La seva fundació fou conseqüència de la reorganització de les forces republicanes d'esquerres després de la derrota electoral del 1933. Es definí com a partit autònom i s'hi donaren dues tendències, la nacionalista i l'azanyista. La primera, representada pels homes més qualificats de la direcció, era molt propera al catalanisme d'esquerra i intentava sintetitzar la lluita per la democràcia política i les reformes socials que històricament representava l'esquerra re-

↑ Membres d'Esquerra Republicana Balear de Sóller. Drets: Josep Arbona Ferrer, Daniel Briera Isard, Sebastià Cirerol Garau, Josep Pizà Servera i Antoni Gay Morey. Asseguts: Martí Morell Rullan, Joan Palou Coll, Jaume Bennàssar Mayol i Jaume Coll Garriga

publicana, amb el projecte de recobrament nacional iniciat a Mallorca amb la Renaixença. Els republicans d'esquerra seguidors de Manuel Azaña i de la seva Izquierda Republicana eren majoria entre els afiliats als pobles i als districtes de Palma i tenien una consciència nacional més diluïda. La seva estructura tendia a la d'un partit de masses. Es fonamentava en les agrupacions locals i els comitès. A Palma, l'agrupació se subdividia en diverses delegacions. Tenia un comitè executiu format per Vicente Tejada, Jaume Comas, Gómez Ibáñez, Emili Darder i Antoni Gues, i un de regional, integrat per Joan Palou Coll (Sóller), Gaspar Sabater (Palma), Bernat Jofre (Ponent), Bartomeu Sastre (Sud), Pere Oliver (Felanitx), Francesc de Sales Aguiló (Inca) i Ferran Pou (Manacor). Va tenir un notable creixement des de la seva fundació. S'implantà a totes les Illes Balears. A Mallorca, va tenir força sobretot en els districtes populars de Palma i en alguns pobles com Felanitx, Sóller, Inca, Pollença i Montuïri. Assolí molta d'influència entre els ensenyants i fou l'organització d'esquerra més introduïda dins la pagesia. Hi coincidiren mestres, missers, metges, apotecaris, comerciants i industrials, menestrals i petits propietaris pagesos, amb obrers manuals, mariners i jornalers agrícoles. Els seus dirigents foren sobretot professionals liberals amb un alt nivell de formació. Malgrat que no va tenir cap participació en l'intent insurreccional d'octubre del 1934, foren clausurats els seus locals i empresonats alguns dels seus dirigents i militants, com el batle de Felanitx, Pere Oliver. El gener del 1936, participà en la creació del *Front Popular* (→). A les eleccions generals de febrer del 1936, dos dels seus militants, Bernat Jofre i Francesc Carreras, formaren part de la candidatura frontpopulista a Balears. Malgrat la derrota del Front Popular a Mallorca, la victòria que tengué a nivell estatal i la creació de comissions gestores d'esquerres a tots els ajuntaments permeteren una nova expansió d'ERB. Al seu si es varen constituir unes Joventuts d'Esquerra i un Secretariat d'Ensenyament, sota l'impuls de Fernando Leal Crespo. Els seus òrgans d'expressió foren el setmanari *República* (→) (1934-36), que fou substituït pel diari *Antorxa* (←) el 1936. El juliol del 1936, quan esclatà la Guerra Civil, fou il·legalitzat i va patir, a Mallorca, una forta repressió. Foren morts, amb judici o sense, Emili Darder, Antoni Gues, Antoni Mateu, Pere Reus, Fernando Leal, els batles d'Algaida, Mancor de la Vall, Montuïri, Pollença i Porreres, els caps d'Andratx, Artà, Búger, Eivissa, Maria de la Salut, Sant Llorenç des Cardassar i Sóller, i prop de 200 militants més. Una part del partit pogué escapar de la repressió i es reorganitzà momentàniament a Barcelona, on constituí, el juliol del 1937, un consell executiu, presidit per Francesc de Sales Aguiló, amb Pere Oliver, com a secretari, i *Mallorca Nova* (1937-38), com a òrgan d'expressió. (MaM)

ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA –ERC– Partit polític català creat el 1931. Un dels seus fundadors, i destacat dirigent, fou el mallorquí Antoni Maria Sbert Massanet. Durant la II República (1931-39) va tenir l'hegemonia política a Catalunya. A Mallorca influí sobre els dirigents de l'Acció Republicana de Mallorca i de l'Esquerra Republicana Balear. En esclatar la Guerra Civil, donà suport al desembarcament de Bayo a Mallorca (agost-setembre del 1936), en el qual participaren alguns dels seus milicians. Durant el franquisme fou il·legalitzat i perseguit. Es reorganitzà cap al 1974, com un partit nacionalista de centre-esquerra i ha evolucionat cap a l'independentisme. Ha mantengut relacions amb els nacionalistes mallorquins, sobretot amb el Partit Socialista de Mallorca. El 1987, es presentà a les eleccions europees dins la coalició per l'Europa de les Nacions, que incorporà un mallorquí, Joan Mir Obrador, com a independent, i va aconseguir 533 vots a les Illes Balears. El setembre del 1988, s'implantà a Mallorca a través d'una secció local. A les europees del 1989, formà part de la mateixa coalició, amb el nom de Per l'Europa dels Pobles. Obtengueren, a les Balears, 458 vots. N'és president de la secció local de Mallorca Jaume Santandreu i delegat nacional, Joan Mir. (AM)

ESQUERRA REVOLUCIONÀRIA I ANTIIMPERIALISTA Grup polític d'àmbit estatal, implantat a Mallorca el 1931. A les eleccions a Corts constituents de juny del 1931, va donar suport a la coalició republicano-socialista. L'octubre d'aquest any, organitzà un míting anticlerical al teatre Principal de Palma. El 1936, va formar part del Front Popular. N'era secretari del comitè de Palma, Albert Pastor. Va desaparèixer quan esclatà la Guerra Civil. Tenia la seu al carrer de Contestí, a Son Espanyolet (Palma). (AM)

ESQUERRA SOLLERICA Candidatura independent d'esquerres i nacionalista que es va presentar a les eleccions municipals del 1979 a l'Ajuntament de Sóller. Estava composta per membres del Partit Socialista de Mallorca i del Partit Comunista de les Illes Balears, si bé el cap de llista, Andreu Pizà Mairata, estava afiliat a l'Esquerra Republicana de Catalunya. Va obtenir 868 vots i dos regidors, Andreu Pizà i José Morenilla Domínguez. Va esser la segona força més votada i restà a l'oposició. Va desaparèixer el 1983. (AM)

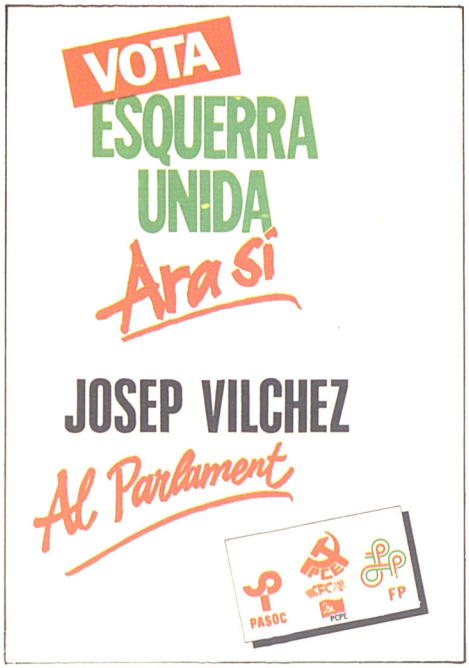

↑ Propaganda d'Esquerra Unida de Mallorca

ESQUERRA UNIDA DE MALLORCA Coalició de partits polítics i independents d'àmbit estatal creada el 1986 per iniciativa del Partit Comunista d'Espanya. A Mallorca, s'implantà aquest mateix any integrada pel *Partit Comunista de les Illes Balears* —PCIB— (→), el *Partit Comunista de Balears* —PCB—, el *Partit d'Acció Socialista* —PASOC— (→), i diversos simpatitzants. Defensa un estat federal i una plena autonomia per a les Balears. S'estructura entorn d'una assemblea general, i un consell polític, com a òrgan executiu de la coalició. Se n'han celebrat tres Assemblees Generals a Palma (juny del 1988, maig del 1989 i maig del 1990). Es presentà per primera vegada a les eleccions generals de juny del 1986, amb una candidatura encapçalada per Josep M de Vilchez Carreras —PCIB—, Bartomeu Sancho Morey —PASOC— i Josep Valero González —PCB—, i obtengué 7.942 vots (el 2,35%) a les Illes Balears. No aconseguí cap escó i restà com la cinquena força més votada a les Balears. Al senat, els seus candidats Ginés Díez González i Francisco Ramón García Olivares varen assolir 5.377 i 5.138 vots, respectivament, i no aconseguiren cap escó. A la triple convocatòria electoral del 1987, va obtenir uns resultats semblants. A les municipals, va atànyer 6.574 vots a Mallorca (el 2,4%) i un regidor a Capdepera, Pere Nadal Serra. A les autonòmiques, obtengué 7.428 vots a les Illes Balears (el 2,2%), 6.549 dels quals a Mallorca (el 2,4%), però no aconseguí cap escó. Pel que fa a les europees, va rebre 7.440 sufragis a les Balears (el 2,2%). A partir del 1989, hi adquiriren més importància els independents i se'n va excloure el PCB. A les eleccions europees de juny del 1989, obtengué 8.195 vots a les Balears (el 3,5%). A les eleccions generals d'octubre del 1989, la seva candidatura al congrés, encapçalada per Gabriel Sevilla Martorell, aconseguí doblar els vots obtenguts el 1986, amb 17.540 vots a les Balears (el 5%). Al senat per Mallorca presentà Eberhard Grosske Fiol i Albert Saoner Barberis, que amb 13.093 i 10.049 vots, respectivament, no aconseguiren cap escó. A Mallorca, la coalició ha obtengut els seus millors resultats a les barriades obreres de Palma i a municipis turístics o industrials com Calvià, Inca, Manacor i Marratxí, on hi ha majoria de població immigrant. N'han estat presidents J M de Vilchez (1986-90) i Eberhard Grosske (a partir del 1990). (AM)

ESQUETJATS, ES Terrenys del terme de Deià, estesos entre sa Cadira del Rei, el porxo de sa Neu, el puig de Sant Pere i la casa de sa Neu. (M)

ESQUITARELL, SON Possessió del terme de Sineu, situada entre can Xec Mec, Defla, can Caines i la vila. (M)

ESQUITXADOR, S' Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre el clot de s'Ase i el racó des Llobets. (M)

ESQUITXAR, S' Terrenys del terme de Sant Llorenç des Cardassar, estesos entre na Parragona, ses Bitles, Son Llullets Vell i ses Llenques. (M)

ESQUITXOS Publicació setmanal creada a Algaida el 1932. Oferia informació local i defensava el republicanisme d'esquerres. Se'n coneixen els dos primers números que aparegueren juliol.

ESQUIVEL, FRANCISCO (Vitòria s XVI - Cagliari, Sardenya 1624) Inquisidor de Mallorca (1596-1605). El 1598, presidí el tribunal durant les exèquies de Felip II, celebrades a la Seu. Aquest mateix any visqué la baralla entre els Anglada i els Rossinyol, precedent immediat de les lluites nobiliàries dels Canamunt i Canavall. Intentà la renovació de la totalitat de les gramalletes imposades per la Inquisició, en vista de les poques que en restaven al claustre de Sant Domingo, de Palma, però no pogué vèncer la forta oposició de diversos estaments ciutadans i de part dels ministres dels seus ordes. Quan fou nomenat Joan de Vic i Manrique arquebisbe de Tarragona (1603), sol·licità de l'inquisidor general, Juan Bautista de Acevedo, la seva intercessió per aconseguir el bisbat de Mallorca. El nomenament d'Alfons Laso y Sedeño per a la diòcesi mallorquina deixà vacant la de Cagliari (Sardenya), d'on fou consagrat bisbe el 1605. (MC)

ESQUIVES, N' Indret de la costa del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situat entre la punta de n'Amer i es Mal Entrar. (M)

ESQUIVIAS ZURITA, ENRIQUE (Sevilla 1887 - Palma 1958) Militar. Ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria el 1905. En sortir, va estar destinat al regiment d'infanteria Inca 62. Participà en la campanya del Marroc (1923-28). El 1928, ascendí a comandant i s'incorporà a la brigada d'infanteria de Mallorca. El 1931, va passar al regiment d'infanteria Palma. Participà activament en la preparació de l'aixecament militar del 1936. El 19 de juliol, com a cap d'una columna, ocupà diferents punts de Palma, entre ells l'Ajuntament i la Diputació. Del 24 de juliol al 13 d'agost del mateix any, fou cap de la defensa interior de Palma. A partir del 19 d'agost, lluità contra Bayo com a comandant de la columna que operava a Portocristo. El dia 21 ocupà la torre del Moro; el 27, *Loma Verde*; el 31, el pujol del port i el 4 de setembre, la Casa Servera. Posteriorment, es va fer càrrec del sector d'Inca i de la comandància militar d'aquesta ciutat. El 1937, fou habilitat de tinent coronel i nomenat director de l'Escola Militar de Lluc. Comandà diferents sectors de l'Illa i el regiment d'infanteria 60 (Inca), de nova creació. Va estar al front de diverses agrupacions defensives establertes durant la Segona Guerra Mundial. El 1941, ascendí a coronel i continuà al front del regiment d'infanteria 60, fins que es va dissoldre (1944). Posteriorment, i fins al seu retir, comandà el regiment d'infanteria Palma núm 47 (1946-49). (DJ)

ESTABÉN RUIZ, FRANCESC (Maó 1910 - Palma 1989) Militar i historiador. El 1920 s'instal·là a Mallorca. Ingressà a l'exèrcit com a soldat el 1928 i a l'Acadèmia de Segòvia el 1934. Quan s'inicià la Guerra Civil es trobava a Palma com a cadet d'artilleria. S'incorporà a l'exèrcit nacional i lluità contra l'expedició de Bayo. Com a alferes, tinent i capità provisional, va combatre

a diferents sectors de la Península i fou ferit dues vegades. Posteriorment, ocupà diferents destins, entre els quals el regiment d'artilleria de Mallorca i la Capitania General de Balears. Obtengué la graduació de coronel el 1969, amb la qual es va retirar en acomplir l'edat. Com a investigador, estudià l'arqueologia i la història de les Balears, i sobretot el palau de l'Almudaina. Fou director de la revista militar *Honderos* des de la seva fundació, el 1965. Va esser secretari del Reial Club Nàutic de Palma, vice-president de l'associació Amics del Museu Marítim de Palma i acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Sebastià. Va escriure *De lo bélico mallorquín* (1972), inclòs en la *Historia de Mallorca* coordinada per Josep Mascaró Passarius, i *La Almudaina. Castillo Real de la Ciudad de Mallorca* (1975). (DJ)

→ Francesc Estabén Ruiz

ESTABLIMENT, S' Terrenys del terme de Santa Margalida, a la possessió de Son Serra de Marina, estesos entre la cova de sa Nineta i el mitjà Llarg. (M)

ESTABLIMENTS Nucli urbà situat al ponent del terme de Palma. Ocupa una superfície aproximada de 16,73 km² i té uns 2.537 habitants (1987), dits establimenters. Comprèn els nuclis d'Establiments Vells (100 m) i d'Establiments Nous (140 m). Es troba al raiguer de la serra de Tramuntana, en una zona delimitada per les serres de Son Bauçà (307 m) al nord; des Canyar (404 m) a l'oest; d'en Marrill (327 m) al sud i pel torrent de Bàrbara a l'est. D'aquests confrontants neixen afluents del torrent esmentat i del de sa Riera. Tots dos abo-

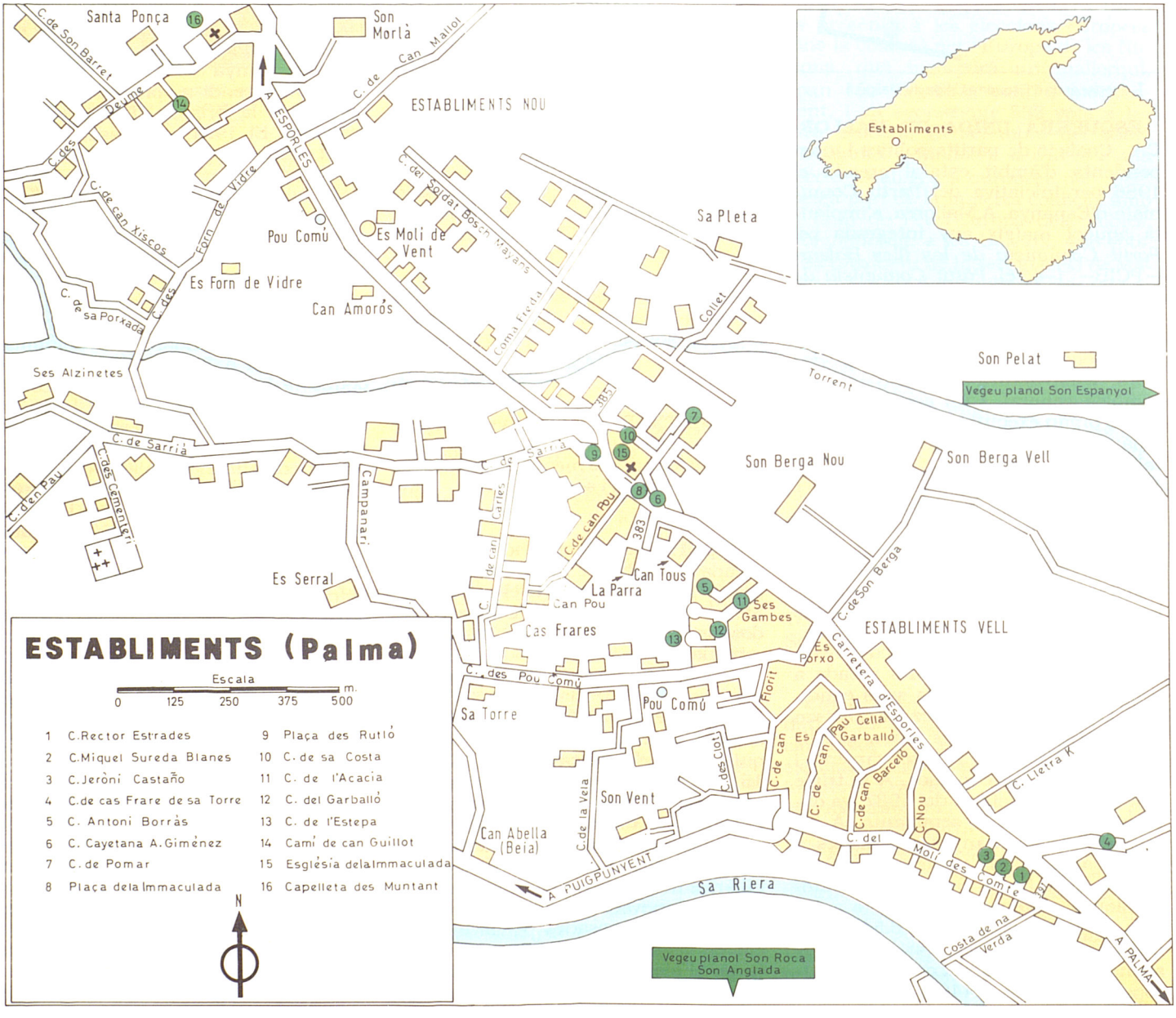

↑ Creu d'Establiments

quen les seves aigües a la badia de Palma. El clima presenta unes mitjanes anuals de 16°C-17°C, 15°C d'oscil·lació tèrmica i 600-700 mm de precipitació. Els vents predominants són el de migjorn i el de tramuntana. Els sòls característics són els bruns o les terres vermelles desenvolupats sobre depòsits quaternaris. Quant a la vegetació natural, localitzada als estreps muntanyencs, està representada majoritàriament pel pi blanc *(Pinus halepensis)* i l'alzina *(Quercus ilex)*. Hi destaquen les possessions de Sarrià, es Canyar, Bunyolí, Son Cotoneret, Son Gual, Son Berga Nou, Son Morlà i Son Bauçà. S'hi practica una agricultura bàsicament de secà, basada en l'ametlerar, el garroverar i els cereals per al bestiar. L'origen del nom fa referència a la parcel·lació i posterior adquisició, mitjançant censals i alous, d'una part de les possessions de Son Gual i Sarrià. Com a testimoni de la presència humana en època prehistòrica, hi ha talaiots situats a ses Clavegueres de Sarrià, en es Caragol del puig de l'Alba, al puig des Gat i al poblat des Garrigó de Sarrià. També es troben restes prehistòriques a les coves de Son Bauçà i can Maiol. Durant el període islàmic va pertànyer administrativament al districte de *Bunyula-Musu*. L'abundància d'aigua hi va permetre el desenvolupament de l'horticultura. En el Repartiment (1229-31), va correspondre a la porció de Nunó Sanç, comte del Rosselló. El 1232, la baronia de Bunyolí, jurisdicció que incloïa les terres d'Establiments, fou atorgada a Ramon Sanclusa. El nucli primitiu era l'actual Establiments Vell, que va néixer de la parcel·lació de la possessió de Son Gual (es Rul·ló). Aquest llogaret apareix documentat per primera vegada el 1584, quan s'indica l'existència de 17 parcel·lacions. En l'estim general del 1695 les cases i les terres eren valorades en 15.138 lliures, sense tenir en compte les possessions que l'envoltaven. L'estructura agrària es basava en els latifundis i en també de l'explotació de petites parcel·les, normalment constituïdes per un hortet i una casa. El s XVII, es produí la parcel·lació des Muntant de la possessió de Sarrià, que donà lloc al nucli d'Establiments Nou. El mateix segle, fou bastida l'església, prop del sementer des Rul·ló. El 1768, fou consagrada pel bisbe Francisco Garrido de la Vega. Té una nau amb cinc capelles laterals, una de les quals conté la pica baptismal. El 1772, fou elevada a la categoria de vicaria *in capite*, sufragània d'Esporles. El 1874, es bastí el frontispici amb triple campanar. Fins al 1913 no fou erigida en parròquia. A mitjan s XVIII encara hi predominava el latifundisme, amb un 79% del total de les terres. Els cultius fonamentals eren de secà, mentre que els terrenys erms eren dedicats a l'explotació forestal. L'explotació de la terra es feia mitjan-

→ Vista parcial d'Establiments

↑ Establiments, es Rul·ló

çant arrendataris, roters i jornalers. El 1837, se segregà d'Esporles i es mantengué independent fins a la seva annexió a Palma (1919). El 1847, es documenten 367 cases disseminades, la casa consistorial, la presó, dues escoles d'instrucció primària i alguns molins fariners. El s XIX la producció agrícola, part de la qual s'exportava. era de blat, ordi, civada, ametles, oli, llegums i garroves. Ocupava el segon lloc entre els municipis de l'Illa amb major índex de latifundisme. El 1838, arribà a Son Vent el pianista i compositor Chopin, acompanyat de George Sand i la seva família. També fou visitat per l'arxiduc Lluís Salvador i per l'historiador Josep Maria Quadrado. El 1865, fou decretat un cordó sanitari entorn del llogaret a causa de l'epidèmia de còlera de Palma. El 1889, el vicari inicià una protesta contra el procés d'expansió de l'església evangelista a la zona, amb la qual cosa aconseguí d'aturar les seves activitats pastorals. El 1891, hi ha documentades 439 cases, la majoria de les quals estaven disperses. Quant a la indústria, el període de major apogeu fou entre el 1830 i el 1890, amb l'aparició de tres fàbriques de teixits, una de sabates i una de mosaics. En el cens del 1918 consten com a oficis més corrents els de brodadora, cosidora, jornaler, manobre i teixidor. La població des de mitjan s XIX fins a la dècada dels setanta del s XX es mantengué estable i, a partir de llavors, s'inicià una emigració d'establimenters cap a Palma. Contràriament, entre el 1980 i el 1990 es produí un moviment de població de Palma a Establiments, a causa del caràcter residencial que adquirí la zona. El 1885, s'hi fundà el convent de les germanes de la Caritat, que es dedicaven a l'assistència dels malalts. El 1990, aquestes monges tenen dues aules de pre-escolar en el col·legi de Sant Vicenç de Paül. El 1922, les religioses de la Puresa de Maria fundaren un col·legi d'educació primària de sis aules, que es tancà la dècada dels 60. A principis de la dècada dels setanta aquestes monges fundaren el col·legi Jardins de la Infància, que té cinc unitats. Des del 1973, hi ha un col·legi públic d'EGB. El 1960, es construí un oratori en es Muntant sota l'advocació de Nostra Senyora d'Establiments, del qual es feren càrrec les germanes de la Caritat. El cementeri s'emplaçà a prop de l'església fins que, el 1930, hi fou inaugurat un de nou en una parcel·la de la possessió de Son Gual. El 1931, Vicenç Pol constituí la banda de música La Melodia, amb uns 20 components que desaparegué al començament de la Guerra Civil (1936-39). La primera meitat del s XX, Establiments estigué enllaçat amb Palma mitjançant una línia de tramvies, que fou substituïda per una d'autobusos a la dècada dels cinquanta. El 1977, s'hi creà una associació de veïns que organitzà una sèrie d'activitats, com ball

→ Establiments, església de la Immaculada

← Establiments, oratori des Muntant

de bot, cursos de català i la publicació, en català, de *Es Rul·ló* (1977) i *Pocafarina* (1989). Es fundà un grup d'esplai anomenat Sa Finestra Oberta (1986-88), un grup de teatre dit Es Rul·ló (1988) i un centre cultural amb biblioteca. Aquest mateix any el servei sanitari quedà dotat d'un ambulatori. El 1990, l'aigua corrent només ha estat instal·lada en una part del nucli d'Establiments Vell. El caràcter residencial del llogaret hi ha propiciat una forta pressió urbanística. Les festivitats més destacades són les del patró sant Jaume, les dels Reis i les de sant Antoni.

ESTABLIMENTS Terrenys del terme de Sencelles, estesos entre sa Vileta, s'Ermità, ses Talaies i s'Alboll. (M)

← Caló de s'Estaca, a Valldemossa, segons l'Arxiduc

ESTACA, CALÓ DE S' Al terme de Valldemossa, situat entre la punta des Moro i la cova de ses Nanses. També és anomenat port de s'Estaca. S'hi localitza un petit nucli de cases de pescadors. (M)

ESTACA, PAS DE S' Al terme d'Escorca, situat en el torrent des Gorg des Diners, entre la coma de Bini, es Clots Carbons i el torrent de s'Al·lot Mort. (M)

ESTACA, PUNTA DE S' Indret de la costa del terme d'Andratx, situat entre l'illa des Pantaleu i la punta des Moro. ■ Al mateix terme, entre cala Marmassem i el racó des Milà. ■ A la costa del terme de Calvià, entre cala Portals Vell i cal Aixada. (M)

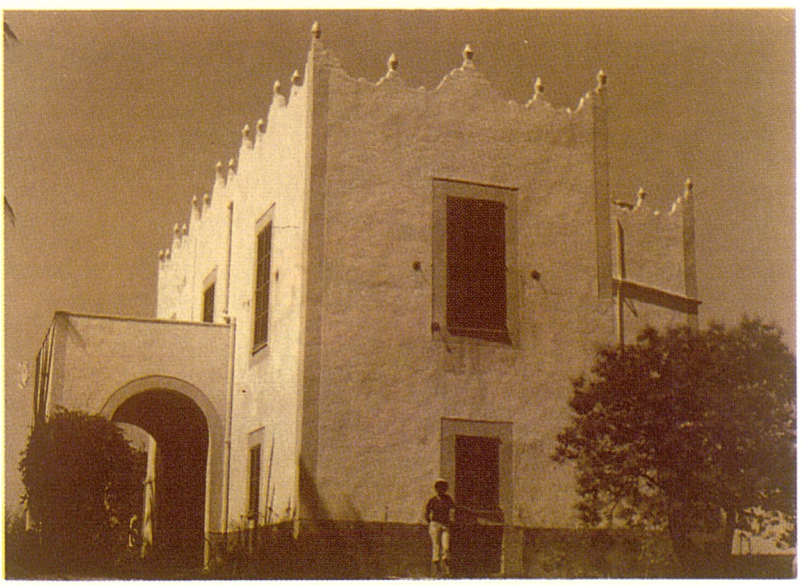

← Cases de la possessió de s'Estaca (Valldemossa)

ESTACA, S' Possessió del terme de Valldemossa, situada entre sa Font Figuera, Son Galceran i la ribera de la mar. El nom designava un gran penyal costaner, de forma semblant a una estaca, dins les terres de la possessió de Son Galceran. Aquesta, la segona meitat del s XIX, fou adquirida per l'arxiduc Lluís Salvador, que, a l'indret esmentat, edificà un casal que, amb les terres dels voltants, constituí la possessió de s'Estaca (1878). Aixecà marjades i dedicà els terrenys al conreu de figueres, garrovers, melicotoners, tomatigueres, lleguminoses i vinya. Hi elaborà vins de gran qualitat, especialment una malvasia que fou premiada a les exposicions internacionals de París i a la de Viena. La possessió, amb

↑ Terrenys de s'Estaca (Valldemossa)

els boscos i les nombroses cases que l'envolten, fou aprofitada sovint per a la pràctica del contraban. Fins i tot, alguns indrets de la casa serviren d'amagatall. El 1893, fou visitada per l'emperadriu Isabel d'Àustria-Hongria. Catalina Homar l'habità fins a la seva mort (1905). Les cases, inspirades en l'arquitectura tradicional siciliana, tenen capella i tres terrasses, dues de superiors i una d'inferior. Totes les cambres estan cobertes amb volta de canó. El celler és subterrani i s'hi accedeix per una espaiosa escala que surt del centre del vestíbul de la casa. El 1990, la possessió fou adquirida per l'actor i director de cinema Michael Douglas.

ESTACA, SON Antiga possessió del terme de Palma que estava situada entre Son Espina, Son Rigo i el torrent de Bàrbara. N'ocupa els terrenys el polígon industrial de Son Castelló. (M)

ESTACAR, S' Possessió del terme d'Algaida, situada entre s'Heretat, es Serral i el llogaret de Randa. En el *Llibre del Repartiment* figura com a alqueria Extaacar i, el 1243, apareix documentada alqueria Stacha. El 1626, pertanyia a Gabriel Sastre. Amb cases i molí de sang, estava dedicada a conreus de cereals, lleguminoses i vinya. Tenia posada a la vila d'Algaida. (DF/M)

ESTACA-ROSSINS *(Ammi majus)* Planta anual de la família de les umbel·líferes. Té la tija dreta i estriada, de 20-80 cm. Les fulles, verdes o glauques, estan dividides en segments ovals o lanceolats, serrats. Les flors són blanques, disposades en umbel·les multiradiades, no convergents a la maturitat. El seu fruit és oval i petit. Comú pels camps, floreix els mesos de maig i juny. Les llavors són estimulants, tòniques i diürètiques. ■ *(Kundmannia sicula)* Planta vivaç de la família de les umbel·líferes, de color verd. Té la tija dreta, estriada i ramosa. Les fulles verdes, lluents per damunt, són pinnatipartides en segments ovals o el·líptics, serrats, trilobats. Té les flors grogues en umbel·la terminal, gran, de 10-20 radis i el fruit cilíndric. Floreix el mes d'abril i es fa pels camps. (FB)

ESTACIÓ, COVA DE L' Cavitat situada a prop del cim de sa Cuculla de Fartaritx, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTACIÓ ENOLÒGICA DE FELANITX Entitat fundada a Felanitx (1910) pel Ministeri de Foment, per iniciativa de l'Ajuntament. Estava dedicada a l'estudi i a l'experimentació vitivinícola i proporcionava informació per a la plantació de vinyes i l'elaboració de vins. Dirigida inicialment per l'enginyer agrònom Ernest Mestre Artigas, tengué una primera etapa de molta activitat. Fou capdavantera en la creació del Celler Cooperatiu de Felanitx (1919). Publicà, mensualment,

→ Estaca-rossins *(Kundmannia sicula)*

↑ Estació Enològica de Felanitx

el *Boletín Vitivinícola de la Estación Enológica de Felanitx* (1912-15) i, anualment, diversos cursos teòrico-pràctics de vitivinicultura (1915-20). Des del 1930, la seva activitat va anar minvant i les seves funcions foren assumides, a poc a poc, per la iniciativa privada. El 1956, fou absorbida per la Xefatura Agronòmica de Balears i, el 1959, desaparegué definitivament. L'Estat adjudicà l'edifici a l'Ajuntament, que el convertí en escola municipal femenina (1960-69). Està situat al passeig d'Ernest Mestre i, des del 1984, s'hi emplaça l'ambulatori.

ESTADA Llinatge de ciutadans honrats procedent del municipi aragonès d'Estada (Osca) i que apareix amb diferents grafies com Estada, Estade i Estades. La branca principal fou la dita Prom o de Castelló, establerta cap al 1400 a l'alqueria de Castelló, a Sóller. Hi pertangué Bartomeu Estada-Prom, clavari ordinari (1621 i 1622) i jurat (1648 i 1649), que es casà, primer, amb Antònia Vidal d'Orient i, després, amb Florentina Maiol de Montcaire i Custurer. El seu fill Bartomeu Estada-Prom Vidal d'Orient fou continuador de la branca major, que acabà agnaticiament amb Bartomeu Estada-Prom i Deià de Muleta, mort el 1767. Un altre fill seu, Joan Baptista Estada-Prom i Maiol de Montcaire, inicià la línia *Estades de Montcaire* (→). Altres branques menors són la dels Estades-Rico, de la qual fou descendent Bartomeu Estades Canals; la dels Estades de la Casanova, a la qual pertanyeren Josep Estade Omar i *Miquel Estade Sabater* (→); i la dels Estades-Bét de la qual procedia *Eusebi Estada Sureda* (→). (JE)

← Escut de la família Estada

ESTADA, RAFAL DE N' Al terme de Palma, al lloc del Coll d'en Rabassa. Documentat el 1651, pertanyia al mercader Ramon Reinalt Estada, de qui prengué nom. Tenia cases i conreus de cereals i lleguminoses. (DF)

ESTADA, RAMON (? s XVI - XVII) Escriptor i prevere. A 50 anys ingressà a l'orde de predicadors. Escrigué poesies en llatí, de les quals només queda constància d'*Epitaphium V.P.F. Guillermi Malferit* (1624).

ESTADA NIELL, JORDI FRANCESC (Palma 1729 - Sevilla 1806) Militar. A partir del 1747, va servir en la intendència de l'exèrcit, primer com a secretari, en els districtes de Galícia i d'Aragó i, el 1762, en la campanya de Portugal. Després, fou intendent en l'expedició del general Pedro de Ceballos Cortés y Calderón a l'Amèrica Meridional (1776). Retornat a Espanya, s'incorporà a l'administració de duanes del port de Cadis i, el 1798, fou promogut a membre del Reial Consell d'Hisenda. El 1799, tornà a Cadis comissionat per a organitzar el reglament del nou sistema d'hisenda. (DJ)

ESTADA SUREDA, EUSEBI (Palma 1843 - 1917) Enginyer de camins, canals i ports (1868). El 1871, publicà un estudi en el qual demostrava la possibilitat econòmica de construir una línia de ferrocarril entre Palma i Inca, amb recursos exclusivament illencs. Com a conseqüència d'aquest treball, es fundà la Societat del Ferrocarril a Mallorca (1872), amb capital mallorquí. A finals del 1873, s'iniciaren les operacions del traçat, dirigides per ell mateix, que fou l'enginyer vitalici de la companyia. Les obres s'inauguraren el 24 de febrer del 1875. El traçat es prolongà fins a sa Pobla (1876), Manacor (1879), Felanitx (1897) i Santanyí (1913). El seu projecte de línia fèrria era una reestructuració del primer pla de l'enginyer *Paul Bouvy de Schorrenber* (←), reconvertit a via estreta (0,915 m) amb l'objectiu d'abaratir-ne el cost. Sobre aquest tema, publicà *Antecedentes históricos sobre la cuestión del ancho de la vía fé-*

↓ Eusebi Estada Sureda

rrea (1876), on exposava arguments històrics i comparatius i relacionava les solucions adoptades per altres països, amb especial atenció al tema de l'abaratiment dels preus. Un dels aspectes destacables del seu pla era l'emplaçament de l'estació de Palma, als voltants de la porta Pintada, devora la muralla, ja que la normativa militar prohibia d'edificar en aquella zona. Com a cap d'Obres Públiques de Balears, càrrec que exercí fins al 1907, dirigí un pla de millorament de la xarxa de carreteres i la construcció d'altres de noves, entre les quals destaca la d'Inca a Lluc (1888-93). El 1885, publicà *La ciudad de Palma. Su industria, sus fortificaciones, sus condiciones sanitarias y su ensanche*, on es recollien les seves idees sobre el desenvolupament de la ciutat. Defensava la necessitat d'esbucar les muralles i d'eliminar les anomenades zones polèmiques, que impedien l'edificació normalitzada fins a una distància de 1.250 m del recinte emmurallat. Demostrava la inutilitat estratègica de les fortificacions i les conseqüències negatives que havien tengut en el desenvolupament industrial, en les condicions higiènico-sanitàries i en la densitat de població de la ciutat. Participà en les llargues gestions que donaren com a resultat la llei segons la qual desapareixien les zones polèmiques (1895), i l'ordre de demolició de les murades (1902). Es mostrà partidari de l'enderrocament de la porta de Santa Margalida, amb les al·legacions que no era l'autèntica per la qual havia passat Jaume I i que interrompia l'alineació del carrer que, com a prolongació del de Sant Miquel, havia de comunicar el casc antic amb l'eixampla. Publicà nombrosos treballs de caràcter tècnic, com *Obras públicas de las Baleares durante el año 1872* (1872), *Ferrocarril de Mallorca* (1875) i *Obras de prolongación del muelle desde la consigna* (1905-07). Acadèmic corresponent de la *Real Academia de San Fernando*, fou vocal de la Comissió Provincial de Monuments i inspector d'enginyers de camins, canals i ports. Fill il·lustre de Palma des del 1902, el carrer del tren d'aquesta ciutat du el seu nom. (MSe)

ESTÀ D'EN ROS, L' Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre la punta de l'Avançada i la platja d'Albercutx. (M)

ESTADES, CAN Terrenys del terme de Sant Joan, estesos entre Son Font, Solanda i can Dalmau. (M)

ESTADES, COLL DE N' Al terme de Fornalutx, situat entre el puig de sa Bassa, es Cocons Plans i la caseta de sa Comuna. (M)

ESTADES, ENRIC —MESTRE ENRIC (Catalunya ? - Palma 1881) Escultor. S'establí a Palma, on es dedicà a l'escultura tant religiosa com profana. Esculpí el sant Pere de la parròquia d'Andratx, l'Assumpció de la Verge Maria de l'església de Consell i, el 1861, realitzà, per a l'església de Sant Jordi d'Eivissa, la imatge de la Verge del Rosari. És autor de nombrosos mascarons dels velers mallorquins, com la figura femenina del veler «Paquita», l'àngel de la trompeta del «Trinidad», la figura de l'heroi cartaginès Anníbal per al vaixell del mateix nom i diverses estàtues femenines per a les naus «Matanzos» i «Elisa» entre altres.

↑ Son Estades (Calvià)

ESTADES, HORT DE SON Al terme de Calvià, situat entre Torà, ses Barraques, Son Colomar i l'hort de Son Alfonso. (M)

ESTADES, SON Possessió del terme de Calvià, situada entre Son Rei,

↓ Enric Estades — Mestre Enric —, Assumpció de la Verge Maria (Consell)

Son Socorrell, les marjades de Son Pillo i el pas de sa Mula. (M)

ESTADE SABATER, MIQUEL (Palma s XIX - 1881) Polític i navilier. D'ideologia liberal i progressista, fou batle de Palma de gener a novembre del 1865 i d'octubre a gener del 1869, després de la revolució de setembre del 1868. Durant el seu primer mandat hagué de fer front a una epidèmia de còlera. També fou vocal de la Junta Provisional de Govern de les Balears (octubre del 1868) i president de la Diputació de Balears i de la Junta Provincial d'Agricultura, Indústria i Comerç. Com a comerciant, fou el primer que, amb el seu pare, inicià la navegació a vapor entre Palma i Barcelona amb el vapor «Mallorquín», del qual fou capità. L'abril del 1850, fou nomenat president de la junta administradora del vapor «Barcelonés». Per a evitar la competència amb el «Mallorquín», impulsà la constitució de l'administració dels vapors espanyols «Mallorquín» i «Barcelonés», fundada l'agost del mateix any. D'aquesta manera, aconseguí el monopoli de les comunicacions amb la Península fins al 1857. El seu pare **Josep Estade Omar** (Palma 1782-1849), navilier i polític, fou el cap del Partit Progressista a Mallorca.

ESTADES DE MONTCAIRE Antiga família mallorquina de ciutadans honrats, branca segona dels Estades-Prom, dits també de Castelló, que s'establí a Sóller cap al 1400. Del 1687 al 1881, foren propietaris de la possessió de Montcaire i d'altres del terme municipal de Fornalutx. S'inicià amb Joan Baptista Estades-Prom i Maiol de Montcaire. Fill de Bartomeu Estades-Prom i de Florentina Maiol de Montcaire i Custurer, heretà el fideïcomís de Montcaire (1687) per manca d'hereus mascles en la família de la seva mare, besneta de Gabriel Maiol, senyor de Montcaire des del 1561. El succeí el seu fill, Bartomeu Estades-Prom de Montcaire i Maiol de Bàlitx, casat amb Catalina Penya Ballester, successora en el fideïcomís de Monnàber per mort del seu germà, Onofre Penya, el 1699. De la següent generació, sorgí la branca segona dita Estades-Bartoles o de can Bartola, que provè de Bartomeu, germà del novè senyor de Montcaire. La branca principal continuà amb Joan Baptista Estades Prom de Montcaire i Penya, subdelegat de l'administració de la Seu i membre del consell de l'església de Fornalutx, que es casà el 1728 amb Caterina Ripoll Penya, i morí el 1791. El succeí Bartomeu Estades de Montcaire Ripoll (1732-1819), que fou representant del consell de l'església de Fornalutx davant les autoritats de Sóller. El 1762, es casà amb la seva cosina Francina Serra-Poquet i Estades de Montcaire de qui tengué, entre altres fills, Joan Baptista (1763-1823) cadet de les milícies provincials, que es casà amb Caterina Socies del Fangar. Continuà la branca amb Bartomeu Estades de Montcaire i Socies del Fangar (1807-68), que fou batle constitucional de Fornalutx en diverses ocasions i també jutge de pau. Es casà amb Catalina Muntaner i Socies del Fangar el 1831, cosina seva. Joan Baptista Estades de Montcaire i Muntaner, batle i jutge de Fornalutx, fou el darrer propietari de Montcaire i de Monnàber, finques venudes el 1881 i el 1884, respectivament, a Damià Canals Maiol i a Bartomeu Colom Morell, de Sóller. Es casà per primera vegada el 1858 amb Maria Margalida Bennàsser de Massana i Bisquerra de Gabellí i, el 1865, amb la seva cosina germana Caterina Canals i Estades de Montcaire. El darrer descendent mascle d'aquest llinatge és Joan Antoni Estades de Montcaire i Bisbal.

ESTADES DE MONTCAIRE I BISBAL, JOAN ANTONI (Gueux, França 1939) Genealogista. Fill de mallorquins, resideix a l'Illa des del 1953. De formació autodidàctica, s'ha dedicat a l'estudi de l'heràldica i la genealogia de la noblesa mallorquina. Representant d'un antic llinatge de ciutadans honrats, és cavaller de l'orde del Sant Sepulcre i pertany a diverses associacions nobles espanyoles i estrangeres. És membre de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics.

ESTADES I EIXIDES DE SARRAÏNS Tribut percebut per la Procuració Reial de Mallorca per les sortides i entrades de l'Illa de musulmans i les seves famílies. Per la sortida, tant dels captius com dels alliberats, durant el s XIV, cada home pagava quatre morabetins i les dones, dos. Posteriorment, el segle XVII, els homes pagaren 32 sous.

→ Joan Antoni Estades de Montcaire i Bisbal

ESTADES LLABRÉS, JERONI (Sóller 1860 - Madrid 1932) Polític i empresari. Mantengué estreta relació amb Antoni Maura i fou cap local del Partit Conservador a Sóller (1900-05), diputat provincial (1905-13) i diputat a Corts a la legislatura del 1914. Propietari d'una línia de vapors i d'una cimentera, totes dues amb seu a Sóller, el 1905, fundà la companyia Ferrocarril de Sóller SA i en fou nomenat director-gerent. Durant el seu mandat, s'inauguraren el tren Palma-Sóller (1912), el tramvia de la vila al port (1913) i l'electrificació de la línia ferria (1929). Per la seva dedicació a la política local i a la companyia del ferrocarril, l'Ajuntament el proclamà fill il·lustre. El 1929, se li dedicà una làpida, obra de l'escultor Josep Llimona, pagada per subscripció popular i situada a la façana principal de l'estació de Sóller.

ESTADI BALEAR Camp de futbol del club Atlètic Balears, situat a Palma, al costat de la via de cintura sud. Succeí el de Son Canals i es bastí, segons projecte de Josep Barceló Moner, als terrenys de s'Hort Nou (1959-60). S'inaugurà el 8 de maig del 1960, amb un partit internacional amistós entre l'equip titular i el Birmingham de Gran Bretanya. El primer

↓ Jeroni Estades Llabrés

↑ Estadi Balear (Palma)

partit de la competició oficial de lliga se celebrà el 5 de juny del 1960, entre l'Atlètic Balears i el *Fabra i Coast*, de Barcelona, per l'eliminatòria d'ascens a segona divisió. Té 6.825 m² i disposa de 18.000 localitats, 10.000 de drets i 8.000 d'asseguts, a més de les oficines del club, sala de juntes, sala de premsa, infermeria i bar.

ESTALELLA, PUNTA DE S' Accident de la costa del terme de Llucmajor, situat ran de mar, entre ses Dones Mortes i el torrent des Moix. (M)

ESTALELLA, S' Possessió del terme de Llucmajor, situada entre Son Avall, es Pas, Guiamarà i Vallgornera. El 1256, pertanyia a Francesc d'Estalella, de qui prengué nom. El s XIII, ja estava dividida entre diversos propietaris. El 1577, tenia una extensió de 373 quarterades. En el cadastre del 1685 estava valorada en 1.230 lliures. El 1990, hi ha un projecte de construcció d'una central elèctrica. (M)

ESTALELLA, TANCA DE S' Rafal del terme de Llucmajor, que confrontava amb Guiamarà, Vallgornera i s'Estalella. Documentat el 1631, pertanyia a Gregori Clar. Era una pertinença de la possessió de s'Estalella. (DF)

ESTALELLA, TORRE DE S' Torre de defensa construïda per Simó Carrió el 1577 a la costa de Llucmajor, a la punta del mateix nom, i situada a 6 m sobre el nivell de la mar. Es bastí amb carreus de marès de peces de mida irregular. Inicialment, la torre tenia una cambra principal amb volta de maçoneria i terrat. En el parapet hi havia dues troneres i un matacà damunt la porta i un rafal per a armes. Posteriorment, es tancaren les troneres i es modificà el parapet, que fou proveït d'una petita plataforma circular en voladís damunt mènsules, per a la protecció dels tiradors. El 1769, hi havia a la torre un canó de a4, dos torrers i un quarter petit ocupat per un destacament de dragons, compost per un caporal i quatre homes. La torre és cilíndrica en la meitat superior i cònica en la inferior. La seva altària és de 9,2 m, amb un diàmetre de 7,64 a la base i de 6,65 m al terrat. El 1794, la torre encara estava en bon estat, però es va anar degradant considerablement, sobretot a la part superior, que dóna a la mar. El 1984, fou restaurada per l'Ajuntament de Llucmajor amb

↓ S'Estalella (Llucmajor)

↓ Torre de s'Estalella (Llucmajor)

l'assessorament de Josep Segura Salado i de Joan Veny. (M)

ESTALÓ, PAS DE L' Al terme de Pollença, situat entre el pas d'en Sitges, el cocó Subauma i el puig de na Ferrandell. (M)

ESTALÓ, PAS DE S' Al terme de Bunyola, situat entre el coster des Garrovers, la mola de Lluc i la talaia de cals Reis. ■ Al terme de Sóller, situat a la costa entre s'Illeta i ses Cambres. (M)

ESTALÓ, S' Propietat rústica del terme de Bunyola, situada entre ses Ermites, Caubet i s'Estremera. ■ Accident del terme d'Escorca, en el torrent de Pareis, entre el clot d'Infern, es Degotís, la cova des Soldat Pelut i el cingle des Niu des Voltor. (M)

ESTALP, AVENC Cavitat situada a la mola de Son Pacs, al terme de Valldemossa. Està catalogat com a avenc des de 50 fins a 100 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTAMBORER, CAS Propietat rústica del terme de Vilafranca de Bonany,situada entre Boscana, Lanzell i Son Joi. (M)

↓ Es Estanca-sangs (Santa Maria del Camí)

↑ Cala Estància (Palma)

ESTANCA-SANG Vegeu *Fleix*.

ESTANCA-SANGS, ES Indret de Santa Maria del Camí a l'entrecreuament de la carretera de Sencelles i el camí de la vila a Son Seguí. Rep el nom d'un grup de vells estanca-sangs que hi ha al costat de la carretera. (MaM)

ESTÀNCIA, CALA Al terme de Palma, a Can Pastilla, situada entre el racó de can Ripoll i el caló de Son Caios, tot limitant amb el Club Marítim Sant Antoni de la Platja. S'urbanitzà entre el 1950 i el 1960 i Jaume Bordoy en fou el promotor i el constructor. El 1990, ocupa una superfície de 12 hes i està configurada pels carrers de Volantí, Cala Estància, Sant Antoni de la Platja i Horaci. La travessen el de Llevant i Salmó, i tot vorejant la cala, el de Nanses. El tipus d'edificacions predominants és el d'habitatges unifamiliars i plurifamiliars, majoritàriament de segona residència. Quant a infrastructura turística disposa de vuit hotels, amb 517 places, i dos blocs d'apartaments (1990).

ESTÀNCIA, S' Propietat rústica del terme de Palma, situada entre es Colomer, Son Palou i Son Tous. (M)

ESTANY, PLA DE S' Al terme d'Artà, situat entre el torrent de na Borges, ses Pastores i el bosc des Callès. Topònim documentat el 1538 com a possessió de l'Estany. (M)

ESTANY, RACONADA DES Accident de la costa del terme de Campos, situat entre el moll des Coto i la platja des Trenc. (M)

ESTANY, S' Al terme d'Artà, vegeu *Bisbe, estany del*. ■ Al terme de Manacor, situat a la desembocadura del torrent de na Llebrona, entre cala Manacor, el rafal Pudent i sa Casa Roja. Documentat el 1598, pertanyia a

↑ S'Estany d'en Mas (Manacor)

Francesc Ballester. Apareix també documentat amb les denominacions de s'Estany d'en Ballester i s'Estany de cala Manacor. Afectat per obres de drenatge el s XIX, desaparegué definitivament el s XX amb l'expansió urbana del nucli de Portocristo. (DF/M)

ESTANY DE MORELL, S' Rafal del terme d'Artà, situat entre el torrent de na Borges, la ribera de la mar, el rafal Pai i sa Canova de Morell. Documentat el 1660, pertanyia al senyor Nicolau Quint —de Morell—. Era una pertinença de la possessió de Morell i feia una renda anual de 75 lliures. Sense cases, era destinat a pastures i amarament de cànem i lli. (DF)

ESTANY DE LAIAR, S' Terrenys del terme de Sencelles, estesos al lloc de Laiar, que confrontaven amb el camí de Cascanar a Palma. Documentats el 1389, quan Guillem Guitard i Valença de Laiar els establí a Francesc Ferrando. Dedicats a vinya i cereals, feien un cens anual de 8 quarteres de blat. (DF)

ESTANY D'EN MAS, S' Cala del terme de Manacor, situada entre cala Mendia i cala Falcó, avui urbanitzada amb el nom de *cala Romàntica* (→). (M)

ESTANYERA, S' Redol de cases del terme d'Andratx, situat entre la coma Major, Son Lluís i Son Juvera. (M)

ESTANYOL, ILLOT DE S' Al litoral del terme de Llucmajor, situat entre la punta Plana i el torrent de Garonda. (M)

ESTANYOL, PUNTA DE S' A la costa del terme d'Artà, situada entre sa Pedra Girada i la punta de sa Barraca. (M)

ESTANYOL, PUNTA LLARGA DE S' A la costa del terme d'Artà, situada entre la cala de sa Porcella i cala Toró. (M)

ESTANYOL, TORRENT DE S' Al terme d'Artà, situat entre Morell, sa Canova i sa Devesa, aboca les seves aigües a la badia d'Alcúdia. Té uns 6 km de llargària i 10,75 km² de superfície de conca.

ESTANYOL DE MIGJORN, S' Nucli urbà de la costa del terme de Lluc-

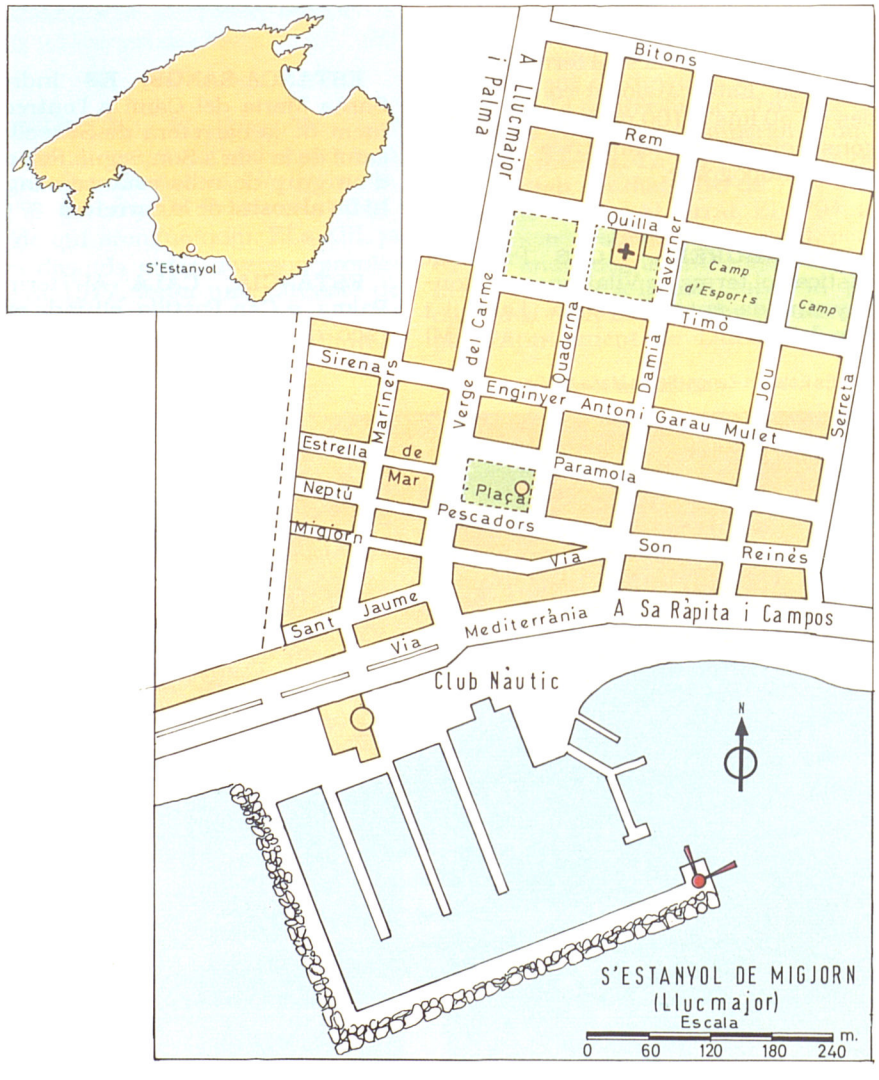

major, situat entre la punta Plana i sa Ràpita. Té, aproximadament, 150 habitants (1989). L'indret és pla i està constituït per una plataforma tabular d'estrats quasi horitzontals de molasses blanques (marès) de l'època miocènica (terciari). La zona és solcada pel torrent de Garonda, que desemboca prop de la punta Plana, bloquejada per barres de dunes que afavoreixen l'estancament de l'aigua i possibilitaren la presència de vegetació d'aiguamoll. L'estanyol que s'hi forma, ple d'enderrocs (1990), explica l'origen del nom. El sòl característic és la terra bruna meridional desenvolupada sobre materials silicis. El clima semiàrid té unes mitjanes anuals de 16°-17° de temperatura, 14,5° d'oscil·lació tèrmica i 400 mm de precipitació. Hi predomina el vent de ponent. Quant a vegetació, el pi blanc *(Pinus halepensis)* ocupa la franja costera de la punta Plana i la garriga d'ullastre i garballó *(Oleo-Ceratonion)*, la zona de l'interior. L'àrea conreada, bàsicament de secà, es dedica al cultiu de l'ametler i dels cereals. Abans que es formàs el nucli de població, a principis del s XX, només hi ha documentades nou barraques per a pescadors (1885). Aquest nucli tengué origen en la parcel·lació de la possessió de Son Fideu, quan les famílies més benestants, sobretot de Llucmajor, hi edificaren cases d'estiueig. La demanda d'habitatges de segona residència motivà la creació de les urbanitzacions de Son Reinés i de Son Bieló, sorgides de la parcel·lació de les possessions del mateix nom. Els plans parcials foren aprovats el 1968 i el 1973, respectivament. La primera de les urbanitzacions engloba el nucli antic. La parròquia de Sant Jaume hi fou creada el 1957, encara que l'església, projectada per Sebastià Gamundí i promoguda pel primer rector Guillem Torrens Mut, no es bastí fins al 1970-80, a la urbanització de Son Reinés. Per això el culte, fins al 1979, s'impartí en un petit oratori i a la casa propietat de la família Gomera. L'edificació consta d'un semisoterrani ocupat pel saló d'actes i altres dependències, i d'un pis superior on hi ha el temple. Pel que fa a la infrastructura, el llogaret disposa d'enllumenat públic (1950) i de telèfon (1990), encara que hi manca l'aigua corrent i el clavegueram. El 1990, ocupa una superfície urbana aproximada de 29,58 hes i hi predominen els habitatges unifamiliars de segona residència. S'hi creà el Club Nàutic s'Estanyol (1970) amb la finalitat de promoure les activitats

↑ Cases del nucli primitiu de s'Estanyol de Migjorn (Llucmajor)

↓ Sortida del sol a s'Estanyol de Migjorn (Llucmajor)

↓ Església de s'Estanyol de Migjorn (Llucmajor)

↑ Port de s'Estanyol de Migjorn (Llucmajor)

nàutiques de caire esportiu. Enfront dels intents d'ampliació de l'esmentat club, així com de la construcció de la central tèrmica de s'Estalella, ha sorgit una coordinadora d'oposició (1990). ■ Possessió del terme de Palma, situada entre l'hort de Pontiró, es Rafal i es Caragol Vell. ■ Terrenys del terme de Santa Margalida, estesos entre Son Torrola, Son Mas i ses Cases Noves. ■ Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Moro i can Montseriu (M)

ESTANYOLS, ES Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre can Toni Comerxo, es Domingos i la pleta de sa Torre. (M)

ESTANYS, ES Terrenys d'aiguamolls del terme de Palma que s'estenien des de Son Banya, Son Ribot i Son Metge cap a xaloc, fins a torre Redona, ses Fontanelles i es Puntarró, on prenien el nom des Prat, avui convertits en pistes de l'Aeroport i zona urbanitzada. (M)

ESTAPOLL, FRANCESC (Palma 1641 - Maó 1718) Religiós franciscà. Fou lector, catedràtic i regent d'estudis a la Universitat Lul·liana de Mallorca. Expert en matèries escolàstiques, deixà inèdites *De logica et metaphysica*, *De philosophia in libros de Caelo et mundo et anima* i *In primum Sententiorum in secundum et tertium Sententiarum.*

ESTAQUES, BASSA DE SES Al terme de Campos, dins es Palmer, entre es Salobrar, sa Barrala Vella, els banys de Sant Joan de la Fontsanta i es Coverany. (M)

ESTARÀS, SON Antiga possessió del terme de Selva, situada entre Son Fuster, el puig de ses Talaies, Son Lluc i el torrent des Pont d'en Lleó. Documentada el 1599, pertanyia a Bartomeu Morro —Estaràs—, família de la qual prengué nom. Amb cases i tafona, era dedicada a olivars i conreus de cereals i estava valorada en 3.200 lliures. Té teules pintades de principis del s XVIII. N'era pertinença el rafalet dit s'Hostalet de Son Estaràs, afrontat al camí de Pollença i valorat en 1.000 lliures. Fou establida els s XIX-XX. (DF)

↓ Son Estaràs (Selva)

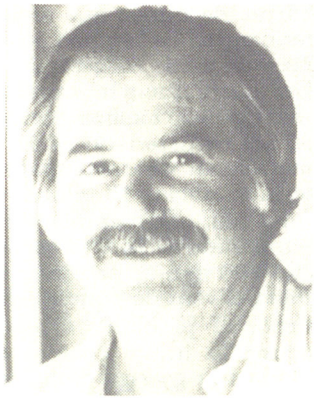

→ Bartomeu Estaràs i Estaràs

ESTARÀS I ESTARÀS, BARTOMEU (Valldemossa 1941) Músic. Fill de Bartomeu Estaràs Lladó. Fou alumne de solfeig de Joan Maria Thomàs. Autodidacte en l'aprenentatge de la flauta dolça, ha contribuït a la seva popularització. És membre del grup musical Els Valldemossa i director del *Parado de Valldemossa*, des de la mort del seu pare (1984).

ESTARÀS I ESTARÀS, BERNAT —REÜLL— (Valldemossa 1935) Músic i pintor. Fill de Bartomeu Estaràs

↑ Bernat Estaràs i Estaràs —Reüll—, sense títol

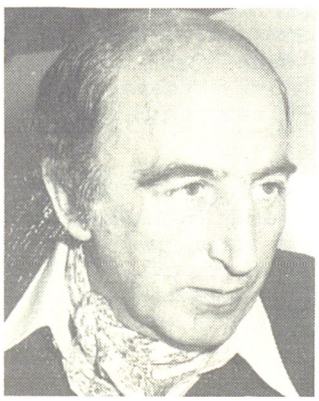

← Bernat Estaràs i Estaràs —Reüll—

Lladó. És guitarrista cantant del grup musical Els Valldemossa. Com a pintor, ha estat alumne de Xim Torrents i firma amb el nom de Bernat Reüll. Des del 1979, ha realitzat diverses exposicions d'aquarel·les a Palma i a diferents pobles de Mallorca.

ESTARÀS I ESTARÀS, RAFEL (Valldemossa 1933) Músic. Fill de Bartomeu Estaràs Lladó. És guitarrista i cantant del grup musical Els Valldemossa. Ha musicat poemes de Blai Bonet, com *La Cala;* de Josep Maria Llompart, com *Cançó dels tres mariners;* de Miquel dels Sants Olivers, com *Rambla vella;* i creacions pròpies com *Trobada* i *Pep Grifó.*

ESTARÀS LLADÓ, BARTOMEU (Valldemossa 1898 - 1984) Músic. Violinista de formació autodidàctica. A principis dels anys vint, amb Macià

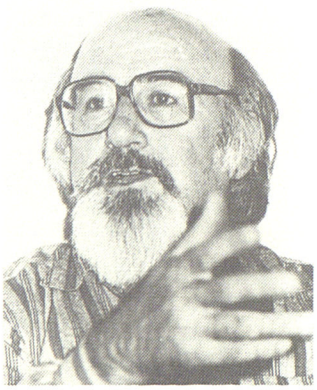

→ Rafel Estaràs i Estaràs

→ Bartomeu Estaràs Lladó

Estrades, Joan Antoni Palmer, Joan Calafat i el seu germà Pere, formà el grup musical *Lamparillas.* Aquest grup edità la revista local *Eco Lamparil,* dirigida per Joan Muntaner Bujosa, i fundà, a finals de la dècada, amb col·laboració de balladors, l'agrupació folklòrica *Parado de Valldemossa,* de la qual fou director fins a la seva mort. Treballà amb el guitarrista Bartomeu Calatayud en la recopilació, publicació i difusió de melodies populars que, el 1934, enregistrà en dos discs.

ESTARÀS RIUTORT, JOAN (Sa Pobla 1747 - Palma ?) Pintor i artesà. Estudià a Palma arts, filosofia, dibuix i música. El 1772, fou ordenat de prevere a Malta. Aquest mateix any tornà a Mallorca, on es dedicà exclusivament a les belles arts. Realitzà pintures a l'oli, miniatures sobre vori i pergamí, escultures i instruments musicals, sobretot flautes. (CM)

ESTARELLAS CAÑELLAS, JOSEP (Santa Maria del Camí 1941) Polític. El 1983, s'afilià a Aliança Popular —AP— i aquest mateix any es presentà com a cap de llista a les eleccions municipals. Fou elegit batle de Santa Maria amb els vots dels cinc regidors del seu partit i amb el d'un dels regidors d'Unió Mallorquina. Després de

→ Josep Estarellas Cañellas

les eleccions del 1987, tornà a esser elegit batle amb els sis vots del seu partit. L'agost del 1990, fou destituït per una moció de censura. Durant el seu govern es va construir un nou edifici municipal, a la plaça d'Espanya, una piscina municipal, i s'instal·là l'enllumenat del camp municipal d'esports. També va potenciar el mercat setmanal i la fira.

ESTARELLAS COLL, XAVIER (Barcelona 1959) Regatista. A pocs mesos d'edat passà a residir a Palma. Ha estat campió d'Espanya en la categoria de creuers classe VI (1982, 1983) i classe Làser (1983) i, per equips, en la classe Europa (1985) i absolut de la Copa del Rei de creuers (1983). Ha aconseguit dues vegades consecutives el Campionat de Catalunya (1989,1990).

ESTARELLAS NADAL, GUILLEM (Bunyola 1921) Professor. Fill d'Andreu Estarellas Pascual. Mestre d'escola (1941), es llicencià en física i química a la Universitat de València (1946). Ha exercit de professor de matemàtiques i de física i química a nombrosos centres d'ensenyament. Entre el 1940 i el 1941, col·laborà amb el seu pare en la recollida de cançons populars. El 1950, participà en la creació del col·legi de Sant Francesc. Ha estat

→ Guillem Estarellas Nadal

fundador i director tècnic dels centres d'ensenyament Lluís Vives (1960-66), el Centre Internacional d'Educació —CIDE— (1966-80), el Liceu Balear (1980-81), l'Aula Balear (1981-87) i, des del 1988, de l'Scal-Magaluf.

↑ Andreu Estarellas Pascual

ESTARELLAS PASCUAL, ANDREU (Bunyola 1890 - 1981) Folklorista. De formació autodidàctica, es dedicà a l'estudi del folklore mallorquí i organitzà nombroses agrupacions de balladors. Publicà *L'essència de Mallorca. Recull de tonades i cançons*, premi extraordinari del Consell Superior d'Investigacions Científiques (1949), *Espigolada*, segon premi de l'Institut de Musicologia de Barcelona (1952), *L'olivera mallorquina i el seu folklore*, premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans (1954), *Bunyola i la Verge Maria* (1954), *Folklore mallorquí de Nadal* (1955) i *La Santa Quaresma* (1956). El 1989, fou declarat fill il·lustre de Bunyola. (GS)

ESTARELLAS SABATER, GABRIEL (Palma 1952) Guitarrista. Estudià als conservatoris de Palma i d'Alacant (1964-68). Féu estudis de perfeccionament a diversos països europeus (1968-70). Ha estat professor del Conservatori Professional de Música de Balears (1976-86) i director titular de l'Orquestra Ciutat de Manacor (1978-86). Des del 1986, resideix a Madrid i, des del 1989, és catedràtic de guitarra del Conservatori Superior de Música de Salamanca. Ha actuat arreu d'Europa i ha fet concerts amb orquestres com l'Orquestra de Cambra Anglesa, els *London Mozart Players*, l'Orquestra de Cambra de París i l'Orquestra Nacional d'Espanya. Estrenà *Concerts per a Guitarra i Orquestra de Música de Cort* (1971), d'Alexandre Tansman, *Concert Joglar* (1975), de Bernat Julià i *Fantasia* (1982), de Miquel Vicens, entre altres. Ha enregistrat sis discs amb obres de compositors espanyols com Bartomeu Calatayud, Antón García Abril i Bernat Julià Ponce, entre altres. Ha participat en programes musicals de ràdio i televisió de diversos països europeus. Alguns compositors li han dedicat les seves obres. Realitza una tasca de cooperació musical i instrumentística amb diversos compositors, amb la finalitat d'ampliar el repertori guitarrístic espanyol. (CM)

→ Gabriel Estarellas Sabater

ESTARELLES, CAN Propietat rús-

CAPS D'ESTAT MAJOR DE LA CAPITANIA GENERAL DE BALEARS
(a partir del 1891)

Nom	Graduació	Procedència	Anys
Juan Zamora Alonso	Cor	EM	1891-99
Gaspar Tenorio y Rebollo	TCor	EM	1899-1900
José Muratori Insauriaga	Cor	EM	1900-10
Rafael Moreno Castañeda	Cor	EM	1910-13
Ramón Morera Galicia	Cor	EM	1913-15
Francisco Iglesias Castro	Cor	EM	1915-18
Bartolomé Zayas y Borrás	Cor	EM	1918-21
Joan Gil i Gil	Cor	EM	1921-22
Juan Díaz Carvia	Cor	EM	1922-25
Eusebio Rubio Martínez	Cor	EM	1925-26
Juan Sáez de Retana	Cor	EM	1926-28
Gregorio Crehuet y López de Hoyo	Cor	EM	1928-32
Fernando Redondo Ituarte	TCor	EM	1932-35
José Garrido del Oro	TCor	EM	1935-36
Carlos Marín de Bernardo Las Heras	TCor	Eng	1936-38
Manuel Álvarez de Sotomayor Castillo	Cor	EM	1938-40
Roque Palacios Granié	Cor	Inf	1940-42
Emilio Peñuelas Beamud	Cor	EM	1942-45
Carlos Marín de Bernardo Las Heras	Cor	Eng	1945-49
José Samaniego y Gómez de Bonilla	Cor	Cav	1949-51
Eulogio Fernández Virto	TCor	Inf	1952
Benigno Cabrero Lozano	Cor	EM	1952-59
Llorenç Arrom Homar	Cor	Inf	1960-63
Josep Vich Andreu	Cor	Inf	1963-65
Antonio Aymat Ibáñez	TCor	Cav	1965-66
Ignacio de Ulibarri Lacarra	GB	Art	1966-68
Josep Vich Andreu	GB	Inf	1968-69
Gabriel Verd Moner	GB	Inf	1969-71
Antonio Aymat Ibáñez	GB	Cav	1971-73
Joan Llop Pelegrí	GB	Art	1973-76
Fernando Soteras Casamayor	GB	Art	1976-77
Mateu Zafortesa Socias	GB	Eng	1977-80
Víctor Espinós Orlando	GB	Inf	1980
Domingo Jiménez Riutord	GB	Art	1981-83
Gabriel Pons Tutzó	GB	Inf	1983-85
Ramón Maria Martín-Cifuentes Miró	Cor	Eng	1985-88
José Fernández Oliver	Cor	Art	1988-90
Josep Oliver Barceló	Cor	Art	1990-

Abreviatures

EM	Cos d'Estat Major	Inf	Infanteria
Cav	Cavalleria	Art	Artilleria
Eng	Enginyers	GB	General de Brigada
Cor	Coronel	TCor	Tinent Coronel
*	segona vegada		

Elaboració: Domingo Jiménez Riutord

tica del terme de Calvià, situada a sa Porrassa, entre es Tavernó, cas Sastre i Son Moix. (M)

ESTARELLES, PLA DE N' Al terme de Calvià, situat entre Benàtiga Vell, ses Rafalasses, Valldurgent i la tanca d'Andratx. (M)

ESTAT MAJOR DE LA CAPITANIA GENERAL DE BALEARS Unitat militar que té com a missió auxiliar el capità general de Balears en la seva tasca de comandament. Està format per un cap d'Estat Major, normalment amb la graduació de coronel, i diverses seccions que tenen en conjunt una funció triple: recollir i preparar la informació, que transmet al comandament perquè pugui prendre les seves decisions, traduir aquestes en ordres i vigilar-ne el compliment. Com a la resta d'Espanya, començà a funcionar a partir de la creació del cos (1810), malgrat que no va tenir caràcter organitzat i definitiu fins al 1823. Fins a la Guerra Civil, es va nodrir amb personal del Cos d'Estat Major, però posteriorment ha tendit a formar-se amb diplomats de les diferents armes. (DJ)

ESTATUT D'AUTONOMIA DE LES ILLES BALEARS Llei orgànica que estableix i regula, en el marc de la Constitució Espanyola, la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, els seus símbols, idioma, competències i institucions. La seva gestació, iniciada formalment el 1981, i culminada el 1983, fou difícil, malgrat que totes les forces polítiques de la transició cap a la Democràcia coincidiren en la seva necessitat. Foren elements polèmics la bandera, la denominació de la llengua autòctona, la relació dels Consells Insulars amb la Comunitat Autònoma i el sistema electoral, particularment el nombre de diputats a elegir per les illes de Menorca, Eivissa i Formentera i la proporció d'aquests amb els de Mallorca. El procediment a seguir per les dues vies constitucionalment previstes, les dels articles 143 o 151, per assolir el règim estatutari implicava el reconeixement previ d'un sostre d'autogovern que donà lloc a dissensions. Després dels primers tempteigs i compromissos de base, una comissió mixta de partits, dita *Comissió dels Onze* (→), n'elaborà un avantprojecte, el qual, acabat l'abril del 1981, permeté que el 31 de juliol següent se signassin els «acords autonòmics», que significaven la superació dels principals obstacles. Llavors vengué el pronunciament de les corporacions locals de les Illes respecte a la iniciativa i, conclòs aquest tràmit, l'assemblea de parlamentaris i consellers interinsulars aprovà, el 7 de desembre, el text com a projecte, el qual fou traslladat al Congrés dels Diputats. La debilitat del partit aleshores en el govern de la Nació i la dissolució de les cambres, l'agost del 1981, feren perillar i, sobretot, endarreriren els tràmits posteriors. En Comissió, l'informe de la ponència no implicà variacions importants, però s'hagué d'acceptar una esmena transaccional, que suprimia de l'articulat la regulació de la composició del Parlament i la seva distribució entre els districtes electorals —les illes—, per la qual cosa es remeté a una futura llei autonòmica. Aprovat el dictamen per la Comissió, el projecte fou debatut en el ple del Congrés, en sessió del 26 de gener del 1983, i aprovat per 193 vots a favor, 3 en contra, 107 abstencions i un vot nul. La intervenció d'Abel Matutes fou decisiva per tal que el suposat vot en contra d'Aliança Popular es transformàs en abs-

↑ Assemblea de parlamentaris de Balears que elaborà l'Estatut d'Autonomia (Desembre 1981)

↓ Lectura del manifest unitari a la manifestació per l'Estatut d'Autonomia (Palma, 29 d'octubre del 1977)

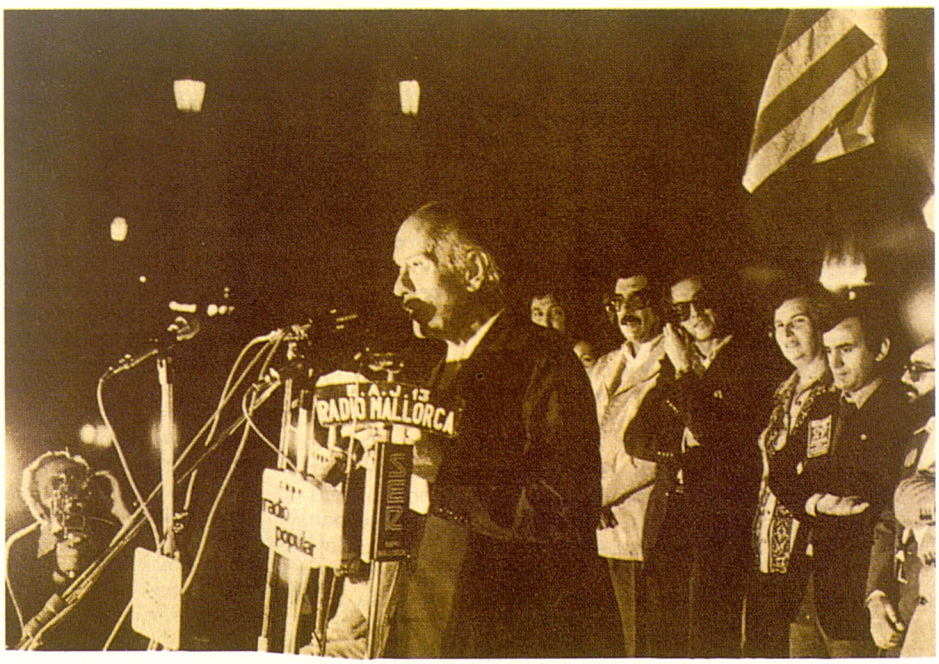

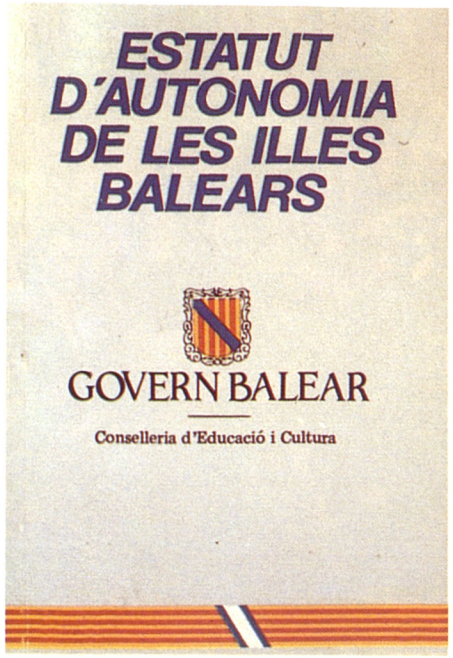

↑ Estatut d'Autonomia de les Illes Balears

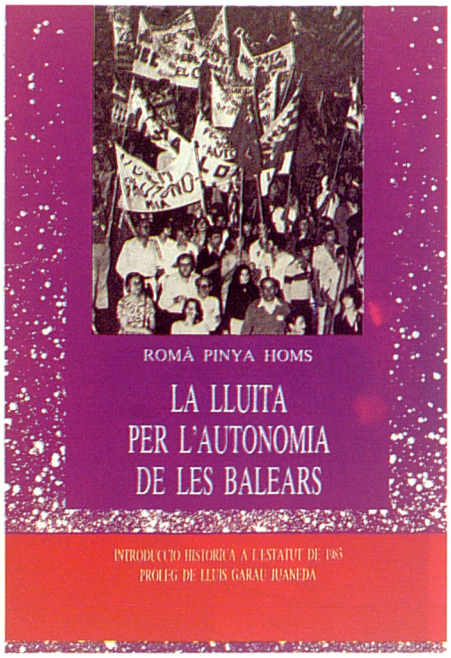

↑ Llibre sobre l'Estatut d'Autonomia

tenció. En tot cas, l'abstenció popular no impedí, per part dels seus portaveus, el reconeixement de la seva satisfacció per les millores introduïdes i les aproximacions assolides. La tramitació en el Senat, encara que fou ràpida, implicà certes modificacions, totes d'estil, però, per aquest motiu, el text hagué d'esser conegut de nou pel Congrés, que l'aprovà definitivament el 22 de febrer del 1983. El dia següent fou promulgat com a llei orgànica i publicat en el Butlletí Oficial de l'Estat l'u de març següent. L'Estatut disposa d'un preàmbul, seixanta-vuit articles, quatre disposicions addicionals i deu de transitòries. El seu articulat apareix dividit en sis títols, el tercer dels quals, més extens i referit a les institucions de la Comunitat, es divideix en capítols, per distingir la regulació successiva del Parlament, el President, el Govern i els Consells Insulars, entre d'altres. En les disposicions generals, l'Estatut comença amb el reconeixement que la Comunitat Autònoma és fruit de la voluntat del poble de les Illes Balears, com a expressió de la seva identitat històrica, i amb l'objecte d'accedir a l'autogovern, dins la unitat de la Nació espanyola. A continuació, en defineix el territori, la llengua —el català, que tots tendran el dret de conèixer i usar—, la bandera, integrada per uns símbols distintius legitimats històricament, i estableix la condició política de ciutadà de la Comunitat, en base al veïnatge administratiu en qualsevol dels municipis de les illes. Fixa, en el títol II, les competències de la Comunitat en els diferents plans d'obres públiques, transports, sanitat, assistència social, cultura, foment del turisme i de l'esport, desenvolupament de l'economia, entre altres, en l'exercici de les quals correspondran a la Comunitat les potestats legislativa i reglamentària i la funció executiva. Per a una major precisió, són enumerades les matèries sobre les quals la Comunitat podrà desenvolupar les potestats assenyalades. En centrar-se en la regulació, en el títol III, de l'organització institucional autonòmica, la reconeix integrada pel Parlament, el Govern i el President de la Comunitat. Configura el Parlament com a òrgan central, en el qual tenen l'origen la resta d'institucions d'autogovern de la Comunitat i al qual corresponen les principals funcions del conjunt institucional, com la legislativa, el control de l'executiu i l'aprovació de pressuposts. Entès com a òrgan monocameral, l'article 19 en fixa la seu a la ciutat de Palma i en proclama els principis d'inviolabilitat i d'indissolubilitat amb anterioritat al termini del mandat dels seus diputats. Reconeix en els diputats, en el Govern de la Comunitat, en els Consells Insulars i en el poble la iniciativa per a l'exercici de la seva potestat legislativa, que serà exercida en la forma i les condicions que estableixi la llei (art 26,4). També atorga al Parlament autonòmic potestat d'iniciativa legislativa a nivell estatal, ja que podrà presentar proposicions de llei davant el Congrés dels Diputats, i igualment el legitima per a interposar recurs d'inconstitucionalitat (art 28,4), tot i que la possibilitat de la seva interposició s'ha vist reduïda per la Llei Orgànica del Tribunal Constitucional. Quant al Govern de la Comunitat, l'Estatut el configura de caràcter parlamentari, ja que deriva del Parlament i es fonamenta en el control recíproc dels dos poders, el legislatiu i l'executiu. El President del Govern té l'origen en el Parlament, que li dóna la seva confiança en la votació d'investidura o la hi nega amb els mecanismes corresponents. Per tant, no configura una forma de govern presidencialista, ja que el president no és elegit directament pel poble i la seva responsabilitat política és exigible en tot moment pel poder legislatiu. El president del Govern de la Comunitat hi apareix regulat àmpliament. Tot i esser elegit pel Parlament d'entre els seus membres, ha d'esser nomenat pel Rei. És el representant suprem de la Comunitat, representant ordinari de l'Estat a les Illes i cap de l'executiu. Com a cap d'aquest, elegeix la resta de membres, sense més limitació que la derivada del seu nombre, fixat en un màxim de deu. Al mateix temps, l'Estatut contempla l'Executiu o Govern de la Comunitat com un organisme col·legiat, amb funcions executives i administratives, format pel President, el Vice-president, en el seu cas, i els Consellers, que responen políticament davant el Parlament de forma solidària. Tot i que l'Estatut atorga l'administració autonòmica als òrgans abans descrits, també regula, com a institucions peculiars de la seva organització autonòmica, els dits Consells Insulars, òrgans als quals reconeix el govern, l'administració i la representació de Mallorca, Menorca i Eivissa-Formentera. En base a l'Estatut, tals organismes, tot i que siguin també ens de l'administració local, que recullen en l'àmbit insular les funcions de l'antiga *Diputació Provincial de Balears* (←), adquireixen un important paper en l'organització autonòmica. En la seva qualitat d'institucions de la Comunitat autònoma, ostenten iniciativa legislativa en el Parlament, desenvolupen i exerceixen competències de la Comunitat autònoma, col·laboren en el desenvolupament i execució dels acords del Govern i n'assoleixen la representació institucional ordinària a cada illa. L'Estatut fixa també les línies bàsiques del règim jurídic de la Comunitat i preveu l'organització judicial de les Illes, dotada d'un Tribunal Superior de Justícia. Estableix també la seva economia financera, en el marc dels principis de coordinació entre les Hisendes de l'Estat i les locals. Finalment, en el títol VI, contempla la reforma del seu propi articulat i precisa que la iniciativa encaminada a tal objecte correspondrà al Parlament, a proposta d'una cinquena part del total dels diputats, al Govern

de la Comunitat, al Govern de la Nació i a les Corts Generals. En tot cas, la proposta de reforma requerirà, per a prosperar, l'aprovació del Parlament, per majoria absoluta, i de les Corts Generals, mitjançant una llei orgànica (art 68). (RP)

← Ramon Esteban Abizanda

ESTEBAN ABIZANDA, RAMON (Barcelona 1917) Periodista, pintor i agent publicitari. Fou redactor del *Correo Catalán* i editor de la revista *Plástica* (Barcelona 1948-50). S'instal·là a Mallorca el 1950 i escrigué les *Guías prácticas de Mallorca*, en versions castellana, francesa i, per primera vegada, alemanya. Dirigí i edità la revista nàutica *Timón* (Palma 1974-76). És col·laborador d'*Última Hora*. Com a pintor, ha exposat col·lectivament arreu de Mallorca i individualment a Palma (1980). És autor d'*El desnudo en el arte moderno* (1945) i, amb J López Moreno, d'*El Hospital Provincial de Baleares (1945-1960)* (1961).

ESTEBAN ANGUITA, JULI (Xangai, Xina 1906 - Palma 1987) Compositor. El 1925, intal·lat a Filipines, es dedicà a l'ensenyament musical i fou director del Conservatori de Música de la Universitat d'aquell país (1934-54). Posteriorment, es traslladà a Baltimore (EUA), on continuà treballant com a professor. En jubilar-se, establí la seva residència a Mallorca. És autor de peces per a piano, i d'obres per al cinema. El 1989, la seva biblioteca musical, amb més d'un milenar de llibres, mètodes i partitures, fou donada pels seus fills al Conservatori Professional de Música i Dansa de Balears. (CM)

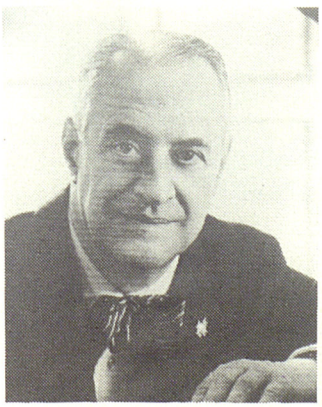

← Juli Esteban Anguita

→ Ramon Esteban Fabra

ESTEBAN FABRA, RAMON (Barcelona 1927 - Palma 1983) Empresari. El 1935, s'instal·là a Mallorca. Es llicencià a l'Institut d'Estudis Superiors d'Empresarials de Barcelona. Fou director comercial de Brodats Mallorca, Industrial Tèxtil Mediterrània (1948-76) i Indústries *El Gamo*. Impulsor de l'Associació Sindical d'Industrials de Mallorca —ASIMA—, en fou el primer president (1964-70). Promogué la creació de l'Associació per al Desenvolupament de Mallorca —ADESMA— i de l'Institut Balear de Direcció Empresarial —IBEDE— (1971). Com a polític, fou candidat al Senat pel CDS a les eleccions generals del 1982. Des del 1984, el polígon de Son Castelló du el seu nom.

ESTEBAN SALVÀ, FERRAN —MANOTES— (Palma 1953) Pintor. Començà a pintar sota l'orientació d'Ellis Jacobson. Visqué durant dos anys al Japó (1975-76). Des del 1975, ha exposat a diverses galeries de Palma i del Japó. També ha realitzat exposicions a Hong Kong (1977), Madrid (1978), i Nairobi (1981). Els seus inicis en el camp artístic s'emmarquen en el neoexpressionisme, en el qual predominaren els motius figuratius. Posteriorment evolucionà cap a l'abstracció gestual.

ESTEBAN SANCHÍS, JOSEP GUILLEM (València 1957) Parasitòleg. Realitzà estudis a la facultat de Farmàcia de la Universitat de València, on es llicencià (1979) i doctorà (1983) amb el treball *Contribución al conocimiento de la Helmintofauna de Micromamíferos (insectívoros y roedores) de las Islas Gimnésicas y Pitiusas*. En col·laboració amb altres científics, ha publicat diversos treballs sobre els helmints. Destaquen *Helmintos de musarañas de las Islas Gimnésicas y Pitiusas* (1985), *Estudio bioecológico de la helmintofauna de «Apodemus sylvaticus» (Linnaeus, 1758) (Rodentia: muridae) en Mallorca* (1985), *La evolución de una fauna parasitaria en islas «continentales»: el caso de los helmintos de micromamíferos en las Gimnésicas y Pitiusas (Archipiélago Balear)* (1987), *Sobre la helmintofauna del erizo moruno «Erinaceus (Aethechinus) algirus» (Lereboullet, 1842) (Insectivora: Erinaceidae), en el Archipiélago Balear (Islas Gimnésicas y Pitiusas)* (1987), entre altres. Des del 1986, és professor de la Facultat de Farmàcia de València.

ESTEL, CAS Propietat rústica del terme de Calvià, entre ses Quartera-

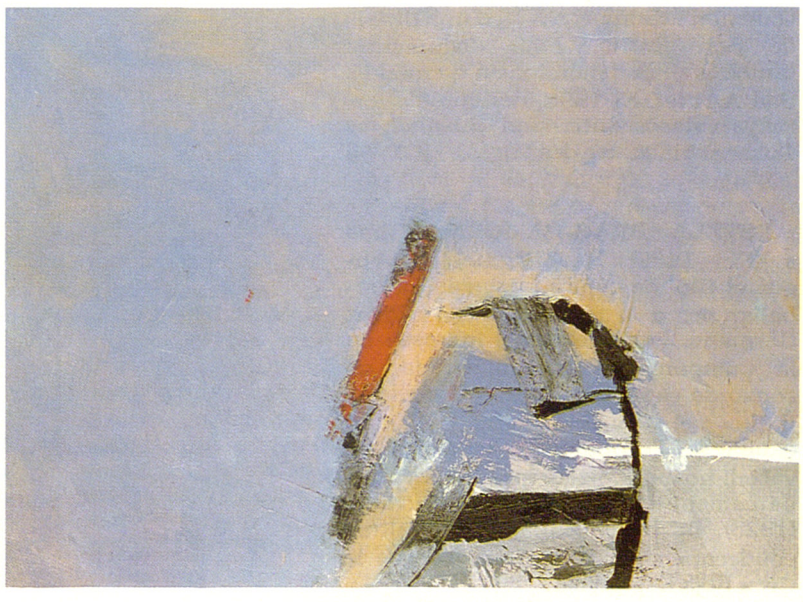

→ Ferran Esteban Salvà —Manotes—, sense títol

↑ Teules pintades de cas Estel (Calvià)

des, el pla des Lli i es Capdellà. Hi són notables les teules pintades que sobresurten del ràfec de les cases. (M)

ESTELA, CAN Propietat rústica del terme de Campos, abans anomenada Son Abrahamm, situada entre sa Barrala, sa Ràpita i Son Catlar. (M)

ESTELA, RAFAL DE SON Al terme de Lloret de Vistalegre, confrontava amb Son Estela. Documentat el 1684, pertanyia a Miquel Estela, de qui prengué nom. Dedicat a vinya, conreus de cereals i pastures, tenia cases, amb molí de sang i 18 quarterades de sementers. Sorgí el s XVII d'una divisió de Son Estela. Està documentat també amb la denominació de rafal de Son Arrufat. El 1990, designa els terrenys estesos entre Son Busquet, es Colomer i la punta des Pagès. (DF/M)

ESTELA ABRAHAM, JOAN (Palma s XIX - 1938) Marí. El 1911, obtengué el títol de capità i començà a treballar per a la naviliera Ferrer Peset Germans. Posteriorment, ingressà en la Companyia Trasmediterrània, on comandà catorze vaixells, entre ells, el «Lulio» i el «Rey Don Jaime I». Com a capità de l'«Andalucía», convertit en vaixell hospital, participà en el desembarcament d'Alhucemas —el Marroc— (1925). Se li concedí, a més d'altres condecoracions, la Medalla d'Or de la Creu Roja Espanyola.

ESTELA I ESTELA, MIQUEL (Palma 1893 - 1974) Agent de duanes, consignatari i armador. Com a agent i consignatari es dedicà, sobretot, als vaixells de la línia Palma-Barcelona.

→ Miquel Estela i Estela

Cap al 1916, adquirí els velers «Carmen» i «Estela» —motoritzats el 1925—, que dedicà al transport de mercaderies entre la Península i Mallorca fins al 1938, any en què els venguè. Durant els anys cinquanta i seixanta, tornà a l'activitat d'armador amb el «Providencia», el «Nuevo Corazón», el «San Bernardo», i altres mercants que cobrien les línies Barcelona-Palma, Castelló-Palma i feien cabotatge pel llevant peninsular. El 1969, creà la casa consignatària *Fills de Miquel Estela SA* (→). Fou co-fundador del Col·legi Oficial d'Agents i Comisaris de Duanes de Balears, que presidí en diverses ocasions.

→ Rafal de Son Estela (Lloret de Vistalegre)

ESTELA MASSOT, MIQUEL (Palma 1952) Regatista. Fill de Josep Estela Salom. Ha estat campió d'Espanya en la categoria de creuer, sèrie VI (Balears 1978, 1980 i 1981). En la mateixa categoria, guanyà el Campionat d'Europa, celebrat en aigües balears (1978). Fou guanyador absolut del Trofeu Princesa Sofia, en la categoria de creuer, serie VI i, amb Camilo José Cela Conde, de la regata Mil Millas a Dos (1980), de la mateixa categoria.

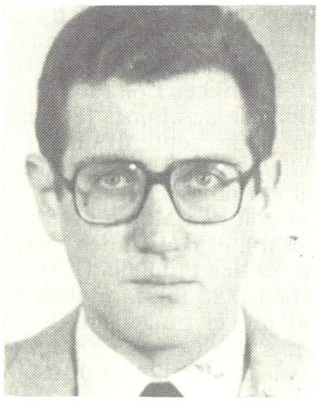

← Miquel Estela Massot

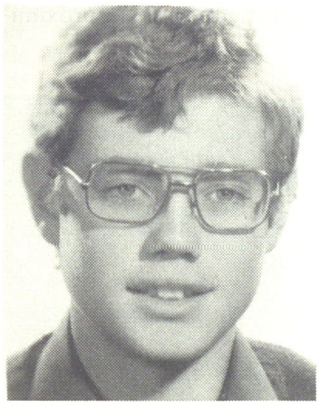

← Tomàs Estela Massot

ESTELA MASSOT, TOMÀS (Palma 1958) Regatista. Fill de Josep Estela Salom. S'inicià en la classe optimist, en la qual aconseguí el campionat de Mallorca (1971), el de Balears (1971), el d'Espanya (1972) i el del Món, individual i per equips (Karlskrona, Suècia 1972). Amb el seu cosí Miquel Estela Miró com a tripulant, guanyà el Campionat d'Espanya Juvenil, classe 420 (Huelva 1974) i el Campionat del Món Juvenil IYRU 420 (Palamós, Catalunya 1974). El 1975, va esser campió d'Europa i subcampió del Món IYRU Juvenil 420; guanyador absolut d'Espanya i del Trrofeu Princesa Sofia, en la classe 420, entre altres. Ha estat considerat millor esportista de les Balears, en diverses ocasions. Se li han concedit dos Siu-rells de Plata, l'As d'Or del *Mundo Deportivo* i la Medalla d'Or de la Federació Espanyola de Vela (1975). Fou monitor de vela del príncep Felip de Borbó i Grècia.

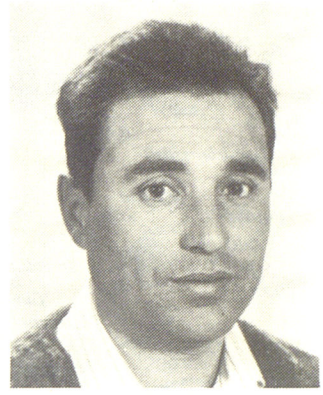

→ Miquel Estela Miró

ESTELA MIRÓ, MIQUEL (Palma 1956) Regatista. Fill de Miquel Estela Salom. Començà a participar en competicions nacionals el 1971 i tres anys després aconseguí, amb el seu cosí Tomàs Estela, el Campionat d'Espanya Juvenil, classe 420 a Huelva i el Campionat del Món Juvenil IYRU 420 a Palamós (Catalunya). El 1975, fou campió d'Espanya (Baiona), d'Europa (Zuric), subcampió del Món IYRU Juvenil 420 (Escòcia) i guanyador absolut del Trofeu Princesa Sofia (Palma) en la classe 420. En reconeixement als seus mèrits, rebé la Medalla d'Or de la Federació Nacional de Vela.

ESTELA PONÇ, MIQUEL (Sineu 1666 - Jaca, Aragó 1721) Escriptor i religiós. Ingressà a l'orde dels minims el 1683. Partidari dels borbons, durant la Guerra de Successió els austracistes el confinaren a Campos. Després de la victòria dels borbons (1715), fou nomenat provincial, delegat al capitol de Marsella, visitador general a Toscana, Nàpols i Sicília, i general del seu orde (1716). El 1721, fou nomenat bisbe de Jaca (Aragó). És autor de *El angélico Doctor Santo Thomas de Aquino* (1701) i de *Frater Michael Stela totius ordinis minimorum humilis corrector generalis* (1717).

ESTELA SALOM, JOSEP (Palma 1921) Agent de duanes, consignatari i esportista. És copropietari de la casa consignatària *Fills de Miquel Estela SA* (→) i cofundador de l'Associació Provincial d'Empresaris d'Activitats Marítimes de Balears. En diverses ocasions, ha presidit el Col·legi Oficial d'Agents i Comissaris de Duanes de Palma. Com a regatista, guanyà onze Campionats d'Espanya de creuers: classe C (1961), classe I (del 1963 al 1970) i classe VI (1976 i 1977). Fou entrenador dels seus fills, també regatistes, Miquel i Tomàs Estela Massot (1970-75).

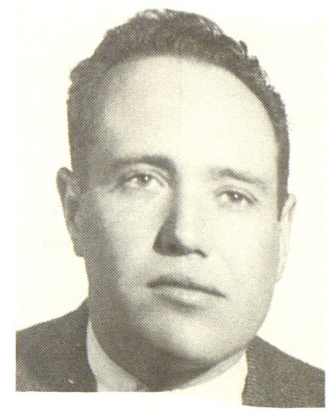

→ Josep Estela Salom

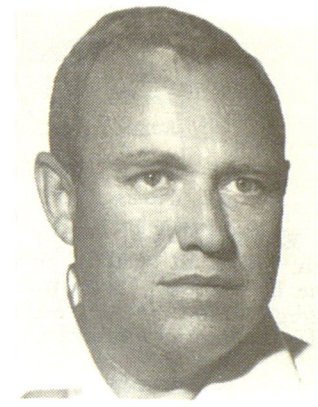

→ Miquel Estela Salom

ESTELA SALOM, MIQUEL (Palma 1924) Consignatari i esportista. Copropietari de la casa consignatària *Fills de Miquel Estela SA* (→). Com a regatista, fou campió d'Espanya, en la classe snipe (1948 i 1949).

ESTEL D'OR, S' Grup de teatre regional fundat el 1978 a la barriada de Son Fortesa (Palma), per Antoni Bennàssar. El nucli principal d'actors està format per Magdalena Gelabert, Miquel Coll, Antònia Camps i Baltasar Ferrer, entre altres. Ha representat obres com *Es negoci de don Ramon*, d'Antoni Vic; *Roncar de despert*, *La patinada de na Pili*, *Per uns calçons*, *Sa sordera de don Xim* i *Per una carta*, de Francesc Fuster i *Es pecat de sa germana*, d'Antoni Bennàssar, entre altres. Ha realitzat representacions a teatres i festes de barriada i a diferents indrets de Mallorca

ESTELES, CAS Rafal del terme de Sencelles. Documentat el 1688, pertanyia a Catalina Ferragut, de Ruberts. D'unes vuit quarterades, tenia cases velles i noves, aquestes edificades a mitjan s XVII. Estava dedicada a conreus de cereals i lleguminoses. (DF)

ESTELLENCS Municipi de Mallorca, situat al vessant nord-occidental de la serra de Tramuntana. Limita a gregal amb el terme de Banyalbufar, a llevant amb el d'Andratx i a tramuntana amb la mar. Amb una extensió de 13,12 km² i una població (1990) de 331 habitants (estellenquins o estellenquers), té una densitat de 25,22 h/km², inferior a la mitjana de la Part Forana. El clima, sec subhumit, presenta una mitjana anual de 16°C, 15°C-15,5°C d'oscil·lació tèrmica a l'interior i 14,5°C-15°C a la zona litoral. Pel que fa a les precipitacions, són abundoses (700-800 mm) a causa de la seva situació a sobrevent de les borrasques. Els vents predominants són el de tramuntana i el de mestral. El terme es caracteritza pel relleu accidentat, amb una elevació màxima situada al puig de Galatzó (1.026 m). Altres accidents orogràfics destacables són el puig des Corb (195 m), el de s'Hereu (237 m) i el de sa Teulera (197 m) a tramuntana de la vila; el vessant oriental de la serra des Puntals (882 m) i es Coll (656 m) al llevant; sa Boal de ses Fonts (500 m), situada a la falda septentrional del puig de Galatzó; el coll de sa Moleta Rasa (642 m) i la moleta Rasa (681 m) al migjorn; el coll des Morro (618 m), es Morro (635 m), el penyal des Morro (656 m), la serra des Pinotells (730 m), la penya Blanca (783 m), la moleta de s'Esclop (900 m), el puig d'en Cerdà (402 m) i el pas des Cossis (600 m) al llebeig; i el coll des Pi (240 m) al ponent. Hi ha nombrosos torrents de curt recorregut a causa de la proximi-

↓ Vista general d'Estellencs

tat dels cims de la serra de Tramuntana a la costa. Destaquen el des Quer, el des Gorgs, el de ses Serveres, el d'en Miquelet i el de s'Aigo. Aquests dos darrers, amb els respectius afluents, solquen la vall d'Estellencs, conflueixen al mestral de la vila i, posteriorment, desemboquen en es Broll, a la cala d'Estellencs, tot configurant una conca hidrogràfica de 7,7 km². El fort desnivell que hi ha, amb les pluges, determina una forta acció erosiva. Hi ha referències sobre els temporals produïts durant el mes de setembre del 1804 i del 1830, els quals causaren, entre altres estralls, esbaldregades de marjades i pèrdues de sòl. Al terme, hi ha set fonts (1985), de les quals destaca la de s'Ull de s'Aigo, que proveeix la vila. Quant a les cavitats naturals, n'hi ha 25 de catalogades (1989). Són significatius, per les seves dimensions, l'avenc des Pinotells i la cova de sa Tanca. El terme disposa de 6 km de costa espadada i poc articulada, amb els petits entrants de la cala d'Estellencs, i de sa Clota. De la costa sobresurten les puntes de na Lluenta, de s'Encletxa, Roja i de Son Serralta. Respecte a la geologia, la zona costera pertany a la unitat inferior de la serra de Tramuntana, solament visible ran de la costa entre Llucalcari i sa Dragonera, mentre que la interior correspon a la sèrie tectònica intermèdia. La primera unitat esmentada està constituïda per depòsits de gresos rojos, coneguts popularment com a pedres esmoladores, del triàsic inferior (secundari). Sobre aquests depòsits apareixen estrats de calcàries, dolomies i margues vermelles amb guix del triàsic mitjà,

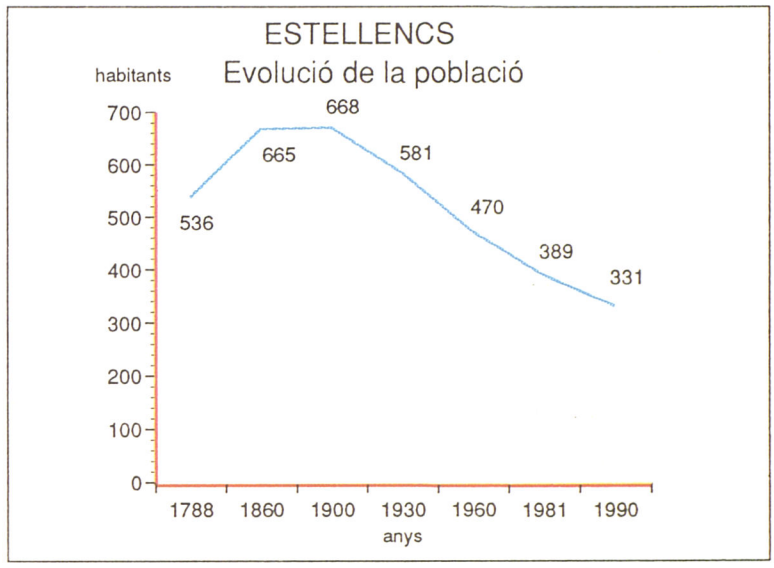

que pertanyen a la segona sèrie tectònica o unitat intermèdia. Els sòls característics són els bruns calcaris. Respecte de la vegetació, predomina el pinar (pi blanc) al llarg de la franja litoral, aproximadament des de la punta de s'Encletxa fins a la de Son Serralta, i al vessant septentrional del puig de Galatzó. L'alzinar ocupa la falda oriental del puig des Puntals. La garriga d'ullastre i garballó ocupa el llebeig del terme, entre la punta de s'Encletxa i la de s'Algaret, per una banda, i el penyal des Morro, per l'altra. La vila (150 m) s'aixeca a la part mitjana de la vall i ocupa uns 0,0764 km² de superfície urbana. Al voltant del nucli es dóna un poblament dispers de petites explotacions agrícoles dedicades al cultiu de productes hortícoles per a l'autoconsum. L'agricultura de secà, també practicada a les marjades, està representada per l'olivera, l'ametler, el garrover i els cereals (ordi i civada). Al terme, destaquen les possessions des Collet, Son Serralta i es Putxet a tramuntana de la vila; es Salt a gregal; Son Fortuny a migjorn; sa Coma d'en Vidal i es Grau a llebeig; i cas Xocolater a ponent. Fins a principis del s XX, l'accés a Estellencs es feia a través del camí que passa per les possessions de Son Fortuny, Son Lloret, s'Ermita, sa Muntanya i Son Fortesa. La necessitat de comunicació amb els pobles veïns de la serra de Tramuntana determinà la construcció de les carreteres que van cap a Banyalbufar i Andratx.

↓ Morro d'Estellencs

↓ Costa d'Estellencs

Bellavista
Tanca de Baix
A LA CALA
Es Noguer
C. de la Atanasi Palmer
Vaquet
Mar
Antoni Maura
Magraners
Triquet
Patro Palmer
Placeta Palmer
Cavalleria
Es Triquet
Torre d'en Tem Alemany
Alemany
Rector Palmer
Plaça de la Constitució
C. de sa Siquia
A Banyalbufar
Villeta
Miguel de Cervantes
Cas Pintor Vidal
Son Llarg
S'Arraval
Eusebi Pascual
Sa Plana de Baix
Sen Garriga
Cami Vell d'Andratx
A Andratx
Sa Plana de Dalt
Ca l'Amo en Pau
Estellencs
Escala
0 12 24 36 48 60 m.
N
Estellencs

Quant a l'etimologia, el nom d'Estellencs apareix documentat per primera vegada Stellenchs el 1234. La teoria més acceptada és la de Joan Corominas i Josep Mascaró Passarius (1989), segons la qual deriva d'un mot format a partir de l'arrel *Stilia*, d'origen mossàrab, que ha donat lloc a nombrosos noms de persona germànics.

↑ Estellencs, sa Plana de Dalt

HISTÒRIA

La informació sobre la prehistòria i l'edat antiga és molt escassa, i no hi ha cap jaciment arqueològic inventariat. Únicament s'han trobat derelictes a la costa des Grec, deixalles humanes a la cova des Morts i, segons Joaquim Maria Bover, restes arqueològiques romanes en es Collet, el 1775. A l'època islàmica, formà part del *juz* d'*Al-Ahwaz* (Palma). Com la resta de la serra de Tramuntana, no fou conquerit pels catalans fins al 1231. En el Repartiment de Mallorca, correspongué al bisbe de Barcelona i formà part de la baronia del Pariatge fins al s XIX. El 1234, es creà la cavalleria d'Estellencs, que el bisbe de Barcelona va cedir a Bernat de Magoda amb la condició de mantenir dos cavalls armats. Jaume III de Mallorca la cedí a Alamany de Móra i, posteriorment, la confiscà el rei Pere el *Cerimoniós*, que després l'atorgà a Jaume Roig. El 1383, Gualbert Roig, la va vendre a la família Serralta. A la meitat del s XV,

↓ Estellencs, torre d'Antelm Alemany

↓ Estellencs, campanar de l'església, antiga torre de defensa

Torre de l'Església.

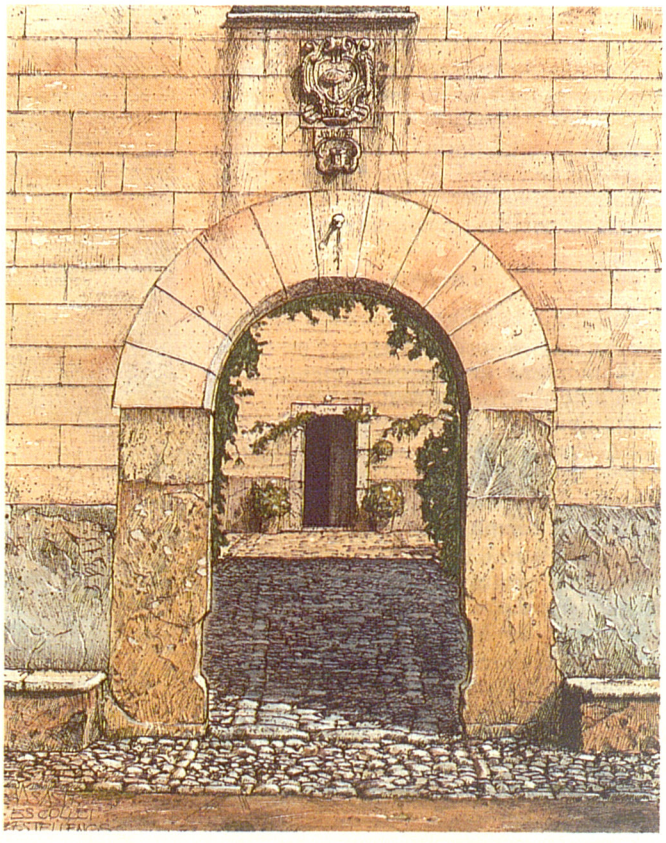

Es Collet.

Carrer empedrat.

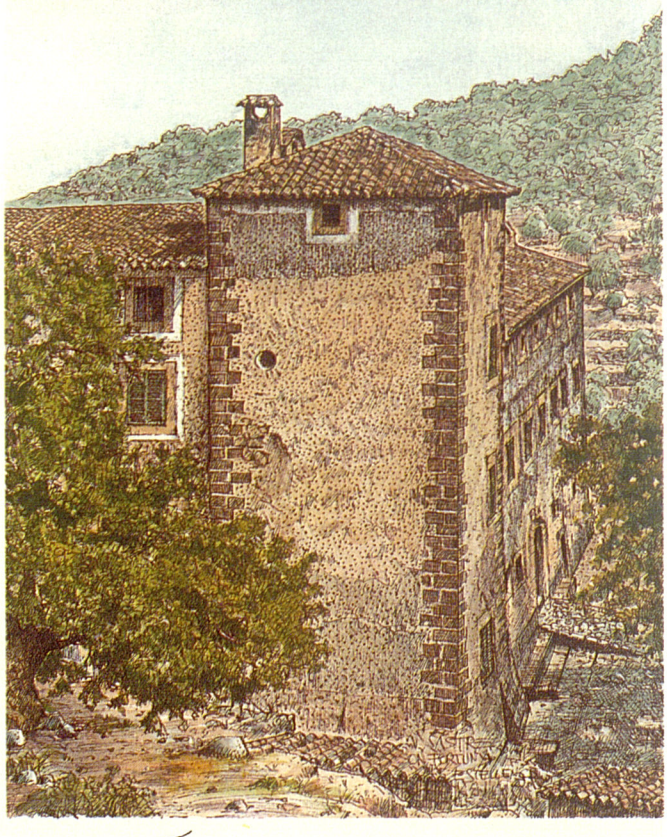

Son Fortuny.

↑ Estellencs, finestres medievals de la torre d'Antelm Alemany

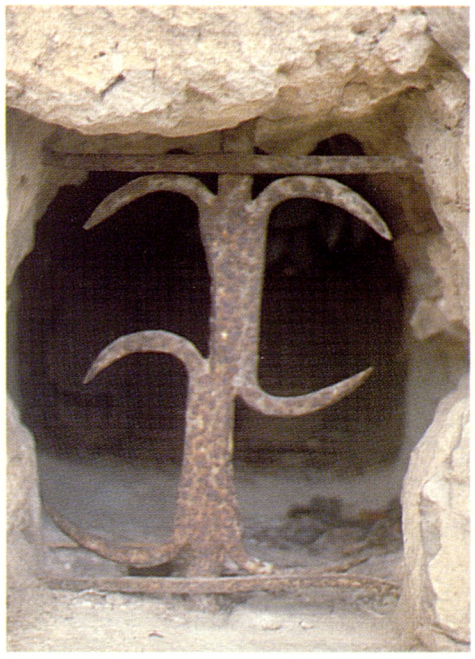

↑ Estellencs, casa antiga del carrer de sa Síquia

posseïen indivisament aquesta cavalleria les famílies Móra, que havia recuperat part del seu patrimoni, i Serralta. Succeïren els Móra, Joan de Copons i la família Fortuny, que va posseir la meitat de la cavalleria, fins que aquestes s'extingiren a començaments del s XIX. Els Fortuny, però, conservaren en propietat bona part del terme. Així, cap al 1870, eren propietaris de la possessió de Son Fortuny, amb una extensió de 507 hectàrees. La família Serralta, que tenia l'altra meitat de la cavalleria d'Estellencs, fou succeïda pels Moragues de Valldemossa (1594), que adquiriren la possessió de Son Serralta i tots els altres drets i propietats. Encara que la cavalleria estava fundada sobre tota la vall, sembla que els cavallers es limitaren a posseir una alqueria cadascun i a cobrar-ne els alous. Així, s'establí part del terme i nasqueren altres possessions i llocs. Va dependre de Puigpunyent fins al 1913, quan es va convertir en municipi independent. El primer batle fou Antoni Moragues. Eclesiàsticament, també va dependre de Puigpunyent fins al 1913, en què adquirí categoria de parròquia. Sembla que la primera església d'Estellencs data del s XV. Segons l'historiador Joan Binimelis, hi va haver estellenquins que participaren en la Germania el 1521. Durant el s XVI, hagué d'afrontar diverses incursions musulmanes. El nucli urbà d'Estellencs adquirí una certa importància a començaments del s XVIII. Aquest nucli s'establí al llarg de la vall, en direcció a la mar, aprofitant les millors terres de conreu. Posteriorment, s'engrandí amb la parcel·lació dels predis més propers. La població anà augmentant i arribà al màxim el 1887, amb 698 habitants. Durant el s XX, a començament del

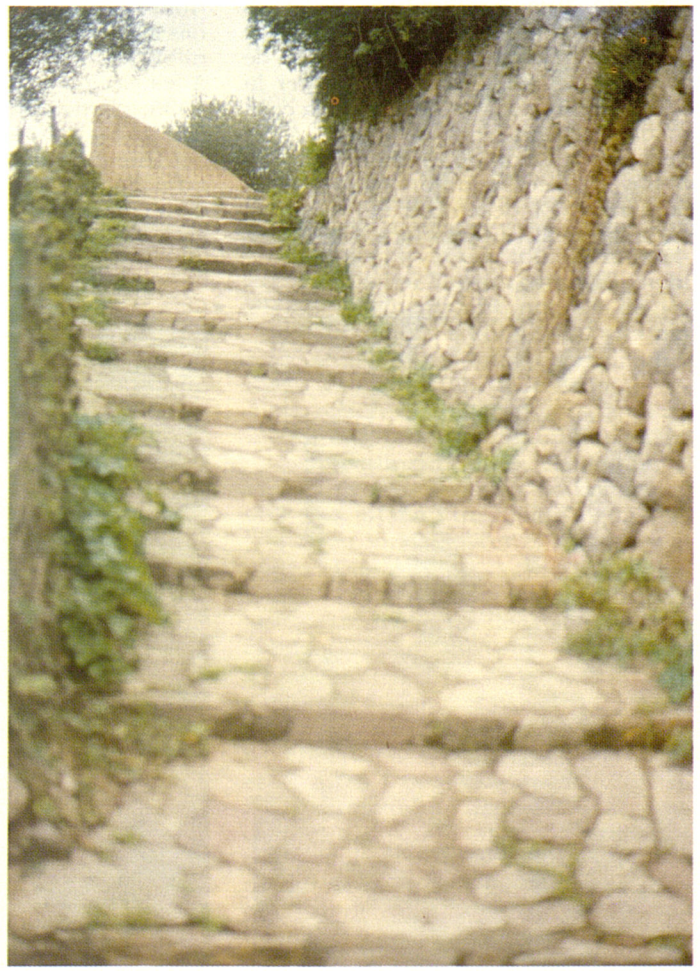

→ Estellencs, carrer de s'Arraval, un dels més antics del poble

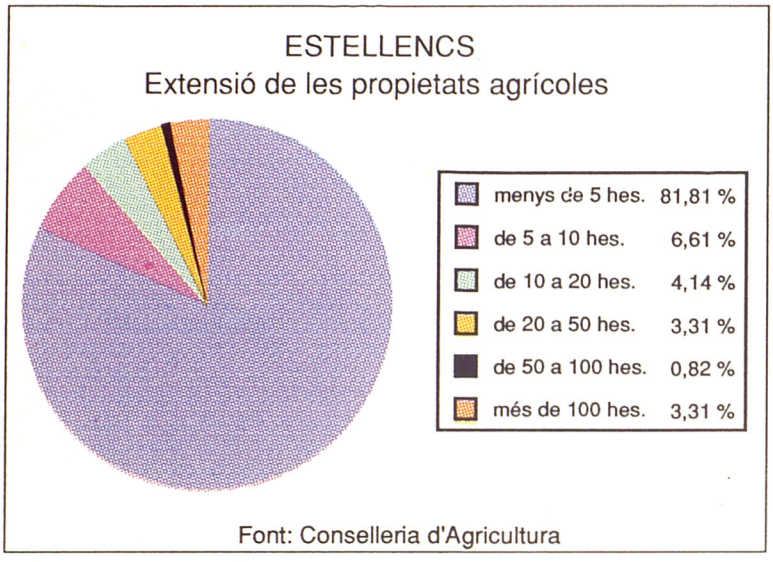

↑ Estellencs, carrer d'Alemany

qual hi va haber alguns emigrants a Cuba, la població ha anat minvant a causa de la decadència de l'agricultura de muntanya. Predominaven els conservadors i els carlins. Al principi del s XX, l'Ajuntament començà a organitzar alguns serveis i una certa ordenació urbanística. A les eleccions municipals d'abril del 1931, només es presentà una candidatura de caire conservador, i fou elegit batle Bernat Alemany, representant dels amos de possessió. Aquest es preocupà per la construcció de les escoles i per la consolidació d'una plaça de metge. A les eleccions a Corts de juny del 1931, hi va haver un cert equilibri entre dretes i esquerres. El desembre del 1932, el batle fou destituït i es formà una gestora presidida per Antoni Gil, en la qual hi havia un representant obrer. A les eleccions municipals del 1933, tornaren a triomfar les dretes, i Bernat Alemany ocupà novament la batlia. Una quarantena d'obrers estellenquins organitzaren una secció de la Unió General de Treballadors, que depenia de la Federació Gremial Esporlerina, i aconseguiren l'aplicació d'algunes millores socials. També s'hi organitzà l'Esquerra Republicana Balear. A les eleccions generals del 1933 i del 1936, guanyaren àmpliament les dretes. Aquest darrer any, però, a causa del triomf de les esquerres a nivell estatal, l'Ajuntament fou suspès i es nomenà una gestora composta per tres socialistes i dos republicans i presidida per Bartomeu Perelló. Quan s'inicià la Guerra Civil, els revoltats contra la República no hi trobaren resistència. Tornà a ocupar la batlia Bartomeu Alemany i s'organitzaren milícies per fer guàrdia a la costa. La repressió contra els republicans no va passar de destitucions i multes. Després del llarg parèntesi del franquisme, amb la restauració de la democràcia no s'ha alterat el predomini conservador. El 1977, els partits de centre i de dretes, obtengueren majoria, que han man-

↓ Raconada d'Estellencs

↓ Sortida d'Estellencs cap a Andratx

BATLES s XX

Atanasi Palmer i Palmer	1900
Bartomeu Julià Simó	1904
Atanasi Palmer i Palmer	1911
Salvador Balaguer Palmer	1918
Bartomeu Balaguer Alemany	1921
Antoni Martorell Castanyer	1923
Bernat Alemany Palmer	1930
Antoni Gil Llabrés	1932
Bernat Alemany Palmer	1933
Bartomeu Perelló Balaguer	1936
Bernat Alemany Palmer	1936
Francesc Palmer Bestard	1938
Antoni Moragues Fornés	1945
Gabriel Alemany Bauzà	1959
Bernat Sastre Tomàs	1976

tengut a les eleccions del 1982 i del 1986. A les autonòmiques, s'ha seguit la mateixa tendència, i els partits autòctons no han superat el 7,5% dels vots (Unió Mallorquina, el 1983).

↑ Sortida d'Estellencs cap a Banyalbufar

ECONOMIA

L'agricultura fou la base econòmica estellenquina fins avançat el s XX. A partir de l'època romana s'hi va consolidar el cultiu de la clàssica trilogia mediterrània —cereals, vinya i olivar—. Durant el període islàmic es desenvolupà l'horticultura entorn de les fonts i dels torrents. La Conquesta catalana (1229-30) no trencà la intensificació del cultiu de l'olivera i la vinya, i no evità que s'hi instal·làs un aclaparador sistema latifundista. La situació de les terres més fèrtils a prop de la mar, hi determinà l'expansió dels cultius. L'escarpada orografia obligà els pagesos a amargenar el terreny. La dedicació a aquesta activitat agrícola prosseguí al llarg dels s XIV-XV, amb una petita cabanya ramadera (ovelles, porcs, conills, aviram) que proveïa de carn els estellenquins. La depressió econòmica del s XV, fruit de la crisi general, es manifestà en la disminució de la producció agrícola. El 1581, les grans propietats ocupaven més del 50% de la superfície del terme i les petites en representaven el 46,2%. El s XVII, s'hi produí un lleuger augment de la gran propietat, que passà a representar el 68,88 %, que mentre el minifundi disminuí en un 6,9%. En l'estim general del 1685, hi ha documentades quatre possessions valorades en 39.000 lliures, devuit horts amb un valor mitjà de 281,11 lliures —un dels més elevats de la serra de Tramuntana—, vuit horts adscrits i una rota. El nombre de propietaris era de 85, que representaven el 21,79% de la població; aquest percentatge era un dels menys elevats de tots els municipis de la zona. Durant el s XVIII, s'hi produí un increment notable de les finques dedicades al cultiu d'una olivera de gran qualitat. El seu nombre passà a esser de 24, 19 de les quals estaven adscrites a altres terres, amb un valor mitjà total de 998,66 lliures. La vinya experimentà un increment notable. El mateix segle, hi ha documentats una tafona i un molí d'aigua fariner. Al cultiu de l'olivera i la vinya, s'hi afegia el de cereals, de lli i d'hortalisses. El 1695, la possessió més important del terme d'Estellencs continuava essent la de Son Fortuny, estimada en 21.000 lliures. El s XVII, la vida artesana es reduïa a dos paraires i dos teixidors de lli. El s XVIII, encara es cultivava la vinya, sobretot a les zones de ses Costes i es Amitgers. El 1789, hi ha documentats dos molins d'aigua, que amb diverses fonts naturals nodrien els horts de les possessions i les petites propietats. El 1794, la producció d'oli de qualitat constituïa l'activitat agrícola més destacable, amb 550 quartons. A l'obtenció d'oli, s'hi afegia

↓ Estellencs, hort de cal Amo en Pau amb el Galatzó al fons

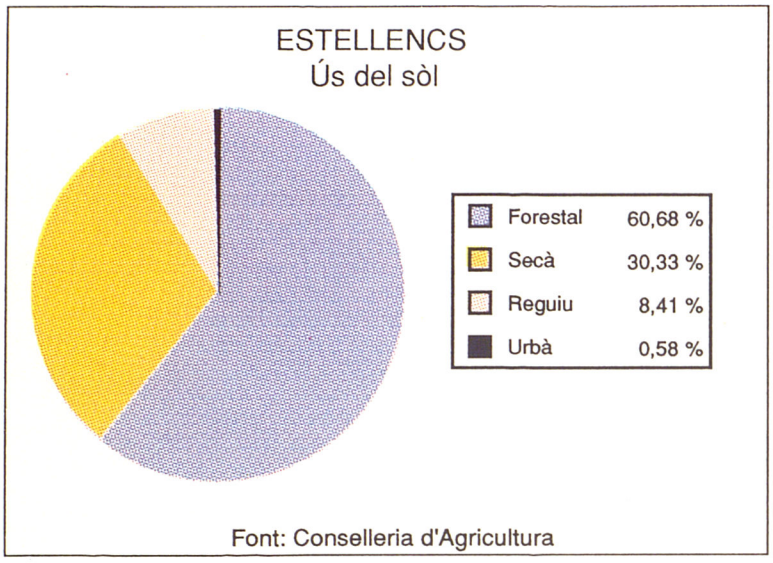

Font: Conselleria d'Agricultura

↑ L'hoteleria ocupa un lloc destacat de l'economia d'Estellencs

la de vi blanc, amb 300 quartons, la de blat, amb 200 quarteres i la de d'ametles, amb 100 quarteres. Al mateix temps, s'hi desenvoluparen el cultiu de la morera per alimentar cucs de seda i el cultiu del cànem. La ramaderia es reduïa a una petita cabanya de bestiar oví, porcí i caprí, a més d'aviram. El 1817, l'oli encara era l'article més important de l'agricultura estellenquina. Segons l'*Apeo* de Garay (1818), el terme es repartia entre boscs (47,25%), olivar (43,75%), camps de conreu (6,69%), vinya (1,19%) i horts (1,04%). L'increment demogràfic de la primera meitat del s XIX hi determinà una lleugera pressió sobre la terra i una part de la gran propietat es parcel·là. El 1863, les deu principals propietats significaven un total de 945 hes, que representaven el 76% del terme. El minifundisme es va mantenir amb petits horts situats al voltant del poble. El 61,61% de la contrada (1863) estava ocupat per garrigues i boscs, mentre que els conreus en representaven només el 38,38%. Les necessitats alimentàries d'una població en lleuger creixement imposaren un augment del cultiu de cereals. Eren també importants les àrees dedicades a oliverar (285 hes), garroverars (55 hes) i reguiu (23 hes). La producció mitjana de garroves per hectàrea era de les més elevades de l'Illa, després de les de Sencelles i Búger. El 1830, la producció d'oli hi permetia el funcionament de 15 bigues d'almàssera. Al llarg del s XIX, s'explotaren els recursos naturals del municipi, com l'alabastre, la pedra d'esmolar (sobretot a prop de la mar), l'ocre, així com el guix i el jaspi negre. La vinya, que mai no es recobrà de la destrucció de la fil·loxera, fou substituïda pels cultius d'horta. A partir d'aquest moment, es començà a desenvolupar el cultiu de la tomàtiga, que es complementava amb la sembra de mongetes tendres, faves, cols i altres hortalisses. La producció de tomàtigues, majoritàriament de la variant de ramellet, arribà a ocupar-hi

CENS RAMADER
(caps)

Oví	503
Caprí	65
Porcí	18

ARBRES FRUITERS
(ocupació en hectàrees)

Oliveres	278
Ametlers	39
Garrovers	30

ALTRES

Hortalisses	41
Patates	17
Farratges	14
Llegums	13

↓ Estellencs, hotel

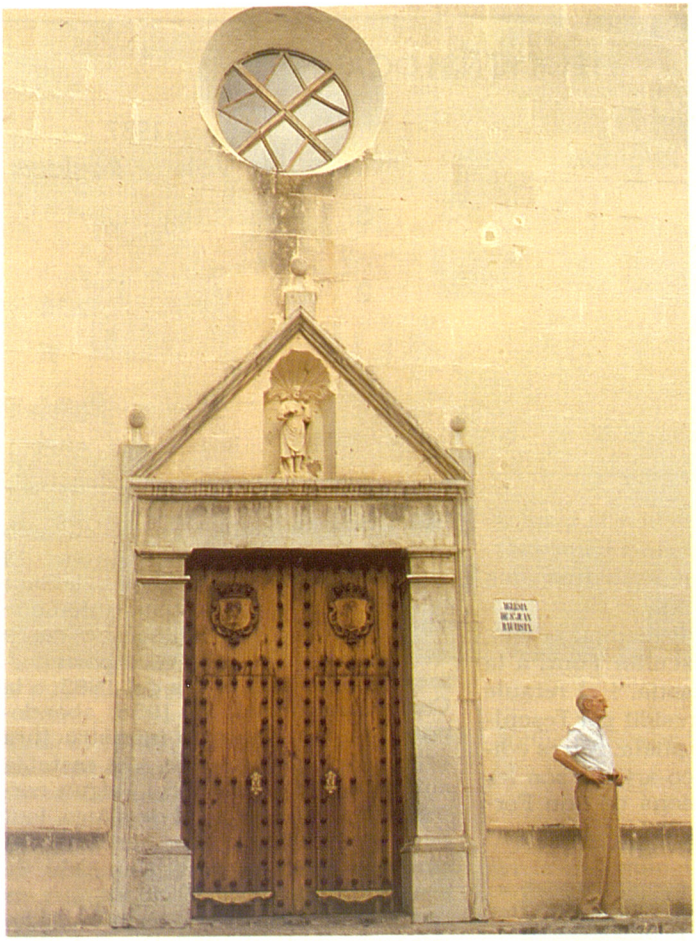

↑ Portal de l'església d'Estellencs

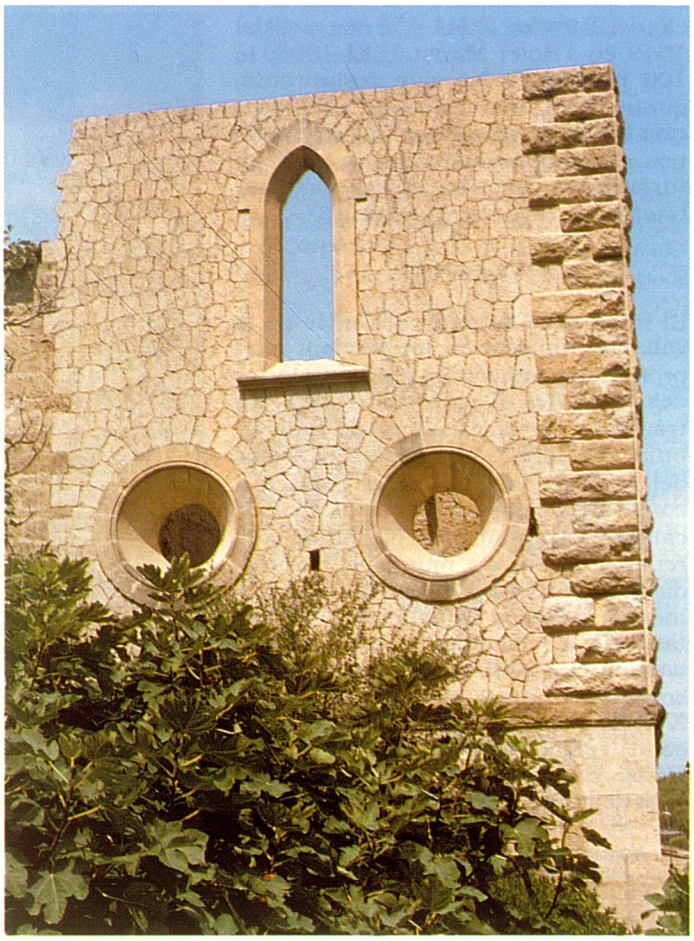

↑ Església inacabada d'Estellencs

unes 25 hes, que es regaven sobretot amb l'aigua de les fonts de Son Fortuny i del Forat d'Amunt. Al principi del s XX, conjuntament amb Banyalbufar, es fundà una societat dedicada a la seva exportació. L'economia d'aquest moment es complementava amb l'activitat contrabandística, primer amb la picadura de tabac i el cafè, que escassejaven a l'Illa, i després amb el niló i els electrodomèstics. Tots aquests productes es transbordaven a alta mar per dur-los a les coves naturals, on eren amagats. Finalment, eren transportats a Galilea o al cementeri de Palma. Després de la Guerra Civil, se sembraren patates primerenques, llimoneres i melicotoners. També fou substituïda part de la producció de tomàtiga de ramellet per la de varietat rodona. El 1988, la superfície dedicada als terrenys forestals ocupava un 69,13%, la de secà un 28,04% i la de reguiu un 2,82%. Els cultius predominants són l'ametler, l'olivar, el garrover, els arbres fruiters i les hortalisses. Des de la dècada dels 80, l'agricultura de muntanya hi és subvencionada, a causa de les seves limitacions. El 1990, hi ha una petita activitat pesquera que se centra en les captures de peix roquer, llagosta i raor. El predomini de l'economia basada en l'agricultura i la ramaderia es mantengué fins a l'arribada del turisme, que es manifestà amb la construc-

↓ Estellencs, carrer d'Eusebi Pascual

ció del Parador (1944-45), convertit el 1948 en l'Hotel Maristel. El 1990, té 100 places. Hi ha cinc restaurants, quatre bars, una cafeteria, un forn i una botiga de ceràmica. L'oferta turística s'orienta principalment cap a un turisme selecte i a la construcció d'habitatges de segona residència.

VIDA SOCIAL

El nucli urbà se situa al centre de la vall. És emplaçat en un pendent molt pronunciat i envoltat de grans marjades dedicades als conreus d'horta. És travessat per la carretera de Banyalbufar a Andratx, que separa el sector del raval de la resta de la població i constitueix el carrer principal. S'hi localitzen l'Ajuntament, l'oficina de correus, el dispensari municipal, l'aturada d'autocars i l'església parroquial, a més de diversos establiments de restauració i comerços. L'església fou bastida el s XVII, probablement en el solar d'un primer temple edificat el s XV. Ampliada a finals del s XIX, ha estat remodelada en diverses ocasions. És parroquial des del 1913 i està dedicada a la Decapitació de sant Joan Baptista. Adossada a la torre de defensa, habilitada com a campanar, té planta rectangular amb una sola nau, coberta amb volta de canó, i sis capelles laterals. Hi destaquen la talla de santa Rita, de l'escultor Font, a la capella de sant Sebastià, i el retaule major, del s XVIII, presidit per l'escultura de sant Joan Baptista. Altres edificis d'interès històrico-artístic són les cases de les possessions de Son Fortuny, Son Serralta i es Collet, amb oratoris que foren d'ús públic. El 1873, les religioses Germanes de Sant Agustí hhi crearen una comunitat que s'allotjà, en un principi, en unes cases de la possessió des Pont, posteriorment a Son Llarg i, des del 1883, a la Casa Consistorial. El 1958, abandonaren la vila. Quant a infrastructura urbana, el clavegueram s'hi instal·là entre el 1960 i el 1965 i l'aigua corrent, que prové de s'Ull de s'Aigo, font de la possessió de Son Fortuny, s'hi canalitzà entre el 1980 i el 1989. Té electricitat des del 1926, en què es bastí una petita central tèrmica. El telèfon s'instal·là el 1957. Des del 1978, disposa de recollida de fems, primer a través d'un consorci entre els municipis limítrofs (Banyalbufar, Calvià, Esporles i Puigpunyent) i, des del 1984, com a servei regular tres vegades setmana, amb un vehicle del Govern Balear. La carretera a la mar es construí el 1936, fou asfaltada el 1976 i ha sofert contínues reparacions fins al 1988. L'escola pública, inaugurada el 1960, té dues unitats (una per a preescolar i primera etapa d'Educació General Bàsica, i una altra per a la segona etapa. El 1990, disposa de dos professors i per als 22 alumnes. Durant el s XIX, l'ensenyament fou impartit pel vicari de la parròquia de Puigpunyent i, entre el 1873 i el 1958, per les religioses Germanes de Sant Agustí. A la Casa de Cultura, inaugu-

ELECCIONS LOCALS

	1979		1983		1987	
	Vots	Regidors	Vots	Regidors	Vots	Regidors
AP-PL			145	5	158	7
CD	-	-				
PSOE	-	-	55	2		
PTI	4	-				
UCD	127	7				
BATLE	Bernat Sastre - UCD		Bernat Sastre - AP-PL		Bernat Sastre - AP-PL	

↓ Ajuntament d'Estellencs

CONSISTORI A 1990

Bernat Sastre Tomàs (AP-PL)	Batle
Antoni Palmer i Palmer (AP-PL)	Tinent de batle
Jaume Calafell Pol (AP-PL)	Depositari
Bartomeu Palmer Mulet (AP-PL)	Regidor
Paulino Sánchez Herranz (AP-PL)	Regidor
Rafael Gracia Lacasa (AP-PL)	Regidor
Bartomeu Vidal Mulet (AP-PL)	Regidor

↑ Vista parcial d'Estellencs

rada el 1986, hi ha una biblioteca on es realitzen reunions i conferències de tipus cultural. Per als esports, té un camp municipal de futbol començat a construir el 1947, situat en terrenys de la possessió des Collet i, a l'escola, un camp de bàsquet. L'assistència sanitària és proporcionada per un metge. Té una oficina bancària, que hi fou inaugurada el 1984. El terme pertany al partit judicial de Palma. Des del 1920, hi ha comunicació diària amb Banyalbufar, Esporles i Palma, a través d'un servei d'autocars. A partir del 1943, funcionà una agrupació de ball de bot i, el 1990, n'hi ha una dirigida per Catalina Palmer i Palmer. Del 29 al 31 d'agost, s'hi celebren les festes patronals en honor de sant Joan Baptista, patró del municipi, de santa Rosa de Lima, copatrona, i de sant Ramon Nonat. Gabriel Palmer Bestard, que finançà diverses millores del nucli urbà, n'és fill predilecte i la seva esposa, Eulàlia Roca, filla adoptiva. Altres personatges són Joan Palmer Bestard, primer rector de la parròquia, el catedràtic Pere Jover Balaguer i el pintor Mateu Vidal Riera.

ESTELLENCS, CALA D' Situada a 1,5 km al nord-oest del nucli urbà d'Estellencs, entre ses Pedrisses i la pedra des Vicari. Hi desemboca el torrent de s'Aigo. S'utilitza com a varador de petites embarcacions. (M)

ESTELLENCS, CAVALLERIA D' Al terme d'Estellencs. Documentada el 1685, estava valorada en 5.000 lliures. (DF)

ESTELLS, CODOLAR DES A la costa meridional de l'illa de Cabrera, situat entre la cova des Calamars i cala Ensiola. (M)

ESTELLS, ES Grup d'esculls de la costa meridional de l'illa de Cabrera, anomenats Estell des Dos Colls, Estell de s'Esclata-sang, Estell de Fora i Estell Xapat. Quan fa mal temps, resulten molt perillosos per a les barques de pesca. (M)

ESTEL NEGRE Publicació de periodicitat irregular, apareguda a Palma el maig del 1989. Subtitulada *Revista Llibertària de Mallorca*, és l'òrgan d'expressió de l'Ateneu Llibertari Estel Negre, de Palma. Escrita en català i en castellà i sorgida per a la difusió del pensament àcrata, analitza especialment la política, l'ecologia i el turisme.

ESTELRIC, DAMIÀ (Mallorca s XVIII - XIX) Prevere. Fins al 1809, fou rector de Porreres. Aquest any, s'oferí voluntari a la sol·licitud d'un capellà feta pels presoners francesos de Cabrera. En fou nomenat rector i ocupà el càrrec fins al 1814. A més d'exercir

→ Cala d'Estellencs

↑ Joan Estelric

el seu ministeri, ajudà a organitzar la vida dels captius i els servì com a intermediari davant les autoritats mallorquines.

ESTELRIC, JOAN (Palma 1566 - Aragó 1626) Prevere. Fou canonge de la Seu de Mallorca i col·laborà amb el bisbe Joan de Vic i Manrique. Es traslladà a Catalunya, on ocupà una canongia a Vic. El 1623, fou nomenat bisbe de Jaca (Aragó). El 1626, va assistir a les Corts de Calataiud (Aragó). Aquest mateix any, fou nomenat bisbe de Càller (Sardenya), càrrec que no arribà a ocupar.

ESTELRIC, SON Antic rafal del terme de Palma, situat al lloc de sa Muntanya, prop de Sant Magí. Confrontava amb Son Riera, sa Casa Blanca i el camí de Son Vida. Documentat el 1575, pertanyia a l'honor Antoni Estelric, mercader, de qui prengué nom. Tenia cases i 18 quarterades de terres. Feia una renda anual de 85 lliures. (DF)

ESTELRICA, S' Possessió del terme d'Artà, situada entre sa Jordana, Bellpuig i Son Ramon. Documentada el 1787, pertanyia a la família Dameto. Era una propietat mitjana, amb cases, conreus de cereals i una important ramaderia ovina. Hi destaca un gran talaiot estudiat per L Ch Watelin el 1909 i Else Seeger el 1932. (DF/M)

ESTELRIC CAPÓ, GABRIEL (Palma 1868 - 194?) Prevere i escriptor. Fou ordenat sacerdot el 1893 i va estar adscrit a la Seu de Mallorca des del 1896, com a salmista. Publicà *Une issue agréable. Comte-rendue d'une excursion à Sóller, Lluch et Pollensa* (1907), *Los piratas del Mediterráneo* (1933) i *L'enseignement de la langue française aux îles Baléares*. (GS)

ESTELRIC FUSTER, PERE (Santa Margalida 1845 - Palma 1912) Agrònom. Catedràtic d'agricultura de l'Institut Balear. Fou pensionat per la Diputació Balear per estudiar a Holanda i a França. Col·laborà a l'almanac de *El Isleño* i *Museo Balear*, i escriví un gran nombre d'obres sobre agricultura, com *La higuera y su cultivo en Mallorca* (1888), *Guía práctica para la aplicación de los abonos químicos o minerales con las fórmulas calculadas para los terrenos de las Baleares* (1900), *El almendro y su cultivo en el mediodía de España e Islas Baleares* (1907) i *El albaricoque, el cerezo y el ciruelo* (1908). També és autor, amb Ignasi Moragues i Josep Capdepont, de *Catálogo Metódico de los coleópteros observados en las Islas Baleares* (1885) i de *Las cuevas del Pirata del predio de Son Forteza del término de Manacor* (1897). Traduí algunes obres del francès al castellà, com *Un hiver à Majorque*, de George Sand (1902).

ESTELRICH ARTIGUES, JOAN (Felanitx 1896 - París 1958) Polític i escriptor. Cursà els seus primers estudis a Maó, on fundà la *Gaceta de Menorca (1913)*. L'any següent s'instal·là a Palma. Publicà poemes a *La Aurora* i col·laborà a *La Vanguardia Balear*. El 1917, va fundar *La Veu de Mallorca*, des d'on propugnà un mallorquinisme catalanista com a única alternativa per a una Mallorca provinciana i castellanitzada. Aquest setmanari fou l'òrgan del Centre Regionalista de Mallorca, en el qual militava. Poc després, marxà a Barcelona, on col·laborà a *La Veu de Catalunya* i s'afilià a les joventuts de la Lliga Regionalista de Catalunya. Treballà a diverses editorials, com la Gustau Gili i l'Editorial Catalana i col·laborà estretament amb Francesc Cambó. Participà en la fundació d'Expansió Catalana (1919), una entitat destinada a difondre internacionalment la cultura catalana, i actuà prop de la Societat de Nacions, a Ginebra. El 1921, Joan March Ordinas, probablement per acostar-se al catalanisme, el cridà a Palma per a fundar i dirigir *El Día*. Creat amb la intenció de renovar el periodisme mallorquí, aglutinà intel·lectuals, artistes, nacionalistes i liberals. Al cap de mig any, bé per creure que no podria portar a terme el seu projecte, bé per l'enfrontament que sorgí entre Cambó i March, tornà a Barcelona. El 1922, treballà amb Cambó en la creació de la Fundació Bernat Metge, que Estelrich va dirigir fins a la seva mort. Durant la dictadura de Primo de Rivera, fou el responsable de la campanya de la Lliga per difondre internacionalment el problema català. També representà la Lliga en les organitzacions i ells congressos

↓ Obra de Pere Estelric Fuster

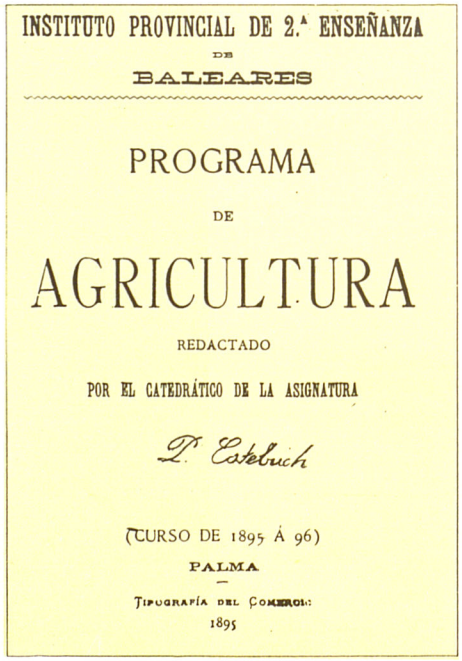
INSTITUTO PROVINCIAL DE 2.ª ENSEÑANZA
DE
BALEARES

PROGRAMA
DE
AGRICULTURA

REDACTADO
POR EL CATEDRÁTICO DE LA ASIGNATURA
D. Estelrich

(CURSO DE 1895 Á 96)
PALMA
TIPOGRAFÍA DEL COMERCIO
1895

↓ Joan Estelrich Artigues

RENOVACIÓ

Som revolucionaris en el sentit que no podem conformar-nos de cap de les maneres amb l'actual realitat mallorquina. ¿I qui és que sosté la realitat actual? L'opinió majoritària. Ens cal, idò, crear una altra opinió i oposar-la a la d'avui dia, fins que resulti triomfant; ens cal anar contra l'opinió que ara domina a casa nostra.

(...) Aquesta condició renovelladora és lo que imprimeix caràcter al nostre moviment, davant el mallorquinisme que en diríem partidari del *statu quo*. Ben mirat, a Mallorca no renegarà ningú d'esser-hi nat; tothom és mallorquinista, en un grau menor o major. Però, aquesta extensa gamma de mallorquinistes, podem xapar-la de manera que en una banda quedin tots els qui es conformen amb la realitat actual i a l'altra tots els qui no s'hi conformen. Nosaltres som d'aquests darrers.

El primer mallorquinisme consisteix a destinar la llengua pròpia a l'ús familiar i reservar a la llengua importada el predomini absolut en tots els actes de la vida cívica; a voler respecte per a la personalitat de la regió, sense llevar, però, cap de les atribucions al poder central; en aplaudir i admirar tots els mallorquins que despunten o volen despuntar, maldament sia amb notòria injustícia o insuficiència... Tot això passa avui dia; la nostra llengua no pot penetrar en els organismes oficials; aquí s'estimen essencials per a Espanya les prerrogatives del Govern de Madrid: aquí aconsegueixen una petita glòria provinciana totes les nul·litats amb gosadia...

(...) Els mallorquinistes que tenen això per programa no importa que s'apleguin per a la lluita; abans de néixer ja havien triomfat; no importa que treballin ni que accionin sobre l'opinió; ells són la resultància de l'opinió dominant, els conservadors, els passius, els estacionaris, els qui es defensen de tota innovació o reforma.

I ara preguntam. En els greus moments actuals de replasmació del món, ¿pot, un bon patriota mallorquí, romandre indiferent a l'espectacle de fora? Quan tothom reconeix el fracàs del règim centralista i aquest està a punt de caure, i és lícit que un bon patriota mallorquí no es preocupi del que haurà de fer quan les doctrines autonòmiques triomfin definitivament? Quan arreu de la terra es noten els començaments d'una era novella en la història de la humanitat, ¿no és indigne que el nostre poble es mostri tan estacionari i tan respectuós com sempre de les fórmules mortes o endarrerides?

Per a poder respondre com cal a aquestes preguntes nosaltres, enfront del mallorquinisme conformista, aixecam el nostre mallorquinisme renovador, contrari, naturalment, de l'opinió dominant i que no s'acontenta de les misèries provincianes, sinó que treballa per donar a la cultura de la pàtria renascuda, i de tot el món, el fruit de la seva energia pròpia, la flor de la seva modalitat inconfusible.

Joan Estelrich, *La Veu de Mallorca,*
juliol de 1917

que tractaven el tema de les minories nacionals. Col·laborà en periòdics de Barcelona, Madrid, París i Buenos Aires. Durant la II República fou elegit diputat per Girona de la Lliga Catalana (1931-36). Fou favorable a la possibilitat que Mallorca es federàs amb Catalunya, i així s'expressà a les Corts Constituents el setembre del 1931. Va esser president en funcions de la comissió d'Instrucció Pública del Parlament espanyol (1934-35), i el 1935 s'oposà a la separació de Mallorca del districte universitari de Barcelona. Des del 1933, fou membre del consell de govern de la Lliga Catalana i, a partir del 1934, redactor del setmanari *Després*. També col·laborà a *La Nostra Terra*. El 1935, fou membre de la delegació espanyola a l'Assemblea de la Societat de Nacions. El juny del 1936, formà part del Comitè d'Enllaç de la Comunitat Cultural Catalano-Balear i signà la *Resposta al Missatge dels Catalans*. Aquest any era el delegat espanyol a la Comissió de Cooperació Intel·lectual de la Societat de Nacions; l'inici de la Guerra Civil el trobà a Budapest, on organitzava una conferència per a la Societat de Nacions. D'acord amb Francesc Cambó, donà suport a les forces aixecades contra el govern de la República. A partir del 1937 i fins al 1939, dirigí a París *Occident. Le bi-mensuel franco-espagnol*, una publicació favorable al govern de Burgos. Quan acabà la guerra, tornà a Catalunya, on col·laborà en diverses publicacions, com la revista *Destino* i el *Diario de Barcelona*. El 1949, dirigí a Tànger (el Marroc espanyol) el diari *España*. El 1952, va esser nomenat delegat d'Espanya a la Unesco, càrrec que va ocupar fins a la seva mort. És autor d'importants llibres sobre nacionalisme i minories nacionals, com *Per la valoració internacional de Catalunya* (1920), *La qüestió de les minories nacionals* (1929), *La Catalogne et le problème des nationalités* (1929), *Catalunya endins* (1930) i *Fènix o l'esperit de la Renaixença* (1934). També és autor d'un assaig sobre literatura titulat *Entre la vida i els llibres* (1926). El 1937, publicà *La persecución religiosa en España*, al·legat antirepublicà que fou traduït a diversos idiomes. Després de la guerra publicà *Las profecías se cumplen* (1948) i *La falsa paz* (1949). Té un passeig dedicat a Felanitx i un carrer a Palma. És fill il·lustre de Felanitx. (AM)

→ Bartomeu Estelrich Caldentey

ESTELRICH CALDENTEY, BARTOMEU –PANCUIT– (Palma 1900 - 1962) Esportista. Corredor de carreres de trot enganxat. El 1930, guanyà el Gran Premi Nacional. Fou un dels primers a competir fora de les Illes Balears. El seu fill **Baltasar Estelrich Serra** (Palma 1928) aconseguí el primer Gran Premi Ciutat de Palma i el Fuet d'Or. El seu nét **Bartomeu Estelrich Fuster** (Palma 1953) guanyà diverses vegades el Gran Premi Nacional (1977, 1982, 1984, i 1988). Ha estat el representant espanyol, en els campionats d'Europa i en el mundial del Canadà (1986-90).

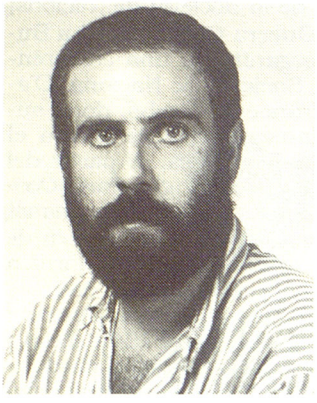

← Pere Estelrich Massutí

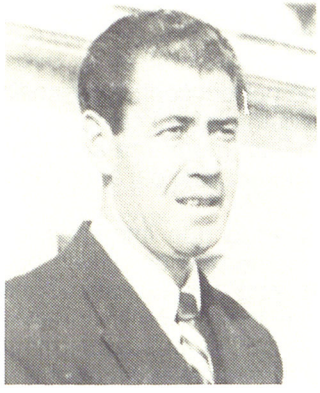

→ Miquel Estelrich Perelló -Mestelrich-

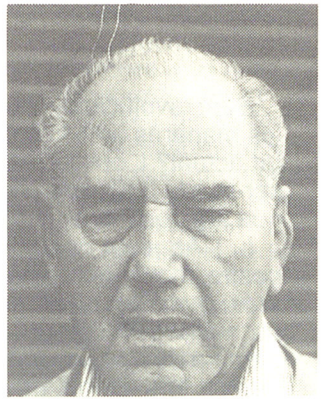

→ Rafel Estelrich Perelló

ESTELRICH MASSUTÍ, PERE (Felanitx 1955) Musicòleg. Es llicencià en ciències exactes a la Universitat de Barcelona el 1977. Interessat en la divulgació del fet musical en general i del mallorquí en particular, ha col·laborat en diversos mitjans de comunicació, com *Diario de Mallorca*, *Ritmo*, Ràdio Popular, Ràdio Nacional, *El Mirall* i d'altres. És membre fundador del Centre de Recerca i Documentació Històrico-Musical de Mallorca, i de l'Institut de Musicologia Pau Villalonga. És coautor de *Tres músics mallorquins* (1985), *El fet musical a Felanitx* (1986), *Pere Josep Canyelles músic de Calvià* (1986), i *Diccionari de compositors mallorquins segles XV-XIX* (1987), *Rere les passes de Bach* (1989), entre altres. Des del 1989 és gerent de la Fundació Pública de les Balears per a la Música. (CM)

ESTELRICH PERELLÓ, LLUÍS (Santa Margalida 1912 - Palma 1969) Escriptor. Autor de diverses sarsueles i comèdies, inèdites. Destaquen la sarsuela *Sucedió en Mallorca*, estrenada a València (1954) per la companyia Antón Navarro, i la comèdia *Ets embuis de sa Madona*, estrenada a Palma (1957) per l'Agrupació Bellver.

ESTELRICH PERELLÓ, MIQUEL –MESTELRICH– (Santa Margalida 1913 - Palma 1987) Acròbata ciclista. Debutà al teatre-circ Balear, de Palma (1933). Durant la primera etapa professional, féu diversos números de ciclisme de fantasia. El 1940, estrenà *El Tancredo*, espectacle taurí que consistia a anar amb bicicle per damunt un cable situat a un metre d'altària i restar immòbil davant el toro. L'èxit obtengut li proporcionà la possibilitat de fer *El Tancredo* a gairebé tot Espanya. El 1946, presentà al Coliseu Balear *La Ruta de la Mort*. Aquest número consistia a anar en monocicle o bicicle per damunt un cable situat a altàries que variaven de quinze a cinquanta metres, sense xarxa protectora, amb un o dos acròbates penjats d'uns trapezis que se subjectaven a les rodes. Amb aquest espectacle i altres, entre els quals destaca el de muntar en la bicicleta més petita del món, actuà a gairebé tot Europa i Amèrica i a diversos països del Nord d'Àfrica i del Pròxim Orient. El 1961, s'instal·là definitivament a Mallorca, on alternà diverses professions amb els espectacles de ciclisme de fantasia. Es retirà el 1978.

ESTELRICH PERELLÓ, RAFEL (Santa Margalida 1918) Boxador i acròbata. Fou campió de Balears en les categories mosca, gall i lleuger. Deixà la boxa i passà a treballar (1946) com a trapezista amb el seu germà, Miquel, a l'espectacle *La Ruta de la Mort*. Es retirà (1952), després del greu accident que tengué a Londres en caure del trapezi.

ESTELRICH SERRALTA, MIQUEL (Palma 1965) Pianista. Estudià als conservatoris de Palma i de València. És professor de piano del Conservatori Professional de Música de Balears. Habitualment, actua amb el flautista

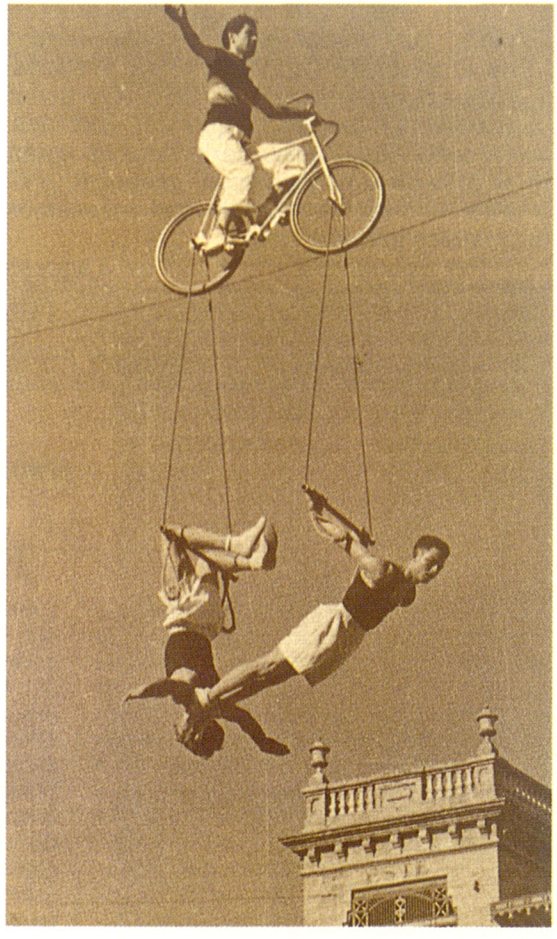

→ Actuació dels germans Estelrich Perelló al Coliseu Balear

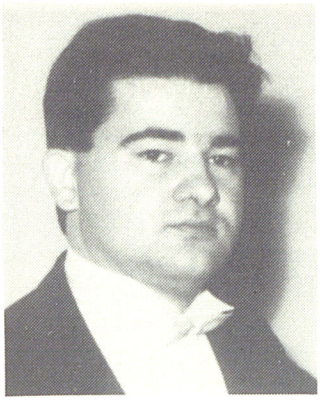

← Miquel Estelrich Serralta

Josep Francesc Palou. Ha fet concerts a Balears, al País Valencià i a Alemanya. Com a solista ha actuat amb l'Orquestra Simfònica de Balears i l'Orquestra de Marburg (Alemanya). Ha publicat *Compositors mallorquins* (1987), que recull les obres pianístiques més importants dels compositors illencs dels s XIX i XX. (CM)

ESTELRIC PERELLÓ, JOAN LLUÍS (Artà 1856 - Palma 1923) Assagista, poeta i professor. Llicenciat en dret. Catedràtic de literatura a Sòria, Cadis i Palma, publicà *Apuntes de preceptiva literaria y composición* (1904) i *Programa de elementos de historia general de la literatura* (1907). Interessat en la cultura italiana, edità *Antología de poetas líricos italianos* (1889), *Fundaciones españolas en Roma* (1913), i *Influencia de la lengua y la literatura italiana en la castellana* (1913). Igualment, publicà traduccions de poetes alemanys com Heine, *Cuadernos de viaje* (1892), i Schiller, *Poesías líricas* (1899 i 1907). Col·laborà, entre altres publicacions, a *Migjorn* i *Vida isleña*, i fou director de *La Última Hora* (1897-99). Escriví la seva poesia sempre en castellà, sovint amb el pseudònim *Espinilla*, i edità els reculls *Primicias* (1884), *Saludos* i *Poesías*, en els quals imitava la llengua artificiosa dels clàssics castellans del Segle d'Or, dels quals era admirador fervent. Amic de Menéndez y Pelayo i d'Antoni Rubió i Lluc, ho fou també de Joan Alcover i de Miquel Costa i Llobera els quals considerava excessivament catalanistes. Mai no va esser partidari de la Renaixença ni del regionalisme polític. Combaté durament l'Associació per la Cultura de Mallorca i l'exclusió del castellà dels Jocs Florals. Un carrer de Palma porta el seu nom. (GS)

ESTENDARD, FESTA DE L' Commemoració anual de l'entrada dels cristians a la capital àrab del Regne de Mallorca sota el comandament del rei Jaume I d'Aragó, dit el *Conqueridor*, que se celebra a Palma cada 31 de desembre. És una de les festes més antigues d'Europa i es remunta al s XIII o començaments del XIV. El cronista Marsili la documentà el 1313 i Ramon Muntaner hi participà i la recomanà als valencians, que començaren a celebrar-la el 1338. Sempre ha tengut dues parts diferenciades: un ritual religiós d'acció de gràcies i un cerimonial civil, que gira entorn de la bandera reial. Segons les fonts medievals, a primera hora se celebrava missa solemne a la Seu, seguida d'una processó que travessava la ciutat i sortia per la porta de Sant Antoni a l'esplanada fora murada, on tenia lloc el sermó històric, encarregat a un mestre o batxiller en teologia. La pauta històrica d'aquest sermó es conserva en un còdex de l'Arxiu del Regne de Mallorca. La processó feia l'entrada solemne després d'haver picat a la porta Pintada o a la de Santa Margalida, de forma semblant a com es feia el Dissabte Sant a les parròquies. El seguici recorria el carrer de Sant Miquel i, en aquesta parròquia es deia una missa i, després d'alçar Déu, tothom es dirigia a la Seu. Mentrestant, una comitiva, formada pels *cavalls armats* (←) de la noblesa de l'Illa i un destacament integrat per un gremi, en alternança cada any, acompanyava l'estendard d'Aragó. El qui el portava, guarnit com el cavall amb els colors d'Aragó, anava precedit pels joglars de ciutat i les viles, sobretot trompeters. Representava el rei i per això se cenyia la cimera amb el rat-penat que hom creia, erròniament, que era el distintiu reial en el temps de Jaume I. El moment d'apogeu del ritual civil era la simulació de l'entrada a la ciutat. Un grup de mariners s'enfilaven amb cordes per damunt les torres a la murada i pujaven l'estendard, que anava a parar a mans de l'estendarder. El cerimonial actualment en vigor data del s XVII i gira entorn de l'estendard que s'orienta

↓ Obra de Joan Lluís Estelric Perelló

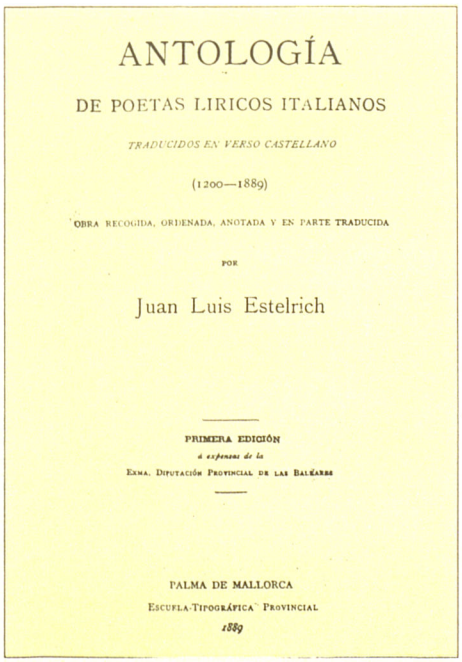
ANTOLOGÍA

DE POETAS LIRICOS ITALIANOS

TRADUCIDOS EN VERSO CASTELLANO

(1200—1889)

OBRA RECOGIDA, ORDENADA, ANOTADA Y EN PARTE TRADUCIDA

POR

Juan Luis Estelrich

PRIMERA EDICIÓN

á expensas de la

EXMA. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE LAS BALEARES

PALMA DE MALLORCA

ESCUELA-TIPOGRÁFICA PROVINCIAL

1889

↓ Festa de l'Estendard (Palma 1990)

enmig de la plaça de Cort, enramada de murta. El duen els regidors i el batle i el custodia una companyia de tropa que fa les salves d'ordenança. El ple de l'Ajuntament recorre després, en comitiva oficial precedida per tamborers i dansaires, el carrer del Palau Reial cap a la Seu. En retornar, misses dites, té lloc a la plaça de Cort el pregó de festa i la recitació del poema *La Colcada* (←), de Pere d'Alcàntara Penya. Presideix la façana de Cort el quadre de Jaume el *Conqueridor*, d'Antoni Reus (1621). Les festes de la conquesta de Ciutadella de Menorca (gener) i Eivissa (agost) conserven part del cerimonial fòssil que Mallorca els exemplificà. (GLI)

ESTENDER, CAS Propietat rústica del terme d'Algaida, entre Son Pujol Nou, la cova Fresca i Liern. (M)

ESTENEDOR, ILLA DE S' Al terme de Calvià, unida a la costa entre cala Contesa i cala Portals Nou. És la central del grup d'Illetes, anomenada també illa des Pas. (M)

ESTEPA Nom amb el qual són conegudes diverses espècies de plantes. **Estepa blanca** *(Cistus albidus)* Dita també **estepa d'escurar** i **estepa margalidera.** Planta de la família de les cistàcies. És una mata de quasi un m d'alçada, ramosa, amb el toment alb, d'on li prové el nom d'estepa blanca, encara que tengui les flors rosades, de cinc pètals mastegats. De fulles oblongo-el·líptiques, gruixades i flonges, altre temps era usada com a fregall per carboners i pagesos quan feinejaven pel camp. Les margalides *(Cytinus ruber)* creixen, paràsites, damunt les seves arrels. És la més abundant a Mallorca. **Estepa blenera** *(Phlomis italica)* Planta de la família de les labiades, endèmica de Mallorca i Menorca. Les tiges perennes, llenyoses, dretes i cotonoses arriben fins a un m d'alçada. Les seves fulles són grassetes, oblongo-lanceolades, truncades a la base i albo-tomentoses a les dues cares. El color de les flors és rosa purpurí. Floreix el mes de maig. És freqüent per tota la serra de Tramuntana. Altre temps feien servir les seves fulles com a blens dels llums d'encruia. **Estepa borrera** *(Cistus salviaefolius)* També dita **estepa negra.** Planta de la família de les cistàcies. Les fulles són ovals, petites, peciolades i arrugades, d'un gris verdós per da-

↑ Estepa blanca *(Cistus albidus)*

↑ Estepa blenera *(Phlomis italica)*

↓ Illa de s'Estenedor (Calvià)

↓ Estepa borrera *(Cistus salviaefolius)*

↑ Estepa llimonenca *(Cistus monspeliensis)*

munt i blanquinoses per davall. Les flors tenen cinc pètals blancs amb una taca groga al peu. Floreix el mes d'abril i és comuna per totes les garrigues del Pla i de la serra de Tramuntana. Estesa a flor de terra, és cespitosa, ramosa i d'olor balsàmica. **Estepa llimonenca** *(Cistus monspeliensis)* Dita també **morisca** i **negra.** Planta de la família de les cistàcies. La més alta de totes les estepes, fa fins a més d'un m i té les tiges dretes, rogenques. Els brots tendres són viscosos i les fulles, llargues, linear-lanceolades i sèssils. Té les flors petites, en cimes unilaterals, amb els pètals blancs i l'ungla groga. Floreix el mes d'abril i es fa pel Pla i per la serra de Tramuntana. Sobre les arrels d'aquesta estepa creix una altra espècie de margalida *(Cytinus hypocistis).* **Estepa joana** *(Hypericum balearicum)* També dita **estepa oliera.** Planta endèmica de les Balears de la família de les gutíferes. És una mata que fa fins a un m d'altària, molt ramosa i d'un verd blanquinós. Té les fulles sèssils, amplexicaules, ovals, de vores arrissades i plenes de vesícules glanduloses que segreguen un líquid viscós i odorant. Les seves flors són grogues, grans, solitàries i terminals. Floreix quasi tot l'any, a la primavera i a la tardor. Freqüent a totes les muntanyes des d'uns 300 m fins als cims més alts, és un dels endemismes més bells de totes les Balears. Més rara a Menorca, sols és absent de Formentera. (FB)

↓ Estepa joana *(Hypericum balearicum)*

ESTEPA, S' Possessió del terme de Porreres, situada entre el pou de Betlem, Son Gornals i el puig de Son Nebot. Documentada el s XV. (M)

ESTEPA, SORT DE L' Al terme de Sant Joan, documentada el 1578. (M)

ESTEPAR, S' Terrenys del terme de Costitx, situats entre el puig d'en Pere Búger, ca sa Batlessa i Son Horrac. ■ Al terme de Sóller, entre el porxo d'en Bruno, el pas d'en Capet, el cingle de s'Herba i Son Vencís. ■ Possessió del terme de Son Servera, situada entre Fetget i Son Xerubí. Documentada el 1752, pertanyia al senyor Gabriel de Berga i Safortesa. Tenia cases i molí de sang. Estava dedicada al conreu de cereals i lleguminoses i tenia una guarda d'ovelles i cabres, a més d'una petita ramaderia porquina. Feia una renda anual de 100 lliures, 4 capons, 1 moltó, 2 cabrits, 1 quintar de formatge, 1 peça de formatge tendre i 55 quarteres de blat, que havien d'esser portades al carregador de la Mar. El 1865, era de Sebastià Vives i tenia 375 quarterades. (DF/M)

ESTEPARÓ, S' Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre sa Fontpella, el puig des Tresor, el puig de ses Esquerdes i la clova d'en Capiró. (M)

→ Pou de s'Estepar (Costitx)

ESTEPES, SES Terrenys del terme d'Escorca, a la mola de can Tèrmens, situats entre la torre de sa Mola, l'hort d'en Rom, es Magalaf i la pedra des Mal Temps. ■ Al terme de Muro, documentats el 1516. (M)

ESTEPOLL, SON Antic rafal del terme de Felanitx, confrontat al camí de Porreres i Son Navata. Documentat el 1677, pertanyia a l'honor Miquel Julià. Dedicat al conreu de cereals i lleguminoses, tenia cases, molí de sang i 12 quarterades de camps i garrigues. En deriva (1990) **can Estepoll**, situat entre Son Matamoros, Son Granot i Son Navata. (DF/M)

ESTERRIPA Y TRANAJÁUREGUI, ATANASIO DE (Bilbao s XVII - Palma 1721) Bisbe de Mallorca. Germà d'Aurelio de Esterripa y Tranajáuregui. Es féu càrrec de la diòcesi mallorquina el 1712, durant la Guerra de Successió. El 1715, quan el general d'Aspheld i les tropes de Felip V desembarcaren a Mallorca, participà en les negociacions per a la rendició. Aconseguí que el clero i la seva jurisdicció no sofrissin cap perjudici, encara que hagué de consentir que nou beneficiats de la Seu i dotze religiosos franciscans fossin desterrats a causa de la seva fidelitat a l'arxiduc Carles. També hagué d'afrontar tot un seguit de litigis que sorgiren entre el clero menorquí i les autoritats civils d'aquesta illa, que, conquerida pels britànics el 1708, continuava sota la jurisdicció del bisbat de Mallorca.

↓ Atanasio de Esterripa y Tranajáuregui

ESTERRIPA Y TRANAJÁUREGUI, AURELIO DE (Durango, País Basc 1684 - s XVIII) Inquisidor. Germà d'Atanasio de Esterripa y Tranajáuregui, bisbe de Mallorca. Fou nomenat fiscal (1723) i inquisidor (1728) del tribunal de Mallorca. El 1729, fou proposat per ocupar el càrrec de canceller i fou traslladat a Barcelona (1732). (MC)

ESTEVA GINARD, ANTONI (Artà 1905 - Palma 1972) Músic. Féu estudis de solfeig, piano i harmonia. Fou fundador i primer director de la Capella Oratoriana de Palma (1947) i de la Coral Polifònica de Mallorca d'Educació i Descans (1949). El 1965, dirigí la Coral Polifònica de Sóller, amb la qual enregistrà un disc. Com a compositor és autor, entre altres, de *Galatzó*, *Cançó de Bressol*, *Salve Regina* i *Nadala infantil*. (CM)

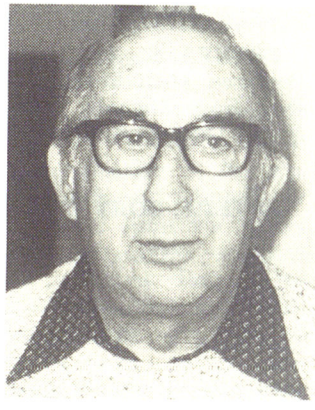

→ Bartomeu Esteva Jofre

ESTEVA JOFRE, BARTOMEU (Andratx 1920) Cuiner. A 12 anys, començà a treballar d'aprenent al Grand Hôtel, després al Gran Hotel de Camp de Mar i, a partir del 1936, a l'hotel Mediterrani. Ja com a xef, passà a l'hotel Alhambra i, el 1955, al Bahia Palace, després anomenat Meliá Mallorca. Viatjà a París per perfeccionar aspectes tècnics i es convertí en el cuiner mallorquí més conegut i considerat. El 1967, decidí de dedicar-se a l'ensenyament a l'Escola d'Hoteleria de Balears, on treballà fins al 1985. Ha viatjat com a cuiner per gairebé tot Europa i és autor de *La cuina de mestre Tomeu Esteva* (1988).

ESTEVE, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Cigala, es Ras, el figueral d'en Mel i l'Antigor d'en Vel·la. (M)

ESTEVE, CAN Pastisseria fundada a les darreries del s XIX per Antoni Esteve Oliver i situada, primer, al carrer del Socors i, després, a la plaça Es-

↑ Llibre de receptes de Can Esteve

panya. Es dedicava principalment a l'elaboració de fruites confitades, bombons, confits i torrons. Era proveïdora de la Casa Reial i tenia sucursal a Nova York. El 1862, es publicà el *Libro de recetas de Ca'n Esteva*. Tancà la dècada del 1960.

ESTEVE, COLL DE N' A la partió dels termes d'Andratx i Calvià, situat entre Son Ceba, Son Sampola, Son Cabot i el poble des Capdellà. (M)

ESTEVE, MIQUEL (Esporles s XIX) Glosador. És autor de *Poesías mallorquinas que tractan del naxament, vida, mort i passió de Jesu-Crist Nostro Senyor* (1860), recull de gloses religioses editat amb la signatura d'un capellà d'Esporles.

ESTEVE, PERE ONOFRE (Mallorca s XVI - XVII) Metge. Durant la seva joventut, servì quatre anys als hospitals militars dels estats de Milà. Tornà a Espanya i s'instal·là a Andalusia, on fou metge de cambra del duc d'Arcos i titular de la Reial Armada. Vers el 1637 s'establí definitivament a Mallorca. És autor d'un tractat sobre cirurgia, publicat a Palma el 1681.

ESTEVE, SON Possessió del terme d'Andratx, situada entre el camí reial de Palma, Son Simó, Son Vic i Andritxol. Era part de l'alqueria islàmica Alcaniç, també anomenada Espasera,

↑ Son Esteve (Andratx)

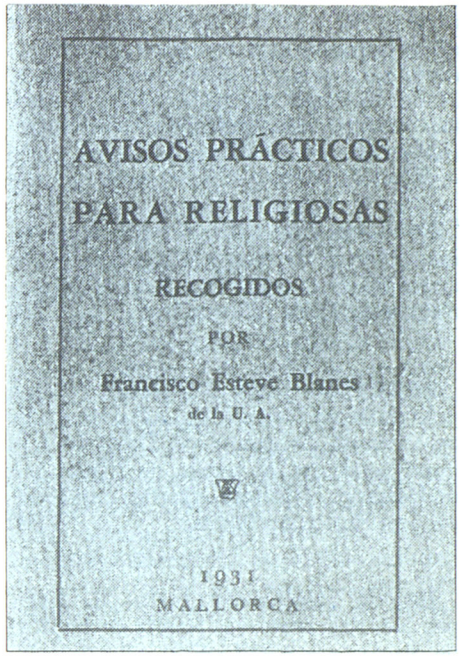

↑ Obra de Francesc Esteve Blanes

que correspongué (1234) a Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona. L'alqueria fou dividida (1372) en diversos rafals, un dels quals donà origen a la possessió. Té torre de defensa construïda a finals del s XV. El 1750, pertanyia al mercader Martí Feliu. Tenia cases, tafona, conreus de cereals, garroverars i vinya, després substituïda per ametlerars. N'eren pertinences el camp des Tarongers, es Rieral, ca na Jofre, can Benet i can Castell. El 1863, tenia 162 quarterades. Fou dels Santander (s XVIII-XIX) i dels Jofre (s XX). ■ Al mateix terme, propietat rústica situada entre la vila, Son Toni Petit, Morella i Son Esbert. ■ Terrenys del terme de Sant Joan, entre es Ca Tos, Son Pericàs, Son Burixó i Son Amadora. (DF/M)

ESTEVE AMORÓS, ANTONI (Artà 1869 - 1935) Empresari. Propietari de la Central Elèctrica d'Artà (1916-32). Cap del Partit Liberal a Artà, aconseguí de reformar les contribucions municipals i de fixar-les de manera equilibrada. Per aquest motiu, fou nomenat fill il·lustre de la vila (1918).

ESTEVE BLANES, FRANCESC (Artà 1878 - Palma 1965) Músic i canonge. El 1902, fou ordenat de prevere a Roma. Posteriorment, es doctorà en teologia i dret canònic. Designat canonge el 1922, ocupà diversos càrrecs de responsabilitat del jutjat eclesiàstic. Com a músic, és autor de misses gregorianes, goigs i algunes operetes. Promogué la reforma de l'orgue de la Seu de Mallorca. (CM)

ESTEVE BLANES, MARIA (Artà s XIX - Palma s XX) Comediògrafa. És autora del llibret de la sarsuela *Beatures* (1931), musicada pel seu germà Francesc, i de les comèdies *Errada de comptes* (1934), amb partitura del mestre Artur Baratta, *Cant a Mallorca* (1935), *Qui barata es cap se grata* (1935), *Mallorca. Quadret líric* i *Les dones a la moderna*, també amb música de Francesc Esteve. (GS)

↓ Antoni Esteve Amorós

ESTEVE CORRÓ, ANTONI (Esporles 1919) Futbolista. Jugava de defensa central. Formà part del Constància (1939-43), del Barcelona (1943-46), de l'Hércules (1947-49) i del Tarragona (1949-50). El 1950, passà al Constància i el 1952 es retirà.

ESTEVE MINGUILLÓN, LEÓN ENRIQUE (Saragossa 1913) Pintor i

↓ Obra de Maria Esteve Blanes

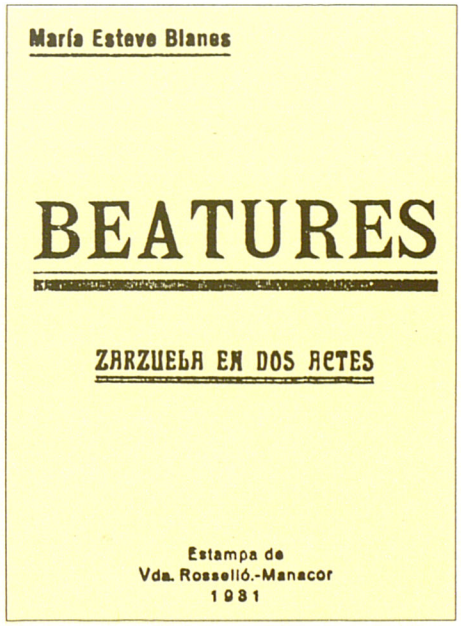

militar. El 1953, realitzà la primera mostra individual a Inca i posteriorment ha exposat a diferents indrets de Mallorca. Dins d'una temàtica realista, utilitza les tècniques de l'aquarel·la, l'oli, la cera i el pastel.

ESTEVE PIC, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, entre can Frit, Son Alba des Puput i el sementer de Baix, d'Alacantí. (M)

ESTEVET, CAN Propietat rústica del terme de Sant Joan, situada entre es Cremat, la penya de Damunt i el pont Setrí. ■ Al terme de Vilafranca de Bonany, entre can Gorrió, can Salero, Son Bou i can Ponso. (M)

ESTIM Avaluació global de béns per foc, practicada al Regne de Mallorca durant els s XVI i XVII. S'hi detallava la propietat moble i immoble, tant la rústica com la urbana. Se'n varen fer el 1578 (acabat provisionalment el 1580 i, definitivament, el 1590) i el 1685 (acabat el 1695). De gran valor històric, són una font d'informació bàsica per a l'estudi de la demografia i la propietat.

ESTOPA, ILLOT DE S' A la costa del terme de ses Salines, situat entre es Delfí i es Escars. (M)

↓ Illot de s'Estopa (Ses Salines)

↑ Posada de s'Estorell (Palma)

ESTORELL, MOLÍ DE S' Antic molí d'aigua del terme de Lloseta, situat ran del torrent de Solleric. L'historiador Binimelis afirma que Jaume II ordenà que l'aigua d'aquest lloc fos canalitzada cap a la vila d'Inca per una síquia de pedra i morter, però que aquesta ordre no es complí. (M)

ESTORELL, POSADA DE S' Edifici de tipologia residencial urbana, situat al número 11 del carrer de Morei, de Palma. Durant els s XIV i XV, pertangué a la família Morei i, el s XVI, passà als Fuster-Pacs, els primogènits dels quals eren senyors de s'Estorell. El 1549, el prevere Felip Fuster féu reformar la construcció gòtica amb la superposició d'elements renaixentistes. El s XVIII, l'edifici passà als Togores, comtes d'Aiamans, com a descendents de Joan Fuster. El s XX, la casa fou venuda, posteriorment dividida en diversos habitatges i reformada per l'arquitecte Guillem Forteza. El pati es configura mitjançant una sèrie d'arcs rebaixats, suportats per gruixades pilastres amb capitells. Aquests capitells estan decorats per baix relleus d'àngels que sostenen l'escut dels Fuster, sota la influència del gòtic tardà. El vestíbul està cobert per un cassetonat de fusta i disposa, a cada banda, d'un portal renaixentista flanquejat per mitges columnes estriades que sostenen un entaulament amb el fris decorat per grotescs. Al peu de l'escala, s'obre un portal gòtic, a la meitat del tram hi ha una finestra amb columnes anellades sobre mènsules vegetals, d'estil eclèctic, i, al final, se situen dos portals afrontats amb arquitraus motllurats neogòtics. (AS)

ESTORELL, S' Possessió del terme de Lloseta, confrontada amb Aiamans, Biniatzent, Biniarroi, Almadrà, sa Socorrada i Tofla. Fou una alqueria islàmica, dividida després del Repartiment. Els s XIII-XV, hi tengueren terres els Orenor, Lledó, Cília, Medàlia, Albertí, Tarí, Tagamanent, Garau, Burgues, Fuster, Safortesa i altres. El

↑ S'Estorell Vell (Lloseta)

1440, el ciutadà Joan Fuster n'adquirí la part de Francesc Burgues i esdevengué titular de tota la possessió. El 1557, fou fideïcomesa, amb la *posada de s'Estorell* (←), per Felip de Pacs Fuster i, parcialment, denominada es Fideïcomís. El 1585, tenia cases, tafona, dos cellers i moli d'aigua al torrent d'Almadrà. Estava dedicada a olivar, vinya, conreus de cereals i lleguminoses. Tenia hort de reguiu amb producció d'alfals i hortalisses. El s XVI, a la capella hi havia un retaule de Nostra Senyora del Roser, que, més envant, fou dedicada a Nostra Senyora de les Neus (1646). El 1688, era valorada en 55.000 lliures. Els Fuster —de s'Estorell— hi foren succeïts (1652) per Pere Ramon Safortesa Fuster, II comte de Santa Maria de Formiguera, dit el Comte Mal. El 1694, en morir sense successió, deixà els seus béns com a obra pia i la possessió passà a l'administració del capítol de la Seu de Mallorca. Després d'un llarguíssim plet, fou adjudicada (1818) a Josep Sanglada de Togores, comte d'Aiamans. A mitjan s XIX, s'hi bastí un oratori, centre de culte de les possessions i els rafals dels voltants, fins que fou abandonat el s XX. El 1863, amb una extensió de 732 quarterades, era la més gran del terme. Al principi del s XX, fou dividida i venuda a diferents propietaris; al finançar Joan March Ordinas, **s'Estorell Gran o Vell,** situada (1990) entre el comellar des Rafalet, la font des Vidre i el torrent de Solleric; a Melcior Jaume Julià, **s'Estorell Nou** o **es Fideïcomís,** entre s'Alcadena, Son Cocó, Son Grau Gran i el torrent de Solleric (1990); i Son Cocó, a Joan Mateu Coll. Les cases antigues estaven en un estat de ruïna total, però se n'inicià (1989) una acurada restauració. Té les fonts dites Nova, des Trenc i des Vidre. S'hi troben el pla de ses Figueretes i l'hort Gran. El torrent d'Almadrà hi rep la denominació de s'Estorell. ■ Terrenys del terme d'Ariany, estesos entre sa Corbatera, Son Alcaines i es Pujol. (JCV/DF/M)

↓ Detall de les cases de s'Estorell Vell (Lloseta)

ESTORER Especialització dins l'ofici d'*esparter* (←). Es dedicava a l'elaboració d'estores d'espart destinades a cobrir els trespols de cases o edificis públics, especialment esglésies, i a folrar els bucs dels carros (sola, bandes i portelles) per a traginar productes com gra, terra i fems. El 1871, l'arxiduc Lluís Salvador assenyalà la presència, a Palma, de dotze tallers d'estorers, amb un total de 46 treballadors. El procés d'elaboració de les estores seguia el procediment de trenar tires o llates d'un determinat nombre de caps que, *a posteriori*, s'unien entre elles mitjançant un cosit en espiral fins que s'obtenia la superfície desitjada. L'utillatge emprat era molt simple i gairebé es limitava a agulles de distintes mides. (AR)

ESTORINA, S' Camp del terme de Palma, que confrontava amb el camí de Llucmajor i el fossar des Jueus. Documentat el 1558, quan el senyor Jordi de Santjoan l'establí al sabater Martí Ramis. Dedicat a conreus de cereals i hortalisses, tenia dret a tres hores d'aigua de la síquia de Palma. El 1603, era denominat s'Estornina des Enagistes. (DF)

ESTORNELL *(Sturnus vulgaris)* Ocell. Molt comú a Mallorca durant la

↓ Estornell *(Sturnus vulgaris)*

← Esbart d'estornells

migració i l'hivern, la seva grandària és de 21,5 cm. Té les plomes negres, amb lluentors metàl·liques i petites taques blanques. S'alimenta bàsicament de vegetals, grans i olives, i també d'insectes. Cria al nord i al nord-est d'Europa, als països escandinaus i a l'URSS. A finals d'estiu, migra cap a la Mediterrània i al nord d'Àfrica, on passa l'hivern. D'hàbits extraordinàriament gregaris, vola sempre en grans grups, formats per milers d'exemplars, sistema que li serveix per defensar-se dels seus enemics. Des de fa uns anys, per tal de refugiar-se dels caçadors a la tardor, s'ha acostumat a pernoctar, durant unes setmanes, en els arbrats de Palma. Segons una creença popular, vola cap a Àfrica amb tres olives, una al bec i una a cada peu, per donar-les als moros que sembraren les oliveres de les muntanyes de l'Illa. ■ **Estornell negre** *(Sturnus unicolor)* Ocell de coloració totalment negra a l'època de cria i un poc tacat de blanc a l'hivern. Viu a la península Ibèrica, al nord d'Àfrica, a Còrsega, Sardenya i Sicília. És molt semblant a l'estornell, s'adapta fàcilment a viure prop de l'home. A Mallorca, s'observa només de forma accidental i és molt difícil destriar-lo quan es mescla amb els esbarts d'estornells vulgars. (GOB)

ESTORNELL TEATRE, S' Grup de teatre i animació fundat el 1974 a Pòrtol (Marratxí) per Josep Baño Sastre. Capdavanter a Mallorca de la recuperació del teatre de titelles, realitza muntatges propis i d'altres autors. Destaquen *Fava favera-Recull I* (1974), *Es verd país de sa cadernera* (1976), *Sa ximbomba sonarà* (1980), *Teresetes al carrer* (1982). *Teatre d'Ombres* (1984), *Sopa de Pedres* (1986) i *Fotimer de foteses* (1989). Ha participat en el Festival de Titelles de Barcelona (1974 i 1977) i en gairebé totes les edicions de la mostra de Teatre Memorial Llorenç Moyà, de Palma. Organitza cursets i tallers de tècniques de construcció de teresetes. Format per tres membres, esporàdicament se n'afegeixen d'altres. Pertany a diverses associacions nacionals i internacionals de teatre. Des de la seva fundació, és dirigit per Josep Baño Sastre, excepte entre el 1976-77, en què en fou director Miquel Àngel Fuster Martí.

ESTRAMONI *(Datura stramonium)* Planta de la família de les solanàcies, d'un m d'alçada i de grans fulles ovals acabades en punta aguda, primes i glabres, de vora sinuosa. Les flors són blanques, amb el calze tubulós, i la corol·la, de 6-10 cm de llargària, en forma d'embut, està dividida en cinc lòbuls aguts. El seu fruit és una càpsula ovoide, de la grandària d'una nou, tota eriçada de pues verdes. Floreix tot l'estiu i es fa prop de les cases, per corrals i llocs d'escombraries. Popularment s'empra contra la tos, el reumatisme articular i, sobretot, contra l'asma. (FB)

ESTRANY Nom amb el qual es coneixen el *Chrysanthemum sinense* i el *Chrysanthemum indicum*, plantes cultivades de la família de les compostes.

→ S'Estornell Teatre

↑ Estranys

De tija fruticosa i ramosa, les seves fulles són peciolades, sinuoso-pinnatífides, dentades i coriàcies. De flor doble per cultiu, és molt vistosa, de color blanc, rosa i groc. Floreix a la tardor i és cultivada en jardins. És la flor amb la qual s'acostumen d'adornar les tombes per el dia dels Morts. (FB)

ESTRANY, CALÓ DE N' A la costa del terme de Santanyí, situat entre la cala de Santanyí i cala Figuera. (M)

ESTRANY, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre cas Majoral, Son Gall Nou, Son Pelut i la moleta Negra. ■ Al terme de Sant Joan, entre Son Amadora, Son Esteve, Son Pericàs i can Dalmau. (M)

ESTRANY, SON Possessió del terme de Campanet, que confrontava amb Son Roig, Gabellí, el camí de na Pontons, So na Pacs, Son Cabot, Son Jordà, Son Xapeta, el rafal d'en Llobera i Son Borràs. Documentada el s XV, pertangué als Estrany (s XV-XVI), als Socies (s XVI) i als Bennàsser (s XVII-XX). A l'època islàmica s'hi féu un gran *qanat*, dit la font de Son Estrany, que permeté l'horticultura des de l'Edat Mitjana. El 1590, tenia cases velles i noves, amb tafona i molí de sang. Dedicada a alzinars, olivars, garroverars i vinyes, a l'hort es conraven hortalisses, alfals, lli i cànem. El s XVI, tenia la posada al carrer de Sant Miquel, a la vila de Campanet. A la fi del s XIX, les vinyes foren desfetes per la fil·loxera i substituïdes per ametlerars, protegits del vent de tramuntana pels xiprers de Son Estrany, al llarg del camí de na Pontons. El 1863, tenia 84 quarterades. Al principi del s XX, el senyor Antoni Bennàsser Bibiloni —de Biniatró— engrandí les cases i edificà un conjunt de solls i sestadors per a la ramaderia porquina i ovina. Millorà l'aprofitament de la font amb un gran safareig i voltà les edificacions amb jardins ornamentals. Però la fallida del Crèdit (1934), l'obligà a vendre-la. ■ Antic rafal del terme de Felanitx, situat entre la penya d'en Gerrer, can Negre Vell, can Bon Jesús i can Floquet. Documentat el 1676, pertanyia a Miquel Estrany. Amb cases i molí de sang, era dedicat a figuerals, vinya i conreus de cereals. Tenia ramaderia ovina i porquina. La posada estava a la vila de Felanitx. ■ Propietat rústica del terme de Llucmajor, entre Son Mulet d'en Socies, Son Carretó, can Muletó i Son Ramis Vell. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre Son Nou, Son Tonto, Son Gallard i es Lligats Nou. (DF/M)

ESTRANYA, CA N' Propietat rústica del terme de Pollença, entre can Adam, la Sitjola, ca na Rostoia i cal Cuec. ■ Al terme de Santanyí, entre na Bramona, can Blaiet, es Pujol i na Moreia. (M)

ESTRAPERLO Vegeu *straperlo*.

ESTRELLA, CA L' Propietat rústica del terme d'Alcúdia, entre can Soler Gran, es Évols i can Xanet. (M)

ESTRELLA, CA N' Propietat rústica del terme de Porreres, entre Son Morlà, Son Orell i Son Móra. (M)

ESTRELLA, CA S' Propietat rústica del terme de Costitx, entre can Vent, cas Randa i Son Gelabert. ■ Al terme de Sencelles, entre cas Capità, can Ferriol i can Bruno. (M)

↓ Son Estrany (Campanet)

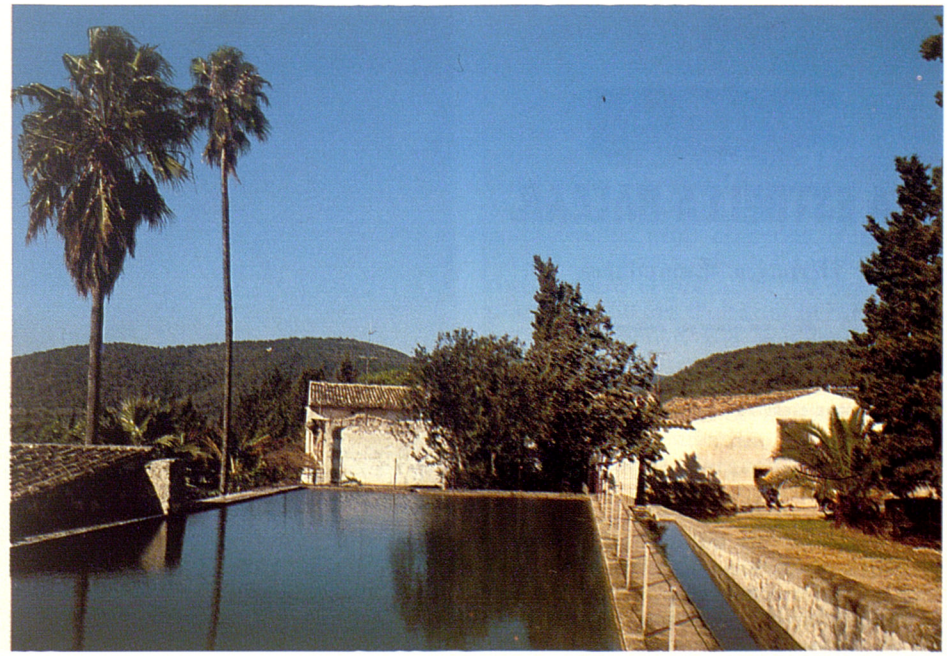

ESTRELLA, L' Fortificació costera del terme d'Alcúdia, anomenada també can Ribes, situada entre Tacàritx, sa Guarda i can Roca. El nom deriva de la forma de la bateria que s'hi construí el 1715, avui en desús i de propietat particular. (M)

ESTRELLA BALEAR, LA Publicació setmanal editada a Palma entre el 1844 i el 1845. Reproduïa articles de divulgació, trets de revistes espanyoles i estrangeres, sobre les ciències socials i naturals, la tècnica, la literatura i l'art. A més, inseria poemes d'autors com Tomàs Aguiló Fortesa, Marià Aguiló, Joan Bauçà i Pere d'Alcàntara Penya. Dirigida per Jaume Rul·lan, es redactava íntegrament en castellà.

ESTRELLA DE MAR Nom genèric que s'aplica als asteroïdeus en general. Aquests són equinoderms i tenen el cos deprimit en forma estrellada o pentagonal, amb una regió central o disc i cinc braços disposats radialment. Els pedicel·les ambulacrals estan localitzats a la cara ventral dels braços, col·locats en dues o quatre sèries al llarg dels solcs ambulacrals radicals. La boca es troba al centre de la cara inferior i la placa madrepòrica, a la superior. Tenen un dermatosquelet format per plaques articulades que permeten certa flexibilitat als braços. Amb freqüència, presenten espines i tubercles superficials. Són animals bentònics, majoritàriament litorals, carnívors i depredadors. Poden devorar grans preses i són capaços d'evaginar l'estómac per la boca per aplicar-lo sobre les captures que no poden ingerir directament. La reproducció típica és la sexual. L'emissió dels gàmetes es produeix a través dels porus genitals i la fecundació és externa. Les larves passen un procés de metamorfosi fins a convertir-se en estrella de mar. Entre la gran varietat existent, el gènere més conegut es l'*Astropecten* i la seva espècie *Astropecten aurantiacus* és una de les més grans, amb més de 50 cm d'envergadura. També molt coneguda és l'*Asterias rubens*, de color vermell viu i d'uns 15 a 20 cm d'envergadura. És molt voraç i freqüent a les aigües dels litorals mallorquins. També és normal la *Marthasteria glacialis*, de color verd grisós, amb espines, i de 30 cm d'envergadura, i l'*Echinaster sepositus*, que es troba fins a 250 m de profunditat. (MM)

↑ Estrella comuna *(Astropecten irregularis)*

ESTRELLITA DE PALMA Nom artístic de *Margalida Rodríguez Pérez* (→).

↓ La Estrella Balear

↓ Estrella roja *(Echinaster sepositus)*

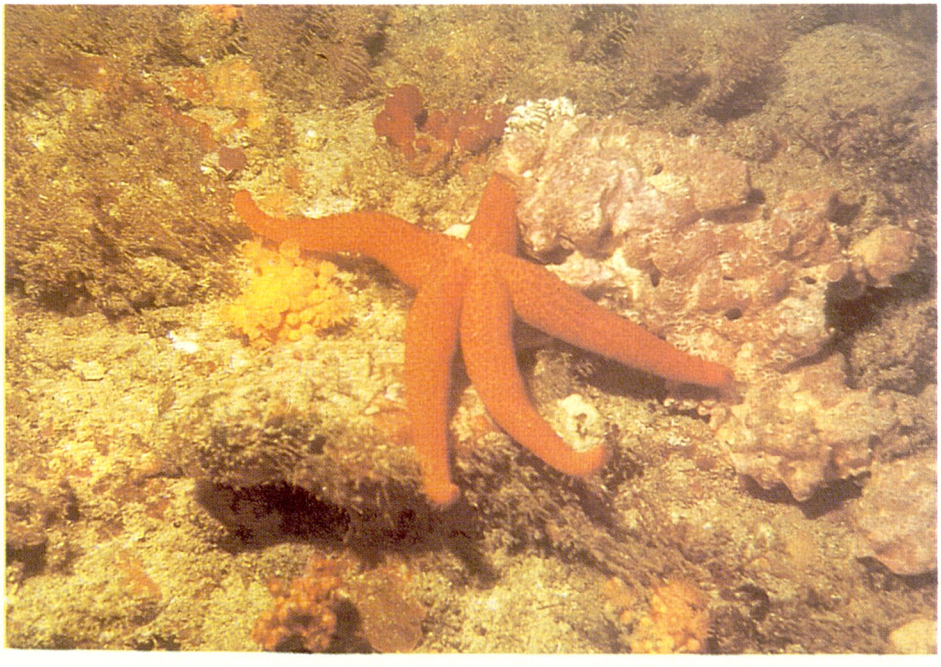

ESTREMER, CALA Situada a la costa del terme de Pollença entre la punta de l'Àguila i la punta de la Galera. (M)

ESTRENYIDOR, S' Cavitat situada prop del puig de sa Tudossa, al terme d'Artà. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTRET, AVENC Cavitat situada prop de l'ermita de Maristela, al terme d'Esporles. Està catalogat com a avenc de 15 fins a 50 m de profunditat, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. ■ Al terme de Pollença, a la vall de Colonya. Està catalogat com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTRET, CAMÍ DE L' Al terme de Muro, situat entre la font de Son Morei, es Fiters, es Padró i el pou de Llucaferrat. Documentat el 1353. (M)

ESTRET, COVA DE S' Cavitat situada entre les cases de sa Coma i la serra de Son Moragues, al terme de Valldemossa. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTRET, S' Indret del terme d'Alaró, situat entre Son Maiol, la penya de sa Bastida, ses Artigues i es Barranquell. ■ Pas entre s'Arracó i el port d'Andratx pel torrent des Suluet, entre Son Pericasses i can Sen Sabatera; documentat el 1322. ■ Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre can Guixó, can Gustí, cas Batlet i la clova de n'Oleo. ■ Indret de les muntanyes de Bunyola, situat entre la font d'Infern, Girona, la llova des Mart i el pas de sa Fesa. ■ Indret del terme de Calvià, entre la possessió de sa Cova i Son Vic Vell, pel torrent de la vall Verd. ■ Al terme de Campanet, entre el puig de Sant Miquel i el torrent de Caselles. Dit també s'Estret Fosc; des del principi del s XX, s'Estret d'en Panxo. ■ Antiga possessió del terme d'Escorca, a la vall d'Almallutx, situada ran del camí de s'Alzina Grossa. Documentada el s XVII com s'Estret des Gorg Blau. El 1685, tenia cases, ramaderia ovina i estava valorada en 3.600 lliures. La major part de les seves terres han quedat negades per l'embassament del gorg Blau. ■ A la partió dels termes de Fornalutx i de Sóller, dins el barranc de Biniaraix, poc abans del Verger. ■ Al terme de Mancor de la Vall, dins el torrent des Corral Fals de la possessió de can Bajoca, situat entre la plaça des Joc i el salt de s'Aigo. ■ A la partió dels termes de Maria de la Salut i de Santa Margalida, dins el torrent de Binicaubell, entre can Pastera i can Teuler. ■ Terrenys del terme de Muro, estesos entre el pou de Llucaferrat, la font de Son Morei, can Dimoni i el pou d'en Drac. Documentats el 1300. ■ Indret del terme de Pollença entre Ternelles i la Cel·la, i can Punxa. ■ A les muntanyes del terme de Selva, entre el comellar de sa Jonqueta, la serra de s'Esquerdar i el puig de ses Fontanelles. ■ Tram de la carretera de Palma a Valldemossa entre els kms 14 i 15, de pendent molt empinat, format pel pas que separa el bosc i la muntanya d'en Gotzó dels puigs de na Fàtima i des Frare. També dóna nom a tres molins d'aigua en ruïnes. (M)

↓ S'Estret, vist des del Calvari (Pollença)

ESTRETA, CALA Situada a la costa del terme d'Artà, entre cala Mitjana i cala Déntol. ■ A la costa del terme de Felanitx, anomenada també cala Salpella, situada entre cala Brafi i cala sa Nau. ■ A la costa de gregal de l'illa Conillera o des Conills de l'arxipèlag de Cabrera; és un dels llocs per a accedir-hi des de la mar. (M)

ESTRETA, COMA Al terme d'Escorca, situada entre es Cards-colers, el puig de s'Alzinar, la roca Saltadora i el vessant nord del puig Major. Davalla des del collet de Bini fins a les cases de la possessió. Documentada *Cumba stricta* el s XIII, el 1300, afrontava amb Cúber, Almallutx, Turixant, el puig Major o de sant Salvador, Monnàber i Bini. El 1395, era de Pere de Villalonga, que, el 1410, l'establí a Bernat Pellicer de s'Alqueria des Comte. (DF/M)

ESTRETA DE GABELLÍ, COVA Al terme de Campanet, al peu del puig de ses Mates Veres, dins l'alzinar de Gabellí Petit, prop de les fonts Ufanes. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic.

ESTRET DES TEMPS, S' Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre el caló de ses Faves i la punta des Niu de s'Àguila. Hi ha una cova funerària prehistòrica en bon estat de conservació, amb corredor d'entrada excavat a la roca, de 2,25 m de longitud. Voltant el portal, de 50 cm d'amplària per 60 cm d'altària, hi ha un rebaix a la penya per acoblar-hi una llosa de tancament hermètic. La cambra funerària, amb un cubicle lateral adossat, de 4,25 m de llargària i 1,90 m d'amplària màxima, té la forma d'una ferradura allargada. (M)

ESTRUÇ Família de prohoms sollerics. Apareix documentada a Sóller des del 1285, quan Guillem Estruç fou comissionat per la Universitat de Sóller per a retre homenatge al rei de la

Corona d'Aragó Alfons el *Liberal*. A més de Guillem, hi ha documentats Bartomeu (1285-1315), que fou notari, Pere (1291-1305), un altre Pere (1343-45), Jaume (1337), Francesc (1337) i Perico (1343-45). Propietària de les possessions de Montcaire i de Monnàber (Fornalutx), aquesta família ocupà importants càrrecs a la vila de Sóller. Pere Estruç en fou batle el 1325. El personatge més destacat va esser *Pere Estruç* (→). El darrer representant documentat de la família és Perico Estruç, que, el 1345, arribà a un compromís amb els veïns de Fornalutx sobre l'explotació de la comuna de sa Bassa. Alguns membres d'aquesta família estaren al servei del rei del Garb (Tunísia), com a mercenaris, a l'època de la Dinastia Privativa. (PaC)

ESTRUÇ, PERE (Sóller s XIII - XIV) Comissari reial. El 1291, fou comissionat pel comte d'Empúries per solucionar diversos litigis de propietats a la comarca de Sóller. Posteriorment, Jaume II de Mallorca li encarregà, amb Ramon Desbrull, un vast pla de colonització agrària. S'havien d'encarregar del reagrupament de la població rural i de la fundació de nous nuclis. Això implicava tenir cura d'aspectes tècnics, defensius, financers i senyorials. Com a comissari reial, desenvolupà una gran activitat entre el 1300 i el 1305. Amb Desbrull, dugueren a terme l'establiment de 14 *poblas*, la primera de les quals fou Felanitx. El 1303, Jaume II els encarregà la construcció d'un nucli fortificat a la Palomera (Andratx). També els confià altres missions, com la negociació del pagament dels deutes dels nous pobladors, i la valoració de béns, com els embargats a Jaume de Santmartí.(PaC)

ESTUDI, PUIG DE S' Al terme de Manacor, de 186 m d'altària, situat entre el puig Negre, Son Mola Nou i can Brau. (M)

ESTUDIANTÓN, EL Publicació setmanal creada a Palma entre el 1843 i el 1844. Continuador d'*El Laurel Literario*, contenia articles de divulgació sobre ciències, història, geografia, arts i literatura. Dedicava una atenció especial a l'actualitat i a la crítica teatral de Palma. Incloïa també narracions curtes i poemes d'autors mallorquins. Hi col·laboraren, entre altres, Marià Aguiló, Joaquim Maria Bover, Francesc Manuel de los Herreros i Pere d'Alcàntara Penya. Redactada íntegrament en castellà, fou dirigida per Josep Barbier Rosselló.

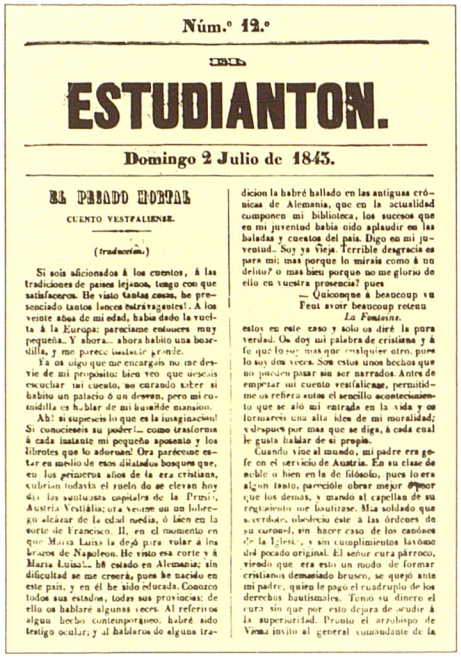

Núm.° 12.°

ESTUDIANTON.

Domingo 2 Julio de 1843.

EL PRADO MORTAL

CUENTO VESTFALIENSE.

(*traducción.*)

Si soia aficionados á los cuentos, á las tradiciones de pasos lejanos, tengo con que satisfaceros. He visto tantas cosas, he presenciado tantos locos estravagantes!. A los veinte años de mi edad, habia dado la vuelta á la Europa: pareciame estuocera muy pequeña.. Y ahora... ahora habito una boardilla, y me parece inmenso.

Ya os oigo que me encargais no me desvie de mi propósito: bien veo que deseais escuchar un cuento, no curando saber si habito un palacio ó un desvan, pero mi cornudilla es hablar de mi humilde mansion.

Ah! si supieseis lo que es la imaginacion! Si conocieseis su poder!... como trasforma á cada instante mi pequeño aposento y los libretes que lo adornan! Ora parécenme estar en medio de esos dilatados bosques que, en los primeros años de la era cristiana, cubrian todavia el suelo do se elevan hoy dia las suntuosas capitales de la Prusia, Austria Vestfalia; ora vecome en un laberinto alcázar de la edad media, ó bien en la corte de Francisco. II, en el momento en que Maria Luisa la dejó para volar á los brazos de Napoleon. He visto esa corte y á Maria Luisa... hé casado en Alemania; sin dificultad se me creerá, pues he nacido en este pais, y en él he sido educada. Conozco todos sus estados, todas sus provincias: de ello os hablare algunas veces. Al referiros algun hecho contemporáneo, habré sido testigo ocular; y al baldaros de algunas tradicion la habré hallado en las antiguas crónicas de Alemania, que en la actualidad componen mi biblioteca, los sucesos que en mi juventud habia oido aplaudir en las baladas y cuentos del pais. Digo en mi juventud.. Soy ya vieja. Terrible desgracia es para mi; mas porque lo mirais como á un delito? o mas bien porque no me glorio de ello en vuestra presencia? pues

— Quiconque a beaucoup vu
Peut avoir beaucoup retenu
La Fontaine.

estos en este caso y solo os diré la pura verdad. Os doy mi palabra de cristiana y á fe que lo soy mas que cualquier otro, pues lo soy dos veces. Sea estos unos hechos que no pueden pasar sin ser narrados. Antes de empezar mi cuento vestfaliense, permitidme os refiera estos el sencillo acontecimiento que se alió mi entrada en la vida y os formareis una alta idea de mi moralidad; y despues por mas que se diga, á cada cual le gusta hablar de si propio.

Cuando vine al mundo, mi padre era gefe en el servicio de Austria. En su clase de noble o bien en la de filósofo, pues lo era algun tanto, pareciole obrar mejor obrar que los demas, y mando al capellan de su regimiento me bautizase. Mas soldado que sacerdote, obedeció este á las órdenes de su superiol, sin hacer caso de los cánones de la Iglesia, y sin cumplimientos lavóme del pecado original. El señor cura párroco, viendo que era esto un modo de formar cristianos demasiado bruscos, se quejó ante mi padre, quien le pagó el cuadruplo de los derechos bautismales. Tenia su dinero el cura sin que por esto dejara de acudir á la superioridad. Prunto el arzobispo de Verna instituto al general comandante de la

↑ El Estudiantón

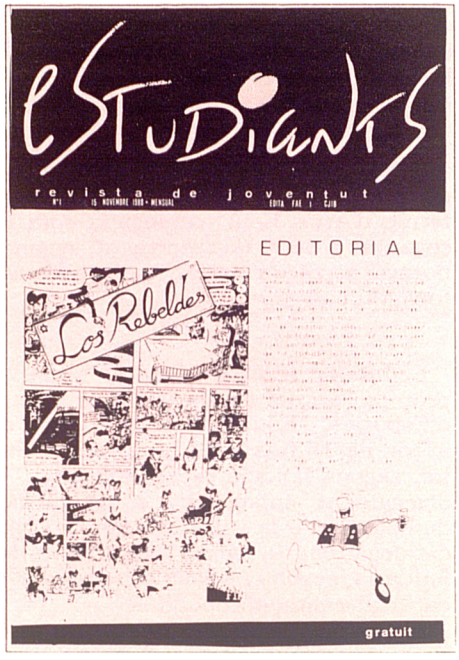

↑ Estudiants

ESTUDIANTS Publicació mensual editada a Palma entre novembre del 1988 i maig del 1990. Publicada pel *Consell de la Joventut de les Illes Balears* (←) i per la *Federació d'Associacions d'Estudiants de Balears* (→), tractà temes d'interès per als estudiants universitaris. Escrita en castellà i català, en foren coordinadors Gabriel Quetglas i Ignasi Cutillas.

ESTUDIANTS, COVA DES Al terme de Sóller, ran del torrent Major, entre la font de na Gareta i la font de s'Olla o de na Ballarona. El seu nom sorgí d'una llengenda segons la qual dos estudiants hi entraren per explorar-la i no en tornaren a sortir mai més. És una gran cova natural amb dos sifons d'aigües dolces. El més pròxim a l'entrada comunica amb la font de s'Olla. L'altre, després d'un recorregut en immersió de 48 m, comunica amb una galeria seca de 100 m de longitud, al final de la qual hi ha un altre sifó d'ai-

↓ Cova des Estudiants (Sóller)

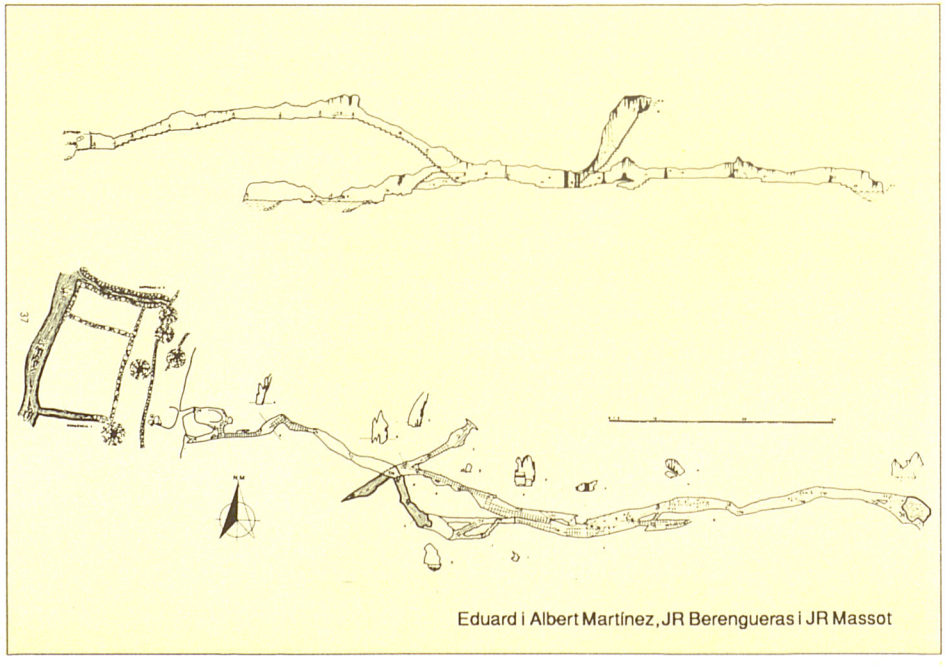

Eduard i Albert Martínez, JR Berengueras i JR Massot

gües fredes i dolces que ha estat explorat fins a 50 m de profunditat. Aquest sifó es remunta a galeries seques no explorades. La cavitat està tota esglaonada des de temps anteriors a la Guerra Civil per condicionar-la al turisme. S'han topografiat 325 m de galeries noves, 225 de les quals són inundades. (M)

ESTUDI GENERAL LUL·LIÀ Centre d'ensenyament superior creat a Palma el 1483, per un privilegi atorgat a Còrdova pel rei de la Corona d'Aragó, Ferran el *Catòlic*. El monarca es limità a recollir les demandes dels jurats de Mallorca, que li foren comunicades pel seu enviat, Francesc Aixartell, i autoritzà la fundació d'un centre on es poguessin estudiar totes les arts i les ciències. Ferran el *Catòlic* proposà com a model l'Estudi General de Lleida i li concedí els mateixos honors que tenia aquest. L'Estudi General Lul·lià estava sota el patronatge del Gran i General Consell i la seva seu principal s'instal·là a Monti-sion (Palma). Així, l'escola major d'arts de Palma es transformà en estudi general i la càtedra lul·lista, instaurada per Agnès Pacs de Quint, el 1481, es convertí en facultat. El 1484, Beatriu de Pinós restaurà, per donació testamentària, la càtedra lul·lista de Monti-sion, que posteriorment s'incorporà a l'Estudi General Lul·lià. A causa de l'oposició dels dominics i de la manca de numerari per a la dotació de les càtedres, el procés d'institucionalització de l'Estudi General fou molt lent. Diversos privilegis (1503, 1526) ratificaren el del 1483. A poc a poc es crearen noves càtedres de teologia i filosofia (1527), retòrica (1541), cirurgia (1573), teologia (1620), cànons, lleis (1626). El 1540, instal·là la seva seu en una casa del carrer de Sant Roc. A partir del 1561, hagué de patir la competència del collegi dels jesuïtes, emplaçat precisament a Monti-sion (Palma). El 1597, s'hi establí un pla d'estudis i se sol·licità un nou privilegi al rei Felip II. Únicament conferia graus acadèmics vàlids dins els territoris de la monarquia. Sembla que, per aquest motiu, la vida de l'Estudi no fou gaire florent. El 1637, i en contra dels privilegis abans esmentats, els jesuïtes aconseguiren facultat per concedir graus de filosofia i teologia, però posteriorment hi renunciaren i les càtedres s'agregaren a l'Estudi General Lul·lià (1668). El 1673, una butlla del papa Climent X donà validesa universal als seus títols i es transformà en la *Universitat Lul·liana de Mallorca* (→). ■ Institut creat a Palma el 1951 per impulsar la cultura a Mallorca i restaurar els estudis universitaris. Durant alguns anys s'hi realitzaren cursos de dret i de filosofia i lletres (1951-57), que foren suprimits per raons econòmiques. El 1959, s'hi creà la càtedra Ramon Llull, adscrita a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, que ha promogut cursos per a l'obtenció del títol de doctor. A partir del 1967 i fins al 1973, acollí una delegació de la facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. També s'hi han emplaçat l'Escola de Turisme de Balears (1965-83), l'Escola d'Assistents Socials (1959-84) i l'Escola Universitària de Treball Social (a partir del 1984). Ha patrocinat cursos de castellà per a estrangers i diversos actes culturals, com el XVIe Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques, i ha acollit altres entitats culturals, com les Joventuts Musicals. Des del 1963, s'hi fan cursos de català de l'Obra Cultural Balear i, des del 1977, organitza cursos d'estiu de català. Té la seu al carrer de Sant Roc i ocupa un

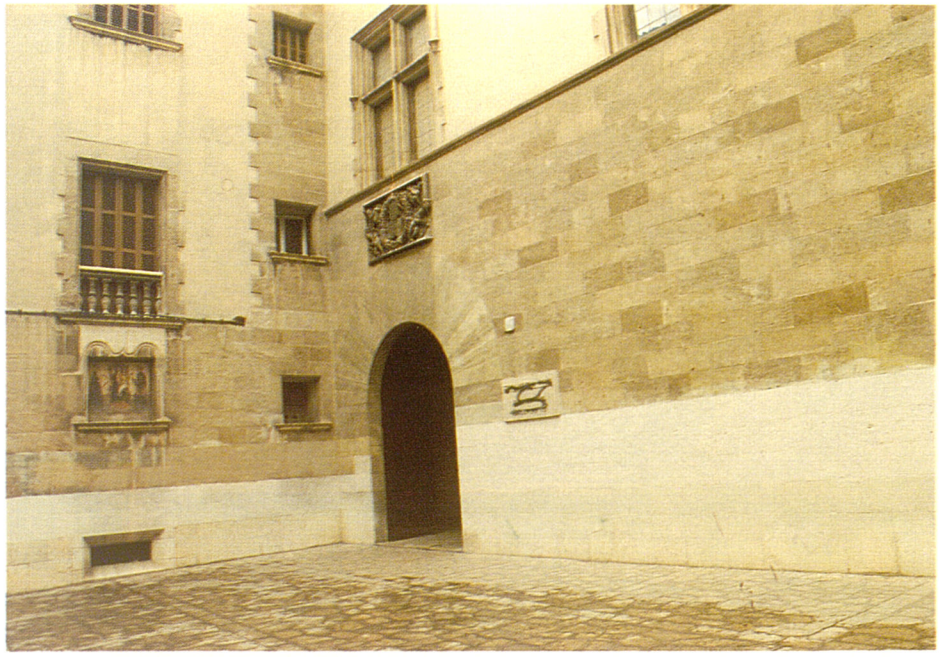

↑ Façana de l'Estudi General Lul·lià (Palma)

↓ Pati de l'Estudi General Lul·lià (Palma)

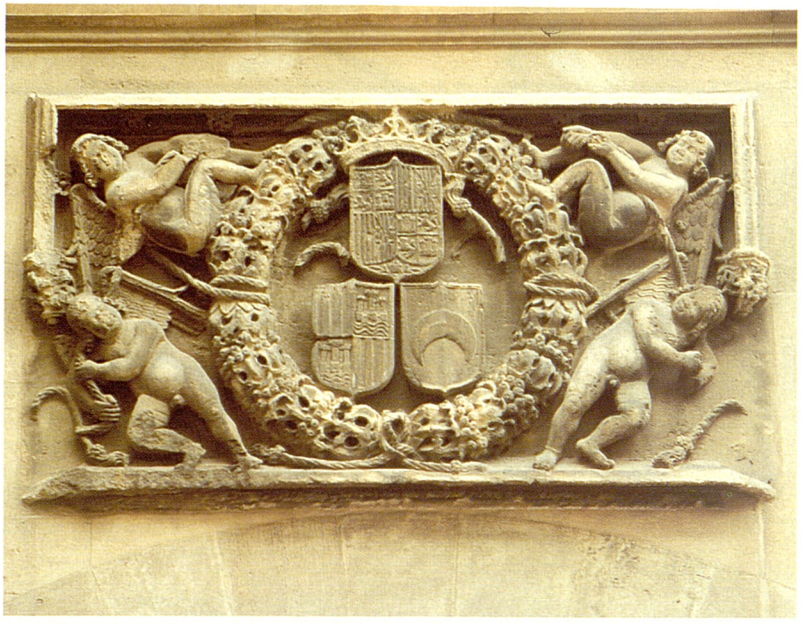

← Escut de l'Estudi General Lul·lià (Palma)

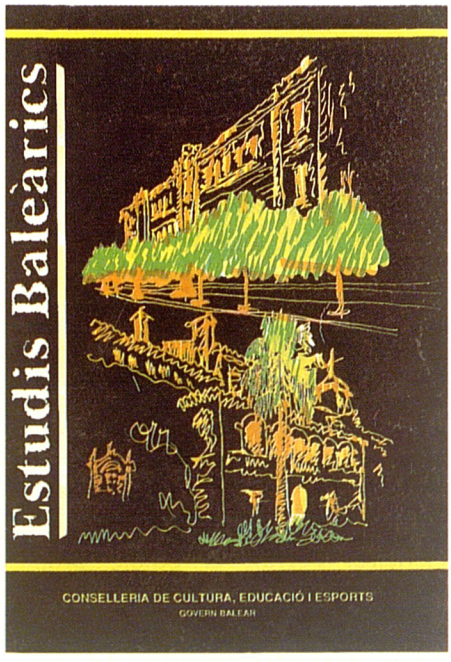

→ Estudis Baleàrics

edifici, projectat per Gabriel Alomar, que substituí el de l'antiga Universitat Lul·liana de Mallorca. Fou bastit el 1951 i es reforma l'espai interior entre el 1963 i el 1967. L'edifici es troba en un pla lleugerament reculat respecte a l'alineació general del carrer. Des del punt de vista constructiu, l'esquema respon al model tradicional del palau mallorquí. Articula tres plantes entorn a un pati porticat per arcs de mig punt sobre columnes d'ordre jònic. La façana consta de planta amb accés lateral sobre el qual es disposa un baix-relleu amb els atributs de l'antiga institució —de factura renaixentista i procedent de l'edifici anterior—, planta noble amb finestrals dividits per mainell i brancal i una segona planta a manera de porxo però, habilitada interiorment.

ESTUDIS, SERRA DES Al terme de Selva, de 800 m d'altària, situada entre el puig de n'Alí i el comellar de sa Coveta Negra. (M)

ESTUDIS BALEÀRICS Publicació trimestral de caràcter científic editada per l'Institut d'Estudis Baleàrics a Palma a partir del 1981. Fomenta la difusió de la investigació i de la cultura de les Balears. N'han estat secretaris de redacció Jordi Gayà Estelrich (1981-88), i Ramon Maria Servalls Batle (a partir del 1989), i membres del consell de redacció Joan Alegret, Gabriel Amengual, Maria Barceló, Catalina Cantarellas, Joan L Garcias, Lluís Mas, Joan Miralles, Isabel Moll, Romà Piña Homs, Antoni Pérez Ramos, Lluís Pomar, Guillem Rosselló, Pere Salvà i Àngel Terron. Té un consell editorial compost per la junta de govern de l'Institut d'Estudis Baleàrics. Els seus articles abasten gairebé tots els àmbits del saber. Ha dedicat dossiers al centenari de Mendel (nº 12), a la naturalesa de les Pitiüses (nº 16), a la música antiga (nº 20), a la Inquisició (nº

ESTUDIS BALEÀRICS

L'any 1981 va aparèixer el número 0 de la revista *Estudis Baleàrics,* una publicació aleshores nova dins el nostre panorama editorial, que volia complir una funció de divulgació, des d'una òptica multidisciplinària, de la investigació que es fa a les illes Balears. Ara, passats gairebé 10 anys del seu primer número, ningú no pot negar que aquell objectiu d'un principi ha estat assolit totalment i que *Estudis Baleàrics* ha esdevingut un element fonamental i un punt de referència obligat per a conèixer la investigació i la recerca científica que s'ha fet i es fa a la nostra comunitat.

La revista, al llarg dels anys, pot haver anat canviant els aspectes formals, però en cap moment ha variat la seva concepció de publicació oberta i integradora. Així, en un principi, consistia en la publicació de diferents articles relacionats amb la nostra cultura, però sense cap connexió comuna. Posteriorment, els números de la revista han passat a estructurar-se al voltant d'un tema central o dossier que dóna una cohesió temàtica als articles.

Crec, sense cap exageració, que la seva qualitat es fonamenta en la rigorositat i la seriositat dels qui signen els articles, dels nombrosos investigadors i científics que ofereixen a *Estudis Baleàrics* el resultat dels seus treballs.

Però tota l'actuació de l'Institut d'Estudis Baleàrics i de la revista *Estudis Baleàrics* no tendria sentit si no s'emmarcàs dins un projecte global. La Conselleria de Cultura, Educació i Esports és conscient en tot moment de la necessitat de donar suport a la investigació en tots els camps de la ciència, en aquest sentit, l'objectiu de l'Institut d'Estudis Baleàrics és de divulgar el resultat de l'estudi i la investigació a través de les seves publicacions. *Estudis Baleàrics* és una revista de caràcter científic que no ha deixat de banda en cap moment la tasca de divulgació cultural, de fer assequible a tots els qui tenen interès en la nostra cultura el treball dels homes i les dones de ciència de les Illes Balears.

Jaume Martorell Cerdà

21), a les ciències naturals (nº 22), als grafits (nº 23), a la cultura popular (nº 24), al s XIX (nº 25), al cinema i a la fotografia (nº 26), als 80 anys de l'Escola Universitària d'Estudis Empresarials i Informàtica (nº 27), a l'homenatge al pare Miquel Batllori (nº 29-30), al règim municipal a la Corona d'Aragó (nº 31), a Rosselló-Pòrcel (nº 32) i a les relacions entre l'església local i la Comunitat Autònoma (nº 33). Es publica en català i en castellà. (AM)

ESTUDIS D'HISTÒRIA ECONÒMICA Publicació científica editada a Palma a partir del 1987 pel Grup d'Estudis d'Història Econòmica (1986). Amb una periodicitat semestral, publica articles d'història econòmica d'àmbit insular, estatal o internacional, i ha dedicat un número a la indústria a Mallorca. El 1990, té un comitè de redacció compost per Andreu Bibiloni, Miquel Josep Deyà, Gonçal López Nadal, Carles Manera i Jerònia Pons. Es redacta en català i en castellà.

↓ Estudis d'Història Econòmica

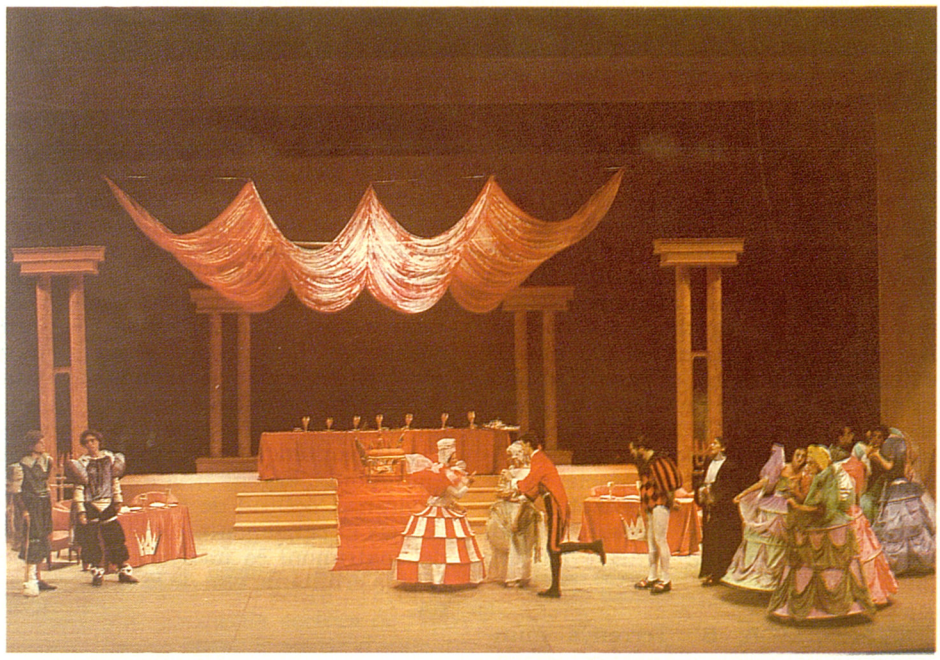

↑ Representació de l'Estudi Zero

ESTUDI ZERO Grup de teatre fundat a Palma el 1985 i constituït en societat cooperativa teatral el 1989. En són membres fundadors Dominic Hull, Pere Mestre Moyà, Joaquim Vidal Maldonado i Marià Josep Ramon Ferregut. Entre els muntatges que ha realitzat destaquen *La cantant calba*, d'Ionesco, *Ivonne*, de Gombrowicz, *Tocats d'amor*, de Sam Shepard i *L'Hostalera*, de Goldori, molts dels quals han estat dirigits per Leona di Marco. També ha muntat obres pròpies, com *Opus 10*, *Variaccions* i *Zero'92*, a més de peces infantils i de carrer. Té la seu al Teatre Sans.

ESVAÏTS, ES Terrenys del terme de Porreres, estesos entre Son Barrina, el camp Gran, Son Lluissó d'en Negre i la cova Vella. ■ Al terme de Campos, entre Son Gallina, ca na Brou i Son Senalla. (M)

ETZÈBIT, SON Possessió del terme de Campos, situada entre sa Vinyola, Son Andreu, Son Bieló i Son Pau. ■ Al terme de Petra, vegeu *Eusebi, Son*. (M)

EUCALIPTUS *(Eucaliptus globulus)* Arbre de la família de les mirtàcies, corpulent, que pot arribar als 100 m d'alçada. Procedeix d'Austràlia i de Tasmània i fou introduït a Europa el 1856. Les plantacions d'aquest arbre serveixen per a netejar terrenys pantanosos i per a combatre les malalties del paludisme. A Mallorca, és un arbre ornamental. De les seves branques, fulles i flors es desprenen essències aromàtiques. La flor està constituïda per una mena d'urna duríssima amb una cobertora que, en obrir-se, deixa lliures a l'aire l'estil i els nombrosos estams. Les fulles contenen taní i essència d'eucaliptus, i la seva infusió és molt útil per a combatre constipats, grip, asma i altres malalties de les vies respiratòries. També és bo prendre'n bavarades. A l'hivern, és costum de posar les seves fulles dins aigua bullent per perfumar l'ambient de les habitacions tancades. (FB)

EURA, SALA Galeria d'art i llibreteria fundada a Palma (1962) per Sebastià Busquets —Busser—, amb el nom de Sala Danús. El 1964, fou adquirida per Lluís Ripoll, que li canvià el nom i la dedicà a l'exposició de mapes i de gravats antics de Mallorca i a llibres sobre Balears. Fou clausurada el 1983.

↓ Eucaliptus *(Eucaliptus globulus)*

EUSEBI, SON Possessió del terme de Petra, confrontada al terme de Vilafranca de Bonany, els camins de Manacor i de Felanitx i Son Orlandis. Documentada el s XV, el 1559 fou adquirida pel senyor Nicolau Quint. Per herència passà als Quint d'Eivissa, als Pacs Fuster i als Safortesa. El 1662, era del noble Ramon Safortesa, cavaller de l'orde de Calatrava i comte de Santa Maria de Formiguera. Tenia cases i era dedicada al conreu de cereals, amb una guarda de 400 ovelles. La denominació primitiva fou modificada i donà lloc a les grafies de Son Elzèbit, Son Etzèbit i Son Etzèbits, documentades ja el s XVI. El s XIX fou establida i dividida. En deriven **Son Etzèbit des Horts,** entre can Macià, es Pinerons i can Coca, i **Son Etzèbit d'en Massanet,** entre can Coca, can Riu, can Comes i can Gou. (DF/M)

EVANGÈLICA, S' Terrenys muntanyosos del terme d'Andratx, estesos entre ses Bardes, el puig des Voltor, el pou d'en Jofre i el puig Roig. Documentats el 1324 com a alqueria, pertanyien a Bartomeu Torres. Tenia cases, boscos, garrigues i una guarda de cabres. El 1787, era una possessió amb garroverars, olivars i boscos. Donà nom a un puig de 442 m d'altària, entre la mola de s'Esclop i ses Ortigues, i a la punta situada entre la punta de sa Llova i es Vermell. (DF/M)

EVAST Personatge del *Llibre d'Evast e Blanquerna* de Ramon Llull. Pare del protagonista, Blanquerna, és un noble burgès impossibilitat d'esser religiós pel seu gran patrimoni. Es casà amb Aloma, amb el projecte d'entrar en un monestir una vegada assegurada la descèndencia. Així i tot, dubtà molt a tenir-ne per por de no honorar Déu degudament i només hi consentí pels plors de la muller. Convertit en símbol d'espòs i pare cristià, honorà la dona i educà el seu fill en temor, amor i austeritat. També volgué prendre l'ofici de mercader per no estar ociós, fet revolucionari en un aristòcrata. Després que el seu primogènit Blanquerna se n'anàs de casa per fer vida eremítica, fundà un hospital, donà els béns als pobres i es dedicà a la penitència i a la vida monàstica amb Aloma, segons una Regla que escriviren. L'actitud de fons d'Evast reflecteix el pensament lul·lià que l'estat del matrimoni és menys perfecte que la vida ermitana, cim de la vida cristiana. (GS)

EVIA DE OVIEDO, FÉLIX (Valladolid s XVI) Inquisidor. Fou fiscal al districte de València i inquisidor a Múrcia (1567-78). Arribà a Mallorca amb l'encàrrec de destituir i condemnar l'inquisidor Miquel Gual i el fiscal Francesc Milia, responsables de l'estat d'atonia del tribunal, i de dur a terme les accions necessàries per al seu redreçament. Durant la seva gestió (1578-93) regularitzà la promulgació anual dels edictes de fe i la tramesa al Consell de la Suprema Inquisició del resum de les causes de fe sentenciades cada any a Mallorca. Visità la totalitat dels pobles de l'Illa (1579-81) i Menorca (1593) a la recerca de possibles heretges. Escorcollà les biblioteques de tots els convents i particulars de Palma cercant llibres prohibits (1580), revitalitzà la xarxa de funcionaris inquisitorials de la Part Forana i racionalitzà el funcionament de les cúries civil i criminal. El 1588, decidí l'adquisició d'un casal a la parròquia de Sant Miquel per convertir-lo en seu definitiva del tribunal. En els anys en què el regí se celebraren cinc actes de fe a diversos indrets de la ciutat i fou nombrós el grup de persones condemnades. Després d'insistents precs per abandonar Mallorca, l'inquisidor Gaspar de Quiroga li concedí llicència per traslladar-se a la Península, on aconseguí el càrrec d'abad de Covarrubia (1594). (MC)

EVINENT MUNTANER, RAFEL (Bunyola 1726 - Palma 1814) Metge. Es llicencià a la Universitat Literària de Mallorca, de la qual fou catedràtic. Fou cofundador de l'Acadèmia Mèdico-pràctica de Mallorca, que presidí (1794-98), corresponsal del Reial Jardí Botànic de Madrid i membre de diverses acadèmies de medicina i cirurgia espanyoles. Publicà diversos opuscles sobre hospitals, màquines fumigatòries i altres temes i un dictamen sobre el *Manual teórico-práctico de las operaciones de cirugía*, de Sebastià Muntaner (1793).

ÉVOL *(Sambucus ebulus)* Planta de la família de les caprifoliàcies. Forma unes motes espesses, fins a un

↓ S'Evangèlica (Andratx)

↓ Évol *(Sambucus ebulus)*

m o més d'alçada, amb tiges herbàcies i berrugoses i fulles llargues, divididas en 5-9 segments, lanceolats i dentats. Les flors són petites, blanques per damunt, i a vegades vermellenques per davall, reunides en corimbes tripartits, grans i plans, molt vistosos. Es fa per llocs frescs i humits, cunetes, vores de rierol i torrents. Floreix de juny a agost. Les arrels són purgants i de les llavors, negres i lluents, es pot extreure un alcohol. Solien esser usades per donar color als vins. (FB)

ÉVOL, VESCOMTAT D' Títol senyorial del Rosselló fundat el 1335 pel rei Jaume III de Mallorca. Estava constituït per les senyories d'Évol, els Horts, Santó, Estavar, Bajande, Fontrabiosa i Creu. Més tard, s'hi afegiren Oleta, Júpols i Fetges. El primer vescomte fou Bernat IV de So. Posteriorment, passà als Castre-Pinós (1428), als Ferrandis d'Híxar (s XVII) i als Silva. Confiscat per la monarquia francesa, fou retornat als Híxar (1730). El nucli més important del vescomtat era el poble d'Oleta, tot i que la residència dels vescomtes era al castell d'Évol o a la bastida d'Oleta.

ÉVOLS, ES Antic sementer de la possessió de can Xanet del terme d'Alcúdia. Entre el 1950 i el 1960 hi fou destruït un talaiot, dibuixat per Miquel Costa i Llobera (1872), de 9 m de diàmetre i 3 d'altària. Tenia el portal orientat a llevant, d'1,60 m d'altària per 1,40 m d'amplària. S'hi han trobat materials arqueològics de bronze, com destrals funcionals i votives, braçalets, campanetes, eines de ferro, ceràmiques indígenes i romanes. Aquestes troballes han estat esmentades per arqueòlegs nacionals i estrangers, com Émili Cartailhac, Mateu Rotger Capllonch, Bartomeu Ferrà, L Ch Watelin i J Colominas Roca. (M)

ÉVOLS, PLA DES Al terme d'Artà, situat entre Bellpuig, Son Regalat, Son Cru i sa Corballa. (M)

EVOLUCIÓ ECONÒMICA DE BALEARS Informe anual sobre l'estat de l'economia de les Balears. El 1968, la Caixa de Balears Sa Nostra inicià la publicació, com a annex introductori de les seves memòries anuals, d'un conjunt d'articles sobre l'evolució anual dels principals sectors de l'economia de les Illes. A partir d'aquesta experiència i amb el concurs del mateix equip de col·laboradors, el 1973 s'inicià la publicació separada de l'informe. El seu primer títol, *Evolució econòmica. Les Balears*, va ser substituït per l'actual *Evolució econòmica de Balears* el 1989. Des del 1974, l'edició corre a càrrec de la Caixa de Balears i de Banca Catalana, encara que, entre el 1975 i el 1982, hi participà també el Banc Industrial de Catalunya. L'obra, segons el format inicial del 1968, aplega articles signats de diversos autors i ha estat dirigida successivament per Pere Costa (1973-76), Miquel Alenyar (1977-82), Alons Ramallo (1983-88) i

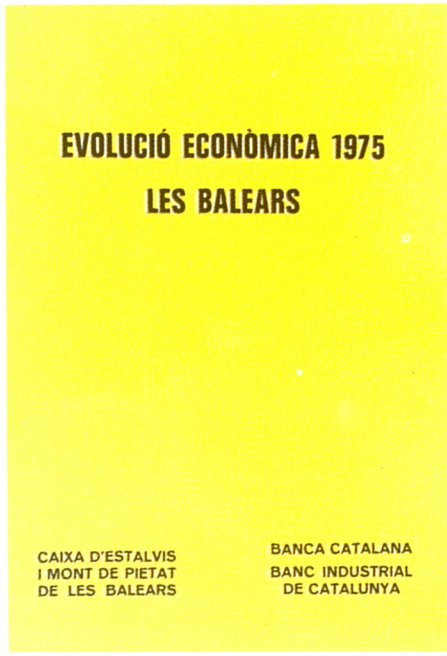

↑ Evolució Econòmica de Balears

els serveis d'estudis de les dues entitats editores (des del 1989). Es presenta en dues edicions, una en català i una altra en castellà, i té un tiratge de tres mil exemplars. (MA)

EXCELSIOR Publicació de periodicitat mensual editada a Palma entre el 1935 i el 1939. Fou l'òrgan de la Joventut Femenina d'Acció Catòlica de Mallorca. Informava sobre les activitats d'aquesta organització a l'Illa. Es redactava íntegrament en castellà.

↓ Talaiot des Évols (Alcúdia), segons dibuix de Miquel Costa i Llobera

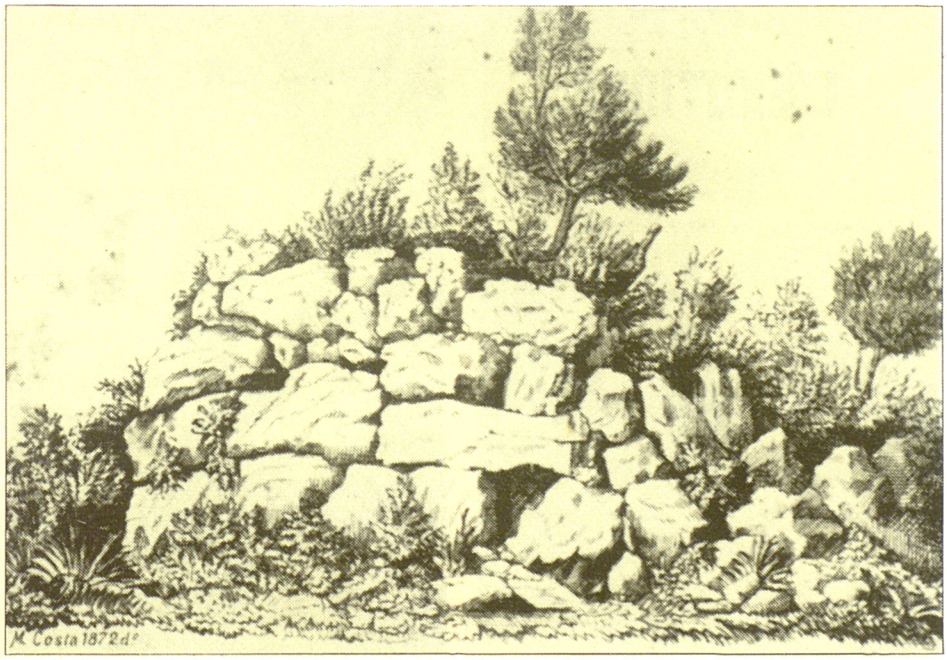

↓ Excelsior

EXCELSIOR

AÑO II — Núm. 17 | Revista Mensual de la Juventud Femenina de A. C. de Mallorca | JULIO 1936

¡Vacaciones!

Romance del rayo de sol

EXECUCIÓ DEL ROSSELLÓ Operació financera de crèdit realitzada a Mallorca per Pere el *Cerimoniós* des del 1343, per sufragar la seva campanya bèl·lica al Rosselló contra Jaume III de Mallorca, quan aquest ja havia perdut el Regne de Mallorca. Va consistir en la venda de censals percebuts per la procuració reial per béns llogats del reial patrimoni, a canvi de moneda. Així, es reduïen els ingressos de la procuració reial. Per aquest sistema Pere el *Cerimoniós* aconseguí unes 28.000 lliures de Mallorca. Aquesta operació es complementà amb un emprèstit privat per valor de 26.516 lliures de Mallorca i amb la incautació de béns dels partidaris de Jaume III.

EXECUTOR Oficial de la Universitat del Regne de Mallorca (s XIV-XVIII). S'encarregava de resoldre judicialment qualsevol plet sobre l'administració dels béns de la Universitat i de dirimir les causes derivades de drets i imposicions universals. A partir de mitjan s XV, només podien ocupar aquest càrrec membres dels estaments dels cavallers i dels ciutadans militars. El seu sou es fixà en cinquanta lliures (s XV). Els seus judicis eren sumaris i executius. Exercia la jurisdicció civil en primera instància contra tots els qui cometien delictes de contraban contra els drets de la ciutat i, en els casos dubtosos, decidia si s'havia de pagar o no un dret. Les seves sentències es podien apel·lar davant els jurats de Mallorca. Quan, el 1447, s'hi instaurà el règim d'insaculació, el d'executor fou un dels càrrecs que es proveí per aquest sistema. Després de la Guerra de Successió (1702-15), el jutge executor, que era Marc Antoni Reus Vallès, fou nomenat regidor de l'Ajuntament de Palma (1718). La plaça d'executor s'incorporà a l'Ajuntament de Palma aquest mateix any, amb la diferència que a partir d'aquest moment el nomenaria anualment el capità general de Balears. (JJ)

EXOTIQUE, L' Publicació setmanal editada a Palma entre el 1842 i el 1843. Amb el subtítol *Album de Science et Littérature*, estava escrita en francès i redactada gairebé tota per Jaume Cabanellas. Contenia narracions curtes, poemes i articles de divulgació sobre ciències socials i literatura.

EXPLORADORS Vegeu *Escoltisme*

EXSECALLADOR Ofici tradicional relacionat amb l'arboricultura. La seva feina consisteix a aclarir els arbres, eliminar les branques mortes i repartir els brots per millorar-ne la forma i la producció. La tasca comença els mesos de setembre i octubre, quan s'ha collit l'esplet, i es perllonga durant l'hivern mentre els arbres dormen. Les eines que utilitza tradicionalment són el xerrac de dolla i el gatzoll, el xerrac de mànec, les estisores de podar i l'escala de peu. (AR)

→ Exsecallador i empeltador segons un quadre del s XVIII de Jaume Nadal *(DGM)*

EXTERN, CAN Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre el puig de l'Almadrava, Morell de Baix, can Bou Ros i can Canaver de Dalt. Documentada Son Extern el 1615, pertanyia a Mateu Extern, de qui prengué nom. Tenia cases, conreus de cereals, figuerals, una guarda de porcs i nou caseres d'abelles. El 1685, estava valorada en 1.600 lliures i ja era denominada can Extern. (DF/M)

↓ L'Exotique

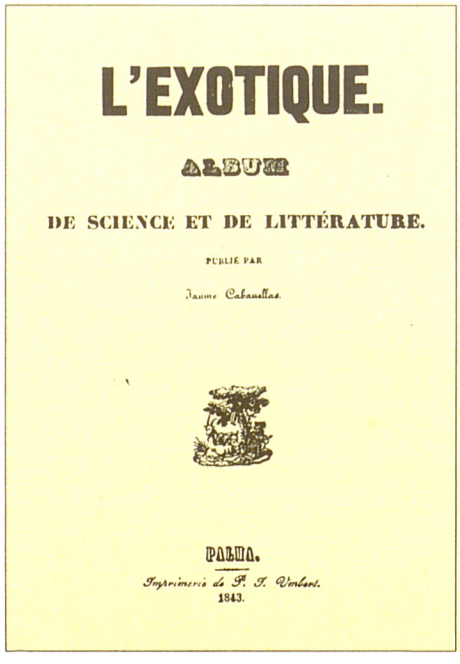
L'EXOTIQUE.

ALBUM

DE SCIENCE ET DE LITTÉRATURE.

PUBLIÉ PAR

Jaume Cabanellas.

PALMA.

Imprimerie de P. J. Gelabert.

1843.

EXTREMER, CAS Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Car-

↓ Exsecallador *(JRa)*

↑ S'Extremera Nova (Bunyola)

↑ Ex-vots (La Sang, Palma)

dassar, situada entre es Pou Colomer d'en Gallina, can Llullo, Sos Ferrers de n'Andreu i cas Cus. (DF/M)

EXTREMERA, PUIG DE S' Al terme de Bunyola, de 278 m d'altària, entre Baix des Puig, can Cent, s'Extremera Vella i el coll des Puig. (M)

EXTREMERA NOVA, S' Possessió del terme de Bunyola, entre es Cocons, cas Bergantell, el coll des Puig i can Pere Pacs. Documentada el 1668, era del senyor Nicolau Güells. Tenia cases, tafona, olivars i garroverars. (DF/M)

EXTREMERA VELLA, S' Possessió del terme de Bunyola, situada entre el puig de s'Extremera, el coll des Puig, s'Extremera Nova i can Pere Pacs. Documentada el 1653, era del noble Tomàs de Verí. Feia una renda anual de 340 lliures. (DF/M)

EXTREMS, COMA Al terme d'Artà, situada entre s'Arboçaret, la font des Oguers, l'esquena de sa Bassa i la talaia Freda. (M)

EX-VOT Objecte oferit a una divinitat en compliment d'una petició o d'un benefici. Usat des de l'època

↓ S'Extremera Vella (Bunyola)

↑ Sala d'ex-vots (La Sang, Palma)

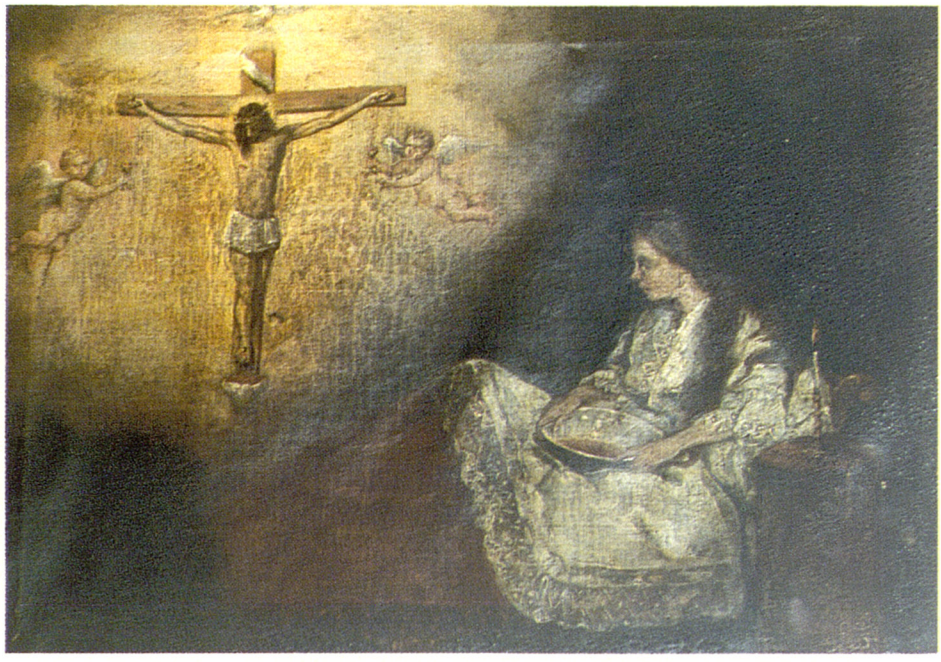

↑ Ex-vot (La Sang, Palma)

prehistòrica fins a l'actualitat, se sol penjar a la paret o al sostre d'una capella o d'un temple. Exemples del seu ús a l'antiguitat són els ex-vots de fusta que penjaven els celtes als arbres dels camins, o els que s'han trobat als santuaris grecs i romans. En làmbit de la religió cristiana, són oferits a Déu, a Crist, a la Verge Maria o a un sant. Després de la Conquesta de Mallorca fou tradicional l'oferiment de joies, vestits i altres objectes d'ús privat per a agrair el guariment de malalties o l'alliberament d'una desgràcia. També era costum d'oferir el pes en cera, realitzar figuretes de retall o de planxa de plata, bé en forma humana o en forma de membres afavorits o agraciats, com braços, cames o peus. Uns altres tipus d'ex-vots són els quadres o els retaules pintats, que solien representar la desgràcia, i que es conserven a les col·leccions dels santuaris marians insulars (Lluc, Alcúdia, Pollença o Felanitx). L'oferta d'ex-vots pintats va esser substituïda a mitjan s XX per la de fotografies. El 1990, l'Església sol recomanar com a substitut, però no de manera exclusiva, l'almoina als necessitats. Sobre aquest tema, Gabriel Llompart publicà *La Mallorca tradicional en los ex-votos* (1988). (GLl)

EYROA, JOAQUÍN (Galícia s XIX - ?) Missioner metodista. El 1877, fundà, amb William Thomas, la primera capella evangèlica de Palma. Vers el 1883, era director de les escoles bíbliques de Palma.

F Lletra que, en el sistema elaborat per Ramon Llull, pren diverses significacions. En la seva primera formulació a l'*Art abreujada d'atrobar veritat* i l'*Art demonstrativa*, s'aplica a l'acte de la memòria membrant. En la segona i definitiva, que va des de l'*Ars inventiva veritatis* fins a l'*Art breu*, s'aplica a sis conceptes, dos de principals (la saviesa i el mitjà, de les dues primeres figures de l'Art) i quatre de subsidiaris (la qüestió de la quantitat d'una cosa, la facultat imaginativa com un dels nou subjectes de l'Art, la virtut de la fe i el vici de l'accídia o peresa espiritual i moral). (AB)

FABER ZIETZ, WILHELM (Saarbrücken, Alemanya 1901 - Barcelona 1987) Pintor. Estudià a Munic i a Berlín. El 1932, traslladà la seva residència a Barcelona i a Eivissa (1934-36). Col·laborà en les revistes *D'Ací i d'Allà* i en l'*AC*. A la dècada dels quaranta, s'instal·là novament a Barcelona, i féu llargues estades a Eivissa. Influït, sobretot, per l'obra de Paul Klee, s'introduí progressivament en el camp

→ Wilhem Faber, sense títol *(CP)*

de l'abstracció i començà a donar prioritat als fons geomètrics en detriment dels elements figuratius, per passar al camp de l'informalisme (1957). Cap al 1965, començà a usar tota una sèrie de signes, entre els quals prevalen els punts, les línies, les lletres, les paraules i els números. A partir d'aquí les seves obres s'adscrigueren a una abstracció absoluta i no presentaren transformacions importants. Exposà a Catalunya, Eivissa, Mallorca, així com a altres llocs d'Espanya i de l'estranger. La seva obra figura en diversos museus de Berna, Barcelona, Eivissa i Madrid, entre altres. Fou objecte d'una antologia al Centre Cultural de sa Nostra (Palma 1990), amb motiu de la qual s'edità un estudi de Lourdes Cirlot.

FABIOL Vegeu *flabiol.*

FABIOL, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre es Velar de Son Hereuet, can Guingaia i can Serigot. (M)

FABIOLER, CAP Al terme d'Andratx, dóna nom a un puig de 362 m d'altària, situat entre el puig de ses Basses, el puig des Llorer i els horts des Morro. (M)

FABRA, MIQUEL (s XIII - XIII) Religiós. Col·laborà amb Domingo de Guzmán en la fundació de l'orde dominicà, aprovat pel Papa el 1217. El mateix any, ensenyà teologia a París. El 1219, treballava a Barcelona per introduir els dominics a la Corona d'Aragó. Confessor de Jaume I, l'acompanyà a la Conquesta de Mallorca. En rendir-se la ciutat (1229), el rei li confià la custòdia del palau de l'Almudaina. Romangué alguns anys a l'Illa per introduir-hi el seu orde. Fundà un convent i una església, dedicada a la Mare de Déu de les Victòries, al solar on, el s XIV, es bastí el convent de Sant Domingo, de Palma. Posteriorment, participà en la conquesta de València. És venerat com a beat. (LlP)

↓ Cap Fabioler (Andratx)

FABRA POCH, POMPEU (Barcelona 1868 - Prada de Conflent, França 1948) Filòleg i lingüista. Llicenciat en enginyeria química. El 1889, entrà al diari *L'Avenç*, on dugué a terme una intensa campanya de sensibilització lingüística. El 1902, fou nomenat catedràtic de química a Bilbao, on continuà les seves investigacions filològiques, que exposà en part al *I Congrés Internacional de Llengua Catalana (1906)* (←) i que li valgueren esser nomenat membre de la secció filològica de l'Institut d'Estudis Catalans —IEC— (1911). L'any següent, fou nomenat director de les seves oficines lexicogràfiques i catedràtic de català de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest mateix any, publicà la *Gramática de la lengua catalana* (1912) en castellà, perquè anava adreçada a lectors en aquesta llengua. El 1913, l'IEC publicà les *Normes ortogràfiques*, en bona part degudes a ell, i arran d'aquest fet s'inicià el distanciament de

→ Pompeu Fabra Poch

mossèn Antoni M Alcover. El 1915, començà a editar, amb Manuel de Montoliu, el *Diccionari Aguiló;* el 1918, publicà una altra *Gramàtica catalana*, considerada oficial per l'IEC i, el 1932, el *Diccionari general de la llengua catalana*, també oficial. El 1925, pronuncià una conferència a Palma en un homenatge a Marià Aguiló Forteza, en representació l'Ateneu Barcelonès, del qual era president. Acabada la Guerra Civil, s'exilià a França i aparegué (1956) pòstumament la seva darrera gramàtica, a cura de Joan Coromines. Les seves relacions amb mossèn Alcover tenen una gran transcendència històrica i lingüística, perquè enverinaren durant molts d'anys el panorama de la filologia catalana i les relacions entre Mallorca i Catalunya. Mort Enric Prat de la Riba (1917), desaparegué l'últim fre que evitava l'esclat entre Fabra i mossèn Alcover originat arran de la publicació de les *Normes de* l'IEC, i causat per les diferències de criteri per fixar la llengua literària. Mossèn Alcover publicà l'estudi *Què ha d'esser la llengua literària* (1918), i després un violent *Manifest*, seguit d'altres quatre, fins al 1921. Hi combatia i desqualificava Fabra, a qui acusava de dictador en matèria lingüística per voler imposar el dialecte barceloní, i de conspirar políticament contra l'obra del *Diccionari*. No obstant això, Fabra, que mai no li va respondre, comptà a Mallorca amb el suport de la majoria d'escriptors i intel·lectuals, que adoptaren la seva reforma, sobretot gràcies a la intervenció de Josep Carner, que hi tenia excel·lents relacions. Endemés, procurà sempre de mantenir l'equilibri dels diferents dialectes en la codificació gramatical, fins i tot abandonant solucions barcelonines en diversos casos. Cal remarcar que tots dos es reconcialiaren el 1926, circumstància sovint ocultada intencionadament. Així i tot, les conseqüències de l'afer duraren fins que Francesc de Borja Moll, deixeble de mossèn Alcover, no va publicar, amb

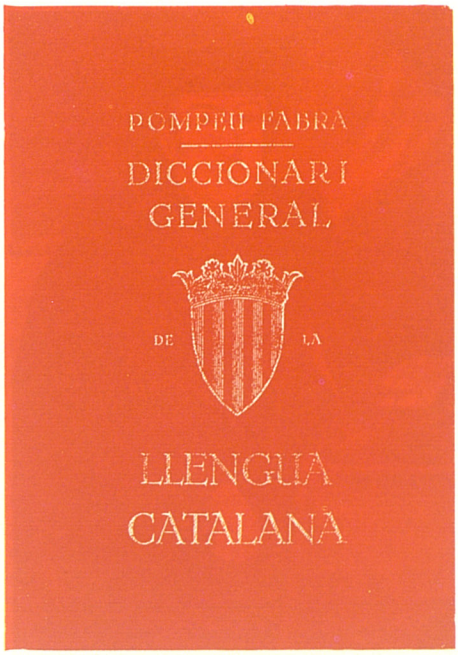

↑ Obra de Pompeu Fabra Poch

el seu consentiment, una *Ortografia mallorquina*, explícitament adaptada a les *Normes* del 1913 (1931) i corregí, d'acord amb els seus criteris, l'ortografia del primer volum del *Diccionari català valencià balear* (1934). El mateix Moll va editar el llibre *Pompeu Fabra. Epistolari a mossèn Antoni M Alcover* (1969). (GS)

FABRE, JAUME (Mallorca s XIII - XIV) Mestre d'obres. Treballà en la construcció del convent de frares dominics, de Palma (1313-17) i traçà el pla definitiu de la seu de Barcelona (1317). Se li atribueix la participació en la basílica de Santa Maria del Mar i en l'església del Pi, a Barcelona.

FABRÉ BERTRAND, FERRAN (Barcelona 1914 - Palma 1986) Pintor. Format a Barcelona amb el pintor Armand Miravalls. El 1950, s'establí a Palma, on fou deixeble de Ramon Nadal. Des del 1951, va participar en nombroses mostres col·lectives celebrades a Palma. Realitzà exposicions individuals a Palma i, des del 1960, a diversos indrets de Mallorca. Cultivà preferentment la temàtica paisatgística dins la tradició impressionista.

FÀBREGA, JAUME (Palma 1630 - 1715) Organista i escriptor. El 1645, vestí l'hàbit franciscà amb els observants de Jesús Extramurs. Estudià filosofia i teologia i fou lector d'arts en el convent de Ciutadella de Menorca i de teologia, en el de Palma. Fou regent d'estudis, guardià del convent d'Inca i definidor. Fou organista en les solemnitats de la Seu. El 1679, escriví *Breve compendium Provinciae Majoricarum Regularis observantiae*, inèdit. (CM)

FÀBREGA, PERE JOAN (Mallorca s XVII - XVIII) Moralista i teòleg. Prevere, vestí l'hàbit de cartoixà en el monestir de Jesús Natzarè de Valldemossa i, el 1692, professà amb el nom de Dionís. El 1691, escriví *Tratado de teología*, inèdit.

FABREGADA, SA Hort del terme de Fornalutx, confrontat amb el camí reial de Sóller, els horts d'en Grec, d'en Gall i d'en Bisbal i l'olivar d'en Vicenç. Documentat el 1663, pertanyia a Felip Maiol. Tenia cases i estava dedicat a conreus de cereals i hortalisses. (DF)

FÀBREGA DE MEDINA, TOMÁS (? s XIX - ? s XX) Governador civil de Balears. Ocupà aquest càrrec entre octubre del 1881 i maig del 1882, dins l'època dels curts governs de la Restauració. El seu es caracteritzà per un intent de moralitzar la vida pública de la societat i d'afavorir la higiene. Dictà ordres contra el joc; visità el presidi correccional de Palma i suspengué de càrrec i sou el seu director, com a conseqüència de denúncies d'anomalies en el centre; ordenà als batles que fessin exposar als propietaris d'establiments del municipi respectiu els preus dels articles a consumir, davant diversos abusos delatats; constituí una comissió encarregada de vigilar la higiene de la prostitució i en dictà un reglament; prohibí, per primera vegada a Palma, de fumar en el teatre sota pena de cinc pessetes de multa. També reglamentà els transports de carruatges dins Mallorca. En partir cap a Madrid, acceptada la seva dimissió, ocupà interinament el càrrec José María Ibáñez, fins a l'arribada del nou governador Juan Bautista Samogy. (JJ)

FÀBREGA SANTANDER, JAUME (Palma 1786 - 1853) Militar. Cadet del regiment de Milícies Provincials de Mallorca (1798) i guardamarina de la reial armada espanyola (1801). Navegà en diverses fragates fins que, el 1808, quan esclatà la Guerra del Francès, s'incorporà a l'exèrcit de Múrcia. Lluità en el segon setge de Saragossa (desembre del 1808-febrer del 1809). Presoner dels francesos, aconseguí d'escapar. Ascendí a tinent coronel el 1809 i el 1812 fou nomenat segon ajudant d'Estat Major General. El 1814, fou destinat al regiment segon de Mallorca. Posteriorment, fou nomenat capità de caçadors del regiment de milícies (1821) i segon comandant del batalló provincial de Balears. Tenia diverses condecoracions, entre elles la Creu de la Divisió Mallorquina. Políticament, fou membre del Partit Progressista i va estar depurat entre el 1824 i el 1835.

FÀBREGA SANTANDER, RAMON (Palma 1789 - 1850) Marí de guerra. El 1789, era guardamarina a la Companyia de Cartagena. El 1804, ascendí a alferes de fragata i, el 1809, durant la Guerra del Francès, passà a l'exèrcit, on arribà a capità. Tenia la creu de la Divisió Mallorquina, entre altres condecoracions.

→ Lluís Fàbregas Cuxart

FÀBREGAS CUXART, LLUÍS (Palma 1906 - 1979) Escriptor. Fou regidor de l'Ajuntament de Palma (1945-47 i 1952-55). Escriví la trilogia *Ca Nostra. 50 anys de vida palmesana* (1965-73), *Estampas del Terreno* (1974), *Suite 410* (1976) i *Dormitori 401* (1978). Durant la seva primera regidoria, adquirí gran popularitat per la qual cosa el *Círculo Mallorquín* li féu un homenatge (1951) amb motiu del qual li lliurà *Lluisot*, llibre d'honor que porta el seu malnom on figuraven més de 50.000 signatures, entre elles les dels més destacats personatges del món polític i intel·lectual mallorquí del moment. Estava en possessió de la Medalla de Plata de la Ciutat de Palma (1943). (GS)

FABREGAT, DOMÈNEC (Torreblanca, País Valencià 1736 - Palma 1812) Religiós mercedari. Fou provincial de València (1790-1801) i general de l'orde (1801-12). Durant la Guerra de la Independència, que allargà el seu generalat, es refugià a Mallorca. És autor de *Exposición sobre los salmos de David*, inèdit.

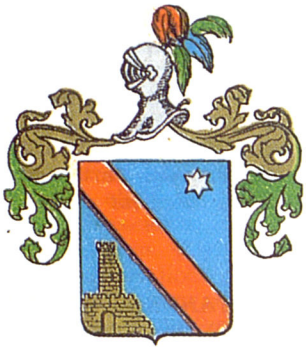

← Escut de la família Fàbregues

FÀBREGUES Família de la petita noblesa, originària de Pollença, ja extingida. Ingressà en el braç noble pels seus graus doctorals i pels càrrecs que ocupà durant diverses generacions consecutives dins el tribunal del Sant Ofici. El doctor teòleg Gabriel Fàbregues Ferrer (1621-83) fou el primer membre de la família que destacà com a secretari de la Inquisició. També fou vice-prior de Pollença per l'orde de Malta i canonge penitencier. El seu nebot Jaume Fàbregues Reig el succeí en el càrrec de secretari inquisitorial, tribunal al qual pertanyia des del 1681. A la seva mort, el secretariat passà al seu fill Pere Joan Fàbregues Cases, i aquestes transmissions familiars continuaren fins a l'abolició del Sant Ofici. Un membre d'aquesta casa, Jaume Fàbregues Bauçà, fou, a més, inquisidor, degà de Mallorca. Casat el 1741 amb Elionor Mesquida Ramon, el seu fill Marià Fàbregues Mesquida, fou tinent coronel, secretari del secret de la Inquisició i receptor del Sant Ofici. Conegut com a escriptor, contragué matrimoni el 1774 amb Francesca de Santander Pisà. Aquests Fàbregues eren representats al començament del s XX per Epifani Fàbregues i de Santander. La seva casa a Palma era can Fàbregues, al carrer del Convent de Sant Francesc, propietat actualment de la Conselleria de Cultura, Educació i Esports. (PeM)

FÀBREGUES Família de llibreters de Mallorca. Documentada el s XVI, tenia la casa i la botiga de llibreter, dita Can Fàbregues, a la plaça de Cort, de Palma, confrontada al carrer de la Ferreria. Importava llibres de Castella, Catalunya, França i Itàlia i treballava també en l'enquadernació. En foren titulars **Gabriel Fàbregues** (Palma s XV-1550) i el seu fill **Gabriel Fàbregues** (Palma s XVI-1582). Se'n conserven els inventaris elaborats pels notaris Rafel Mora (1550) i Rafel Bonet (1582). (DF/GLl)

FÀBREGUES, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Espanya, Son Gudí i Son Frau. ■ Al mateix terme, entre can Bono, Son Arrom i can Bisquerra. (M)

FÀBREGUES, FRANCESC (Manacor 1816 - s XIX) Carlista. El 1835, era soldat del Regiment Balear. El 24 de juny del mateix any, participà en la pintada de creus a les cases dels liberals manacorins. Processat i empresonat a Manacor, el 9 d'agost fou alliberat, amb els altres implicats, per un grup de carlins, fet que marcà l'inici de l'aixecament conegut com la *Llorençada* (→). Féu part de la junta de govern instituïda pels revoltats. Sufocada la insurrecció, fou condemnat a vuit anys de presó a Àfrica.

FÀBREGUES, JOAN (Mallorca s XIV - XV) Brodador. Conegut també com Joan sa Fàbrega, ses Fàbregues i Fabra, popularment era anomenat en Joan de l'Or. Féu ornaments per a l'església de Sant Francesc i per a la Seu de Mallorca. (GLl)

FÀBREGUES, SON Antic rafal del terme de Palma, situat a sa Muntanya. Confrontava amb Son Anglada, Son Roca, Son Garcia i Son Creus. Documentat el 1550, pertanyia al llibreter Gabriel Fàbregues, de qui prengué nom. De 40 quarterades, tenia cases i celler i estava dedicat a vinya, garroverars i cònreus de cereals. (DF)

FÀBREGUES BAUÇÀ, JAUME (Palma 1715 - Pina 1785) Inquisidor. Inicià els seus estudis al col·legi de Monti-sion i més tard passà a la Universitat, on obtengué el grau de batxiller (1736) i el doctorat en dret civil i canònic (1737). Jutge del comtat d'Aiamans (1745) i jutge conseller de la Casa de l'Horta (1745), a la mort de la seva esposa, Elionor Mesquida Ramon (1757), fou ordenat de prevere i rebé un benefici a la Seu de Mallorca. S'incorporà al tribunal inquisitorial i hi ocupà diversos càrrecs, com el d'advocat de presos (1740), consultor (1742), secretari (1742), jutge de béns confiscats (1767), promotor fiscal (1774) i, finalment, el d'inquisidor (1775). Morí a la seva possessió de Son Servera (Pina) i fou enterrat a l'església del convent dels dominics de Lloret de Vistalegre. Fou soci de la Reial Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i autor de diverses al·legacions i informes jurídics, a més de *Tosco diseño del magestuoso aparato con que*

↑ Jaume Fàbregues Bauçà

la fidelisima ciudad de Palma celebró el solemne acto de levantar pendones en nombre del Rey i de *Perezoso rasgo de las lustrosas fiestas con que amorosamente rendida y rendidamente amante manifestó su alegria la dorada y siempre leal Ciudad de Palma, Reyno de Mallorca, en la elección del Gran Maestre de Malta hecha en favor del Eminentisimo Sr fray D Ramón Despuig* (1737). (MC)

FÀBRICA, SA Propietat rústica del terme de Manacor, entre Son Alegre Marina, ses Vegues i can Llull. (M)

FÀBRICA, TORRENT DE SA Al terme de Calvià, aboca les seves aigües a la badia de Palma, entre Palmanova i la punta Negra. Té 2 km de llargària i 1,75 km² de superfície de conca.

FÀBRICA D'ELECTRICITAT, SA Antigues instal·lacions de l'*Elèctrica Sollerenca* (←), emplaçades a sa Costera del terme d'Escorca, ran de mar, entre la cova de sa Fam i s'Esclatasang. (M)

FACCHI, ABRAHAM (Mallorca ? - s XX) Diplomàtic. Agent consular d'Itàlia a Palma des del 1931. Tengué un paper destacat en els inicis de la Guerra Civil a Mallorca. Va intervenir decisivament en les gestions dels mallorquins aixecats contra la República, per aconseguir aviació italiana, i en els

tràmits per a pagar-la en or i en divises (agost del 1936). El gener del 1937, quan l'agència consular de Palma es transformà en consolat, hi va continuar treballant, a les ordres del cònsol Ramondino.

FACDEMAUR, RAFAL Al terme d'Andratx, documentat el 1285. (M)

FADA, CLOT DE LA Al terme de Pollença, situat entre Ternelles, el puig de Gironella i el pla del Bou. (M)

FADIGA Dret senyorial implantat a Mallorca arran de la Conquesta catalana (1229). Consistia en el dret de prelació que tenia el senyor directe d'adquirir la cosa emfitèutica quan el senyor del domini útil la traspassava a un altre mitjançant venda. Solia tenir un termini de trenta dies. S'estingí durant el s XIX.

FADRÍ (*Thalassoma pavo* Linné 1758) Peix de la família dels *Labridae*. Té el cos fusiforme, comprimit lateralment, d'una talla màxima de 20 cm. El cap és llis, amb la boca petita i terminal. Només té una aleta dorsal, d'altària uniforme, amb menys radis espinosos que blans. L'aleta anal és baixa i llarga i la caudal té dos lòbuls amb punta als extrems. N'hi ha que tenen el cap i el fons del cos color de violeta, amb una taca gruixada a la part dorsal. D'altres, amb el cap de color vermell i dibuixos blaus, presenten unes fines estries vermelles verticals sobre un fons verd. Finalment, n'hi ha que tenen una banda vertical blava vorejada per una altra de color vermell. Es reprodueix els mesos de juny i juliol i té ous pelàgics. S'alimenta de mol·lusc, crustacis, cucs i briozous. És una espècie costanera que viu en fons rocosos de fins a 20 m de profunditat. Es distribueix per tota la Mediterrània, sobretot a la zona meridional, i a l'Atlàntic tropical, des de Portugal fins al golf de Guinea. Es pesca ocasionalment i no té interès comercial. (MM)

FADRÍ, HORT DE CAN Al terme de Campos, entre Son Noguera, Son Perot i l'hort de Son Barraca. (M)

FADRÍ, SON Possessió del terme de Campos, entre Son Barbut Vell, les coves de n'Hereua i es Quatre Pins. (M)

FADRINET, SON Possessió del terme de Campos, situada entre Son

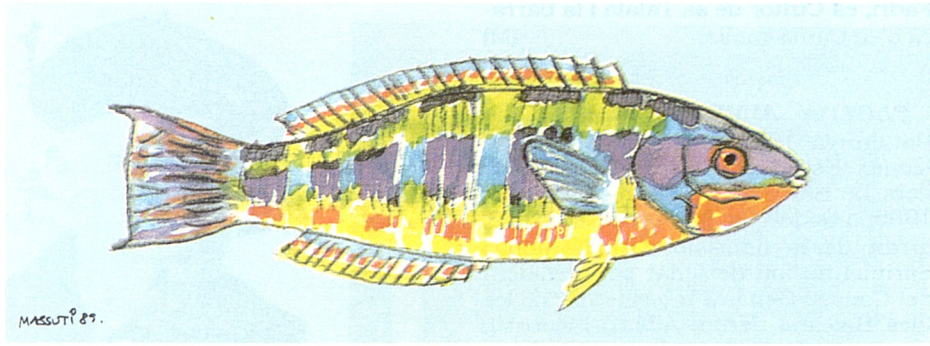

↑ Fadrí (*Thalassoma pavo* Linné 1758)

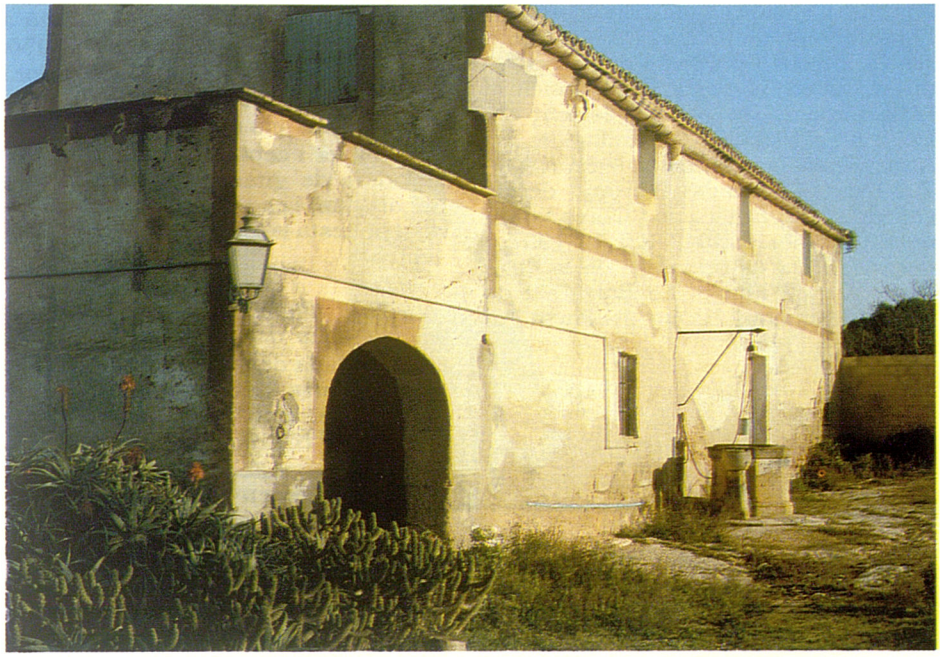

↑ Son Fadrí (Campos)

Son Fadrinet (Campos) ↓

Fadrí, es Cuitor de sa Talaia i la barraca d'en Cama-molla. (M)

FAGEDA AUBERT, JOAN (Olot, Catalunya 1937) Polític i arquitecte tècnic. Estudià a l'Escola d'Aparelladors de Barcelona (1956-60). Des del 1960, resideix a Mallorca. El 1979, arran de la dimissió d'Emili Alonso Sarmiento, fou designat pel president del Consell General Interinsular de les Illes Balears, Jeroni Albertí Picornell, per a ocupar la Conselleria d'Ordenació del Territori, càrrec que exercí fins al 1980. El 1983, ingressà a Aliança Popular i encapçalà la candidatura a l'Ajuntament de Palma. Des d'aleshores és regidor i portaveu del Grup Popular, principal partit de l'oposició a l'Ajuntament. Ha estat president del Col·legi Oficial d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Balears (1975-79) i de l'Associació Patronal de Picapedreratge, Edificació i Obres Públiques de Balears (1981-83). El 1991, i des del 1989, és president de la Fundació Antoni Maura de Balears i de la Intermunicipal Balear del Partit Popular.

← Joan Fageda Aubert

FAI, CLOT DE NA Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, situat entre na Pol, ses Siquieres i la urbanització de sa Coma. (M)

FAIDELLA COLEA, ANTONI (Sant Martí de Provençals, Catalunya 1891 - Llucmajor 1970) Titellaire. Treballà en el teatre de putxinel·lis de Joan Palou i amb el titellaire Juli Pi Olives. El 1928, fundà Els Tres Tranquils, grup de titelles format per ell i les seves filles Joaquima i Rosa. El 1939, s'instal·là amb la seva família a Mallorca. Visqué a Muro, a Alaró, on llogà un bar i l'utilitzà per fer representacions un cop cada setmana, i a Llucmajor, on feia funcions tots els diumenges. Paral·lelament, féu representacions a les fires, els mercats i les festes majors de l'Illa. Després, actuà a Menorca i a Barcelona. Cap el 1950, s'instal·là definitivament a Llucmajor i es retirà. Treballà amb titelles de fabricació pròpia, fets en fusta, cartó, guix, fang, paper i cera. Utilitzà titelles tradicionals de guant amb tres orificis per als dits. Les seves filles han continuat aquesta labor. (JF)

→ Antoni Faidella Colea

FAISÀ *(Phasianus colchicus)* Au de la família de les galliformes. Està emparentada de lluny amb les perdius i les guàtleres. La femella fa uns 53 cm i el mascle, amb la coa llarga, arriba als 89. La coloració de la femella és marronenca molt triptica, mentre que els mascles tenen el cos rogenc, el cap blau i vermell i un collar blanc. Molt apreciat pels caçadors, fou introduït a Mallorca en el s XX amb una finalitat cinegètica. Es troba, de manera sedentària, en alguns vedats, on cria amb dificultat. (GOB)

FAJARDO ROMUALDO, JOSEP MARIA (Palma 1943) Esportista. S'inicià en la petanca el 1968, any en què fundà el Club Petanca Visa. Jugà en primera categoria i en la posició de tirador. El 1975, guanyà el campionat de Balears en la modalitat de dobles i triples i el d'Espanya, en la de dobles, amb els seus companys d'equip Joan Sastre (puntuador) i Josep Moreno (mig). Ha participat en diversos mundials, com el de Suïssa (1971), Alacant (1974), on se li concedí l'escut d'or al millor esportista, Mònaco (1976), Luxemburg (1977) i el Marroc (1985). El 1974, fou elegit millor esportista de Balears i, el 1985, guanyà el màster de Madrid amb companyia d'Alfred Sánchez i Francesc Álvarez Martínez. Ha jugat amb el Club Petanca Pont i amb el Club Petanca Molinar. El 1986, abandonà la pràctica federada d'aquest esport.

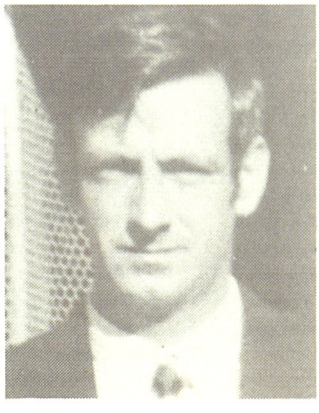

→ Josep Maria Fajardo Romualdo

→ Enric Fajarnés Tur

FAJARNÉS TUR, ENRIC (Eivissa 1858 - 1934) Escriptor i metge. Estudià medicina a Barcelona (1874-80). Poc després es traslladà a Palma, on guanyà una plaça en el cos de correus (1881). Com a funcionari de correus va residir a Palma (1881-84, 1886-90 i 1893-1907), a Menorca i a diverses ciutats espanyoles. A Mallorca va col·laborar a *La Revista Balear de Ciencias Médicas*, que dirigí del 1894 al 1905, al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, que dirigí del 1895 al 1901, a *Museo Balear* i altres publicacions, així com a la premsa insular. El 1898, va participar activament en el IX Congrés Internacional d'Higiene i Demografia celebrat a Madrid. El 1907, abandonà Mallorca, destinat a la Direcció General de Correus, de la qual fou subdirector general el 1919. Publicà nombrosos articles i llibres sobre història de la medicina —epidemiologia, biografies, hospitals, ensenyament, història medieval i moderna, demografia, antropologia, climatologia. Destaquen, entre altres, *Epidemia de sarampión en Palma* (1888), *La viruela en Palma* (1896), *La escuadra del almirante Oquendo en 1638* (1896), *Demografía dinámica de Baleares* (1901), *El desarrollo de la población de Calviá desde su origen hasta nuestros días* (1898) i *Algunas costumbres mallorquinas antiguas* (1930). Fou membre de les acadèmies de medicina de Palma (1895), Barcelona, Múrcia, Valladolid,

Falange

Diario de Falange Española Tradicionalista y de las J. O. N. S.

redacción y oficinas Casa Primo de Rivera

Generalísimo de los Ejércitos, Caudillo de la Falange: Brazo en alto, a tus órdenes

Saludo a Franco ¡¡Arriba España!!

Oración a los muertos — Parte Oficial de Guerra — Los caídos y el 29 de octubre

ANIVERSARIO

JOSE ANTONIO

¡PRESENTE!

↑ Falange

Saragossa, Granada i la Corunya. Fou secretari del Col·legi Mèdico-Farmacèutic de Balears, de la secció de ciències exactes de l'Ateneu Balear i president de l'Institut Balear d'Antropologia. Se'l considera el primer historiador de la medicina a Mallorca. (AM)

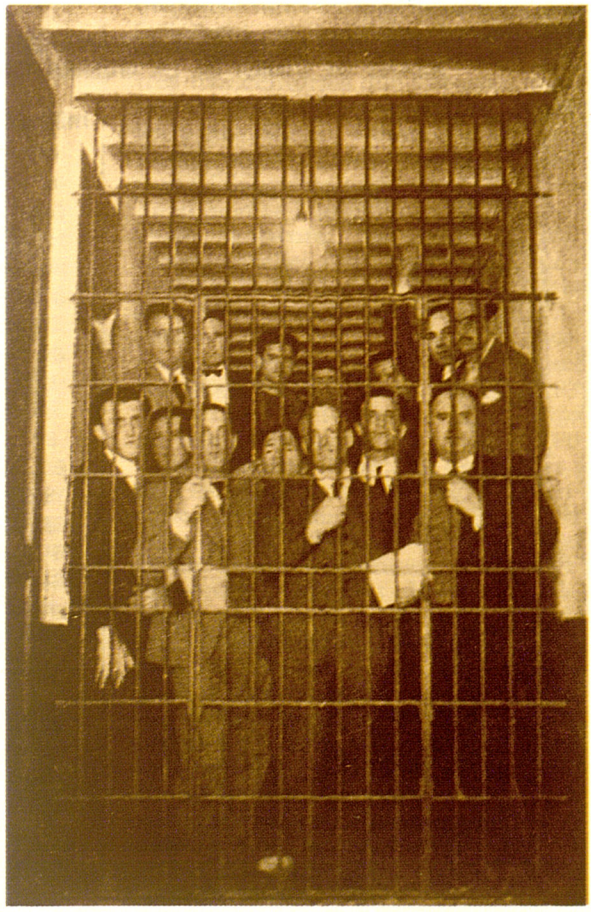
→ Falangistes tancats a la presó de Palma (1936)

FALANGE Diari editat a Palma a partir del 7 de gener del 1937 per la secció de premsa i propaganda de la Falange Espanyola i de les JONS. Com a òrgan de la Falange, difonia les consignes d'aquest partit i reproduïa articles dels seus dirigents. Des d'una òptica falangista, informava de la Guerra Civil i del context internacional. En fou director Néstor Gallego Caparrós i hi col·laboraren Joan Bonet Gelabert, Nicolau Brondo Rotten, Antoni Colom i Colom, Pere Ferrer Gibert i Francisco Javier Jiménez González. Desaparegué el 12 de juliol del 1939, quan es fusionà amb *El Día* per crear el diari *Baleares*.

↓ Acte electoral falangista a Manacor (2 febrer 1936)

FALANGE ESPANYOLA DE LES JUNTES D'OFENSIVA NACIONAL SINDICALISTA –FE DE LES JONS– Partit polític creat a Madrid amb el nom de Falange Espanyola, l'octubre del 1933, per José Antonio Primo de Rivera. S'implantà a Mallorca, d'una manera oficial, el gener del 1934. Antimarxista, rebutjava alhora la lluita de classes i el capitalisme i propugnava un estat totalitari, fonamentat en un nacionalisme espanyolista i oposat a qualsevol altre regionalisme o nacionalisme. El febrer del 1934, a Madrid, es fusionà amb les Juntes d'Ofensiva Nacional Sindicalista, i passà a denominar-se FE i de les JONS. S'inscriu com una variant espanyola dels feixismes d'entreguerres. Inicialment, a Mallorca fou dirigida per un triumvirat format per Antoni Nicolau de Montaner, Francesc Borràs (rellevat per Bartomeu Barceló) i Alfonso de Zayas. Poc després, el novembre del 1934, foren

LA FALANGE A LA PART FORANA DE MALLORCA ABANS DE L'INICI DE LA GUERRA CIVIL (1936)

Poble	militants	implantació
Alaró	11	IV-1936
Alcúdia	8	IV-1936
Algaida	16	II-1936
Andratx	12	V-1936
Artà	41	II-1936
Banyalbufar	15	II-1936
Biniali	5	II-1936
Biniamar	5	—
Binissalem	14	—
Búger	18	~1935
Bunyola	13	—
Caimari	1	—
Calvià	25	V-1936
Campanet	15	II-1934
Campos	37	—
Capdepera	8	II-1936
Consell	~6	-
Costitx	9	IV-1936
Deià	15	—
Esporles	9	I-1936
Estellencs	4	IV-1936
Felanitx	53	inicis 1934
Fornalutx	16	V-1935
Inca	47	III/IV-1936
Lloret de Vistalegre	4	III-1936
Lloseta	un grup	—
Llubí	14	II-1936
Llucmajor	81	~1934
Manacor	131	~1934
Mancor de la Vall	10	IV-1936
Maria de la Salut	21	III-1936
Marratxí	9	V-1936
Montuïri	30	II-1936
Muro	24	XII-1934
Petra	50	1935
Sa Pobla	27	—
Pollença	24	—
Porreres	44	III-1936
Puigpunyent	6	IV-1936
Sant Joan	13	—
Sant Llorenç des Cardassar	32	—
Santa Eugènia	34	VII-1936
Santa Margalida	35	—
Santa Maria	8	1935
Santanyí	31	—
Sencelles	12	II-1936
Ses Salines	16	IV-1936
Sineu	3	III-1935
Sóller	15	II-1936
Son Servera	5	—
Valldemossa	71	—
Vilafranca de Bonany	25	II-1936

FONT: Alfonso de Zayas, *Historia de la Vieja Guardia de Baleares* (1955)

nomenats cap provincial de Balears Alfonso de Zayas i secretari, Antoni Nicolau. Altres dirigents foren Ferran Cotoner, el prevere Joan Crespí Nicolau i Fernando Serrano Suñer, que aleshores residia a Mallorca. La vida d'aquesta organització fou difícil a causa dels problemes econòmics i del poc èxit del seu proselitisme. La seva seu a Palma es va haver de traslladar del carrer dels Oms, al carrer de Santiago Russinyol, d'aquest a un altre local del carrer dels Oms i, finalment, al carrer de la Ribera. Aviat sovintejaren les bregues pels carrers amb els esquerrans, fruit en part del culte a la violència que es retia en el partit. El maig del 1934, organitzà a Palma un sindicat afí, el Sindicat Regional Autònom d'Obrers de la Producció i Distribució de Balears, que va desaparèixer l'octubre del mateix any. També s'implantà a Palma el Sindicat Espanyol Universitari —SEU—, falangista. El partit s'estengué lentament per la Part Forana i, el 1935, estava implantat sobretot a Campanet, Felanitx, Llucmajor i Manacor. L'agost d'aquest any, es creà a Palma un sindicat d'oficis diversos, adherit a la *Central Obrera Nacional Sindicalista* —CONS— (←). Organitzà una secció de premsa i propaganda, dirigida per Néstor Gallego Caparrós. També tenia una Secció Femenina de Mallorca, presidida el gener del 1936 per Magdalena Rullan Vives i, poc després, per Pilar Solanas Cañazas. Tenia delegacions a Algaida, Biniamar, Binissalem, Calvià, Felanitx, Inca, Manacor, Palma i Porreres. A les eleccions de febrer del 1936, a les quals Falange va acudir en solitari, a Balears no va presentar candidatura, però demanà el vot per al seu cap José Antonio Primo de Rivera. Realitzà dos actes electorals, un a Manacor, el 2 de febrer del 1936, precedit d'actes violents a causa de l'oposició de la població i un altre a Campanet, el 9 de febrer. A les Balears, el candidat falangista va obtenir uns 200 vots. El triomf de les esquerres a nivell estatal va fer que les dretes es radicalitzassin i Falange va aconseguir implantar-se a quasi tots els pobles de Mallorca. Llavors, adoptà la via insurreccionalista per assolir el poder. Els falangistes mallorquins es proveïren d'armes, procedents en part de Barcelona i, el març del 1936, començaren a entrenar-se paramilitarment, sobretot a la possessió de Sant Martí (Vilafranca de Bonany) i a la de Son Vivot (Inca). Estaven en contacte amb la junta divisionària de Mallorca de la Unió Militar Espanyola, que preparava el cop d'estat contra la República. A partir d'abril, sovintejaren les detencions de falangistes i, el 17 d'aquest mes fins a juny, foren empresonats al fort de Sant Carles els principals dirigents. El 23 de maig, aparegué *Aquí Estamos*, òrgan inicialment clandestí de la Falange, que es publicà fins al 1942. El 4 de juny del 1936, esclatà una bomba a la Casa del Poble de Palma, fet que fou considerat una provocació de la Falange. A partir del 16 de juliol del 1936, grups de milicians de Falange estaven preparats a Palma i a la Part Forana, esperant l'inici de l'aixecament. Quan aquest es produí a Palma, el 19 de juliol, es posaren a les ordres de Goded, a la comandància militar, un grup de 150 civils, entre els quals hi havia quaranta falangistes. Aquests, armats

L'ENTRENAMENT PARAMILITAR DE LA FALANGE MALLORQUINA (Març del 1936)

En las cercanías de Manacor, en la posesión denominada San Martín, se encontró un magnífico campo de entrenamiento. Ofrecía condiciones de superficie y aislamiento, y ningún peligro para el ejercicio de tiro. Allá se trasladaron los camaradas Mulet, Muntaner, Juan Barberá y Néstor Gallego. Absortos en su entrenamiento, no advierten los camaradas cómo pasa veloz el tiempo. Néstor Gallego tiene que estar en Palma a las 2,30 para abrir la escuela, que regenta en sus funciones de maestro. El camarada Muntaner le llevará en su pequeño «Balilla». El regreso es veloz. La velocidad llega más allá de toda prudencia, y en la desenfrenada carrera se rompe el mando del coche, que va a chocar contra un árbol. La catástrofe no se produce milagrosamente. Los dos están heridos, pero no de gravedad. Avanza un camión y recoge a los dos heridos. Los traslada a Palma y el conductor para ante la Casa de Socorro. Muntaner se da cuenta del peligro. ¡Lleva las pistolas! Salta rápido y, a pesar de las heridas, se escapa corriendo, con asombro del conductor y curiosos, que no comprenden aquella «espantá». Néstor Gallego, puesto en la mesa de reconocimiento, delira. Delira su obsesión de aquellos días: pistolas, ametralladoras, municiones, armas etc. Los médicos se escaman y avisan a la Policía, pero cuando llega ésta ha pasado ya el delirio y ninguna palabra comprometedora logran sonsacarle.

Varios camaradas fueron a Buñola, pueblecito montaraz, al objeto de hacer prácticas de tiro. Ya en el campo elegido, se encontraron cerca de la Guardia Civil, y aunque ésta se dió perfecta cuenta de las intenciones de los falangistas, los dejó marchar al ver que, prudentemente, nuestros camaradas desistían de sus propósitos. Las primeras prácticas se hicieron en el predio Vallgonera Vell, propiedad de Lorenzo Clar.

Marqués de Zayas (Alfonso de), *Historia de la Vieja Guardia* (1955)

per la comandància militar malgrat l'oposició de l'Estat Major, i comandats per oficials de cavalleria, ocuparen alguns llocs estratègics, però aviat foren substituïts per soldats. En un confús incident entre soldats i falangistes, es produí la primera mort d'un d'aquests, Joan Barbarà Puig. Falange s'instal·là a la Casa del Poble i la Secció Femenina, a la seu de l'Esquerra Republicana Balear. A molts de pobles, els falangistes, amb l'ajut de l'exèrcit i de la guàrdia civil revoltats, s'apoderaren dels ajuntaments. Aquest fou el cas d'Inca, on el militar falangista Canuto Boloqui, amb uns 80 milicians, prengué la ciutat i altres pobles com Búger, Caimari, Calvià, Campanet, Consell, Costitx, Lloret de Vistalegre, Llubí, Mancor de la Vall i Selva. A Manacor, els falangistes del capità retirat Jaume Jaume Rosselló contribuïren a vèncer la resistència dels carabiners republicans. Grups de falangistes, precàriament armats, es traslladaren des de pobles com Petra, Porreres o Sineu cap a Palma, per donar suport a l'aixecament. Un cop realitzat, els civils armats, majoritàriament falangistes, es convertiren en una policia paral·lela, responsable en bona part dels centenars d'assassinats que es produïren a Mallorca els primers mesos de la Guerra Civil. A més, Falange es féu famosa per l'administració a dojo d'oli de ricí i pels apallissaments a elements d'esquerra. Aquesta situació s'atenuà a partir de la primavera del 1937, quan foren rellevats dos falangistes que ocupaven llocs clau, Francesc Barrado Zorrilla, que era alhora cap a Balears de la policia de Falange i de la governativa, i el militar Mateu Torres Bestard, governador civil de Balears. Durant els primers mesos de la Guerra Civil, augmentà considerablement el seu nombre d'afiliats, tant al partit com a la Secció Femenina. Així, per exemple, un poble com Lloret de Vistalegre passà de tenir 4 militants a tenir-ne 38, i a Búger passaren d'esser 18 a 50. Molts de militants d'altres partits de dretes, com Renovació Espanyola i Acció Popular Agrària, i fins i tot del Partit Regionalista de Mallorca, s'incorporaren a la Falange, que potser arribà a tenir 10.000 militants cap al 1938. La militància a la Falange era una font de poder i de privilegis. Aviat disposà d'una centúria de milícies perfectament organitzada i instruïda, amb comandaments de l'exèrcit, i d'altres tres centúries que s'estaven organitzant. El cap de les milícies de Balears era Mateu Palmer Ferrer, que també comandà una secció de milicians falangistes anomenada *Dragons de la mort* (←), impulsada per Arconovaldo Bonacorsi. La presència d'aquest conseller italià contribuí a la difusió de la ideologia de Falange i a la seva identificació amb el feixisme de Mussolini. Les milícies falangistes lluitaren al front de Manacor (agost-setembre del 1936), i hi tengueren 37 morts i més de 100 ferits. Altres grups de falangistes armats s'encarregaren de la vigilància de sectors de la costa i dels camps d'aviació. Un parell de centúries de la Falange participaren en la reconquista d'Eivissa (setembre del 1936). També s'organitzaren paramilitarment els infants i els joves de Falange, amb els noms de *balillas* i fletxes, respectivament. Un grup nombrós de fletxes navals mallorquins morí a l'enfonsament del creuer «Baleares» (març del 1938). Editaren diverses publicacions de caràcter juvenil, com *El Vanguardista*, *Firmes* i *Flechas*. L'octubre del 1936, es reorganitzaren les milícies, que s'enquadraren dins l'exèrcit. Així, la Falange, que era la força política més important de la zona nacional, restà subordinada, no sense tensions, a l'exèrcit. El 19 d'abril del 1937, Franco unificà la Comunió Tradicionalista (vegeu *Carlisme)* amb Falange i creà la **Falange Espanyola Tradicionalista i de les Juntes d'Ofensiva Nacional Sindicalista** – FET i

↓ Discurs del marquès de Zayas al començament de la Guerra Civil

↑ Concentració de falangistes a Sóller durant la Guerra Civil

de les JONS—, i ell mateix en fou cap nacional. El nou partit tenia el caràcter de partit únic i esdevengué un element bàsic del Moviment Nacional. Aquesta unificació fou propugnada públicament a Mallorca, on fou acceptada amb entusiasme. Dos dels seus principals impulsors eren membres destacats de la Falange mallorquina, aleshores residents a Salamanca, Ladislau López Bassa i Vicente Sergio de Orbaneja. Cap al juny del 1938, Zayas, poc favorable a la unificació, fou rellevat com a cap de la Falange Balear i substituït per Canuto Boloqui, que ocupà aquest càrrec fins al 1941. A partir del 1939, la seva comandància de Balears s'instal·là a l'edifici del Consolat de Mar de Mallorca. La Falange restà inserida dins el nou estat sorgit de la derrota de la República. Generà una enorme burocràcia, sovint caòtica, i una certa confusió entre el partit i l'Estat. Acabada la guerra, els seus organismes, així com les organitzacions sindicals, s'integraren en un organisme amb categoria de ministeri (vegeu *Moviment Nacional*). Disposà d'una sèrie de serveis, estructurats a cada província, els més importants dels quals eren els d'esports, informació, justícia, ex-captius i excombatents. A més, controlava una sèrie d'organitzacions de masses, com eren els sindicats, la Secció Femenina i el Front de Joventuts. El 1938, i en part com a continuació de la CONS, es creà a cada província una Central Nacional Sindicalista —CNS—, organisme estatal de control de la classe obrera per part de l'Estat, dirigit per falangistes i que pretenia d'integrar tots els elements de cada branca de producció en un organisme unitari. Incorporà els béns de la Confederació Nacional del Treball i de la Unió General de Treballadors. Tot plegat va rebre el nom d'Organització Sindical Espanyola. A les Balears, el 1949 hi estaven afiliades 61.290 persones, el 36,04% del cens laboral. La Delegació Provincial de Sindicats s'emplaçava a l'avinguda d'Alexandre Rosselló, de Palma, i edità el setmanari *Actividad*. El *Front de Joventuts* (→), creat el 1940 i estructurat per províncies, s'encarregà de formar i de controlar la joventut. El primer delegat nacional d'Organitzacions Juvenils de Falange fou el militar mallorquí Mateu Torres Bestard (1937). El Front de Joventuts fou substituït el 1960 per l'*Organització Juvenil Espanyola* —OJE— (→), que ja no depenia de Falange sinó de la secretaria general del Moviment. També va adquirir una gran importància la Secció Femenina, que va arribar a organitzar una espècie de servei obligatori per a les dones fadrines. Al SEU, situat al carrer de Sant Jaume, de Palma, s'hi havien d'afiliar, a partir del 1944, tots els universitaris de Balears. Una altra organització vinculada a la Falange era l'Auxili Social, creat el 1936 per ajudar els damnificats per la Guerra Civil. Després del final de la guerra, bona part del carlisme es desvincula de la FET i de les JONS. A partir del 1941, els càrrecs de governador civil i de cap provincial de Falange quedaren unificats en una sola persona. Foren els seus òrgans a Balears els diaris *Falange* i *Baleares*. El 1941, foren desterrats a les Balears Manuel Hedilla i Gerardo Salvador Merino, dos caps falangistes contraris al franquisme. La integració progressiva de Falange —que no arribà a arrelar en la societat i entrà en decadència a partir dels anys cinquanta— dins l'estructura estatal franquista culminà amb la seva desaparició com a organització, absorbida pel Moviment Nacional (1966). La subordinació i la utilització de la Falange per part del franquisme va fer que apareguessin grups falangistes partidaris de tornar a la puresa ideològica de José Antonio. El 1972, apare-

↓ Desfilada de la Secció Femenina de Falange a l'actual plaça del Rei Joan Carles I (Palma 1937)

↑ Acampada de falangistes (Marratxí 1984)

gué el *Cercle Doctrinal José Antonio* (←), implantat a Balears i que, després de la desaparició del Moviment (1977), passà a denominar-se Falange Espanyola. A les eleccions generals del 1979, participà en la coalició *Unitat Nacional* (→). Aquest mateix any, d'una escissió, sorgí la **Falange Espanyola Independent** —FE (i)—, que va constituir una junta regional de Balears, dirigida per Gabriel Moragues. Reivindicava l'humanisme cristià i el sindicalisme revolucionari i va tenir un local al passatge de Santa Catalina de Siena, de Palma. Va desaparèixer poc després. El 1982, es presentà a les eleccions generals a Balears, amb una candidatura encapçalada per Joan Bonet Colomar, però es va retirar en el darrer moment. El 1986, es tornà a presentar per Balears i va aconseguir 1.062 vots. A les municipals del 1987, va donar suport a la candidatura *Nacional Sindicalista Alcudienca* (→) i, a les europees d'aquest mateix any, va obtenir 288 vots a les Balears. A les eleccions europees del 1989, n'obtengué 471 i, a les generals d'octubre d'aquest mateix any, 537 (0,16%). N'és cap territorial de les Balears, des del 1978, Joan Bonet Colomar. El 1991, té la seu al carrer de la Soledat, de Palma. (AM)

FALCÓ Nom genèric que es dóna a alguns ocells de presa, amb unes característiques comunes que els fan molt semblants. Tenen les ales estretes, acabades en punta, i el vol molt enèrgic, amb continus batecs d'ala i quasi mai planant. Tots ells viuen exclusivament de la caça, encara que les preses difereixen molt, segons la talla del falcó. **Falcó cames-roges** *(Falco vespertinus)* Petit falcó de 75 cm d'envergadura i coloració general fosca. Sols es pot veure de forma accidental a les Balears durant les èpoques migratòries, ja que la seva àrea de cria està situada a l'est d'Europa. El seu trjecte migratori corre per la Mediterrània central i oriental. Passa l'hivern en grup a Sud-àfrica. **Falcó llaner** *(Falco biarmicus)* Petit falcó de color castany, amb àrea de distribució al sud d'Itàlia, a Grècia i al nord d'Àfrica. A Mallorca es pot veure de forma accidental. És un ocell escàs a tota la seva àrea de distribució, ja que necessita un territori gran per parella i perquè és objecte de persecució de l'home. **Falcó marí** *(Falco eleonorae)* També anomenat **falcó negre.** És uns dels rapinyaires més valuosos de Mallorca, on se'n dóna la densitat de cria més alta del món. La seva talla és de 38 cm i l'envergadura, de 75. Es troba en dues coloracions, la clara, amb tonalitats rogenques al pit, i una altra gairebé negra. Durant la tardor, s'estableix als penyals marins de Mallorca, de sa Dragonera, on hi ha (1991) la major colònia existent a Espanya, i a l'arxipèlag de Cabrera per aprofitar el pas migratori de les passeriformes. És per això que nidifica a finals de l'estiu i no a la primavera, com quasi tots els altres ocells. Construeix els nius a petites coves i balmes dels penyals més inaccessibles. Passa l'hivern en grup a

→ Falcó marí *(Falco eleonorae)*

← Falcó pelegrí *(Falco peregrinus)*

← Cala Falcó (Calvià)

← Cala Falcó (Manacor)

l'illa de Madagascar, i realitza cada any un viatge migratori de 8.000 km d'anada i altres tants de tornada. La seva dieta està formada per petits ocells i per gran quantitat d'insectes. Per això, a partir de l'abril i abans de l'època de cria, és fàcil veure'l els capvespres a s'Albufera de Mallorca capturant insectes al vol. **Falcó pelegrí** *(Falco peregrinus)* També anomenat **falcó reial.** És el típic falcó, amb les ales en punta i la coa recta i punta plana. Té les parts superiors gris-blavoses i les inferiors blanques, amb fines retxes negres transversals, excepte a la gola, que és blanca. La seva visió és molt aguda per a localitzar preses a gran distància. Per aquest motiu, el dibuix del seu cap era el verb 'veure' per als antics egipcis. Cria a balmes inaccessibles de grans penyals, interiors o de costa. Estableix grans àrees de caça, per la qual cosa les colles estan separades per quilòmetres de distància, per tal de no interferir-se. El seu vol és excepcional, ja que pot arribar als 77 km/h en persecució, i als 320 quan el realitza en picat sobre alguna presa. A Mallorca, és sedentari i està distribuït uniformement, encara que és més dens a la serra de Tramuntana. Els joves, una vegada crescuts, s'allunyen del territori dels pares i fins i tot migren al continent. Les seves preses són habitualment petits ocells que capturen al vol, encara que poden capturar animals de la mida d'un colom. Quasi mai menja mamífers o ataca aus posades. Des de l'Edat Mitjana, fou utilitzat per a la pràctica de la falconeria (vegeu *falconer).* **Falcó torter** *(Accipiter nisus)* Ocell de presa que, malgrat el seu nom, pertany a la família de les àguiles i les milanes. El mascle té uns 28 cm de llarg i la femella pot arribar als 38. Cria al nord d'Europa i té costums migratoris. Alguns exemplars passen l'hivern a Mallorca. Hi arriben a finals de setembre i se'n tornen en començar la primavera, tot coincidint amb els tords, que constitueixen el seu principal aliment. Viuen a les zones de bosc i el seu vol rasant fa que sigui poc visible per als observadors. **Falcó vesper** *(Pernis apivorus)* Com el falcó torter, pertany a la família de les àguiles i les milanes. A Mallorca, és freqüent de setembre a octubre i de març a abril. S'instal·la a la serra de Tramuntana. Vola fent amples cercles al cel i s'alimenta sobretot d'insectes, però mostra preferència pels nius de vespes i abelles. (GOB)

FALCÓ, CALA A l'illa de Cabrera, entre l'Imperial i s'Estell de s'Esclata-

↑ Pedreres del cap des Falcó (Calvià)

sang. ■ Al terme de Calvià, també coneguda com a caló de s'Alga. Està situada entre cala Vinyes i el caló de sa Nostra Dona. El 1965, s'hi inicià la construcció de mitja dotzena d'habitatges unifamiliars per part de Jaume Casasnovas Despujol i altres. El 1986, l'Ajuntament la declarà terreny urbanitzable no programat. ■ Al terme de Manacor, entre la punta d'en Barrufau i es Frontó des Molar. Hi ha, ran de mar, una cova natural prehistòrica, anomenada cova des Moro, amb un corredor d'accés construït amb la tècnica talaiòtica. (BeC/CR/M)

FALCÓ, CAP DES A l'illa de Cabrera, situat entre l'Imperial i cala Falcó. ■ Al terme de Calvià, entre cala Falcó o de s'Alga i ses Portadores. Hi ha una antiga pedrera ran de mar. ■ A Llucmajor, entre el cap de Regana i el cap Blanc. (M)

FALCÓ, COVA DE CALA Cavitat situada a la vora NE de cala Falcó, al terme de Manacor. L'entrada consisteix en un arc de 12 x 5 m i té un recorregut màxim de 50 m. A les zones més baixes de la cova hi ha tres petits llacs, un dels quals presenta la particularitat del fenomen de depositació de les làmines de carbonat càlcic en suspensió a les voreres, on formen una massa de concreció ramificada amb posterior engruixament de les làmines. Té aixecament topogràfic.

FALCÓ, PUIG A la partió dels termes de Calvià i Estellencs, de 413 m d'altària, situat entre ses Llegítimes, la penya Blanca, la coma des Llamp i la moleta de s'Aigo. Documentat el 1397. (M)

FALCÓ, RODERIC (s XV) Magistrat. El 1445, fou enviat a Mallorca pel rei Alfons el *Magnànim*, amb poders facultats i dietes extraordinàries, per jutjar el lloctinent general Berenguer d'Oms de les acusacions formulades contra ell i la seva administració, tant per part dels ciutadans com pels forans. Oms obtengué del rei la revocació de Falcó i aconseguí l'absolució el febrer del 1450, mesos abans del començament de l'aixecament forà. Posteriorment, el rei amenaçà Oms de tornar a enviar el magistrat, fet que motivà peticions en contra, inclosa la de la reina Maria. (JJ)

FALCÓ, SON Possessió del terme de Palma, situada entre can Nofre Serra, ca Sageties i Son Regal. (M)

FALCONER Encarregat de la cria i l'ensinistrament d'aus de rapinya per a la caça. Es tractava d'un funcionari al servei del rei o dels nobles que practicaven la caça amb la tècnica de la falconeria. El 1268, l'infant Jaume tenia al seu servei falconers molt ben recompensats, com G Ballester, Eiximèn

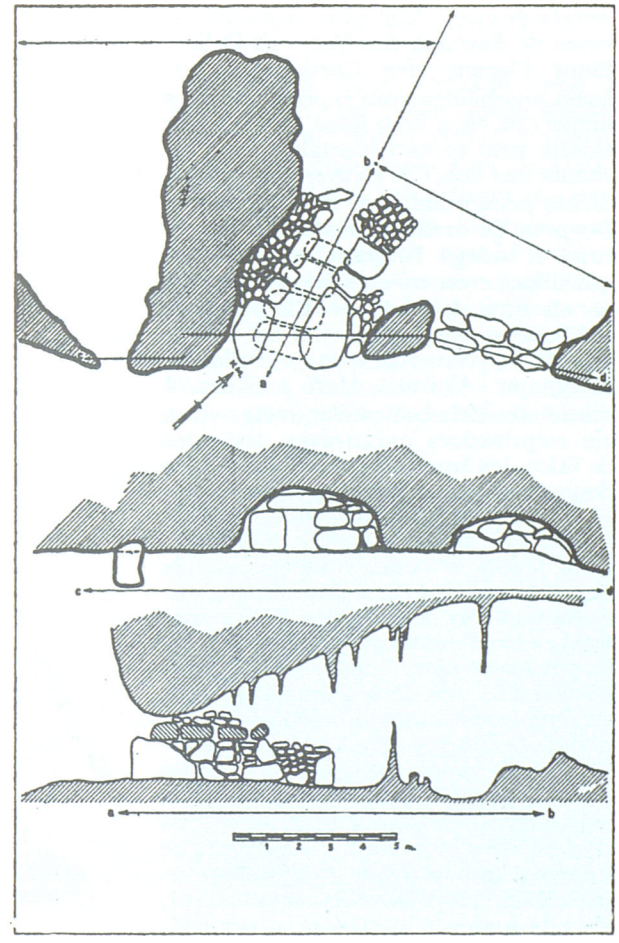

→ Plànol de la cova des Moro de cala Falcó (Manacor)

↑ Dibuix d'un falconer (s XIV) conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca

Pérez i Pere de Balaguer. A Mallorca, la millor època de la caça reial es produí entre el 1300 i el 1330. A partir del 1298, Jaume II posà en marxa un pla cinegètic molt costós que consistí a comprar terrenys per convertir-los en vedats de caça. Així, es crearen les deveses de Ferrutx, des Teix i de Bellver (Sant Llorenç des Cardassar), que foren repoblades amb espècies de caça major i de caça amb falcó. Sembla que existia una certa especialització i els vedats des Teix i de Bellver estaven dedicats primordialment a la falconeria. Després de crear aquesta infrastructura, n'endegà l'organització. Els esquivadors eren els encarregats de vigilar els nius dels falcons. Els punts de nidificació eren perfectament coneguts i es concentraven a Pollença, Llucmajor, Alcúdia, Alaró i Sóller. A instàncies dels batles d'aquestes viles, els esquivadors capturaven les cries de falcó, les traslladaven a Palma, i les depositaven en el falconar del palau de l'Almudaina, on les custodiava un falconer. Una part d'aquestes aus restava a Mallorca pendent de les visites dels reis, mentre que la resta era enviada a la cort de Perpinyà. El falconer reial es traslladava periòdicament a l'Illa per fer-se càrrec de les aus. Durant l'època dels reis de la Dinastia Privativa tengueren aquesta missió Pere Estanyol, Domingo i Pere Camerada. L'arribada d'animals exòtics procedents d'Àfrica imposà una certa versatilitat a les activitats del falconer. Amb el final de la Dinastia Privativa desaparegué una part important de la infrastructura de caça i, a partir d'aquest moment, els reis només s'interessaren per l'adquisició d'aus de rapinya. Des del s XV, la pràctica de la falconeria va caure en desús. El s XIX, està documentada com a tècnica de caça molt minoritària. El 1989, en aplicació d'una directriu de la Comunitat Econòmica Europea —CEE—, fou prohibida la caça amb aus de presa. (PaC)

FALCONER, HORT D'EN Al terme d'Algaida, entre Son Reus, Son Mesquida Vell i el revolt de Son Pelat. (M)

FALCONER, MOLÍ D'EN Al terme d'Algaida, entre Son Geant, es Peu de Sant Cristòfol i el molí d'en Roig. (M)

FALCONER, SON Antiga possessió del terme d'Algaida, entre la vila, l'hostal d'en Mateu i les tanques d'en Gi. ■ Al terme de Calvià, entre cas Quartons, Son Pieres de Dalt i el puig d'en Basset. ■ Al terme de Sant Joan, entre Montagut, el puig des Càrritx i el puig d'en Baldiri. (M)

FALCONERA, PENYA Fa partió entre Algaida i Llucmajor, damunt l'ermita de Gràcia. ■ Al terme de Santa Maria del Camí, documentada el 1281. (M)

FALCONERA, PLA DE SA Al terme d'Escorca, de 356 m d'altària, situat entre cala Tuent i cala Fotuda. (M)

FALCONERA, PUIG DE SA Al terme d'Escorca, de 563 m d'altària, entre el coll de Sant Llorenç, la mola de can Tèrmens i el pas des Cocó. (M)

FALCONERA, SA Antiga possessió de Sant Llorenç des Cardassar. Documentada el 1651, pertanyia al senyor Joan Amer —de ses Puntes—. Tenia cases, conreus de cereals i ramats de cabres i ovelles. Amb les possessions de sa Punta i sa Torre Nova, amb les quals confrontava, formava la gran propietat de ses Puntes. Totes elles formaven part de la cavalleria de ses Puntes. (DF)

FALCONERES, PUNTA DE SES Accident de la costa del terme d'Artà, entre cala Matzocs i el faralló d'Albar-

→ Falconer en el moment d'amollar la seva rapinyaire

ca ■ Al terme de Santanyí, entre la cova des Sant i la cova de sa Mesa. ■ Al terme de Sóller, entre el cap Gros i la cova de la Seu. (M)

FALCONERETA, SA Indret de la costa del terme d'Artà, entre cala Matzocs i el torrent de s'Aladron. (M)

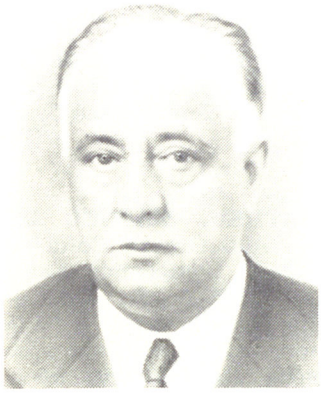

← Miquel Falconer Ferragut

FALCONER FERRAGUT, MIQUEL (Palma 1888 - 1961) Polític i empresari. Regidor de l'Ajuntament de Palma pel Partit Liberal (1931-36), impulsà la canalització de l'aigua potable. Durant la Guerra Civil, féu part de la comissió que gestionà, a Burgos, l'abastament de blat a Mallorca. Com a empresari, dirigí Can Falconer, magatzem d'exportació i importació de cereals, fundat pel seu pare, Sebastià Falconer Quintana. Fou promotor urbanístic de Portals Nou (Calvià), de la Colònia del Silenci (Santanyí) i de diverses zones de la perifèria de Palma.

FALCONER PERELLÓ, JAUME (Algaida 1961) Dissenyador. Llicenciat en història de l'art per la Universitat de les Illes Balears — UIB— . Ha realitzat nombrosos dissenys de cartells, cobertes de llibres i discs, i imatges corporatives, entre d'altres. Des del 1984, és el tècnic de disseny gràfic de la UIB. El 1986, fundà amb Jaume Pinya el taller Tau. Ha publicat amb Ester Llompart els llibres *3x7=21 cercles* (1988) i *Diccionari Blau* (1989). Des del 1980, ha realitzat exposicions individuals de pintura i escultura a Manacor (1987) i a Algaida (1989, 1991).

FALCONER QUINTANA, JAUME (Palma 1859 - Buenos Aires, l'Argentina s XX) Tenor. De ben jove emigrà a l'Uruguai, on féu estudis de cant. El 1880, debutà al Teatre Solís, de Montevideo. El 1881, fou contractat com a primer tenor del Teatre Nacional de Buenos Aires i, posteriorment, del Teatre Alegria, de la mateixa ciutat. Paral·lelament, actuà a gairebé tot l'Argentina, i s'especialitzà en òperes de Verdi. El 1905, es retirà i exercí com a empresari teatral.

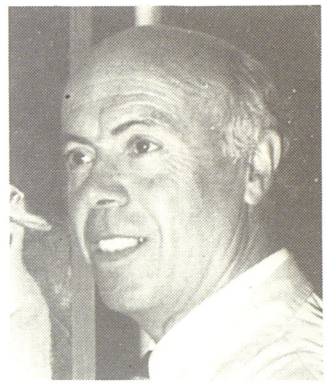

→ Pere Falconer Reus

FALCONER REUS, PERE (Algaida 1921) Pintor. El 1963, es llicencià en belles arts a l'Escola Superior de Sant Carles (València). Després d'ampliar estudis, exposà per primera vegada (1976) a Felanitx i, posteriorment, ho féu arreu de l'Illa. La seva obra s'inscriu en el postimpressionisme d'influència local. És autor dels llibres *Expresión artística para 7º EGB* (1973), *Expresión plástica para 8º EGB* (1974), *Expresión artística para 6º EGB* (1978) i *Educación plástica para ciclo inicial de EGB* (1981).

FALCONET *(Falco subbuteo)* Falcó de petita talla molt semblant a la forma clara del falcó marí. És rar a Mallorca i sols visible en èpoques de migració, quan travessa la Mediterrània cap a l'Àfrica tropical, on passa l'hivern. S'alimenta de petits ocells i d'insectes, que pot agafar directament d'en terra en vol rasant. (GOB)

↓ Jaume Falconer Perelló, *Arts astrals*

↑ Falconet *(Falco subbuteo)*

FALCONS Grup musical creat a Manacor el 1977 per Rafel Aguiló, Josep Nadal, Josep Portell i Damià Tomàs, antics components de *Grupo 15*. Interpretaren principalment música melòdica de caire internacional. Gravaren un total de tres LP titulats *Falcons I* (1978), *Falcons II* (1979) i *Como tú* (1981). La seva cançó *Terciopelo y fuego* ocupà el primer lloc de la llista dels Quaranta Principals durant dos mesos. Actuaren arreu de Mallorca i a nombroses ciutats de la Penín-

↓ Disc dels Falcons

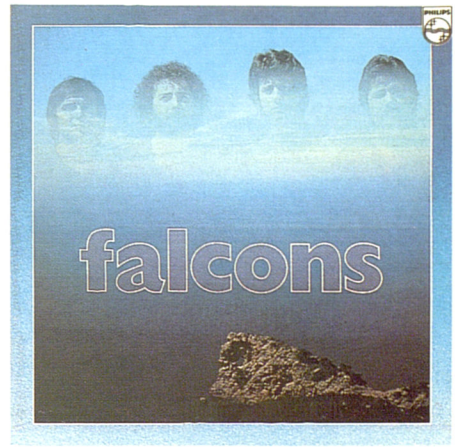

sula i participaren en programes de Televisió Espanyola. El grup es va dissoldre el 1982.

FALCONS, CAP DES Accident de la costa del terme d'Andratx, situat entre sa Dent i cala en Tió. (M)

FALCONS, PENYA DES Al terme de Santa Maria del Camí, documentada el 1281. (M)

FALCONS, ROCA DES Al terme de Mancor de la Vall, situada entre Massanella, el penyal des Corb, el torrent des Corral Fals i la serra Morena. (M)

FALCONS, SERRAL DES Al terme de Manacor, d'escassa altària, situat entre el port de Manacor i cala Murta. Hi ha una torre de defensa construïda el 1578. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, documentat el s XV. (M)

FALCÓ SEPULCRE, ANTONI (Novelda, País Valencià 1933) Pintor. Residí a Mallorca del 1957 al 1989. Des del 1965 al 1988 exposà a diferents indrets de Mallorca, de la Península i de l'estranger. El 1982, en col·laboració amb Jaume Jaume Sunyer, il·lustrà el llibre *La Otra Mallorca*. Des del 1989 resideix a Miami.

FALDARES, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre el rafal Cagolles, can Veny, l'hort de Son Peretó i Son Joi. ■ Al mateix terme, entre can Jordà, Justaní, cas Capità Jaume i can Roca. (M)

FALGAR Antiga alqueria del terme de Sant Llorenç des Cardassar, documentada el 1292. (M)

FALGUERA *(Pteridium aquilinum)* Planta de la família de les hipolepidàcies. És la falguera per excel·lència, més vistosa i més cosmopolita. Arriba fins a 1,5 m d'alçada. S'estén pertot, menys en regions polars i desèrtiques. Té el rizoma horitzontal, del qual surten les seves grans fulles coriàcies, de forma triangular, amb els segments oposats. El pecíol, llarg i robust, és negre inferiorment i verd a la part superior. Si amb un ganivet es fa un tall a la part negra, s'hi pot veure la figura d'una àguila amb dos caps, formada pels vasos conductors de la saba. Per això té el nom científic d'*aquilinum*. És pròpia dels boscs de les muntanyes i dels costers incultes i humits. Es fa per tota la serra Nord, sobretot a partir dels 500 m. És abundant per la vall de Lluc i els pelegrins la usaven per enramar els carros i les cavalcadures. Les parts subterrànies són actives contra la diarrea i els verms intestinals. Les fulles s'usen en infusió per rebaixar la sang. (FB)

FALGUERA, SA Terrenys del terme d'Alcúdia, estesos entre el canal de s'Aladern, la talaia Vella, el coll des Jueus i es Codolar. (M)

FALGUERES, AVENC DE SES Cavitat situada al comellar des Prat, al terme d'Escorca. Es tracta d'un avenc de 17 m de fondària. Té aixecament topogràfic.

FALGUERES, FONT DE SES Al terme d'Escorca, situada entre el pas del Diable, el cingle Verd, el racó Gran i ses Covasses. (M)

FALLA MATHEU, MANUEL DE (Cadis 1876 - Alta Gracia, Córdoba, l'Argentina 1946) Compositor. Estudià piano amb Josep Tragó i composició amb Felip Pedrell. Residí a París (1907-14), on entrà en contacte amb Claude Debussy, Isaac Albéniz, Maurice Ravel, Igor Stravinskij i Serge de Diaghilev. De retorn, s'establí a Granada fins al 1939, any en què es traslladà a l'Argentina. Visqué a Mallorca (febrer 1933-juny 1934), on residí a Son Armadans (Palma) i, posteriorment, a Son Batle (Gènova). Treballà en la composició de *L'Atlántida*, basada en el poema èpic de Jacint Verdaguer. El 1933, fou nomenat director d'honor de la Capella Clàssica de Mallorca, a la qual dedicà la *Balada de Mallorca*, amb lletra de Jacint Verdaguer. Obra composta per a cor mixt, es basa en un tema de la segona Balada en fa major de Fryderyk Chopin. S'es-

↓ Falguera *(Pteridium aquilinum)*

↓ Manuel de Falla Matheu, en el centre de la foto, amb uns amics (Valldemossa 1933)

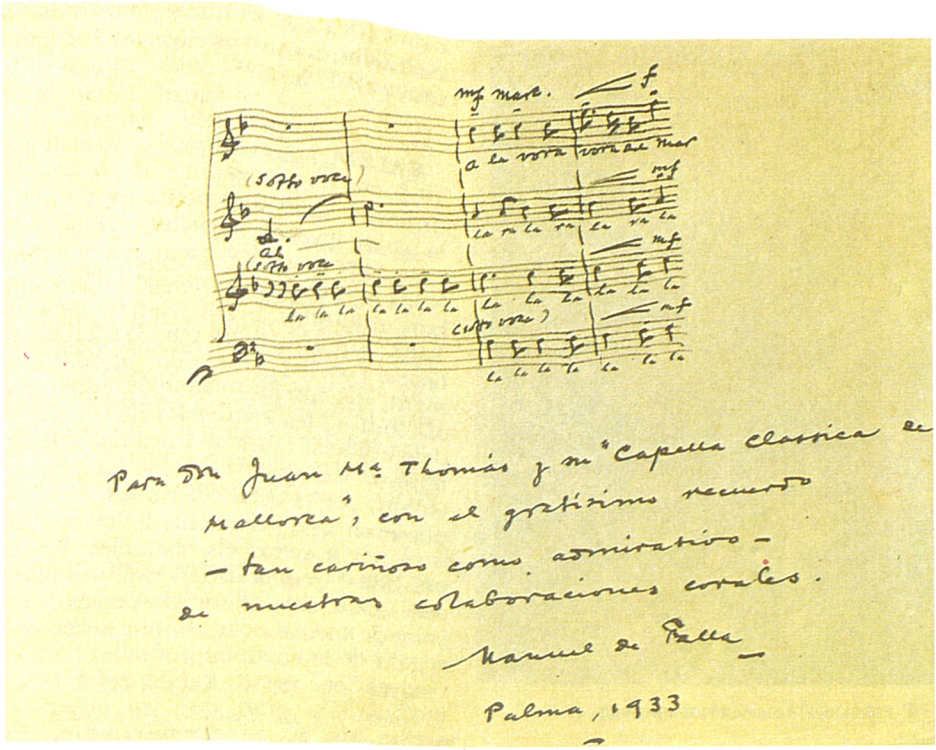

↑ Fragment de *Balada de Mallorca*, que Falla dedicà a la Capella Clàssica

trenà el 13 de maig del 1933 a la Cartoixa de Valldemossa, amb la presència del compositor. De la seva estada a Mallorca, Joan Maria Thomàs Sabater escriví *Manuel de Falla en la Isla*. (CM)

FAL·LERA, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Comparet, el clot des Gerrers i ses Toltes. (M)

FALLOT, PAUL (Estrasburg 1889 - París 1960) Geòleg. Estudià a la Universitat de Lausana i cursà la llicenciatura a la Universitat de Grenoble (1912), d'on fou professor (1919). El 1923, obtengué la càtedra de geologia de la Universitat de Nancy, on dirigí l'Institut de Geologia Aplicada. Des del 1938, fou membre titular de la càtedra de geologia del Col·legi de França. El 1911, visità per primera vegada Mallorca i començà la tesi doctoral *Étude Géologique de la Sierra de Majorque* (1922), al qual adjuntà un mapa geològic a escala 1:50.000, amb una sèrie de seixanta-set talls geològics transversals. El 1926, participà en el XIV Congrés Internacional de Geologia (Madrid) i publicà, amb Bartomeu Darder Pericàs, *Isla de Mallorca*. El 1957, vengué a Mallorca per darrera vegada per participar en el IV Congrés Internacional de l'Associació Internacional per a l'Estudi del Quaternari. Publicà vint-i-set obres sobre diversos aspectes de la geologia de les Balears. Destaquen *Sur quelques fossiles pyriteux du Gault des Baléares* (1910), *Sur la géologie de l'Île d'Ibiza* (1917), *La faune des marnes aptiennes et albiennes de la Région d'Andraitx* (1920), *Feuilles: Andraitx, Sóller, Pollensa. Amnonites nouvelles des Îles Baléares* (1922-23), i *Observations sur la morphologie des Îles Baléares et l'histoire géologique de cet archipel au pliocène et au quaternaire* (1927). La seva aportació més important al coneixement científic de Mallorca fou l'estudi detallat de la serralada de Tramuntana, on distingí tres unitats tectòniques, i en destacà la diferència entre la Cadena Pirenaica, la Serra de Mallorca i el conjunt Bètic. (AnM)

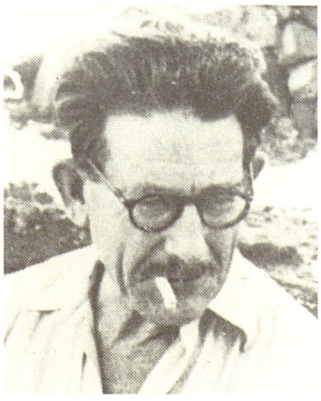

← Paul Fallot *(AAM)*

↓ Fragment del mapa geològic de Mallorca, de Paul Fallot *(AAM)*

FALS, CORRAL Terrenys del terme d'Alaró, estesos entre s'Homo, la coma de ses Bigues, el coll d'Almadrà i es Pinetons. ■ Indret de la costa del terme de Banyalbufar, entre el cavall Bernat i la punta de s'Àguila. (M)

FALSES, COLL DE LES Al terme de Manacor. Vegeu *Muntanya, coll de sa*.

FALZIA *(Adianthum capillus veneris)* Planta de la família de les adian-

↑ Falzia *(Adianthum capillus veneris)*

↑ Falzia roja *(Asplenium trichomanes)*

tàcies. És una petita falguera també dita **capil·lera, adiant** i **cabells de venus.** Té les fulles o frondes de 10 a 20 cm, glabres i bipinnatipartides en segments llargament peciolats, enters, cuneïformes a la base i fistonats a l'àpex. El raquis o tronquet de la fulla és llis, llustrós i negrenc. Es fa pels pous, els murs i les roques humides, i és molt freqüent a les fonts. És amarga i astringent, molt usada com a diürètica i pectoral. **Falzia negra** *(Asplenium onopteris)* Planta de la família de les aspleniàcies. Té les fulles de 10 a 30 cm, triangulars, coriàcies, glabres, llustroses i bitripinnatipartides en segments lanceolats aguts. El raquis és negrós i lluent. És bastant freqüent a l'ombra de les alzines, on abunda l'humus i la humitat, i per les torrenteres de la serra de Tramuntana. **Falzia roja** *(Asplenium trichomanes)* Petita falguera de la família de les aspleniàcies, de 10 a 15 cm. Té les fulles pinnatipartides, amb 20-30 parells de segments rodonencs, truncats a la base. El tronquet és d'un negre vermellenc. Abunda per les roques, els murs i les parets humides de la serra de Tramuntana i és rara per les muntanyes del Pla. (FB)

FALZIA *(Apus apus)* Ocell d'uns 16,5 cm d'envergadura, de color fosc uniforme amb una petita toca clara a la gola, gairebé invisible. Té la boca gran, per a poder caçar fàcilment al vol, i les ales en forma de falç. És un bon migrador i pot viatjar més de 1.000 km en un sol dia. Arriba a Mallorca l'abril i s'instal·la, majoritàriament, als nuclis urbans. El juny, cria als forats i les esquerdes de les parets dels edificis, i marxa a principis de setembre. Excepte quan cria, viu sempre volant, per la qual cosa s'alimenta del plàncton aeri i dorm als 2.000 m d'altura per a evitar els obstacles. **Falzia pàl·lida** *(Apus pallidus)* Molt semblant a la falzia, se'n diferencia per tenir un color de xocolata clar. Habita als penya-segats de la costa i aprofita les balmes i coves per criar. **Falzia reial** *(Apus melba)* Més gran que les anteriors, arriba als 50 cm d'envergadura. Es distingeix pel color blanc del ventre. Viu als penya-segats on cria, tot aprofitant les encletxes i les coves. (GOB)

FAM, COVA DE SA Al terme d'Escorca, situada entre el forn de Calç, s'Udró i el morro de Tuent. (M)

FAM, ESQUENA DE SA Al terme de Sóller, amb una mitjana de 320 m, situada entre Bàlitx d'Enmig, el puig de Bàlitx i la tanca des Bous. (M)

↓ Falzia negra *(Asplenium onopteris)*

↓ Falzia reial *(Apus melba)*

FAM, SON Terrenys del terme de Campos, estesos entre Son Gallina, Son Senalla, can Sanç i l'alqueria Fosca. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre Son Missèr, Son Morral, Son Rostit i Son Neula. (M)

FAMA DE MARIA, LA Nau mallorquina. Dedicada al transport, el 1708 dugué d'Amsterdam a Mallorca un carregament de llenyam per al fuster Antoni Mates, destinat a les obres de la Casa de Comèdies i al convent del Carme, de Palma. Durant la Guerra de Successió, fou capturada i estigué presa (1710-11). N'era propietari de tres quarts el capità Joan Ballester. (DF)

FAMIOLER, SON Antic nom de *Gomera Nou* (→). (M)

FANALS, HORT D'EN Al terme d'Alcúdia, situat entre ca na Monja, Taraina, el pou d'en Xopa i ca na Coa d'All. (M)

FANALS, MIQUEL (Alcúdia s XV - XVI) Religiós franciscà. És autor de l'obra *Exemplum sive acta visitationis quorundam Sacrarum Deo virginum monasteriorum, in Diaecesibus Tarraconensi, Barchinonensi, Gerundensi, Elnensi, Urgellensi, Vicensi et Dertusensi*, sobre el viatge que realitzà (1493-95) per Catalunya i el Rosselló amb Juan Daza, el degà de Jaén.

↑ Parella ballant el fandango

FANALS, PLA DES Al terme de Selva, entre la penya de sa Senyora i la plana Forana. (M)

FANALS, SON Possessió del terme de Pollença, situada a la vall de Colonya. Confrontava amb el camí de Lassarell, cal Hereu, Son Eixartell, Son Sureda Barbarot, el rafalet d'en Llobera i Colonya. Documentada el 1618, pertanyia a l'honor Joan Cerdà —Fanals—, família de la qual prengué nom. Tenia cases, tafona, dos cellers i molí de sang. Dedicada a olivars, figuerals, garroverars, vinyes, conreus de cereals i lleguminoses, tenia petites guardes d'ovelles, cabres i porcs, aviram, pagos i cases d'abelles. El 1685, estava valorada en 6.500 lliures. Tenia la posada a l'illeta de Joan Llobera, a Pollença. (DF)

FANCZARAC Antiga alqueria del terme de Felanitx. Documentada el 1242, era punt de referència per una gran fita que hi havia, formada per quatre pedres superposades. (M)

↓ Son Fanals (Pollença)

FANDANGO Dansa de ritme ternari. Importada de la Península el s XVIII, es popularitzà dins totes les classes socials de Mallorca i es convertí en el més animat dels balls de carnaval que l'aristocràcia organitzava a sa Llonja. Té diverses modalitats, com la malaguenya, les granadines, les murcianes i els fandangos i les fandangueres de Mallorca, que només es diferencien en el to i per algunes variants en els acords de les guitarres acompanyants. Es confon sovint amb la *jota* (→), ja que tenen el mateix valor rítmic i es ballen igual, i només difereixen per les melodies d'acompanyament. És un ball de galanteig, en el qual la dona dirigeix els passos de l'home i estableix amb ell un joc amorós, bé per a captivar-lo, bé per a despreciar-lo i ridiculitzar-lo. El **fandango puntejat** és aquell en el qual es marquen bé tots els punts del ritme i els músics procuren de tocar moderadament. A continuació, es ballava el **fandango saltat**,

que té el ritme molt més viu i alegre. Els balladors tenen molta llibertat per mostrar la seva destresa, ja que la dansa té voltes i mudances molt variades. El ritme és marcat amb precisió per les persones que duen les castanyetes o amb esclafit dels dits. (BE)

← Pau Faner Coll

FANER COLL, PAU (Ciutadella de Menorca 1949) Escriptor i periodista. Doctor en filologia romànica. Ha publicat *Contes menorquins* (1972) i les novel·les *L'arcàngel* (1974), premi Ciutat de Palma 1972; *Un regne per a mi* (1976), premi Sant Jordi 1975 i de la Crítica 1977; *Lady Valentine* (1984), premi Víctor Català 1983; *Fins al cel* (1984), premi Josep Pla 1983 i Joan Creixells 1985; *Flor de sal* (1986), premi Eugenio Nadal 1985 i Chianti Ruffino Antico Fattore 1987; *AEIOU* (1986), *El cavaller i la fortuna* (1986), *Viatge de nit* (1986) i *Moro de rei* (1988), premi Ramon Llull 1988. Col·labora habitualment en diversos diaris de Mallorca. (GS)

→ Fangar (Campanet)

FANG, FONT DEL Cavitat situada al ponent de la cala Sant Vicenç, al terme de Pollença. Està catalogat com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica.

FANG, SON Possessió del terme d'Artà, situada entre el puig Verd, sa Badeia, la font Calenta i Son Pujamunt. (M)

↓ Son Fang (Artà)

FANGAR Possessió del terme de Campanet, situada entre Son Corró, el torrent de Sant Miquel, Gabelli, Biniatró, Massana, Caselles i terres del terme de sa Pobla. Del s XVI al XIX, pertangué als *Socies de Fangar* (→), fins que se n'extingí la línia masculina i passà als Muntaner. N'eren pertinences el Rafal i molins d'Aigo de sa Cova i l'Hort. Extensa i rica, fou la clau del poder dels Socies, que disputaren l'hegemonia local a altres famílies. Centrada sobre l'olivar, elaborava l'oli a la tafona de les cases. La vinya era important i, a la fi del s XVIII, s'hi construí un celler monumental. Tenia també garroverars i figuerals. Des del s XIX s'hi feren plantades d'ametlers. Hi havia morers per a subministrament de la sericicultura local. S'hi tallava murta, mòlta als trulls de Campanet. Els alzinars produïen llenya, calç i carbó, però a mitjan s XIX, amb els pinars, foren objecte d'una tala sistemàtica en profit d'olivars i garroverars. S'hi conreaven cereals i llegumi-

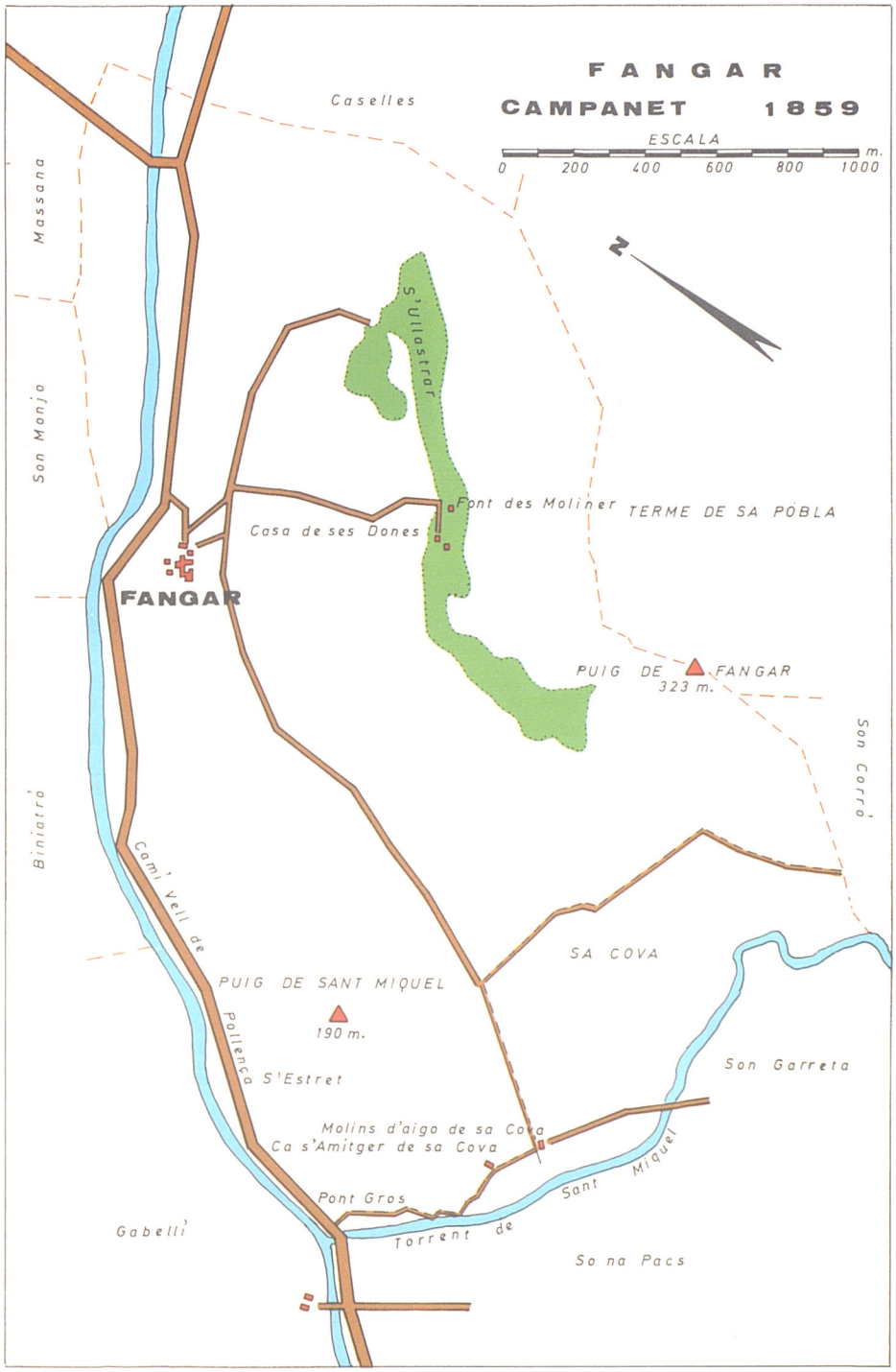

noses. El s XVIII hi tengué importància el safrà. El s XVII s'havia constituït en un centre rellevant de cria cavallar, mular i asinal d'importància a la comarca. Hi destaquen les elevacions dels puigs de Fangar (300 m), Sant Miquel (191 m), s'Ullastrar i sa Cova. En el puig de Fangar es troben la penya d'en Menorc, la font des Moliner, la casa de s'Ullastrar o de ses Dones i el bosc de Son Puça. Des del s XVI, s'hi documenten roters que han donat nom a les rotes des Pla, de s'Ullastrar, des Passarell i d'en Tonió. S'hi troben les tanques dites des Safrà, des Pi Sec i de na Mal Any i les veles des Camí i des Bosc. Entre el puig de Fangar, el puig de Sant Miquel i el torrent de Sant Miquel s'estén el pla de sa Cova. Altres topònims són es Pontet, ses Alzines Fosques i es Salser. Les cases primitives foren engrandides el 1635 però fou la gran reforma del feta entre el 1794 i el 1804 que els donà la configuració actual. Tenien capella, tafona, celler, molí de sang i safareig. El 1863 tenia 624 quarterades, reduïdes a 269 per establiments massius que afectaren sobretot les zones de la coma de s'Aigo, sa Cova, el puig de Sant Miquel i s'Ullastrar. Tenia la posada a Campanet, al carrer de Sant Miquel. Pertany (1991) al notari Rafael Gil Mendoza, que n'ha restaurat acuradament les cases. ■ Terrenys del terme de Sineu, entre Son Cloques, Son Coc, Son Sec i el puig d'en Capulla. (DF/M)

FANGAR, AVENC DE Cavitat situada prop del cim del puig de Fangar, al terme de Campanet. Té 163 m de fondària, la qual cosa la situa en el quart lloc en l'ordre de les cavitats de major profunditat de l'Illa. Té aixecament topogràfic.

FANGAR, CAN Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre ses Tanquetes, Xara, sa Maiola i Fonolleta. (M)

FANGAR, COVA DE Al terme de Campanet, situada al vessant de migjorn del puig de Sant Miquel, darrera la casa de l'Amitger. Ocupada durant període pre-talaiòtic, des del s XV és documentada com a refugi de bestiar. Donà nom al rafal i als *molins d'aigua de sa Cova* (←). (DF)

FANGAR, ES Possessió del terme

↓ Cova de Fangar (Campanet)

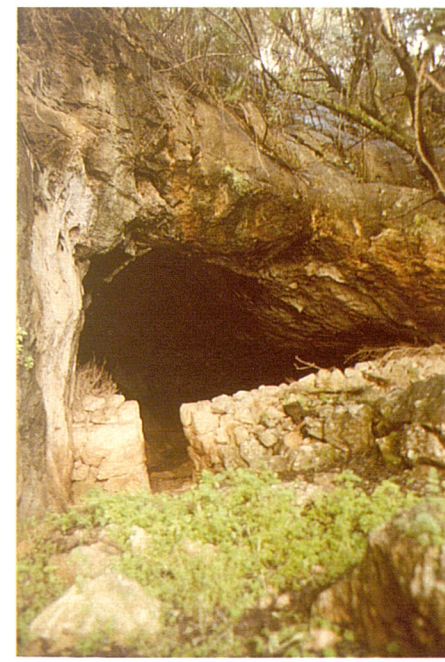

↑ Es Fangar (Manacor)

↑ Puig de Fangar (Campanet)

de Manacor, confrontada al camí reial de Manacor, Son Crespí, ses Talaioles i Mandia. Del s XV al XX pertangué a la família Truiols. El 1578, estava valorada en 10.000 lliures. Tenia cases, torre, capella i molí de sang. Era un latifundi amb esclaus dedicat al conreu de cereals i a la ramaderia ovina, amb una guarda de més de 500 ovelles. N'era pertinença el rafal de sa Mola. El 1863, pertanyia al senyor Francesc Truiols, marquès de la Torre. Amb 1.200 quarterades, era la més extensa del terme. (DF)

FANGAR, HORT DE Al terme de Campanet, situat dins la possessió de Fangar. Documentat el s XVI, pertangué als Socies de Fangar. Amb cases pròpies, era arrendat a part de la possessió. El s XVII, tenia plantades de morers per a la sericicultura local, de codonyers i de magraners i produïa cànem, lli, alfals, cols, cebes, pebres i lleguminoses. A la fi del s XVIII, hi cobraren importància els productes originaris d'Amèrica, com tomàtigues i patates, i els tarongerars desplaçaren els altres fruiters. (DF)

↓ Mola des Fangar (Manacor)

FANGAR, MOLA DES Al terme de Manacor, de 318 m d'altària, situada entre el puig de sa Mola, el coll des Vent, el puig des Cards i la mola d'en Vives. (M)

FANGAR, PUIG DE Al terme de Campanet, de 300 m d'altària, situat entre la possessió de Fangar, el puig Blanc i la serra de Gaieta. (M)

FANGAR, PUIG DES Al terme de Manacor, de 302 m d'altària, situat entre es Picotó, la mola Vella i can Cosme. Anomenat també puig de sa Bandera. (M)

FANGAR, VINYA DES Al terme de Manacor, situada entre el pla d'Almallia, Son Brau i cas Conill. (M)

FANGO, SON Possessió del terme de Santanyí, situada entre el camp des Rotlo, l'hort d'en Cavallot, Son Rossell i Son Morlà. (M)

FANGOS, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Negre Vell, Son Berga Nou, can Biulaigo i cas Setrins. ■ Al terme de Manacor, entre can Mascaró, Son Cigala, Son Mas Vell i el rafal Romà. (M)

FANGOS, SON Possessió del terme de Manacor, confrontada amb Llodrà.

Documentada el 1646, pertanyia a Miquel Fonts. El 1712, era propietat del capità Joan Ballester. Tenia cases, molí de sang i molí de vent. Dedicada al conreu de cereals i a la ramaderia ovina, tenia una guarda de 110 ovelles i feia una renda anual de 100 quarteres de blat i 100 lliures. N'era pertinença l'hort d'en Cabanelles, amb cases, sínia i safareig, que feia 75 lliures de renda. Era part de la cavalleria de Llodrà. Tenia la posada al carrer Nou, de Manacor. ■ Al terme de Palma, entre Son Sales, can Penjallums, Son Ferrer i Son Llebre. ■ Al terme de Sineu, confrontada amb Son Joan Arnau, Son Carro, es Pinar i Son Llull. Documentada el 1818, pertanyia a Francesca Maria Frontera. Tenia cases, 25 quarterades de sementers de cereals i un hort reguiu. (DF/M)

FANGOS, SOS Possessió del terme de Capdepera, situada entre el puig Saguer, sa Pedruscada i sa Teulera. (M)

FAR Edificació situada a punts significatius de la costa en la qual hi ha una llanterna que conté un focus que emet raigs lluminosos de llarg abast, amb una seqüència de llampades determinades perquè els navegants puguin conèixer la seva situació. Està formada per una planta baixa destinada a habitatge dels tècnics, sala de màquines, despatx, taller i magatzem. La part superior és una torre de forma cilíndrica, troncocònica o prismàtica, més o menys elevada per tal d'augmentar l'abast òptic de la llum, amb una cambra envidrada dita llanterna. Mallorca, per la seva condició d'illa i per la seva situació estratègica a la Mediterrània, disposa de nombroses instal·lacions d'aquest tipus, a més de les de sa Dragonera, Cabrera i Alcanada, que pertanyen a municipis mallorquins. Entre ells destaca, no sols a nivell local sinó mundial, el *far de Portopí* (→), per la seva antiguitat i pel seu valor històric. També al port de Palma es trobava el

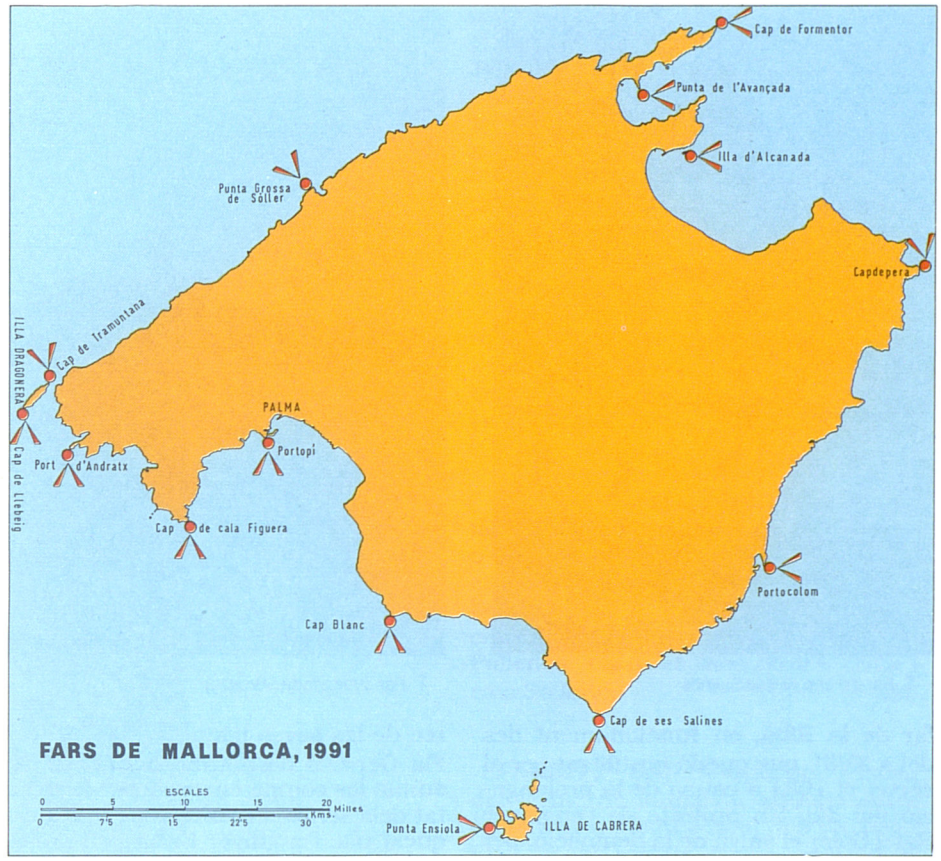

↓ Far de Portopí (Palma)

↓ Esquema d'un far de petroli

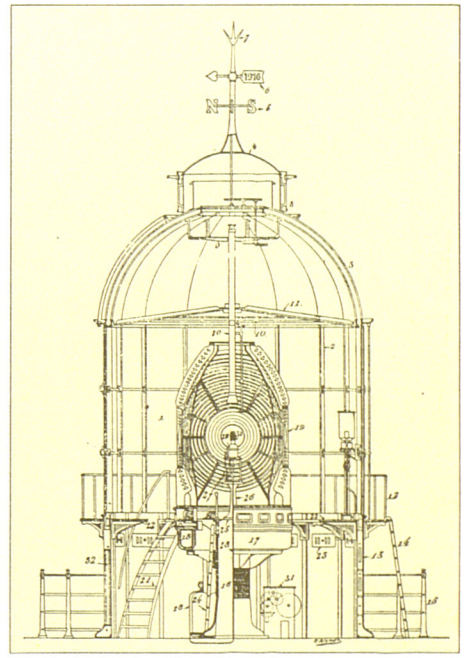

↑ Far del cap de ses Salines

↑ Far d'Alcanada (Alcúdia)

far de la Riba, en funcionament des del s XVIII, que quedà inutilitzat per al servei el 1981 a causa de la prolongació del dic. Un projecte de l'enginyer Rafel Soler el salvà de la demolició, per la qual cosa fou desmuntat i les pedres numerades per tal de tornar a esser compost en un lloc més adient del mateix dic. Un altre cas peculiar és el del far de punta Grossa, a Sóller, construït el 1849 per l'Ajuntament i mantengut amb els arbitris pagats per les embarcacions que atracaven al port. El gener del 1852, l'Estat es va fer càrrec de les seves instal·lacions. Amb el Pla General d'Enllumenat, l'Estat assumia les competències sobre la totalitat dels senyals marítims. A partir d'aquest pla, l'enginyer Emili Pou projectà la majoria dels fars de Mallorca, construïts entre el 1850 i el 1870, durant el regnat d'Isabel II. Aquests són els de Formentor, Alcanada, punta de l'Avançada, Capdepera, cap Blanc, cala Figuera, punta Ensiola, cap Salines, la Creu (Sóller), Portocolom, i també el de sa Dragonera, edificat el 1851 per presidiaris al cingle de sa Pòpia. El focus lluminós s'alçava 363 m sobre el nivell de la mar. Aquesta circumstància, més que un avantatge, fou un inconvenient, ja que boires i núvols formaven una espècie de barret al seu voltant i n'inutilitzaven el servei. De les queixes dels usuaris en resultà la substitució d'aquest senyal per altres dos, un, instal·lat al cap de Tramuntana i l'altre, al cap de Llebeig i posats en funcionament el 15 de novembre del 1910. Al llarg dels anys, els fars han sofert diversos tipus de modificacions, tant pel que fa referència als edificis, amb la

↓ Far de Capdepera

↓ Far de Formentor (Pollença)

← Far de Portocolom (Felanitx)

millora de les condicions d'habitabilitat, com pel que fa a l'aspecte tècnic, amb la substitució dels antics sistemes d'enllumenat (llenya, oli, parafina, petroli) per gas acetilè o electricitat. Cal destacar l'aprofitament, de manera testimonial fins al 1991, de l'energia solar (balisa de l'illot del Toro, illa Mitjana) i l'aplicació de tecnologia electrònica per a millorar el funcionament i el control dels senyals. Amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia, l'administració dels senyals marítims romangué sota la tutela de tres organismes diferents. El Servei de Ports i Litoral de la Conselleria d'Obres Públiques controla els llums dels ports, excepte els de Palma i Alcúdia. La Junta dels Ports de l'Estat a Balears té cura dels senyals marítims dels ports de Palma i Alcúdia. La Demarcació de Costes de Balears del Ministeri d'Obres Públiques i Urbanisme regeix tots els altres senyals, exceptuant els ja esmentats, i constitueix el bloc més nombrós i important. Agrupa els fars més rellevants, com els de Formentor, Sóller, Portocolom, cala Figuera, Capdepera i la punta Ensiola, entre altres. El cos que té al seu càrrec el servei i el manteniment dels fars és el de Tècnics Mecànics de Senyals Marítims, antigament dits torrers de fars. (BR)

FAR, AVENC DEL Situat prop del far de Formentor, al terme de Pollença. Està catalogat com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FAR, AVENC DES Situat prop del far de Llebeig, a l'illa Dragonera. Està catalogat com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FAR, BARTOMEU (Mallorca s XV - XVI) Humanista. Fou ordenat de prevere i es doctorà en teologia. Fundà una escola d'humanitats al puig de Santa Magdalena, d'Inca. Corregí *Rudimenta grammaticae*, de Juan Pastrana, i els reeditá a València el 1533. (GLl)

FAR, SON Terrenys del terme de Santa Maria del Camí, estesos entre Son Torrella, es Cabàs, cas Frares i Son Canals. Documentats el 1523. Avui són coneguts per can Morei. ■ Al mateix terme, rafal situat al lloc de Coanegra. Fins al s XVII fou una pertinença de la possessió de Son Pou de Coanegra. Pertanyia a Antoni Far, de qui prengué nom. Aquest el canvià (1736) al senyor Marc Antoni Cotoner Sureda, marquès d'Ariany, per la propietat de ca na Moiana del mateix terme. Tenia casa, molí d'aigua i sementers de cereals. Feia una renda anual de 15 lliures. Tenia empriu de tallar llenya i fer carbó a l'esmentada possessió de Son Pou. (DF/M)

FARAC Antigues alqueries, rafals i molins, citats en el *Llibre del Repartiment* o documentats el 1242, precedit de Beni-, hort d'en Ibn-, molí d'Abnal-, i rahal d'ibn-. (M)

FARALLÓ, ES Roca aïllada enmig de la mar prop de la costa. Al terme d'Alcúdia, davant la bassa Blanca i entre l'illa d'Alcanada i la serra de Gabellí. ■ Al terme de Felanitx, a la bocana de cala Ferrera. ■ Al terme de Pollença, entre el racó de les Olles i cala Solleric. (M)

FARCIT, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Tirana, Mendia Nou, Son Ric i Son Piol. ■ Al mateix terme, entre Son Maina, es Revellar, So na Moixet i el puig de s'Heretge. ■ Al mateix terme, entre can Ros, can Relles, can Jan i can Llull. (M)

FAR DE COANEGRA Antiga família de propietaris pagesos de Santa

↓ Es Faralló (Felanitx)

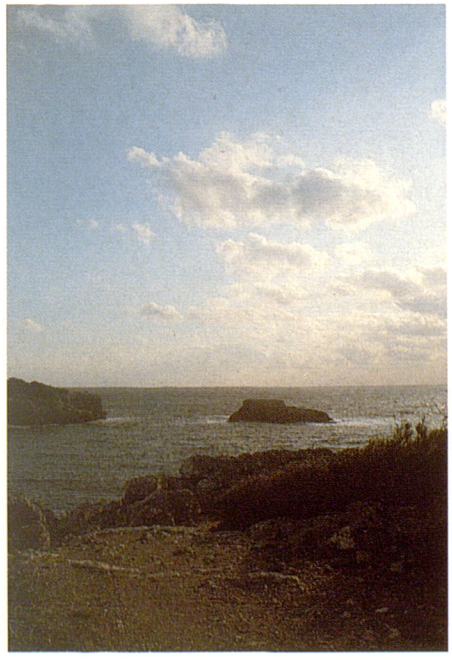

Maria del Camí. El 1542, apareixen com a propietaris d'un molí a la vall de Coanegra, en unes terres conegudes després per Son Far, actualment can Morei. El 1578, Miquel Far tenia cases i terres a Coanegra, per un valor de 550 lliures. En la capbrevació del 1659, torna a aparèixer Miquel Far com a propietari d'un molí fariner, i Berenguer Far era propietari d'una altra possessió a la mateixa vall, que, per evitar la confusió amb Son Far, s'anomenà Son Berenguer. El 1817, Joan Far era el propietari de Son Berenguer, que tenia 32 quarterades. La influència política dels Far de Son Far i de Son Berenguer es consolidà els s XVI i XVII, paral·lelament al seu ascens econòmic. El 1517, Antoni Far era batle reial de Santa Maria del Camí. El 1602, ho fou Berenguer Far i, el 1629, Miquel Far. Durant els s XVIII i XIX, els Far mantengueren el seu paper. Maties Far fou batle el 1703 i el 1708, i un altre Maties Far el 1749-52. Antoni Far ho fou el 1810 i el 1812. (MaM)

↑ Sa Farinera (can Gual, Maria de la Salut)

FARGUES SOLER, ANTONI (Palma 1813 - Barcelona 1888) Compositor i crític musical. Es formà a Barcelona, on fundà la Societat Filharmònica (1844) i el Centre Filharmònic (1850). Des del 1845, exercí la crítica musical al *Diario de Barcelona* i foren notables les seves ressenyes operístiques. Publicà *Diccionari de música* (1852), *Biografías de los músicos más distinguidos de todos los países* (1866), *Utilidad de la música* (1878) i *Influencia de la música en la sociedad* (1885), entre altres obres. (CM)

FARIGOLA *(Thymus vulgaris)* Coneguda habitualment per **frígola**. Planta cultivada de la família de les labiades. És una petita mota molt espessa i olorosa, amb floretes blanques. S'usa com a condiment i, tradicionalment, s'ha emprat per curar el mal de cap i serveix per a rentar les ferides. (FB)

↓ Farigola *(Thymus vulgaris)*

FARINERA, ESCAR DE SA Al terme de Campos, situat entre la pedra Alta i el racó des Llobets. (M)

FARINERA, HORT DE SA Al terme de Felanitx, situat entre el puig d'en Company, el puig Salvatge, el pou des Babot i ca na Curta. (M)

FARINERA, SA Al terme d'Artà, situat entre can Vell, Son Morral, Son Ribot i Son Cremat. ■ Al terme de Maria de la Salut, la de can Gual i la de can Masset. La primera es construí aprofitant un molí de vent del s XIX, del qual resten les moles. A partir del 1921 començà a donar llum elèctric al poble durant unes hores al dia, aprofitant els motors de moldre. (BP/M)

FARINES, CAN Propietat rústica del terme de Muro, situada entre Son Serra, Son Sant Martí, el pou des Bous Maleïts i can Dama. (M)

FARINES, SERRA DE SES Al terme d'Escorca, d'uns 450 m d'altària mitjana, situada entre el torrent de Lluc, es Cosconar, el cingle d'en Amet i el cingle des Niu des Voltor. (M)

FARINETA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, entre el puig des Call, can Feina, es Serral i Son Caelles. ■ Al terme de Marratxí, avui urbanitzada formant un sol nucli amb la urbanització veïnada des *Figueral*

← Puig d'en Farineta (Andratx)

(→). ■ Propietat rústica del terme de ses Salines, entre es Turó, es Dolç, ses Ramones i sa Vall. (M)

FARINETA, PUIG D'EN Al terme d'Andratx, de 330 m d'altària, situat entre la vall de sa Palomera, el puig d'en Trobat, el puig d'en Basset i es Castellasset. (M)

FAR MUNTANER, VICENÇ (Palma 1812 - 1841) Metge i poeta. Estudià medicina a Barcelona i aconseguí la càtedra de física a l'Institut Balear. Compongué poesies en llatí i en castellà, que publicà en els periòdics de Palma. Escriví *Memoria sobre la utilidad de la química, su historia y progresos* (1836), *Elementos de física esperimental por Mr Pouillet, traducidos libremente al castellano é ilustrados con notas* (1839), inèdit, i *Elementos de física matemática*, inèdit.

FARNHAM, PEGGY (Anglaterra 1911) Pintora. Estudià a diverses escoles d'art de Londres. El 1970, s'instal·là a Sóller. Es dedica als paisatges i, especialment, als retrats. Ha exposat a Londres, París, Sóller i Palma (1969, 1980 i 1981-82).

FARO, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre Son Puça Vell, can Leu, el puig de sa Mata i el camí d'Albarca. (M)

FARO, EL Publicació editada a Palma a la impremta de Felip Guasp, el maig i el juny del 1834. Tenia una periodicitat bi-setmanal. En foren redactors Guillem Moragues, Pere Andreu i Jaume Pujol. Defensà els interessos de les Illes Balears i informà sobre els problemes econòmics i sanitaris dels pobles de Mallorca. Només en sortiren nou números. Es redactava en castellà.

FAROLER, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, entre can Terrassa, Son Pou d'en Cànoves, Son Serra i es Nou Quartons. (M)

FARRAN SÁNCHEZ, RAMON (Barcelona 1939) Músic i compositor. Estudià percussió i piano al Conservatori Municipal de Barcelona. El 1957, actuà a Mallorca amb el grup de Tete Montoliu i amb l'orquesta de Pedrito Sánchez. El 1963, obrí a Palma l'Indigo Jazz Club que contribuí notablement a la difussió del jazz a Mallorca i on actuaren artistes de renom inter-

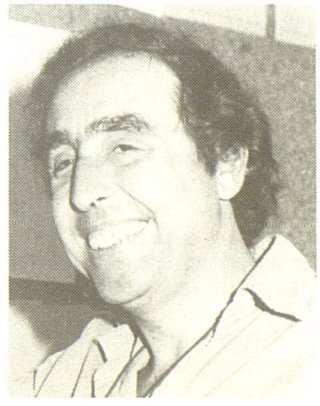

→ Ramon Farran Sánchez

→ Peggy Farham, sense títol

nacional. Dos anys després, es casà amb Llúcia Graves i des d'aleshores alterna la seva residència entre Barcelona i Deià. Com a compositor, la seva obra ha evolucionat des del jazz fins a la música contemporània. Ha escrit peces de música lleugera per a diversos cantants i ha musicat poemes de Robert Graves, com l'*Homenatge a Shakespeare* (1963) i *L'olivera* (1976). Té altres tipus d'obres, com l'òpera visual *Gaudí* (1987) i *Un toro solt a Nova York* (1987). També ha realitzat bandes de so per a pel·lícules, com *Illegally Yours*, de Peter Bogdanovich (1987). Entre el 1970 i el 1991, ha enregistrat sis discs amb composicions pròpies.

FARRATGE, SON Antiga possessió del terme de Llucmajor, documentada el 1520. ■ Terrenys del terme de sa Pobla, estesos entre el torrent de Sant Miquel, Son Pere, Son Boira i Son Vent. (M)

FARRIG Antiga alqueria del terme d'Artà, situada a l'actual Devesa de Ferrutx, entre la talaia Moreia i el pla des Matzocs. Documentada el 1285.(M)

FARSA, GRUP DE MIM I PANTOMIMA Grup de teatre fundat a Palma, el 1966, per Pere Martínez Martínez —Pavia—, que en fou director. Representava espectacles de pantomimes i mimodrames, dels quals destacà *A, e, i, o, u, any 2000*, estrenat a Palma (1969). Actuà a Mallorca i a la Trobada de Mims dels Països Catalans —Parets del Vallès, Barcelona— (1968). Amb la col·laboració de l'actor Enric Roig, organitzà diversos cursos de mim. Va tenir uns tretze membres, entre els quals hi havia Mateu Forteza, Joan Guerra, Guillem Llabrés, Gerard Matas i Lourdes Sampol. Desaparegué el 1970.

FARTÀRITX Antiga possessió del terme de Pollença, situada entre Lassarell, Míner, Muntanya, es Pujol i es Rafal. Documentada el s XIII. Ocupava el vessant nord del puig de Ca de Míner. El s XVII, estava dividida en dues propietats, valorades en 2.400 i 1.800 lliures. El 1672, Fartàritx dels Martorell —de l'Hort— tenia cases i guarda d'ovelles. El 1728, Fartàritx dels Martorell —de Pedruixella— comprenia també el rafal de can Huguet i tenia cases i conreus de cereals. Feia una renda anual de 52 lliures i 52 quarterades de blat de xeixa. En deriven (1991), les possessions **Fartàritx del Racó,** situada entre la Sortassa, les Covasses i la cova del Moro, prop de les cases de la qual hi ha un talaiot de planta circular construït sobre una plataforma quadrada; **Fartàritx d'en Roig,** entre Fartàritx Gran, Lassarell, la cova dels Morts i Fartàritx d'en Vila; **Fartàritx d'en Vila,** entre la cuculla de Fartàritx, el penyal del Corb, can Huguet i la font del Clos Nou; **Fartàritx Gran,** entre Fartàritx d'en Roig, el Collaràs, la cova dels Morts i la font del Poll; i la **mola de Fartàritx,** entre les Casotes, Lassarell, el Moletó i el gorg dels Voltors. (DF/M)

FARTÀRITX, COVA DE Cavitat situada a la vessant de llevant de la cuculla de Fartàritx, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FARTÀRITX, CUCULLA DE Al terme de Pollença, de 700 m d'altària, situada entre Lassarell, el Matar, Fartàritx d'en Vila i la Moleta. (M)

FARTÀRITX, FONT DE Al terme de Pollença, situada entre Fartàritx del Racó, el coll de Míner, la casa de la Neu i la Sortassa. El 1593, Joan Baptista Binimelis qualificà les seves aigües com les millors de Mallorca. (M)

FARTÀRITX, MOLINS DE A l'extrem meridional de la ciutat de Manacor, situats entre la torre Florida, la torre des Enagistes i la carretera de Felanitx. (M)

FAR TORTELLA, JOAN (Caimari 1937) Billarista. Des del 1963 al 1990, ha guanyat vint campionats de Balears. Fou campió d'Espanya, de segona categoria, en la modalitat de tres bandes (1965-67). El 1970, debutà a la primera divisió i, el 1980, aconseguí

↓ Cartell del grup de mim i pantomima Farsa

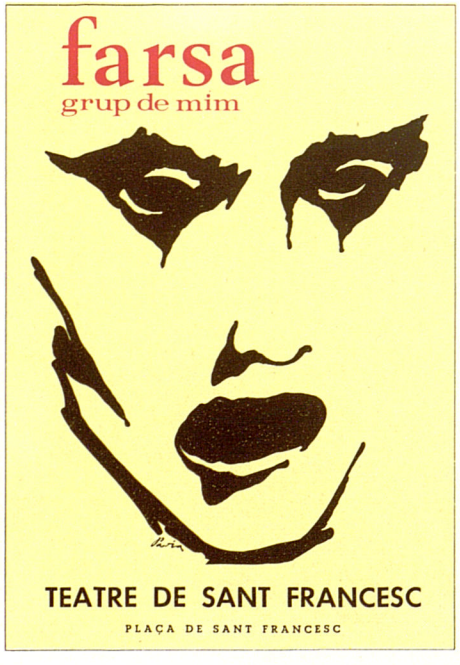

↓ Terrenys de Fartàritx (Pollença)

← Joan Far Tortella

el campionat d'Espanya per regions. El 1988, va esser subcampió de la Copa President.

↑ Puig de Fàtima (Puigpunyent)

FASSER *(Foenix dactylifera)* Arbre de la família de les palmàcies, conegut també com **palmera de dàtils**. El tronc, simple i rodó, pot arribar fins als trenta m d'altària, i és coronat per un plomall de palmes, fulles pinnades, glauques i de pecíol amb espines groguenques. El seu fruit és el dàtil, baia comestible que es menja fresc o confitat, i és ric en sucre, calci i fòsfor. Oriünda del nord d'Àfrica i del sud-est asiàtic, es desconeix quan fou introduïda a Mallorca, on es cultivà fins a principi del s XX. La dècada del 1980-90, a causa de la gran demanda que té com a arbre ornamental, se n'han fet noves plantacions a Campos, sa Pobla i Santanyí. Es troba a les cases de possessió, als jardins, a les places i a les grans vies urbanes. (FB)

← Fasser *(Foenix dactylifera)*

FASSER, ES Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Amengual, can Timpano, Son Moner i Son Dragó. (M)

FASSER, HORT DES Al terme d'Alcúdia, situat entre can Horrac i can Fumat. ■ Al terme de Palma, entre can Penjallums, Son Llebre, es Palmer i ses Trenta. (M)

FÀTIMA, COVA DES PUIG DE Cavitat situada prop del cim del puig de Fàtima, al terme de Puigpunyent. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FÀTIMA, PUIG DE Al terme de Calvià, de 137 m d'altària, situat entre Son Roig Vell, Son Boronat, ca la Mestra i ses Quarterades. ■ Al terme de Puigpunyent, de 450 m d'altària, entre la vila, el pla d'en Curt, es Grau i Son Fortesa. Segons una llegenda, la filla del rei moro de Mallorca hi amagà un bou d'or encantat. Els dissabtes de sant Joan, es desencantava i baixava a na Falguera de Son Fortesa, on, en determinades circumstàncies, podria esclatar i els seus fragments convertir-

↑ Can Fava (Pollença)

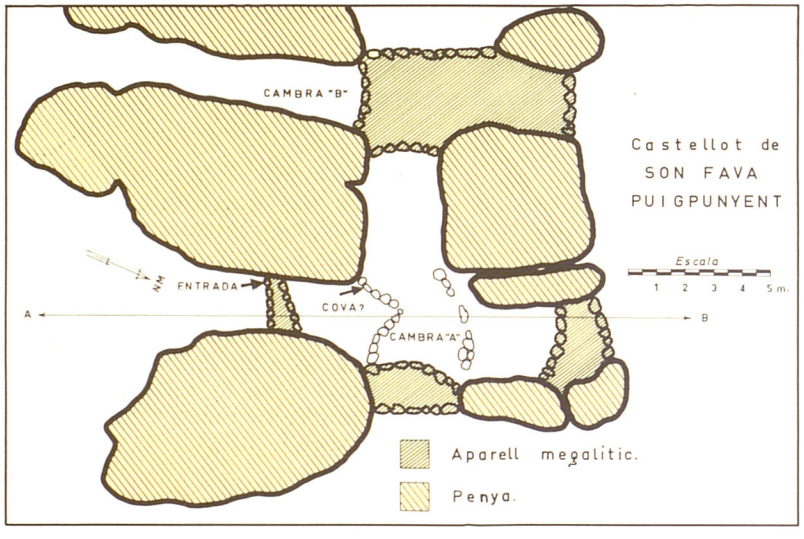

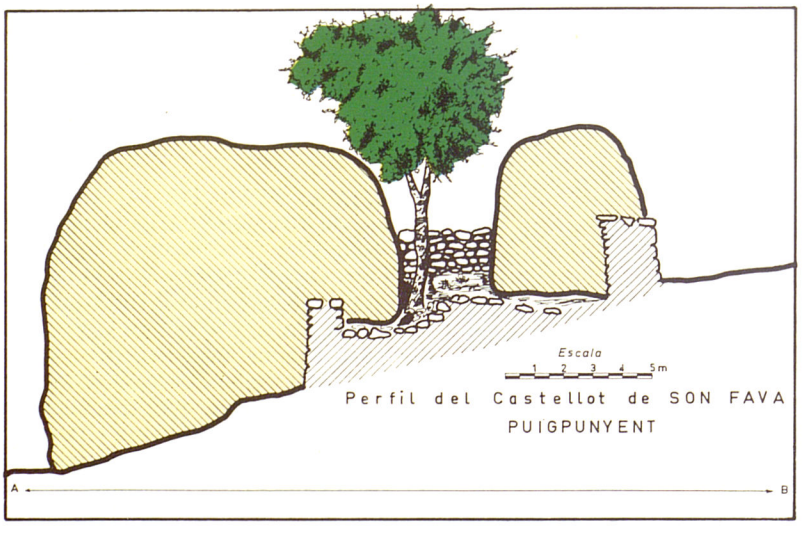

se en doblers d'or. ■ Fent partió entre Bunyola i Valldemossa, de 650 m d'altària. Està situat entre el puig des Frares, el comellar de na Morta, Son Morro i s'Estret. (M)

FAUÇ, RACÓ DE SA Accident de la costa del terme de Llucmajor, situat entre la punta Plana i s'Estanyol de Migjorn. (M)

FAUÇ, SA Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre cala en Togores i la platja des Caragol. (M)

FAUÇ, VOLTA DE SA Terrenys del terme de Calvià, entre el puig des Gats, la platja de Torà i la Romana. (M)

FAVA, CAN Propietat rústica del terme d'Esporles, situada entre el penyal des Corbs, es Campassos i Sobremunt. ■ Al terme de Pollença, a la vall d'Eixartell, entre can Guilló, Son Vila i Navarra. Documentada el 1685, tenia cases, molí de sang i un hort de reguiu. Estava dedicada a olivars, conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses i era valorada en 2.800 lliures. El 1991, té 50 quarterades. El s XVII, es denominava Son Fava. ■ Al terme de Santa Eugènia, entre can Palou, sa Torta, can Bosso i can Panxeta. ■ Al terme de Vilafranca de Bonany, entre Lanzell, es Pouàs, Son Joi i Boscana. (DF/M)

FAVA, SON Possessió del terme d'Alcúdia, situada entre Son Simó i Son Seguer. Documentada el 1740, era una propietat mitjana amb cases, figueral, olivars i conreus de cereals. El 1863, era de Miquel Cerdà i tenia 71 hes. Els s XIX-XX, fou establerta. En deriva **can Faveta**, propietat rústica situada entre Son Simó, ca na Sorta, Son Fe i la coma Clara. ■ Al terme de Puigpunyent, entre es Rafalot, Son Canyelles, es Piconar i el penyal des Grau. Hi ha un monument megalític molt notable per la seva adaptació al terreny. ■ Al terme de Santa Margalida, entre Son Flor, sa Torre, can Manenta i can Trena. Documentada el 1780. Tenia cases i era dedicada a olivar i al conreu de cereals. (DF/M)

FAVAR, CLOT Al terme d'Escorca, situat entre Clots Carbons, la coma de Bini, el torrent des Gorg des Diners i el pas de l'Argentó. (M)

FAVAR, SON Possessió del terme

↑ Recipients romans trobats a Son Favar (Capdepera)

de Capdepera, situada entre el puig de can Cardaix, sa Canova, Son Vadó i s'Heretat. Documentada el s XIV com a alqueria Alfavach. El 1614, pertanyia a l'honor Joan Melis —Favar—, de la família del qual prengué nom. Tenia cases, amb torre i molí de sang. Dedicada a la producció de cereals i lleguminoses, tenia una guarda de cent ovelles i vuitanta cabres, aviram i caseres d'abelles. S'hi localitza un jaciment talaiòtic, excavat parcialment per l'arqueòleg Lluís Amorós (1941-45). Hi destaca el talaiot, al costat del qual varen aparèixer quatre escultures petites, en bronze, que representen guerrers nus amb casc i escut, que han estat interpretades com la figura d'una divinitat bèl·lica talaiòtica. Depositades per Amorós al Museu Regional d'Artà, des del 1983 són al Museu de Mallorca. (DF/M)

FAVERA *(Vicia faba)* Planta lleguminosa anual d'origen mediterrani que dóna nom a la família de les fabàcies. Té la tija gruixada i buida i pot atènyer 1 m d'altària. Les fulles són carnoses, amb 3-5 folíols ovals i mucronats i circells quasi nuls. Les flors, en grups de 3-5, són grans, fins a 3 cm, blanques i amb una taca negra a cada una de les dues ales. Les bajoques són llargues, inflades i pubescents. Contenen d'una a quatre llavors, les quals tenen de 2 a 4 cm de longitud i són blanquinoses i rarament blaves o negres. Les faves han tengut tradicionalment una gran importància a Mallorca com a aliment alternatiu en la dieta clàssica cerealista de les classes populars en èpoques de crisi. Així, el s XVII i sobretot el XVIII, experimentaren un creixement espectacular a causa de les baixes collites de blat i a la seva elevada cotització en el mercat. D'aquesta manera, molts de pagesos dedicaren una bona part de la seva terra al conreu de lleguminoses, que els servien com a queviure substitutiu, alhora que com a aliment susceptible d'esser col·locat al mercat urbà i fins i tot d'esser exportat a Catalunya en petites quantitats. A partir del s XIX, la favera mantengué la seva importància, que continuà el s XX, encara que progressivament centrada en l'alimentació del bestiar. El 1989, es dedicaven 2.767 hes a les faves seques per a consum animal i 146 a les faves seques per a consum humà. A Mallorca, les faves es mengen de diverses maneres: les tendres o bajocada, bullides i amanides amb oli, sal, vinagre i all picat, o fregides amb saïm; les velles, bullides amb col i altres verdures. Altres plats són les faves escaldines i la fava parada —exclusius de Mallorca— i els fideus amb faves. Referida a la freqüència amb què es menjaven, hi ha una cançó popular que diu: *En vint dies vaig menjar/ seixanta vegades faves:/ es dematí, de trempades;/ es migdia, de cuinades;/ es vespre de recaufades;/ això era per mudar./* Hi ha persones que hi són extremadament sensibles per un fenomen d'alèrgia, els basta passar per un favar florit per contreure aquesta malaltia. El seu consum pot causar una altra malura coneguda amb el nom de fabitis. En la fraseologia popular mallorquina es troben nombroses expressions, com *fer fava* 'esser exagerat', *esser més brut que una garba de faves* o *tenir tant de gust com fava parada freda.* (FB)

↓ Favera *(Vicia faba)*

FAVES, CALÓ DE SES A la costa del terme de Santanyí, situat entre sa Pedrera i la punta de sa Torre d'en Bèu. (M)

FAVORITA, LA Botiga fundada a

↓ La Favorita (Palma)

Palma (1946) per Bruno Fantini Vitali i la seva dona Maria Rosselló Moner. Fou un dels primers establiments de Mallorca que s'especialitzà en formatges, mantegues i embotits espanyols i de l'estranger. També elabora, amb tècniques tradicionals, confitures, carns fredes i embotits mallorquins, i els comercialitza amb la marca *La Favorita*. Des del 1978, és regentada per Maria Augusta i Sandro Fantini Rosselló. Està situada al carrer de Sant Miquel i, des del 1981, té una sucursal al Mercat des Tennis, de Palma.

FE, CAN Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre el puig de sa Madona, el puig d'en Vauma, Algerràs i can Socies. (M)

FE, JAUME (Palma s XVII - 1693) Notari. El 1646, obtengué el títol de notari públic del Regne de Mallorca. Tenia la notaria al carrer de Montision, de Palma. Fou procurador i home de confiança de la família Manresa. Deixà 21 volums de protocols (1646-92), de gran interès històric per al coneixement de l'època. (DF)

FE, JOAN (Mallorca s XVI - XVII) Eclesiàstic. Prevere beneficiat de la Seu de Mallorca, primatxer, mestre de cerimònies del Capítol i familiar del Sant Ofici. Deixà manuscrit un extens *Noticiari de Mallorca*, en dos volums, relatiu als anys 1598-1646, escrit íntegrament en català. L'obra recull molta informació eclesiàstica, sobretot referent al cerimonial de la Seu. Són de destacar les descripcions de festes, especialment les dedicades a la Immaculada del 1629. Les notícies de caràcter civil tracten principalment del temps i dels bandejats. (CS)

FE, JOAN FACUND (Mallorca 1713 - 1750) Escultor. Religiós agustí del convent de Nostra Senyora del Socors, de Palma. El seu interès per l'art el dugué a viatjar per Espanya, França i Itàlia. Esculpí un Naixement per a l'església de la Consolació, de Palma, i un crucifix per al cor de l'església del seu convent.

FE, LA Revista mensual publicada a Palma, en castellà, entre el gener i el desembre del 1844. Fou dirigida per Josep Maria Quadrado i tengué com a col·laboradors Tomàs Aguiló Fortesa, Pau Piferrer, Josep Roca Cornet, Joaquim Rubió Ors i Josep Vidal Pont. De caràcter religiós i apologètic, incloïa també temes literaris i polítics. Entre

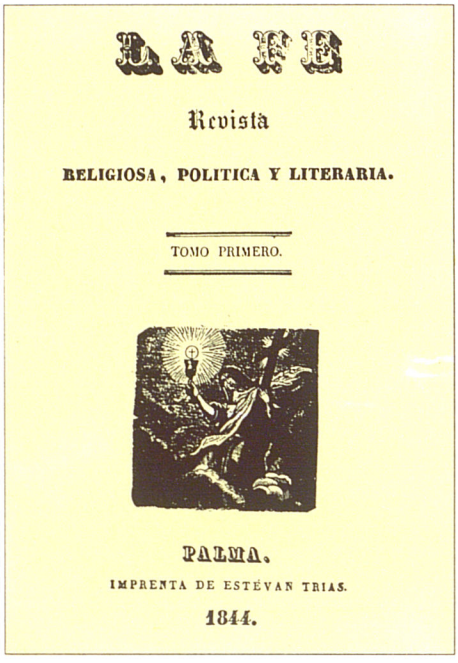
LA FE

Revista

RELIGIOSA, POLITICA Y LITERARIA.

TOMO PRIMERO.

PALMA.

IMPRENTA DE ESTÉVAN TRIAS.

1844.

↑ La Fe

els treballs que s'hi publicaren destaquen *Fe religiosa*, *Fe política* i *Fe literaria*, en els quals Josep Maria Quadrado exposà el seu programa ideològic, les traduccions de les *Melodías hebraicas*, de Lord Byron, fetes per Tomàs Aguiló, i la crítica musical sobre el *Stabat Mater*, de Rossini, signada per Pau Piferrer. (JMV)

FE, MOLÍ D'EN Molí d'aigua fariner del terme d'Artà. Confrontava amb Bellpuig, es Molinet i el molí d'Amunt o de Dalt. Documentat el 1636, pertanyia al senyor Albertí Dameto, marquès de Tornigo. Amb cases i terres pròpies, molia amb l'aigua del torrent des Molinet o de Canyamel. (DF)

FE, SON Possessió del terme d'Alcúdia, situada entre Son Ciurana, Son Simó, Son Fava, Son Saguer, es Òscols i Biniatria. Ocupa els vessants de ponent i de tramuntana de la **serra de Son Fe**, conjunt d'elevacions disposat de S a N, des del puig d'Avall a la penya des Migdia, amb el **puig de Son Fe** (268 m) com a altària màxima. Fou una alqueria islàmica, de sis jovades, que en el Repartiment correspongué a Pere de Montpeller. Els s XIII-XIV, era denominada Montixel·lo o Montixel·la. El 1651, pertanyia al senyor Francesc Fe, ciutadà militar de Mallorca, de la família del qual prengué nom. Amb cases, molí de sang, hort, vinya, conreus de cereals, alzinars, pinars, garrigues i nombrosa ramaderia ovina, era una de les més grans i riques del terme. Tenia la posada a la ciutat d'Alcúdia. Els s XVIII-XIX, fou de la família Verí i, el s XX, dels Bennàsser —de Biniatró—. Des de mitjan s XIX, fou progressivament disgregada per divisions i establiments que en determinaren la desaparició com a gran propietat, mentre que la zona de muntanya passava a la possessió de Biniatria. Al peu de la penya des Migdia i del puig de Son Fe es consolidà, des de finals del s XIX, una àrea important d'activitats extractives destinades a la producció de grava, carbó i ciment. Sorgiren així les **mines de Son Fe**, que formaven el

↓ Cases de la possessió de Son Fe (Alcúdia)

← Puig de Son Fe (Alcúdia)

← Instal·lacions de les mines de Son Fe (Alcúdia)

← Antic poblat miner de Son Fe (Alcúdia)

Grup Miner d'Alcúdia, integrat per les mines de lignit Adela (29.500 àrees), Josefina (16.900 àrees) i Verge del Puig (1.200 àrees). Al seu voltant sorgí el llogaret miner de Son Fe, nucli format per les instal·lacions mineres, cimenteres i extractives, amb les cases dels treballadors, procedents d'Alcúdia, Pollença i sa Pobla. Per atendre'n les necessitats educatives i religioses fou edificada, a començaments del s XX, la denominada **església de Son Fe,** edifici dotat de capella, casa del vicari i escola, que assistia també la població pagesa dels voltants. La baixa qualitat dels lignits i la inundació de les galeries per infiltració d'aigua de la mar foren els principals obstacles per a l'explotació. La mina Josefina presentava una potència màxima de 5 m, amb una correguda explotada de 200 m. S'hi explotaren els nivells entre els 30-60 m. Als 80 m fou localitzat el paquet de lignits més important, però la inundació d'aigua salada n'impedí l'explotació. La de la Verge del Puig es limità a treballar el nivell dels 30 m, amb una riquesa de carboni del 55% i una potència de 5.000 calories. El conjunt miner entrà en decadència, però fou reactivat per les necessitats d'autoproveïmet energètic i cimenter durant la Guerra Civil i la postguerra (1936-55). Josep Sánchez Montserrat explotà (1945-49) la Verge del Puig, lligada a la seva fàbrica de ciment d'Alcúdia. En continuà l'explotació (1950-58) Joan Flexas —de s'Almudaina— a través de l'empresa Carbons i Ciments Son Fe SA. L'accés a combustibles més econòmics i de major rendiment, amb la introducció del ciment pòrtland, necessari per a les noves tècniques de construcció a la Mallorca del gran creixement turístic, determinà la crisi de les mines de lignits i de la producció de ciment mallorquí a la zona. En el període final, la Verge del Puig, explotada per l'arrendador Miquel Bosch Oliver (1959-75), acabà per limitar-se a una producció de 5 tones diàries, extretes del nivell superficial i destinades íntegrament a combustible de la fàbrica de ciment mallorquí de Son Fe. Paralitzades les activitats extractives, les mines passaren a Lignits SA, companyia filial de GESA, i es mantenen inactives (1991), en situació de reserva de l'Estat. Sense funció econòmica, el llogaret de Son Fe fou completament abandonat i es degradà fins a un estat de ruïna total. El moviment dels Cursets de Cristiandat emprà l'edifici de l'església com a lloc de trobada i hi inicià obres d'ampliació, interrompudes quan les activitats dels cursetistes declinaren. Per evitar-ne la degradació, el bisbat en cedí la titularitat (1975) a la congregació de les

← Casa d'espiritualitat de Son Fe (Alcúdia)

← Bassa de Son Fe (Alcúdia)

agustines germanes de l'Empar. Les religioses hi realitzaren obres de reforma i ampliació i el transformaren en la **casa d'espiritualitat de Son Fe,** amb capacitat de 40 llits, sala d'actes i instal·lacions esportives, que acull trobades religioses, culturals i d'esplai. La congregació esmentada adquirí (1985) les cases de la possessió, dites **Son Fe Vell,** les restaurà acuradament i les convertí en museu etnològic i escola de natura. Entre l'església i les cases hi ha la **bassa de Son Fe,** zona humida de gran interès ecològic, sorgida a mitjan s XX per inundació d'una gravera abandonada. (DF/M)

FEBRE MEDITERRÀNIA FAMILIAR Malaltia hereditària recessiva, de causa desconeguda, que es dóna en determinats grups ètnics (jueus sefardites, askhenazis, armenis i àrabs de l'àrea oriental). A Mallorca, a causa de l'endogàmia que ha mantengut la comunitat xueta fins al s XX, es presenta entre les persones d'ascendència jueva. Apareix, habitualment, abans dels vint anys, i es manifesta en crisis periòdiques de febre acompanyada de dolors abdominals, toràcics i articulars. Excepcionalment, hi pot aparèixer com a complicació l'amiloïdosi. Ha estat estudiada pel doctor *Joan Buades Reinés* (←), que en la seva tesi doctoral presentà el diagnòstic i el tractament de cinquanta casos detectats a Mallorca (1978-88), que en constitueixen la casuística més elevada d'Espanya.

FEBRER, JAUME (Mallorca s XV - XVI) Orguener. El 1476, aprengué l'ofici de constructor d'orgues amb el mestre Joan Ximenes, a Aragó. Posteriorment, col·laborà en la fabricació dels orgues de Sant Domingo, de Palma (1494), de Muro (1495), de la Seu de Mallorca (1498 i 1516), de Sóller (1499), del Palau Reial de Mallorca (1506) i de Santa Caterina, de Barcelona (1510). (CM)

FEBRER, SON Possessió del terme de Manacor, confrontada amb Son Cladera, Son Amengual, Son Manenta i Son Marçal. Documentada el 1688, pertanyia a Joan Febrer, de la família del qual prengué nom. Tenia cases i molí de sang. Dedicada a vinya, conreu de cereals i lleguminoses, tenia guarda d'ovelles, cabres, porcs i aviram. El s XVII, tenia 35 quarterades. És denominada (1991) es Boc Vell, nom documentat ja el s XVII. (DF)

FEBRE MEDITERRÀNIA FAMILIAR

Les denominacions emprades per a descriure aquesta malaltia han estat múltiples. Els francesos utilitzen el terme Malaltia Periòdica, els anglosaxons han escollit el nom de Peritonitis Paroxística Benigna, Poliserositis Familiar Recurrent. Així mateix, per raó de la freqüència familiar i de la distribució geogràfica, la denominació més emprada és la de Febre Mediterrània Familiar.

Les comunitats jueves i àrabs que habitaren la conca mediterrània —les úniques afectades per aquesta malaltia— hi han deixat una major incidència d'aquesta, sobretot a les zones on la cultura jueva es va desenvolupar amb més intensitat. Mallorca no va restar al marge de l'emigració jueva que es produí després de la diàspora el s I dC.

Durant quinze segles la identitat dels jueus conversos —que coneixem amb el nom de xuetes— ha persistit fins als nostres dies, a causa de la seva endogàmia, i ha donat lloc a la presència d'aquesta malaltia dins la nostra comunitat.

(continua a la pàgina següent)

L'exacta freqüència familiar és difícil de calcular i varia segons les sèries en un 40/60%.

Com que és una malaltia hereditària, transmesa genèticament, quan se'n conegui el gen causant, amb els nous avenços de la investigació genètica, mitjançant una anàlisi prenatal, és probable que es puguin corregir aquestes alteracions.

Joan Buades Reinés

FEBRER, TOMÀS (Palma s XVIII - 1772) Religiós dominic. Fou professor de teologia i prior del convent de Palma. És autor, entre altres obres, d'*Historia de las grandezas del Real Convento de Santo Domingo, orden de Predicadores de Palma de Mallorca* (1754), obra bàsica per a l'estudi de l'orde a Mallorca. Inèdita, es conserva a l'Arxiu Diocesà de Mallorca. (LlP)

FEBRER BALLESTER, PERE (Manacor 1572 - Palma 1644) Inquisidor. Religiós dominic, fou prior del convent de Manacor (1630-33) i del de Palma (1633-39). Amb motiu de la sortida de Blas Alejandro de la Saeta, cap del tribunal de Barcelona, fou nomenat inquisidor interí el 1637 fins a l'arribada de Francisco Gregorio aquell mateix any. (MC)

FEBRER MOREY, MIQUEL (Palma 1908 - 1981) Investigador i esportista. Fou l'introductor de la ràdio i del radar a Mallorca. El 1916, amb motiu de la instal·lació interior de telèfons a l'antiga impremta Guasp, s'interessà per la telegrafia sense fils i començà a construir receptors de galena, amb els quals es podien escoltar les emissions radiotelegràfiques de París i de Londres. El 1922, realitzà la primera ràdio de làmpades i, el 1926, obtengué la llicència de radioaficionat. El 1929, féu un curset de ràdio a l'Ateneu de Palma i muntà una emissora de 600 vats i dues de 25 vats cada una, destinades a centres oficials de Mallorca. El 1937, efectuà un equip de transceiser de llarg abast per a armes d'artilleria. El 1943, féu conèixer la tècnica del radar en un curset realitzat a l'aeroport de Son Sant Joan. Dugué a la pràctica la confecció de telescopis, generadors, estabilitzadors trifàsics de gran potència i diferents enginys d'electromecànica aplicada. Arran de la inauguració de l'Escola de Mestratge, de Palma (1965), construí un muntatge en el qual una bolla es mantenia electrònicament a l'aire, completament aïllada. Fou professor de física del Col·legi Newton, de Palma (1930-37) i de l'Escola de Comerç, de Palma (1932-36), i professor d'electrònica i electricitat de l'Escola de Treball (1952-66) i de l'Institut Politècnic, de Palma (1971-78). Instal·là un museu històrico-didàctic d'electrònica en les dependències de l'Institut Politècnic. Publicà *El Castillo de San Felipe* (Maó 1974) i *La radio en Mallorca (25 años de historia)* (1979). Com a esportista, fou campió d'Espanya de tir olímpic (1950). El 1979, li fou atorgada, per la seva aportació a l'electrònica, la Creu de l'Orde d'Alfons el *Savi*. (AS)

← Miquel Febrer Morey

FEBRER ROSSELLÓ, MIQUEL (Palma s XVII - 1710) Pintor. Inscrit dins els corrents barrocs, es dedicà a la temàtica religiosa i treballà a les esglésies del Carme, de Santa Eulàlia, de Sant Domingo i de Sant Francesc, de Palma. Tenia la casa i el taller al carrer des Call. Deixà una col·lecció de 22 estampes religioses sobre paper. En continuaren l'ofici els seus fills **Pere Antoni** i **Jaume Febrer Quintana** (Palma s XVII - XVIII). (DF)

FEBRER SERRA, SIMÓ (Felanitx 1894 - 1989) Ciclista. Fou un dels devuit participants a la 1ª Volta Ciclista a Mallorca (1913). Aconseguí el campionat de Balears de fons en carretera i en pista (1914) i els campionats d'Espanya darrera moto (1914, 1916 i 1918) i de fons en carretera (1915 i 1918). El 1917, en el velòdrom de Tirador, de Palma, establí el rècord

→ Simó Febrer Serra

nacional de 100 km darrera moto amb un temps d'1h 41' 09". Dos anys després, abandonà la pràctica professional. El 1972, li fou concedida la Insígnia d'Or de la Federació Balear de Ciclisme. (PM)

FEDERACIÓ AGRÍCOLA CATALANO-BALEAR Organisme creat a Barcelona el 1899 per defensar els interessos de les patronals agrícoles i per difondre noves tècniques agràries. Aplegà bona part de les societats agrícoles de les Balears i de Catalunya. El 1912, entre les seves 110 associacions adherides hi havia la Cambra Agrícola Balear (adherida el 1899), el Sindicat Agrícola de Manacor (1903), la Cambra Agrícola de Felanitx (1907) i el Sindicat Agrícola de Mallorca. Celebrava congressos anuals, dos dels quals es feren a Mallorca (Palma, 1902 i Manacor, 1907).

FEDERACIÓ AGRÍCOLA-RAMADERA BALEAR Organisme fundat a Palma (1985) per Guillem Bonet Mas, Ignasi Moragues Ribas de Pina, Joan Ribas Nicolau, Bonaventura Rubí Servera, Damià Sastre Bauzà i Gabriel Seguí Mercadal. A partir de la defensa de la lliure economia de mercat, i de la iniciativa i la propietat privades, representa els interessos dels seus membres davant les institucions. Disposa d'una assessoria tècnica i proporciona documentació i informació relatives al sector agro-pecuari. Des del 1986, publica el butlletí *Terra Nostra*. Agrupa onze associacions d'empresaris agrícoles i ramaders. Està integrada en l'Associació Agrària Joves Agricultors —ASAJA—, d'àmbit estatal, i en la Confederació d'Associacions d'Empresaris de Balears — CAEB—. N'és president, des de la fundació, Bonaventura Rubí Servera.

FEDERACIÓ ANARQUISTA IBÈRICA —FAI— Organització creada a Va-

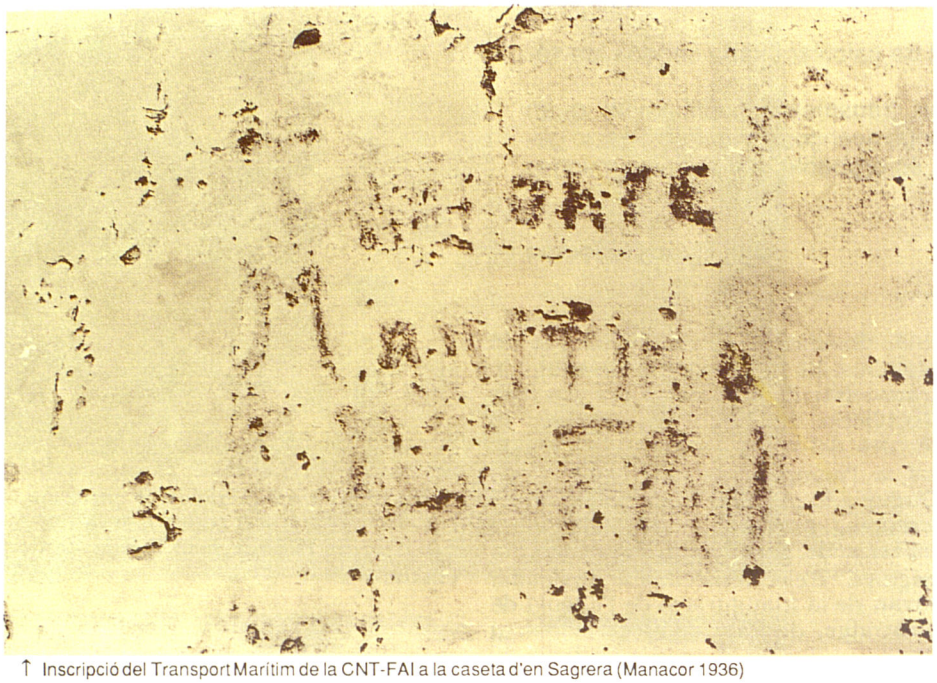

↑ Inscripció del Transport Marítim de la CNT-FAI a la caseta d'en Sagrera (Manacor 1936)

lència el 1927. Aglutinava grups de militants units per afinitats ideològiques i el seu àmbit d'actuació era Espanya i Portugal. Propugnava l'antipoliticisme, la lluita contra els comitès paritaris i l'insurreccionalisme. Des de la seva fundació influí ideològicament sobre els anarco-sindicalistes mallorquins de la *Confederació Nacional del Treball* —*CNT*— (←), alguns dels quals s'hi adheriren. Durant la II República s'hi adherí el *Comitè Regional de Grups Anarquistes de les Balears* (←). També es crearen grups d'acció directa de la FAI, els principals dels quals foren Els Inexhausts i Progrés, que participaren en sabotatges, amenaces a empresaris i atracaments de bancs. Acusà la CNT de manca de combativitat i d'apropament a la Unió General de Treballadors —UGT—, encara que es reunien als seus locals. El seu òrgan d'expressió fou *Cultura Obrera*. Tenia el suport de les Joventuts Llibertàries. En foren dirigents Cristòfol Pons, Antonio Royo, Antoni Guerra Cabrera i Alfonso Nieves Núñez. Desaparegué en esclatar la Guerra Civil. (EP)

FEDERACIÓ BALEAR D'ACTIVITATS SUBAQÜÀTIQUES Organisme esportiu creat a Palma el 1952. Organitza les activitats relacionades amb la natació subaquàtica autònoma esportiva, la natació amb aletes, la pesca, l'espeleologia i la fotografia submarines. El 1990, tenia 25 clubs afiliats, repartits entre Mallorca, Menorca i Eivissa. Ha estat presidida per Jaume Bordoy Bauzà, Enric Mus López, Miquel Julià Garcia, Joan Ballester Moragues i Rafel Muntaner Morey (1991).

→ Logotip de la Federació Balear d'Activitats Subaqüàtiques

FEDERACIÓ BALEAR D'ASSOCIACIONS DE PARES D'ALUMNES DE CENTRES D'ENSENYANÇA PRIVATS Organisme creat a Palma (1987) com a continuació de la Federació Catòlica d'Associacions de Pares d'Alumnes de Balears, fundada el 1980. Té per objecte representar els interessos dels seus membres davant l'administració i orientar, coordinar i impulsar les activitats de les associacions. El curs 1989-90, organitzà el VI Congrés Nacional de la Confederació Catòlica Nacional de Pares de Família i Pares d'Alumnes —CONCAPA—, celebrat a Palma. El 1990, agrupava trenta-set associacions de Mallorca, Menorca i Eivissa. Està integrada en la CONCAPA. Ha estat presidida per Salvador Garcia de la Vega (1981-83), Antoni Aguiló Lluna (1983-84), Josep Maria Juan de Sentmenat i Fontcuberta (1984-86), Leopoldo Pérez-Fontán Estefanía (1986-88) i Antoni Montserrat Quintana (des del 1988).

→ Logotip de la Federació Balear d'Atletisme

FEDERACIÓ BALEAR D'ATLETISME Organisme esportiu fundat a Palma la dècada dels 70. Promou les activitats relacionades amb l'atletisme a Balears. Organitza els campionats de Balears de pista —d'hivern i a l'aire lliure—, de proves combinades, de marató, de marxa en ruta, de gran fons i de camp a través. El 1990, tenia 21 clubs afiliats (setze a Mallorca, tres a Menorca i dos a Eivissa). Ha estat presidida per Josep Orts, Miquel Pascual, Antoni Gelabert Rabassa, Bonaventura Marí Sánchez i Damià Raxach Rosselló (des del 1989).

FEDERACIÓ BALEAR D'AUTOMOBILISME Organisme esportiu que agrupa els clubs d'automobilisme de Mallorca i Eivissa, fundat a Palma el 1981. Fins al 1983, formà part de la Federació Catalana d'Automobilisme i, el 1985, s'aprovaren els seus estatuts. Promou, dirigeix i administra la pràctica de curses d'automòbils en les diverses modalitats de ral·lis, muntanya i autocròs. Organitza devuit proves anuals entre les quals destaquen la pujada al puig Major, vàlida per al campionat d'Espanya, els criteriums Drach i TR Balear, i una prova d'autocròs, vàlida per al campionat d'Europa, que se celebra a Llubí. El 1990, tenia set clubs afiliats (quatre a Palma, un a Manacor, un a Pollença i un a Eivissa). Ha estat presidida per Joan Tomàs Galmés, Josep Vidal Oller, Gaspar Vallès Salas, Ferran Da-

→ Logotip de la Federació d'Automobilisme

meto Fortuny i, des del 1989, per Joan Verger Lladó.

FEDERACIÓ BALEAR DE BÀDMINTON Organisme esportiu creat a Marratxí el 1985. Regula les activitats dels esportistes de Mallorca, Menorca i Eivissa. Organitza dotze torneigs anuals, els campionats de Balears individuals i per clubs, i cursets en diversos centres escolars en col·laboració amb la Direcció General d'Esports del Govern Balear. Disposa d'escoles per a nins a Alaior, a Sant Cristòfol i a Maó (Menorca), a Palma i a Eivissa. El 1990, reunia set clubs afiliats (tres a Mallorca, tres a Menorca i un a Eivissa) i uns 200 esportistes federats. José Antonio Mazón Villa, director de la junta gestora del 1985 al 1988, presideix la Federació (1991).

↓ Logotip de la Federació Balear de Bàdminton

FEDERACIÓ BALEAR DE BÀSQUET Organisme esportiu fundat a Palma el 1935. Organitza els campionats balears per illes i fases finals, celebra cursos per a àrbitres, monitors i entrenadors. Col·labora amb el Centre de Perfeccionament de Bàsquet de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears. El 1990, tenia 422 equips afiliats de Mallorca, Menorca, Eivissa i Formentera. Ha estat presidida per Antoni Forteza Piña (1935-49), Antoni Mitjans de Pons (1949-53), Salvador Maura Huguet (1953-55), Gabriel Mas Font (1955-58), Miquel Ribot Ramis (1958-65), Bartomeu Rullan Sastre (1965-88) i Maties Salvà Tomàs (des del 1988).

← Logotip de la Federació Balear de Bàsquet

→ Logotip de la Federació Balear de Billar

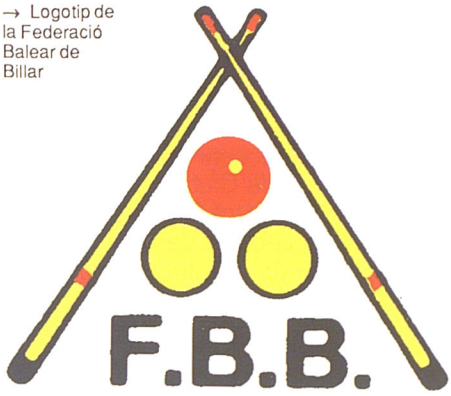

FEDERACIÓ BALEAR DE BILLAR Organisme esportiu fundat a Palma el 1952. S'encarrega de promocionar l'esport del billar en les modalitats lliure, a la banda, a tres bandes i al quadre. Organitza els campionats de Balears, el Trofeu Tac d'Or, d'àmbit nacional (des del 1982), i és una de les seus del *Billiard World Cup* (des del 1988). El 1980, fundà l'Associació Billar Palma, sala per a la pràctica d'aquest esport. El 1987, creà l'Escola d'Iniciació i Perfeccionament, que té com a professor Pere Nadal Bujosa. El 1990, tenia quatre clubs afiliats. Ha estat presidida per Pere Nadal Bujosa (1952-85), Mateu Bauzà Borràs (1985-90) i Bernardí Salas Solivellas (des del 1990).

FEDERACIÓ BALEAR DE BITLLES Organisme esportiu creat a Palma el 1958. Promou les activitats relacionades amb les bitlles. Organitza la Copa Federació Balear de Bitlles, la Copa Comunitat Autònoma de les Illes Balears per clubs, individual i corporatiu. El 1990, tenia onze clubs afiliats. Ha estat presidida per Pere J Esteva Castell (1958-76), Jordi Vidal Castañer (1976-78), Joan Dolç Enseñat (1978-81), Salvador Torrecillas Cubero (1981-85), Josep Maria Ramos Perelló (1985-86), Jordi Pastor Pérez (1986-88) i Joan Genestar Colom (des del 1988).

→ Logotip de la Federació Balear de Bitlles

→ Logotip de la Federació Balear de Boxa

FEDERACIÓ BALEAR DE BOXA Organisme esportiu creat a Palma la dècada dels 40. Fou continuació de la delegació a Balears (~1933) de la Federació Catalana de Boxa, que dirigí tot un seguit de campionats organitzats per promotors mallorquins, dels quals sorgiren primeres figures com Pericàs i els germans Martí, entre altres. Poc després de la constitució de la federació balear, la boxa entrà en decadència i només ressorgí entre el 1975 i el 1980, quan la federació coordinà diversos campionats d'Espanya —celebrats a Palma—, guanyats pels mallorquins Isidor Cabeza, Francesc Fiol i Josep Lluís Vicho. El 1987, creà un departament de defensa personal moderna, boxística, per a personal de seguretat. El 1990, no tenia cap club afiliat.

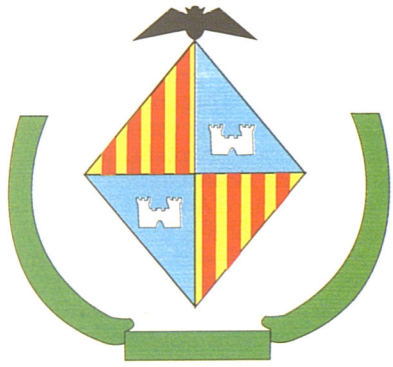

↑ Logotip de la Federació Balear de Bridge

FEDERACIÓ BALEAR DE BRIDGE Organisme esportiu fundat a Palma el 1968. Organitza torneigs nacionals i internacionals als hotels Victòria i Son Vida, de Palma. En un principi, les partides es jugaren al *Círculo Mallorquín* i, posteriorment, a l'Hotel Almudaina i al Club Militar Es Fortí. El 1990, reunia unes 150 persones afiliades. Des de la seva creació, és presidida per Maria Josepa de Balanzó i de Fabré.

FEDERACIÓ BALEAR DE CAÇA

← Logotip de la Federació Balear de Caça

Organisme esportiu fundat a Palma el 1945. Promou la pràctica, la difusió i la supervisió dels campionats de caça de Balears. Representa els caçadors i les associacions de caça davant les institucions públiques i privades. El 1990, tenia 9.293 llicències expedides i quinze associacions federades (catorze a Mallorca i una a Formentera). Ha estat presidida per Germán Chacártegui y Sáenz de Tejada (1945-50), Antoni Socias Montis (1950-54), Antoni Clar Salvà (1954-65), Vicenç Ferrer de Sant Jordi (1965-77), Josep Lluís Prim Muntaner (1977-85) i Antoni Tomàs Vaquer (des del 1985).

FEDERACIÓ BALEAR DE CICLISME Organisme esportiu creat a Palma el 1870 amb el nom d'Unió Velocipèdica Balear. El 1932, es canvià aquesta denominació per l'actual. S'encarrega de promocionar l'esport del ciclisme i d'organitzar els campionats de Balears de totes les modalitats en carretera i en pista. Publicà la revista *Sprint Balear* (1982-85). Durant la presidència d'Andreu Canals, es reprengué la Volta a Mallorca per a esportistes professionals i s'aconseguí que s'hi realitzassin els campionats d'Espanya de fons en carretera i de muntanya i el Cinturó Ciclista Internacional. Ha estat presidida per Joaquim Gual de Torrella, Rafel Ramis Togores, Guillem Vanrell (1932-58), Antoni Llabrés Morey (1958-63), Andreu Canals Perelló (1964-69), Pere Canals Morro (1970-73), Andreu Oliver Amengual (1973-81), Bernat Capó Plomer (1981), Joan Serra Amengual (1982-85), Mateu Canals Morro (1986) i Antoni Vallori Rotger (des del 1987).

FEDERACIÓ BALEAR DE COLUMBICULTURA Organisme esportiu fundat a Palma cap al 1940. Ha organitzat el campionat nacional juvenil (1959) i els campionats nacionals (Llucmajor 1963 i s'Estanyol, Llucmajor 1990). Des del 1984, organitza el Campionat Illes Balears de Columbicultura. El 1990, tenia desset societats afiliades de Mallorca i Menorca. Ha estat presidida per Josep Miret, Miquel Borràs, Sebastià Barceló, Joan Roca Rico, José María Huerta Muiño, Miquel Barceló Montero i Nicolau Febrer Nadal (des del 1988).

FEDERACIÓ BALEAR DE COLUMBOFÍLIA Organisme esportiu creat a Palma el 1929. La seva finalitat primordial és el foment i la criança del colom missatger. Organitza anualment campionats de velocitat, de mig fons, de fons i de gran fons, de distàncies que oscil·len entre els 200 i els 700 km, i concursos de bellesa d'acord amb les normes internacionals. Des del 1954, publica la revista trimestral *Alas sobre el Mediterráneo*. El 1990, tenia 30 societats columbòfiles afiliades (vint-i-quatre a Mallorca, tres a Menorca i tres a Eivissa). N'han estat presidents Domènec Alomar Estades (1929-33), Bernat Calafell Amer

FEDERACIÓ BALEAR DE CICLISME

La primera bicicleta arribà a Mallorca el 1869, l'any de fundació de la Unió Velocipèdica Espanyola —UVE—. La dècada següent, el batle de Palma feia publicar un ban en el sentit que els ciclistes poguessin circular pels carrers de Ciutat: es Oms, la Rambla, Navarra, Unió, el passeig des Born fins al teatre Líric d'aleshores, avui s'Hort del Rei. El 28 d'agost del 1992, se celebra el centenari de les primeres curses en pista de Mallorca, amb motiu de la inauguració del velòdrom de Felanitx. Des del bell començament hi hagué entesa entre els qui estaven al capdavant de la Unió Velocipèdica Espanyola i els qui endegaren la Unió Velocipèdica Balear, amb Joaquim Gual de Torrella com a president. Hi ha un lapsus fosc entre la presidència d'aquest, que, pel càrrec que ocupava, era el delegat a Balears de la UVE, i la del seu successor Rafel Ramis Togores, periodista del diari *La Almudaina*.

El moment d'apogeu del ciclisme mallorquí se situa en els anys trenta, amb la consecució de nombrosos títols de campions d'Espanya en carretera i en pista. La implantació de la Federació Balear de Ciclisme tengué una notable influència en l'afició de l'Illa. Però han estat els corredors que durant gairebé 100 anys han ocupat les columnes dels diaris els qui han donat esplendor a aquest esport, l'esport rei a Balears pel gran contingent de públic que mobilitzava.

Des de la primera dècada del s XX, el ciclisme s'anà enriquint per la dedicació plena dels diferents clubs de la nostra federació. Cal destacar, també, els organitzadors de les voltes a Mallorca de professionals i d'aficionats.

Amb tot i això, i malgrat la disparitat de presidents que ha tengut, la Federació Balear ha confegit un historial brillant. Rafel Ramis Togores fou succeït per Guillem Vanrell, que hi aportà la continuïtat. Andreu Canals, antic corredor, assolí, en un període d'abaltiment, d'estimular una afició adormida. Reactivà les voltes a Mallorca de professionals, aconseguí que s'hi disputassin dos campionats d'Espanya: el de fons en carretera i el de muntanya, incrementà les curses a les festes dels pobles i el Cinturó Ciclista Internacional a Mallorca.

Finalment, més de 200 títols de campions d'Espanya, d'Europa i del Món avalen la qualitat i la quantitat de ciclistes que han deixat el pavelló balear en un lloc excepcional dins la història del ciclisme espanyol.

Bernat Comas —Beco—

← Logotip de la Federació Balear de Columbofília

(1933-36), Antoni Amengual, Pere Rotger i altres (1936-40), Antoni Noguera Marí (1940-42), Antoni Alomar Serra (1942-44), Antoni Estarellas Perelló (1944-57), Joan Morey Sastre (1957-62) i Sebastià Mas Veny (des del 1962).

FEDERACIÓ BALEAR DE DARDS Organisme esportiu fundat a Palma el 1986. Promou el campionat de lliga i el de Balears de clubs, la Copa President, el rànking balear individual i la participació en els campionats d'Espanya de federacions i d'Europa de Royal Dartes. Fou la primera federació oficial de dards del món i és l'única que disposa d'esport base. El 1990, tenia 70 clubs afiliats. Ha estat presidida per Joan Montserrat Barceló (1986-88) i Pompeu Grimalt Cantero (des del 1988).

FEDERACIÓ BALEAR DE FUTBOL Organisme esportiu creat a Palma el 1926. Reuneix els clubs de futbol de Mallorca, Menorca i Eivissa. Promou les activitats relacionades amb el futbol i el campionat balear de lliga en les categories de tercera divisió preferent, primera, segona i tercera regional, juvenils, cadets, infantils, alevins, futbol 7 i futbol sala benjamí.

← Logotip de la Federació Balear de Futbol

Anualment, participa en el campionat nacional de seleccions regionals —juvenils i cadets—. Ha col·laborat amb la Reial Federació Espanyola de Futbol i en l'organització de diversos partits internacionals celebrats a Palma. El 1990, tenia 13.710 afiliats i 168 clubs afiliats, repartits entre les diverses categories nacionals i regionals. Des de la seva fundació, n'han estat presidents Pere Comas, Rafel Obrador, Fèlix Torrebadella, Pere Salas Garau, Miquel Nadal Pont, Rafel Puelles González, Joan Seguí Florit i Antoni Borràs del Barrio (1990). Com a secretari general, destacà Sebastià Alzamora Mateu, que ocupà el càrrec des del 1953 al 1985.

↑ Logotip de la Federació Balear de Futbol Sala

FEDERACIÓ BALEAR DE FUTBOL SALA Organisme esportiu creat a Palma el 1983. Organitza competicions i cursets per a àrbitres i per a entrenadors. Des del 1989, publica el butlletí informatiu del col·legi d'entrenadors. El 1990, tenia 198 clubs afiliats de Mallorca, Menorca i Eivissa. N'és president Francesc Víctor Pons Pascuchi (des del 1983).

FEDERACIÓ BALEAR DE GIMNÀSTICA Organisme esportiu creat a Palma el 1974. Organitza els campionats de Balears de gimnàstica artística masculina i femenina i el Trofeu Illes Balears de gimnàstica artística femenina. Realitza cursets de gimnàstica de manteniment, de gimnàstica artística masculina i femenina i de gimnàstica rítmica esportiva. El 1990, agrupava 28 clubs (quinze de gimnàstica rítmica i tretze de gimnàstica artística) i tenia unes 250 llicències. Ha estat presidida per Fèlix Molina Merino (1974-85), Margalida Ferrer Alós (1985-89) i Antoni Serra Cànaves (des del 1989).

→ Logotip de la Federació Balear de Gimnàstica

FEDERACIÓ BALEAR DE FUTBOL

La raó d'esser de la Federació Balear de Futbol és conseqüència del creixement constant del més popular dels esports a les Illes, de la necessitat dels clubs de comptar amb qualcú que els agrupi, els controli, els doni normes de convivència i n'organitzi les competicions. El futbol, com tots els altres esports, és eminentment competitiu, amb caràcter oficial o amistós. I l'entitat que fa aquesta feina organitzadora és la Federació que, amb els anys, ha anat ampliant progressivament el seu camp d'acció. Aquest, en un principi, era molt més limitat pel que fa al muntatge i al control de les competicions nacionals. S'hi ha d'afegir la representació, a les Illes, de la Federació Nacional i els seus comitès, la vigilància del compliment dels reglaments i la imposició de les sancions als incomplidors. Tal vegada, aquesta darrera acció ha induït a creure que la missió federativa és, en certa manera, policíaca. Res més lluny de la realitat.

Com a complement positiu, cal destacar la mutualitat que atén els jugadors lesionats. D'aquesta manera resta clar el treball federatiu de promoció del futbol base i el d'aficionats. L'altre, el professional, el futbol-espectacle, es promociona ell mateix, encara que, darrerament, hom té la impressió que ha decaigut.

Lambert Cortés Cortés.

← Logotip de la Reial Federació Balear de Golf

FEDERACIÓ BALEAR DE GOLF, REIAL Organisme esportiu fundat a Palma la dècada dels 70. Organitza els trofeus Sant Sebastià, Illes Balears i Foment de Turisme, els campionats de Balears individual i dobles, l'Open i l'Hexagonal. El 1990, tenia tretze clubs afiliats (nou a Mallorca, dos a Menorca i dos a Eivissa). Ha estat presidida per Antoni Buades Fiol i, des del 1985, per Domingo Medina Riera.

FEDERACIÓ BALEAR DE JUDO Organisme esportiu creat a Palma el 1962. Organitza competicions i activitats relacionades amb el judo, l'aikido, l'hapkido, el kendo, l'iaido, el jujitsu, el wu-shu, la defensa personal i la cultura física. El 1990, agrupava 22 clubs de Mallorca, Menorca i Eivissa. Ha estat presidida per Joan Pol, Pau Rosselló, Fernando Santanyana, Daniel Paradil, Miquel Serra, Pau Bellinfante i Josep Roses Juaneda (des del 1984).

FEDERACIÓ BALEAR DE KARATE Organisme esportiu fundat a Palma el 1977. Promou les activitats relacionades amb el karate i amb les seves dues modalitats, el kung-fu i el kempo. El 1990, agrupava uns 30 clubs de Mallorca i Eivissa. Ha estat presidida per Raúl Herrero (1977-81), Andreu Crespí Palau (1982), una junta gestora (1983-84) i Joan Lluís Solano Sastre (des del 1985).

← Logotip de la Federació Balear de Karate

FEDERACIÓ BALEAR DE LA UNIÓ GENERAL DE TREBALLADORS –UGT– Vegeu *Unió General de Treballadors.*

FEDERACIÓ BALEAR DE LLUITA Organisme esportiu fundat a Palma el 1954. Organitza les activitats relacionades amb la lluita lliure o olímpica i la lluita greco-romana. El 1990, agrupava uns 60 esportistes de Mallorca, Menorca i Eivissa. Ha estat presidida per Miquel Santandreu, Miquel Bernat Arbós i, després d'un període d'inactivitat (1965-87), per Marià Tarongí Fuster.

→ Logotip de la Federació Balear de Lluita

FEDERACIÓ BALEAR DE MITJANS DE COMUNICACIÓ LOCAL Organisme creat a Sóller el 1988. Té l'objectiu de difondre i de promocionar els mitjans de comunicació locals, els serveis culturals i d'informació local, i d'impulsar la normalització lingüística a través dels mitjans de comunicació. El 1990, estava integrada per Call Vermell Ràdio (Campos), Felanitx Ràdio, Porreres Ràdio, Ràdio Can Picafort, Ràdio Enuit i Truc (Sóller), Ràdio la Vila (Vilafranca de Bonany), Ràdio Maria (Maria de la Salut), Ràdio Murta (Montuïri), Ràdio Petra, Ràdio Son Servera, i Titoieta Ràdio (Algaida). N'és president, des de la seva fundació, Joan Barceló Bauçà.

FEDERACIÓ BALEAR DE MOTOCICLISME Organisme esportiu creat a Palma el 1985, a partir de la delegació a Balears de la Reial Federació de Motociclisme Espanyola (1950). Anualment, convoca els campionats de Balears en modalitat de velocitat, trial, motocròs, enduro i trams cronometrats. El 1990, tenia dotze clubs afiliats. Ha estat presidida per Francesc Bofill Palou (1985-87), una junta gestora dirigida per José Becerra de la Fuente (1987-89) i Miquel Garí Horrach (des del 1989).

→ Logotip de la Federació Balear de Motociclisme

FEDERACIÓ BALEAR DE MOTONÀUTICA Organisme esportiu creat a Palma el 1969, a partir de la delegació a Balears de la Federació Catalana de Motonàutica (1964). Del 1969 al 1974, organitzà, anualment, diversos campionats d'Espanya, en les diverses categories. El 1971, creà el Trofeu Illes Balears d'Off-shore, celebrat els 1971-77, 1985-87 i 1990. Des del 1986, ha organitzat diferents campionats mundials i espanyols de motonàutica al llac Esperança (Alcúdia). El 1990, agrupava setze clubs. Ha estat presidit per Manuel González Pando (1969-74), Francesc Nicolau Gelabert (1975-80), Juan José Fuentes Jiménez (1983-85) i Manuel González Pando (des del 1986).

→ Logotip de la Federació Balear de Motonàutica

FEDERACIÓ BALEAR DE MUNTANYISME Organisme esportiu creat a Palma el 1969, com a delegació a Balears fins al 1983, de la Federació Espanyola de Muntanyisme. Reuneix excursionistes i grups de muntanyisme de Mallorca, Menorca i Eivissa. Té l'*Escola Balear d'Alta Muntanya* (←) i un grup de socors. Col·labora en les activitats de les diferents entitats, mit-

← Logotip de la Federació Balear de Muntanyisme

jançant campaments, cursets, expedicions i trobades, entre les quals destaca la Trobada Anual de Sant Bernat de Menthon, per a grups infantils i juvenils. El 1979, la Unió Excursionista de les Illes es féu càrrec de la Federació. El 1989, tenia dotze grups afiliats i 643 llicències. Ha estat presidida per Miquel Garau Carbonell (1969-71), Pere Brunet Campins (1972-76), Pere Llofriu Mora (1977-78), Sebastià Barceló Castillo (1979-85) i Josep Antoni Aguiló Ribas (des del 1985).

FEDERACIÓ BALEAR DE NATACIÓ Organisme esportiu fundat a Palma el 1930. S'encarrega de l'ensenyament de la natació, de la formació d'àrbitres i monitors i d'organitzar competicions d'àmbit provincial. Inicialment, va coincidir amb un moment d'esplendor de la natació mallorquina, quan els nadadors illencs foren pre-seleccionats per a participar en els Jocs Olímpics de Berlín (1936) i s'aconseguí la concessió per a celebrar els Campionats d'Espanya a Palma (1936), suspesos arran de la Guerra Civil. A finals de la contesa, i en un intent de superació, es construiren les instal·lacions de s'Aigo Dolça (1939) i se celebraren, per primera vegada a Palma, els Campionats d'Espanya (1941). A partir del 1971, amb la inauguració de les instal·lacions de Son Hugo, l'aparició de noves entitats i la construcció de noves piscines, començà la recuperació que culminà amb el sorgiment de primeres figures de la natació espanyola. Publica la revista *Informa*, en la qual es fa la memòria anual de la Federació. El 1990, tenia set clubs afiliats (cinc a Mallorca, un a Menorca i un a Eivissa). N'han estat presidents Joan Caldés (1930-31), Rafel Ramis Togores (1931-32), Josep Maria Ponseti Bosch (1932-36), Josep Forteza Adrover (1936-41), Rafel Medina Quesada (1941-46), Joaquín Campuzano Billón (1946-49), Antoni Castelló Salas (1949-63), Sebastià Feliu Quadreny (1963-67), Maties Mut Oliver (1967-73), Enrique Granados Aumacellas (1973-79), Santiago Fernández Díaz (1979-85) i Bartomeu Bonet Ribas (des del 1985). (BCo)

← Logotip de la Federació Balear de Natació

→ Logotip de la Federació Balear de Patinatge

FEDERACIÓ BALEAR DE PATINATGE Organisme esportiu creat a Palma el 1942. Agrupa els esportistes que practiquen les modalitats d'hoquei sobre patins, de patinatge artístic i de velocitat. Organitza anualment els trofeus Martorell, Federació, Consell Insular de Mallorca i la lliga autonòmica, d'hoquei; el campionat de Balears i els trofeus Consell Insular de Mallorca i Federació, de patinatge. El 1990, tenia nou clubs federats (tres d'hoquei sobre patins, cinc de patinatge artístic i un d'ambdues modalitats) i una escola de patinatge. Ha estat presidida per Carles Ferret (1942-50), Gabriel Fuster Mayans (1950-62), Josep Llompart Tauler (1962-70), Ramon Colombàs Llull (1970-84) i Sebastià Rico Pons (des del 1984).

FEDERACIÓ BALEAR DE PESCA Organisme esportiu fundat a Palma el 1962. Organitza anualment els campionats de Balears de pesca de roquer, de grumeig, de ciprínits i d'embarcació en les modalitat de dames, homes, veterans, infantil i juvenil. El 1990, tenia quinze clubs federats a Mallorca, Menorca i Eivissa. Ha estat presidit per Miquel Julià Garcias (1962-76), Carles

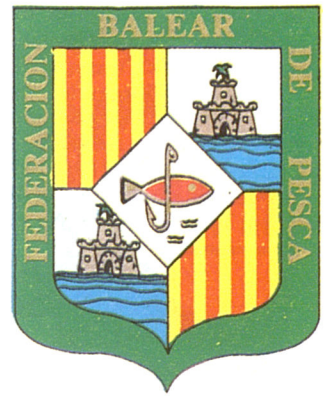

→ Logotip de la Federació Balear de Pesca

Sintes Ribera (1977-91) i Mateu Bauzà Rosselló (des del 1991).

FEDERACIÓ BALEAR DE PETANCA Organisme esportiu creat a Palma el 1985. Agrupa petanquistes i clubs de petanca de Mallorca, Menorca i Eivissa. Organitza la lliga i els campionats de Balears per a clubs i per a jugadors i el trofeu Ciutat de Palma. Des del 1988, edita la publicació bimensual *Petanca Balear*. El 1990, tenia aproximadament 3.000 llicències i 80 clubs afiliats. Ha estat presidida per Bernat Fiol Enseñat (fins al 1988) i per Aina Sastre Pérez.

→ Logotip de la Federació Balear de Petanca

FEDERACIÓ BALEAR DE PILOTA Organisme esportiu fundat a Palma el 1936. Organitza els campionats de Balears de mà individual i per parella, de txistera (cistella), de pala i de pale-

→ Logotip de la Federació Balear de Pilota

ta-cuiro, de frontenis olímpic i preolímpic, en les categories masculí i femení. El 1990, tenia vuit clubs afiliats i unes 400 llicències esportives. Ha estat presidida per Miquel Nadal Pons, Rafel Puelles González, Horacio de Eguía Quintana (1967-68), José Antonio Rocha Domingo (1968-88) i José María Tolosa Trueba (des del 1988).

↑ Logotip de la Federació Balear de Piragüisme

FEDERACIÓ BALEAR DE PIRAGÜISME Organisme esportiu fundat a Palma el 1981. Organitza els campionats de Balears i les proves de preselecció pels campionats autonòmics. El 1990, tenia sis clubs i uns 300 esportistes federats. Des de la seva creació, ha estat presidida per Miquel Mas Bosch.

← Logotip de la Federació Balear de Rugbi

FEDERACIÓ BALEAR DE RUGBI Organisme esportiu creat a Palma el 1982, en independitzar-se de la Federació Catalana (1977-82). Promou la pràctica i l'ensenyament del rugbi. El 1990, tenia deu clubs afiliats. Ha estat presidida per Victorià Isasi Rovira (1982-85), com a president de la junta gestora, i Josep Joan Garcia Frau (des del 1985).

FEDERACIÓ BALEAR DE SABATERS Organització obrera que agrupava els treballadors del calçat de Balears. Va sorgir del I Congrés Balear de Sabaters, celebrat a Alaró el març del 1915, amb participació de representants dels sabaters de Palma, Inca, Pollença, Marratxí, Alaró, Llucmajor, Maó i Alaior. La federació va esser impulsada sobretot per l'organització La Igualtat, de Palma, de caràcter socialista, que aconseguí l'expulsió del Sindicat Obrer del Calçat, anarco-sindicalista, també de Palma. Defensà la jornada de vuit hores i l'abolició del treball a preu fet. Per contra, la patronal d'Alaró rebaixà el salari dels treballadors del calçat. Esclataren una sèrie de vagues a diferents pobles. La manca d'unitat entre els treballadros de Palma i de la Part Forana va fer que la federació es desintegràs. Ressorgí el 1919 i el 1920, amb participació de sabaters de Palma, Alaró, Binissalem, Lloseta, Inca, Llucmajor, Sóller i Marratxí, però tampoc no va poder establir unes directrius sindicals comunes.

FEDERACIÓ BALEAR DE SALVAMENT I SOCORRISME Organisme esportiu fundat a Palma el 1962. Ha organitzat el campionat d'Espanya (1982) i els campionats de Balears (1976, 1979, 1983 i 1986). El 1990, tenia dos clubs afiliats. Ha estat presidida per Luis Montojo, Marià Rosselló Barbarà, Fernando de España i González i Bartolomé Guerrero Vera (des del 1979).

→ Logotip de la Federació Balear d'Escacs

FEDERACIÓ BALEAR D'ESCACS Organisme esportiu creat a Palma el 1921, amb el nom de Federació Mallorquina d'Escacs (fins al 1957). Agrupa els escaquistes i els clubs d'escacs de Mallorca, Menorca i Eivissa. El 1957, aparegué la delegació de Menorca i, el 1977, la d'Eivissa-Formentera. La Federació regula i fomenta la pràctica oficial dels escacs a Balears. Organitza els campionats de Mallorca, Menorca i Eivissa-Formentera en les modalitats d'equips, individuals, femení, juvenil, sub 10, sub 12, sub 14 i sub 16. Entre octubre del 1979 i juny del 1986, publicà la revista *Papers d'Escacs*. El fundador fou Luis García-Ruíz i ha estat presidida per Pere Moner Trias (1943-55), Bartomeu Torres Serra i Joan Mas Mascaró (que s'alternaren en la presidència entre el 1955 i el 1963), Sergi Pons Fidelich (1963-80), Josep Maria Riera Peñarredonda (1980-83), Antoni Vandrell Valdivieso (1983-85), Llorenç Vives Estrany (1985-89) i Joan Ramon Galiana Salom (des del 1989). El 1990, tenia unes 700 llicències i 39 clubs federats.

→ Logotip de la Federació Balear d'Espeleologia

FEDERACIÓ BALEAR D'ESPELEOLOGIA Organisme esportiu creat a Palma el 1973. Encarregat d'actualitzar les llicències esportives, disposa d'una biblioteca monogràfica, d'un grup de socors i de l'Escola Balear d'Espeleologia. Fundada com a delegació del Comitè Catalano-Balear d'Espeleologia (1973-75), posteriorment passà a anomenar-se Comitè Balear d'Espeleologia (1975-79) i Secció Balear d'Espeleologia (1979-82). Des del 1974, publica la revista anual *Endins*. El 1990, tenia 144 socis i vuit grups afiliats (sis a Mallorca, un a Menorca i un a Eivissa). N'han estat presidents Àngel Ginés Gràcia (1973), Miquel Trias Gussó (1973-80), Joaquim Ginés Gràcia (1980-85) i Josep Ramos Biosca (des del 1985).

FEDERACIÓ BALEAR D'ESPORTS AERIS Organisme esportiu fundat a Palma cap al 1970, amb el nom de Federació Provincial d'Esports Aeris. Tutela i regeix l'esport aeri en les especialitats d'aeromodelisme, paracaigudisme, aviació ultralleugera, aerostació, ala de pendent i vol acrobàtic, lliure, a motor i a vela. El 1990, tenia uns 20 afiliats de les diverses modalitats. Ha estat presidida per Jaume Oliver Frontera, Bartomeu Caldentey Gaià, Bartomeu Deià Billon i, des del 1989, per Ian Mc'Intosh.

FEDERACIÓ BALEAR D'ESPORTS PER A MINUSVÀLIDS Organisme esportiu fundat a Palma el 1985. Pro-

← Logotip de la Federació Balear d'Esports per a Minusvàlids

mou i organitza l'esport per a minusvàlids, en les modalitats d'atletisme, bàsquet en cadira de rodes, natació, tennis, tennis de taula, tir amb arc, tir olímpic i vela. El 1990, tenia 41 llicències a Mallorca. Des de la seva fundació, ha estat presidida per Julià Castillo Marquès.

FEDERACIÓ BALEAR D'ESQUAIX Organisme esportiu creat a Palma el 1986. Reuneix els clubs d'esquaix de Mallorca, Menorca i Eivissa. El 1990, tenia uns deu clubs afiliats i unes 100 llicències esportives. Ha estat presidida per Joan Riutort Bibiloni (1986-88) i Joan Carles Balaguer Arbona (des del 1988).

← Logotip de la Federació Balear d'Esquaix

← Logotip de la Federació Balear d'Esquí Nàutic

FEDERACIÓ BALEAR D'ESQUÍ NÀUTIC Organisme esportiu creat a la Costa d'en Blanes (Calvià) el 1987. Agrupa els esquiadors nàutics de Mallorca, Menorca i Eivissa. Organitza cursets i campionats interinsulars. El 1990, tenia uns 600 afiliats. N'és president, des de la fundació, Josep Maria Sotilla Clarassó.

FEDERACIÓ BALEAR DE TAEKWONDO Organisme esportiu constituït a Palma el 1988. Coordina les activitats dels clubs i els practicants de taekwondo de Mallorca, Menorca i Eivissa. S'encarrega de preparar els exàmens de cinturó negre i d'organitzar cursets tècnics i de perfeccionament per a àrbitres, monitors i entrenadors, així com d'organitzar els campionats territorials. El 1990, tenia 16 clubs afiliats i uns 1.500 membres. N'és president Antonio Navas Pozo (des del 1988).

→ Logotip de la Federació Balear de Taekwondo

FEDERACIÓ BALEAR DE TENNIS Organisme esportiu fundat a Palma el 1971. Promou la pràctica del tennis, supervisa els torneigs i els campionats de Balears i és interlocutor i representant dels jugadors i dels clubs afiliats davant les institucions públiques i privades. El 1990, tenia 2.607 llicències expedides i 50 clubs afiliats (37 a Mallorca, deu a Menorca, dos a Eivissa i un a Formentera). N'han estat presidents Martí Mora Moragues (1971-81), Ramon Dot Bosch (1981-88) i Antoni Peñas Torres (des del 1988).

FEDERACIÓ BALEAR DE TENNIS DE TAULA Organisme esportiu fundat a Palma la dècada del 1970. Organitza anualment la lliga insular, la lliga de tercera divisió nacional i els campionats absoluts de Balears. Publica el *Boletín Informativo de la Federación de Tenis de Mesa*. El 1990, tenia dotze clubs afiliats. Ha estat presidida per Jesús Marco Caracena i, des del 1988, per Jaume Barceló Riera.

→ Logotip de la Federació Balear de Tir amb Arc

FEDERACIÓ BALEAR DE TIR AMB ARC Organisme esportiu fundat a Palma el 1969. Promociona i desenvolupa el tir amb arc corbat i de polítges en les modalitats olímpica, de sala, de camp i de recorregut pel bosc. Anualment, organitza els campionats de Mallorca, de Menorca, d'Eivissa i de Balears en totes les modalitats i categories. El 1990, tenia sis clubs afiliats. Ha estat presidida per Pere Reus Oliver (1969-71), Jaume Sunyer Requena (1972-80), una comissió gestora dirigida per Bartomeu Sastre Cerdà (1981-82) i Rafel Enric Pons Garcia (des del 1983).

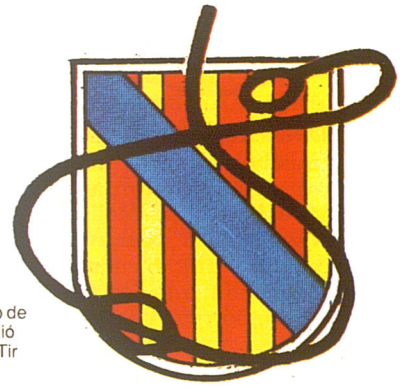

→ Logotip de la Federació Balear de Tir de Fona

FEDERACIÓ BALEAR DE TIR DE FONA Organisme esportiu fundat a Palma el 1984. Els antecedents es remunten al 1977, quan Gabriel Frontera Gelabert organitzà, a Llubí, per primera vegada, una tirada de fona. El 1980, en un acte celebrat al monestir de la Real, de Palma, presentà el primer reglament oficial de l'esport, la segona edició del qual sortí el 1986. El 1989, publicà el quadern de divulgació *L'esport del tir de fona*. Reuneix els foners de Mallorca, Menorca i Eivissa. Organitza les competicions de tir de bassetja, en les modalitats de punteria i de llarga distància. Ha estat presidida per Bartomeu Perelló Ramis (1984-86) i Mateu Cañellas Roca (des del 1987).

FEDERACIÓ BALEAR DE TIR OLÍMPIC Organisme esportiu fundat a Palma durant la dècada del 1920 al 1930. Promociona les activitats relacionades amb el tir olímpic i les armes antigues. Organitza els campionats insulars i provincials de tir amb carrabina de matx, de 3x40 i pneumàtica, amb pistola lliure, pneumàtica, estàndard, de calibre gruixat i avantcàrrega. El 1990, tenia uns 1.800 membres i deu clubs afiliats (cinc a Mallorca, dos a Menorca, un a Eivissa i dos a Formentera). Des del 1949, ha estat presidida per Mariano Lambea (1949, 1951-52), Luis Balanzat (1950), Fernando García Baliño (1953), Fidel Pradal (1954), Vicenç Valls Ochoa (1955), Joan Fernández Castillo (1956), Miquel Bruguera Pou (1957), Andreu Real Munar (1958-63), Cristòfol Rigo i López de Tejeiro (1963-69), Manuel González Pandor (1969-74), Jordi Homar Ferriol (1975-82) i Pere Juan Carrasco (des del 1982).

← Logotip de la Federació Balear de Trot

FEDERACIÓ BALEAR DE TROT Organisme esportiu creat a Palma (1984), com a continuació de la Reial Societat Hípica de Mallorca. Fomenta la pràctica i el desenvolupament de l'esport del trot. S'encarrega del correcte compliment dels codis de curses als sis hipòdroms de Mallorca, Menorca, Eivissa, i a les pistes de Mallorca i Menorca. Participa en els campionats europeus de joqueis i d'aprenents, i en els campionats del món. És l'única federació espanyola de trot i formà part de la Unió Europea de Trot. El 1990, tenia una vintena de clubs afiliats. Ha estat presidida per Llorenç Gili Flaquer, des del 1986.

FEDERACIÓ BALEAR DE VELA Organisme esportiu creat a Palma el 1966. Organitza el campionat de Balears, el trofeu Illes Balears, el trofeu internacional SAR Princesa Sofia i els campionats insulars. Coordina les activitats dels clubs afiliats, confecciona el calendari de regates i les subvenciona. Ha publicat els butlletins *Embat* i *Timón*. En un principi, la seu social se situà al Reial Club Nàutic de Palma i,

→ Logotip de la Federació Balear de Vela

posteriorment, al carrer de Joan Miró i a l'Escola Nacional de Vela Calanova. El 1990, agrupava els 54 clubs de Mallorca, Menorca i Eivissa. Ha estat presidida per Àngel Riberas (1966-68), Victorià Isasi (1968-69), Jaume Enseñat Velasco (1969-89) i Francesc Villalonga (des del 1989).

→ Logotip de la Federació Balear de Voleibol

FEDERACIÓ BALEAR DE VOLEIBOL Organisme esportiu fundat a Palma el 1974. Promou les activitats relacionades amb el voleibol, el voleiplatja i el mini-volei, i organitza cursos per a àrbitres i monitors. El 1990, tenia 25 clubs afiliats. Ha estat presidida per Andreu Llompart (1980-88), Francesc Fiol (1988-89) i Gabriel Servera Capó (des del 1989).

FEDERACIÓ BALEAR D'HALTEROFÍLIA I FISIOCULTURISME Organisme esportiu fundat a Palma el 1990, com a continuació de la Federació d'Halterofilia fundada el 1978. Organitza els campionats oficials de fisioculturisme i controla el registre de marques dels atletes. El 1990, tenia uns 30 clubs afiliats. Ha estat presidida per Rafel Pons Pou (1978-81), Carlos Ariza Aragón (1981), una junta gestora presidida per Vicente Castro Álvaro (1988-89), i Lluís Segura Seguí (des del 1990).

↓ Logotip de la Federació Balear d'Halterofília i Fisioculturisme

→ Logotip de la Federació Balear d'Handbol

FEDERACIÓ BALEAR D'HANDBOL Organisme esportiu fundat a Palma a començament de la dècada dels 50. Promociona l'handbol, mitjançant escoles esportives que estableixen convenis amb els ajuntaments i la Direcció General d'Esports. Organitza el trofeu Conselleria de Cultura, Educació i Esports, la lliga balear i la copa Federació. Des del 1989, publica el butlletí informatiu setmanal *Notícies*. El 1990, tenia 30 clubs afiliats. Ha estat presidida per Bartomeu Font Bonet, Jaume Aloy, Narciso Ríos, Juan García, Joaquim Planas Gual (1988-89) i Fernando Pozuelo Mayordomo (a partir del 1989).

FEDERACIÓ CATÒLICO-AGRÀRIA DE MALLORCA Organització creada a Palma el 1919, arran de la propaganda feta a Mallorca per membres de la Confederació Nacional Catòlico-Agrària. Agrupava els sindicats agrícoles catòlics i les caixes rurals de Mallorca. Les seves funcions eren la compra-venda en comú d'utillatge agrícola, la regulació de totes les caixes rurals de Mallorca a través d'una Caixa Federal Agrària de Mallorca, i la difusió d'informació de caràcter agrícola i social. Tenia una biblioteca i, a partir del juliol del 1919, publicà el *Boletín de la Federación Católico Agraria de Mallorca*. El 1932, estava composta pels sindicats agrícoles d'Alcúdia, Artà, Campos, Cas Concos, Consell, Inca, ses Salines, Santa Eugènia, Sant

Joan, Sóller i sa Vileta; i les caixes rurals d'Artà, Caimari, Consell, Felanitx i Pollença. Des de la seva fundació, en fou delegat episcopal Pere Joan Cerdà Colom i president, el comte de Peralada. (PF)

FEDERACIÓ CATÒLICO-OBRERA DE MALLORCA Organització creada el maig del 1919 com a federació diocesana, a iniciativa del bisbe Rigobert Domènec Valls. Pretenia d'aglutinar tots els sindicats catòlics, inclosos els del Patronat Obrer. A partir del novembre del 1919, va tenir un òrgan de premsa propi, *El Adalid* (←), que fou promotor i difusor de la federació. El 1923, agrupava els sindicats d'oficis diversos, de sabaters, metal·lúrgics, fusters, impressors, joiers, tramviaires i d'auxiliars de farmàcia, amb un total de 500 socis. Aquest mateix any, inaugurà un local al carrer de Savellà, de Palma. Fou favorable al maurisme i, a partir del 1923, de la dictadura de Primo de Rivera. Va passar de 1.200 afiliats (1924) a 1.510 (1925), però el seu activisme fou reduït i, el 1926, desaparegué *El Adalid*. Durant la II República es transformà en *Federació de Sindicats Professionals* (→). (PF)

FEDERACIÓ COMUNISTA BALEAR DEL PCE Vegeu *Partit Comunista de les Illes Balears – PCIB–*.

FEDERACIÓ COMUNISTA CATALANO-BALEAR Organització política clandestina fundada el 1924. Constituïa un grup regional del Partit Comunista d'Espanya – PCE–, que reunia els militants de les Illes Balears i de Catalunya. A Mallorca, va tenir influència entre els obrers de la metal·lúrgia i de la construcció de Palma. En foren dirigents destacats els mallorquins Ignasi Ferretjans, que fou membre de l'executiva, Gabriel Picornell i Antoni Maria Alzina. El 1930, a Catalunya, s'escindí del PCE per formar, amb el Partit Comunista Català, el Bloc Obrer i Camperol. A Mallorca, aquesta escissió no tengué repercussions, perquè la federació hi havia anat decaient i es mantengué fidel al PCE. Poc després va desaparèixer.

FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS DE LA TERCERA EDAT DE BALEARS –FATEB– Organisme fundat a Palma el 1983. Defensa els interessos econòmics, socials i culturals de la tercera edat. Proporciona informació i assessorament a les associacions afiliades i coordina les seves activitats. Està adscrita a la *Fédération International À Personnes d'Âge* – FIAPA–, del Consell d'Estrasburg. El 1990, agrupava 101 associacions i 60.000 associats. N'han estat presidents Ferran Rodríguez Llorens (1983-88) i Rafel Socies Miralles (des del 1988).

Federació Associacions de Pares

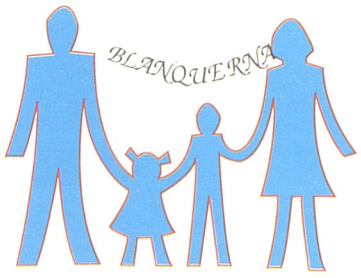

↑ Logotip de la Federació d'Associacions de Pares d'Alumnes Blanquerna

FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS DE PARES D'ALUMNES BLANQUERNA Organisme fundat a Palma el 1986. Agrupa quinze associacions de pares d'alumnes dels centres d'ensenyament de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül (Mallorca i Eivissa) i és el seu interlocutor davant l'administració. Ha estat presidida per Guillem Salvà Oliver (1986-87) i Andreu Oliver Castanyer (des del 1988).

↑ Logotip de la Federació d'Associacions de Pares d'Alumnes de Mallorca

FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS DE PARES D'ALUMNES DE MALLORCA –FAPA MALLORCA– Organisme creat a Palma el 1990, en dissoldre's la Federació d'Associacions de Pares d'Alumnes de Balears – FAPA Balears–. Continuadora d'aquesta, que havia estat creada el 1979 per iniciativa d'un grup de centres d'ensenyament primari i secundari, agrupa (1991) les 80 associacions de Mallorca que hi estaven integrades. Defensa l'escola pública i actua com a representant de les associacions davant l'Administració. Té un servei d'assessorament jurídic i realitza activitats per a la formació dels pares. Pertany a la Confederació d'Associacions de Pares d'Alumnes de Balears – COAPA Balears–.

FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS

→ Logotip de la Federació d'Associacions d'Estudiants de les Balears

D'ESTUDIANTS DE LES BALEARS –FAEB– Organisme fundat a Palma el 1987. Té com a objectius representar els interessos de l'estudiant davant l'administració, defensar l'associacionisme com a forma de participació, propugnar la qualitat de l'ensenyament i col·laborar i participar amb altres entitats juvenils o relacionades amb l'ensenyança. Amb el Consell de la Joventut de les Illes Balears, del qual és membre, coedità la revista *Estudiants* (←). Estava formada per vint-i-set associacions estudiantils (1990). N'han estat presidents Rosa Duro Robles (1987-89) i Andreu Llabrés Bibiloni (des del 1989).

FEDERACIÓ D'ASSOCIACIONS DE VEÏNATS DE PALMA Organisme creat a Palma el 1980, a partir de la Coordinadora d'Associacions de Veïnats de Palma (1976). Aquesta coordinadora aplegava les diferents associacions de veïns de Palma. Inicialment, també reuní associacions de veïnats d'alguns pobles de Mallorca, com Andratx, Manacor i Montuïri. Reivindicà sobretot equipaments i infrastructura per a les barriades perifèriques i impulsà l'*Assemblea Ciutadana* (←). Va tenir una coordinadora d'urbanisme. El 1979, aconseguí dels partits polítics

↓ Logotip de la Federació d'Associacions de Veïnats de Palma

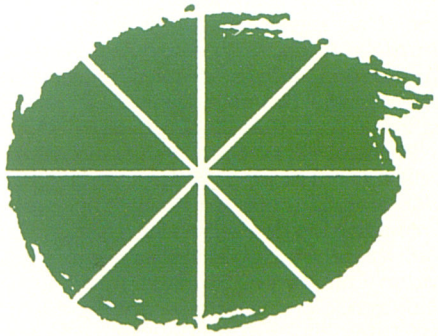

d'esquerres un compromís perquè les entitats ciutadanes estiguessin representades a l'Ajuntament de Palma. El juliol del 1980, organitzà la I Trobada d'Associacions de Veïnats, en la qual elaborà un projecte de Reglament de Participació Ciutadana, que fou aprovat per l'Ajuntament de Palma el 1984. Des de la constitució de la federació fins al 1986, impulsà principalment la recuperació de tradicions i festes populars i altres activitats culturals. A partir del 1987, ha realitzat campanyes contra les contribucions especials (1988) i contra el Pla de Rehabilitació Interior del Barri des Sindicat-sa Gerreria (1990). El 1991, té 42 associacions afiliades. Dóna suport per a l'educació d'adults a 20 barriades de Palma, a cinc escoles de música, a onze publicacions de barri, a 41 tallers sòcio-culturals i a onze d'esportius. El 1989, va rebre el premi 31 de Desembre de l'Obra Cultural Balear i, el 1990, el premi Plaça Major, atorgat pel Centre d'Estudis Tècnics i Turístics de Barcelona. Des de la seva fundació, és membre de la Confederació d'Associacions de Veïnats d'Espanya —CAVE—. Ha estat presidida per Maria Rosa Bueno Castellano (1980-86), Juan Murcia Mínguez (1986-88) i Francesc Mengod Bonet (des del 1988). (AM)

FEDERACIÓ DE BANDES DE MÚSICA I ASSOCIACIONS MUSICALS Organisme creat a Palma el 1989. Promou i difon la música de les bandes de les Illes i en fomenta la cooperació. El 1989, creà la Banda Selecció Juvenil de la Federació de Bandes de Balears. El 1990, tenia 21 bandes afiliades. N'és president, des de la fundació, Joan Oliver Vicens.

FEDERACIÓ DE CAIXES RURALS I SINDICATS AGRÍCOLES Organització creada el 1909 per iniciativa d'Andreu Pont Llodrà, director de *La Gaceta de Mallorca*. Tenia l'objectiu d'aglutinar les forces catòliques i de fomentar el cooperativisme econòmic. També es va anomenar Federació de Societats Agrícoles de Mallorca i Comunitat Agrícola Balear. A la reunió fundacional (abril del 1909), presidida per Honorat Salom, hi participaren les caixes rurals d'Artà, Capdepera, Montuïri, Santanyí i Sant Joan; els sindicats agrícoles de Santanyí, Sencelles, Manacor, Llucmajor i Sóller; i les cambres agràries de Palma i Llucmajor. En foren promotors Bartomeu Juan, Salvador Galmés i el Sindicat Agrícola de Mallorca. Fou un primer intent d'arupar totes les entitats de caràcter agrícola i catòlic. Desaparegué el 1910, poc després que Andreu Pont fos destituït del seu càrrec de director de *La Gaceta de Mallorca*. (PF)

→ Logotip de la Federació de Corals de Mallorca

FEDERACIÓ DE CORALS DE MALLORCA Organisme fundat a Palma el 1986, com a continuació de Corals de Mallorca, agrupació de corals creada el 1973. Els seus objectius són la promoció, la divulgació i el foment del cant coral. Organitza la Setmana de Cant Coral, les misses polifòniques a la Seu de Mallorca i la trobada Els Cors de Mallorca canten Nadal, entre altres. Disposa d'una partituroteca. El 1990, tenia 37 corals federades. Des del 1986, n'és president Bartomeu Poquet Boyeras. N'és president honorífic el pare Francesc Batle Pons.

→ Logotip de la Federació d'Empresaris de Comerç de les Illes Balears —Afedeco—

FEDERACIÓ D'EMPRESARIS DE COMERÇ DE LES ILLES BALEARS —AFEDECO— Organisme empresarial creat a Palma (1977) per Alfred Bonet Moner, Camil Codina Salas i Pere Riche Rousset. Té per objecte la defensa dels interessos del sector del comerç. L'assessora sobre creació d'empreses, crèdits subvencionats i altres línies de finançament, imposts i declaracions de renda, tributs i arbitris municipals, informació laboral i jurídica, projectes i estudis de mercat. Periòdicament, remet informació i comentaris d'interès per al comerciant. Treballa en la formació empresarial i laboral del sector. Des de juliol del 1989, publica la revista bimensual *AFEDECO-Opinión*. Tracta principalment temes d'interès per al sector del comerç. Redactada en castellà, té un tiratge de 2.000 exemplars i és dirigida per Guillem Reynés Esteva. El 1990, la federació tenia 3.123 membres distribuïts en 28 associacions. Ha estat presidida per una comissió gestora (1977) i per Pere Riche Rousset (1978-88), Miquel Rosselló Ramon (1988-90) i Miquel Lladó Oliver (des del 1990). En són presidents honorífics Alfred Bonet Moner i Pere Riche Rousset.

FEDERACIÓ D'ENTITATS LOCALS DE LES ILLES BALEARS —FELIB— Entitat creada a Sineu el 1989. Reuneix els 67 municipis de les Illes Balears i els Consells Insulars de Mallorca, Menorca i Eivissa i Formentera. Té els objectius de representar els interessos de l'administració local i d'assessorar els municipis. Ha realitzat cursets de formació sobre temes municipals per a polítics i funcionaris. N'és president des de la seva fundació el batle de Sineu, Jaume Ferriol Niell.

FEDERACIÓ DE PARTITS SOCIALISTES Organització federal de partits i moviments socialistes creada el març del 1976. N'eren antecedents la Coordinadora Socialista Federal Ibèrica (1964) i la Conferència Socialista Ibèrica (1974). Entre altres, en formaren part el *Partit Socialista de les Illes —PSI—* (→), el Moviment Socialista de Menorca —MSM—, la Convergència Socialista de Catalunya (després Partit Socialista de Catalunya-Congrés), el Partit Socialista del País Valencià —PSPV—, el Partit Socialista Gallec, l'Eusko Socialistak i el Partit Socialista d'Andalusia. D'ideologia federalista i socialista autogestionària, propugnava la ruptura democràtica, una estratègia socialista comuna i la convergència de totes les organitzacions socialistes. El seu principal òrgan era un consell federal, format per tres delegats de cada un dels partits membres. Els representants del PSI foren Celestí Alomar, Josep Maria del Hoyo, Francesc Obrador, Sebastià Serra i Antoni Tarabini. Va mantenir relacions amb partits socialistes del Tercer Món, sobretot d'Algèria i de Xile. El PSI, el PSPV i el Partit Socialista de Catalunya-Congrés —PSC-C— estaven, a més, lligats per una *Coordinadora Socialista dels Països Catalans* (←). Es presentà a les primeres eleccions democràtiques, el juny del 1977, en coalició amb el Partit Socialista Popular —PSP—. A nivell estatal aquesta coalició, la Unitat Socialista, obtengué 804.382 vots (l'1,71%) i sis diputats. A les Illes Balears, la *Unitat Socialista* (→), formada pel PSI, el MSM i el PSP, aconseguí 16.451 vots (el 5,53%), que

no li donaren cap escó. Desaparegué a finals del 1977, a causa de la major força electoral del Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—, que va absorbir el PSC-C i el PSPV. Fou el precedent de la coalició *Esquerra dels Pobles* (←). (AM)

↑ Logotip de la Federació de Petita i Mitjana Empresa de Mallorca

FEDERACIÓ DE PETITA I MITJANA EMPRESA DE MALLORCA —PIMEM— Organització patronal intersectorial fundada a Palma el gener del 1977. El juny del 1977, adoptà la forma d'organització empresarial en acollir-se a la Llei de Llibertat Sindical. La seva finalitat és la defensa dels interessos de les petites i mitjanes empreses mallorquines davant els sindicats de treballadors i les grans empreses, tant espanyoles com multinacionals. Organitza l'homenatge a les empreses centenàries de Mallorca, el dia de l'empresari i el concurs de mostradors nadalencs. És entitat fundadora de la Institució Ferial de Balears —IFEBAL— i de la Societat de Garanties Recíproques de Balears. Forma part dels comitès organitzadors de fires, com Tecnoturística, Baleart i Hàbitat. En l'àmbit comunitari, pertany al Comitè Europeu de la Petita i Mitjana Empresa Independent —EUROPI—. Col·labora, en qualitat d'observadora, amb la Confederació Nacional de Petites i Mitjanes Empreses Independents —CONAPI—. En el camp social, ha signat un conveni amb el Tribunal Tutelar de Menors de Balears per a integrar joves amb problemes d'adaptació a la societat, i ha creat, amb el Bisbat

INFORMATIU

PERIODICO D'INFORMACIÓ PETITA I MITJANA EMPRESA DE MALLORCA PIMEM

Cañellas inaugura los Capvespres de PIMEM de este año

«Se necesita un importante esfuerzo empresarial para mantener la relación calidad/precios»

Organizada por la PIMEM, obtuvo un gran éxito

Palma se puso el disfraz para celebrar «Sa Rua per sa Pau»

Regina Revilla visita la PIMEM

Gaspar Oliver inaugura oficialmente el Gabinete Técnico Industrial de PIMEM y la ampliación del Centre de Formació Empresarial

↑ Publicació de la Federació de Petita i Mitjana Empresa de Mallorca

ASSOCIACIONS EMPRESARIALS DE LA FEDERACIÓ DE PIMEM

-Associació d' Agències de Transports i Mudances
-Associació d' Armadors de Pesca de Balears
-Associació d' Armers de Mallorca
-Associació d' Artesans i Comerciants del Poble Espanyol
-Associació d' Artesans Reparadors de Calçat de Mallorca
-Associació d' Autònoms del Taxi de Mallorca
-Associació de Comerciants de Geranis Centre
-Associació de Comerciants del carrer des Oms
-Associació de Comerciants d' Electrodomèstics de Mallorca
-Associació de Comerciants de Palmanova-Magaluf
-Associació de Comerciants del Mercat de Llevant
-Associació de Distribuïdors de Productes del Petroli i Afins de Mallorca
-Associació de Fabricants de Begudes Refrescants de Balears.
-Associació de Fabricants de Ceràmica per a la Construcció de Mallorca
-Associació de Fabricants de Lleixius, Sabons i Detergents de Mallorca
-Associació de Firaires i Venedors a Fires, Revetles i Mercats de Balears
-Associació de Floristes de Mallorca
-Associació de Fotògrafs Professionals de Mallorca
-Associació de la Petita Indústria de Forn i Pastisseria
-Associació del Petit i Mitjà Comerciant de Mallorca
-Associació de Minoristes d' Adobs i Productes del Camp.
-Associació d' Empresaris de Pedreres de Mallorca.
-Associació d' Empresaris d' Agències Funeràries de Balears
-Associació d' Empresaris de Rètols Lluminosos de Mallorca
-Associació d' Empresaris d' Escoles Infantils de Mallorca
-Associació d' Empreses Comercialitzadores d' Equips Informàtics
-Associació d' Empreses Nàutiques
-Associació d' Esteticistes de Balears
-Associació de Petita i Mitjana Empresa de Construcció i Picapedreratge de Mallorca.
-Associació de Petita i Mitjana Empresa de Serveis de Mallorca
-Associació de Petita i Mitjana Empresa Industrial de Mallorca
-Associació de Productors de Ramat Porcí de Balears
-Associació de Protètics Dentals de Balears
-Associació de Rellotgers Artesans de Mallorca
-Associació de Sastres de Balears
-Associació de Taxis S' Arenal-Llucmajor
-Associació de Tècnics Autònoms d' Electrònica de Mallorca
-Associació de Torrefactors de Cafè de Balears
-Associació de Transportistes d' Autocamions de Servei Públic de Mallorca
-Associació de Trossejadors de Garrova de Balears
-Associació de Venedors i Recarregadors de Material Contra Incendis de Balears
-Associació de Vídeo-Clubs de Balears.
-Associació d' Industrials i Comerciants d' Alcúdia
-Associació d' Instal·lacions d' Antenes Col·lectives i Porters Automàtics de Mallorca
-Associació d' Operadors de Màquines Accionades per Monedes de Mallorca
-Associació Empresarial de Serveis d' Assistència Tècnica de Línia Blanca i Petits Electrodomèstics de Balears
-Associació Empresarial de Tècnics Especialistes en Autoràdio i Accessoris de l' Automòbil de Balears
-Associació Independent de Guies Intèrprets de Balears
-Associació Mallorquina d' Agències de Viatges
-Associació Mallorquina de Comerciants d' Herbodietètica
-Associació Professional d' Exhibició i Decorat de Balears.
-Gremi d' Artesans de Balears
-Gremi de Joiers Orfebres de Balears
-Gremi de Llibreters de Mallorca
-Gremi de Perruqueries de la Petita i Mitjana Empresa de Mallorca
-Unió Balear de Detallistes d' Alimentació

de Mallorca, la Fundació Deixalles, destinada a la reinserció en el món del treball de persones marginades per problemes d'atur crònic, alcoholisme i drogaaddicció. A nivell de Comunitat Autònoma, és el membre més important de la Confederació de la Petita i Mitjana Empresa de Balears. És propietària del Centre de Formació per a la Petita i Mitjana Empresa i de les societats de serveis Centre d'Organització de la Petita i Mitjana Empresa – COPIME SA–, Gestió Urbanística de la Petita i Mitjana Empresa – GUPIME SA– i Servei de Comunicació de la Petita i Mitjana Empresa – Comunicació PIME SA–. Des del 1979, edita mensualment l'*Informatiu PIMEM*, que, amb 10.000 exemplars, és la publicació empresarial de Balears amb major difusió. El 1990, agrupava 69 associacions empresarials i aproximadament 8.000 associats. Ha estat presidida per Demetri J Peña Collado (1977-89) i Joan Fuster Sastre (des de juny del 1989).

↑ Assistents a l'assemblea de la Federació de Sindicats Professionals (Lluc, juliol 1936)

FEDERACIÓ DE SINDICATS CATÒLICS FEMENINS DE MALLORCA Organització sindical catòlica creada a Palma (1919), a partir del Sindicat de l'Agulla (1914) i de la Defensa de les Obreres (1918). Tenia la seu al carrer d'en Brossa, de Palma. El 1920, estava composta pels sindicats de brodadores i similars, d'obreres modistes, sastres, obreres de fàbrica, serventes i d'oficis diversos. El 1927, tenia 1.005 afiliades i realitzava activitats de caràcter mutualista i cultural. (PF)

FEDERACIÓ DE SINDICATS OBRERS CATÒLICS Organització creada el 1914 a Palma. Agrupava els sindicats catòlics de metal·lúrgics, picapedrers, secció culinària, impressors, escultors i sabaters. A partir del 1915, la diòcesi de Mallorca es féu càrrec de l'organització. Va tenir com a òrgan d'expressió *El Seglar Católico*. En foren promotors Guillem Vives, Gabriel Torres i Jaume Vicens. Desaparegué el 1919. (PF)

FEDERACIÓ DE SINDICATS PROFESSIONALS Organització implantada a Palma cap al 1933. També s'anomenà Federació Professional d'Acció Obrera. Estava adherida a la Confederació Espanyola de Societats Obreres – CESO–. De caràcter antimarxista, pretenia d'englobar tots els sindicats catòlics. De fet, agrupà el Centre d'Acció Obrera de Palma, creat el 1931, i altres centres d'acció obrera de la Part Forana, com també el Sindicat Femení de Manacor. Organitzà una subscripció popular a favor de les víctimes de la revolució d'Astúries del 1934. El juliol del 1936, celebrà la seva segona assemblea a Lluc, amb delegacions de Palma, Bunyola, Campanet, Felanitx, Inca i sa Pobla. També hi assistiren dos representants de la CESO, Carlos P Sommer i Anastasio Inchausti. Durant la Guerra Civil, es vinculà a la Central Obrera Nacional Sindicalista – CONS– i es transformà en el Centre d'Estudis Socials. El seu òrgan d'expressió era el periòdic *Defensa Obrera* (1935-36). En fou president Bartomeu Amengual i secretari, Antoni Bosch. Va tenir com a principal impulsor Bartomeu Quetglas Gayà. (EP/PF).

↓ Assemblea de la Federació de Sindicats Professionals (Lluc, juliol 1936)

FEDERACIÓ DE SINDICATS ÚNICS DE PALMA Organització obrera creada a Palma (~1930). Inicialment, hi estaven afiliats el Sindicat Únic del Ram de la Construcció, i sindicats de la fusta, de diversos oficis, del calçat i del tèxtil. Estava adscrita, a nivell estatal, a la Confederació Nacional del Treball – CNT–. El 1931, es reorganitzaren alguns dels seus sindicats i n'incorpo-

rà dos de procedents de la Unió General de Treballadors de Balears. Reunia els gremis obrers més forts i més reivindicatius de Palma. A més, fins a finals del 1932, va establir una certa col·laboració amb els comunistes, trencada arran d'una sèrie de vagues, com la del moll de Palma i la de la casa Frau, entre altres. Així i tot, el febrer del 1932, impulsà una vaga general a Palma i, el juny del 1932, una vaga del sector de la construcció. Els seus locals foren clausurats arran de la revolució d'octubre del 1934. En foren els principals dirigents Miquel Rigo i Francesc Simonet. Desaparegué el 1936, en iniciar-se la Guerra Civil.

FEDERACIÓ DE SOCIETATS OBRERES DE PALMA Organització creada a Palma el 1893, com a continuació de l'*Ateneu Obrer Mallorquí* (←). Inicialment, agrupava cinc societats d'oficis (sabaters, fusters, ferrers, lampistes i diversos), amb un total de 330 afiliats. La seva seu se situava a la plaça de l'Olivar, de Palma, on també hi havia la de l'Agrupació Socialista de Palma, a la qual estava lligada. Estava relacionada amb la Unió General de Treballadors —UGT—. Va mantenir una escola laica amb classes nocturnes per als seus socis. El primer comitè va estar presidit per Francesc Roca. El 1898, s'hi adherí el *Centre de Picapedrers de Palma* (←), que aviat se'n separà a causa de la seva orientació anarco-sindicalista (1902). El 1903, es transformà en la Federació de Societats Obreres de Balears, que pretenia de reunir totes les col·lectivitats obreres de les Illes Balears. De fet, però, agrupà només les societats obreres de Palma, que aleshores eren unes 18 i tenien devers 1.500 afiliats. En foren dirigents destacats Miquel Porcel, Jaume Bauçà i Jaume Vicens. El 1911, es desvinculà de la federació La Metal·lúrgica, a causa de la seva orientació anarco-sindicalista. Posteriorment, va perdre bona part del control sobre les organitzacions obreres que hi estavan adherides (1914-17). El 1919, adoptà el nom de Federació de Societats Obreres de la Casa del Poble (vegeu *Casa del Poble*). Aquesta es va mantenir al marge de la UGT i de la Confederació Nacional del Treball —CNT—, i aconseguí de reunir quasi totes les societats obreres de Palma (16 societats, que representaven entre 3.000 i 4.500 socis). El 1921, els comunistes i els anarco-sindicalistes aconseguiren el control de la federació, i Ignasi Ferretjans en fou nomenat president. Però, el 1922, els socialistes n'expulsaren els comunistes i els anarco-sindicalistes i Llorenç Bisbal fou elegit nou president. El 1923, la federació estava formada per 12 societats amb un total de 1.011 afiliats. El 1925, els socialistes, per iniciativa de Llorenç Bisbal, la convertiren en la *Unió General de Treballadors de Balears* (→).

FEDERACIÓ DE TREBALLADORS DE LA REGIÓ ESPANYOLA —FTRE— Organització obrera de caràcter anarquista creada a Barcelona el 1881, com a continuació de la Federació Regional Espanyola de l'Associació Internacional de Treballadors. A Mallorca, s'hi adherí la federació local de Palma, organitzada el 1882 i composta per societats obreres de sabaters, tipògrafs i capellers. Aquesta federació local va estar representada al congrés de Sevilla de la FTRE (1882). En foren membres destacats Sebastià Alorda, Guillem Arbós, Carles Dubal i Francesc Roca. Aquests dirigents obrers també formaven part, des del 1881, de la Unió Obrera Balear —UOB—, que intentaren adherir a la FTRE. Fracassaren i hagueren de sortir de la UOB. Durant aquests anys, una de les societats de la federació local de Palma, la *Societat Tipogràfica de Mallorca La Impossible* (→), fou l'organització més important de la FTRE. Els anys 1883 i 1884, la federació de Palma entrà en crisi a causa de la repercussió dels fets de la Mà Negra andalusa. El 1885, es reconstruí entorn d'una societat d'oficis diversos impulsada per Francesc Roca i relacionada amb *La Revista Social*, de Barcelona. El mallorquí Francesc Tomàs fou membre de la comissió federal de la FTRE. Desaparegué cap al 1890. (EP)

FEDERACIÓ EMPRESARIAL DE TRANSPORTS Organisme fundat a Palma el 1977. Agrupa els transportistes de Balears i els representa davant l'administració. Està integrada en la Confederació d'Associacions Empresarials de Balears —CAEB— i en la Confederació d'Organitzacions Empresarials —COE—. Ha publicat *Guía*

↑ Publicació de la Federació Empresarial de Transports

del Transportista (1982) i *Mallorca hotelera en su mano* (1985). Ha estat presidida per Antoni Enseñat Salvà (1977-febrer 1985) i Josep Maria Blay Martí (des de març del 1985).

FEDERACIÓ EMPRESARIAL HOTELERA DE MALLORCA Organisme fundat a Palma (1984) en dividir-se la Federació Empresarial Hotelera de Balears, fundada el 1977, en les federacions de Mallorca, d'Eivissa i de Formentera. El seus objectius són la representació, la defensa i la promoció dels interessos comuns de les vint-i-una associacions hoteleres que agrupa. Té participació en la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Mallorca, Eivissa i Formentera, en les dues escoles de turisme de Balears i en el Foment de Turisme de Mallorca, entre altres. Disposa de serveis d'assessoria laboral, jurídica, econòmico-fiscal, tècnica i sanitària, i d'una oficina de reserves —sistema Àries—. Fins

ASSOCICIONS DE LA FEDERACIÓ EMPRESARIAL BALEAR DE TRANSPORTS

-Agrupació Empresarial del Servei Discrecional de Viatgers de Balears.
-Agrupació Empresarial del Servei Regular de Viatgers.
-Agrupació Empresarial de Lloguer de Vehicles amb Conductor i Sense Conductor de Balears.
-Agrupació Empresarial d' Autotaxi i Autoturisme de Balears.
-Agrupació del Servei Discrecional de Mercaderies de Balears.
-Associació del Servei Regular de Mercaderia.
-Agrupació Empresarial de Garatges, Neteges i Greixatge de Balears.
-Agrupació Empresarial de Tracció de Sang (galeres).
-Agrupació Empresarial de Lloguer amb Conductors Classe C.

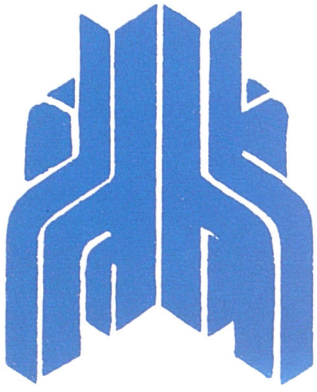

← Logotip de la Federació Empresarial Hotelera de Mallorca

al 1987, continuà publicant la revista *Actualidad Hotelera*, creada el 1979 per la Federació Empresarial Hotelera de Balears. Està integrada en la Confederació d'Associacions Empresarials de Balears —CAEB— i en l'Associació Hotelera de les Zones Turístiques d'Espanya —ZONTUR—. Ostenta la presidència de Tecnoturística. N'han estat presidents Miquel Codolà Camps i, des del 1989, Josep Forteza-Rey Borralleras. Té la seu al carrer Gremi de Boters, del Polígon Son Castelló, de Palma.

FEDERACIÓ ESCOLAR BALEAR Organització d'estudiants creada a Palma el 1932. Estava adherida a la Federació Universitària Espanyola —FUE—, de caràcter republicà, que havia estat presidida pel mallorquí Antoni Maria Sbert Massanet (1928). Desaparegué el 1936, arran de la Guerra Civil.

FEDERACIÓ HÍPICA TERRITORIAL BALEAR Organisme esportiu creat a Palma el 1960. Organitza anualment els campionats de Balears de salts, doma clàssica i de ràtzia, els campionats de Mallorca, de Menorca i d'Eivissa de salts i els trofeus SAR Infanta Elena i Ciutat de Palma. Edita anualment el calendari oficial de competicions. El 1990, tenia catorze clubs d'equitació federats (sis a Mallorca, set a Menorca i un a Eivissa) i havia expedit 435 llicències esportives nacionals a genets i amazones i 331 llicències anuals a cavalls. Ha estat presidida per Pasqual Ribot Fàbregues (1960-85), Pere Ramonell Colom (1985-89) i Eduard Jordà López (des del 1989).

← Logotip de la Federació Hípica Territorial Balear

FEDERACIÓ OBRERA DE PAGESOS DE MALLORCA Organització obrera de caràcter socialista creada a Palma el novembre del 1920, arran del Primer Congrés Regional de Pagesos, que reuní organitzacions d'Alaró, Lloseta, Llucmajor i Marratxí. Estava formada per la Societat d'Empeltadors i Podadors de Manacor (amb 60 afiliats), la Unió Agrícola d'Alaró (amb 56 afiliats), la Unió de Camperols de Llucmajor (amb 52 afiliats), l'Espiga de Santa Eugènia (amb 47 afiliats), la Sega de Muro (amb 21 afiliats) i altres organitzacions de pagesos de sa Indioteria (amb 35 afiliats), Artà i Esporles. En fou president Antoni M Alsina; secretari, Manuel Ferrer, i tresorer, Ignasi Ferretjans. Va desaparèixer cap al 1922.

FEDERACIÓ PROVINCIAL DE CONFRARIES DE PESCADORS DE BALEARS Organisme creat a Palma (1977) com a continuació de la Federació Sindical de Confraries de Pescadors de Balears. Els seus objectius són d'una banda coordinar, gestionar i representar els interessos econòmics i socials de les confraries de pescadors i, de l'altra, incrementar i desenvolupar les activitats relacionades amb la pesca. Està integrat dins la Federació Nacional de Confraries de Pescadors. El 1990, agrupava setze confraries de diversos municipis de Balears. Ha estat presidit per Josep Rebassa Fuster (1977-83), Mateu Mercant Sirer (1983-87) i Jaume Vilà Llaneres (des del 1987).

FEDERACIÓ PROVINCIAL DE LES JOVENTUTS COMUNISTES DE BALEARS Vegeu *Joventuts Comunistes de les Illes.*

FEDERACIÓ PROVINCIAL DE LES JOVENTUTS SOCIALISTES DE BALEARS Vegeu *Joventuts Socialistes de les Illes.*

FEDERACIÓ REGIONAL DEL TREBALL DE MALLORCA Organització obrera creada (1920) a Palma i adherida a la Confederació Nacional del Treball —CNT—. Estava formada pels sindicats obrers de transports, vidriers, picapedrers i sabaters de Palma. De la Part Forana, s'hi integraren sindicats de fusters i de picapedrers de Manacor, els de sabaters i picapedrers d'Inca i un altre sindicat de Sóller. En fou secretari general Jaume Bauçà. El 1922, es convertí en *Confederació Regional del Treball de les Balears* (←).(EP)

FEDERACIÓ REGIONAL DE SOLIDARITAT OBRERA —FRSO— Organització obrera creada l'agost del 1914 a Palma i adscrita a la *Confederació Nacional del Treball* —CNT— (←). Va sorgir a partir de la comissió propagadora de la Federació Regional Sindicalista, creada a Palma a començaments del 1914 per l'anarquista Sebastià Alorda. Estava formada per les societats obreres de sabaters, picapedrers i metal·lúrgics de Palma i la de sabaters d'Inca. Entre les seves activitats destaquen l'organització de campanyes de solidaritat amb els vaguistes portuaris (1914) i els empresonats pels fets de Cenicero (La Rioja), i la petició de millores econòmiques per als treballadors de l'Ajuntament de Palma i per als sabaters (novembre del 1914). El 1915, participà en el Congrés de Sabaters d'Alaró i, el 30 de maig del 1916, organitzà un míting a Palma a causa del problema de les subsistències. En fou president Baltasar Corcero i secretari, Cosme Salvà. Va desaparèixer cap al 1917. (EP)

FEDERACIÓ SOCIALISTA BALEAR —PSOE— Vegeu *Partit Socialista de les Illes Balears — Partit Socialista Obrer Espanyol.*

FEDERALISME Ideologia política que propugna un ordre mundial basat en els pactes entre nacions i estats. Històricament, es distingeix un federalisme basat en la descentralització política d'un estat unitari i un altre de fonamentat en la unió de diferents estats. Nasqué el s XVIII i es desenvolupà a Europa i a Amèrica durant el s XIX. Els seus orígens estan vinculats al socialisme utòpic i a l'anarquisme, el qual volia reemplaçar l'estat per una federació de comunes lliures i s'organitzava en federacions. A Mallorca, tengueren implantació, a partir del 1870, diverses federacions de caire anarquista, com la Federació Regional del Treball de Mallorca i la Federació Regional de Solidaritat Obrera de Balears. També ha existit un federalisme

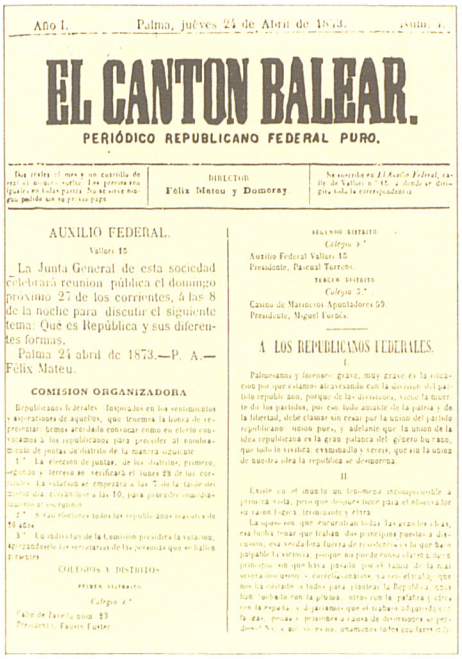

Año I. Palma, juéves 24 de Abril de 1873. Núm. 1.

EL CANTON BALEAR.

PERIÓDICO REPUBLICANO FEDERAL PURO.

Sale todos los dias menos los de cada mes. Los precios son: [illegible] Un número suelto [illegible]

DIRECTOR: Félix Mateu y Domeray

Se suscribe en *El Amigo Federal*, calle de Vallori n.º 15, a donde se dirige toda la correspondencia.

AUXILIO FEDERAL.

Vallori 15

La Junta General de esta sociedad celebrará reunion pública el domingo próximo 27 de los corrientes, á las 8 de la noche para discutir el siguiente tema: Qué es República y sus diferentes formas.

Palma 24 abril de 1873.—P. A.—Félix Mateu.

COMISION ORGANIZADORA

Republicanos federales: Inspirados en los sentimientos y aspiraciones de aquellos, que tuvieron la honra de representar dignamente á los republicanos en el glorioso mes de abril de 1869, creemos llegado el momento de convocar como en aquella ocasion á los republicanos para proceder al nombramiento de juntas de distrito de la manera siguiente:

1.º La eleccion de juntas, de los distritos primero, segundo y tercero se verificará el lúnes 28 de los corrientes. La votacion se empezará á las 7 de la tarde de dicho dia, concluirá á las 10, para proceder inmediatamente al escrutinio.

2.º Son electores todos los republicanos mayores de 21 años.

3.º Un individuo de la Comision presidirá la votacion, agregándose los secretarios de las personas que se hallen presentes.

COLEGIOS Y DISTRITOS

PRIMER DISTRITO.

Colegio 1.º

Calle de Zanglada núm. 23

Presidente, Fajnes Fuster.

SEGUNDO DISTRITO.

Colegio 3.º

Auxilio Federal Vallori 15

Presidente, Pascual Torrens.

TERCER DISTRITO

Colegio 5.º

Casino de Manacors Apuntadores 59.

Presidente, Miguel Forteza.

A LOS REPUBLICANOS FEDERALES.

I.

Palmesanos y forasteros: grave, muy grave es la ocasion por que estamos atravesando con la ruina del partido republicano, porque de las divisiones, vicios la fuerza de los partidos, por ese todo amante de la patria y de la libertad, debe clamar sin cesar por la union del partido republicano: union pura, y adelante que la union de la idea republicana es la gran palanca del siglo; no hay mas que union la victoria, cualquiera que sea, que sin la union de nuestra idea la república se desmorona.

II.

Existe en el mundo un fenomeno incomprensible a primera vista, pero que despues viene para el observador una razon lógica, terminante y clara.

La razon es que mientras todas las grandes ideas, esa lucha tenaz que trabajan dos principios puestos a discusion, esa verdadera fuerza de resistencia en la que hace palpable la victoria, porque no puede ocultarse ni un principio sin que haya pasado por el tamiz de la discusion, sin correccionarse, sin ser el trabajo que nos ha costado a todos para plantear la República, esta han luchado con la pluma, otros con la palabra y otros con la espada, y el pueblo que el trabajo siguiendo [illegible] para [illegible] pruebas y pruebas a cuanta de desengaños se pre[illegible]

↑ Publicació mallorquina partidària del federalisme

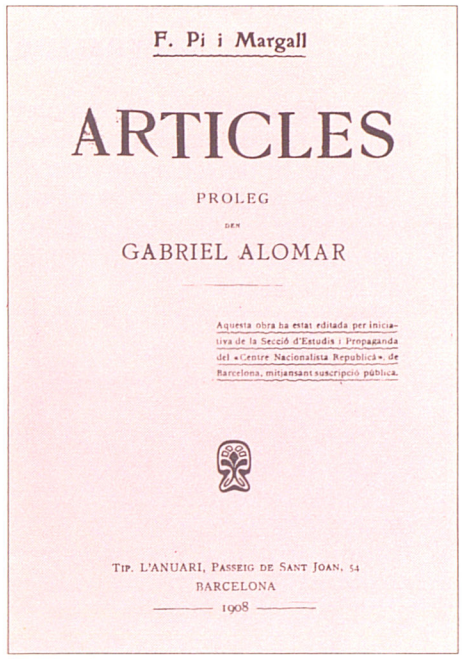

F. Pi i Margall

ARTICLES

PROLEG

DEN

GABRIEL ALOMAR

Aquesta obra ha estat editada per iniciativa de la Secció d'Estudis i Propaganda del «Centre Nacionalista Republicà» de Barcelona, mitjansant suscripció pública.

TIP. L'ANUARI, PASSEIG DE SANT JOAN, 54

BARCELONA

1908

↑ Articles sobre federelisme de Pi i Margall, prologats per Gabriel Alomar

monàrquic, que a Mallorca va esser, en certa manera, representat pel foralisme carlista. A Mallorca, el federalisme pròpiament dit, de caire republicà (vegeu *Republicanisme*), aparegué el 1868, després de la revolució de setembre, quan s'organitzà el *Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears –PRDFB–* (→). Els republicans federals participaren en la Junta Revolucionària de Govern de les Balears (octubre del 1868) i aviat varen tenir a Palma dos casinos, el centre La Veritat Republicano-Federal i l'Acadèmia Federal Instructiva d'Artesans. A més, constituïren el Comitè Republicà Federal de les Balears. De caràcter anticlerical i mallorquinista, els federals illencs signaren el Pacte de Tortosa (maig del 1869), que pretenia crear una organització pròpia per als republicans federals dels antics territoris de la Corona d'Aragó i vinculava el comitè republicà de Balears al de Catalunya. Dins el federalisme, ja el 1869 es va distingir un corrent radical o intransigent. L'octubre del 1894 arribaren a Catalunya 140 presos republicans federals intransigents que havien participat en la Insurrecció Federal. Alguns d'aquests pogueren fugir de Mallorca ajudats pels seus correligionaris illencs. A Palma es creà un comitè de l'Estat Balear (1870). Aquest estat s'havia de constituir a través de la federació de Mallorca, Menorca i Eivissa, i pactaria amb els altres estats federals de la Península. Però no s'arribà a organitzar. El maig del 1870, els federals intransigents organitzaren a Palma el seu propi comitè local i disposaren de publicacions com *El Rayo*, de Joan Roca, i *El Cantón Balear*, de Fèlix Mateu Domeray. Quan, el març del 1873, s'intentà de proclamar l'Estat Català, la Diputació Balear, en mans dels republicans, s'incorporà al moviment i envià delegats a Barcelona. Arran de la insurrecció cantonalista, partidària d'implantar immediatament un règim federal, el juliol del 1873, hi va haver intents de crear un cantó balear. Electoralment, els republicans federals varen tenir majoria a Palma (1869-73), però no aconseguiren cap diputat fins a l'abril del 1872, quan en sortiren elegits dos. L'agost d'aquest mateix any, en varen tenir un i el maig del 1873, a les eleccions a Corts constituents de la I República, n'obtengueren cinc i 22.893 vots. El projecte de constitució republicano-federal de juliol del 1873 afirmava que les Balears eren un dels estats que componien la nació espanyola. Els seus principals dirigents foren Rafel Manera Serra, Miquel Quetgles Bauçà, Ignasi Vidal i Antoni Villalonga Pérez. Durant aquesta època varen tenir publicacions com *El Iris del Pueblo* i *El Trueno*. Aconseguiren el suport de les classes populars de Palma i foren la base del moviment obrer mallorquí, sobre el qual tengueren influència fins a principis del s XX. Amb la Restauració (1874), restà completament desarticulat. Quan, el 1881, el republicanisme es reorganitzà, només una part ho féu entorn dels federals del reconstituït comitè provincial del PRDFB. Restaren reduïts a un partit de l'oposició amb una presència molt minoritària als ajuntaments de Palma, Llucmajor, Manacor i Pollença. A les eleccions generals del 1881, amb sufragi censitari, el seu candidat més votat va aconseguir 332 vots. Alguns dels seus dirigents, com Alexandre Rosselló Pastors, s'incorporaren al Partit Liberal i altres, com Joan Baptista Ensenyat Morell, Lluís Martí Xamena i Benet Ponç Fàbregues, adoptaren sovint posicions d'independència respecte a les directrius del partit. Impulsaren entitats com l'Escola Mercantil de Palma (1881) i la Unió Obrera Balear (1881), i disposaren de diaris com *El Comercio* i *La Autonomía*. Defensaren, per al progrés de Mallorca, el foment del turisme i l'eixample de Palma. A partir del 1890, participaren en les diferents coalicions republicanes i el federal Antoni Villalonga Pérez aconseguí 8.982 vots, però no l'escó de diputat (1891). Quan es constituí, el 1896, el *Partit d'Unió Republicana de Mallorca* (→), molts dels seus dirigents, com Benet Pomar, s'hi incorporaren. En restà al marge un petit nucli federal entorn d'Antoni Villalonga, que tenia un casino i un Comitè Republicà Federalista de Palma, del qual Guillem Lladó era secretari. Va tenir com a publicacions *Las Baleares* i *La Actualidad*. El 1897, alguns federals, sobretot Lluís Martí, impulsaren el setmanari *La Región* i el 1898 crearen el *Centre Regionalista de Mallorca* (←). Aquest mateix any, els republicans federals s'incorporaren al Partit d'Unió Republicana. En el si d'aquest sempre, hi va haver una pugna entre els republicans federals, favorables al regionalisme, i els republicans centralistes. Arran de la crisi del 1898, els federals defensaren, des del diari *La Unión Republicana*, l'autonomia per a Mallorca, un concert econòmic entre l'Estat central i l'Illa, i la llengua i la cultura pròpies dels mallorquins. El 1909, donaren suport a la candidatura de l'*Espurna* (←). El 1913, els republicans federals, encapçalats per Benet Pomar i Francesc Villalonga Fàbregues, proposaren de reorganitzar la Unió Republicana. El setembre d'aquest mateix any, els federals se n'escindiren i constituïren, amb els republicans lerrouxistes, el *Partit Autònom d'Unió Republicana de Mallorca* (→). El 1918, el partit republicà federal es reorganitzà, sota la presidència de Francesc Villalonga Fàbregues i es va adherir al comitè de Madrid, format per Alejandro Lerroux i Marcel·lí Domingo. Amb els socialistes (Vegeu *Conjunció republicano-socialista*) participà en les eleccions del 1919, en les quals el seu candidat obtengué 5.174 vots a Mallorca, sense assolir l'escó de diputat, i a les eleccions municipals del 1920, en què va obtenir un regidor a Palma. Després de la Dictadura de

Primo de Rivera, el 1930, es creà el *Partit Republicà Federal de Mallorca* (→), que agrupava quasi tot el republicanisme illenc, inclosos molts de republicans federals. Aquest partit va tenir una gran incidència a partir de la proclamació de la II República. El seu òrgan era *Ciutadania* i tenia unes Joventuts Republicanes Federals de Mallorca. El gener del 1932, quan ja havia patit algunes escissions, s'adherí al Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux, que havia renunciat al federalisme. Durant aquests anys, hi va haver un nucli de republicans federals, com Josep Girbent, fidels a l'antic PRDFB, que el febrer del 1936 donà suport al Front Popular. El 1934, delegats de la Unió Republicana Federal d'Inca assistiren a la fundació de l'Esquerra Republicana Balear. La Guerra Civil i la dictadura franquista esborraren del mapa polític qualsevol iniciativa federalista. Amb la restauració de la democràcia no sorgiren partits federalistes, però alguns partits d'esquerra propugnaren la federació entre les Illes Balears i la federació d'aquestes amb la resta de nacionalitats espanyoles. Aquest fet s'ha reflectit en l'estructuració de diverses organitzacions, com la Federació Socialista Balear del Partit Socialista Obrer Espanyol, i en la creació de federacions de partits insulars, com l'Esquerra Nacionalista de les Illes Balears (1989). (AM)

← Eliseo Feijóo García-Plaza

FEIJÓO GARCÍA-PLAZA, ELISEO (Torrejoncillo del Rey, Castella-la Manxa 1913) Periodista i poeta. Fou redactor dels diaris *El Defensor de Cuenca* (1930-36) i *Mediterráneo* (Castelló de la Plana, 1939-48). El 1949, s'instal·là a Mallorca per ocupar la plaça de redactor en cap del diari *Baleares*, del qual va esser sots-director (1950-76). Ha publicat els poemaris *Luces y sombras* (1945), *Alma de vilo* (1952), *Cantares en la Isla* (1953) i *La mala hierba y otros poemas*, (1954), entre altres. El 1956, li fou atorgat el Premi Ciutat de Palma de Periodisme Miquel dels Sants Oliver. (GS)

FEDERALISME i REGIONALISME

La preponderància (...) del partit republicà mallorquí va néixer precisament de l'aproximació dels republicans unitaris procedents d'en Zorrilla i dels federals deixebles de l'immortal savi i honrat polític En Pi i Margall.

Rompérem altra vegada aquestes relacions precisament pel fet que els federals no volíem abdicar de cap manera, ni transitòriament, dels nostres principis constitutius, i atendre sols a la forma de govern com aleshores es pretenia.

Això va esser el motiu per què el partit republicà de Mallorca sofrís part del seu desmembrament.

Però avui que la idea de federació marxa a tota velocitat, que mallorquins, catalans, valencians, aragonesos, bascs, i, per no continuar, puc dir totes les províncies espanyoles demanen l'autonomia, totes senten la necessitat de la seva majoria d'edat, totes es reconeixen amb personalitat pròpia per a governar-se, totes volen esser regides dintre un règim federatiu; que tots els municipis també la demanen, convençuts que el centralisme és el major obstacle perquè puguin desenvolupar aquella administració que creuen més convenient i necessària per a la prosperitat del poble que els ha elegit.

Ja no hi ha dubte que tot ciutadà que senti amor pel seu poble ha d'esser federal, autonomista o regionalista, el nom poc importa, perquè tot és una mateixa cosa.

No és cert, com molts volen suposar, que entre regionalistes i federals hi hagi un precipici; sols una cosa ens separa, i és que els primers no fan qüestió de principi la forma de govern que ha de regir la nació, perquè les accepten totes; i nosaltres els federals no transigim en aquest punt, que conceptuam principalíssim, perquè l'inspira la justícia i la raó. Però això no és un obstacle perquè hi pugui haver intel·ligències mútues. Confrontem uns i altres; federals i regionalistes volem organitzar políticament i econòmicament la nostra nació sobre bases iguals. Uns i altres donam a la regió i a la nació les mateixes funcions.

Francesc Villalonga Fàbregues, publicat a *El Abuelo* (31-01-1919).

Traduït i reproduït a *L'Esquerra Nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, per Mateu Morro i Sebastià Serra.

FEIJÓO Y MONTENEGRO, JERÓNIMO (Casdemiro, Galicia 1676 - Oviedo 1764) Escriptor i erudit. Ingressà en l'orde benedictí i, posteriorment, estudià a la Universitat de Salamanca. Fou professor de teologia al monestir de Sant Vicenç (Galicia) i a la Universitat d'Oviedo. Escriví *Teatro crítico universal* (1726-39) i *Cartas eruditas y curiosas* (1742-60). Als primers volums d'aquesta obra, tractà despectivament els escrits de Ramon Llull, tot i que no en tenia un coneixement directe. Això provocà l'aparició de tot un seguit de refutacions dels lul·listes més acreditats de l'època, com la del mallorquí Antoni Ramon Pasqual Fleixes, *Examen de la crisi del padre don Benito Gerónimo Feijóo sobre el arte luliana* (1749-52). Després de llegir algunes obres de Llull, publicà el tercer volum de les cartes, on qualificà l'*Ars magna* com un tipus de lògica sense cap utilitat, per la qual cosa en desaconsellava l'estudi. (LlP)

FEINADA, AVENC DE SA Cavitat situada al vessant de llevant de la serra de na Rius (Puig Major), al terme d'Escorca. Està catalogada com a avenc des de 50 fins a 100 m de fondària segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FEINA PERDUDA, SA Terrenys del terme de Campos, estesos entre la torre de Son Lledó, Son Blai Mas, can Tallades i can Rigo. (M)

FEIXINA, CAN Antic hort del terme de Palma, situat on avui és l'Eixample, entre els carrers de Nicolau de Pacs i de Faust Morell. Un carrer situat entre el de Mart i el de Josep Darder, metge, du el seu nom. (M)

↑ Sa Feixina (Palma) a les primeries del s XX

FEIXINA, SA Antiga esplanada de Palma, coneguda també com el glacis de Santa Catalina, situada a extramurs de la ciutat. La superfície, de 22.325 m², està delimitada pels carrers de Teodor Llorente, el passeig Mallorca, la ronda de Migjorn i l'avenguda de l'Argentina. El s XVII, fou donada a l'Ajuntament de Palma per part de la família Brondo. Des d'aleshores i fins a començaments del s XX, s'utilitzà com a lloc d'esbarjo (pancaritats i festes), d'exercicis i actes militars, de mercat d'animals per Nadal i Pasqua i d'execució. El 1830, Bartomeu Riera —Tafal— hi fou afusellat per haver intervengut a l'alçament carlista de Manacor. Durant la II República, es remodelà, amb la construcció del parc públic i el grup escolar Jaume I (1935), amb projectes de Guillem Forteza. L'edifici, caracteritzat per la funcionalitat i la sobrietat de les formes, tenia una capacitat inicial de 1.300 places. Durant la Guerra Civil, es convertí en l'aquarterament Jaume I. L'ocuparen unitats d'artilleria (1937-52) i d'infanteria de marina (1937-62). A principis de la dècada dels seixanta, l'exèrcit tornà tot l'immoble a l'Ajuntament de Palma. El 1978, després d'una reforma, es reconvertí novament en col·legi públic. Disposava de 22 unitats i 880 places (1990). Respecte al parc, el 1938, s'obrí una subscripció popular per aixecar un conjunt monumental, heroico-funerari, al creuer «Baleares», obra dels arquitectes Francesc Roca Simó i Antoni Roca Cabanellas i de l'escultor Josep Ortells. Encara que Guillem Forteza s'hi oposà perquè considerava que rompia l'estètica del parc, el monument fou aixecat el 1948. Al parc, també s'hi celebrà (1963-74) la Fira Oficial de Mostres, Artesania i Turisme —FOMAT—. El 1991, se'n preveu la remodelació. El projecte, de l'arquitecte Pere Nicolau, inclou la creació de petites places connectades entre elles per un eix de passeig i la construcció d'uns estacionaments subterranis. La reforma unirà els passeigs de Mallorca i de Sagrera a través d'un pont per als vianants i s'eliminarà així el vial de la ronda de Migjorn. (BeC/CR)

↓ Sa Feixina (Palma)

FEIXISME Ideologia política que pretén instaurar un règim autoritari per a imposar el corporativisme, l'imperialisme o el racisme. En sentit estricte, es denomina així el sistema polític implantat a Itàlia per Benito Mussolini (1922-43). Antimarxista i antiliberal, es caracteritza per l'ús de la violència, el liderat carismàtic, l'existència d'un partit únic controlat per l'estat, l'autarquia econòmica i la destrucció de la democràcia parlamentària i de les organitzacions obreres. Històricament, aparegué i es desenvolupà a Europa entre la Primera i la Segona Guerra Mundial, com una solució radical de la burgesia per aturar les revolucions obreres. Presentà múltiples variants, que van des de formes moderades, com la dictadura de Primo de Rivera a Espanya, a formes més radicals, com el nacionalsocialisme alemany. Al seu si, hi sol haver un corrent més radical i revolucionari, que és eliminat o marginat un cop aconseguit el poder. A Mallorca, abans que s'hi implantassin organitzacions d'àmbit estatal de caràcter feixista, hi va haver alguns precedents teòrics. El 1923, Jeroni Massanet Beltran proposà, des de la seva *Vanguardia Balear*, un nacionalisme espanyol reaccionari i anticatalanista i divulgà el feixisme italià. Posteriorment, l'escriptor i militar Miquel Villalonga elaborà un ideari autoritari, antiliberal i antiregionalista, i proposà l'ideal de l'Espanya imperial. Fou la màxima personalitat intel·lectual del feixisme a Mallorca. El seu germà, l'escriptor Llorenç Villalonga, si bé no s'inscriví plenament dins l'ideari feixista, el considerà una sortida

↑ Publicació sobre l'acte inaugural de la Via Roma (Palma 1937) en honor del feixisme italià

al liberalisme. El primer partit feixista implantat a Mallorca fou el *Partit Nacionalista Espanyol* (→), que, des del maig del 1933, va tenir una agrupació local a Campanet. Poc després, aquesta agrupació es va passar a la *Falange Espanyola de les JONS* —*FE de les JONS*— (←), que a Mallorca es va implantar oficialment el gener del 1934. Durant la II República, va tenir diverses organitzacions sectorials, com la *Central Obrera Nacional Sindicalista* —*CONS*— (←) i la Secció Femenina, i es va establir a quasi tots els pobles de Mallorca. També disposà de milícies armades. Es convertí en un partit important arran de la Guerra Civil. A partir del juliol del 1936, fou el partit polític més poderós de la zona nacional i, el 1937, es va convertir en el partit únic del nou Estat Espanyol. A Mallorca, va tenir milers d'afiliats i en foren dirigents destacats Alfonso de Zayas y de Bobadilla i Canuto Boloqui Alvárez. Tot i que mai no es declarà feixista, es considera que la Falange és una versió espanyola dels feixismes europeus. La influència de la Itàlia feixista sobre Mallorca en els primers moments de la Guerra Civil es manifestà en la presència d'assessors militars, unitats aèries i vaixells de guerra. A més, la premsa falangista local identificava sovint el feixisme amb el falangisme. El principal agent de la propaganda feixista a l'Illa, d'agost a desembre del 1936, fou Arconovaldo Bonacorsi —conde Rossi—. Aquest creà una unitat paramilitar, els *Dragons de la Mort* (←), a imatge dels *Arditi della Morte* dels feixistes italians. Segons l'historiador Josep Massot, estava en marxa un procés per estendre el feixisme a Mallorca. Durant el 1937, el govern de Salamanca aturà la influència dels feixistes italians. La progressiva subordinació de la Falange a l'estat i a l'exèrcit culminà el 1966, quan desaparegué en el si del *Moviment Nacional* (→). Després de la Segona Guerra Mundial, han sorgit diferents tendències feixistes, anomenades neofeixistes, que han impulsat grups d'extrema dreta per tot Europa Occidental. A Mallorca, a partir dels anys setanta, a més de la reorganitzada Falange, han tengut implantació el *Cercle d'Amics d'Europa* —CEDADE— (←), d'ideologia neonazi, el *Front Nacional* —FN— (→), i altres grups menors. A les eleccions europees del 1989, a les Balears, FN obtengué 528 vots (el 0,22%), i FEJONS, 471 vots (el 0,20%). (AM)

↓ Mausoleu dels pilots feixistes italians, al cementeri de Palma

↓ Publicació mallorquina en honor dels mariners feixistes italians (1937)

FELANIGENSE, EL Vegeu *Felanitxer, el.*

FELANITX Setmanari fundat a Felanitx el 1935 per la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes —CEDA—. Sorgí per a fer de contrapunt al setmanari de caràcter esquerrà *El Felanitxer*. Del 24 de juliol al 24 de desembre del 1937, fou el periòdic oficial de la Falange Local. Després d'aquest període, passà a esser únicament un setmanari d'informació local. El 1941, deixà de publicar-se per manca de paper i va reaparèixer el 1943. Té un tiratge de 1.750 exemplars (1991) i es redacta en català, tot i que s'accepten col·laboracions i articles en castellà. Ha estat dirigit per Joan Obrador Tauler, encara que hi figuràs nominalment Joan Estelrich Artigues (1935-37), Pablo Sáiz Gralla (juliol-desembre 1937), Bartomeu Pou Jaume (1943-58) i, des del 1959, pel seu fill Sebastià Pou Grimalt. Com a col·laboradors figuren Josep Antoni Grimalt, Joan Manresa, Sebastià Mestre Roig, Miquel Pons, Jaume Oliver, Francesc Riera Montserrat, Miquel Riera i Pere Xamena, entre altres.

↓ Felanitx

FELANITX
Setmanari d'interessos locals

La Setmana de Música

Brillant commemoració de la festa del llibre

Concurs-Exposició de flors i plantes

L'auditoria a la «Bodega Cooperativa» revela nombroses irregularitats

FELANITX Municipi del llevant de Mallorca. Limita a migjorn amb el terme de Santanyí, a ponent amb el de Campos, a mestral amb el de Porreres, a tramuntana amb el de Vilafranca de Bonany, a llevant amb Manacor i a xaloc amb la mar. Amb una extensió de 169,51 km², és el quart terme més gran de Mallorca i, amb una població (1990) de 14.627 habitants (felanitxers), té una densitat de 87 h/km². S'hi localitzen, a l'interior, els nuclis de Felanitx, *Cas Concos des Cavaller* (←), *s'Horta* (→), *es Carritxó* (←), Son Calderó, Son Mesquida des Camí, Son Negre, Son Proens, Son Valls de Padrines i es Babot. A la costa se situen *Portocolom* (→) i les urbanitzacions de sa Punta, *Cala Marçal* (→) i *Cala Ferrera* (→). Comprèn tres àrees diferenciades, la litoral o de sa Marina, el sector meridional de les serres de Llevant i l'àrea interior del Pla. La primera s'estén des de la costa fins a la cota dels 100 m d'altària, tot coincidint amb la bifurcació de la carretera Felanitx-Portocolom, que es dirigeix a s'Horta. Es caracteritza per la planura i la monotonia del paisatge, solament diversificat per les cales, que configuren una costa articulada, i els espadats de poca altitud. Té uns 15 kms de longitud de costa. Els entrants, de fons arenosos, coincideixen amb línies de diàclasis, aprofitades per la mar per introduir-se i eixemplar les cales. Aquestes són la desembocadura dels torrents, els quals han excavat, des de terra endins, petites valls. Destaquen els entrants de Portocolom, que ha fet les funcions de port, i les cales Marçal, sa Nau, Mitjana, Ferrera, així com les caletes de s'Algar, Brafi i la de Salpella o Estreta. De la costa sobresurten les puntes des Pontàs, de s'Homonet, des Joncs, Negra, i els morros des Ras, des Pon-

← Vista panoràmica de Felanitx

↑ Felanitx, convent de Sant Agustí

tàs i de cala Mitjana. Ran de la costa hi ha el faralló de cala Ferrera i el faralló d'en Fred, de 0,10 km de longitud, situat a llevant de cala Brafi. Sa Marina està constituïda per una plataforma d'abrasió vindoboniana amb sòls prims i poc aptes per a l'agricultura. S'hi dóna una vegetació arbustiva i ha estat lloc tradicional de pastoreig d'ovelles i cabres. Fins a l'arribada del turisme, a mitjan s XX, la presència humana hi fou mínima. L'àrea intermèdia és la formada pels contraforts meridionals de les serres de Llevant. S'estén entre sa Marina i el Pla interior. Es tracta d'una zona accidentada amb el puig de Sant Salvador (510 m), l'elevació màxima del terme; els puigs de sa Comuna (429 m), de sa Coma (366 m), d'en Cordella (326 m), des Carritxó (408 m) i de s'Envestida (402 m). Al vessant oriental d'aquests dos darrers, s'aixeca el castell de Santueri i, al cim del de Sant Salvador, el santuari que li dóna nom des del s XIV. Els esmentats puigs, amb altres de menor altitud, constitueixen un massís que es va disgregant en la serra Llonga (288 m), els puigs de Cero (248 m), de Mamelles (271 m) i Ferrer (245 m), al llevant del mateix massís; els puigs Paller (226 m), de sa Figuera (229 m), de sa Murtera (222 m) i Salvatge (241 m), a xaloc; de sa Vinyassa (249 m), de sa Figuera (217 m), de can Cap de Ferro (216 m) i de ses Donardes (283 m), a migjorn; el puig d'en Ferrer (256 m), la penya d'en Gerrer (228 m) i el puig d'en Roig (223 m), a llebeig; el d'en Carreró (225 m) i el de sa Quarantena (235 m), a ponent; els puigs Assegut (272 m), des Romaní (237 m), de sa Cista (237 m), des Call (208 m) i sa Mola (170 m), a mestral; i el puig de sa Fita (223 m), a tramuntana. L'àrea interior del terme es caracteritza per la planura. La fertilitat de les terres i les inversions tèrmiques hi han afavorit el cultiu dels cereals i han possibilitat la presència humana ininterrompudament des de l'arribada dels primers pobladors. La ciutat de Felanitx està situada a 151 m sobre el nivell de la mar, al raiguer dels contraforts meridionals de les serres de Llevant, concretament, al vessant de mestral del puig des Call i el de sa Mola, tradicional zona de contacte entre les economies cerealística del Pla i ramadera de sa Marina. Ocupa una superfície urbana de 123,84 hes (1991). El primitiu nucli islàmic des Sitjar s'hi emplaçà per raons defensives, viàries i de presència d'aigua a la font de Santa Margalida. Posteriorment, s'expandí cap al Castellet (s XIV), les carreteres de Manacor (s XV), de Campos i de Santanyí (s XVI), i el convent de Sant Agustí (s XVII), que se situa al mestral de la població. El s XIX, es feren els eixamples de sa Torre i de ses Eres i, el s XX, s'urbanitzaren els terrenys estesos entre l'estació i la ciutat i el paratge de s'Hort des Convent. Quant a climatologia, les zones meridional i litoral són semiàrides, mentre que la septentrional i la muntanyenca són seques sub-

↓ Església parroquial de Felanitx

humides. Té, anualment, una temperatura mitjana de 16º-17ºC, tot exceptuant la costa (17º-18ºC) i la zona muntanyenca (15º-16ºC). L'oscil·lació tèrmica va augmentant progressivament des dels 14º-14,5ºC, registrats a la costa, fins a superar els 15,5ºC, al Pla interior. Les precipitacions mitjanes són de 500-600 mm, si bé són menors (400-500 mm) al litoral i al migjorn del terme. Els vents predominants són el llevant, el migjorn i el llebeig. Respecte a la geologia, a l'àrea litoral i a la zona nord-occidental predominen els depòsits del neogen. Es tracta de sediments de fangs i d'arenes calcàries, riques en fòssils marins, aportats per la mar durant el miocè superior. Aquests depòsits, mitjançant processos de cimentació del carbonat càlcic, esdevengueren calcarenites (marès blanc), utilitzades per a la construcció. L'àrea muntanyenca, geològicament més antiga que l'anterior, forma part del plegament de les serres de Llevant. Presenta escates i mantells de corriment empesos cap al nord-oest. El conjunt experimentà reajustaments a través de falles transversals i longitudinals, encara que la disgregació de les serres en diversos blocs fou posterior. Els sediments del miocè superior, tot introduint-se per les depressions, foren els causants de la separació dels blocs, en colgar i fossilitzar els relleus més elevats. És el cas del corredor de Son Carrió, que separa el bloc d'Artà i Capdepera del de Sant Salvador i el castell de Santueri. Els depòsits del triàsic i del cretaci, representats per calcàries, dolomies i margues, amb una menor presència dels del juràssic, constitueixen els materials del bloc meridional. Finalment, destaquen els sediments quaternaris de conglomerats, llims vermells i gresos calcaris a la zona nord-oriental del terme. Són materials d'origen al·luvial, procedents dels contraforts muntanyencs, transportats i depositats per l'aigua. A més de les calcarenites, han estat explotats els jaciments de dolomies grises, per a l'extracció de grava, al vessant oriental de la serra Llonga i del puig Talit, els de lignits oligocènics (terciari inferior), situats al sud de la ciutat, i els jaciments d'argila. Pel que fa a l'edafologia, predominen els sòls bruns calcaris desenvolupats sobre depòsits terciaris. Els sòls terroso-calcaris i els relictes de terra rossa, més minoritaris, s'han format sobre els jaciments secundaris dels contraforts muntanyencs. Les cavitats naturals inventariades (1979) són la cova des Ases, la des Bous, la de na Boixa i la Calenta.

↑ Felanitx, plaça de Pacs

↓ Felanitx, avinguda de la República Argentina

↓ Felanitx, carrer de Plaça

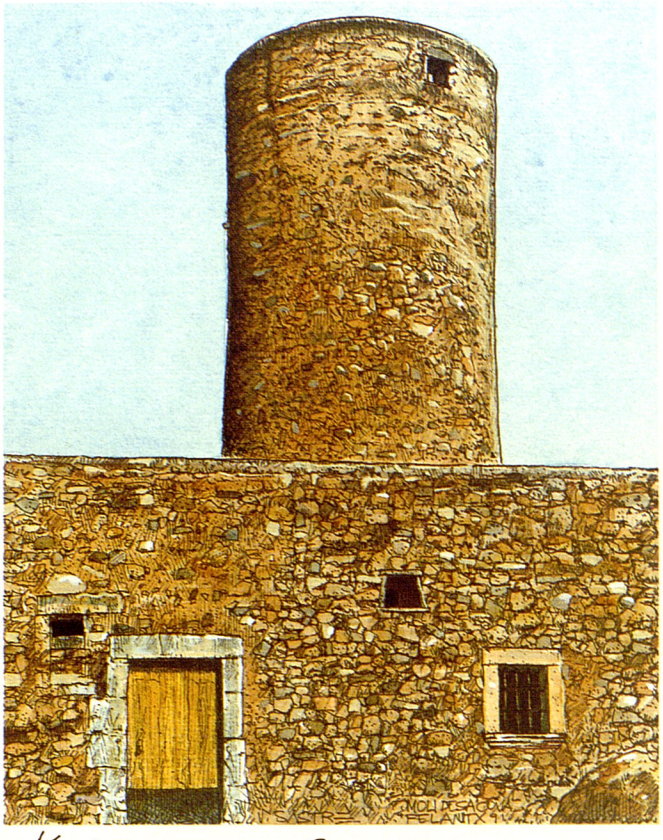

Molí de sa Cova.

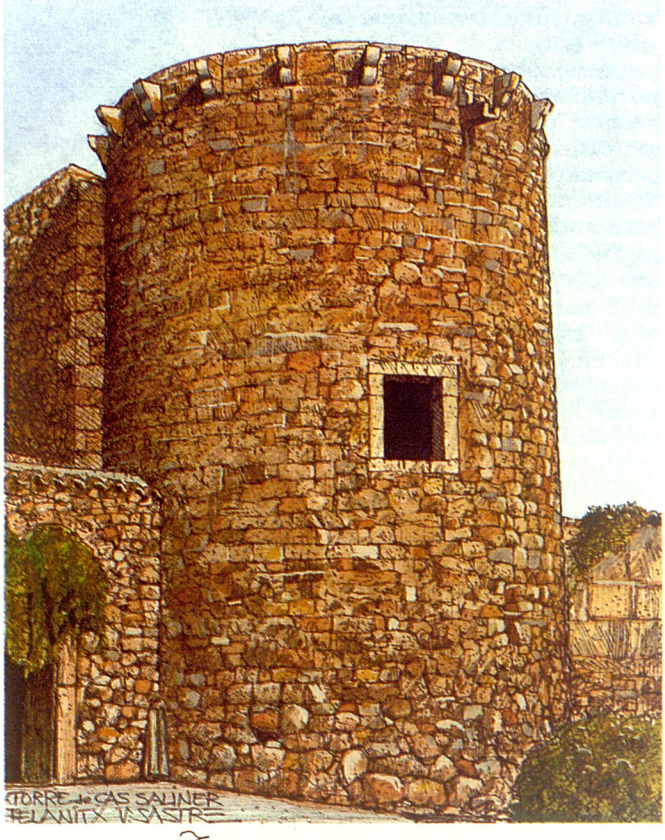

Torre de Cas Saliner.

Aljub d'en Mèl.

Castell de Santueri.

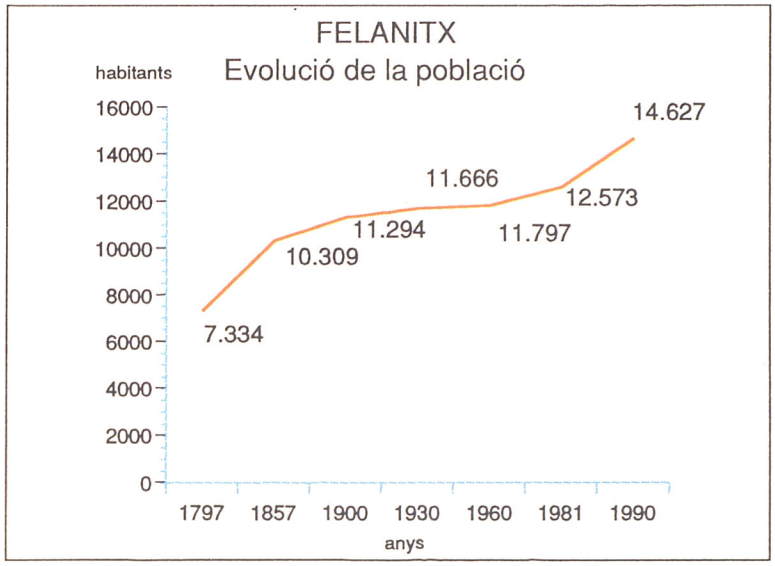

L'aridesa del clima, el predomini de pendents suaus i la naturalesa calcària del terreny dificulten l'existència d'una xarxa fluvial diferenciada. Els torrents de curs més definit són els que neixen al vessant oriental del massís muntanyenc i solquen la marina litoral, tot i que són de curt recorregut a causa de la proximitat de la mar. Destaquen el torrent d'en Boqueres, que neix al vessant de migjorn del puig de Sant Salvador i de la serra Llonga, davalla pel clot des Pou i rep les aportacions, al ponent de Calonge, ja dins el terme de Santanyí, dels torrentons provinents del puig de s'Envestida i, a l'altura de ses Verdals, dels nascuts al puig de ses Donardes. Finalment, desemboca a Portopetro. Té una conca hidrogràfica de 23,7 km². El torrent des Barranc i el de can Alou, de 5,6 km² i 6 km² respectivament de conca hidrogràfica, desguassen a Portocolom. Els que neixen al vessant occidental perden la majoria del cabal al raiguer dels contraforts i, tot solcant el pla interior felanitxer, desemboquen a la conca hidrogràfica de Campos. El torrent de Son Valls i es Torrentó, nascuts al vessant septentrional, són afluents del torrent de na Borges, que aboca les aigües a la badia d'Alcúdia i té una superfície de 338,7 km² de conca hidrogràfica. La superfície forestal representa el 21,6% (1990) del total municipal. La garriga (53,2%), amb associacions halòfiles, ocupa la zona litoral i, a l'àrea interior, la serra Llonga i els puigs Paller, de sa Figuera i de s'Envestida. El pinar (43,4%), amb abundància de xiprell *(Erica multiflora)* i de gatova *(Genista lucida)*, apareix des dels 200 m en amunt en el massís muntanyenc, encara que és present a partir dels 100 m a la zona de can Galeri, de Talic i del puig Ferrer, així com en una franja al nord de Cas Concos des Cavaller. L'alzinar (3,4%) s'entremescla amb el pinar, al vessant oriental, i ocupa els fons dels comellars. El conreu comprèn el 81% de la superfície. Els cultius de secà (71,0%) estan representats pels cereals, l'ametler, el garrover, la figuera i altres arbres fruiters, com l'albercoquer. La producció cerealísti-

→ Vista parcial de Felanitx

↑ Felanitx, detall del portal del molí d'en Ploris

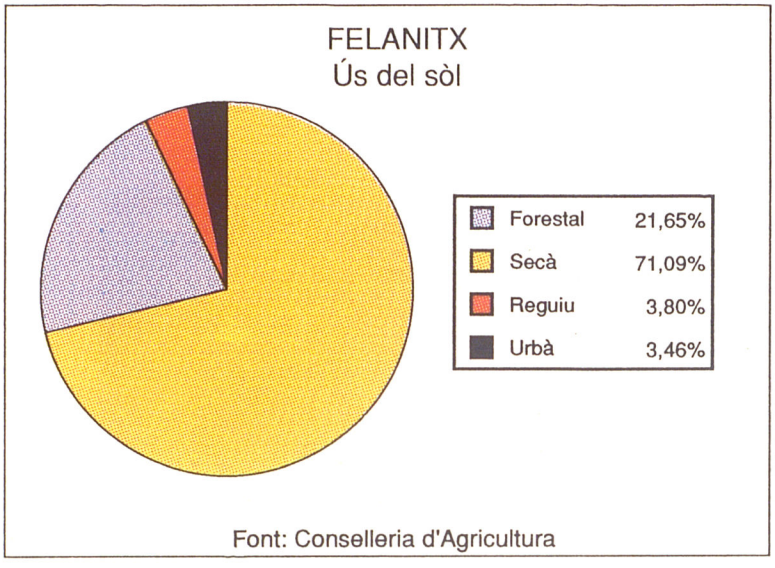

ca està orientada als bestiars oví i boví i es concentra sobretot a l'interior. Destaca el cultiu de la vinya, que representa el 4% del total cultivat i el 23% de la superfície vitícola de Mallorca. Es localitza a Son Ferrandell, Son Nadal, Son Oliver, Son Ravell i can Veny. El reguiu se situà tradicionalment al voltant de la ciutat de Felanitx. L'aigua provenia de pous i de la font de Santa Margalida. Aquesta fou aprofundida entre el 1831 i el 1832. Tenia una síquia que duia l'aigua sobrant als horts i disposà d'abeuradors i de rentadors fins al 1940. Hi havia dos pous i un safareig a la plaça de l'Arraval. A principis del s XVIII, a causa de la migradesa d'aigua dels pous, es féu una conducció que unia la plaça amb la sínia de Pacs. El 1876, es taparen els pous de l'Arraval i, poc després, fou suprimit el safareig. Hi ha referència d'altres síquies, com les d'en Codonyer, Calar i de l'Engolidor. Des de la dècada del cinquanta del s XX, s'ha incrementat la superfície de reguiu a causa de noves perforacions. El 1990, la superfície regada representava el 3,8% del total conrat. Es dedica (1991) al cultiu d'alfals i tubèrculs, per al ramat boví, i d'hortalisses. Una àrea important de reguiu és la del clot des Pou, prop de s'Horta, així com els horts de les possessions. A més dels bestiars esmentats, ha augmentat la cria en granges de porcs i pollastres, donada la generalització del consum de productes derivats d'aquests animals. Les possessions més extenses són, respecte a la ciutat, Son Durí, a llevant; can Alou Vell, can Alou de ses Cases Noves, sa Punta, can Gaià i can Esteve, a xaloc; es Puig Gros i la Galera Vella, a migjorn; els Rossells, a llebeig; Son Burguera Vell, Son Burguera Nou i Son Mesquidassa, a ponent, i es Rafalet, a mestral. Quant a xarxa viària, disposa d'enllaç amb Porreres (s XIV) i amb Petra, Manacor, Portocolom i Santanyí (s XVIII). Del s XX, són la carretera que va cap a Campos i les bifurcacions dels esmentats enllaços que es dirigeixen a Vilafranca de Bonany, s'Horta, Cas Concos des Cavaller i cala Ferrera, a més de la carretera que uneix la ciutat amb el puig de Sant Salvador. Pel que fa a l'etimologia, segons Joan Coromines, Fenalitx passà per metàtesi a Felanitx. Es tracta d'un derivat de la pro-

↓ Felanitx, des de Sant Salvador

↑ Felanitx, puig de Sant Salvador

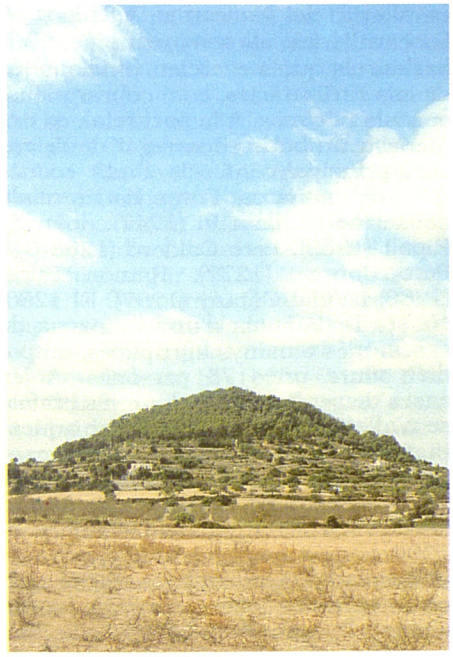

↑ Felanitx, puig de sa Cista

núncia mossàrab *Fenalis*, provenent del llatí vulgar *Fenales*, que significa 'camp de fenc' (o 'de fenàs').

HISTÒRIA

La prehistòria i la història antiga del terme estan documentades a través dels 46 jaciments arqueològics que s'hi situen. Del període pre-talaiòtic es conserven nombroses coves i naviformes, que foren utilitzats com habitatges. Destaquen les coves de la mola d'en Blai, d'en Bordoi, des Bou, Calenta i des Confessionari des Moros, i els naviformes de sa Bassa des Coll, Closos de can Gaià, can Maiol, sa Punta i es Rossells. A més, hi ha les coves d'enterrament de les moles d'en Bordoi i d'en Blai, de cas Concos i des Moro o de cala Falcó. Durant el període talaiòtic, es bastiren grans poblats emmurallats, com els de Son Hereu i es Rossells, el qual conserva part de les seves estructures. Al llarg de l'època romana, alguns assentaments talaiòtics continuaren habitats i, així com la població s'anà romanitzant, es construïren viles, com la de can Maiol. En el període islàmic, el terme pertanyia al *juz'* de *Manaqur*. Al voltant de les fonts i dels torrents sorgiren una sèrie d'explotacions agràries dedicades, fonamentalment, a l'horticultura, entre les quals destaca l'alqueria de sa Galera. S'hi edificà una mesquita o casa d'oració anomenada Rabig i està documentada l'existència d'una fortalesa al puig de *Santueri* (→). Durant la Conquista de Mallorca (1229-32), el castell de Santueri fou un dels darrers reductes musulmans, la resistència del qual acabà amb la campanya militar que Jaume I dirigí quan vengué per segona vegada a Mallorca, el maig del 1231. El topònim Felanitx, per a designar tot el terme, aparegué documentat el 1232. Des del 1244, fou una de les quinze divisions administratives de Mallorca i comprenia els actuals termes de Felanitx, de Porreres i part del de Santanyí. El 1233, ja s'esmenta el nucli de població, la qual cosa fa suposar un antic poblat islàmic, localitzat en es Sitjar. En el Repartiment de Mallorca, Jaume I concedí el terme a Nunó Sanç, comte del Rosselló. Aquest cedí l'alqueria Tici en alou franc als templaris (1232), i la mesquita dita Rabig i l'alqueria Luc (1233) a Alaman de Sadoa. El 1239, donà a l'església de Mallorca les alqueries d'Albocàsser, s'Algar, Algriba, Anmab, Luc, Nacla i Rubertix. En morir Nunó Sanç (1241), els seus béns passaren al seu parent més pròxim, el rei Jaume I. Aquest féu diversos establiments, com el de Berenguer Nicolau a les alqueries d'Albocàsser, Algorefa, Benigimbla i Benimartí, i el de Pere Soler a un rafal prop de Benisany. Al llarg del s XIII, es constituïren les cavalleries de *Mancorme Abeniara*, Luc o Bombar o, també dita, sa Galera, i la de Miquel Nunis o Unís. Aquesta última, el s XV, prengué el nom de cavalleria dels Socorrats i, el s XVII, passà a la família Cirerols. El 1254, es començaren a fer petits establiments de terres, cases i horts a la

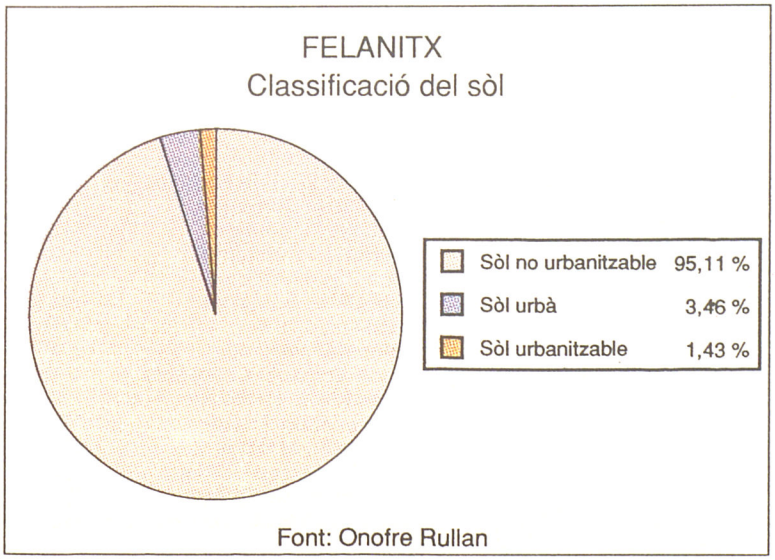

cavalleria de *Mancorme Abeniara*. A les cavalleries, els senyors nomenaven batles, els quals exercien funcions judicials i tributàries, com cobrar alous, censals i delmes. A la part reial, es nomenava un batle encarregat de defensar, principalment, els drets econòmics del monarca. Foren batles reials del terme Guillem Pi (1247), Joan de Ripoll (1259), Pere Calderó (1263-64), Pere Jaume (1272), Ramon Suau (1286) i Vidal Catany (1297). El 1260, consta l'existència d'una quinzena de cases, més o menys agrupades, on podien viure unes 75 persones. A les cases disseminades d'alqueries i rafals se n'allotjaven unes 300. Entre aquesta població, hi havia alguns jueus, captius musulmans i conversos. Felanitx es consolidà amb la política de formació de viles de Jaume II de Mallorca. El 1300, aquest monarca atorgà carta de poblament a la vila, que es regiria amb quatre jurats i dotze consellers. La vila s'expandí amb l'establiment de l'alqueria de Canalitx. El 1343, es computaren 240 focs, equivalents a 960 habitants, quantitat que minvà el 1350 a 196 focs (784 persones) a causa de la pesta negra (1348) i de la guerra del 1349. Aquesta recessió demogràfica s'aguditzà amb l'emigració cap a Sardenya, sobretot cap a l'Alguer, afavorida per certs privilegis que es concedien a aquells que s'hi domiciliassin. El castell de Santueri fou una de les principals fortaleses defensives de la Mallorca medieval. Propietat de la corona des del 1231, la seva guarnició s'encarregava principalment de la protecció de la costa llevantina de Mallorca. La invasió de Mallorca (1285)

↑ Felanitx, restes d'una casa medieval del carrer del Campet

per Alfons el *Liberal* féu que s'hi refugiassin els lleials a Jaume II de Mallorca, fins que es rendiren per mediació d'Asbert de Mediona. Quan el rei Pere el *Cerimoniós* s'apoderà de Mallorca (1343), el castell de Santueri es rendí al cavaller Felip de Boïl i el consell extraordinari de Felanitx envià Romeu Manresa i Berenguer Sunyer a retre homenatge al rei. A partir del seu regnat, els batles reials de Felanitx foren elegits, anualment, entre les persones destacades del terme. El 1363, excepcionalment, en fou nomenant Pere Cerveró, de Campos, i, l'any següent, Francesc Moix, de Manacor. Durant els primers decennis del s XIV, es plantejaren diverses discussions, entorn a la jurisdicció de la vila de Felanitx, entre Guillem Valentí Ses Torres i el batle reial. El 1349, Pere *el Cerimoniós* ordenà que la jurisdicció sobre la vila s'exercís *in solidum* entre amb-

↓ Felanitx, molins del Turó des Penjats

BATLES s XX

Antoni Cruelles Rovira	1899
Guillem Binimelis Oliver	1901
Joan Valls de Padrines	1903
Bartomeu Huguet Esteva	1904
Guillem Puig Tauler	1906
Joan Caldentey Suau	1910
Guillem Puig Tauler	1912
Joan Caldentey Suau	1914
Salvador Valls de Padrines Pou	1918
Guillem Perelló Santandreu	1920
Nicolau Bordoy Nadal	1922
Baltasar Nicolau Artigues	1923
Antoni Rigo Sagrera	1923
Baltasar Nicolau Artigues	1930
Salvador Valls de Padrines Pou	1931
Pere Oliver Domenge	1931
Sebastià Puig Albons	1934
Jaume Nadal Binimelis	1934
Joan Lladó Martorell	1935
Pere Oliver Domenge	1936
Joan Falcó Oliver	1936
Manuel Oliver Puig	1936
Antoni Obrador Caldentey	1938
Miquel Antich Adrover	1949
Jaume Munar Prohens	1960
Jaume Oliver Oliver	1971
Andreu Manresa Andreu	1972
Pere Mesquida Obrador	1979
Cosme Oliver Monserrat	1987

↑ Felanitx, placa commemorativa de la fundació de la ciutat pel rei Jaume II

dues parts. Cada una elegiria en anys alterns un batle, nomenat del pariatge. El 1370, sorgiren conflictes de competències sobre l'aigua de la font i dels abeuradors entre el batle reial, els jurats de la Universitat i el mostassaf. Al llarg del s XIV, es produïren diferents incursions corsàries, per la qual cosa s'instal·là a la costa un servei de talaiers i d'escoltes i es proveí d'armes els seus habitants. Amb motiu de la guerra del 1420-26 amb els genovesos, es reforçà la guarnició del castell de Santueri. Al llarg del s XV, els pirates de Barbaria continuaven essent un perill constant amb les seves incursions. Capturaren diversos felanitxers, que foren rescatats a través de la recaptació d'almoines. Felanitx va jugar un paper important en les lluites entre forans i ciutadans. A l'assalt al Call de Palma (1391), hi participaren, entre altres felanitxers, Berenguer Alguer, Guillem Fuster, Moran Pi, Pere Sard i Pere Vicenç. A la Revolta Forana (1450-52), hi tengueren una participació activa diversos felanitxers. Reberen la visita de Guillem Nadal, de Manacor, que els informà de l'abolició dels imposts de la cisa de la carn i del quint del vi. Foren representats a totes les reunions per diverses persones, entre les quals destacaren Cristòfol Alguer, Bartomeu Ferrando, Bernat Oliver, Antoni Soler i Pere Truiol. Aquest es distingí com a partidari de la ciutat i, durant la lluita, fou perseguit pels seus paisans i hagué de fugir de Mallorca. L'aixecament forà fou durament reprimit, els seus caps visibles, executats, els seus béns, confiscats. El 1490, s'establí, per a l'administració de la vila, que sempre sortissin dos jurats de mà major i dos de mà menor. El 1491, el lloctinent general anà a Felanitx per capturar alguns bandejats, que s'amagaven a les seves contrades. El 1494, la pesta d'en Boga afectà el terme, però malgrat els períodes de guerra, de pesta i de fam, la vila va créixer cap al camí de Manacor (s XV), el de Campos i el de Santanyí (s XVI) i cap al convent de Sant Agustí (s XVII). El 1585, arribà als 4.199 habitants. A principis del s XVI, persistia un litigi entre la vila i la família Ferrandell sobre la propietat de certa part de l'aigua de la font. Quan, el 1515, la ciutat de Bugia (Algèria) es veié amenaçada pel corsari Barba-rossa, es realitzà un cens general de les milícies. A Felanitx, es comptabilitzaren 277 homes d'armes, amb 294 llances, 232 espases, 88 rodelles, 45 ballestes, 40 cuirasses i 32 pavesos. A les Germanies (1521-23), hi participaren la majoria dels felanitxers. Entre els agermanats, hi hagué gent rica, com els Andreu, els Artigues, Jaume Ballester, Joan Companyó i Nicolau Truiol de Tortitx. El notari Carles Gaià formà part de la tretzena constituïda a Palma per dirigir el moviment. El castell de Santueri va romandre fidel al rei Carles I i serví de refugi segur als mascarats contraris a la Germania. Quan s'executà el cap agermanat, Joan Crespí (1521), aquest fou substituït pel felanitxer Joanot Colom. El 1522, Onofre Ferrandell fou nomenat batle quan acudí a Alcúdia per fer acte d'acatament al virrei Miguel de Gurrea. A la batalla del Rafalgarcés (1522), en la qual l'exèrcit agermanat fou derrotat, hi prengueren part 30 habitants del municipi. Deu felanitxers agermanats foren sentenciats a mort, altres a galeres o sofriren confiscació de béns. La major part varen esser condemnats a una multa o composició pecuniària, segons la culpa i les propietats posseïdes. El 1564, davant l'amenaça dels pirates turcs i barbarescs, el consell decidí de canviar la talaia de Sant Salvador a es Babot. Al mateix temps, la pressió corsària determinà que les autoritats armassin Portocolom d'una torre de vigilància (1571), destruïda el 1919. Aquesta es veié reforçada amb les torres de les possessions des Babot, Horta d'Amunt, Horta d'Avall i Portocolom. L'enginyer Jacob Paleazzo —Fratin— visità el castell de Santueri (1575) per planificar-ne l'habilitació com a refugi de la gent no apta per a les armes. El virrei Lluís Vic i Manri-

↓ Felanitx, carrer del rei Jaume I

que de Lara inspeccionà la zona de Felanitx i hi trobà 582 homes d'armes amb una ferramenta composta de 211 peces per a la seva defensa (1585). Entre el 1588 i el 1589, mossèn Jaume Pou residí a la cort del rei Felip II per gestionar diversos negocis de la vila relacionats amb el plet sobre l'alou del senyor Pere de Pacs. Durant quasi tota la segona meitat del s XVI, els jurats de Felanitx pledejaren amb els de Manacor sobre les fites entre els dos termes. Els felanitxers defensaven que una part de la possessió des Fangar pertanyia a Felanitx, mentre els manacorins pretenien que tota formàs part del seu terme. El 1591, el batle demanà als jurats que li proporcionassin una casa per fer les funcions de presó. L'any següent, els jurats en concertaren la construcció, amb Antoni Maimó, per 50 lliures. Jurats i consellers deciciren de construir una sala de consell (1612) i, el 1637, s'hi reuniren per primera vegada. A la segona meitat del s XVII, la Universitat i la carnisseria quedaren unides en un mateix edifici. Pel que fa a la defensa, continuaven els assalts corsaris, com el del 1633, quan Pere Joan Mesquida s'enfrontà a un grup de turcs desembarcats de cinc galiotes. Aquests atacs determinaren que les autoritats augmentassin la capacitat logística de la torre de Portocolom i instal·lassin guardes extraordinàries a s'Algar, al Ras i a cala Ferrera. A mitjan s XVII, com a conseqüència de la persecució general dels bandejats, el comte de Montenegro fou nomenat capità de la vila. El 1664, es produí una lluita, al voltants d'Albocàsser, en la qual morí el bandejat Pere Gelabert —Duquet—, de Sineu. El 1680, davant el temor d'un desembarcament de tropes franceses a les costes de Felanitx, es traslladaren a la vila el comte de Santa Maria de Formiguera, alguns dels jurats de Palma i altres cavallers. Aquests organitzaren un gran desplegament d'homes d'armes, que costà a la vila 789 lliures. Entre el 1701 i el 1702, amb la finalitat d'abastir d'aigua al poble, es va construir un conducte per dur l'aigua de la sínia de Pacs als dos pous i a uns safareigs de la plaça de s'Arraval. Durant la Guerra de Successió (1702-15), l'esquadra francesa de Felip V, amb 12.000 homes, desembarcà a cala Llonga (1715). Les tropes manades pel cavaller d'Aspheld es dirigiren a Calonge, on toparen amb un grup de felanitxers armats, que foren derrotats. Després d'aquest encontre, els francesos avançaren sense dificultats fins a la vila i acamparen darrera el convent de Sant Agustí. Quan tota Mallorca restà sotmesa a Felip V, foren detenguts Bernat Bordoi, l'escultor Pere Joan Codonyer, el prevere Antoni Obrador, Joan Obrador i Joan Vadell. Respecte a l'administració, arran del Decret de Nova Planta (1715), l'Ajuntament quedà constituït per un batle i quatre regidors nomenats pel capità general i la Reial Audiència (1718). L'Ajuntament s'amplià amb la introducció de

→ Felanitx, font de Santa Margalida

↓ Felanitx, torre des Pintor Moix

dos diputats del comú i un síndic personer, elegits pels gremis i altres compromissaris (1766). Al llarg del s XVIII, la presència de soldats fou constant. A començaments del regnat de Felip V, s'hi establiren tres companyies de dragons a cavall. El 1740, arribaren 800 soldats granaders del regiment de la Corona, els quals hi estigueren onze mesos fins que partiren cap a Itàlia a causa de la Guerra de Successió d'Àustria (1740-48). El 1773, se n'anaren els dragons del regiment d'Almansa i vengueren els del de Numància. La major part d'aquests soldats eren estrangers. La seva presència a Felanitx provocà a vegades conflictes a causa de furts pel camp i de disputes amb paisans. La situació arribà a un límit insostenible (1774) i el batle es queixà al comandant dels abusos dels dragons. Aquest donà part a la Reial Audiència i el capità general féu traslladar els soldats a Manacor. Al llarg del s XVIII, prosseguiren els atacs corsaris contra les costes felanitxeres, per la qual cosa foren enviades, des de Palma, 50 armes de foc —escopetes i fusells— (1753). Les pestes que sofrí Mallorca el 1744-45 i el 1754 suposaren al terme la mort de 512 persones majors i de 265 de menors de set anys. Així i tot, la població augmentà durant el s XVIII, de tal manera que el 1784, Felanitx era el tercer terme més poblat de Mallorca, amb 7.070 habitants, només per darrera de Palma i de Manacor. Durant la conquesta espanyola de Menorca (1782), a través de Portocolom arribaven plecs de notícies i demandes de reforços per al capità general de Mallorca. El 1782, desembarcà a Portocolom el comandant general de Menorca Juan Silva —comte de Cifuentes—, en ser nomenat pel rei Carles III capità general de Mallorca. Durant la Guerra del Francès (1808-14), el poble de Felanitx contribuí amb nombrosos donatius i imposts extraordinaris. El comú de preveres donà 200 reials per al vestuari de l'exèrcit, així com 44 llànties d'argent de l'església parroquial, del convent de Sant Agustí i de Sant Salvador. A la vila s'organitzaren les milícies urbanes i Ferran Truiols i Lluís Moragues en foren nomenats capitans. A finals del 1808, desembarcà al port de Felanitx el comte d'Aiamans, que venia a Mallorca com a representant de la Junta Suprema de Cadis. Pel que fa a l'administració, el 1812, l'Ajuntament s'organitzà segons el sistema constitucional i quedà compost per un primer batle, un segon batle, vuit regidors i dos síndics procuradors, els quals foren elegits per desset compromissaris. Durant el Trienni Liberal (1820-23), l'Ajuntament Constitucional prohibí a l'única monja trinitària que quedava de vestir en públic l'hàbit religiós i desterrà del poble un llec agustí exclaustrat per haver parlat contra la Constitució. Es designaren dos regidors perquè anassin a escoltar la predicació del rector i comprovassin si explicava degudament la constitució als fidels. Quan fou restablert el sistema absolutista (1823), tots els constitucionals foren destituïts dels seus càrrecs oficials i obligats a retre comptes de la seva gestió. Se suprimí la milícia nacional i s'organitzà la reialista. L'Ajuntament intentà d'adobar el conducte de la sínia de Pacs, però s'hi oposà la comtessa de Peralada (1828), que n'era propietària, i no s'aconseguí que fos de domini públic fins al 1834. Segons una relació feta el 1824 pels absolutistes, els liberals felanitxers eren 230 homes i 40 dones. El 1825, la política caciquista d'Antoni Planes i el fet que empresonàs un grup de reialistes pertanyents a famílies benestants del poble provocaren la seva substitució. Amb la pujada al tron d'Isabel II (1833), es produí el triomf dels constitucionals. Aquests es dividiren en dues faccions, una de moderada i l'altra de més progressista, que lluitaren entre elles. A Felanitx, els moderats predominaren clarament. El 1833, amb motiu de l'alçament del pretendent Carles, varen esser detengudes onze persones simpatitzants de la causa carlina. Després de l'aixecament carlí de Manacor (1835), la Milícia Nacional de Felanitx capturà sis fugitius, entre els quals hi havia el capitost Bartomeu Riera —Tafal—. El rector Sebastià Serra fou desterrat del municipi i s'embarcà cap a França. Entre el 1846 i el 1864, Felanitx constituí un districte electoral que incloïa també Algaida, Campos, Llucmajor, Porreres, Santanyí i ses Salines. El 1846, fou elegit diputat per Felanitx el moderat Ferran Cotoner Chacón. El 1850, sortí elecle Josep Salvà Munar, del Partit Moderat, que fou reelegit el 1851 i el 1853. A les eleccions del 1857, va guanyar el conservador Joan Burguès Safortesa. El 1854, l'Ajuntament, en mans del Partit Moderat, s'adherí al pronunciament progressis-

↑ Felanitx, capelleta al carrer d'Espanyol

↓ Felanitx, casa modernista del carrer de Nunó Sanç

felanitx

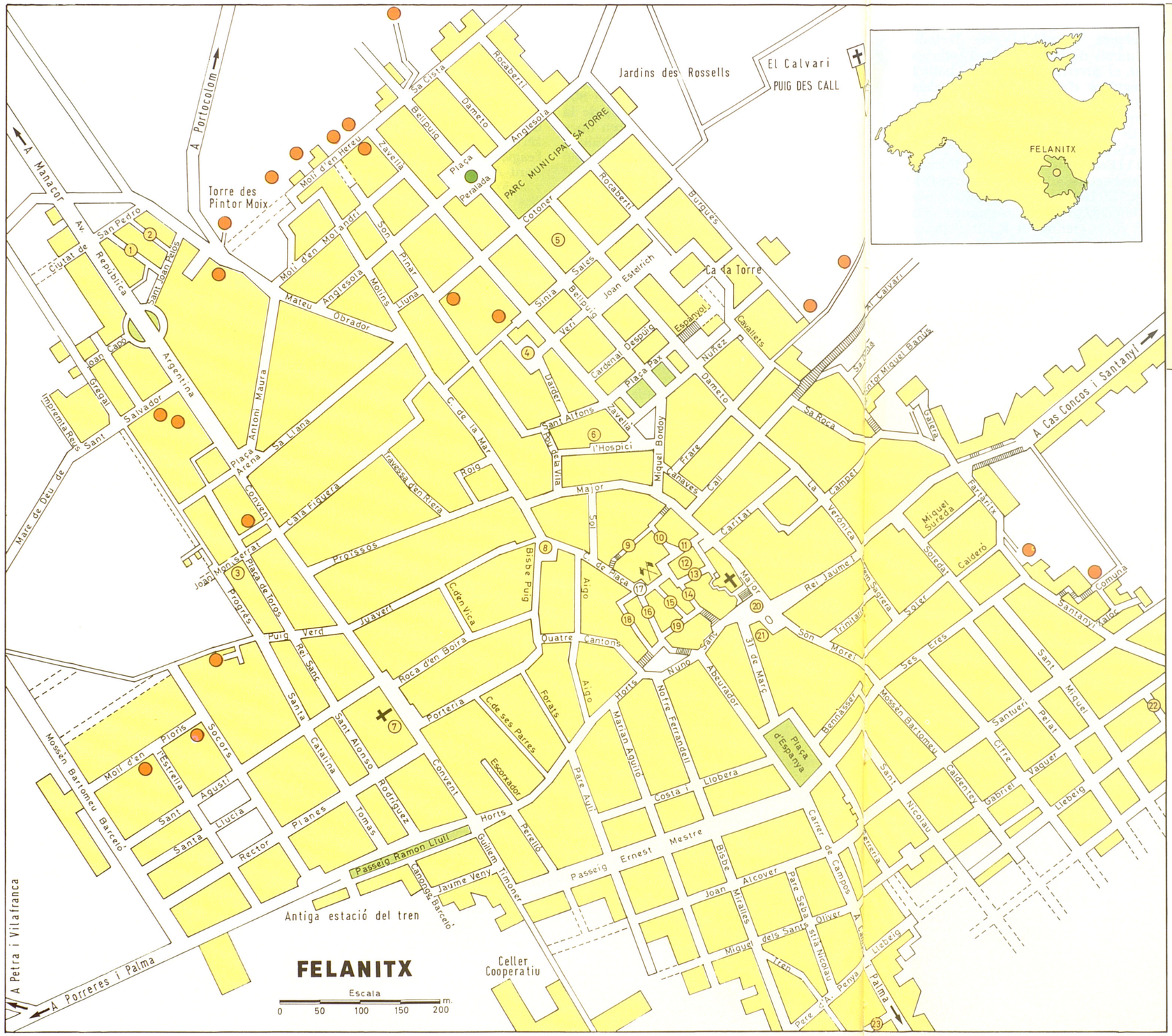

1 Carrer de la Germandat Cristiana
2 Pas des Vent
3 Plaça de Toros
4 Plaça de Mossèn Cosme Bauçà
5 Col·legi d'EGB Joan Capó
6 Església de Sant Alfons
7 Convent de Sant Agustí
8 Plaça de s'Arraval
9 Carrer des Sitjar
10 Carrer de sa Bastera
11 Carrer de Jordi Sabet
12 Mercat
13 Carrer de s'Alou
14 Carrer del Pare Catany
15 Carrer d'en Reus
16 Carrer des Castellet
17 Plaça de la Constitució
18 Carrer des Badaluc
19 Carrer d'en Pisà
20 Plaça de la font de Santa Margalida
21 Casa Municipal de Cultura
22 Carrer de Migjorn
23 Carrer de sa Mola
Molí

ta del general O'Donnell. Des del 1856, els partits polítics que es disputaren el poder a Felanitx foren el Partit Moderat, dirigit pels germans Vidal, i la Unió Liberal, encapçalada per Miquel Carrió i formada per antics moderats i antics progressistes. Foren elegits diputats pel districte de Felanitx Ramon Cerutti (1858) i Miquel Rosselló Cervera (1863 i 1864), ambdós de la Unió Liberal. El 1863, els moderats fundaren el casino El Porvernir i els liberals, el casino La Joventut. Durant el sexenni revolucionari, liberals, moderats i republicans es disputaren el poder. El 1869, es fundà l'Associació de Catòlics de Felanitx. El 1873, foren batles Julià Suau i Bartomeu Alzamora. Aquest mateix any s'organitzà un batalló de voluntaris de la llibertat i Julià Suau fou elegit diputat a Corts. El 1873, l'Ajuntament intentà la creació d'una població a *Portocolom* (→) per tal de fomentar el comerç i sol·licità permís del govern per traçar-ne el pla i fer les expropiacions necessàries. Amb el canvi de règim (1874), aquest projecte quedà momentàniament paralitzat, però cap al 1877 sorgí el nucli de sa Capella o sa Colònia i, el 1880, el de sa Duana. Amb la Restauració (1874), es constituí el nou Partit Conservador, format per moderats i membres de la Unió Liberal, que detentà l'Ajuntament. El 1880, s'organitzà el Partit Liberal Fusionista, format pels elements monàrquics més progressistes, els quals aconseguiren el govern de l'Ajuntament entre el 1881 i el 1887. Durant el s XIX, la població experimentà un notable creixement i passà de 9.313 habitants (1838) a 10.242 (1855) i a 12.053 (1887). Aquests increments foren possibles a causa del floriment de l'agricultura i, sobretot, del comerç del vi. A finals de segle, la població minvà fins a 11.558 habitants, a causa de la crisi provocada per la fil·loxera i de l'emigració, sobretot a Amèrica Llatina. El 2 de novembre del 1886, la reina regent Maria Cristina firmà el decret de concessió del títol de ciutat a Felanitx. Aquest fet la convertí en la tercera de les poblacions de Mallorca, després de Palma i Alcúdia, que l'ostentava. La ciutat cresqué amb els

↓ Felanitx, edifici de la Fundació Cosme Bauçà

← Felanitx, església de Sant Alfons

eixamples de sa Torre i de ses Eres. El 1897, a més de la vila, destacaven els petits nuclis de can Alou, Cas Concos, Marina i Sant Isidre, Portocolom i cas Verros. A finals del s XIX, hi havia quatre partits a l'Ajuntament de Felanitx, conservadors, liberals, mauristes i republicans. Entre el 1901 i el 1905, es fundaren una sèrie de societats d'assistència i ajuda mútua, com La Protectora. En aquesta època sorgiren també les primeres organitzacions obreres, com el Centre de Picapedrers (1901) i la Unió Obrera (1909). El 1903, els mauristes s'uniren amb els conservadors i formaren un sol partit conservador, que obtengué quasi sempre majoria a l'Ajuntament. El 1911, els republicans aconseguiren dos regidors. Durant aquests mateixos anys, es constituïren la Joventut Conservadora i la Joventut Liberal. El 1920, l'Ajuntament rebé el tractament d'excel·lentíssim i la ciutat, el títol de molt lleial, pel bon tracte que donà a les tropes dels regiments de Palma i Inca, les quals havien anat a Felanitx de maniobres. Aquest mateix any, es fundaren la Federació Catòlica Obrera, que comprenia diferents oficis, la Unió Industrial, constituïda pels patrons, i la Lliga de Propietaris. Aquesta formà una espècie de cooperativa per evitar intermediaris o revenedors de productes agrícoles. A les eleccions municipals del 1920, resultaren elegits dos candidats obrers. Durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-30), Antoni Rigo fou nomenat batle i s'organitzà el partit la Unió Patriòtica. El 1930, el Partit Liberal es reorganitzà i se'n separaren alguns membres destacats, que implantaren la Unió Republicana. A les eleccions municipals del 12 d'abril del 1931, quedaren empatats els liberals amb els conservadors i els regionalistes. En proclamar-se la II República (1931-36) una comissió gestora designada pel nou govern republicà prengué possessió de l'Ajuntament. A les eleccions municipals de maig del 1931, els republicans federals obtengueren la majoria amb tretze regidors i Pere Oliver Domenge fou elegit batle. Excepte en aquestes eleccions, durant la II República es va mantenir un clar predomini dretà. El 1932, s'organitzà una cooperativa de treballadors que agrupava alguns picapedrers, ferrers, fusters i llanterners i que subsistí fins al 1971. El 1933, es presentaren units a les eleccions a diputats els partits de dreta i centre, que a Felanitx obtengueren 3.255 vots, mentre que els d'esquerra n'aconseguiren 1.949. Aquest mateix any, es fundà la Mútua Felanitxera d'Accidents de Treball. Amb motiu de la revolució d'Astúries (1934), el govern suspengué el batle i els regidors d'esquerra, alguns dels quals varen esser detenguts. A l'Ajuntament es constituí una comissió gestora de centre-dreta. Aquest mateix any, s'organitzaren la Falange Espanyola i l'Esquerra Republicana Balear, a la qual estava adscrit Pere Oliver Domenge. El 1936, a les eleccions generals, la coalició de dretes guanyà amb 4.056 vots, mentre el Front Popular n'obtengué 1.821. Aquest estava compost, a Felanitx, per l'Esquerra Republicana, la Unió Republicana, la Joventut d'Esquerra i l'Agrupació Socialista local del Partit Socialista Obrer Espanyol. El mateix any, el govern ordenà la reposició de l'Ajuntament suspès el 1934. Arran de l'inici de la Guerra Civil, la guàrdia civil proclamà l'estat de guerra i Joan Falcó Oliver fou nomenat batle. S'organitzaren una milícia ciutadana i una de Falange, que acudiren a repel·lir el desembarc republicà a la zona de Portocristo (agost-setembre del 1936). Només restaren a la ciutat els milicians de més edat que temien un desembarcament a Portocolom i improvisaren, en el Collet, la defensa de la ciutat amb un centenar d'escopetes (17 d'agost). Alguns dies després, hi hagué una incursió aèria que llançà bombes de poca potència damunt la ciutat i als voltants de Sant Salvador. Varen esser detengudes, en diverses ocasions,

↓ Felanitx, carrer de la Mar

↑ Felanitx, cases i aljub d'en Mel

unes seixanta persones d'esquerres. D'aquestes, dotze foren empresonades arran de la fugida amb barca des de Portocolom d'un grup de carabiners i del batle republicà. Mentre Joan Falcó Oliver fou batle, aturà la repressió indiscriminada (juliol-novembre del 1936), però, quan dimití i fou substituït per Manuel Puig, es produïren tretze morts. El juliol del 1938, fou afusellat el jutge de pau, Pere Reus Bordoy. Es mobilitzaren les quintes del 1927 fins al 1941 i s'improvisà un quarter on residí un batalló d'infanteria. El 1938, es constituí a l'Ajuntament una nova comissió gestora, encapçalada per Antoni Obrador Caldentey. Acabada la guerra (1939), s'inaugurà un monument als 34 morts en el bàndol nacional. El 1944, s'establí una agència comarcal de l'Institut Nacional de Previsió i començà la inscripció massiva a l'assegurança de malatia i pensió de vellesa. El 1946, es constituí la Germandat Cristiana Obrera. Amb la restauració de la democràcia, la dreta obtengué (1977) una clara majoria (71% dels vots) sobre l'esquerra (29%). Aquest predomini s'ha mantengut en totes les eleccions generals (1991). El 1989, els conservadors aconseguiren un 62% dels vots i l'esquerra un 38%. La dreta local s'ha estructurat successivament entorn de la Unió del Centre Democràtic (1977), la *Unió Felanitxera* (→) (1983), el Partit Demòcrata Popular (1987) i el Partit Popular (1989). Aquests partits han ocupat des d'aleshores el poder municipal. Una part de l'esquerra s'ha organitzat entorn del Partit Socialista Obrer Espanyol, que, des del 1983, té representació a l'Ajuntament i obté els seus millors resultats a les generals (33% dels vots el 1986). A les locals i a les autonòmiques han tengut importància els nacionalistes d'esquerra. Aquests, el 1979, s'organitzaren entorn d'una *Candidatura Democràtica Independent* (←) i, el 1987, entorn de *Coloms a la Sala* (←) que es presentà amb el suport legal del Partit Socialista de Mallorca. Aquest, a les autonòmiques, obtengué prop del 5% dels vots. Les opcions de centre no s'han arribat a consolidar, si bé el Centre Democràtic i Social va treure prop del 10% dels vots a les generals del 1986 i del 1989 i Unió Mallorquina obtengué el 17% dels vots a les autonòmiques del 1983. Quant a l'evolució de la població el s XX, es produí un lent creixement fins al 1960. Durant el primer quart del segle hi hagué una important emigració cap a Amèrica del Sud. A les dècades dels anys 40 i 50, la demanda de mà d'obra per part de les mines de Firella determinà un fort corrent migratori procedent de Múrcia i Albacete. A partir del 1960 i fins al 1973, la població va créixer molt, a conseqüència del turisme de masses i de l'arribada d'un nou contingent d'immigrants. Aquests provenien de la Península, sobretot d'Orellana la Vieja (Badajoz) i treballaren fonamentalment en el sector de la construcció. Des del 1974 fins al 1983, el creixement de la població disminuí en un 4,6%, com a conseqüència de la minva del nombre d'immigrants. Entre el 1984 i el 1990, la tendència fou positiva gràcies a una certa recuperació econòmica del poble, vinculada sobretot al turisme i a una sèrie de petites indústries.

ECONOMIA

L'abundant nombre de jaciments arqueològics, al terme de Felanitx, indiquen l'existència d'una agricultura i d'una ramaderia productiva, ja des de la Prehistòria. A partir de l'època romana s'hi consolidà la ramaderia i la trilogia mediterrània, principalment el cultiu dels cereals i la vinya. Durant el període islàmic, s'hi desenvolupà

↓ Felanitx, cisterna i cases de Turtitx

↑ Felanitx, creu del camí de Son Negre

l'horticultura, mitjançant alqueries i rafals. Després de la Conquesta catalana (1229), l'agricultura fou l'única ocupació dels seus pobladors. Els principals productes que s'hi produïen eren blat, ordi, civada, llegum, vi, oli, lli i cànem. El 1254, l'extensa alqueria de *Mancorme Abiniara* fou establida a Bernat Carrera a delme de cànem, lli, pa i vi. La resta d'alqueries ho foren a delme o a delme i tasca. A mitjan s XIII, es va estendre el cultiu de la vinya, com ho demostra el fet que, el 1263, Guillem Portocolom demanàs permís al lloctinent reial per a plantar sis quarterades de vinya a la possessió que tenia en alou del rei. Tot i que predominava el latifundisme, hi ha constància de petites parcel·les especialment vora la vila. També adquirí una certa importància la producció de cera i de mel d'abella. A principis del s XIV, eren freqüents les adquisicions de terres per part de ciutadans. El blat era un dels principals cultius, però així i tot molts d'anys escassejava i era necessari importar-lo d'altres bandes de Mallorca i, fins i tot, de fora de l'Illa. Al llarg del s XIV, són testimonis de la producció de vi del terme cups i cellers, objecte de contractes i testaments. El 1399, l'import anual del sisè del vi, que era encantat a Ciutat pels jurats de Mallorca, fou assignat a Bernat ses Eres per 202 lliures. Quant al bestiar, era molt abundant i divers i s'exportava carn a Palma. Era freqüent formar societat per tenir junts els bestiars i estalviar despeses de guardians. El s XIV, es troba també documentada l'existència d'un sector artesanal format per fusters, ferrers, gerrers i teixidors. La depressió econòmica del s XV, fruit de la crisi generalitzada, es manifestà en la disminució de la producció cerealícola, per la qual cosa els jurats de Felanitx hagueren d'importar blat sovint. La crisi afectà especialment els propietaris, fortament gravats amb delmes, tasques i censals. Així, es produí la venda de moltes terres, que tot seguit els compradors establien a cens als mateixos que les havien venudes. D'altra banda, també es conreava la vinya, encara que en quantitat molt inferior als cereals i l'hortalissa. Al llarg del s XV, molts d'homes i dones del terme eren contractats per collir olives a Sóller i a Valldemossa. La ramaderia fou un factor fonamental de l'economia. Es produïa gran quantitat de carn, llana i formatge, productes venuts en part a Palma, i possessions, com la de s'Horta d'en Berard, destacaven pel seu gran nombre d'animals. A l'estim general del 1578, els béns immobles estaven valorats en 263.817 lliures, 38.017 de les quals corresponien a les cases i trasts de dins la vila i 225.800, a les terres i cases de foravila. D'aquestes propietats, tan sols un 4,8% del total estava en mans de persones residents a Palma. Els béns immobles estaven repartits entre 690 posseïdors, el 60% dels quals no superaven les 150 lliures i la seva riquesa immobiliària representava tan sols el 10% del total. La terra era conreada directament pels propietaris a les 903 petites finques rústiques, a les 57 possessions mitjanceres i a les 32 grans possessions, encara que en aquests darrers casos cal constatar l'ajuda de

↑ Felanitx, carrer d'en Reus

missatges i jornalers. D'altres eren llogades per un espai de cinc anys, mentre que el contracte a mitges era poc freqüent en el cultiu de la terra, però s'aplicava a l'explotació del bestiar. El 1579, jurats i consell sostengueren un plet, que durà fins a final del s XVI, pel darrer alou, que quedà reduït a una vintena. Durant el s XVI, la producció de blat augmentà a Felanitx en relació a la de Mallorca. Es donaren, però, diversos anys de carestia per falta de pluja, durant els quals els jurats establien la Botiga i, per proveir-la, com-

↓ Felanitx, carrer de Bellpuig

praven el gra del delme, el de particulars o l'importat pels jurats del Regne. Foren anys de fam el 1503, el 1506, el 1507, el 1580, el 1592 i el 1594. D'altra banda, els llegums encara eren escassos. Segons càlculs basats en el delme, en tot el terme es collien només unes 100 quarteres de faves, 50 de guixes, 5 de ciurons i 3 de llenties. En canvi, les vinyes, que fruïen de protecció fiscal per la insuficiència del vi produït a Mallorca, devien estar en expasió i, ja a la segona meitat del segle, està documentada l'existència de set cellers dins la vila. Quant al bestiar, durant el s XVI, era la segona producció de la vila. Hi havia 12.000 ovelles, 5.500 cabres, 1.030 bous i vaques, 800 porcs, 400 muls i mules, 210 egües i 65 cavalls. L'abundància d'ovelles i de cabres es deu a les facilitats del seu manteniment i als grans beneficis que se n'obtenien. Quant a l'artesania, Felanitx era un dels principals centres productors de teixits de llana de Mallorca. A la segona meitat del s XVI, hi havia a Felanitx desset paraires, quinze teixidors de lli, sis sastres, cinc picapedrers, quatre teixidors de llana, quatre fusters, tres ferrers, dos sabaters, un abaixador, un capeller, un gerrer, un candeler i un carnisser. Al llarg del s XVII, es produí una divisió o desmembració de les grans finques, alhora que l'excessiva càrrega que representaven delmes i tasques al rei féu que gran nombre d'extensions de terreny quedassin sense cultivar. Diverses vegades, els jurats tractaren d'aconseguir la reducció d'aquestes tasques. Augmentà el nombre de males anyades respecte al segle anterior i s'incrementà la producció de cultius alternatius al cereal, com les faves. La vinya també assolí una major importància. Així, entre el 1599 i el 1615, el seu cultiu augmentà en 45 quarterades (18%), com a conseqüència dels decrets reials que les declaraven exemptes de pagar delmes. El 1668, Felanitx tenia 5.562 ovelles, 2.182 cabres, 2.138 moltons i 622 crestats. El 1684, els paraires decidiren de formar un col·legi i una confraria a part de la de Palma, de la qual depenien fins aleshores. Durant el s XVIII, l'economia fou encara predominantment agrària. Degué conèixer l'estancament de la producció de cereal que es donà al conjunt de Mallorca durant aquest segle. Sovintejaren els anys de fam. Així, durant la Guerra de Successió (1704-14), hi hagué un motí a la vila, provocat per la manca de blat i queviures i, a conseqüència de la terrible fam del 1749, foren sembrades a Son Burguera vuit quarteres de faves per repartir-les entre la gent pobra. Pel contrari, la vinya experimentà un important creixement i Felanitx n'esdevengué el primer terme de Mallorca quant a producció de vi. El 1784, la producció anual era de 144.000 quartins de vi, 13.264 quarteres de blat, 9.701 d'ordi, 5.085 quarteres de civada, 4.204 quarteres de llegum, 1.200 quartans d'oli, 20 quintars de lli i 10 de cànem. Quant a la ra-

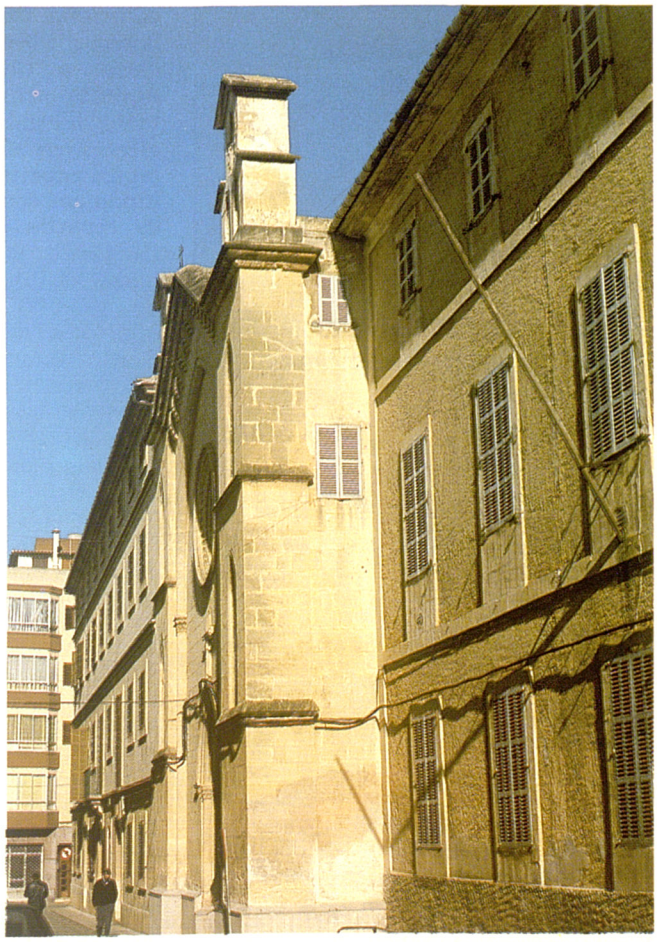

→ Felanitx, convent dels Teatins

↓ Felanitx, monument a la Immaculada, a la plaça d'Espanya, obra de Jaume Mir

CENS RAMADER
(caps)

Oví	13.363
Porcí	4.495
Boví	1.651
Caprí	502

ARBRES FRUITERS
(ocupació en hectàrees)

Ametlers	6.775
Albercoquers	2.909
Figueres	1.815
Garrovers	1.750
Tarongers	1.524
Pomeres	1.402
Llimoneres	951
Pereres	905
Mandariners	851
Pruneres	551
Melicotoners	501
Vinya	18
F. de moro	100
Cirerers	26

ALTRES

Farratges	2.626
Ordi	195
Civada	175
Llegum	147
Hortalisses	138
Blat	130
Patates	125
Blat/Índies	10

maderia, es comptabilitzaren 5.809 ovelles, 1.952 cabres i 366 bous. L'activitat artesanal es desenvolupava entorn dels 54 teixidors de lli, 20 fusters, devuit picapedrers, setze ferrers, onze teixidors de llana, deu gerrers, nou paraires i cinc sabaters (1784). La principal activitat industrial, però, fou la producció de vi i d'aiguardent. L'elaboració d'aquest producte experimentà un impuls amb l'arribada, a finals de segle, de l'abat Maurici Boyer, introductor de noves tècniques que en milloraren la destil·lació. El 1797, es disposava de més de 60 alambins per a la seva producció. L'exportació d'aiguardent esdevengué la principal activitat comercial. Era venut a la resta de Mallorca, a Menorca, sota dominació anglesa, a Cartagena i a Canàries. Aquesta activitat va decaure pel comerç il·legal que, des de Menorca, efectuaven els anglesos. El s XIX, Felanitx experimentà un gran desenvolupament econòmic. El 1835, el terme es repartia entre camps de conreu (50,42%), vinya (21,51%) i boscs (28,07%). Aquest any, la producció fou de 135.000 quartins de vi, 13.821 quarteres de blat, 13.170 quarteres d'ordi, 6.423 quarteres de civada, 5.610 quarteres de faves, 1.500 quarteres d'ametles i 623 quarteres de llegum. El 1846, es construïren 12 sínies, algunes prop de la vila, i s'intensificà el cultiu de la vinya. El 1887, n'hi havia 4.940 quarterades, que representaven la cinquena part de totes les de Mallorca. Durant el s XIX, la vinya fou el cultiu més important per a l'economia de la vila. Les possessions on abundava més eren Son Burguera, Son Valls i sa Mesquidassa. L'esplendor que generà aquest cultiu assolí el seu punt àlgid durant el període 1875-91, quan la fil·loxera atacà les vinyes franceses i començà la demanda massiva de vins espanyols. El 1891, però, la fil·loxera arribà a Felanitx. Es començaren a arrabassar moltes vinyes i, el 1897, en quedaren tan sols 2.000 hes. El resultat fou que moltes famílies caigueren en la misèria i es produí una emigració massiva cap a altres pobles de Mallorca i cap a Amèrica. Al llarg del s XIX, l'increment demogràfic va accentuar la pressió sobre la terra i la gran propietat retrocedí de forma constant. El 1863, les deu principals finques representaven el 19% del terme, mentre que el 81% restant estava dividit en 14.023 parcel·les pertanyents a 2.773 propietaris. La ramaderia reculà durant el s XIX, en gran part per la seva incompatibilitat amb el cultiu de la vinya i la producció de carn esdevengué insuficient per a les necessitats de la vila. El 1866, el cens ramader estava compost per 2.556 ovelles, 1.336 porcs, 888 ases, 824 muls, 464 cabres, 200 bous i 60 cavalls. El desenvolupament de l'agricultura generà un excedent de capital que s'invertí en una indústria bàsicament de productes agrícoles. Amb la qual cosa, Felanitx esdevengué un dels principals centres industrials de Mallorca. Entre el 1836 i el 1840, s'hi instal·laren 19 fàbriques d'aiguardent, amb una producció anual de 99.000 quartins i, a finals de segle, s'inaugurà una fàbrica de licors (*cremadillo*, canya). El 1846, el terme disposava de 33 molins de vent, sis tafones d'oli i dues fàbriques. El 1878, Bartomeu Sagrera —Serafí— fabricava èter sulfúric, cloroform i altres productes químics. Entre el 1880 i el 1890, Antoni Cruelles Rovira, batle de Felanitx del 1894 al 1895, instal·là la primera empresa dedicada a la producció de rajoles. El 1889, començà a funcionar, al barri de la Torre, una màquina de serrar i moldre, moguda per vapor. A la dècada dels noranta, hi havia dues fàbriques de xocolata, una de begudes refrescants, una de conserva de polpa d'albercoc, una de confiteria, una de sabó i una de pólvora. Paral·lelament,

↓ Felanitx, molí de n'Hereu

durant aquest segle, el comerç conegué una època d'auge. Els principals productes que exportà Felanitx foren el vi, l'aiguardent, el bessó d'ametlla, les garroves, el carbó, l'escorça de pi i els porcs. A la primera meitat del s XIX, Felanitx fou un focus actiu de contraban, sobretot de tabac. El 1854, el govern concedí al port de Felanitx l'habilitació per al comerç interior i de cabotatge amb el continent. A més, la important activitat fabril va permetre el desenvolupament d'una sèrie de societats comercials i financeres. El 1876, es fundà l'Ateneu d'Agricultura, Indústria i Comerç, el qual, l'any següent, fundà una caixa d'estalvis. D'aquesta sorgí (1882) la societat col·lectiva de crèdit *Lluís Planas i Companyia* (→). L'any següent, es constituí, amb un capital de 636.500 pessetes, el *Banc de Felanitx* (←). El 1897, fou fundada la societat de propietaris viticultors raó social Arnau i Companyia —Vinícola—. A la primera meitat del s XX, prosseguí l'activitat agrícola i ramadera amb lleugeres variacions. Al llarg del s XX, la gran propietat gairebé ha desaparegut. El 1960, la propietat rústica estava dividida entre 5.212 propietaris, un 91,15% dels quals posseïen parcel·les inferiors a les cinc hes. El 1974, les deu possessions més extenses significaven només un total de 1.815 hes, que representaven el 10,70% del terme. Divisions, parcel·lacions i vendes foren constants. Aquest any, el 75,26% de la contrada estava dedicada a conreus, mentre que garrigues i boscs en representaven el 24,74% restant. El cultiu de secà ocupava una extensió de 12.599 hes, amb un predomini de cereals, faves i vinya. El reguiu, que a principis del s XX es limitava al Clot des Pou de s'Horta i a alguns petits horts regats per sínies, augmentà fins a les 160 hes (1975), sembrades principalment amb alfals, hortalisses i tubercles. Des de principis del s XX fins a la dècada dels setanta, augmentà la plantació d'ametlers, albercoquers i vinya i disminuí la importància i l'extensió de la figuera i de l'olivera. La producció mitjana anual és de 7.000 tones de raïm, 3.046 d'ametles, 2.500 d'albercocs, 1.949 de garroves, 1.432 de faves, 1.315 de blat, 585 d'ordi i 585 de civada. El creixement de la superfície de reguiu ha anat paral·lel a l'augment del bestiar boví. L'engreix de porcs, des del 1917-18, era una bona font d'ingressos per als pagesos. El 1910, es constituí la *Caixa Rural d'Estalvis i Préstecs de Felantix* (←) que, el 1935, es va fusionar amb la Caixa de Pensions de Catalunya i Balears. Fins a la dècada dels trenta, s'exportaven a Barcelona conills, gallines, pollastres i ous, fruit de petites explotacions. El 1960, s'obrí una granja i un escorxador avícola, amb una producció diària de 63.000 ous i un milió de pollastres anual (1991). El 1982, un grup de 40 ramaders felanitxers fundaren la societat agrària de transformació Ramaders Agrupats. El 1991, es dedica a la cria de bestiar, la producció d'embotit i l'especejament d'unes 300 tones de carn. La indústria a Felanitx ha conegut, durant aquest segle, una important diversificació, encara que el sector alimentari continua essent el principal. El primer terç de segle, conegueren un cert desenvolupament la indústria tèxtil, la bijuteria i el calçat. Després de la crisi del període de 1936-52, en què la indústria es ressentí de la falta d'electricitat, han adquirit gran importància els sectors vinculats a la construcció i al turisme. La indústria del vi experimentà un gran impuls a partir del 1910, amb la creació de l'*Estació Enològica de Felanitx* (←). El 1919, fou fundat el *Celler Cooperatiu de Felanitx —es Sindicat—* (←), que es dedicava a la fabricació i a la venda de vi i que, des del 1989, pateix una greu crisi. El 1940, l'activitat vinícola s'incrementà amb l'obertura d'una empresa dedicada a l'elaboració de vi negre i rosat. La seva producció

↑ Felanitx, castell de Santueri

↓ Felanitx, plaça de la Font de Santa Margalida

↑ Felanitx, edifici de l'Estació Enològica

era de 450.000 litres (1990). La dècada dels cinquanta, s'inaugurà una empresa dedicada a l'elaboració de vinagre de vi de la zona que, el 1990, produí uns 150.000 litres anuals per al consum de Mallorca i Menorca. Cap al 1920, s'inaugurà una fàbrica de begudes refrescants. Des de l'inici de la dècada dels noranta, aquesta es dedica a la producció de sifons, que són distribuïts pel municipi i Calonge. El 1960, l'activitat vinícola augmentà la seva oferta amb l'obertura d'una altra indústria que, el 1980, deixà de produir. Cal destacar, així mateix, l'aparició de diverses indústries conserveres. Entre el 1900 i el 1913, s'obriren una sèrie de petites indústries de conserves de porc. A la dècada dels vuitanta, aquesta activitat s'anà desenvolupant i arribà a la producció d'unes 1.250 tones anuals per part de vuit empreses. A mitjan s XX, s'introduí la conserva d'albercoc, en substitució de la de polpa. Entre el 1950 i el 1955, es començà a produir formatge i brossat de llet de vaca i de cabra. La seva producció era d'unes 50 tones anuals (1990), destinades al consum de l'Illa. A finals de la dècada dels seixanta, s'inaugurà una fàbrica dedicada a la preparació de tàperes, amb una producció anual de 400 tones (1990). En el primer quart de s XX, els molins de vent anaren desapareixent i foren substituïts per farineres mogudes per vapor, gas pobre o electricitat. Fins a la dècada dels setanta, Felanitx disposà de tres empreses dedicades a la producció de farina per al consum interior de Mallorca. El 1975, s'instal·là una fàbrica de pinsos, amb una producció anual d'unes 30.000 tones (1990). Quant a la indústria tèxtil, el primer terç del s XX, hi havia cosidores de gipons per a les pageses i d'altres que cosien vestits d'home. El 1990, l'activitat tèxtil es concentrà entorn de dos tallers mecanitzats de confeció de roba — amb unes 60.000 unitats anuals—, un obrador de llenceria —amb unes 40.000 peces anuals— i dos de brodat a mà. La producció es destinà als mercats de les Balears i de la Península, encara que part de la de brodats anà a Sud-amèrica (1960-78). El 1913, s'instal·là una fàbrica de perles, una part de la qual es traslladà a Manacor i l'altra es va mantenir a Felanitx (1949). El 1990, la seva producció era de 150.000 collars. Entre el 1914 i el 1916, hi hagué una forta demanda de sabateria i cuiro, a causa de l'exportació als països en guerra. El 1921, es posà en funcionament una gran fàbrica de calçat, que desaparegué la segona meitat del s XX. Quant al turisme, a principis del s XX, existia ja una fonda, amb unes cinc places. En iniciar-se el turisme de masses a Mallorca (1960-70), s'inau-

↓ Detall del portal de l'Estació Enològica de Felanitx

↓ Felanitx, interior del Celler Cooperativa

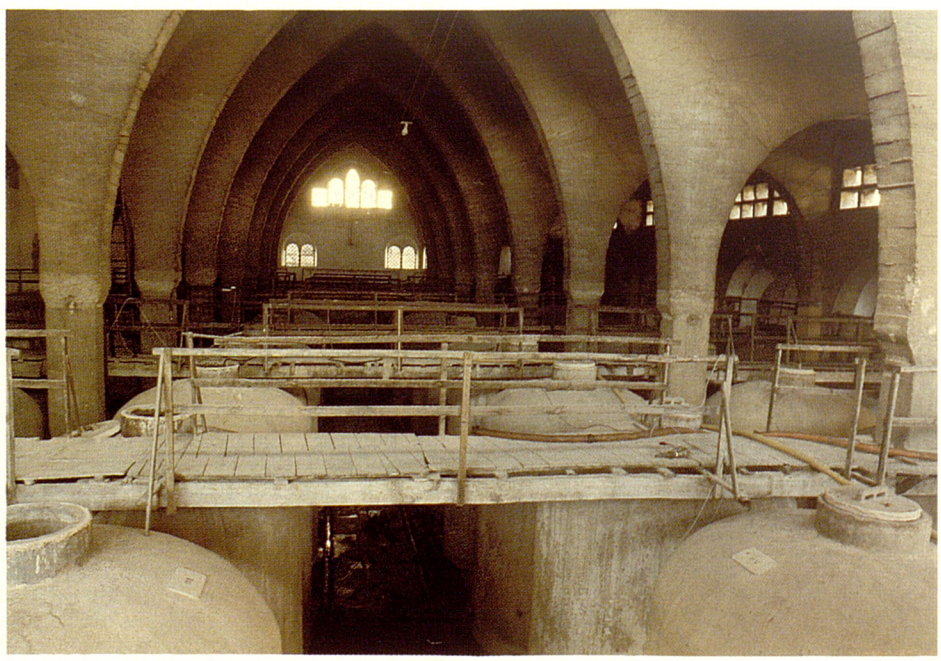

gurà el primer hotel a Portocolom (1963) i es començaren a construir una sèrie d'urbanitzacions a la costa. El terme municipal de Felanitx disposa (1991) de 2.397 places hoteleres, majoritàriament ocupades durant els mesos d'estiu. Paral·lelament, ha adquirit gran importància la producció de material per a la construcció, sobretot des del 1956. El 1918, s'inaugurà la primera fàbrica de ciment i, poc després, s'introduí el formigó de ciment i grava. El 1923, ja existien tres fàbriques de ciment mallorquí. El 1991, tan sols en queda una, que produeix unes 1.000 tones anuals. Al llarg de la dècada dels seixanta, s'instal·laren al terme una sèrie d'empreses dedicades a l'esmalt al foc sobre coure. Part de la seva producció es destina a l'exportació a Europa, EUA, Japó i països del golf Pèrsic. Cap al 1965, es començà a dur pedra calcària de Puigpunyent, per a preparar calç amarada. El 1990, la seva producció fou de 1.300 tones anuals destinades al mercat de l'Illa. El 1986, es començà a explotar una pedrera de marès vermell per a decoració. La segona meitat del s XX, s'obrí una fàbrica de lleixius, que va romandre en funcionament fins al 1980. Des del 1940 fins al 1959, s'exportà una considerable quantitat de lignit procedent de la mina de Firella. Des de finals del 1945, la producció artesanal de ceràmica artística decorada, que existia des del s XIX, ha rebut un nou impuls vinculat al turisme. A la dècada dels cinquanta, s'inicià la producció de materials gràfics i d'impressió. El 1983, s'establí a Felanitx una empresa especialitzada en fotografia d'hoteleria —única en el seu gènere a Mallorca—. El 1991, la seva producció es destina als mercats andalús, canari i illenc.

→ Felanitx, carrer Major

↓ Felanitx, entrada del Convent de les Trinitàries

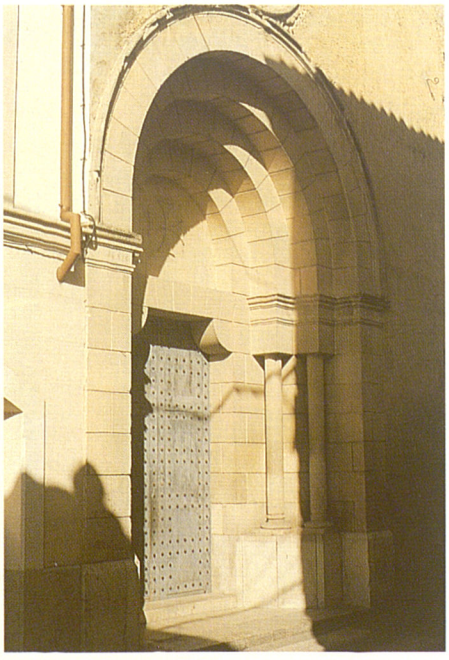

VIDA SOCIAL

El castell de Santueri és una de les edificacions més rellevants del patrimoni arquitectònic felanitxer. Fou aixecat durant l'època islàmica, tot i que s'hi féu una nova construcció medieval (1316). L'església parroquial apareix documentada per primera vegada sota l'advocació de santa Maria (1233), bé que sant Miquel n'és titular des del període 1362-76. Es bastí una primera edificació (s XIII), probablement sobre una antiga mesquita islàmica; una segona (s XIV), l'actual sala de la rectoria, en la qual es venera la imatge de la Mare de Déu del Sagrari (s XV); i una tercera, destruïda quan s'edificà el temple definitiu, de la qual només es conserva la capella de sant Francesc (1442), atribuïda a Guillem Sagrera. Les obres del quart temple, inclosos els bastiments del campanar i de l'escala que hi dóna accés, s'iniciaren a mitjan s XVI i continuaren de forma desigual fins al s XVII, encara que la capella del Roser fou reformada i ampliada (1727-30). L'interior, de tractament gòtic, té una planta rectangular d'una sola nau, set capelles laterals i una capçalera absidal tripartida. La coberta és de volta de creueria, encara que es féu ús de la de quart d'esfera a les capelles col·laterals. Respecte a la façana, té el portal principal renaixentista, mentre que el coronament del frontispici (1746) és del barroc tardà. El diumenge del Ram del 1844 s'enfonsà *sa timba* (→), catàstrofe que provocà 414 morts i uns 200 ferits. De mitjan s XIX són el bastiment de la sagristia (1865-68) i els portals de sant Pere o del carrer Major (1866) i el de sant Esteve o de n'Alou (1868). Destaquen, pel seu valor, una escultura de sant Sebastià, probablement del 1580; la talla de la Mare de Déu Morta (s XV o XVI) i el seu llit (s XVII); l'escultura de la Immaculada, obra de Joan Antoni Homs (1646); el retaule de sant Francesc Xavier (1735); les talles de sant Antoni (1747) i del beat Ramon Llull (1751), fetes per Gregorio Herrera; el retaule de sant Sebastià, construït per Josep Sastre (1763-70) i daurat i pintat per Gaspar Homs (1782-83); l'escultura de sant Miquel, obra de Joan Obrador (1782); el retaule de sant Josep, que hi fou col·locat el 1801

↑ Els cavallets de Felanitx

i que provenia de l'església dels jesuïtes de Monti-sion, de Porreres; i l'orgue dels germans Damià i Sebastià Caimari (1696-99). El 1991, al terme hi ha les parròquies de sant Miquel, de Felanitx (1233), de cas Concos des Cavaller (1934), de s'Horta (1935) i de Portocolom (1968), així com les vicaries de Son Valls, es Carritxó i Son Mesquida. La construcció del santuari de sant Salvador, sota l'advocació de Nostra Senyora, fou autoritzada per Pere el *Cerimoniós* amb motiu de la *pesta negra* (→) (1348). S'hi féu una nova construcció entre el 1707 i el 1716. La planta, de tractament barroc, és d'una sola nau amb quatre capelles laterals i coberta de volta de mig canó. L'hostatgeria, bastida el s XVIII, ha sofert reformes posteriors. Els ermitans de la congregació de sant Pau i de sant Antoni se n'han fet càrrec en el període entre 1824-51 i des del 1891. Són notables el retaule de la *Passio Imaginis*, fet de marès (1448-53), i l'escultura de la Mare de Déu, de finals del s XV. Quant al convent de sant Agustí, construït seguint solucions barroques, el claustre data del 1623-90 i l'església del 1646-71. El temple és de planta basilical, amb una sola nau, sis capelles laterals, capçalera absidal, cor i coberta de volta. L'edifici de l'Ajuntament fou construït entre el 1697 i el 1712. La seva fisonomia actual es deu a reformes (1885-92) i a ampliacions (1983). Un altre edifici és l'oratori del Calvari, situat al puig des Call, aixecat el 1851-56 i declarat públic el 1862. S'hi venera una escultura del sant Crist, beneïda el 1856. Finalment, destaquen, al puig de sant Salvador, els bastiments d'una creu de grans dimensions (1927), inicialment de ferro i aram, i de ciment des del 1957; i d'un monument a Crist Rei (1928-34), al mirador de Lluny. El 1602, s'instal·laren a la vila els pares agustins. Posseïen terres i elaboraven aiguardent, entre altres productes. Les lleis d'exclaustració feren que el convent romangués tancat (1821-23) i que els frares l'abandonassin definitivament (1835). L'església agustina fou declarada auxiliar de la parròquia (1843) i el conjunt edificat va esser venut per l'Estat (1844). La puixança de l'activitat eclesiàstica i religiosa s'hi reflectí, des del s XVIII, en la fundació de congregacions, que s'han expandit arreu de Mallorca, dedicades, sobretot, a l'ensenyament i a l'assistència a malalts i necessitats. Les filles de la Caritat de sant Vicenç de Paül (1798) hi varen ser fundades pel rector Antoni Roig Reixart. Després d'ocupar diferents cases, el 1813 s'instal·laren definitivament al convent del carrer Callet. Hi posseïren el noviciat (1866-1914) i hi edificaren un temple (1889-92) projectat per Pere d'Alcàntara Penya. El 1934, fundaren un nou convent al carrer de Mateu Obrador. Les germanes trinitàries hi foren fundades (1809) per iniciativa del religiós trinitari Miquel Ferrer Bauçà. Després d'habitar diferents cases, fundaren el convent definitiu al carrer de Morei (1823). Hi bastiren un oratori (1845), que fou enderrocat i reconstruït el 1917. Els religiosos teatins (1866), anomenats de sant Alfons Maria de Liguori fins al 1910, es constituïren inicialment com una associació de seglars fadrins, dirigida pels preveres Andreu Pou i Miquel Sureda Llull. Després d'ocupar diferents cases, el 1887, bastiren el convent definitiu al carrer de l'Hospici. L'oratori públic, dissenyat i construït per Pere d'Alcàntara Penya (1878-81), fou destinat inicialment als pobres de l'hospici. El 1903, aquests religiosos n'aconseguiren la propietat. La congregació de les teatines (1869), coneguda com de la Mare de Déu de la Providència fins al 1948, fou fundada per Miquel Sureda Llull. Després d'habitar diferents cases, s'instal·laren al convent del carrer Julivert, reformat entorn del 1920 i en el qual es bastí un oratori neogòtic (1923). Els germans Fossers de la Misericòrdia, que s'han instal·lat al cementeri municipal (1969), es dediquen fonamentalment a l'enterrament dels morts i al manteniment del recinte. Respecte a l'ensenyament, apareixen documentades per primera vegada les escoles de minyons i de segon grau (s XVI) i una mestra de minyones (a principis del s XVIII), dedicada a les primeres lletres. Al llarg del s XIX i començament del s XX, són nombroses les escoles subvencionades per l'Ajuntament i regides per mestres i monges trinitàries i de la caritat. El 1860, hi havia quatre escoles públiques, dues de nins i dues de nines; i tres de privades, una de parvulari i dues d'al·lots. Destaquen la creació del col·legi dels

↓ Felanitx, portal d'una antiga casa del carrer Major

↑ Felanitx, finestra de cas Cardenal Rossell

pares alfonsins —cas Llucs— (1866), per a al·lots; l'obertura de les escoles nocturnes de gramàtica i dibuix lineal per part de l'Ateneu d'Agricultura, Indústria i Comerç (1877); i dues d'ensenyament elemental per a adults, una de les quals era mantenguda per l'Associació de Seglars Catòlics (1887) i l'altra per l'Ajuntament (1899), així com la inauguració d'una escola de preparació per a l'ingrés a les acadèmies militars i a la carrera de comerç (1887). El s XX, pel que fa a l'ensenyament públic, se substituïren les dues escoles unitàries d'al·lots de la Quartera i de l'hospital per una escola graduada (1926), la qual disposà d'un edifici al carrer de Sales (1932), que s'hagué d'engrandir (1935, 1951). L'ensenyament primari de les nines s'ha impartit a les diferents cases disponibles, al local del carrer de Rocabertí (1967) i, des de finals de la dècada dels setanta, a l'edifici del col·legi públic Inspector Joan Capó (1977), antiga escola graduada, de vint-i-tres unitats i de 625 places (1991). En canvi, el parvulari es traspassà a les dues unitats del carrer de Rocabertí (1979). Entre les activitats que desenvolupa sobresurt la creació de l'equip de bàsquet masculí Club Joan Capó Felanitx. Respecte a la segona ensenyança, el 1933 s'hi creà un col·legi subvencionat, que funcionà com a institut elemental (1934-37). L'institut de batxillerat Verge de Sant Salvador es creà inicialment (1950) com un institut laboral per a al·lots, el qual es convertí en un institut tècnic mixt (1966). Des del 1974, disposa d'un nou edifici a la carretera de Petra. Té setze unitats i 580 places (1991). El 1975, s'hi emplaçà l'institut de formació professional. El 1991, s'hi imparteixen els cursos d'administratiu i d'electro-mecànica i disposa de catorze unitats i de 360 places. L'ensenyament privat ha tengut nombrosos col·legis. Els més notables són l'escola parroquial (1921), regida per les monges de la caritat, la qual funcionà fins a la dècada dels seixanta, les escolanies de sant Miquel (1948-72) i de sant Agustí (1956-72), així com les escoles femenines i de parvulari de les monges de la caritat, teatines i trinitàries, centres fundats a finals del s XIX i començaments del s XX, i que solament es dediquen a parvulari i a guarderia des de la dècada dels setanta del s XX. El 1991, hi ha les guarderies de la Santíssima Trinitat, de quatre unitats i 120 places, a càrrec de les trinitàries; i la de Nostra Senyora de la Providència, de les monges teatines, que té quatre unitats i 160 places. El col·legi privat de Sant Alfons (1866) és l'únic que resta obert (1991). S'hi uní el patronat de Sant Gaietà (1961), amb el qual formà una escola graduada de cinc unitats; posteriorment, els de Sant Miquel i de Sant Agustí (1972), amb els quals arribà a tenir vuit unitats i 300 places. El 1977, es pogué tornar a ampliar, com a centre mixt de setze unitats i 578 places (1991), a causa del tancament dels col·legis de les monges de la caritat, trinitàries i teatines (1976). Finalment, destaca l'escola d'aviació (1922-23) a Portocolom, que fou dirigida per Antoni Orté Abad. Pel que fa a la sanitat, hi ha documentada la presència de cirurgians, per primera vegada, el s XV, i la contractació, per part de la Universitat, del servei de cirurgians o metges, el s XVII. Aquesta contractació no es féu assídua fins al 1812. Al principi del s XIX, es prohibí l'enterrament dins les esglésies i els fossars de la vila i s'inaugurà l'actual cementeri municipal, que va esser ampliat en diverses ocasions (1821,1893-1905, 1984). El 1923, s'hi bastí una capella. La infrastructura sanitària disposa de la Casa Hospici-Hospital de la Ciutat de Felanitx. L'hospital de sant Jordi, situat darrera l'església parroquial, es fundà a mitjan s XV, i l'hospici, el 1820. L'edifici de l'hospital fou reconstruït (1826-29, 1900-01). La darrera reconstrucció, projectada per Pere d'Alcàntara Penya,

→ Felanitx, escut del portal del convent de Sant Alons

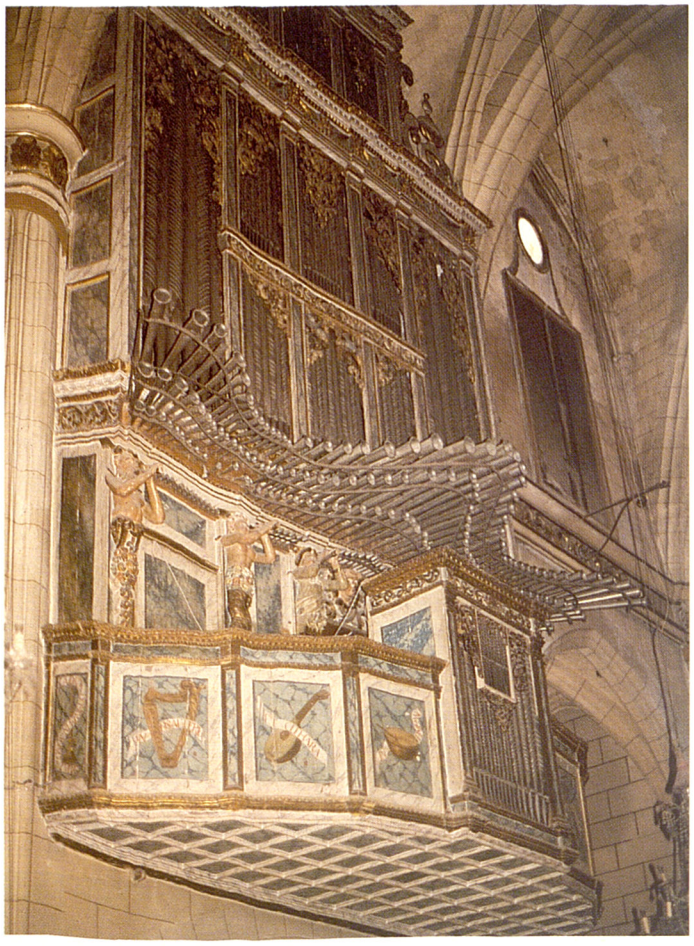

← Felanitx, orgue de l'església parroquial

es féu per unir, en un mateix local, l'hospital i l'hospici. Al llarg del s XX, se n'ha ampliat el nombre de dormitoris (1952) i d'habitacions (1964-69) i se l'ha equipat d'instrumental adequat, com d'aparell de raigs X, entre altres. En tenen cura les monges de la caritat des de començaments del s XX i es dedica, sobretot, a acollir una cinquantena de persones grans i desvalgudes (1991). La llar de la tercera edat (1976), situada al carrer de la Mar, s'orienta al servei social de dia per a la gent gran. El 1991, té 5.318 socis de Felanitx, Campos, Montuïri, Porreres, Santanyí i ses Salines. Disposa del Centre de Salut Felanitx, inaugurat el 1991, que atén les urgències d'arreu del terme de Felanitx. El personal sanitari que se n'encarrega està format per vuit metges i vuit infermeres. El s XVII, apareix documentada la primera farmàcia; el 1991, n'hi ha sis a la ciutat. Fou un dels primers llocs de Mallorca amb enllumenat públic, primer amb reverbers (1858) i després amb fanals de gas (1899), encara que hi havia carrers amb quinqués de petroli. El 1912, s'hi instal·là l'electricitat, subministrada per la central Perelló i Montserrat (1912-16), la del Banc de Felanitx i per Gas i Electricitat SA —GESA—, des del 1931. Des del s XIX, té un quarter de la Guàrdia Civil al carrer de Rocabertí. Quant a transport públic, disposà de ferrocarril (1897-1967), a través del tram Santa Maria del Camí-Felanitx, que passava per Santa Eugènia, Algaida, Montuïri i Porreres. El 1916, sorgí la societat Pro Felanitx, que feia el trajecte Palma-Felanitx amb automòbil, encara que no durà gaire a causa de la competència del tren. El transport públic per carretera funciona regularment amb Portocolom (1915) i amb Palma (1926). El 1884, s'inaugurà el telègraf i el servei de correu postal. El 1929, s'hi implantà el telèfon. La ciutat disposa de clavegueram (1949-53), aigua corrent (1970), recollida de fems (1960) i depuradora (1982) als terrenys de sa Sabatera. Respecte als esports, hi destaquen el ciclisme i el futbol. L'interès pel primer ha possibilitat les fundacions d'un club velocipedista, que construí un velòdrom (1892) vora el puig de sant Nicolau, on se celebraren les primeres carreres en pista de Mallorca, i d'un club ciclista (1898), que també bastí una pista d'ensenyament vora l'estació del tren. La darrera pista es bastí (1929) a l'actual parc municipal. Han destacat els ciclistes Antoni Manresa, a finals del s XIX; Simó Febrer, que aconseguí el campionat d'Espanya (1912-15) i Guillem Timoner, sis vegades campió del món en el període 1955-65. El 1923, la Congregació Mariana organitzà el primer equip de futbol, el Club Esportiu Marià —sa Patena—, que jugava a l'actual camp des Torrentó. El 1924, Jaume Mas Garcia creà el Futbol Club Felanitx —es Cerol—, el qual tenia el camp a l'actual parc municipal. Ambdós clubs, que mantengueren fortes rivalitats, desaparegueren al principi de la dècada dels trenta. El 1932, es creà la societat futbolística Gimnàstica Felanitx. De la remodelació d'aquesta entitat sorgí, a començaments de la dècada dels quaranta, el Club Esportiu Felanitx, que juga al camp des Torrentó. Quant a infrastructura

ELECCIONS LOCALS

	1979		1983		1987	
	Vots	Regidors	Vots	Regidors	Vots	Regidors
AP-PL	654	1	1.444	3	1.733	4
CDI	1.705	5	626	1		
Coloms					732	2
PCIB	687	2			131	-
PDP					2.916	7
PSOE			1.337	3	1.664	4
UCD	3.237	9				
UF			3.719	10		
BATLE	Pere Mesquida - UCD		Pere Mesquida - UF		Pere Mesquida - PDP Cosme Oliver (1987) - PDP	

esportiva, disposa, a més de l'esmentat camp de joc, del Camp Municipal d'Esports de sa Mola (1970), dotat de tres pistes de tennis, dues de futbolet i una de bàsquet. L'interès pels toros hi possibilità la construcció d'una plaça (1891), que fou reformada entre el 1913 i el 1914. Pel que fa a la música, està documentada la intervenció de joglars a les festes religioses i populars de Felanitx (s XIV). Amb l'arribada dels frares agustins (1602), s'hi implantà el ball dels cavallets, que assisteixen a les festes de sant Agustí i, posteriorment, a les de santa Margalida. El 1820, es fundà la primera banda de música, que tenia una acadèmia filharmònica (1830-40) dirigida per Antoni Martorell. Entre el 1850 i el 1860, hi hagué una banda militar dirigida per la milícia nacional. Posteriorment aparegueren les bandes dels partits conservador i fusionista (a finals del s XIX), la de guitarres i bandúrries, dirigida per Mateu Obrador, la de tambors i cornetes i el Quintet de Vent Pare Aulí. Durant la dècada dels quaranta, es fundà el Patronat de Música, que agrupa la Banda de Música de Felanitx (1946), l'Escola Pare Aulí (1946), dedicada a l'ensenyament del solfeig i dels instruments de vent i de percussió, i la Coral de Felanitx (1975). A més, patrocina la Setmana de Música de Felanitx (1977), que se celebra anualment i en la qual intervenen intèrprets de renom i es donen a conèixer artistes novells. La banda de música, fundada per Bartomeu Oliver, està integrada per una cinquantena de músics (1991). S'Estol des Gerricó (1964), agrupació de ball de bot i d'interpretació de cançons tradicionals mallorquines, ha enregistrat un disc de llarga durada (1979) i ha actuat arreu de les Balears, a la Península, a l'Argentina i a Cuba, entre altres indrets. La primera manifestació de cant coral fou la del cor parroquial masculí (1911), dirigit per Bartomeu Vich. El Cercle Recreatiu, fundat el 1916, organitzà una coral (1917) i l'orfeó Pare Aulí (1921-30), que fou dirigit pel prevere Bartomeu Gayà Sagrera (1921-27) i per Miquel Manresa Gomila (1927-30). Després del parèntesi del decenni dels trenta, es creà la Capella Teatina, dirigida per sor Catalina Puig (1991), el cor parroquial Pare Aulí, el grup Aucellets, dirigit per Miquel Perelló Mestre (1991) i la Coral de Felanitx (1975), formada per una cinquantena de cantaires i dirigida per Jaume Estelrich Juan (1991). Al llarg del s XIX i a començament del s XX, es feien representacions teatrals, sarsueles i òperes als diferents locals disponibles. És rellevant la inauguració d'un teatre, de 435 places, al carrer de l'Aigua, per part de la societat Centre Filharmònic Teatral, on es projectà cinema per primera vegada. Fou també important el Teatre Principal (1902), dedicat a projeccions cinematogràfiques des del 1907; fou reconstruït entre el 1962 i el 1963 i és l'únic que resta obert (1991). Hi hagué, també,

↑ Felanitx, molí a la pujada del Calvari

← Felanitx, convent de les teatines

← Ajuntament de Felanitx

CONSISTORI-1990

Cosme Oliver Monserrat (PP)	Batle
Gabriel Mora Vaquer (PP)	Tinent de batle
Bartomeu Cerdà Rigo (PP)	Agricultura
Josep Bonet Grimalt (PP)	Turisme
Miquel Barceló Batle (PP)	Policia i tràfic
Antoni Grimalt Mas (PP)	Hisenda i urb.
Maria Binimelis Amengual (PP)	Serveis Socials
Miquel Adrover Barceló (PP)	Fires
Joan Montserrat Vidal (PP)	Jardins i il·lum.
Catalina Picó Pou (PP)	Cultura i educ.
Rafel Taberner Manresa (PP)	Esports
Fco. Algaba Marqueño (PSOE)	Regidor
Pere Massutí Monserrat (PSOE)	Regidor
Gabriel Roig Grimalt (PSOE)	Regidor
Francisco García Pérez (PSOE)	Regidor
Bart. Obrador Adrover (Coloms)	Regidor
Maria Obrador Rosselló (Coloms)	Regidora

altres sales de cinema, com el Cine X, obert (1908) a l'edifici de la Vinícola, el Cine Lleó (1927), la Protectora i el Cine Felanitx, inaugurat el 1975 i convertit en Auditori Municipal en esser adquirit per l'Ajuntament (1989). Quant a mitjans de comunicació locals, ha disposat d'una emissora de ràdio (1952-66) i de la Televisió Felanitxera des del 1983. L'equip Tulsa, grup d'aficionats a la cinematografia, filma pel·lícules des de principis de la dècada dels seixanta. La ciutat ha tengut impremta des del 1883. Destacà la *Impremta Reus* (→) (1883-1932), que publicà diferents revistes locals, *El Mosaico* (1896-99), de Pere Alcàntara Penya, la traducció al català de *Don Quijote de la Mancha* (1905-06), del prevere Ildefons Rul·lan, la història de Felanitx, de Miquel Bordoy (1919-20) i la del prevere Cosme Bauçà (1921-22), entre altres. El 1991, hi ha les impremtes Ramon Llull (1934) i Gràfiques Llopis SA, que és continuadora de la tipografia de Gabriel Obrador (1939). El 1962, es constituí la Fundació Cosme Bauçà, que disposa de museu etnològic, biblioteca sobre temes felanitxers i mallorquins, i organitza actes culturals. El 1989, es creà el Centre Cultural de Felanitx, que també organitza activitats culturals i gestiona la Casa de Cultura, situada al casal de can Prohens de la Font (1970), i l'Auditori Municipal. Quant a biblioteques, a més de l'esmentada anteriorment, hi ha la de la Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona (1931). Les festes principals són la de santa Margalida, el mes de juliol, i la de sant Agustí, el mes d'agost. Aquesta, preceptiva a partir del 1609, és famosa per les revetles que s'hi celebren des del 1925. El mercat setmanal i les cinc fires anuals es fan en diumenge, tot exceptuant la del dia de sant Agustí, que no s'hi escau sempre. A part d'aquest, els mercats grans són el segon diumenge de maig, els anteriors a santa Margalida i a sant Miquel i el posterior al devuit d'octubre. El dinamisme social i econòmic de Felanitx es reflecteix en el gran nombre de personatges que hi han nascut o s'hi han vinculat. Destaquen els eclesiàstics Bartomeu Barceló Massutí, Bartomeu Caldentey Bauzà, Bartomeu Catany, Bartomeu Mestre Barceló, Gabriel Vaquer Vicens i Joan Antoni Puig Montserrat; el sociòleg Bartomeu Quetglas; els científics Miquel Oliver Massutí i Miquel Massutí Alzamora; el metge Bartomeu Obrador Obrador; el psiquiatre i assagista Bartomeu Mestre i Mestre; el científic i rector de la Universitat de les Illes Balears Nadal Batle; el pedagog Joan Capó Valls de Padrinas; el filòleg Josep Antoni Grimalt; els historiadors Cosme Bauçà, Miquel Bordoy, Francesc Riera, Ramon Rosselló Vaquer, Onofre Vaquer, Jordi Veny i Pere Xamena; l'historiador i poeta Miquel Barceló; els poetes Bartomeu Barceló, Miquel Bauzà, Joan Julià Maimó, Joan Manresa i Arnau Pons; el lul·lista Bartomeu Caldentei; els escriptors i periodistes Bartomeu Amengual, Joan Estelrich, Andreu Manresa, Mateu Obrador, Antoni Pizà i Francesc Vidal Burdils; el polític i psiquiatre Nicolau Llaneres; els polítics Pere Oliver Domenge, Julià Suau Carrió i Jaume i Damià Vidal Salvà; l'arquitecte i escultor Guillem Sagrera; l'escultor Jaume Mir; els pintors Miquel Banús, Miquel Barceló, Pere Bennàsser, Nicolau Forteza, Rafel Joan i Bernat Sansó; els músics Joan Baptista Aulí, Joan Bou, Miquel dels Sants Capó, Bernat Julià i Joan Valls de Padrinas; l'agermanat Joanot Colom; els ciclistes Simó Febrer i els

FILLS IL·LUSTRES

Bartomeu Amengual Andreu
Bartomeu Barceló Massutí
Cosme Bauçà Adrover
Miquel Bordoy Oliver
Bartomeu Caldentey Bauzà
Joan Estelrich Artigues
Bartomeu Mestre Barceló
Mateu Obrador Bennàsser
Bartomeu Obrador i Obrador
Joan Antoni Puig Monserrat

↑ Felanitx, plaça de s'Arraval

Felanitx Post

PERIODIC QUE SURT QUAN ESTA LLEST

SALUTACIO AL «SEMANARIO DE INTERESES LOCALES FELANITX»

RESPOSTA A JOAN MESTRE

Cazas de los EE.UU. bloquean los vuelos a Mallorca

SANTA MARGALIDA

↑ Felanitx Post

germans Guillem i Antoni Timoner; i el futbolista Miquel Vilar. En l'expansió de la premsa forana s'hi han publicat les publicacions periòdiques *El Felanigense*, i el seu *Almanaque*, el *Eco de Felanitx*, *Santueri*, *La Tradición*, *Maculi*, *Pedra Foguera*, *Felanitx*, *Felanitx Post*, *Felanitx Sportiu* i *Rita*. (BeC/CR)

FELANITXER, EL Setmanari creat a Felanitx (1883) amb el nom d'*El Felanigense*. En foren fundadors Bartomeu Barceló Massutí, Miquel Obrador Timoner, Pere d'Alcàntara Penya, Andreu Ramon i Jordi Veny Maimó. Fou la primera publicació periòdica editada a la Part Forana. Amb el subtítol *Semanario de intereses locales y materiales*, oferia notícies d'actualitat i articles literaris en català i castellà. Reproduïa textos d'altres diaris mallorquins i peninsulars. Des del 1884 al 1919, publicà l'*Almanaque de El Felanigense*, calendari acompanyat d'articles literaris, històrics i polítics. Edità un *Folletín* amb transcripció de contes i novel·les, entre les quals destacà la traducció de *El Quijote* al català, realitzada per Idelfons Rullan. El 1923, el Cercle Recreatiu es féu càrrec de l'administració i de la redacció. Durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-30), es publicà en castellà i va esser suspès dos mesos per ordre governativa. Reaparegué independent del Cercle Recreatiu i, des del 1931, l'edità la delegació a Felanitx de l'Associació per a la Cultura de Mallorca. El 1933, adoptà el nom d'*El Felanitxer* i es publicà íntegrament en català. En foren directors Miquel Obrador Timoner, Jordi i Joan Veny Maimó, Pere Oliver Domenge i Pere Reus. Va desaparèixer l'agost del 1936, en iniciar-se la Guerra Civil.

↑ El Felanitxer a la seva primera època

Año XII — Sábado 14 Julio de 1894. — Núm. 571

El Felanigense

SEMANARIO DE INTERESES LOCALES Y MATERIALES

EL DESCARRILAMIENTO DE BILBAO

ASESINATO DEL SEÑOR BANDI, periodista italiano

INTERESES COMERCIALES de España y Francia.

LOS EXPULSADOS

FELANITX POST Publicació de periodicitat irregular creada a Felanitx per Joan Mestre —Puput— i Tomeu Obrador —Xamarri—. Redactada en català, en sortiren tres números entre el juliol del 1979 i l'agost del 1980. De to satíric, oferia informació local.

FELET, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre el camí de Muntanya, Son Verdera Vell, can Menut i Son Vermell. ■ Al mateix terme, entre es Mataclar, can Tano, Son Llubí i Son Maig. (M)

FELIA, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Terrassa d'en Menut, Son Sureda, can Mel i sa Cova. ■ Al mateix terme, entre can Rave, can Taverneta, cas Beato i el puig de sa Quarentena. (M)

FELIES, CA SES Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Perdut, Firella, Son Bennàsser i sa Coma. (M)

FELIP, AVENC D'EN Cavitat situada al clot d'Albarca, al terme d'Escorca. Està catalogat com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FELIP, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Gallet Nou, can Frare, can Xibet i el puig de ses Mates. ■ Al terme de Lloseta, entre can Menorquí, es Tancats, Son Togores i la partió amb el terme d'Inca. ■ Al terme de Manacor, entre Serrella, el molí d'en Sopa,

↑ Son Felip (Llucmajor)

↑ Felip V

Mendia Vell i Santa Cirga. ■ Al mateix terme, entre can Fraret, Son Negre, el rafal Romà i el rafal Cagolles. (M)

FELIP, SON Possessió del terme de Llucmajor, situada entre cal Oro, Son Simó, el torrent d'Alfàbia i ses Comes. El 1545, Felip Teuler, del qual prengué nom, l'establí a Antoni Clar amb el nom de Son Felip de la Mata. En el cadastre del 1685, estava valorada en 1.600 lliures i tenia 153 quarterades. ■ Propietat rústica del terme de Palma, entre ses Cadenes, Son Bosc, can Rander i ca sa Senyora. (M)

FELIPA, NA Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre el torrent de les Coves del Rei, na Batiada, Son Setrill i ses Doblegades. (M)

FELIP V (Versalles, França 1683 - Madrid 1746) Rei de Castella (1700-46) i de la *Corona d'Aragó* (1700-05) (←), reconegut rei d'Espanya (1713-46) des del Tractat d'Utrecht (1713). Fou el primer monarca espanyol de la dinastia francesa dels Borbó. El 1700, heretà les corones de Castella i d'Aragó del darrer àustria hispànic, Carles II, però un altre pretendent, Carles d'Àustria, en reclamà el tron per les armes. A Mallorca, Felip V fou inicialment acceptat; el març del 1701, se'n celebrà l'entrada a Madrid i, el febrer del 1702, hi va haver una gran festa al passeig des Born, de Palma, per la seva coronació. Aquest mateix any s'inicià la Guerra de Successió entre Felip V, amb el suport de França, i l'arxiduc Carles, amb el suport d'Àustria, Gran Bretanya, els Països Baixos i Portugal. A Mallorca, aviat sovintejaren els enfrontaments entre els partidaris de Felip de Borbó, dits filipistes, borbònics, botiflers o botifarres, i els de Carles d'Àustria (Carles III), dits austriacistes, carolins o maulets (vegeu *botifarra/maulet*). Aquest bipartidisme fou causat per l'enfrontament entre la noblesa territorial, austracista, i la noblesa comerciant, borbònica. El desembre del 1702, foren detengudes diverses persones contràries al nou monarca borbònic. El juliol del 1704, sol·licità de Mallorca un subsidi per atendre les despeses de la coronació i la Universitat s'excusà al·legant l'escassesa de blat. El setembre del 1706, Mallorca, com ja havien fet la resta dels territoris de la Corona d'Aragó, prengué partit públicament per l'arxiduc Carles, que fou reconegut com a rei amb el nom de Carles III. L'octubre del mateix any hi hagué avalots populars contra els filipistes i foren saquejades algunes de les seves cases. Sortiren de Mallorca destacats botiflers com Marc Antoni Cotoner, Jeroni Pau de Puigdorfila, l'ex-virrei filipista comte de l'Alcúdia, el regent Ametler, el comanador Miquel de Bordils i Antoni de Puigdorfila. El bisbe Francisco Antonio de la Portilla fou desterrat de Mallorca aquest mateix mes per filipista. En canvi, foren destacats austracistes les famílies nobles dels Sureda de Santmartí, dels Descatllar i dels Safortesa. L'octubre del 1707, foren desterrats per botiflers deu jesuïtes. Els partidaris de Felip V intentaren de retornar l'Illa a la seva sobirania i es produïren diverses conjuracions, la més important de les quals fou la *conspiració filipista* (→). El 1713, el Gran i General Consell encarregà a destacats filipistes la negociació de la rendició de Mallorca, però no s'arribà a cap acord. El 1714, foren empresonats al castell de Bellver destacats botiflers com Albertí Dameto, Antoni de Pueyo, Francesc Amar de Montaner i Nicolau Dameto. Felip V només recuperà l'Illa mitjançant una expedició militar comandada pel cavaller d'Aspheld, el juliol del 1715. Llavors, aplicà a Mallorca el *Decret de Nova Planta* (←). Felip V recompensà els botiflers més destacats i prengué represàlies contra els dirigents austracistes. Així, l'agost del 1715, foren desterrats els franciscans austracistes i, el 1717, es va crear el marquesat de Vivot a favor del botifler Joan Sureda. El 1716, la confraria de Sant Jordi denuncià una possible conspiració carolina. El 1719, foren confiscats els béns de diversos austracistes, com Pere Andreu i Joan Mesquida. Cap al 1721, alguns nobles autricistes i borbònics varen fer un pacte per a constituir una aliança nobiliària, coneguda com les *Nou Cases* (→).

FELIP DE BORBÓ I DE GRÈCIA (Madrid 1968) Príncep d'Astúries (1977) i hereu de la corona espanyola (1986). Des del 1974, passa les vacances d'estiu a Mallorca. S'inicià en l'esport de la vela a l'Escola Nacional de

↑ Felip de Borbó i de Grècia

↑ Felip de Mallorca

Vela Calanova (Palma) i començà a regatar amb l'optimist «Fortunita». Des del 1986, ha participat en els diferents trofeus de vela que se celebren en aigües balears, com el Mallorca-Consell Insular, SAR Princesa Sofia i *Agua Brava-Copa del Rey*.

FELIP DE MALLORCA (Perpinyà, el Rosselló 1288 - Nàpols ~1340) Infant de Mallorca. Fou el darrer fill de Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix. Educat, com els seus germans Jaume i Sanç, a la cort francesa, a catorze anys ingressà a l'orde dels dominics, que aviat abandonà, i cursà estudis eclesiàstics. Durant la seva adolescència va rebre nombrosos beneficis eclesiàstics, com canongies a París, Chartres, Beauvais (França), Tournai (Flandes), Mallorca i Barcelona, i fou custodi de l'abadia de Saint-Quentin (França). Posteriorment, va esser nomenat tresorer de Saint-Martin de Tours i promogut abat de Sant Pau de Narbona (França). Seguidor de les idees il·luministes d'Angelo Clareno, li donà suport per a fundar una congregació, en la qual fos observada amb tot rigor la regla de sant Francesc d'Assís, i presentà un memorial al papa Joan XXII en aquest sentit. Malgrat que vorejà sovint l'heretgia, gaudí del favor de Joan XXII, que el proposà com mediador entre els regnes de Nàpols i de Sicilia, com a arquebisbe de Tarragona i com a bisbe de Miralpeix, càrrecs que refusà a causa del seu auster misticisme. D'acord amb el Papa, mitjançà entre el seu germà Sanç, rei de Mallorca, i Jaume el *Just*, monarca de la Corona d'Aragó, el 1318 i el 1319. En morir Sanç de Mallorca (setembre del 1324), Jaume el *Just* no reconegué com a successor Jaume III de Mallorca i envaí el Rosselló i la Cerdanya, territoris de la Corona de Mallorca. Llavors, fou nomenat regent de la Corona de Mallorca i tutor de Jaume III, fill del seu germà Ferran de Mallorca. Aviat aconseguí d'arribar a un acord amb Jaume el *Just*, que, el setembre del 1325, renuncià als seus drets sobre la successió a la Corona de Mallorca. Però al Rosselló i a la Cerdanya se li oposaren Gastó II de Foix i els seus partidaris, que volien decantar-lo de la regència. Amb l'ajut de l'infant Alfons, fill de Jaume el *Just*, aconseguí d'entrar a Perpinyà, el gener del 1326, i de reprimir la rebel·lió. El 1327, havia pacificat tots els territoris de la Corona de Mallorca. Aquest mateix any, acompanyà Jaume III, de dotze anys d'edat, a Barcelona per retre homenatge a Jaume el *Just*. La seva exagerada austeritat i la forta vinculació a beguins i fraticels el feren antipàtic davant el rei i la cort. El 1335, finalitzà la regència i passà a Nàpols, on trencà amb el Papa i menà una vida de gran pobresa, acompanyat dels seus deixebles, anomenats els germans de Felip de Mallorca, amb els quals compartia un espiritualisme exaltat. (AM)

FELIPETA, SA Propietat rústica del terme de Sencelles, situada entre Son Calussa, Son Buit, na Cavallera i s'Estany Petit. (M)

FELIU, CALA EN Accident de la costa del terme de Pollença, a la península de Formentor, situat entre cala en Forat i la cova d'en Llorenç. (M)

FELIU, CAN Casal de l'illa de Cabrera on residí el propietari, Jacint Feliu i Ferrà de la Mola, fins a la seva mort el 1903, quan fou heretada pel seu fill Sebastià Feliu Fons, darrer senyor de Cabrera. ■ Casal senyorial de tipologia residencial urbana, situat al carrer de Sant Roc, de Palma.

↓ Habitació de can Feliu (Palma) *(DGM)*

← Saló de can Feliu (Palma) *(DGM)*

D'origen gòtic, ha sofert diverses reformes que li han conferit la fisonomia de mansió tradicional urbana. S'articula entorn d'un pati, en el qual destaca una arcada que comunica amb el jardí. Des de mitjan s XIX, ha estat vinculada a la família Feliu de Cabrera. ■ Propietat rústica del terme de Pollença, entre el coll de Son Vila, l'Arboçar, el torrent de can Roig, la Teulera i Son Sureda de Baix. ■ Al terme de Porreres, entre l'hort de Son Font, can Nadal Boterí i els horts des Pont i de ses Ànimes. (AS/DF/M)

FELIU, CAN Antiga gerreria del terme de Palma, situada fora de les murades, vora l'església de Santa Catalina Vella. Documentada el 1597, pertanyia a la senyora de Pacs, baronessa de Vallmoll que la tenia arrendada a Pere Munar —Feliu—, de qui prengué nom. Tenia cases, forn, era, porxo i taller. S'hi treballava amb terra de gerrer, blanca i negra, de Mallorca. Estava dedicada a la producció de teules, cossis, gerres, llibrells, colomers, cossiols, copes, canons d'abelles i canonades i canals de fumeral i d'arbre. Era una de les gerreries més importants de Mallorca. (DF)

FELIU, GASPAR (Mallorca s XVII - 1729) Jurista. Doctor en dret, fou relator del Reial Consell. És autor de dues al·legacions jurídiques i d'un *Tractatus varii juridici* (1651), inèdit. Tenia el casal i el despatx de misser al carrer des Forat, de Palma. (DF)

FELIU, MORRO D'EN Accident de la costa del terme de Calvià, situat entre cala Rafalbetx i la punta de Cala Figuera. (M)

FELIU, NADAL (Alcúdia 1623 - Palma 1681) Religiós franciscà. El 1638, ingressà en el convent de Sant Francesc d'Assís, de Palma. Fou consultor de la Inquisició i definidor. Destacà com a predicador i com a polemista. És autor de diversos escrits religiosos, un dels quals, *Examen calificatorum*, fou censurat per la Inquisició.

FELIU, PUIG D'EN Al terme de Pollença, de 252 m d'altària, situat entre el pla dels Hams, el coll de l'Olivarda i cala en Feliu. (M)

FELIU BLANES, JACINT (Palma 1898 - 1968) Advocat i militar. El 1920, ingressà a l'arma d'artilleria. Posteriorment, com a oficial de complement, passà al cos jurídic militar i fou destinat a Balears. Arribà a tenir la graduació de capità. Era el depositari dels drets sobre l'arxipèlag de Cabrera. Hi renuncià a favor del seu nebot Sebastià Feliu de Cabrera i Quadreny, el juliol del 1960. (DJ)

→ Jacint Feliu Blanes

→ Josep Maria Feliu Bordoy

FELIU BORDOY, JOSEP MARIA (Palma 1909) Militar. El 1925, ingressà a l'Acadèmia d'Artilleria. Durant la Guerra Civil, ascendí a capità (1937) i passà a la Península, on lluità a diferents fronts. El 1964, ascendí a coronel i comandà el regiment mixt d'artilleria 91, de Palma (1965-68). Promogut a general de brigada (1968), fou nomenat cap de la comandància d'artilleria de la Capitania General de Balears (1969-71). Com a general de divisió (1971-73), va esser segon cap de tropes de la capitania de Balears i cap de tropes de Mallorca. (DJ)

FELIU BORDOY, JULI (Palma 1918) Militar. El novembre del 1936, ingressà a l'artilleria i, el 1937, marxà a la Península amb el grup expedicionari d'artilleria de muntanya. Acabada la guerra, va estudiar a l'Acadèmia

← Juli Feliu Bordoy

d'Artilleria. Poc després, participà en la campanya de Rússia. El 1970, ascendí a coronel i comandà el regiment mixt d'artilleria 32 de Melilla. El 1976, ascendí a general de brigada. El 1977, passà a la comandància d'artilleria de la Capitania General de Balears. El 1980, ascendí a general de divisió i fou designat governador militar de Biscaia. Del 1981 al 1982, fou segon cap de tropes de Balears i cap de tropes de Mallorca. (DJ)

← Sebastià Feliu de Cabrera i Quadreny

FELIU DE CABRERA I QUADRENY, SEBASTIÀ (Palma 1925 - 1987) Advocat. Des del 1960, i per la renúncia del seu oncle Jacint Feliu Blanes, fou depositari dels drets sobre l'arxipèlag de Cabrera, expropiat (1916) a la seva família pel ram de la Guerra per necessitats de defensa. El 1960, en sol·licità la desafectació, que li fou denegada. Davant el projecte de concurs del Ministeri d'Informació i Turisme de cedir l'arxipèlag a una entitat privada per a dedicar-lo a finalitats turístiques, en requerí (1964) la desafectació i la reversió. Se li comunicà que l'ocupació de Cabrera no era necessària per a la defensa nacional i, malgrat això, li fou negat qualsevol dret de reversió, per la qual cosa interposà (1965) un recurs contenciós-administratiu, que fou desestimat, així com la posterior demanda de revisió (1967). A partir d'aquesta darrera sentència, que no reconeixia la desafectació però preveia la seva possibilitat de recuperar Cabrera, el Ministeri d'Informació i Turisme frenà el seu projecte. El 1970, els fou concedit, a ell i als seus descendents, el dret de cognominar-se Feliu de Cabrera. El 1977, Feliu signà un conveni amb l'Institut per a la Conservació de la Naturalesa —ICONA— a través del qual cedia Cabrera, en cas d'obtenir-ne la reversió, com a parc natural. El 1991, els seus descendents conserven intactes els drets de reversió sobre l'arxipèlag. Fou cronista oficial de Balears, lletrat de la cúria eclesiàstica de Mallorca i cònsol de Panamà i del Salvador. Presidí el Reial Club Nàutic de Palma i la Federació Balear de Natació. Aficionat a l'heràldica, escriví *Armorial de las Baleares* (1951), *Armorial de la provincia de las Baleares* (1953) i *Diccionario heráldico mundial de órdenes de caballería* (1954). És autor, també, de *Cabrera. Documentación Jurídica* (1967). (DJ)

FELIU FERRAGUT, MARTÍ (Palma s XVII - 1749) Negociant. Féu una gran fortuna amb el comerç de teixits italians de luxe. Reformà la casa pairal de can Feliu, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma, on reuní un ric mobiliari i una col·lecció de pintura de temes religiosos, històrics paisatgístics, i retrats de personatges de la casa d'Àustria i del Sacre Imperi. A Palma tenia les possessions de Son Cirerol, Son Mesquida i Son Llebre. A Andratx, la de Son Esteve i les terres dels Camps des Tarongers, es Rieral, ca na Jofre, can Benet i can Castell. A Manacor, la de sa Torre. El notari Mateu Mascaró n'elaborà l'inventari (1749). (DF)

FELIU I FERRÀ DE LA MOLA, JACINT (Palma 1843 - Cabrera 1903) Polític i advocat. Doctor en dret. Fou batle de Palma de gener a juliol del 1869. Va esser propietari de Son Espases Nou (Palma) i de l'illa de Cabrera, que adquirí en la seva totalitat. Va comprar el petit vapor «Isla de Cabrera», amb el qual establí una comunicació regular entre aquesta illa i Palma (1888-1910). Va fundar a Cabrera la *Colònia Vila Cristina* (←). (DJ)

→ Jacint Feliu i Ferrà de la Mola

→ Juli Feliu Fons

FELIU FONS, JULI (Maó 1890 - Palma 1952) Militar. De família mallorquina, ingressà a l'Acadèmia d'Artilleria (1909). El 1932, ascendí a comandant i fou destinat al grup mitx d'artilleria, de Palma. Durant la Guerra Civil, comandà diverses columnes volants que recorregueren la Part Forana el juliol del 1936. A partir del 30 d'agost, s'encarregà de la segona agrupació que lluitava contra els republicans. El 1939, era el cap del Grup Antiaeri de Mallorca. Ascendí a tinent coronel i fou el primer cap del grup independent antiaeri número 1 (1940-44). Posteriorment, amb la graduació de coronel, comandà el regiment d'artilleria número 5, de Palma, (1945-47), i el regiment d'artilleria de Costa de Mallorca (1947-52). (DJ)

FELIU FONS, LLUÍS (Maó 1894 - Front de Terol 1938) Militar. De família mallorquina, el 1912, ingressà a l'Acadèmia d'Artilleria. El 1921, as-

→ Lluís Feliu Fons

cendí a capità i fou destinat al regiment d'artilleria de Mallorca. Quan s'inicià la Guerra Civil, formava part del grup mixt número 1 (Palma). Fou ajudant del tinent coronel Martínez de Tejada i, amb la seva columna, prengué part en diverses accions a diferents llocs de l'Illa, com Pollença, i lluità contra els republicans desembarcats a la zona de Portocristo. Ascendí a comandant i, el 1937, marxà a la Península com a cap del grup expedicionari de muntanya d'artilleria. Va estar destinat a diversos fronts i va morir en acció de guerra. (DJ)

← Sebastià Feliu Fons

FELIU FONS, SEBASTIÀ (Palma 1870 - 1923) Doctor en dret. Fou oficial jurídic de l'armada espanyola. Era propietari de Son Espases Nou (Palma) i de l'arxipèlag de Cabrera, fins que, el 1916, per raons de seguretat nacional, el ram de la Guerra expropià l'arxipèlag. Fou director dels Ferrocarrils de Mallorca i membre numerari de la Reial Acadèmia de Jurisprudència i Legislació. (DJ)

FELIU PERELLÓ, PERE (Mallorca s XVIII - 1861) Polític i comerciant. El 1851, fou elegit diputat pel Partit Moderat en el districte electoral de Palma, on obtengué, amb sufragi censitari, 192 vots. També va esser regidor i tinent de batle de l'Ajuntament de Palma.

FELIU SINTES, ENRIC (Maó 1892 - Palma 1954) Militar. Ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria el 1909. Ascendí a capità el 1918 i a comandant el 1934. Quan s'inicià la Guerra Civil, s'encarregà de la vigilància i de la defensa de Palma i va tenir atribucions sobre les milícies ciutadanes. Posteriorment, va comandar el Tercer Batalló Expedicionari de Campos, del regiment d'infanteria de Mallorca, que, el 1937, marxà a la Península. El 1950, ascendí a coronel i fou nomenat cap del regiment d'infanteria Palma 47, càrrec que ocupà fins al 1952. (DJ)

→ Enric Feliu Sintes

FELIU TOGORES, ANDREU (Palma 1759 - l'Havana 1815) Eclesiàstic. Catedràtic de filosofia de la Universitat Lul·liana i teòleg i examinador de la Nunciatura a Espanya, a Madrid. El 1791, es traslladà a Mèxic per ocupar els càrrecs de subdelegat de la Inquisició i de canonge, a Monterrey. Durant la seva estada a Amèrica, fou capdavanter en la modernització de l'agricultura i en la introducció de cultius europeus. El 1815, de tornada a Espanya, morí a l'Havana. (BF)

FÈLIX Personatge principal del *Llibre de meravelles*, de Ramon Llull (~1288-1289). Donzell verge i formós,

↓ Andreu Feliu Togores

LIBRO
FELIX,
Ó
MARAVILLAS
DEL MUNDO.
COMPUESTO
EN LENGUA LEMOSINA POR EL ILluminado Doctor, Maestro y Martyr el Beato Raymundo Lulio Mallorquin; y traducido en Español por un Discipulo; puestas algunas notas para su mas facil inteligencia.
TOMO PRIMERO.
CON LICENCIA.
En Mallorca año 1750. En la Oficina de la Viuda FRAU Impresora de la R. Audiencia.

↑ *Fèlix* en una edició del 1750

fou enviat pel seu pare a meravellar-se de les belleses del món i a explicar-les als homes pecadors i ingrats, a fi que sapiguessin que són obra de Déu, el qual han d'honorar. En aquest pelegrinatge científic i espiritual pel món creat, s'embolicà en diverses aventures fins que arribà a una abadia, on fou allotjat i dialogà amb els monjos sobre allò que havia vist i experimentat en la seva eixida. La comunitat li oferí de prendre l'hàbit i de partir a predicar per tot arreu les meravelles creades. Quan ja havia acceptat, va contreure una greu malaltia i, després de pregar a Déu que faci possible la missió encomanada, morí. Aleshores, un monjo prengué el nom de Segon Fèlix i partí a recórrer el món per ell. Des d'aquesta perspectiva, el nom del protagonista fa referència a l'au Fènix que, després de morir, renaixia de les seves cendres. Paral·lelament, quan mor el protagonista, és substituït per un altre en la seva tasca. En aquest sentit, Llull cristianitzà el mite pagà de l'au només canviant *Fènix* per *Fèlix*, que significa 'benaventurat'. (GS)

FÈL·LERA, PUIG DE SA Al terme d'Artà, de 284 m d'altària, situat entre el coll des Pescadors, la font Ufana, la font Soberana i els horts Vells. (M)

FEL·LES, MORRO DE SES Accident de la costa del terme d'Escorca, entre sa Calobra i es Magalaf. (M)

FEL·LES, SES Indret de la costa del terme d'Escorca, entre la pesquera des Gat i el racó de Mortitx. (M)

FELLONA, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, situat entre el faralló des Moro i na Cacallet. (M)

FEMADA, SA Terres del terme de Búger, esteses entre Son Alemany i el camí des Prat o de sa Font. Documentades el 1710. ■ Al terme de Lluc-major, entre Son Ponç Cardaix, cas Rubins i el camp d'en Canals. Documentades el 1640. (DF/M)

FEMADA DES POU, SA Rafal del terme de Maria de la Salut. Documentat el 1714, pertanyia al senyor Joan Fontirroig, ciutadà militar de Mallorca. Tenia cases i 11 quarterades de sementers. Afrontava amb la possessió de Son Roig, de la qual era una pertinença. (DF)

FEMELL, CAN Propietat rústica del terme de Búger, situada entre ca na Cuca, Son Ponç, Son Gil i Son Fornés. (M)

FEMELLA, PUIG D'EN Al terme de Porreres, de 294 m d'altària, situat entre s'Infern des Moreis, sa Mesquida, el coll d'en Cerdà i es Tast. (M)

↓ Puig d'en Femella (Porreres)

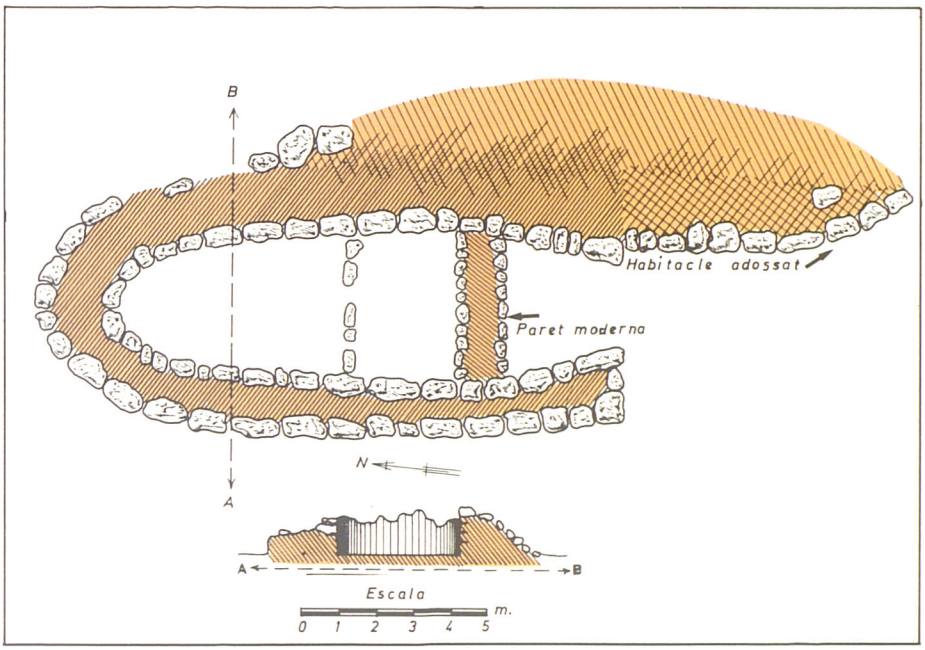

↑ Plànol del naviforme de la rota Paparrí a Femenia Nou (Escorca)

FEMELLA, SON Possessió del terme d'Artà, entre Sos Monjos, can Oleo, el clot d'en Terrol i el pont d'en Pentinat. (M)

FEMENIA Família de notaris documentada els s XVI-XVIII. Originària de Muro, hi tengueren la casa pairal i la notaria **Damià Femenia,** major (Muro s XVI- 1614), i el seu fill, **Damià Femenia,** menor (Muro s XVI - XVII), que exerciren a la zona de Campanet, Muro, sa Pobla i Santa Margalida i deixaren un arxiu de 54 volums del 1571 al 1626. A Palma, **Pere Femenia** (Palma s XVI - 1626) tenia la notaria en un gran casal, adquirit a la Cúria del Sant Ofici de la Inquisició, al carrer del Sant Esperit; deixà 47 protocols del 1595 al 1625. **Francesc Femenia** (Palma s XVI - 1640), llegà 74 protocols i dos llibres d'instruments per als jurats de Mallorca. El seu fill, **Joan Baptista Femenia** (Palma s XVII - 1682), tenia la notaria al carrer del Forn d'en Sanoguera i deixà 41 volums del 1645 al 1682. El darrer fou **Nicolau Femenia** (Palma s XVII - XVIII), que deixà dos protocols dels anys 1713-21. (DF)

FEMENIA Possessió del terme d'Escorca, que confrontava amb Binifaldó, Mossa, la ribera de la mar, Lavanor, Mortitx i Mortitxet. Documentada el s XIII, el 1368 fou venuda per Guillem Malric a Pere Cerdà —de Pedruixella— i aquest l'establí (1389) a Jaume Cànaves. El 1685, estava valorada en 1.500 lliures. Tenia cases i era dedicada a la ramaderia ovina, amb grans extensions de carritxars. En deriven (1990) **Femenia Vell,** situada entre Mortitx, l'Urdial, el puig Ciuró, el puig Caragoler i el pas des Vedell, i **Femenia Nou,** entre la coma Morella, Femenia Vell, el puig Ciuró i el puig Caragoler. Primitivament fou denominada Santa Estefania. Entre les cases de Femenia Nou i Femenia Vell, hi ha la **font de Femenia**, de gran cabdal. ■ Al terme de Santa Margalida, confrontada amb la cavalleria de Santa Mar-

↑ Femenia Nou (Escorca)

galida, ses Jovades, el torrent de Son Bauló, Vernissa, s'Alqueria, sa Boaleda i Alcudiola. Documentada com a alqueria el 1242, els s XIV-XV fou afectada per segregacions i parcel·lacions. A la fi del s XV, n'adquirí la major part Salvador Cerdà, de qui passà a Ramon Torrella, un dels senyors de la Baronia. La segona meitat del s XVI, fou parcialment parcel·lada a favor dels margalidans. El 1780, era una propietat mitjana amb cases, vinya i conreus de cereals. (AMa/DF/M)

FEMENIA, AVENC DE Cavitat situada al vessant nord del puig Caragoler de Femenia, al terme d'Escorca. Té 120 m de vertical absoluta, la qual cosa el situa en el lloc desè entre les cavitats de major profunditat de l'Illa i en el segon en la relació de majors verticals absolutes de Mallorca. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FEMENIA, AVENC PETIT DE Cavitat oberta prop del cim del puig Caragoler de Femenia, al terme d'Escorca. Està catalogat com a avenc des de 50 fins a 100 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FEMENIA, CLÍNICA Establiment sanitari fundat a Palma el 1942 pel doctor Joan Femenia Perelló. Situat en un principi al carrer del Soldat Marroig, el 1956 fou traslladat al de Camilo José Cela. L'edifici ha estat ampliat i modernitzat diverses vegades i té una capacitat (1991) de 100 llits, deu dels quals són de cures intensives. Disposa de moderns mitjans de diagnòstic i de terapèutica i ha estat capdavanter en cirurgia, cardiologia i medicina nuclear. N'han estat directors els doctors Joan Femenia Perelló (1942-62), Antonio Fernández Billón (1963-66) i Llorenç Femenia Reus (des del 1967).

FEMENIA, JOAN BAPTISTA (Palma s XVI - 1620) Religiós dominic. Fou catedràtic de la Universitat d'Osca i professor de teologia al convent de Sant Domingo, de Palma, del qual va esser prior. Escriví una biografia del pare Julià Fontirroig Gibert i *Commentaria in universam Aristotelis Dialecticam* (1599), ambdues obres inèdites.

FEMENIA, PUIG DE Al terme d'Escorca, de 920 m d'altària, situat entre el puig de sa Cova des Moro i les Mars Fresques. (M)

↓ Font de Femenia (Escorca)

↓ Clínica Femenia (Palma)

FEMENIA, SON Antic rafal del terme de Palma, situat vora la creu de Sóller. Documentat el 1682, pertanyia al notari Joan Baptista Femenia. Tenia cases i 8 quarterades de vinya, cereals i lleguminoses. ■ Antiga possessió del terme de Santa Margalida, que confrontava amb Son Gabellí, Son Bonet d'Hero, Son Fluixà d'Hero i l'antic nucli d'Hero. El s XVI, pertanyia als Femenia d'Hero. El 1578, estava valorada en 1.800 lliures. Apareix documentada amb el nom de Son Femenia d'Hero. Estava sota la jurisdicció de la cavalleria d'Hero, de Pere Ramon Safortesa. El 1746, era de Francesc Bauçà Comelles. Tenia cases, conreus de cereals i ramaderia porquina. N'eren pertinences sa Closa i can Curt. (AMa/DF/M)

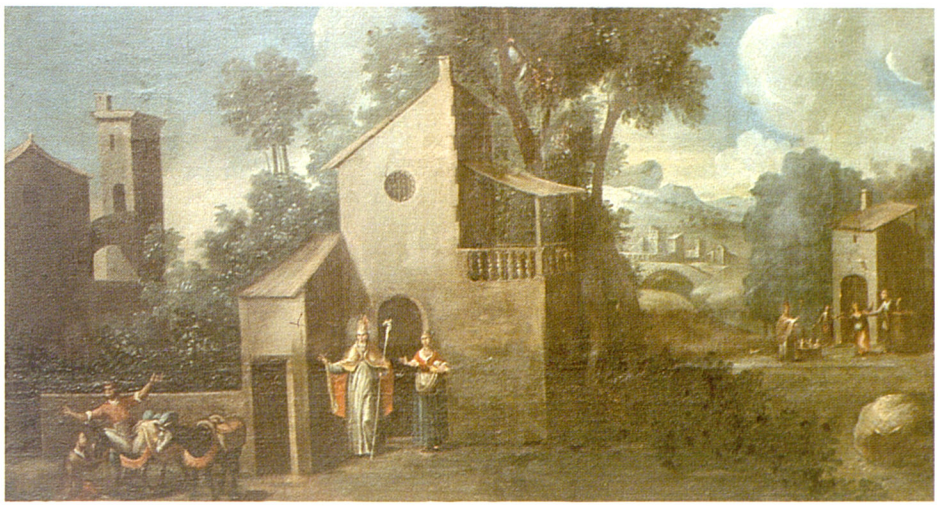

↑ Gabriel Femenia Maura, sense títol *(CP)*

FEMENIA JOAN, MIQUEL (Palma s XVII - 1745) Pintor. Inscrit en els corrents barrocs, es dedicà a la temàtica religiosa. Realitzà diverses pintures per al convent de Sant Domingo, de Palma. (DF)

FEMENIA MAURA, GABRIEL (Palma 1685 - 1752) Pintor. Residí a Itàlia on amplià la seva formació artística. Treballà a Roma i a Gènova, on col·laborà en la decoració de la sala de sessions del govern de la República. Els seus retrats revelen la influència de les escoles de Carlo Maratta i de Benito Lutti i els paisatges, la de Claudio de Lorena. Cap al 1735, tornà a Mallorca, on pintà diverses obres religioses per a la capella de l'antic cementeri dels pares trinitaris, per al marquès de Bellpuig, per a Miquel Palou, per a la capella de sa Granja (Esporles) i per al palau del comte de Montenegro, entre altres. Realitzà alguns retrats, com el del rei Ferran VII, composicions de motius històrics i mosaics, com el de Santa Llúcia, per al palau del comte de Montenegro. Els paisatges, obrats en un estil barroc pre-romàntic, es caracteritzen per una composició imaginària, una vegetació exuberant, una gran abundància de detalls anecdòtics i l'ús de perspectives extenses i profundes. Considerat un dels millors pintors mallorquins de l'època, les seves obres figuraven a les cases del comte de Montenegro, de Ramon Fortuny i dels marquesos d'Ariany, de casa Ferrandell, de Solleric i de la Torre, entre altres. (MA)

↓ Gabriel Femenia Maura, *Paisatge amb un riu (CP)*

FEMENIA PERELLÓ, JOAN (Búger 1905 - 1962) Metge. Llicenciat i doctor en medicina per la Universitat de Barcelona, s'especialitzà en ginecologia. En iniciar-se la Guerra Civil, era a Barcelona com a representant del Col·legi Oficial de Metges de Balears. Hi hagué de residir fins al 1938, període durant el qual s'especialitzà en cirurgia i fou cap quirúrgic de l'Hospital Clínic. Ja a Mallorca, fundà la clínica Femenia (1942) i fou pioner en la realització de noves tècniques quirúrgiques, com gastrectomies totals i extirpacions de càncer esofàgic per via transtoràcica. El 1952, l'Acadèmia de Medicina de París li atorgà la Medalla Roja per haver creat el *Télescopage*, nova tècnica en el tractament quirúrgic del càncer de recte. El 1957, fou nomenat acadèmic numerari de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Balears.

→ Joan Femenia Perelló

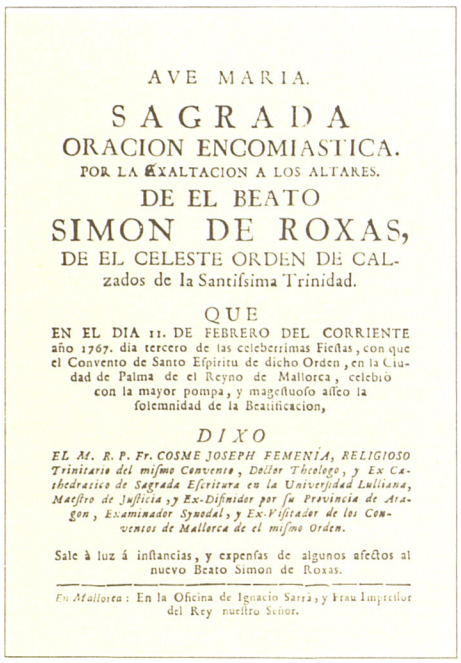

AVE MARIA.

SAGRADA
ORACION ENCOMIASTICA.
POR LA EXALTACION A LOS ALTARES.
DE EL BEATO
SIMON DE ROXAS,
DE EL CELESTE ORDEN DE CALzados de la Santiſsima Trinidad.

QUE
EN EL DIA 11. DE FEBRERO DEL CORRIENTE año 1767. dia tercero de las celeberrimas Fieſtas, con que el Convento de Santo Eſpiritu de dicho Orden, en la Ciudad de Palma de el Reyno de Mallorca, celebrò con la mayor pompa, y magefluoſo aſſeo la ſolemnidad de la Beatificacion,

DIXO
EL M. R. P. Fr. COSME JOSEPH FEMENÍA, RELIGIOSO Trinitario del miſmo Convento, Doctor Theologo, y Ex Cathedratico de Sagrada Eſcritura en la Univerſidad Luliana, Maeſtro de Juſticia, y Ex-Difinidor por ſu Provincia de Aragon, Examinador Synodal, y Ex-Viſitador de los Conventos de Mallorca de el miſmo Orden.

Sale à luz á inſtancias, y expenſas de algunos afectos al nuevo Beato Simon de Roxas.

En Mallorca: En la Oficina de Ignacio Sarrà, y Frau Impreſſor del Rey nueſtro Señor.

↑ Obra de Cosme Josep Femenia Sacarés

FEMENIA SACARÉS, COSME JOSEP (Palma 1702 - 1776) Religiós trinitari. El 1724, professà al convent del Sant Esperit, de Palma. Regí la càtedra d'escriptura de la Universitat de Palma i, després d'haver exercit els càrrecs de ministre, mestre de justícia, definidor de la província d'Aragó i examinador sinodal del bisbat de Mallorca, fou elevat a la dignitat de general del seu orde. Escriví *Sacro novenario a honra y gloria del B Simon de Roxas* (1767) i diverses oracions panegíriques.

FEMENIAS DURAN, LLORENÇ (Manacor 1924) Escriptor i advocat. Llicenciat en dret per la Universitat de Granada (1955). Fou regidor de cultura de l'Ajuntament de Manacor (1958-64 i 1967-74), càrrec des del qual impulsà l'Escola Municipal de Música, l'Escola Municipal de Mallorquí de Manacor, les Festes de Primavera, la Biblioteca Municipal i els premis Ciutat de Manacor. Com a escriptor, ha publicat, en castellà, la col·lecció de contes *Acomplejados* (1965) i, en català, les novel·les *Homilia a Guillem Parpal (contarella)* (1981) i *Simó Tort Ballester. Conte d'un personatge* (1987). President de la Societat de Curses al Trot de Manacor (1957-70), durant la seva gerència fou inaugurat l'hipòdrom nou (1960).

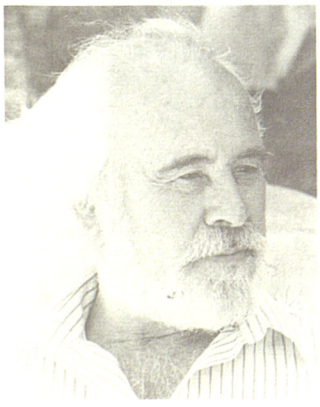

← Llorenç Femenias Duran

→ Miquel Àngel Femenias Gamundí

FEMENIAS GAMUNDÍ, MIQUEL ÀNGEL (Palma 1949) Pintor. Llicenciat en biologia (1979) i en geografia i història (1989). Estudià a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma. Participà, a Palma, en la creació de l'Acadèmia de Nu (1967) i del Grup Bes (1970). Influït pel conceptualisme, s'interessà pels fonaments de l'obra plàstica, particularment per la seva funció d'element de relació entre l'artista i la societat. Al llarg de la dècada dels setanta, participà activament en les manifestacions col·lectives de la *Nova Plàstica de Mallorca* (→). Exposà a les mostres Art Pobre (1971) i Ensenya-1 (1973), a Palma. Fou un dels membres més dinàmics i radicals del grup *Criada 74* (←) i participà en totes les seves accions i exposicions (1974-77). Cap al 1980, abandonà la pintura i signà amb el pseudònim Lucas Osúa articles polèmics sobre la pràctica i la teoria de l'art. (DF)

FEMENIAS MESQUIDA, BARTOMEU (Manacor 1940) Polític. Batle de Son Servera per la Unió de Centre Democràtic (1979-82). Durant el seu govern, s'instal·laren les depuradores de Son Servera i de Cala Millor i s'amplià el cementeri municipal. Director d'hotel, des del 1982 és president de l'Associació Hotelera de la Badia de Cala Millor.

FEMENIAS VENY, LLORENÇ (Manacor 1960) Pintor. Fill de Llorenç Femenias Duran. De formació autodidàctica, el 1983, obtengué la beca d'estudis del premi Ciutat de Palma de Pintura. Ha exposat a Manacor (1987) i a Palma (1989). La seva obra s'inscriu en el corrent neoexpressionista.

FEMENIES, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, situada entre can Vellà, can Memòria, can Xeroc i can Lluent. (M)

FEMINISME Moviment social que té per objectiu aconseguir la igualtat de drets de la dona respecte a l'home, el reconeixement d'un mateix status i

→ Llorenç Femenias Veny, sense títol

la llibertat per a decidir sobre la seva professió i el seu model de vida. Sorgí el s XVIII, a França i a Anglaterra, promogut per Condorcet, Olympe de Gouges i Mary Wollstonecraft. Durant el s XIX, es va estendre per Europa i Amèrica, on lluità per aconseguir el dret al sufragi femení. Al llarg del s XX, la majoria dels estats anaren concedint a la dona el dret al vot. A Espanya, el 1924, s'instaurà el sufragi femení restringit i, el 1933, el sufragi universal femení. A Mallorca, les primeres organitzacions feministes aparegueren el 1976, durant la transició a la democràcia, però els seus precedents es remunten al s XIX. Durant aquest segle i bona part del s XX, es generaren diverses organitzacions femenines que, sense esser feministes ni posar en dubte el predomini masculí, contribuïren a millorar la situació social de la dona. La segona meitat del s XIX, s'organitzaren diversos grups de dones catòliques que consideraven que la llibertat de la dona residia en la seva submissió dins la societat patriarcal. Així, aparegueren les Conferències Femenines de Sant Vicenç de Paül (1854) i les Obreres de Sant Josep (1873), lligades a la beneficència. De caràcter religiós, sorgiren les Filles de Maria i les Mares Cristianes, que s'establiren a quasi

↓ Publicació feminista

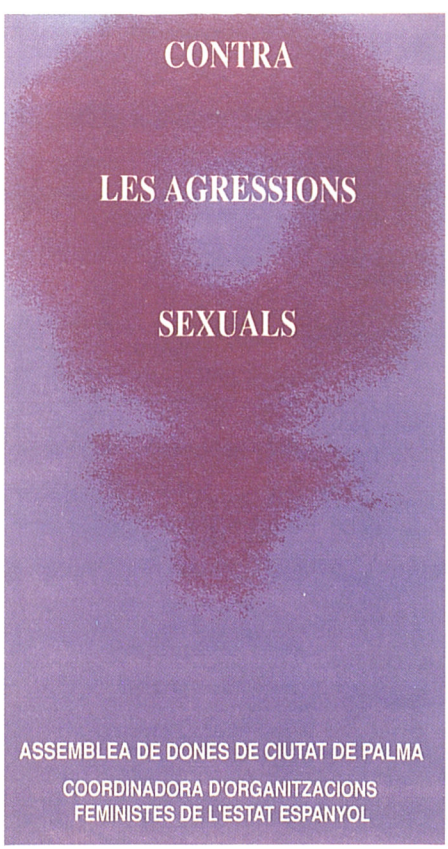

↑ Manifestació feminista a Palma

totes les parròquies de Mallorca. El 1883, se celebrà a Mallorca el Primer Congrés Nacional Femení de les Balears, promogut per les dones republicanes. El 1888, es creà una associació de dones catòliques per promoure la santificació de les festes. El 1908, naixeren l'Associació de Senyores de la Bona Premsa i, a Artà, les Obreres de Sant Josep. A partir del 1900, el socialisme va incloure reivindicacions de caràcter feminista, com la de sol·licitar metges especialistes en parts per a atendre gratuïtament les dones pobres. També es constituïren agrupacions socialistes femenines a Llucmajor (~1910) i a Capdepera (1913). Devers el 1911, es produí el primer conflicte laboral exclusivament de dones, el de les modistes. El 1914, es creà el Sindicat Catòlic de Cosidores i, el 1919, la *Federació de Sindicats Catòlics Femenins de Mallorca* (←). El 1926, a Esporles, hi va haver una vaga de treballadores del ram tèxtil que es perllongà durant devuit mesos. El 1926, Maria Mayol Colom creà el *Foment de Cultura de la Dona de Sóller* (→), que organitzà una biblioteca popular. El 1930, s'implantà a Mallorca l'Institut de la Dona que Treballa, dependent de la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears. Aquest institut edità la revista *Vida Femenina Balear* i, el 1935, tenia sis dispensaris, una clínica i una escola d'infermeria. Durant la II República, es creà la Secció Femenina del Partit Comunista d'Espanya —PCE— a les Balears, que, el 1934 i el 1936, celebrà el Dia Internacional de la Dona Treballadora. N'era responsable Aurora Picornell. L'acte feminista més important tengué lloc a la Casa del Poble, el 1936. Aplegà més de 2.000 persones i hi participaren, entre altres, Rosa Colom per Esquerra Republicana Balear, Antònia Pasqual pel PCE, Rosa Ros, pels republicans federals, i Pilar Sánchez, pel Partit Socialista Obrer Espanyol. A s'Arenal aparegué una publicació feminista, *Concepción Arenal*. Els partits conservadors també tengueren organitzacions femenines, com la Secció Femenina de l'Acció Popular Agrària, al capdavant de la qual hi havia Francesca Roca de Unzué. El 1932, es fundà l'Acció Catòlica Femenina, que va tenir una Joventut Femenina, editora de la revista *Excelsior*. L'única organització femenina que va subsistir després de la Guerra Civil fou la Secció Femenina de la Falange Espanyola Tradicionalista i de les Juntes Ofensives Nacional Sindicalistes. Durant la dècada dels anys cinquanta, s'organitzaren les Germandats Obreres d'Acció Catòlica —GOAC— de Dones i l'*Associació Regional de Viudes de Balears* (←). El 1967, aparegué l'*Associació Nuredduna de mestresses de casa i defensa del consumidor* (←) i, el 1974, l'*Associació de Dones Empresàries de Balears* (←). Durant aquests anys, des de l'oposició antifranquista, s'organitzaren diver-

també **fenàs de cuques.** Planta de la família de les gramínies, perenne, de motes denses i fins a 1,50 m d'altària. Té les fulles llargues, estretes, planes i aspres, amb el nervi mitjà amb pèls esparsos. Les tiges, que acaben amb dues espigues llargues i aristades, solien usar-se per fer emplastres contra el mal de ventre. Abunda per tot Mallorca, sobretot per llocs incults i vores de camins. **Fenàs reüll** Nom pel qual se'n coneixen tres espècies del gènere *Brachypodium*, el *phoenicoides*, el *ramosum* i el *sylvaticum*, que es distingeixen de l'anterior perquè tenen les espigues més gruixudes i més compactes. Abunden a Mallorca, sobretot pel Pla i la serra de Tramuntana. (FB)

FENÀS, ES Terrenys del terme de Sóller, estesos entre sa Capelleta, ses Argiles, sa Montcada i ses Marjades.(M)

FENASSET, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre el camp d'en Maiol, cas Ferrer, ses Marjades i can Curial. (M)

FENICIS, PUNTA DES Nom inventat que es donà, quan fou descoberta la *necròpoli de Son Real* (→), a l'accident de la costa del terme de Santa Margalida, situat entre l'illot des Porros i la punta de na Patana. (M)

FÈNIX, HOTEL Establiment fundat a Palma (1959) per La Unió i el Fènix Espanyol i Hotels de Mallorca SA —HOMASA—. Dissenyat per l'arquitecte Luis Gutiérrez Soto, es bastí als terrenys de s'Aigo Dolça tot utilitzant les més modernes tècniques de construcció i operativa hotelera. Amb una categoria de cinc estrelles, va tenir un total de 186 places i fou un dels primers hotels de Mallorca que disposà de *suites*. Els jardins, de caràcter subtropical, foren comuns amb l'hotel Victòria. Fou centre de reunió i de celebració d'actes de la societat de Palma i allotjà destacades personalitats espanyoles i estrangeres. El 1968, el Ministeri d'Informació i Turisme li concedí la Placa d'Argent al Mèrit Turístic. Amb l'hotel Victòria, fou la seu de dos congressos de l'Associació d'Agències de Viatges Britàniques —ABTA— (1973 i 1983). Serví d'escola per a nombrosos professionals del turisme, que hi treballaren i, posteriorment, es convertiren en alts executius d'empreses d'hoteleria. El 1974, fou adquirit per la cadena Hotels Mallorquins SA i, el 1979, fou clausurat. L'edifici va esser remodelat i transformat en bloc d'apartaments (1981). Des de la seva fundació i fins al 1974, fou dirigit per Felip Gaspart Bonet.

FENOLLET I DE CANET, PERE DE (? s XIII - ? 1353) Vescomte d'Illa (el Rosselló). Feudari dels reis de la Corona de Mallorca, el rei Sanç ordenà la venda forçada, a favor seu, dels castells de Sant Feliu d'Amunt i d'Avall i els drets de feu de Corbera i de Llupià. Fou lloctinent al Rosselló del rei Sanç (1322-24). Confident de Jaume III de Mallorca, en fou camarlenc i conseller. Fou testimoni dels homenatges que aquest monarca reté als reis de la Corona d'Aragó Jaume el *Just* (1327), Alfons el *Benigne* (1328) i Pere el *Cerimoniós* (1329). El 1342, acompanyà Jaume III a Barcelona, quan aquest s'entrevistà amb Pere el *Cerimoniós* per evitar una guerra entre Aragó i Mallorca. Poc després, Jaume III l'acusà d'espionatge a favor de Pere el *Cerimoniós* i l'empresonà al castell de Bellver. Fou alliberat el 1343, quan les tropes del monarca català conqueriren Mallorca. Col·laborà amb aquest en la conquista del Rosselló (1343-44) i fou un important testimoni en el procés obert contra Jaume III. Va esser cèlebre com a traïdor i acusador implacable del seu monarca. Afirmà que, el 1342, Jaume III projectava de raptar Pere el *Cerimoniós* i matar-lo si oposava resistència, d'infeudar el Rosselló a França i d'intrigar amb el rei de Castella contra la Corona d'Aragó. El 1345, Jaume III posà setge al seu castell de Corbera (el Rosselló). Va fingir reconciliar-se amb el monarca mallorquí i n'aconseguí un acord secret, pel qual obtendria càrrecs, rendes i terres si Jaume III recuperava el Rosselló. Malgrat això, el 1347 repel·lí l'intent de Jaume III d'ocupar el Conflent. Aquest mateix any era membre del consell reial de Pere el *Cerimoniós*. El 1350, anà a París on intentà infructuosament comprar el Montpeller al rei Felip IV de França. (AM/GE)

FENT CARRERANY Associació creada a Maria de la Salut el febrer del 1986. Impulsà l'emissora local Ràdio

↓ Edifici de l'antic hotel Fènix (Palma)

↓ Portada del número especial de *Fent Carrerany*

↑ Manifestació feminista a favor de l'avortament (Palma)

sos grups de dones democràtiques, lligats al PCE i promoguts sobretot per Francesca Bosch. Però les primeres organitzacions pròpiament feministes varen sorgir durant la transició a la democràcia. Arran de les Jornades Estatals Feministes (Madrid 1975) i les Jornades Catalanes de la Dona (Barcelona 1976), es va crear a Palma l'*Associació de Dones de Mallorca* (←) (1976). Aquest mateix any se n'escindí el Moviment Feminista Independent, promogut per Teresa Nieto Gil, que edità la revista *Las Cotorras Alegres*, i sorgí el *Col·lectiu Pelvis* (←), impulsat per Leonor Taboada. Aquest grup es transformà, cap al 1980, en el Col·lectiu de Dones i, el 1984, en l'Associació de Dones per a la Salut. El 1978, es formà el *Grup per a l'Alliberament de la Dona* (→), impulsat pel Moviment Comunista de les Illes. Aquest organitzà una assessoria jurídica i una guarderia infantil. Tots aquests grups es manifestaren a favor de l'avortament, del divorci i de la despenalització dels anticonceptius. Al mateix temps, la majoria dels partits polítics i dels sindicats organitzaren grups de dones: la Comissió de la Dona, del Partit Comunista de les Illes Balears; la Secretaria de la Dona, de Comissions Obreres; el Secretariat de la Dona, del Partit Socialista de Mallorca; Dona i Socialisme, del Partit Socialista Obrer Espanyol; el Departament de la Dona, de la Unió General dels Treballadors; i l'Associació Democràtica de Dones Conservadores (1986), del Partit Popular. El 1981, es creà l'*Assemblea de Dones* (←), que, a partir del 1986, edità la revista *Aixa*. El 1984, es va implantar a Palma l'Associació Concepción Arenal. La principal mobilització feminista es va produir el 1985, contra la decisió de l'Ajuntament de Palma de tancar el seu Centre Municipal de Planificació Familiar, creat el 1981. El 1985, se celebrà a Nairobi una conferència internacional sobre la dona, a la qual assistiren representants de les comunitats autònomes espanyoles. Per les Balears hi assistí Leonor Taboada.

↓ Publicació feminista

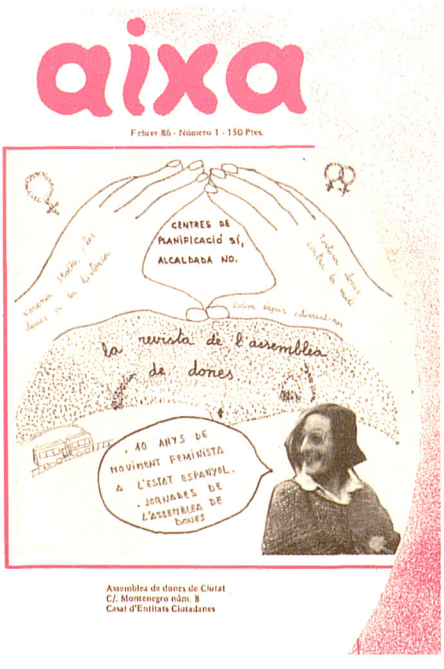

Aquest mateix any, s'instal·là a Palma un Centre d'Informació dels Drets de la Dona, mitjançant un conveni entre l'Ajuntament de Palma i l'Institut de la Dona, d'àmbit estatal. A partir del 1986, el feminisme prengué un nou impuls i s'originaren noves organitzacions, com *Dona, Universitat i Societat* (←) i el *Moviment per a la Llibertat i la Igualtat de la Dona* —*MLLID*— (→), de caràcter anticapitalista. El 1987, aparegueren l'Associació per a la Investigació i la Defensa de Dones Maltractades i l'*Assemblea de Dones de Manacor* (←), que edita la revista *Midons*. El 1988, es fundà les *Dones Empresàries de la Petita i Mitjana Empresa de Balears* (←) i, el 1989, *Dones Progressistes de Mallorca* (←). Aquest mateix any, moltes d'aquestes associacions passaren a formar part del *Consell de Dones de les Illes Balears*, que s'integrà, a nivell estatal, en la Federació de Dones Progressistes. (AM/TR)

FEMS, AVENC DES Situat prop de les cases des Pouet de Sobremunt, al terme d'Esporles. Està catalogat com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. (LIV)

FEMS, COVA DELS Cavitat situada al Munt de Blat, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FENÀS *(Hyparrhenia hirta)* Dita

↓ Fenàs *(hyparrhenia hirta)*

també **fenàs de cuques.** Planta de la família de les gramínies, perenne, de motes denses i fins a 1,50 m d'altària. Té les fulles llargues, estretes, planes i aspres, amb el nervi mitjà amb pèls esparsos. Les tiges, que acaben amb dues espigues llargues i aristades, solien usar-se per fer emplastres contra el mal de ventre. Abunda per tot Mallorca, sobretot per llocs incults i vores de camins. **Fenàs reüll** Nom pel qual se'n coneixen tres espècies del gènere *Brachypodium*, el *phoenicoides*, el *ramosum* i el *sylvaticum*, que es distingeixen de l'anterior perquè tenen les espigues més gruixudes i més compactes. Abunden a Mallorca, sobretot pel Pla i la serra de Tramuntana. (FB)

FENÀS, ES Terrenys del terme de Sóller, estesos entre sa Capelleta, ses Argiles, sa Montcada i ses Marjades.(M)

FENASSET, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre el camp d'en Maiol, cas Ferrer, ses Marjades i can Curial. (M)

FENICIS, PUNTA DES Nom inventat que es donà, quan fou descoberta la *necròpoli de Son Real* (→), a l'accident de la costa del terme de Santa Margalida, situat entre l'illot des Porros i la punta de na Patana. (M)

FÈNIX, HOTEL Establiment fundat a Palma (1959) per La Unió i el Fènix Espanyol i Hotels de Mallorca SA —HOMASA—. Dissenyat per l'arquitecte Luis Gutiérrez Soto, es bastí als terrenys de s'Aigo Dolça tot utilitzant les més modernes tècniques de construcció i operativa hotelera. Amb una categoria de cinc estrelles, va tenir un total de 186 places i fou un dels primers hotels de Mallorca que disposà de *suites*. Els jardins, de caràcter subtropical, foren comuns amb l'hotel Victòria. Fou centre de reunió i de celebració d'actes de la societat de Palma i allotjà destacades personalitats espanyoles i estrangeres. El 1968, el Ministeri d'Informació i Turisme li concedí la Placa d'Argent al Mèrit Turístic. Amb l'hotel Victòria, fou la seu de dos congressos de l'Associació d'Agències de Viatges Britàniques —ABTA— (1973 i 1983). Serví d'escola per a nombrosos professionals del turisme, que hi treballaren i, posteriorment, es convertiren en alts executius d'empreses d'hoteleria. El 1974, fou adquirit per la cadena Hotels Mallorquins SA i, el 1979, fou clausurat. L'edifici va esser remodelat i transformat en bloc d'apartaments (1981). Des de la seva fundació i fins al 1974, fou dirigit per Felip Gaspart Bonet.

FENOLLET I DE CANET, PERE DE (? s XIII - ? 1353) Vescomte d'Illa (el Rosselló). Feudari dels reis de la Corona de Mallorca, el rei Sanç ordenà la venda forçada, a favor seu, dels castells de Sant Feliu d'Amunt i d'Avall i els drets de feu de Corbera i de Llupià. Fou lloctinent al Rosselló del rei Sanç (1322-24). Confident de Jaume III de Mallorca, en fou camarlenc i conseller. Fou testimoni dels homenatges que aquest monarca reté als reis de la Corona d'Aragó Jaume el *Just* (1327), Alfons el *Benigne* (1328) i Pere el *Cerimoniós* (1329). El 1342, acompanyà Jaume III a Barcelona, quan aquest s'entrevistà amb Pere el *Cerimoniós* per evitar una guerra entre Aragó i Mallorca. Poc després, Jaume III l'acusà d'espionatge a favor de Pere el *Cerimoniós* i l'empresonà al castell de Bellver. Fou alliberat el 1343, quan les tropes del monarca català conqueriren Mallorca. Col·laborà amb aquest en la conquista del Rosselló (1343-44) i fou un important testimoni en el procés obert contra Jaume III. Va esser cèlebre com a traïdor i acusador implacable del seu monarca. Afirmà que, el 1342, Jaume III projectava de raptar Pere el *Cerimoniós* i matar-lo si oposava resistència, d'infeudar el Rosselló a França i d'intrigar amb el rei de Castella contra la Corona d'Aragó. El 1345, Jaume III posà setge al seu castell de Corbera (el Rosselló). Va fingir reconciliar-se amb el monarca mallorquí i n'aconseguí un acord secret, pel qual obtendria càrrecs, rendes i terres si Jaume III recuperava el Rosselló. Malgrat això, el 1347 repel·lí l'intent de Jaume III d'ocupar el Conflent. Aquest mateix any era membre del consell reial de Pere el *Cerimoniós*. El 1350, anà a París on intentà infructuosament comprar el Montpeller al rei Felip IV de França. (AM/GE)

FENT CARRERANY Associació creada a Maria de la Salut el febrer del 1986. Impulsà l'emissora local Ràdio

↓ Edifici de l'antic hotel Fènix (Palma)

↓ Portada del número especial de *Fent Carrerany*

Maria (1986-88). Des de juliol del 1986, publica, en català, la revista mensual d'informació local *Fent Carrerany*, que pertany a l'Associació de la Premsa Forana de Mallorca. Atorga, sense periodicitat fixa, el premi Pagesa de Fang que, el 1990, va recaure en Pere A Serra Bauzà per la direcció editorial de la *Gran Enciclòpedia de Mallorca*. Ha estat presidida per Rafel Oliver Mas (1986-88), Gabriel Bergas Mas (1988) i Jaume Mestre Llompart (des del 1989).

FENYARRO, CAS Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre Son Mainou, el puig Redó de Son Jordi, Son Oms i Son Font Barraca. (M)

FERBAL CAMPO, LUÍS (Alger ? s XIX - Barcelona 1942) Professor i polític. Fou catedràtic de francès de l'Institut Balear i de l'Escola Normal, de Palma. Aficionat a l'arqueologia, excavà, amb Andreu Crespí Salom, la cova prehistòrica de Son Mulet (Llucmajor) i publicà diversos treballs en el *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (1928-30)*. Reuní i classificà un monetari, que fou adquirit pel Museu de Bellver, de Palma. Membre de l'Associació per a la Cultura de Mallorca, col·laborà en *La Nostra Terra*. Militant republicà, fou regidor de l'Ajuntament de Palma (1931-34 i 1936). El 1936, arran de la Guerra Civil, fou tancat a la presó provincial de Palma, on ocupà la mateixa cel·la que el científic Odón de Buen y del Cos. Després de la seva alliberació i d'un temps de desterrament a Binissalem, s'instal·là a Barcelona.

FERIL, CAN Propietat rústica del terme de Costitx, situada entre Son Corró, Son Barrera, can Comte i can Xesquet. (M)

FERNÁNDEZ ALONSO, MARCOS (s XVIII - XIX) Inquisidor. El 1803, començà a exercir a Mallorca. Visqué la primera abolició del tribunal del Sant Ofici a l'Illa (1813), ja que l'ordre de derogació signada per Napoleó Bonapart (1808) no havia estat efectiva a les Balears. Assabentat de la decisió de les Corts de Cadis, abandonà el palau inquisitorial fins que el decret de restabliment, signat per Ferran VII (1814), el rehabilità en el seu càrrec. (MC)

FERNÁNDEZ ÁLVAREZ-ESPARTERO, JOAQUÍN BALDOMERO –BALDOMERO ESPARTERO– (La Granátula, Castella-la Manxa 1793 - Logronyo 1879) Militar i polític. Lluità contra els independentistes a Amèrica. Retornà a Espanya el 1825 i residí a Logronyo, a Barcelona i a Palma. Partidari d'Isabel II, un cop iniciada la I Guerra Carlista i amb la graduació de brigadier, va partir de Mallorca a València al capdavant del primer batalló del regiment d'infanteria de Sòria. Aviat es destacà en la lluita contra els carlins.

↓ Can Feril (Costitx)

→ Joaquín Baldomero Fernández Álvarez-Espartero

Esdevengut cap del Partit Progressista, el 1841 fou nomenat regent d'Espanya i, el 1843, fou deposat per una insurrecció acabdillada per Narváez. A Mallorca, l'esparterisme fou minoritari i va estar sustentat per Josep Miquel Tries i part de la milícia nacional urbana. La seva política topà amb l'oposició del clero. El bisbe de Mallorca Antonio Pérez de Hirias li envià un memorial, que fou considerat subversiu i que provocà la detenció d'alguns rectors. L'Ajuntament de Palma el proclamà fill adoptiu i li dedicà el carrer d'Espartero.

FERNÁNDEZ AMER, LLUÍS –LLUÍS AMER– (Barcelona 1943) Pintor. Estudià a l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi, de Barcelona. Des del 1969, ha exposat a diverses ciutats espanyoles i a Portugal, on residí (1972-75). El 1980, presentà a Palma l'exposició *Homenatge a Mallorca*. La seva obra s'insereix en el corrent postimpressionista d'influència local.

FERNÁNDEZ ANDRÉS, FERNANDO (Ibeas de Juarros, Burgos 1931) Rellotger. El 1939, amb els seus pares, s'instal·là a Porreres i, el 1952, establí la seva residència a Palma. Des del 1967, és rellotger municipal de l'Ajuntament de Palma i s'encarrega del manteniment del rellorge de Cort – en Figuera–. Especialitzat en rellotges de torre, n'ha fet per a nombroses esglésies mallorquines, com la de Binissalem, la des Coll d'En Rabassa i la des Molinar. N'ha reformat d'altres, com el de l'església de Santa Maria del Camí, i ha electrificat el de la Cartoixa de Valldemossa.

FERNÁNDEZ ARCAIA, ANTONIO (Navarra s XVIII - ? s XVIII) Inquisidor. Durant la seva estada a Mallorca, afrontà les polèmiques teològiques que contraposaven lul·listes i tomis-

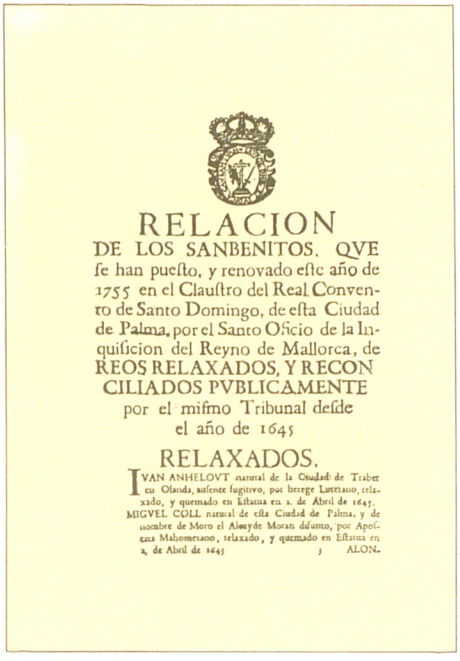

RELACION
DE LOS SANBENITOS, QVE
fe han pueſto, y renovado eſte año de
1755 en el Clauſtro del Real Convento de Santo Domingo, de eſta Ciudad de Palma, por el Santo Oficio de la Inquiſicion del Reyno de Mallorca, de
REOS RELAXADOS, Y RECONCILIADOS PVBLICAMENTE
por el miſmo Tribunal deſde
el año de 1645

RELAXADOS.

IVAN ANHELOVT natural de la Ciudad de Traber en Olanda, ausente fugitivo, por hereje Luterano, relaxado, y quemado en Estatua en 2. de Abril de 1645.
MIGVEL COLL natural de esta Ciudad de Palma, y de nombre de Moro el Almyde Moran difunto, por Apostata Mahometano, relaxado, y quemado en Estatua en 2. de Abril de 1645 y ALON.

↑ Relació de Sambenets manada publicar per Antonio Fernàndez Arcaia (1755)

tes, com la devoció a Ramon Llull i el misteri de la Immaculada Concepció. Autoritzà la reimpressió del llibre de Francesc Garau *La Fe triunfante* (→). Renovà les gramalletes de totes les persones reconciliades i relaxades pel tribunal mallorquí des del 1645 i exposades al claustre de Sant Domingo, de Palma (1755), alhora que se'n publicava la relació. Ordenà l'expulsió de diversos negociants jueus residenciats temporalment a l'Illa (1756) i presidí la celebració de dos actes de fe a les esglésies de Sant Domingo (1756) i de Sant Felip Neri (1761), de Palma, en els quals foren condemnades diverses persones acusades d'haver renegat de la fe catòlica durant el seu captiveri a Berberia. El 1765, abandonà l'Illa i es féu càrrec del tribunal inquisitorial establert a Madrid. (MC)

FERNÁNDEZ BROGLIA, ENRIQUE (Montevideo, l'Uruguai 1942) Escultor. Exposà per primera vegada a Montevideo (1963) i posteriorment als Estats Units, al Brasil i a l'Argentina. El 1968, becat pel govern francès, s'instal·là a París, on fixà la seva residència fins al 1983, any en què es traslladà a Mallorca. Ha treballat tots els formats i, especialment, obres monumentals per a espais a l'aire lliure, com les escultures que realitzà per a la Universitat d'Osaka (Japó, 1974) per al Centre Universitari de Nouméa (Nova Caledonia) (1980) i per a Seül, amb motiu dels Jocs Olímpics celebrats en aquesta ciutat (1988). Interessat en la intervenció de l'escultor en l'arquitectura i l'urbanisme, ha fet grans relleus murals per a edificis públics, com el del Teatre Nacional de Bèlgica (Brussel·les 1978); i ha projectat places a Reims (1971), Saint-Cloud (1971) i a Trappes (1973) (França). En la seva obra, caracteritzada per les formes geomètriques i el contrast de diferents textures del bronze i de tot tipus de pedres, ha treballat l'abstracció, tot investigant el potencial estètic de la matèria. Des del 1968, ha exposat a Espanya, Dinamarca, Noruega, Alemanya, Estats Units, Suïssa, Bèlgica, Uruguai i França, on ha mostrat la seva obra a diferents ciutats i al centre George Pompidou (1978). A Mallorca, ha fet diverses exposicions a Palma (1985-88) i ha realitzat escultures per al Parc de la Mar (1982) i per a la plaça de Son Oliva (1985) de Palma, entre altres. Ha publicat els llibres de bibliòfil *El Baquiano y los suyos* (1985), en col·laboració amb Mario Benedetti, i *Vins i déus* (1985) en col·laboració amb Pere A Serra Bauzà. Amb motiu del cinquanta aniversari del diari *Baleares*, il·lustrà *Baleares. Tipos e imágenes* (1989), amb texts de Pau Llull.

FERNÁNDEZ CORREA, ABELARDO (Santiago de Reinante, Galícia 1917) Pintor. Estudià dibuix i pintura a l'Escola d'Arts i Oficis de Toledo. Des del 1954 resideix a Mallorca. Entre el 1954 i el 1970, treballà als carrers del casc antic de Palma, en els quals pintava retrats i paisatges de la ciutat i els venia directament als viannants, especialment als turistes. Posteriorment, es dedicà a les marines i als paisatges rurals. El 1980, deixà la pintura. Ha realitzat diverses exposicions a Mallorca i a Menorca.

FERNÁNDEZ DEL CUETO Y DEL CUETO, JOSÉ (s XIX) Governador civil de Balears (1860-61). Militià en la Unió Liberal. El 1864, es va presentar a les eleccions a corts en el districte d'Inca. Obtengué 129 vots i no sortí elegit diputat. A les següents eleccions, les del 1865, aconseguí l'escó de diputat per Mallorca, amb 2.119 vots. Durant el seu govern promogué tot un seguit de millores a l'Hospital Provincial, de Palma, entre les quals destacà la construcció d'un pavelló per a dones dements. Publicà una circular en la qual exposà les reformes municipals indispensables per a aconseguir una administració més eficient. (JJ)

→ Escultura d'Enrique Fernández Broglia al Parc de la Mar (Palma)

FERNÁNDEZ DE LEGARIA, JUAN (s XVIII - XIX) Inquisidor. S'instal·là a Mallorca el 1799 i visqué la primera abolició de la Inquisició a l'Illa (1813). Presidí les festes que s'organitzaren a Palma arran del restabliment del Sant Ofici (1814). Dictà les ordres pertinents per reinstaurar el tribunal en el mateix estat d'abans del decret d'abolició. Finalment, féu penjar les gramalletes al claustre de Sant Domingo, de Palma, retirades enmig de l'eufòria creada pel decret d'abolició. (MC)

FERNÁNDEZ DE TAMARIT, RICARDO (? 1874 - Madrid 1953) Militar. Ingressà en la infanteria el 1888. Lluità a Cuba (1895-98) i, el 1917, ascendí a tinent coronel. Fou preceptor d'Alfons XIII. El 1922, ascendí a coronel i fou destinat a Mallorca, on comandà la zona de reclutament de Palma 48. El 1931, es va fer càrrec del regiment d'infanteria Inca 62, que es va dissoldre poc després. Quan s'inicià la Guerra Civil, estava en situació de retirat a Palma i es reincorporà al servei. L'octubre del 1936, va mantenir una polèmica a la premsa amb Llorenç Villalonga, en la qual mostrava el seu desacord i el seu despit contra els signants de la Resposta al Missatge dels Catalans. Fou nomenat jutge instructor de la causa contra el comandament militar de Balears, que es va veure el desembre del 1936, inspector dels jutjats militars de la comandància de Balears (1937) i director de l'Escola Militar de Lluc. El 1938, comandà el sector militar de Palma. Aquest mateix any, ocupà interinament el càrrec de cap nacional de Mobilització, Instrucció i Recuperació —MIR—. El 1939, fou nomenat general honorífic i inspector de les fortificacions i obres de les Balears, càrrec que ocupà fins al 1952. Fou el responsable de la construcció de l'anomenada *Línia Tamarit* (→). També exercí l'ensenyament, orientat a la preparació d'ingrés a les acadèmies militars. (DJ)

↓ Ricardo Fernández de Tamarit en el centre, enmig de companys i alumnes d'una acadèmia militar

↑ Monument a Cesáreo Fernández Duro a Zamora

FERNÁNDEZ DURO, CESÁREO (Zamora 1830 - 1908) Geògraf i marí. El 1850, prengué part en la campanya contra els pirates de les Filipines; el 1859, en la campanya del Marroc i, després, en l'expedició a Mèxic. Exercí alts càrrecs d'Estat, com els de secretari de la junta consultiva de l'Armada, secretari del Govern Civil de Cuba i conseller d'Agricultura, Indústria i Comerç. Presidí la Societat Geogràfica de Madrid. Publicà prop de quatre-cents obres i treballs, entre els quals, destaquen, pel seu interès per a Mallorca, *Noticias de algunas cartas de marear, manuscritas, de pilotos españoles que han ido a parar a bibliotecas extranjeras* (1879-83), en la qual inclou dades sobre cartografia mallorquina; *Biografía del teniente general de la Armada Española D Antonio Barceló* (1881), *Cartas de marear: las de Valseca, Viladestes, Oliva y Villarroel* (1884), *Orígenes de la cartografía de la Europa septentrional* (1889), en què també ofereix dades sobre cartografia mallorquina; *Los cartógrafos mallorquines: Angelino Dulcet, Jafudá Cresques* (1891), *Cartas náuticas españolas adquiridas por la Biblioteca Nacional de París* (1898), que conté portolans mallorquins, i *Antigua marina catalana: carta náutica desconocida* (1899), carta nàutica del 1558, de Bartomeu Olives. (JJ)

FERNÁNDEZ GARRIDO, AGUSTÍ (Palma 1954) Músic. Estudià als conservatoris de música de Palma (1959-63) i de València (1964-73). Completà la seva formació a Barcelona (1978-81), a Aix de Provença (França 1978) i a Darmstadt (Alemanya 1982). Compositor i pianista, ha escrit i enregistrat vuit LP de música contemporània. Ha musicat diversos ballets estrenats a Barcelona, *Roma* (1985), *De metros y metros* (1986) i d'altres. Ha fet sortides per Europa i Amèrica i, des del 1985, Televisió Espanyola ha dedicat dotze programes a la seva obra. (CM)

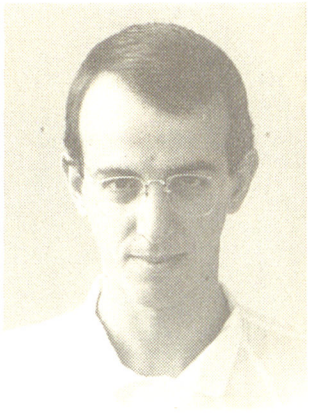

→ Agustí Fernández Garrido

→ Mariano Fernández Gavarrón

FERNÁNDEZ GAVARRÓN, MARIANO (Ceuta 1907) Militar. El 1922, ingressà en l'acadèmia d'enginyers. Participà en les campanyes del Marroc, en la Guerra Civil i en la Segona Guerra Mundial, al front de Rússia. Posteriorment, ocupà la comandància d'enginyers de l'Exèrcit i, el 1970, ascendí a tinent general. Aquest any, fou nomenat capità general de les Balears, càrrec que ocupà fins al 1971. (DJ)

FERNÁNDEZ GOLFÍN, LUIS (Almendralejo, Extremadura 1825 - Madrid 1889) Militar. Ingressà en el collegi militar el 1838. Posteriorment, prengué part en la campanya de Portugal i marxà a Cuba (1852-62). Participà en el bàndol isabelí, en la batalla d'Alcolea (1868). Va esser destinat a les Filipines, on reprimí una revolta a l'illa de Mindanao. El 1886, va ascendir a tinent general i fou nomenat capità general de Balears, càrrec que ocupà fins a l'abril del 1887. (DJ)

FERNÁNDEZ GONZÁLEZ, ÁNGEL RAIMUNDO (Lleó 1925) Historiador de la literatura. Fou professor agregat de literatura espanyola i delegat a Palma del Deganat de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona (1967-73). Ha estat també catedràtic de les universitats de València i de Navarra, on treballa (1991). Entre les seves publicacions destaquen, per la seva relació amb Mallorca, *Quadrado y la historia del siglo XIX* (1970), *Aportación al estudio del teatro en Mallorca* (1972), *Dabo. Pliegos de poesía* (1972) i *Jovellanos y Mallorca* (1974). (JJ)

FERNÁNDEZ MANJARRÉS DE HEREDIA, PEDRO Vegeu *Manjarrés de Heredia, Pedro Fernando.*

← David Fernández Miró

FERNÁNDEZ MIRÓ, DAVID (Palma 1955 - Barcelona 1991) A finals dels anys seixanta, després de la mort del seu pare, va passar a viure amb el seu avi, el pintor Joan Miró. Testimoni excepcional dels darrers anys de la vida de Miró, contribuí en la difussió de la seva obra, tot col·laborant amb les fundacions Miró, de Barcelona, i Pilar i Joan Miró, de Palma, i amb publicacions, com *La Vanguardia* i *Cuadernos del Norte*. Escrivi diverses presentacions a catàlegs d'exposicions i llibres sobre Miró, com *El descubrimiento de Miró* (1990), de Victoria Combalia. Interessat per la literatura simbolista i surrealista francesa, des dels anys setanta traduí al castellà diversos llibres d'escriptors francesos, com *Las lágrimas de Eros (1981)*, de Georges Bataille. A la seva mort, tenia en projecte la publicació d'un epistolari, sobre la correspondència que Joan Miró mantengué amb escriptors i artistes.

FERNÁNDEZ MOLINA, ANTONIO (Alcázar de San Juan, Castella-la Manxa 1927) Escriptor i pintor. El 1964, s'instal·là a Palma per ocupar el càrrec de secretari de redacció de la revista *Papeles de Son Armadans*, que exercí fins al 1972. Des del 1974, resideix a Saragossa. És autor dels poemaris *Biografía de Roberto G* (1953), *Sueños y paisajes terráqueos* (1960) i *Homenaje* (1977), entre d'altres; i de novelles, com *Un caracol en la cocina* (1970), premi Ciutat de Palma (1969), i *El león recién salido de la peluquería* (1971). Ha col·laborat en diversos diaris i revistes d'Espanya i de Sud-amèrica. Com a pintor, realitza una obra de caràcter surrealista i ha fet exposicions a diverses ciutats espanyoles i estrangeres.

→ Antonio Fernández Molina

FERNÁNDEZ PEÑA, MANUEL (Lleó 1895 - Port de Pollença 1926) Pintor. Cap al 1918, fixà la seva residència a Mallorca. Dins un realisme acadèmic, pintà paisatges de Pollença i Valldemossa. Jorge Luis Borges, en la seva estada a Mallorca (1920-21), l'introduí en l'art d'avantguarda. Exposà (1921) a La Veda, de Palma, i fou acollit per Borges com a artista innovador en l'assaig *El arte de Fernández Peña*, publicat a *La Última Hora* i durament contestat pel crític tradicionalista Pere J Barceló. La mostra generà una gran polèmica que enfrontà els joves ultraistes Jacob Sureda, Jorge Luis Borges i Joan Alomar, que signaven amb el pseudònim Dagesmar, amb els academicistes Pere J Barceló, Josep Agustí Palmer —Pin— i Pere Càffaro. Davant el rebuig de la crítica conservadora i l'hostilitat social, abandonà l'ultraisme i retornà al realisme acadèmic, manifest en la nova exposició a La Veda (1924), mostra acollida entusiàsticament pels antics detractors i amb el desencís dels joves avantguardistes mallorquins. (DF)

FERNÁNDEZ SEGURA, JOSÉ —SANTET— (Úbeda, Andalusia s XIX - Mallorca s XX) Figurista. Aprengué l'ofici a Olot (Catalunya) i a Roma. Posteriorment, s'instal·là a Palma, on es dedicà a les figures de fang policromat. Representà sants i figures de pessebre, tot seguint la iconografia folklòrica catalana. Destaquen els seus Misteris, formats per vuit peces i frabricats en tres mides, i les Sagrades Famílies, una de les quals és a l'església de Sant Jaume, de Palma. Realitzà un gran nombre de motlles, utilitzats posteriorment pels seus fills Josep i Miquel, encara que no arribaren a la qualitat de retoc i pintura del seu pare. Les seves obres es conserven al Museu de Lluc i en diverses col·leccions privades de Mallorca.

↓ Figures de José Fernández Segura —Santet—

↑ Andreu Fernández Truyols

FERNÁNDEZ TRUYOLS, ANDREU (Manacor 1870 - Sant Cugat del Vallès, Catalunya 1961) Biblista. Ordenat de prevere (1894), ingressà en la Companyia de Jesús (1895). Estudià teologia a Tortosa (1899-1901) i sagrada escriptura a Canterbury (Regne Unit) (1901-02). Fou professor de sagrada escriptura de St Asaph (Regne Unit) (1903-06) i de teologia a Tortosa (1906-09). Destinat a l'Institut Bíblic de Roma (1909), del qual fou rector (1918-24), hi fundà la revista *Verbum Domini*. El 1929, passà a l'Institut Bíblic de Jerusalem, que dirigí (1939-47). Problemes de salut l'obligaren a tornar definitivament a Barcelona, on es dedicà a l'ensenyament de la teologia i a la investigació. Les seves estades a Roma i a Jerusalem li permeteren d'especialitzar-se en geografia bíblica. És autor de cent trenta estudis, entre els quals destaquen *Hermenéutica* (1925), *Vida de Nuestro Señor Jesucristo* (1948), traduït a l'anglès i a l'italià, i *Geografía Bíblica* (1951). El 1952, fou proclamat fill il·lustre de Manacor.

FERNÁNDEZ VILÀ, VICTORIANO (Jerez de los Caballeros, Extremadura 1910 - Palma 1991) Metge i militar. Es llicencià a la Universitat de Sevilla (1932) i es doctorà en medicina per la Universitat de Madrid (1952). Des del 1940, resideix a Mallorca. Especialista en oto-rino-laringologia, fou cap d'aquests serveis a la Sanitat Nacional i al Servei Obligatori de Malaltia. El 1960, presidí el IV Congrés Nacional

→ Victoriano Fernández Vilà

d'Oto-rino-laringologia, celebrat a Palma. Capdavanter a Mallorca en l'aplicació de noves tècniques de cirurgia de l'oïda i la laringe, publicà més de quaranta treballs. Destaquen *La narcosis con tricloroetilene en la práctica otorrinolaringóloga* (1852) i *Lucha contra la sordera en Baleares* (1979). Metge de l'exèrcit de l'Aire, es retirà amb el grau de tinent coronel. Tenia la Medalla de Plata de la Societat Espanyola d'Oto-rino-laringologia (1962).

FERNÁNDEZ ZAPATA, JUAN (San Pedro Manrique, Castella s XVII - Aniago, Castella 1729) Bisbe de Mallorca (1722-29). Ordenat de prevere, treballà com a relator del Sant Ofici, a Logronyo. Durant la seva estada a l'Illa, a causa de la rigorositat amb què exercí el càrrec, tengué nombrosos conflictes amb el capítol de la Seu, el clero i les autoritats civils i militars. El 1729, el capità general i el capítol, tot i reconèixer la rectitud moral que guiava el bisbe, en sol·licitaren el trasllat a Felip V. El rei hi accedí i, el mateix any, fou nomenat bisbe de Lleó. (LIP)

↓ Juan Fernández Zapata

FERRÀ, CALÓ D'EN Accident de la costa del terme de Santanyí, situat entre cala Llombards i la punta des Corb Marí. (M)

FERRÀ, CAN Propietat rústica del terme d'Algaida, situada entre Son Amagat, Marina des Senyors, Son Cigala i Son Misericòrdia. ■ Al terme de Banyalbufar, entre Son Perdiu, ses Roquetes, el comellar des Llims i la font de la Vila. ■ Al terme de Palma, a Establiments Nou. ■ Al mateix terme, entre les barriades d'*Amanecer*, Son Ferragut, Son Gelabert i el camí Roig. ■ Al terme de Porreres, entre can Not, Son Obra Nou, Betlem i la partió amb el terme de Felanitx. (M)

FERRÀ, MORRO D'EN Accident de la costa del terme d'Andratx, situat entre Camp de Mar i el cap des Llamp. (M)

FERRÀ, PUIG D'EN Al terme de Palma, de 220 m d'altària, situat entre el torrent des Mal Pas, can Rubert, Son Suredeta i es Caragol de Beiana. Forma part de la serra de na Burguesa, integrada dins la tercera unitat de la serra de Tramuntana. (M)

↓ Puig d'en Ferrà amb na Burguesa al fons (Palma)

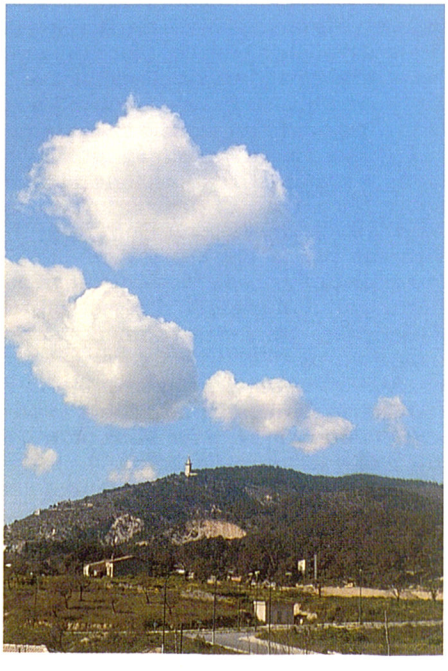

↑ Son Ferrà (Esporles)

FERRÀ, SON Possessió del terme d'Esporles, situada entre Son Poquet, Son Mas, es Rafal i Son Tries. Documentada el 1677, estava valorada en 11.000 lliures. A la fi del s XVII, ja havia sofert divisions. La part més important pertanyia, el 1707, a Antoni Ferrà de la Mola i Bauçà i apareix documentada Son Ferrà de la Mola durant tot el s XVIII. Tenia cases, capella, tafona i molí de sang. Era dedicada a olivars, garroverars i conreus de cereals i lleguminoses. La casa pairal dels Ferrà de la Mola estava al carrer d'en Caldés, davant el col·legi de la Sapiència, de Palma. ■ Al terme de Marratxí, entre Son Conill, Son Llatzet, ca na Bolla i es Pinaret Vell. (DF/M)

FERRÀ, VARADOR D'EN A la costa del terme de Deià, situat entre es Tres Còdols i es Canyaret. (M)

FERRÀ BOUTROUX, MARGALIDA (Palma 1918) Filla de Bartomeu Ferrà Juan i d'Anne Marie Boutroux. Presidenta de l'Associació Festivals Chopin de Valldemossa (1981). Es dedica a la difusió i a la conservació de la col·lecció de la cel·la-museu F Chopin-G Sand. Poseeix la Medalla d'Or concedida per la societat Polònia (1989) i l'Ordre del Mèrit Cultural concedit pel Ministeri de Cultura del govern polonès (1990).

FERRÀ BUSQUETS, ÀNGEL (Palma 1729 - 1804) Religiós carmelità. Fou pare mestre del convent del Carme, de Palma. Escriví *Necrológico Carmelitano mallorquín*, inèdit.

FERRÀ BUSQUETS, BARTOMEU (Sóller 1916 - 1991) Arqueòleg. Ocupà els càrrecs de Col·laborador Oficial de la Comissaria Provincial d'Excavacions Arqueològiques (1951-57) i de secretari oficial del Patronat Provincial d'Excavacions Arqueològiques Submarines (1969-75). Des d'aquest patronat col·laborà en l'excavació del derelicte Almagro de l'illa del Sec (Calvià). Col·laborador de *La Almudaina* i de *Sóller*, fou cap de redacció d'*Ecos de Sóller*.

← Margalida Ferrà Boutroux

→ Bartomeu Ferrà Busquets

FERRÀ CERDÀ, BARTOMEU (Puigpunyent 1941) Pintor. Des del 1979 ha realitzat diverses exposicions a Mallorca. Es dedica als paisatges i a les marines dins un corrent postimpressionista d'influència local.

FERRADA, SA Indret de la costa del terme d'Escorca, entre es Musclos des Llorers i el cingle des Pi. (M)

FERRADURA, AVENC DE SA Cavitat situada entre les cases des Bosc i el torrent de Pareis, al terme d'Escorca. Catalogat com a avenc de 15 a 50 m, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FERRADURA, SA Punta de la costa del terme d'Alcúdia, situada entre la punta de Tacàritx i sa Pedra Foguera. ■ Indret de la costa del terme d'Artà, entre la penya des Llamp i la cala de Font Celada. ■ A la costa del terme de Capdepera, entre el port de cala Rajada i sa Pedruscada. ■ A la costa del terme de Felanitx, entre el faralló d'en Fred i la cova de la Mare de Déu. ■ A la costa del terme de Manacor, entre cala Petita i es Dos Ulls. Forma una punta i l'istme està barrat per una murada talaiòtica en ruïnes. ■ A la costa del terme de Sóller, entre cala Solleric i punta Béquer. Hi ha sa Ferradura Gran i sa Ferradura Petita. (M)

FERRÀ FONT, MIQUEL (Palma 1815 - 1887) Mestre d'obres. Agrimensor, estudià a l'Acadèmia Artística de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, amb l'escultor Miquel Torres. El 1840, treballà a l'oratori de la Casa de Misericòrdia, de Palma, projectat per Isidro Velázquez, sota la direcció de l'arquitecte Joan Sureda. Realitzà els projectes de l'església de sa Vileta (1853) i de Sant Magí, de Palma (1862), on construí un recinte sacre de planta centralitzada, un dels primers que es feren a Mallorca durant el s XIX. Projectà (1854) i construí (1854-56) el palau del comte de San Simon, del carrer de Sant Jaume, de Palma. Se li atribueixen la direcció de les obres del pati de l'església de Sant Antoni de Viana, de Palma,

↑ Església de Sant Magí (Palma), obra de Miquel Ferrà Font

i les reformes dels casals de Son Cigala i de Son Peretó, de Palma. Influït per l'eclecticisme romàntic de caràcter italianitzant, el conjugà amb elements de la tradició autòctona.

FERRAGUT —BODA— Família de bandolers (vegeu *Bandoler)* de Selva del s XVII. Amb una certa posició a la vila, tenia la casa pairal a la part de Valella i el rafal de s'Olivaret, que confrontava amb el camí de Selva a Mancor de la Vall. Organitzà una colla de bandolers al servei dels Canamunt (vegeu *Canamunt-Canavall)*, integrada per Joan Ferragut i la seva dona, acusats de fautors en diverses ocasions, i pels seus fills Bartomeu —Negret Boda—, Joan, Llorenç, Simó i Mateu —Capellà Boda—. Les rivalitats entre les famílies de la Part Forana facilitaren la formació de la colla. El capellà Boda, que s'apropà als Canamunt arran d'un plet mantengut per un benefici a la Seu, fou l'artífex de l'escamot, ja que la seva condició d'eclesiàstic li permetia de circular lliurement per tota l'Illa portant les ordres dels caps de Canamunt, especialment de *Pere de Santacília* (→) i de Pere Fortesa. L'esbart estava integrat per una trentena de persones entre les quals hi havia alguns dels bandejats més famosos de l'època, reclutats a les muntanyes, com Nadal Serralt, Antoni Gibert —Fullana—, Jaume Gamundí —Fembra— i el Bord Gater. El seu nucli d'actuació s'estenia entre Bunyola, Lluc i Inca, si bé operaven arreu de l'Illa. Iniciaren les seves activitats l'hivern del 1615-16 i sembla que alguns dels seus membres participaren en l'assassinat de mossèn Baptista Arades. El 1618, hi hagué una batalla en el grau de Lluc, o coll de sa Batalla, que acabà amb l'empresonament de catorze bandolers i algunes execucions sumaríssimes, com la del capità de la colla, Bartomeu Ferragut —Negre Boda—. El seu germà Mateu, que havia intentat d'alliberar-lo, preparà la fuga de la presó d'Antoni Gibert —Treufoc—, amb el qual baixà a Palma, i organitzà la venjança, que acabà amb l'assassinat de *Jaume Joan de Berga i de Sales* (←). Com a represàlia contra la família Ferragut —Boda—, la casa pairal de Selva fou completament enderrocada i assolada. Reunits a Lluc després d'aquest assassinat, els bandolers, dirigits aleshores per Joan Ferragut, decidiren de separar-se en petites unitats per defugir les forces que els perseguien. Antoni Gibert —Treufoc—, recelós dels seus companys, abandonà la colla i es dirigí al terme de Palma, on fou empresonat i executat. Tots els intents del capellà Boda per a reagrupar l'escamot fracassaren i no pogué evitar que gran part dels components, inclosos son pare i els seus germans, fossin tancats. Es va veure obligat a abandonar l'Illa, cosa que féu amb les naus de Sant Joan de Malta. Es dirigí cap a Itàlia, on se'n perd el rastre. El capellà Boda fou l'únic dels autors materials de l'assassinat de Berga, desencadenant de la desfeta de la colla de Selva, que no caigué en mans de la justícia. (JS)

↓ Font de Velella (Selva), on se situà la casa pairal de la família Ferragut —Boda—

FERRAGUT, ANDREU (Palma s

↓ Signatura d'Andreu Ferragut

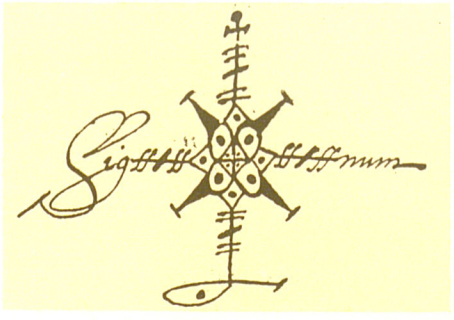

XVI - 1659) Notari. Fill del notari **Francesc Ferragut** (Palma s XVI-XVII). Tenia la casa i la notaria al carrer del Born de Santa Clara, de Palma. Reuní l'arxiu notarial més important de Mallorca, format per més de 500 protocols de 40 notaris de Mallorca dels s XV-XVI. En deixà 36 volums, corresponents als anys 1623-59. (DF)

FERRAGUT, CAN Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre el coll de na Jacinta, el torrent de ses Fontanelles i la rota Nova. ■ Al terme de Lloret de Vistalegre, entre el pou del Ras, can Reus, can Sóller i sa Comuna. ■ Al terme de Llucmajor, entre Míner, Binificat, can Mandins i es Pèlag. ■ Al terme de Palma, a la barriada de Son Roca, entre can Siquier i can Card. ■ Al mateix terme, entre can Puigserver, Son Arnau, sa Casa Blanca i Son Moraduix. ■ Al terme de Pollença, entre can Noble, l'hort d'en Tres Cames, can Sabater i can Tiraneta. ■ Al terme de Selva, entre el comellar d'Infern, es Purgatori, la tanca del Rei i el pla d'en Rai. (M)

FERRAGUT, DOMÈNEC (Palma s XVII - 1701) Notari. Participà activament en la persecució dels xuetes mallorquins a la fi del s XVII. Féu una notable fortuna com a notari de segrestaments del Sant Ofici de la Inquisició de Mallorca. El seu fill **Gabriel Ferragut Llodrà** (Palma s XVII -XVIII) fou secretari del Sant Ofici de la Inquisició a Palerm (Sicília). (DF)

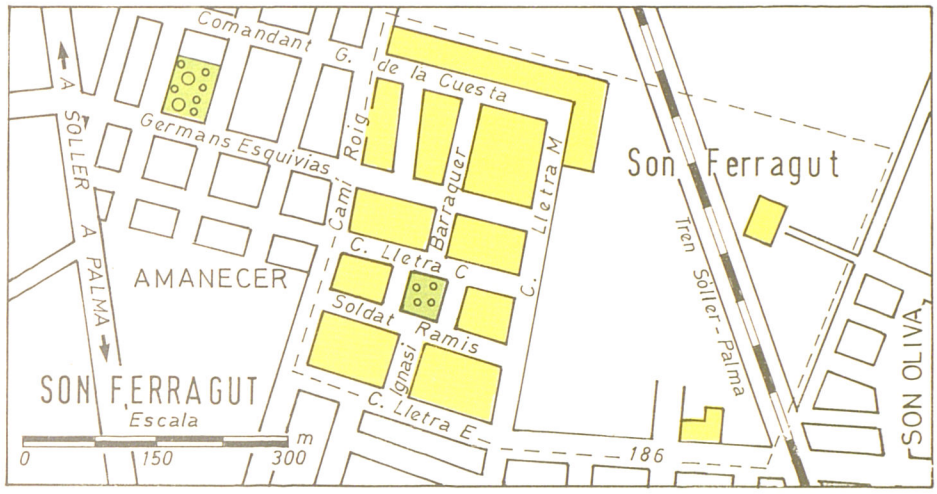

FERRAGUT, MATEU Vegeu *Ferragut – Boda –*.

FERRAGUT, MOLINS D'EN Al terme de Selva, afrontats al camí de Moscari. Documentats el 1599, pertanyien a l'honor Guillem Ferragut, de qui prengueren nom. Eren dos molins d'aigua fariners, amb cases i terres. El s XVII, passaren als Perelló. Eren denominats també els molins de Son Gelat. (DF)

FERRAGUT, ONOFRE (Sencelles 1552 - Palma 1623) Religiós dominic. El 1568, ingressà en el convent de Sant Domingo (Palma). Fou prior dels convents de Pollença, Manacor i Palma. Predicador famós, és autor de les biografies dels dominics Julià Fontirroig i Antoni Creus, inèdites.

FERRAGUT, SON Antiga possessió del terme de Costitx. Documentada el 1689, pertanyia a Onofre Ferragut, de la família del qual prengué nom. Tenia cases i molí de sang. Estava valorada en 3.100 lliures. ■ Barri del terme de Palma, situat entre s'Indioteria, Son Oliva, Son Gelabert i Amanecer. Té una extensió aproximada de 15,75 hes i una població aproximada de 454 habitants de dret (1990). Pren el nom d'un antic rafal, confrontat amb el camí de Bunyola. Pertanyia al canonge Joan Ferragut, que el fideïcometé (1632) i li donà nom. El 1785, era de Margalida Descatlar. Tenia cases, molí de sang, pintura religiosa i mobiliari de luxe. Dedicat al conreu de cereals, tenia un hort especialitzat en la producció de carabasses i pebres. El 1933, s'hi inicià el procés d'urbanització, amb la parcel·lació dels terrenys. Hi predominen els habitatges unifami-

↓ Cases de la possessió de Son Ferragut (Palma)

↓ Carrer del barri de Son Ferragut (Palma)

← Son Ferragut (Sa Pobla)

liars. El servei primari de salut està situat en el consultori del carrer de l'Arquitecte Bennàssar (1991). El centre de serveis socials Nord s'encarrega d'atendre les necessitats de caràcter social. Quant a l'escolarització, depèn dels col·legis públics de Pràctiques i de Son Oliva. ■ Possessió del terme de sa Pobla, confrontada amb el torrent d'Alcanella o de Sant Miquel, Gaieta, Fangar i Son Cladera. Documentada el s XIII, era anomenada inicialment alqueria d'en Ferragut. El 1584, pertanyia a l'honor Miquel Ferragut. Tenia grans cases, amb celler, tafona i molí de sang. Estava dedicada a olivars, garroverars, vinya, conreus de cereals, lleguminoses, lli i cànem. Era un important centre ramader amb 240 ovelles, 130 porcs, 100 cabres i una guarda de bous a sa Marjal. Tenia el molí d'aigua dit es Molinàs. El 1672, feia una renda anual de 345 lliures. La posada estava a la vila de sa Pobla. El 1863, era de Joan Vanrell i tenia 337 quarterades. Al peu del puig de na Vissa, s'hi obrí una pedrera que generà un gran impacte ambiental, fins que fou clausurada (1989). ■ Possessió del terme de Sencelles, al lloc de Ruberts. Era denominada també s'Alqueria o es Rafal de Ruberts. La família Ferragut —des Rafal— en fou la principal titular els s XVI-XVIII. A partir del s XVI, estava dividida en dues parts. La de Jordi Ferragut tenia (1591) cases, molí de sang, conreus de cereals, lleguminoses i una guarda de 65 ovelles. La de Guillem Ferragut (1663) posseïa 50 quarterades de sementers, rotes i garrigues, amb unes cases ruïnoses. El 1675, la part de Bartomeu Ferragut era valorada en 2.300 lliures i la de Jordi Ferragut, en 1.200. ■ Al terme de Sineu, confrontada amb Son Moixeta, Son Vallfogó, Son Riera, el torrent de Son Reial, Son Tei, sa Torre de Montornes i Sant Esteve. Fins al s XVI era dels Ferragut, dels quals prengué nom, i després passà als Dameto (s XVII-XX). El 1577, tenia cases, celler i molí de sang. Hi havia quatre esclaus. Estava dedicada a vinya, figuerals, garroverars, conreus de cereals i lli. Tenia una petita ramaderia ovina i porcina. N'era pertinença l'hort de Son Ferragut, amb cases, sínia i safareig. Dedicat a magraners i hortalissa, el 1698 feia una renda anual de 36 lliures. El 1759, era valorada en 12.000 lliures i tenia 120 quarterades de sementers i 44 de garriga. En deriven (1991) les possessions **Son Ferragut Vell,** entre Son Riera i Son Ferragut Nou, i **Son Ferragut Nou,** entre Son Ferragut Vell i Son Moixeta. (BeC/CR/DF/M)

FERRAGUT DELS BERARD, SON Antic rafal del terme de Palma, que confrontava amb el camí de Bunyola, el torrent de Bàrbara, Castelló i Son Gelabert. El s XVI, fou dels Berard. El 1627, pertanyia a Gabriel Ferragut, ciutadà militar. D'unes 50 quarterades, tenia cases i celler. Estava dedicat a vinya, conreus de cereals i lleguminoses. (DF)

↓ Son Ferragut (Sineu)

← Marc Ferragut Fluxà

FERRAGUT FLUXÀ, MARC (Inca 1901 - Palma 1981) Empresari. Creador de l'*Auditòrium de Palma* (←). D'una família d'industrials sabaters, estudià patronatge i muntà, a Inca, la fàbrica de calçats Zeus. Militant d'Esquerra Republicana, durant la II República fou regidor de cultura de l'Ajuntament d'Inca. Passà part de la Guerra Civil a la zona republicana, fins que aconseguí tornar a Mallorca, on fou empresonat. El 1944, vengué la fàbrica i s'instal·là a Palma, on es dedicà a negocis d'importació. Gran aficionat a la música, els viatges professionals li permeteren de conèixer les millors sales de concerts del món. El 1952, després de visitar el Royal Festival Hall, de Londres, tengué la idea de crear a Palma una sala similar. Oferí el seu pla a les institucions públiques i a diverses entitats privades, però no n'obtengué cap suport econòmic per a la construcció de l'edifici. Després de diversos projectes, emprengué la tasca tot sol. Les obres començaren el 1967, a terrenys, en part, cedits per la Junta d'Obres del Port a l'Ajuntament de Palma i adjudicades en concurs públic, i, en part, procedents de propietat privada. L'Auditòrium s'inaugurà el 1969 i el desembre d'aquest any, l'Ajuntament de Palma li concedí la Medalla d'Or de la Ciutat. En el càrrec de director de l'Auditòrium, el succeí el seu fill **Rafel Ferragut Bonafè** (Palma 1936). El 1984, per iniciativa d'un grup d'aficionats a la música, fou aixecat, per subscripció popular, un monument a la seva memòria, devora l'Auditòrium.

FERRAGUT LLINÀS, ANTONI (Múrcia 1946) Escultor. Estudià al Centre d'Activitats d'Investigació Artístiques Xavier Corberó, de Barcelona (1972). Amb preferència pel ferro, ha treballat també la fusta, el marbre i altres materials. Dedicat inicialment al petit format, des del 1985, també ha realitzat grans escultures, com les instal·lades a la plaça pública de Palma

L'AUDITÒRIUM, EL GRAN SOMNI D'UN MERAVELLÓS BRUSQUER

En Marc Ferragut fou el que, a Mallorca, s'anomenà un brusquer, dit amb el respecte per tots aquells homes, les follies dels quals han servit per a fornir d'art i de cultura els temps dels seus contemporanis.

La petita història de la construcció de l'Auditòrium de Palma és, d'una banda, un seguit d'accions burocràtiques i administratives per a esbrinar si el sòl que s'hi destinava era de titularitat pública o no; i d'altra, els meravellosos somnis d'un home que els volia fer palesos amb una obra que, ara, pel costum de veure-la integrada al paisatge urbà, ja sembla part de la seva fisonomia.

Cal dir, emperò, que, si no hagués estat per en Marc Ferragut, ara, a l'espai que ocupa l'Auditòrium, hi hauria una escala, un hotel o un edifici d'apartaments, perquè aquest home, va haver de vèncer oposicions de tota mena, incomprensions de tota casta i dificultats legals que només un entestat com ell podia superar amb alguna possibilitat d'èxit.

L'edifici s'aixecà amb geometria rectilínia, com s'esqueia als desigs i a la personalitat d'un home wagnerià tan lligat a l'estètica dels moderns corrents artístics de l'Alemanya actual, hereus dels somnis que Gropius i els seus aplegaren a la Bauhaus, oblidats, ja, els excessos barrocs del protector de Richard Wagner. Quan la Filharmònica de Berlín i Herbert von Karajan, inauguraren l'Auditòrium, amb la presència dels reis Joan Carles i Sofia, en Marc Ferragut va viure la gran nit de la seva vida. Tot ho va donar per ben emprat.

Però la veritat és que, efectivament, tot fou ben emprat, perquè l'Auditòrium és un dels grans orgulls de Ciutat i, si més no, l'únic edifici aixecat en cinquanta anys sense ànims especuladors.

Jacint Planas Santmartí

→ Antoni Ferragut Llinàs, *Vol d'ocells* (Centre Cultural-Sa Nostra, Palma)

Nova (Calvià) i al Centre Cultural La Misericòrdia, de Palma. La seva obra s'inclou dins el camp de l'expressionisme abstracte. Ha realitzat diverses exposicions a Palma (1982-88).

FERRAGUT OLIVER, BARTOMEU (Selva s XVIII) Prevere. Fou beneficiat a l'església parroquial de Selva. Va deixar manuscrita *Memoria y relació de lo que ha succeit en esta Is(la)*, noticiari escrit en català que destaca per l'abundància de dades relatives a les collites, esterilitats i epidèmies dels pobles de Mallorca. Comprèn el període entre el 1747 i el 1771 i ha estat atribuït, a *Gaietà Ferrer* (→). (CS)

← Josep Ferragut Pou

FERRAGUT POU, JOSEP (Palma 1912 - 1968) Arquitecte. Es llicencià a Barcelona el 1942. Col·laborà amb l'arquitecte Gabriel Alomar Esteve en la realització de la reforma de Palma que donà lloc a la construcció de part dels edificis del carrer de Jaume III (1950), en la qual es projectaren immobles dins d'una tendència tradicionalista de postguerra. Projectà i construí el col·legi de Sant Francesc d'Assís (1947-48) i les esglésies de Sant Alonso Rodríguez (1955-62) i de la Porciúncula (1965-68), de Palma. Com a arquitecte municipal d'Alcúdia, realitzà, al Port, l'edifici de la central tèrmica de Gas i Electricitat —GESA— (1957) i les urbanitzacions des Mal Pas (1964) i des Barcarets (1966). La seva obra evolucionà des d'un tradicionalisme local cap a formes modernes. Fou un dels introductors del formigó armat a les Balears després de la Guerra Civil. (AS/DL)

FERRAGUT RAMIS, JOAN ANTONI (Costitx 1787 - s XIX) Mestre de música, organista i orguener. Professà en l'orde dels mínims (1806) i fou durant dotze anys músic de Lluc. Formà una petita orquestra i féu concerts a diversos pobles de Mallorca. Treballà com a orguener al convent de Jesús i de Maria, de Sineu (1815). (CM)

FERRAGUT SBERT, ANTONI (Palma 1874 - 1966) Marí de guerra. Ingressà a l'Escola Naval del Ferrol (Galícia). S'embarcà en diversos vaixells, entre ells els creuers «Juan Sebastián Elcano» i «Carlos V». A l'escala de terra, fou ajudant de marina a Alcúdia, Pollença, Andratx i Sóller. Amb la graduació de capità de fragata, fou segon comandant de marina de Mallorca. Entre el 1918 i el 1921, fou director de la *Isleña Marítima*. Durant la II República i quan era capità de navili, passà a la reserva. Durant la Guerra Civil, va estar al front del servei d'informació del personal. Es retirà de contraalmirall honorari. (DJ)

FERRAGUT SBERT, GUILLEM (Palma 1875 - 1958) Marí de guerra. El 1891, ingressà a l'Escola Naval de Ferrol (Galícia). El 1893, era guardamarina, a bord de la corbeta «Nautilus». Posterioment navegà amb diversos vaixells i va anar a Cuba. Fou comandant del torpediner «Número 6», del «Proserpina» i de l'«Alsedo», des d'on donà suport a l'hidroavió «Plus Ultra» en la seva travessia de l'Oceà Atlàntic (1926). Ascendí a capità de navili el 1928 i comandà el creuer «Blas de Lezo». Durant la II República, passà a la reserva. El desembre del 1936, fou nomenat comandant militar de marina de Mallorca i comandant naval de Balears. Fou el primer cap de la nova base naval secundària de Palma (1936-38). Organitzà aquesta base i militaritzà els tallers de la Companyia Transmediterrània. Ascendí a contraalmirall honorari el 1949. (DJ)

FERRÀ JUAN, BARTOMEU LLUÍS (Palma 1893 - 1946) Pintor, crític d'art i publicista. Fill de Bartomeu Ferrà Perelló. Casat el 1917 amb Anne Marie Boutroux, s'instal·là a la Cartoixa de Valldemossa, on obrí la cel·la-museu Chopin-George Sand. Viatjà per França i Itàlia. El 1915, realitzà la primera exposició individual a Palma i, el mateix any, la segona a Barcelona. Posteriorment, exposà a Girona, a Maó i a París (1934) amb els seus amics Roberto Ramaugé i Vicent Santaolària. Pintà temes de Valldemossa, Galilea, Son Serra i sa Vileta. La seva obra s'insereix en el corrent noucen-

→ Església de la Porciúncula (Palma), obra de Josep Ferragut Pou

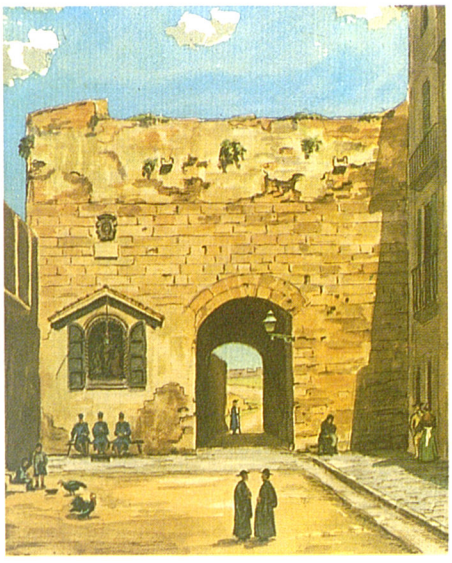

↑ Bartomeu Ferrà Juan, *Porta de la Conquesta*

↑ Bartomeu Ferrà Juan, *Exterior de la porta de Santa Margalida*

Bartomeu Ferrà Juan, *Porta Vella del Moll* ↓

Bartomeu Ferrà Juan, *Porta de Santa Catalina* ↓

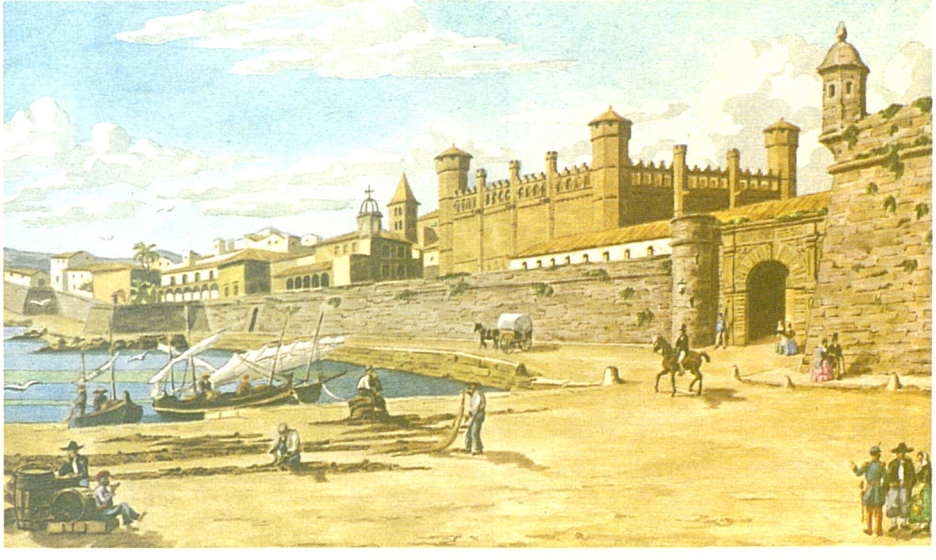

↓ Bartomeu Ferrà Juan, *Pont de la porta Pintada*

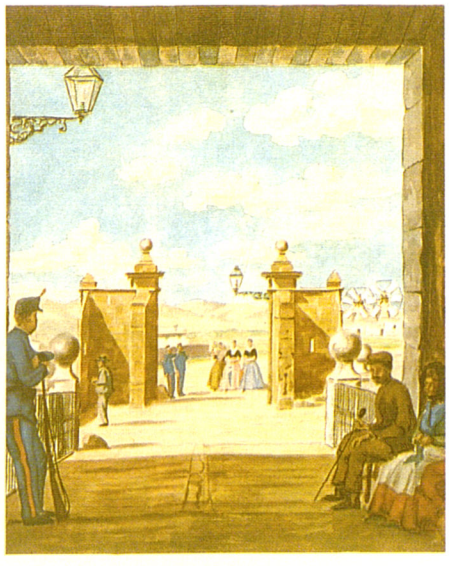

↓ Bartomeu Ferrà Juan, *Pont sobre sa Riera*

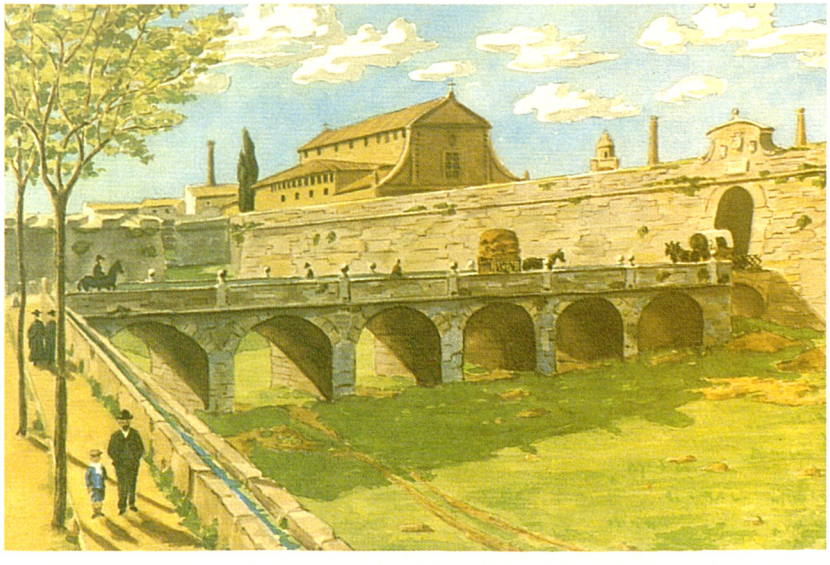

↑ Bartomeu Ferrà Juan, *Baluart de Chacon*

↑ Bartomeu Ferrà Juan, *Porta Pintada*

Bartomeu Ferrà Juan, *La Seu i el palau Espiscopal* ↓

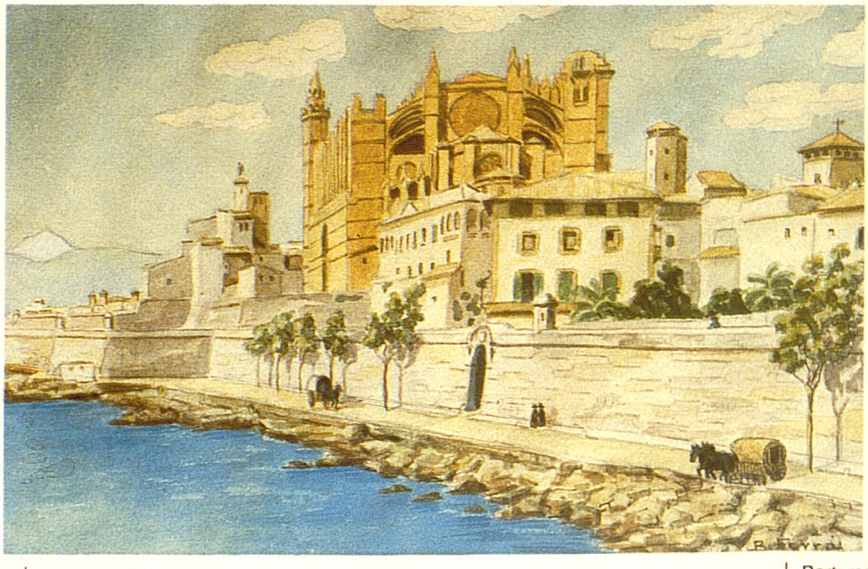

Bartomeu Ferrà Juan, *Església de Santa Fe* ↓

↓ Bartomeu Ferrà Juan, *Canons sobre les murades*

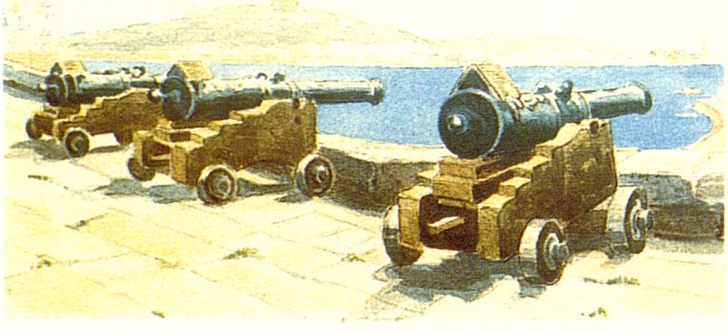

↓ Bartomeu Ferrà Juan, *Creu de la porta des Camp*

← Bartomeu Lluís Ferrà Juan

tista. Usà tons suaus i manifestà una certa preferència pels blancs, grisos, verds tendres, morats i violetes. Realitzà entre 32 i 35 aquarel·les de les antigues murades de Palma. El 1940, n'exposà 29 a les Galeries Costa, que foren adquirides per l'Ajuntament de Palma. Amb el pseudònim d'Aidon, s'encarregà de la crítica artística de *La Veu de Mallorca* (1917-19). Posteriorment, féu articles sobre crítica de pintura a *El Día* i *El Correo de Mallorca* i publicà *Ressenya crítica de l'Exposició Regional de Pintura Retrospectiva* (1921). Escriví *Guía de Mallorca* (1929), una de les primeres guies turístiques de l'Illa; *Chopin y George Sand en la Cartuja de Valldemossa* (1930). on inclou, entre altres, un estudi sobre el llibre de Sand *Un hivern à Majorque;* i *El Archiduque errante* (1948), la segona biografia publicada de Lluís Salvador d'Àustria, obra centrada en les seves estades a Mallorca, que recull els testimonis de les persones que el tractaren. És autor també d'un assaig sobre Santiago Rusiñol, inèdit, i de *Gelabert i el seu temps*, conferència que llegí al Cercle de Belles Arts de Mallorca (1945) i que fou publicada amb notes de Miquel Alenyar a la revista *Estudis Baleàrics* (1991). Dirigí diverses obres de decoració i restauració, realitzà dissenys de mobles, ferros i gelosies i reuní una notable col·lecció de peces de ceràmica artística valenciana, catalana i italiana dels s XVI al XIX. De profundes conviccions regionalistes, participà en la creació del Centre Autonomista de Mallorca i en signà el manifest fundacional (1930). En representació de la Societat Arqueològica Lul·liana, assistí a l'assemblea d'ajuntaments i entitats que, al Teatre Principal de Palma, discutí i aprovà l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia del 1931. El 1936, fou un dels signants del document *Resposta al Missatge dels Catalans.* Mantengué una llarga i abundant correspondència escrita amb nombroses personalitats del món de l'art i de la cultura de Mallorca i de Catalunya. Destaquen pel seu interès les cartes que li adreçà Joan Miró, amb qui mantengué una estreta amistat. En ocasió del vint-i-cinquè aniversari de la seva mort, l'Ajuntament de Valldemossa li dedicà una exposició homenatge a la sala capitular de la Cartoixa. (MA)

← Bartomeu Lluís Ferrà Juan, *Torrent de sa Font Coberta*

→ Miquel Ramon Ferrà Juan

FERRÀ JUAN, MIQUEL RAMON (Palma 1885 - 1947) Poeta, crític literari i traductor. Fill de Bartomeu Ferrà Perelló. Llicenciat en dret i en filosofia i lletres. El 1911, ingressà en el cos d'arxivers, bibliotecaris i arqueòlegs, i exercí de bibliotecari a Gijón (1911-13), Barcelona (1913-36), on fundà i dirigí la Residència d'Estudiants de Catalunya, i Palma (1936-47). Fou fundador i director de la revista *Migjorn* (1906-07), creada per difondre els postulats noucentistes. Collaborà, amb poemes i crítiques literàries amb el pseudònim d'*Alanís*, a publicacions de Mallorca, com *La Veu de Mallorca, Sóller, Correu de les Lletres, El Día, La Nostra Terra* i *Almanac de les Lletres*, i de Catalunya, com *La Veu de Catalunya* i *La Il·lustració Catalana.* Políticament regionalista, col·laborà amb les agrupacions polítiques mallorquines de caràcter centrista i signà la *Resposta al Missatge dels Catalans* (1936). Durant la Guerra Civil, i després d'aquesta, mantengué una resolta actitud de distanciament del règim franquista, reflectida en poemes com *Jesu, Redemptor omnium* (1936) i *L'estel*, (1937), i només se salvà de l'afusellament per la intercessió d'amics influents. Membre i mentor de l'Escola Mallorquina i company de generació de Maria Antònia Salvà i de Llorenç Riber, publicà els reculls de poesia *Cançó d'ahir* (1917) i *La rosada* (1919), recollits a *A mig camí* (1926). El 1962, se'n publicaren les *Poesies completes*, a cura de Joan Pons Marquès. La seva

L'ESTEL
fragment

Companyó qui ens has deixat
quan el cel s'entenebria,
quan l'Estel, velat de sang,
un fum d'odis obscuria,
tu que a l'hora del gran dol
abandones la família
i la nostra antiga fe
en la prova renuncies.
Vindrà un jorn, sols Déu el sap,
que a la llum de l'alba grisa
la coloma de la Pau
tornarà amb el brot d'oliva.
Finirà la Passió
—quina Pasqua dolorida!—
Hi haurà cendra en tots els cors,
apagats els focs de l'ira...
Un buf d'aire esfondrarà
els castells de la Mentida,
i la nua Veritat
brillarà de llum vestida.
Si, enyorós del que has deixat,
ton esguard que fou tan simple,
albirés de nou l'Estel
dins el cel net de calitges,
Sant Martí del Canigó,
que pregàvem junts un dia,
i Sant Jordi i Ramon Llull,
fent brostar les arrels vives,
t'acompanyin de bell nou
al costat dels qui t'estimen.

Miquel Ferrà (1962)

poesia, se centra sobretot en el sentiment elegíac, on el dolor personal és presentat com una experiència universal de l'home. Des d'aquesta perspectiva, la seva obra es relaciona amb la de Joan Alcover. Aquesta temàtica enllaça amb la nostàlgia del passat, tan adient amb l'idealisme de l'Escola, i amb un tractament romàntic del paisatge rural. Així mateix, hi destaca el contengut religiós, referit especialment a Nadal i a la Mare de Déu. Tot plegat, una valuosa i veritable síntesi del noucentisme mallorquí, de to intimista, molt depurada i uniforme, que exercí una notable influència en poetes com Miquel Dolç i Marià Villangómez i en els de la generació dels cinquanta. Fou influït, preferentment, pels poetes italians Carducci, D'Annunzio, Pascoli i Leopardi, els catalans Verdaguer, Maragall, Carner i Sagarra, el provençal Frederic Mistral i, entre els mallorquins, des dels romàntics fins a Costa i Llobera i Joan Alcover. El 1960, Miquel Gayà publicà l'assaig *La poesia de Miquel Ferrà*. Com a traductor, edità *Les muses amigues* (1920), recull de versions poètiques, i *Diàleg dels oradors* (1926), de Tàcit. Fou secretari de la Comissió Editora Lul·liana, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans. Durant la postguerra, va tenir una participació rellevant en la represa cultural de Mallorca. (GS)

→ Miquel Ferrà Martorell

FERRÀ MARTORELL, MIQUEL (Sóller 1940) Escriptor. El 1967, publicà *Golpe de sol*, premi nacional universitari de novel·la, de la Universitat de Salamanca. Ha editat, en català, diverses novel·les basades principalment en la novel·lització d'episodis històrics, com *Memòries secretes de Cristòfor Colom* (1983), *El xueta* (1984), *No passaran* (1984), *El misteri del Cant Z-506*, sobre Ramón Franco, que fou premi de novel·la Ramon Llull 1985, *La guerra secreta de Ramon Mercader* (1987), *Crònica de Guinea*, premi Ciutat de Palma de novel·la 1987, *Allah Akbar (el Morisc)*, premi Ciutat d'Alzira 1989, *La Madona del mar i els pirates*, premi Cifre de Colonya 1989, i *La dama de Boston* (1990). És autor de diversos reculls de contes, com *Catalan Western* (1982), *Contes a Marina* (1982), *Contes del Call* (1984) i *Contes tàrtars de Mallorca* (1988). Ha publicat, també, opuscles d'història, folklore, gastronomia i llegendes populars, com *Tirant lo Blanc. La vida cavalleresca a les Illes Balears* (1990) i *Sóller, imatges d'ahir* (1990). Col·labora en diverses publicacions mallorquines, com els diaris *Última Hora* i *Baleares*, el setmanari *Sóller* i la revista *El Mirall*. (GS)

FERRAN —EL CATÒLIC— (Sos, Aragó 1452 - Madrigalejo, Extremadura 1516) Rei de Mallorca, comte de Barcelona, rei d'Aragó, de València (Ferran II, 1479-1516), de Castella (Ferran V, 1474-1504), de Sicília (Ferran II, 1468-1516) i de Nàpols (Ferran III, 1504-16). A la mort de la seva muller, la reina de Castella Isabel la *Catòlica*, restà com a governador del Regne de Castella (1504-06 i 1507-16). Fou el primer monarca que va establir la unió personal del Regne de Castella i la Corona d'Aragó (1479), si bé aquesta unió dinàstica no fou definitiva fins al 1519. En conseqüència, per primera vegada en la història, el Regne de Mallorca restà vinculat al de Castella. Durant el seu regnat, conquistà Granada, expulsà els jueus i Cristòfol Colom va descobrir els nous territoris d'Amèrica (1492), que foren incorporats a Castella. Els mallorquins enviaren nombroses ambaixades a la cort viatgera de Ferran el *Catòlic*. El 1487, davant la possible implantació a Mallorca de la nova inquisició castellana, els jurats de l'Illa li enviaren una representació per a protestar. Tanmateix, la Inquisició fou implantada (1488) en un ambient d'hostilitat. Fou un important factor d'unificació religiosa i política i causà un gran pànic entre els cristians nous, molts dels quals fugiren de l'Illa. Els mallorquins participaren en algunes de les seves campanyes bèl·liques, com en la de la conquesta de Granada (1492). Dins el context de la seva política de redreç de la Corona d'Aragó, el 1493 nomenà lloctinent general de Mallorca *Joan d'Eimeric Saplana* (←), per posar remei a les lluites entre bàndols nobiliaris, als abusos dels funcionaris i a la pugna entre forans i ciutadans. El 1494, va crear el Consell Suprem d'Aragó, com un lligam entre la monarquia i els regnes de la Corona d'Aragó. Mallorca hi estava representada per

↓ Ferran el *Catòlic*

↑ Els reis *Catòlics* Ferran i Isabel

dos consellers, que s'encarregaven alhora del Principat de Catalunya i del Regne de Sardenya, i per un secretari que s'ocupava de Mallorca i Sardenya. Nombrosos mallorquins participaren en les campanyes militars que culminaren en la conquesta de Nàpols (1495-1504). Durant el seu regnat, la Cancelleria reial emprà, de vegades, el castellà per dirigir-se a institucions o a súbdits mallorquins. El 1498, es publicà una pau, la de França, per primera vegada en castellà. El 1499, promulgà la Pragmàtica de Granada per reestructurar l'administració, la política i l'economia de Mallorca, i amortitzar-ne el deute públic. L'oligarquia illenca s'oposà a les reformes i aconseguí que el lloctinent Eimeric fos suspès del seu càrrec (1502). El 1501, va concedir en feu la possessió de Sant Martí (Vilafranca de Bonany) a Pau Sureda. Sovint hi havia a Mallorca carestia de blat, que s'intentava de pal·liar amb la captura de vaixells que en transportassin. El 1502, li foren capturades a Mallorca cinc naus que duien blat a Sardenya. El monarca protestà, però els jurats li explicaren que pel privilegi de vitualles hi tenien dret. A Palma, se celebraren funerals a la mort de la seva esposa, la reina Isabel la *Catòlica* (1504), i del seu gendre, el rei Felip I de Castella (1506). Un grup nombrós de cavallers mallorquins participaren en l'expedició del rei a Nàpols el 1506. En aquesta ocasió, es va creure que el monarca faria escala a Mallorca i el Gran i General Consell preparà un programa de festes. Ferran el *Catòlic*, no obstant, no visità mai l'Illa. El 1507, pel privilegi de Burgos, reglamentà la Taula de Canvis de Mallorca. Durant el seu regnat, es va batre a Mallorca moneda d'or, l'anomenat ducat d'or de Ferran el *Catòlic*. Mallorca col·laborà amb 1.000 homes i vuit naus en la conquesta de Bugia (1510). L'any següent, una reial disposició va concedir als mallorquins tots els privilegis i franqueses de Catalunya. Una sentència arbitral del monarca (1512) disposà l'estimació de tots els béns del Regne i que tothom hi contribuís segons el que posseïa. Aquesta sentència, que volia acabar amb la pugna entre ciutadans i forans, no fou aplicada i, el 1521, es va convertir en una de les reivindicacions dels agermanats. El 1515, el rei manà al lloctinent de Mallorca, *Miguel de Gurrea* (→), que ajudàs Bugia (vegeu *Bugia, expedició a)*. Durant el seu regnat, a Mallorca va augmentar el deute públic, s'aprofundí l'enfrontament entre Palma i la Part Forana, sense que arribàs a esclatar cap revolta. L'Illa quedà en un lloc secundari dins les rutes internacionals a causa de les descobertes de l'Atlàntic. Amb tot, hi va haver un cert creixement demogràfic i un molt relatiu desenvolupament econòmic. (AM/MaB)

FERRAN, AUGUST (Palma 1813 - l'Havana 1879) Escultor. S'establí a Barcelona, on fou deixeble de Damià Campeny Estany. Fou nomenat membre de mèrit de l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando, de Madrid, i va pertànyer a la junta directiva del Liceu Artístic i Literari de Barcelona. El 1838, anà a París a estudiar i, posteriorment, s'instal·là a Cuba, on ocupà la càtedra de modelatge de l'Escola de Pintura i Escultura de l'Havana. Entre el 1835 i el 1838 realitzà el grup en guix *Psiquis i Cupido*, *Un captaire amb nins*, obra adquirida per la reina Maria Cristina, els baix-relleus *Orfeu* i *Príam* i un bust de la reina Maria Cristina que el Liceu Artístic i Literari regalà a la sobirana. A l'Havana, esculpí tres medallons que simbolitzaven una Ave Maria, l'escut de la comunitat i una glòria de Jesucrist per al monestir de Santa Catalina. La seva obra, inscrita en el neoclassicisme tardà, fou exposada a les mostres celebrades per l'Acadèmia de Belles Arts de San Fernando i pel Liceu Artístic i Literari.

FERRAN VII (El Escorial, Madrid 1784 - Madrid 1833) Rei d'Espanya (1808 i 1814-33). A causa del motí d'Aranjuez, el seu pare, el rei Carles IV, abdicà a favor seu (març del 1808). Poc després, Napoleó el convocà a Baiona i el va fer abdicar. La corona retornà al seu pare, Carles IV, el qual abdicà en Josep I Bonaparte (maig del 1808). Llavors, s'inicià la Guerra del Francès, durant la qual la majoria dels espanyols consideraren Ferran VII com a monarca legítim. Acabada la guerra, tornà a Espanya (1814). Hi regnà com a monarca absolut fins a la seva mort, excepte durant el Trienni Liberal (1820-23). A Mallorca, arran del motí d'Aranjuez, que suposà la caiguda de Godoy i del seu secretari d'estat, el mallorquí Miquel Gaietà Soler Rabassa, es produïren disturbis. Els parents de Soler, que ocupaven càrrecs importants, foren atacats i vexats. Gaspar Melchor de Jovellanos, que estava confinat a Mallorca des del 1801, fou alliberat. El 29 de maig del 1808, fou proclamat a Palma monarca legítim i es declarà la guerra a França. Quan tornà a Espanya (1814), s'organitzaren a Mallorca manifestacions i processons antiliberals, impulsades sobretot pels religiosos. Els dirigents liberals foren perseguits i empresonats i els absolutistes, recompensats. Fou reimplantada la Inquisició. Durant aquest període absolutista (1814-20), el govern exilià a Mallorca diversos caps liberals i el general Luis Lacy fou afusellat al castell de Bellver. El Trienni Liberal (1820-23), obligà el rei a governar amb les corts. La Inquisició fou suprimida i a Mallorca se'n derruí la seu. Els absolutistes foren represaliats i, el 1822, els dos caps principals de l'aixecament absolutista de Campos foren afusellats. El decenni absolutista (1823-33) s'inicià amb disturbis i atacs contra els liberals i els xuetes. Molts de liberals foren empresonats i el 1831 hi va haver un intent de

↓ Ferran VII

↑ Na Ferrana (Esporles)

revolta a Palma i a Inca. El retrat de Ferran VII, figura a la galeria de fills il·lustres de l'Ajuntament de Palma.

FERRANA, ERMITA DE NA Vegeu *Maristela, ermita.*

FERRANA, NA Indret de la costa del terme de Banyalbufar, situat entre el cingle de can Pico i la cala de Banyalbufar. ■ Terrenys del terme d'Esporles, estesos entre la fita del Ram, la casa de ses Dones, la casa de sa Neu i la font Llarga. (M)

FERRANA, SO NA Terrenys del terme de Sineu, estesos entre Son Font, el camp Pla, Son Rabassa i Son Galceran. (M)

FERRAN CLUA, JAUME (Corbera de Terra Alta, Catalunya 1852 - Barcelona 1929) Metge i bacteriòleg. Estudià medicina a Barcelona, on es llicencià (1873). Interessat per la bacteriologia, féu investigacions sobre les malalties epizoòtiques. El 1884, fou comissionat per l'Ajuntament de Barcelona per estudiar l'epidèmia de còlera a Marsella i a Toló. Preparà un vaccí contra el còlera amb el qual féu vacunar, a València, 50.000 persones (1885). Fou nomenat director del Laboratori Microbiològic Municipal de Barcelona (1886-1905). Preconitzà una vacuna antitífica (1887) i modificà el mètode de Pasteur per a la preparació del vaccí antiràbic. Demostrà que el bacil aerobi de Nicolaier era inofensiu i que la forma anaeròbica era la patògena. També descobrí les mutacions dels bacils de Koch. Entre el 15 de novembre i el 8 de desembre del 1982, cridat per la Diputació Provincial estudià a Mallorca una epidèmia devastadora que patia el ramat porcí. En un principi, opinava que la malaltia era el còlera dels porcs. Llavors Joan Munar li exposà el resultat de les seves anàlisis microscòpiques, les quals li permeteren d'afirmar que es tractava de la pesta roja. En col·laboració amb el seu ajudant Augusto Marije i amb el veterinari militar Julià Mut Mandilego, en un laboratori especialment improvisat al raval de Santa Catalina, de Palma, descobrí la presència del bacil de la pesta roja en els porcs mallorquins i recollí elements per continuar-ne els estudis al seu laboratori de Barcelona. Entre el 15 i el 25 de maig del 1893, realitzà una segona visita a l'Illa per assajar en gran escala els resultats obtenguts, relatius a les inoculacions preventives de la pesta roja dels porcs, i aconseguí un descens de la mortalitat porcina, que passà d'un 41,48% a un 8,24%. El 1899, es desplaça a Porto (Portugal) per a estudiar-hi un brot de pesta bubònica. El 1907, l'Acadèmia de Ciències de París li concedí el premi Bréant. El 1919, aconseguí la vacuna antialfa contra la tuberculosi. El març del 1921, tornà a Palma per realitzar una campanya antituberculosa i fer la conferència *Disertaciones clínicas sobre anti-alfa*, organitzada pel Col·legi Balear de Metges. Escriví, entre altres obres científiques, *Etiología del paludismo* (1883), *La inoculación preventiva contra el cólera morbo* (1886), *Estudios de la rabia y su profilaxis* (1889), *Nueva bacteriología de la tuberculosis...* (1910), *À propos du microbe de la rage* (1911), *Vacuna contra la tuberculosis* (1917), *La unidad etiológica de la gripe y vacuna de esta enfermedad* (1917), *Las paradojas científicas de la tuberculosis* (1920). En reconeixement a la labor científica realitzada a Mallorca, l'Ajuntament de Palma li dedicà un carrer.

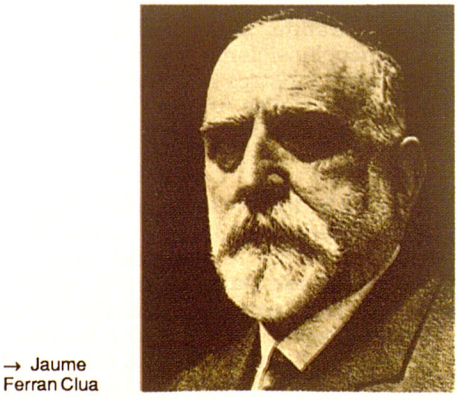

→ Jaume Ferran Clua

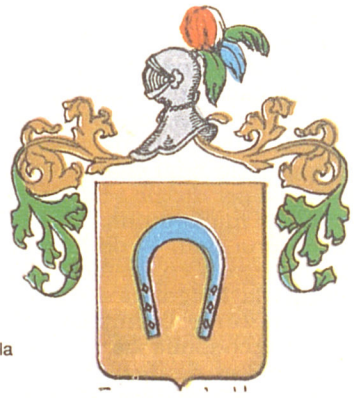

→ Escut de la família Ferrandell

FERRANDELL Família de la noblesa mallorquina, extingida a començament del s XIX. El seu genearca fou *Pere Onofre Ferrandell* (→), batle reial de Felanitx, assassinat pels agermanats el 1522. Un fill seu, dit Pere Ferrandell, fou el fundador de dues branques sorgides de dos matrimonis diferents. Jurat mercader el 1530 i el 1539, comprà Son Ferrandell i sa Cova de Valldemossa i fou admès en el Sant Ofici com a familiar. Bartomeu Ferrandell Mulet, fill del seu primer matrimoni, fou notari i obtengué el senyoriu de la cúria del Pariatge, és a dir, el seu domini útil, que fideïcometé el 1563. Fou pare del capità Joan Antoni Ferrandell Sabater, senyor de la mateixa cúria, que ingressà en el braç noble en rebre la ciutadania militar el 1564. No tengué descendència masculina i el succeïren els *Nét* (→). Per l'al-

↑ Hostal Born, antiga casa pairal dels Ferrandell (Palma)

tra branca, Miquel Ferrandell Servera, nét de l'esmentat Pere Ferrandell pel seu segon matrimoni, fou jurat mercader els 1565, 1572 i 1581. El seu fill Bartomeu Ferrandell i Sureda-Sanglada, personatge molt ric i influent, assolí la ciutadania militar (1600), el cavalleratge i la noblesa (1617); morí el 1634. A la generació següent, Miquel Ferrandell Dameto, nat el 1628, perdé la noblesa (1666) perquè, com a membre de les bandositats nobiliàries, fou reputat responsable de diferents crims considerats de lesa majestat. Recuperada uns anys més tard, fou nomenat veguer. Antoni Ferrandell i de Verí, fill seu, fou cavaller de l'orde de Calatrava des del 1684. El seu besnét Josep Ferrandell Gual-Moix destacà en política. Fou diputat del Regne de Mallorca, regidor perpetu de Palma, I marquès de sa Cova (1790) i gran d'Espanya (1802). Mort el 1804, el succeí la seva neboda carnal Francesca de Villalonga i Ferrandell, que aconseguí (1805) que el *marquesat de sa Cova* (←) passàs a denominar-se de Casa Ferrandell. Aquesta es casà amb el militar Ramon Maroto González el 1788 i els seus descendents heretaren els béns i el títol dels Ferrandell, amb grandesa d'Espanya (vegeu *Maroto*). La primera casa pairal dels Ferrandell a Palma encara es conserva a la plaça de l'Almoina; és notable per la seva façana manierista. El s XVIII, en heretar els fideïcomisos dels Gual-Moix, la família traslladà la residència al casal d'aquests, conegut per can Maroto, al carrer de Sant Jaume. El 1991, és seu de l'hostal Born. (PeM)

FERRANDELL, AVENC DE SON Cavitat situada prop de les cases del mateix nom, al terme de Valldemossa. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària. (LlV)

FERRANDELL, NA Puig del terme de Pollença, de 263 m d'altària, situat entre les Orelles de l'Ase, el pas de l'Estaló i el puig del Pal. (M)

FERRANDELL, PERE ONOFRE (Felanitx s XV - 1522) Funcionari reial. Cap de la família *Ferrandell* (←). Durant les Germanies, per fer acte d'acatament, acudí a Alcúdia, on fou nomenat batle reial de Felanitx (7 de novembre del 1522). El 18 de novembre del mateix any, fou assassinat pels agermanats, als quals s'havia oposat.

FERRANDELL, PUIG DE SON A la partió dels termes d'Esporles i Valldemossa, de 713 m d'altària, situat entre es Moletó i l'hort des Romeguers. (M)

FERRANDELL, SON Possessió del terme de Felanitx, situada entre Son Revell, Son Navata i sa Teulera. Documentada el 1671, pertanyia a Gabriel Estelric. Tenia cases, molí de sang, conreus de cereals i una guarda de

→ Son Ferrandell (Valldemossa)

370 ovelles. La casa pairal era a la vila de Felanitx. ■ Al terme de Valldemossa, situada entre Son Font, Son Olesa, Son Moragues i Son Cabaspre. Documentada el 1595, pertanyia a Bartomeu Ferrandell, de la família del qual prengué nom. Tenia grans cases, amb capella, tafona, celler, alambí i molí de sang. El 1730, s'hi documenta una notable col·lecció de pintura religiosa i de batalles navals. Estava dedicada a olivar, vinya, conreu de cereals i lleguminoses i tenia un petit hort. El 1685, amb les pertinences de sa Cova des Penyals i Son Font, era valorada en 25.000 lliures. Amb una guarda de 250 ovelles, les pastures feien una renda anual de 200 lliures, quatre quintars de formatge, sis anyells i un quintar de llana. (DF/M)

FERRAN DE MALLORCA (Perpinyà 1278 - Morea, Grècia 1316) Infant de Mallorca i príncep de Morea. Fill d'Esclaramonda de Foix i de Jaume II i pare de Jaume III. La seva vida és documentada, sobretot, per la *Crònica* de Ramon Muntaner, de qui fou amic, i pels escrits de Juan Fernández de Heredia. El 1304, es trobava al Llenguadoc, on s'organitzà un complot contra el rei de França en el qual acceptà de participar. El seu pare, però, en refusà el compromís i avisà el rei de França. Disgustat circumstancialment amb el seu pare, es refugià a Barcelona, a la cort de Jaume el *Just* i, el 1306, passà a la de Frederic II de Sicília. Aquest el nomenà lloctinent seu a la Companyia Catalana, els caps de la qual, Berrnat de Rocafort i Berenguer d'Entença, estaven fortament enemistats des de l'assassinat de Roger de Flor. Arribat a Gal·lípoli (1307), Rocafort intentà de convèncer-lo inútilment de trair Frederic II. Després de l'assassinat de Berenguer d'Entença a mans de Rocafort i convençut de la impossibilitat de governar la Companyia, emprengué viatge de retorn acompanyat de Ramon Muntaner. Féu diverses incursions a Armyros i Skópelos i fou fet presoner pels venecians a Negrepont (Eubea). Fou tancat al castell de Sant Omer, de Tebes, i traslladat posteriorment a Nàpols, on, per la intervenció de la seva germana, la reina Sança, muller de Robert I de Nàpols, fou alliberat (1308). Durant un any, romangué a Nàpols com a hoste del seu cunyat el rei. Tornà a Cotlliure (1309) i passà novament a la cort de Jaume el *Just*, amb el qual participà en la campanya d'Almeria. En el setge d'aquesta ciutat, es féu famós per impedir la sortida de les tropes que manava el fill del rei de Guadix, que va matar en un combat. Retornà a Nàpols i passà a Sicília, on Frederic II li féu donació de Catània i el castell Ursino, amb jurisdicció civil i criminal (1312). Participà en les lluites entre Nàpols i Sicília. El 1314, es casà amb Isabel de Sabran, filla d'Imard de Sabran i de Margalida de Villehardouin, senyora de Matagrifó i hereva del principat de Morea. L'abril del 1315 nasqué el seu fill hereu, futur Jaume III, i el juny morí la seva muller. Durant la resta de la seva vida, lluità per defensar els seus drets i els del seu fill sobre el principat de Morea. El maig del 1315, hi anà amb un estol de 500 genets i 1.000 peons. Ocupà la ciutat de Clarença, diversos castells i tot un seguit de terres del Peloponès, on fou rebut com a senyor natural. Aviat s'organitzà la contraofensiva franco-italiana. Mahauta de Mainat, pretendent del principat, hi arribà amb nombroses tropes. Ferran s'apoderà del campament enemic, instal·lat a Picotín, i obtengué una victòria que tengué ressonància europea. Tota aquesta sèrie d'èxits inicials li permeteren d'establir-se a Morea, encara que de manera poc ferma. El mateix 1315, es casà amb Isabel d'Ibelin, de la casa reial de Xipre. El matrimoni respongué, probablement, al pla de crear a Xipre-Morea un domini franco-aragonès-mallorquí. D'aquest matrimoni nasqué un fill pòstum, *Ferran de Mallorca* (→). D'altra banda, també tengué diversos fills il·legítims, entre els quals destacà Pagà, conegut com a *Pagà de Mallorca* (→). Inicià l'organització de l'estat civil i de l'activitat política i econòmica d'encunyar moneda amb la inscripció «Ferrando de Mallorca, príncep de Clarença». No podia anomenar-se príncep de Morea perquè només n'era regent en nom del seu fill. L'arribada de tropes de Lluís de Borgonya féu la seva situació insostenible. S'hagué de retirar al castell d'Auriol, des d'on partí en direcció al casal de la Manolada. Prop d'aquesta població, topà amb les tropes de Lluís de Borgonya i, en lloc de retirar-se, acceptà el combat i fou derrotat i mort el 5 de juliol del 1316. La Companyia Ca-

↑ Camp de la Manolada (Grècia) lloc on morí Ferran de Mallorca (1316)

↓ Ferran de Mallorca *(PRA)*

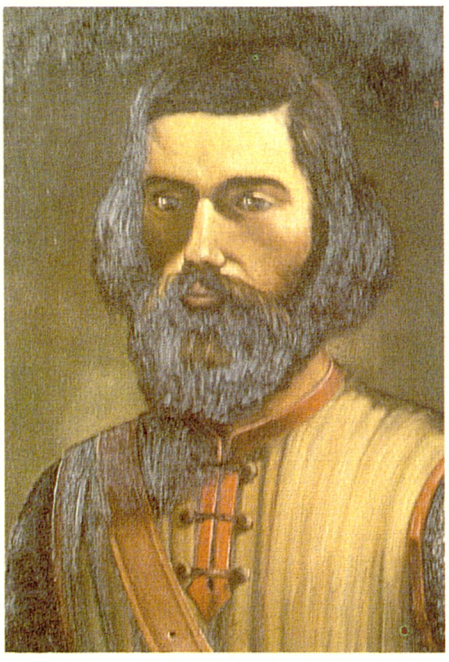

talana arribà tard a la seva demanda d'ajuda i intentà de resistir, però aviat s'hagué de retirar.

FERRAN DE MALLORCA (1316 - ~1342) Baró d'Omeladès (França) i senyor del Vernet (el Rosselló), feus de la Corona de Mallorca. Era fill pòstum de l'infant Ferran de Mallorca i d'Isabel d'Ibelin i germanastre de Jaume III de Mallorca. Per disposició del rei Sanç de Mallorca, havia d'esser el successor de Jaume III, si aquest hagués mort sense fills. Es va educar a la cort del regne de Nàpols, amb la seva tia la reina Sança. El 1337, el rei Jaume III de Mallorca va fer que els religiosos cistercencs de la Real (Palma) li cedissin Miramar (Valldemossa). Cap al 1338, s'instal·là a l'illa de Xipre i es casà amb la princesa Esquiva de Xipre (1340). Per divergències amb el seu sogre, el rei Hug IV de Xipre, sembla que abandonà l'illa. Va tenir una filla, Alícia de Mallorca, que es va casar amb Felip d'Ibelin, senyor d'Arraf.

FERRANDO, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Albons, ses Rovellades, Son Burguera Nou i Son Burguera Vell. (M)

FERRANDO, MANUEL (País Valencià s XV - ? s XVI) Pintor. Estudià a Itàlia amb el pintor florentí Domenico Pecori. El 1512, s'instal·là a Mallorca, on realitzà les obres *Fundació de la Cartoixa* (1517), conservada al Museu de Mallorca, i *Miracle del cavaller de Colònia*. És considerat un dels millors pintors del renaixement mallorquí i l'únic, amb obra local, que es formà artísticament a Itàlia.

FERRANDO, PERE (Mallorca s XVIII - XIX) Religiós trinitari. Escriví *Compendio de aritmética, dispuesto en forma de diálogo para descanso del maestro y utilidad del discípulo* (1812).

FERRANDO, SON Possessió del terme de Palma, situada entre Son Fred, Son Bordoi, sa Punta i es Molinar. Documentat com a rafal el 1687, pertanyia a Antoni Capó. Tenia cases, amb torre, i dos horts. Estava dedicat a conreus de cereals i hortalisses. Hi havia nombrosa ramaderia porquina i aviram. ■ Terrenys del terme de Santa Eugènia, entre es Torrent Fals, ses Comunes, Son Mascaró i ses Coves. (M)

FERRANDO DE CÀRCELL Vegeu *Càrcel, Miquel Ferrando de la.*

FERRANDO OBRADOR, MIQUEL (Montuïri s 1881 - Palma 1958) Metge i polític. Llicenciat en medicina i cirurgia per la Universitat de Sevilla (1904). Durant la dècada del 1910-20, treballà com a professor numerari de la secció de cirurgia de l'Hospital General de Mallorca. Presidí el Col·legi de Metges Provincial Obligatori (1918-20). Operà,

→ Miquel Ferrando Obrador

per primera vegada a Balears, un càncer de laringe (1920). Exercí com a cirurgià a l'hospital de Sang del Port de Manacor durant el desembarcament republicà a Mallorca (agost-setembre 1936). Fundà la clínica Ferrando, especialitzada en cirurgia, que estava situada a l'actual plaça Porta de Santa Catalina i que es clausurà cap als anys quaranta. Publicà diferents articles sobre cirurgia a revistes mèdiques locals. Com a polític, militià en el partir weylerista i més tard en el partit liberal, des del qual exercí una gran influència en la política del seu poble, fins a la seva derrota a les eleccions municipals d'abril del 1931.

↓ Manuel de Ferrando, *Fundació de la Cartoixa*

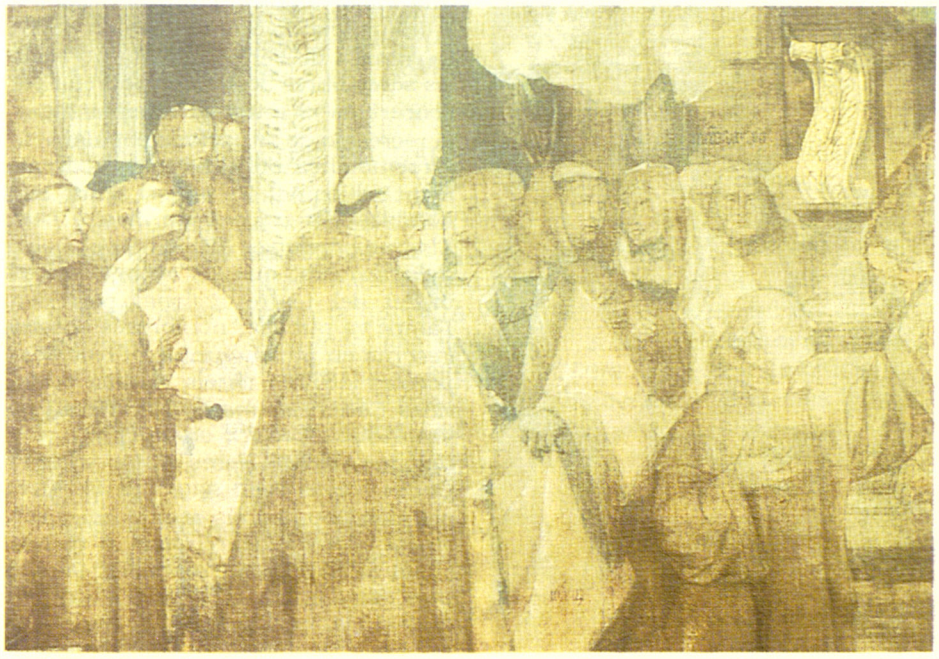

FERRAN LLAUSÀS, FERRAN (Palma 1810 - El Escorial, Castella 1856) Pintor. Estudià a l'Acadèmia de Nobles Arts de San Fernando, de Madrid, i a Roma. Mestre del rei consort Francesc d'Assís, el 1848, ingressà a l'Acadèmia de San Fernando i, aquest mateix any, fou nomenat pintor de cambra. El 1855, succeí Pérez Villaamil en la càtedra de paisatge de l'acadèmia de Madrid. Concorregué a l'Exposició Universal de París (1855). Els seus paisatges es poden incloure en el corrent romàntic proper a Caspar David Friedrich.

FERRANS, CAMÍ DES Al terme de Palma, situat entre Bunyolí, Son Cotoneret i es Canyar. (M)

FERRAN VALLÈS, ADRIÀ —MESTRE ADRIÀ— (Vilafranca del Penedès, Catalunya 1774 - Barcelona 1842) Escultor. Fou professor de l'Escola de Nobles Arts de Barcelona. S'instal·là a Mallorca el 1808 per fugir de les tropes napoleòniques. Vers el 1812, obrí un taller a la plaça del Carme, de Palma, on treballaren destacats escultors mallorquins, com Miquel Borràs i Josep Lledó. Realitzà una gran quantitat d'obres i és considerat un dels més im-

↑ Adrià Ferran Vallès, Sant Bru

portants autors d'imatgeria religiosa mallorquina de l'època. La seva obra s'inclou dins la transició del barroc al neoclàssic. Entre les seves obres destaquen el retaule de la Puríssima, format per la figura de la Verge, la beata Catalina Thomàs amb àngels i les estàtues de Sant Bru i Sant Joan Baptiste per a la Cartoixa de Valldemossa, que foren traslladades (1840), a la Seu de Mallorca, el retaule de l'església de Sant Nicolau dedicat a sant Josep, amb les imatges de mida natural d'aquest sant, de Sant Sebastià i de Sant Joan de Déu, col·locades en un marc arquitectònic neoclàssic. A l'església de Santa Eulàlia, de Palma, esculpí el grup de la Verge de les Angoixes (1815), anomenat popularment La pietat. A més, realitzà sis imatges per a les esglésies parroquials de Bunyola, Felanitx, Llucmajor, Montuïri, Sant Salvador, entre altres. A part d'escultura exempta i talla ornamental, fambé féu mobiliari. En aquest camp, obrà el llit monumental de l'església de Sóller i el de can Morell, de Palma, en l'estil del primer Imperi.

FERRÀ PERELLÓ, BARTOMEU (Palma 1843 - 1924) Escriptor, arqueòleg i mestre d'obres. Fill de Miquel Ferrà Font, estudià la professió del pare a l'Escola Especial de Mestres d'Obres de València. Instal·lat a Mallorca, aviat hi va emprendre obres de restauració i de construcció. Com a conseqüència d'aquesta activitat, és considerat el representant més important de l'arquitectura historicista, sobretot neogòtica, a Mallorca. Entre els edificis d'aquest estil que projectà destaquen les esglésies de Son Rapinya i de Son Roca. També féu incursions en el pre-modernisme, com can Barceló, a Palma, o el projecte inicial, finalment rebutjat, de l'església de Sant Magí, al barri de Santa Catalina, convertida en un edifici neoromànic pel mateix Ferrà. També és l'autor de la restauració de l'església d'Alcúdia, del cambril de la Mare de Déu de Lluc i de l'edifici

↓ Adrià Ferran Vallès, llit de can Morell

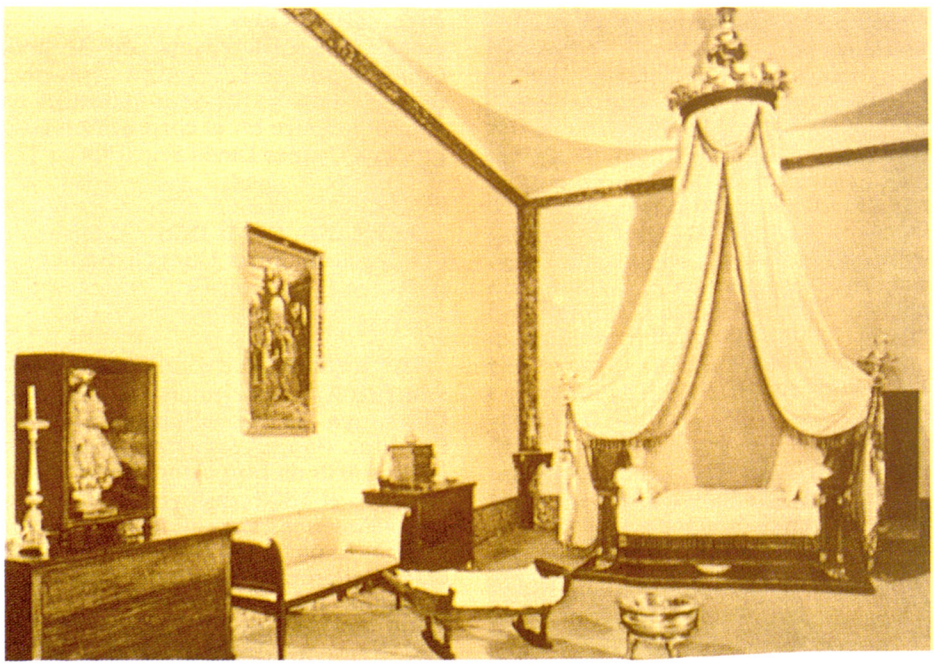

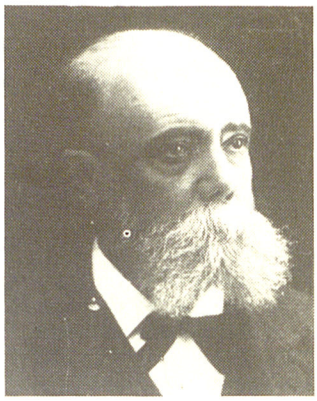

→ Bartomeu Ferrà Perelló

de la Caixa d'Estalvis, al carrer del Sol, de Palma. Com a escriptor, és un dels representants més importants del costumisme mallorquí. Es donà a conèixer a través de la revista *La Dulzaina*. Participà intensament en *La Revista Balear*, el *Museo Balear* i en *La Ignorancia* (→). En aquestes publicacions utilitzà, entre altres, els pseudònims Aliatar, Perito Quimich, Mossèn Lluch i Un trobador d'aygos. També fundà i dirigí el setmanari *Mallorca Dominical*. El sector més important de la seva obra literària és el teatral. A més de tres pastorets, *Pastorells de na Rebeca i na Susana* (1868), *Pastorells amb alegria d'en Jafet i companyia* (1892) i *Pastorells de Nadal composts per recitar nins i nines de les costures mallorquines de Sant Vicens de Paül* (1910), va publicar sis peces breus en un acte, incloses en els volums *Comèdies i poesies* (1872) i *Comèdies de costums mallorquines* (1882). A partir del model tradicional de l'entremès, però amb una major ambició cultural deguda a la influència de Manuel Bretón de los Herreros i de Pere d'Alcàntara Penya, les seves obres destaquen sobretot per l'encert en el retrat dels personatges, la recreació de situacions populars i la versemblança del llenguatge aparentment col·loquial. En aquest sentit, són notables *Els calçons de mestre Lluc*, *Els senyors de son Miseri* i *Sa plagueta dels lloguers*, que esdevengueren el model del teatre regional posterior. També va publicar nombroses poesies i escrits en prosa reunits a *Comèdies i poesies* (1872) i en els volums posteriors *Coses nostres* (1895), *Flors i fulles* (1898), *Brots d'ortiga* (1900), *Endolades* (1903), *Hores sèries* (1916) i *Ciutat ha seixanta anys* (1918). Atret pel món popular, els seus poemes són sovint glosses de refranys o recreacions de llegendes i rondalles. Però el més característic d'ell és la sàtira i la caricatura, que utilitzà per expressar la seva disconformitat amb l'evolució

↑ Església de Son Rapinya (Palma) obra de Bartomeu Ferrà Perelló

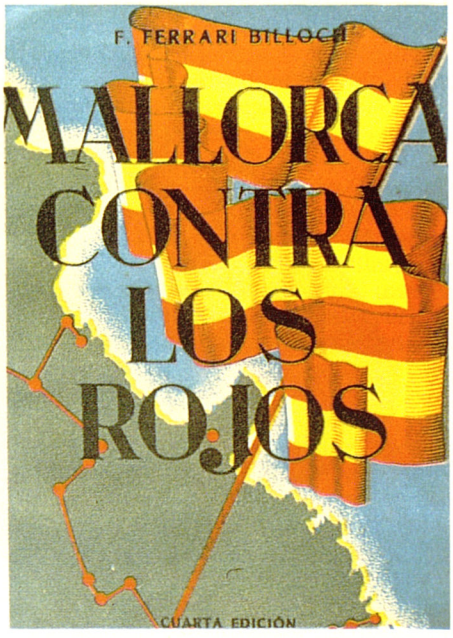

↑ Assaig de Francesc Ferrari Billoch

social de la Restauració. Pel que fa a la seva dedicació a l'arqueologia, a la història de l'art i a la conservació del patrimoni artístic, el 1874 publicà l'*Álbum Artístico de Mallorca* i, el 1880, fou un dels fundadors de la Societat Arqueològica Lul·liana, en el butlletí de la qual escriví nombrosos articles sobre l'arqueologia i la història de les belles arts a Mallorca. Fou capdavanter en la recuperació i la conservació de peces arqueològiques procedents de troballes casuals i de jaciments destruïts o espoliats. Són particularment conegudes les tasques que realitzà per evitar la desaparició del santuari talaiòtic de Son Corró, així com totes les gestions que féu per aconseguir que els *caps de toro de Costitx* (←) no sortisin de Mallorca. (JMV)

FERRÀ-PONÇ, DAMIÀ Vegeu *Pons i Pons, Damià.*

FERRARI, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre sa Carroja Vella, el clot de s'Argila, el coll Nou i sa Marineta. (M)

FERRARI BILLOCH, FRANCESC (Manacor 1901 - Madrid 1958) Periodista i escriptor. Com a periodista, el 1923 entrà de redactor a *La Almudaina*, de Palma i, el 1928, s'establí a Madrid com a redactor del diari *Informaciones*. Quan es produí l'alçament de juliol del 1936, es trobava de vacances a Mallorca. Fou corresponsal de guerra de *La Almudaina* al front de Manacor. El 1938, fou nomenat enllaç de premsa i propaganda de la Delegació Sindical Provincial, de les Balears. Publicà *Mallorca contra los rojos. Diario de un combatiente*, que assolí quatre edicions (1936-37), *Archivo del Baleares* (1939) i col·laborà en la *Historia de la cruzada española*, de Joaquín Arrarás, amb *El Alzamiento en Baleares* (1941). Més tard treballà en diverses editorials lligades al falangisme i col·laborà en diversos diaris de la Península, com *Ya* i *ABC*. Des d'abans de la Guerra Civil s'afanyà en una lluita contra maçons i marxistes. Publicà *La masonería al desnudo. Las logias, desenmascaradas* (1936), *Entre marxistas y masones* (1937), *Masones. Así es la secta. Las logias de Palma e Ibiza* (1937), *La masonería femenina* (1940) i *Los hombres del triángulo* (1940). Durant els anys quaranta, no obstant, fou empresonat per la seva antiga filiació a la maçoneria. Escriví la comèdia *El hombre que perdió su alma*, estrenada el 1937 a Palma per la companyia Catina-Estelrich, i les novel·les *La innominada* (1939), *La monja fugitiva* (1939), *La isla de los enamorados* (1952), *La vida llama* (1955) i *La sombra de detrás del corazón* (1956), premi Pedro Antonio de Alarcón 1955. És autor, també, de l'assaig *Andanzas del bulo* (1942) i dels opuscles *La división azul* (1942), *La garra del capitalismo* (1942), *Baleares* (1953) i *El general Mola* (1953). El 1954, rebé el premi Manuel Llorente de la Reial Acadèmia de la Llengua per la biografia *Ramón y Cajal, un gran sabio español*, publicada el 1957. (GS)

EL TEATRE DE BARTOMEU FERRÀ PERELLÓ

Les *Comèdies* d'en Ferrà són la temptativa més sèria d'aclimatació del sainet al nostre dialecte, i estan plenes d'escenes definitivament assolides. Elles signifiquen, endemés, la completa naturalització del diàleg, que s'hi emancipa de la grossera vulgaritat en què l'ajeien els quatre avortons anònims usurpant fins aleshores dins Mallorca el dret de representables. En les seves mans, el diàleg mallorquí, viu i ple de gràcia en boca del poble, saltironeja i tresca, afuat i rejovenit, amb la més fresca agilitat, ple de color i d'aquella enginyosa felicitat descriptiva amb què els personatges van pintar-se a si mateixos al debanar de la conversa. Quant a llur veritat formal, alguns d'aquests personatges sobreïxen de la personal individualitat i, per un desdoblament del procés creador, s'acosten a l'estat de tipificació que n'és la refinada quinta essència.

Joan Pons Marquès, *Crítica Literària II*

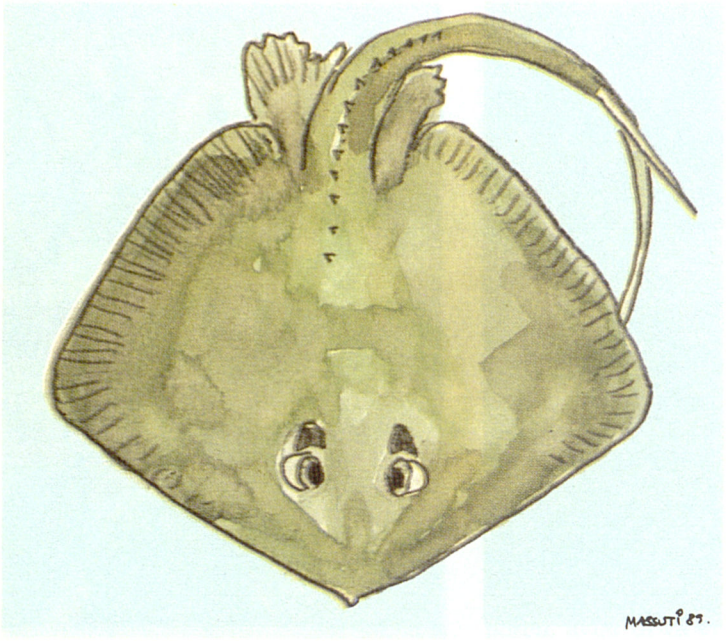

← Ferrassa (*Dasyatis pastinacas* Linné 1758)

FERRASSA *(Dasyatis pastinaca* Linné 1758) Peix de la família dels *Dasyatidae*, dit també **escurçana.** Pot arribar a 2,5 m de longitud, inclosa la coa, i a 1,4 m d'amplària. De pell llisa, el disc és de color verdós a la part dorsal i blanc a la ventral, amb el costat marró obscur. El disc quadrangular té el costat anterior rectilini. La coa és llarga, amb una espina llarga i robusta, les vores serrades i la punta, que és perillosa, cap enrera. No té aletes dorsals i les pectorals són amples amb les vores arrodonides. S'alimenta de mol·luscs, crustacis i cucs. És una espècie ovípara, amb l'embrió lliure, que es reprodueix els mesos de juliol i agost. El seu hàbitat és la plataforma costera, en fons de fang, i pot entrar dins llacunes salobres. Es distribueix per tota la Mediterrània, inclosa la mar Negra i la d'Azov, i per l'Atlàntic oriental des de la Mar del Nord fins a l'Àfrica del sud. Es pesca amb arts d'arrossegament, palangres i fusell submarí. No té valor comercial. ■ *(Dasyatis violacea* Bonaparte 1832) Peix de la família dels *Dasyatidae*. Pot assolir una talla màxima d'1,5 m, inclosa la coa. Té la regió dorsal de color violeta obscur i la ventral del mateix color, però més clar; el disc dorsal és més ample que llarg, amb la vora anterior un poc corbada. La coa és robusta, s'estreny cap a l'extrem terminal i du una espina molt forta i serrada. No té aleta dorsal ni caudal. S'alimenta de crustacis planctònics, peixos pelàgics i cefalòpodes. És epipelàgica oceànica des de la superfície fins als 200 m, i és comuna dels 80 als 100 m. Es distribueix per la Mediterrània occidental i el sud de Turquia i per l'Atlàntic occidental. No té valor comercial. (MM)

FERRER Ofici tradicional de la Mallorca pre-turística, generalment associat al de ferrador, que esdevengué essencial en la vida artesanal de les petites comunitats rurals de l'Illa. Encara que la documentació gremial més antiga conservada és del s XVI, sembla que el seu origen es remunta al s XIII. El 1871, a Palma hi havia 49 ferreries i 141 a la resta de l'Illa. L'ofici de ferrer, amb una organització similar a la dels altres oficis artesans, estava vinculat al taller on, a més de la infrastructura bàsica d'utillatge i maquinària (fornal amb les manxes, banc amb caragol), hi havia una estructura organitzativa fonamentada en la existència del mestre, normalment propietari del taller, els oficials i els mossets o aprenents. Pel que fa a la producció, la seva tasca i la coneixença del maneig del ferro els feien gairebé imprescindibles a la resta dels oficis. A més de les eines utilitzades a la pagesia, arades, eines de mànec, treballava molt estretament amb el fuster primater i grosser (ferramenta de portes, carros i arades). Una de les tasques més complexes, que suposaven la intervenció conjunta del ferrer i del fuster grosser, era la construcció del carro, especialment pel que fa a la col·locació de les llandes de ferro a les rodes de fusta. També produïen eines per als picapedrers i margers i guarniments per al selleter, entre d'altres. La feina del ferrer es basava en el maneig del ferro mitjançant el procediment de la forja. El treball sempre era el mateix: el mosset manxava a la fornal i el ferrer es movia entre la fornal i l'enclusa. El foc, avivat per l'aire que insuflaven les manxes, feia mal·leable el metall i la compressió entre dues superfícies dures, aconseguida amb el martell i l'enclusa que, amb la destresa del mestre, originaven les formes desitjades. De fet, en el moment de la forja, hi intervenien un bon grapat d'eines complementàries, malls, martells, estenalles, tasts, claveres i tallantons, entre altres. Una de les labors comple-

↓ Taller de ferrers *(AJP)*

↑ Ferrers posant ferredures a una bístia *(AJP)*

mentàries i periòdiques dels ferrers, especialment els dels pobles, era la de ferrar bísties, quan aquestes constituïen un component essencial per a les feines agrícoles i el transport. (AR)

FERRER Família d'escultors i pintors de Mallorca, documentada els s XVII-XVIII. Hi destacaren els escultors **Francesc Ferrer** (Palma s XVII - 1707) i **Domènec Ferrer** (Palma s XVII - 1737). El pintor més notable, deixeble de Guillem Mesquida, fou **Pere Joan Ferrer** (Palma s XVII - 1739), pare del pintor **Mateu Ferrer** (Palma s XVIII - 1750), que tenia el taller al carrer de sa Ferreria d'Avall, prop de Sant Francesc de Paula. Escultors estimables foren **Guillem Ferrer** (Palma s XVII - 1744), **Melcior Ferrer** (Palma s XVII - 1750) i **Pere Joan Ferrer** (Palma s XVIII - 1772). Tota la producció dels Ferrer s'inscriu en els corrents del barroc. (DF)

FERRER, CAN Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Saguer Vell, can Melià, la torre de Son Rotger i el turó de Vertaient. ■ Al terme d'Artà, entre Bellpuig, l'hort d'en Maia, can Violí i can Arrancat. ■ Al terme de Binissalem, entre Morneta, Bellveure i es Dametos. ■ Al terme de Calvià, avui urbanitzada amb el nom de Son Ferrer, entre can Mates, can Moreno, can Curt i Son Bugadelles. ■ Propietat rústica del terme de Campos, situada entre Son Xavarrí, can Pons, can Riera i el creuer de sa Barrala. ■ Al mateix terme, entre Sant Blai, can Proens, can Soler i can Bessó. ■ Al mateix terme, entre es Salobrar de Sant Joan de la Fontsanta, sa Canoveta i es Turó. ■ Al terme de Llucmajor, entre can Oliver, el pinar d'en Taverner, can Perdiu i can Benfet. ■ Al terme de Manacor, entre can Caron, can Massot, Son Boga Vell i ses Sitges. ■ Al mateix terme, entre sa Font Nova, cas Fideuer, sa Coma i sa Plana. ■ Al mateix terme, entre Son Negre, Son Campanàrio, Rafal Romà i can Sacos. ■ Antic hort del terme de Pollença, situat a la vall de Cuixac. Documentat el 1663, era del notari Joan Ferrer, de la família del qual prengué nom. De quatre quarterades, tenia cases, sínia i safareig. Estava dedicat a blat, cebes i hortalisses. ■ Al terme de Porreres, entre el camí de Marina, s'Era Vella, can Grau i n'Hereueta. ■ Al terme de sa Pobla, entre Talapi, es Vilar, can Collut i sa Canova Vella. ■ Al mateix terme, situada entre cas Llubiner, ca na Foc, can Boscà i es Antigossos de Vernissa. (DF/M)

↓ Can Ferrer (Binissalem)

FERRER, CAS Al terme de Palma, entre cas Sastre, can Jordà, can Alorda i cas Selleter. ■ Al terme de Sóller, entre el camp d'en Maiol, la Villalonga, sa Montcada i ses Marjades. (M)

FERRER, DOMÈNEC (Palma s XVII - 1737) Escultor. Es dedicà a la temàtica religiosa, dins el corrent del barroc. Treballà a Palma, on tenia el taller al carrer des Sindicat. Realitzà diverses imatges per a l'església de la Mercè, de Palma. (DF)

FERRER, FONT D'EN Al terme de Valldemossa, dins el torrent des Lli, entre can Déu i el port de Valldemossa. (M)

FERRER, FRANCESC (Saragossa ? - Roma 1475) Bisbe de Mallorca.

↓ Francesc Ferrer

Fou secretari dels papes Calixt III i Pius II i ambaixador de Joan II d'Aragó al Vaticà. El 1460, es féu càrrec del bisbat de Càller (Sardenya) i, el 1467, fou nomenat bisbe de Mallorca. No s'instal·là a Palma fins al 1469 i només hi residí algunes temporades, ja que exercí simultàniament com a referendari de Pau II. Durant el seu pontificat, prohibí als clergues de portar armes i s'iniciaren les obres del Palau Episcopal. Per aquest motiu, el seu escut episcopal es troba al pati del dit palau.

FERRER, FRANCESC (Palma s XVII - 1707) Escultor. Tenia la casa i el taller davant sa Quartera. A Palma, treballà a l'església de Sant Antoni de Viana i a la de Santa Eulàlia. Se'n documenten obres a diversos convents de Palma, com les de les capelles del Roser (Sant Domingo), de Nostra Senyora dels Dolors (Sant Esperit) i de la Puríssima (Sant Francesc). El notari Pere Antoni Colom n'elaborà (1707) l'inventari. (DF)

FERRER, GABRIEL (Palma 1693 - 1782) Dietarista. Deixà manuscrit un noticiari de Mallorca, en català, relatiu als anys 1757-82, que ha estat parcialment editat per Mn Joan Parera. Els principals centres d'interès temàtic del noticiari són, d'una banda, les controvèrsies entre lul·listes i marrells i, de l'altra, les gestes del capità Antoni Barceló i Pont de la Terra; un altre aspecte remarcable és la notació regular de les representacions teatrals que es feien a Mallorca durant aquells anys. (CM)

FERRER, GAIETÀ (Selva s XVIII) Prevere. Fou vicari de l'església de Santa Eulalia, de Palma. Se li ha atribuït una *Memoria y Relacio de lo que ha succeit en esta Is[la]*, noticiari original de *Bartomeu Ferragut Oliver* (←).

FERRER, GUERAU (Inca s XV - ? s XV) Cirurgià. Estudià a la Universitat de Montpeller. Posteriorment, s'instal·là a Nàpols, on fou metge d'Alfons el *Magnànim*. Durant la revolta Forana de Mallorca (1450-54), fou nomenat comissari reial i es traslladà a l'Illa com a mediador entre els dos bàndols. Actuà a favor dels forans, per la qual cosa el rei li ordenà de tornar a Nàpols.

FERRER, GUILLEM (Mallorca s XVII - 1744) Escultor. Tenia la casa i el taller prop de Santa Clara, de Palma. Dedicat a la temàtica religiosa, treballà a la capella del Roser, del convent de Sant Domingo, i obrà les figures dels àngels del presbiteri de la Seu, *Santa Elena abraçada a la Creu*, de l'església de Santa Creu, i la figura de Santa Eulàlia, a l'església del mateix nom, de Palma. (DF)

FERRER, HORT D'EN Al terme de Manacor, situat entre sa Tafal, Son Banya Vell, can Malta i can Bosc. (M)

↑ Jaume Ferrer en un rosetó de l'Ajuntament de Palma

FERRER, JAUME (Mallorca s XIV) Navegant. Segons l'Atles Català del 1375, va partir de Mallorca amb un tipus de nau coneguda a l'Edat Mitjana amb el nom d'Uixer, el 10 d'agost del 1346, per anar al Riu de l'Or. Sembla que va resseguir les costes d'Àfrica i, potser, arribà fins a la desembocadura del Senegal. No hi ha altres dades documentals de Ferrer, que s'avançà a les expedicions portugueses de descoberta de les costes africanes, de manera que es fa difícil concretar si era mercader o patró de nau. Se l'ha identificat amb el ciutadà de Mallorca homònim que el 1343 arribà un vaixell al port de Bruges, centre principal aleshores del comerç flamenc. El 1843, l'Ajuntament de Palma féu col·locar una estàtua seva, obra de Jacint Mateu, a la plaça de les Drassanes, posteriorment substituïda per

↓ Jaume Ferrer segons l'Atlas Català (1375)

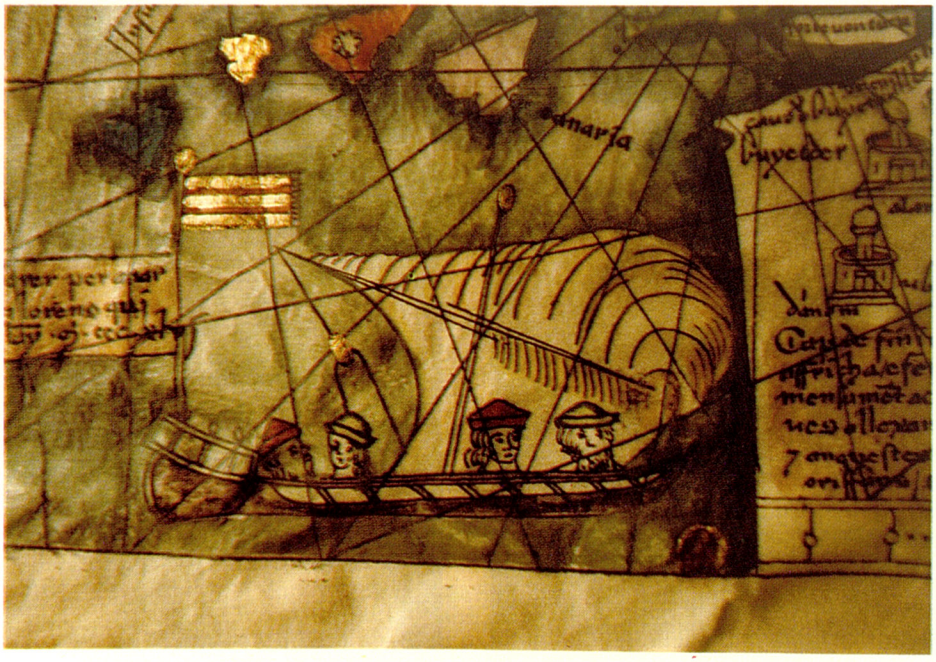

↓ Estàtua de Jaume Ferrer a la plaça de ses Drassanes (Palma)

una altra escultura de Joan Grauches. Un carrer de Palma, dedicat a ell, hi desemboca.

FERRER, JOAN —DE L'ESPASA— (Palma s XVII - ~1661) Notari. Pertanyia a la Reial Audiència de Mallorca. Fou procurador i tengué a càrrec les finances dels Alomar —de sa Cleda—, dels Descós i dels Pueyo. Fou home de confiança de les famílies Abrí-Descatlar, Caulelles, Desbrull, Desclapés, Font —de Roqueta—, Fortuny, Orlandis, Puigdorfila, Rossinyol, Serralta, Sunyer i Verí. Deixà 16 volums de protocols (1639-61). El seu arxiu fou inventariat pel notari Joan Sabater (1711). (DF)

FERRER, JOSEP (Palma 1715 - s XVIII) Pintor. Professà de jesuïta i, el 1767, quan fou abolida la Companyia de Jesús, passà a Roma, on treballà sota la direcció de diversos mestres i es perfeccionà en la pintura. Fou autor d'obres de caràcter religiós, com sant Lluís Gonzaga, de l'església de Felanitx o l'Aparició de la Verge a sant Ignasi, de la sagristia de la parròquia d'aquesta ciutat.

FERRER, MANUEL ANDREU (Palma 1715 - 1807) Jesuïta. Estudià filosofia a Urgell i teologia a Barcelona i, el 1749, professà a la Companyia de Jesús. Ensenyà teologia a Gandia i lletres al col·legi de Monti-sion, de Palma. Arran de l'expulsió dels jesuïtes d'Espanya, fixà la seva residència a Roma (1769-98). Escriví *Medios para la verdadera felicidad del cristiano en la vida y en la muerte, en el tiempo y en la eternidad* (Roma 1781, Palma 1799, Madrid 1816), on recomanà la devoció a la Passió, al sagrat Cor i al Cor immaculat de Maria. També és autor de *La semana santificada, esto es, los siete sacrificios que el alma ofrece a Dios* (1800), *La soledad religiosa, esto es, las siete soledades del alma religiosa con Cristo Jesús su divino esposo* (1800) i *La tribulación aliviada y endulzada con cinco pías consideraciones para nuestro consuelo y provecho en el padecer* (1804), obres publicades a Palma i adreçades a les agustines de Santa Magdalena, d'aquesta ciutat. Foren reeditades conjuntament, a València, amb el títol de *Tres piadosos tratados* (1806).

FERRER, PERE JOAN (Palma s XVII) Pintor. Fou deixeble de Guillem Mesquida. La seva obra, inscrita en el barroc tardà, tracta sobretot, temes religiosos. Pintà *El martiri del beat Sadoc i els seus quaranta-vuit companys*, que es conserva al Museu de Mallorca, *El naixement de Jesús*, *Mort de sant Josep*, *La Sagrada Família* i *Sant Bru*.

FERRER, PUIG Al terme d'Artà, de 213 m d'altària, situat entre Salma Vell, Son Coll, el camp de Dalt i can Jardí. Forma part de la serra de Calicant, integrada a les serres de Llevant. ■ Al terme de Felanitx, de 245 m d'altària, situat entre el puig de ses Mamelles, Talic, can Gallet i es Cuitor de can Ranqueta, tot formant part del bloc més meridional de les serres de Llevant. ■ Al mateix terme, de 256 m d'altària, situat entre la penya Redona, sa Sangonera, el puig de can Molinera i el castell de Santueri. Forma part del bloc més meridional de les serres de Llevant. ■ Al terme d'Inca, de 186 m d'altària, entre l'hort d'en Coll, can Ribes, cas Secretari i el puig de ses Talaies. Fa partió amb Selva i està integrat dins la tercera unitat de la serra de Tramuntana. ■ Al terme de Pollença, de 295 m d'altària, entre els Casals i Pedruixella. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FERRER, PUIG DES CORRAL D'EN Al terme de Calvià, de 403 m d'altària, situat entre el puig Gros de Bendinat, s'Àguila d'en Macip i el puig de Vilarrasa. Forma part de la serra de na Burguesa, integrada a la serra de Tramuntana. (M)

FERRER, PUIG DE SON Al terme de Palma, de 132 m d'altària, situat entre Son Vola-vola, Son Olivaret i la partió amb Llucmajor. Està integrat dins la unitat del pla central. (M)

FERRER, AVENC D'EN Al terme d'Escorca, situat entre el puig des Castellot des Rafal, sa Cot i ses Capelletes. (M)

↓ Josep Ferrer, Sant Lluís Gonzaga

↓ Puig de Son Ferrer (Palma)

FERRER, SERRA D'EN Petita elevació, de 60 m d'altària, del terme de Calvià, situada entre el puig d'en Saragossa i la platja de Palmanova. Forma part de la tercera unitat de la serra de Tramuntana El 1991, està totalment compresa dins el nucli de Palmanova. (M)

FERRER, SON Antiga possessió del terme d'Alaró, confrontada amb la vila. Fins al s XVI, pertangué als Muntaner i era denominada Son Muntaner. El s XVII, era dels Ferrer, de qui prengué nom. Tenia les cases dins el nucli urbà d'Alaró, amb tafona, celler i molí de sang. Estava dedicada a olivars, vinyes, conreus de cereals i lleguminoses. Tenia alzinars, pinars i garrigues. ■ Urbanització del terme de Calvià, situada entre sa Porrassa i el Toro. Ocupa una superfície aproximada de 49,5 hes i té una població d'uns 2.515 habitants (1990). S'hi localitza el jaciment prehistòric del talaiot de sa Porrassa. El 1975, se n'aprovà el pla parcial i fou promoguda per l'empresa Antoni Seguí SA. Hi predominen els habitatges de caràcter unifamiliar, ocupats majoritàriament per famílies procedents de la Península. Disposa de clavegueram (1975) i, des del principi de la dècada dels 80, les aigües brutes van a la depuradora de Santa Ponça. Entre el 1985 i el 1987, disposà d'una unitat de preescolar, que quedà integrada en el col·legi públic d'EGB, de quinze unitats, posat en funcionament el 1989. El 1990, s'hi inaugurà un centre cultural compost per tres aules per a la formació d'adults, una aula d'informàtica, una sala d'exposicions i una biblioteca. Quant a sanitat, disposa d'un consultori (1990), atès per un metge, i d'una farmàcia (1989). L'equipament esportiu està constituït per una pista polisportiva (1988). Hi ha el Rugbi Club Costa de Calvià (1984), que ha estat campió de Balears (1990). També es constituí (1990) una associació esportiva, amb equips de futbol-sala de totes les cate-

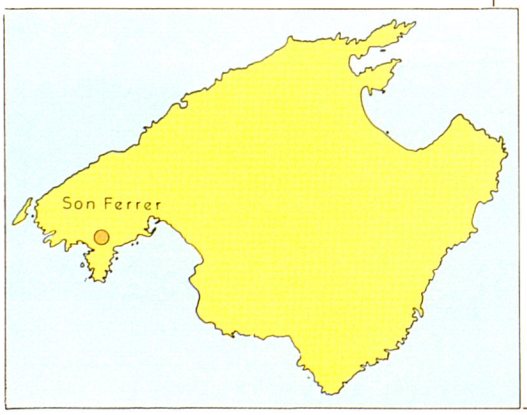

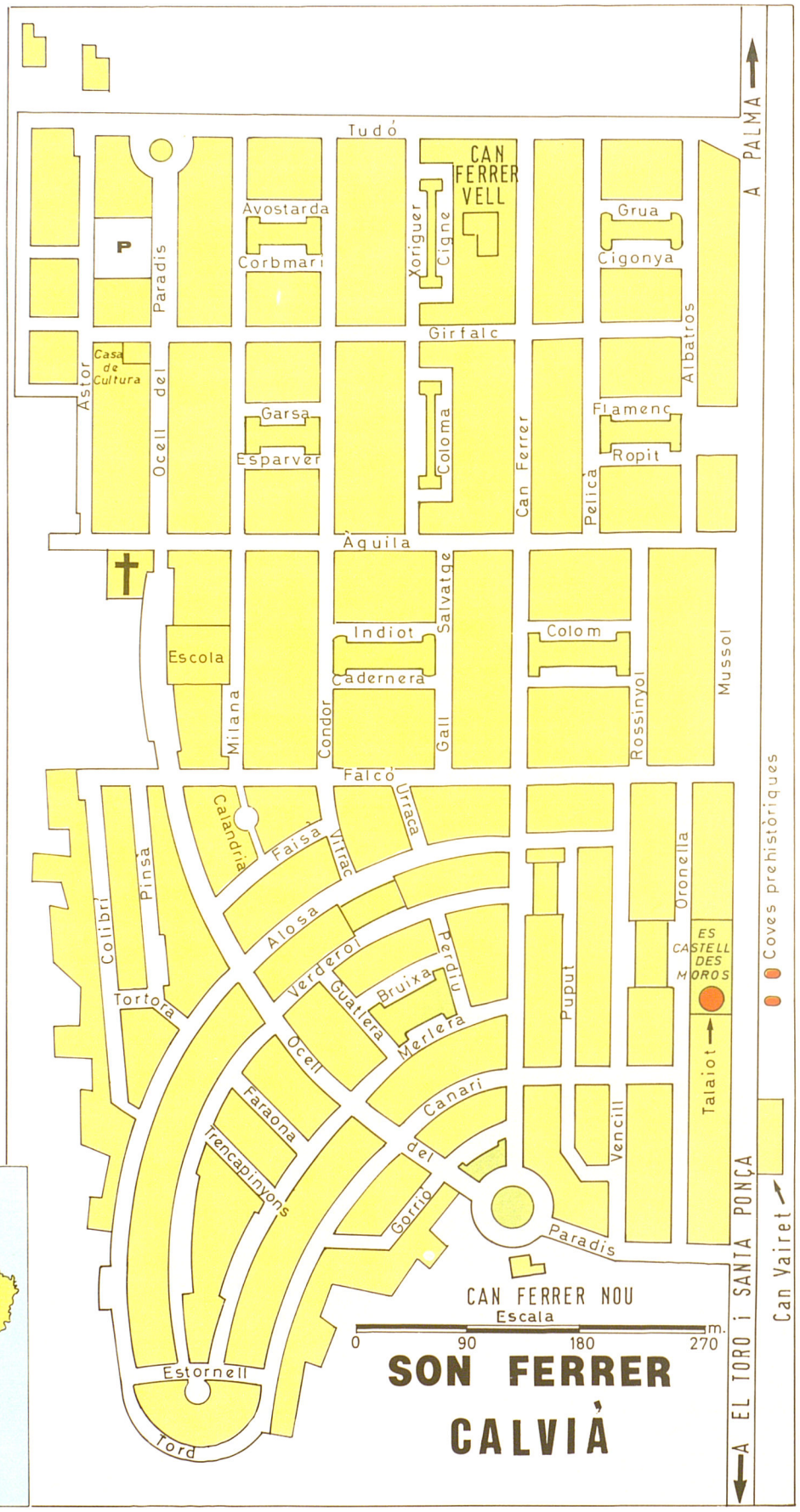

↑ Son Ferrer (Calvià), antigues cases de can Ferrer

gories. La construcció de l'església s'hi inicià el 1990. Des del començament de la dècada dels 80, té associació de veïns, que organitza les festes de sant Bernat (20 d'agost) i s'encarrega del manteniment d'una biblioteca. ■ Possessió del terme de Campanet. (Vegeu *Caselles)* ■ Al terme de Capdepera, situada entre Son Porro, Son Xona, es Canyaret i el camí de ses Talaioles. ■ Antic rafal del terme de Palma, confrontat amb Son Vic i cala Major. Documentat el 1691, pertanyia a l'escrivà Bartomeu Ferrer, de la família del qual prengué nom. Tenia cases i estava dedicat a conreus de cereals. La casa pairal dels Ferrer era al carrer de les Tereses, de Palma, confrontada a la posada del convent de la Real. ■ Al mateix terme, antic rafal confrontat amb es Molinar des Portitxol. Documentat el 1661, pertanyia a l'honor Bernat Ferrer, mercader, de qui prengué nom. Era format per dos horts, ambdós amb cases, sínia i safareig, un dels quals es denominava l'hort Gran, de sis quarterades, i l'altre, l'hort Petit, de quatre quarterades. ■ Al mateix terme, possessió situada al pla de Sant Jordi. Documentada el 1530, pertanyia a Antoni Ferrer, família de la qual prengué nom. Tenia cases, capella, celler i molí de sang. Hi havia set esclaus. S'hi sembraven anualment 50 quarteres de blat, 30 d'ordi, 25 de civada, sis de xeixa, una de faves, quatre barcelles de lli i tres almuds de llenties. Era un gran centre ramader amb guardes de 1.000 ovelles, 225 cabres, 100 porcs, 40 bous i 32 bèsties equines. Tenia nombrosa aviram, 26 pagos i cinc oques. El s XVI, s'hi feien grans caçades de perdius. Hi havia 140 caseres d'abelles. Es troba documentada també com a Son Ferrer de Sant Jordi. ■ Antic hort del mateix terme, situat al lloc de l'Horta, prop del camí del Coll d'en Rabassa. Documentat el 1640, pertanyia al mercader Gabriel Ferrer, de qui prengué nom. Tenia cases i estava dedicat a hortalisses i vinya, figuerals, magranerars i altres fruiters. Hi havia grans morers, per a subministrament dels cucs de seda. ■ Al terme de Petra, entre can Parric, el molí Vell, Son Llova i Son Cigala. ■ Al mateix terme, rafal confrontat amb Son Santandreu i Termenor. Documentat el 1660, era dels Ferrer, família de la qual prengué nom. Fou una pertinença de la possessió de Termenor i en tenia dret a l'aigua. De 23 quarterades, tenia cases, hort i conreus de cereals. La casa pairal estava al carrer del Sol, de Palma. Al llarg del s XVII, fou denominat Son Ferrer de Termenor. ■ Al terme de ses Salines, situat entre cas Pubil, cas Perets, can Reina i la partió amb Santanyí. ■ Al

↓ Son Ferrer (Calvià), església en construcció

↓ Urbanització de Son Ferrer (Calvià)

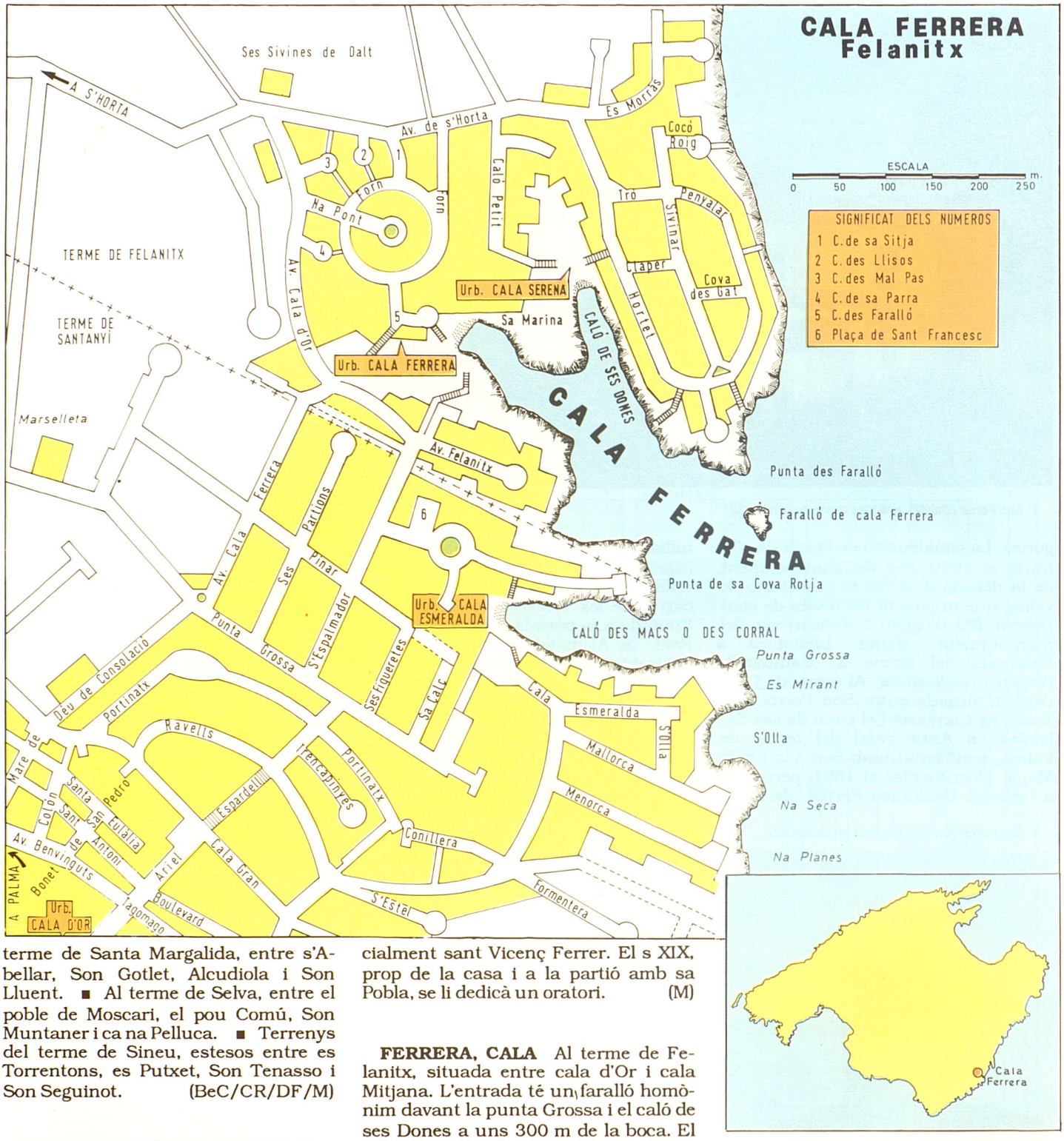

terme de Santa Margalida, entre s'Abellar, Son Gotlet, Alcudiola i Son Lluent. ■ Al terme de Selva, entre el poble de Moscari, el pou Comú, Son Muntaner i ca na Pelluca. ■ Terrenys del terme de Sineu, estesos entre es Torrentons, es Putxet, Son Tenasso i Son Seguinot. (BeC/CR/DF/M)

FERRER, VAQUERIA DE CAN Propietat rústica del terme de Calvià, situada entre sa Porrassa, can Trujillo, Son Llebre i Son Miralles. (M)

FERRERA, BASSA Depòsit natural d'aigua del terme de Muro. El nom sembla derivar d'una casa al mateix lloc on, el 1413, habità circumstancialment sant Vicenç Ferrer. El s XIX, prop de la casa i a la partió amb sa Pobla, se li dedicà un oratori. (M)

FERRERA, CALA Al terme de Felanitx, situada entre cala d'Or i cala Mitjana. L'entrada té un faralló homònim davant la punta Grossa i el caló de ses Dones a uns 300 m de la boca. El 1715, hi desembarcaren una part de les tropes de Felip V, comandades pel cavaller d'Aspheld, que aconseguiren de vèncer els partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria. El 1967, se n'inicià el procés d'urbanització. L'empresa promotora fou inicialmet *Holiday Center*. Forma un sol conjunt urbanístic amb cala Esmeralda, del terme de Santanyí. El 1991, ocupa una superfície d'unes 36 hes i té uns 600 habitants de dret (1990). Disposa d'aigua corrent (1969) i clavegueram (1988). El tipus d'edificació predominant és el d'habitatges plurifamiliars, majoritàriament de segona residència. Quant a infrastructura turística, disposa de tres establiments hotelers (1991). Hi predominen els turistes d'origen alemany i anglès. ■ Al terme de Fornalutx, si-

← Cala Esmeralda (Santanyí), del conjunt urbanístic de cala Ferrera (Felanitx)

tuada entre el morro de na Mora i la penya de la Reina Victòria. També és anomenada, impròpiament, port de Fornalutx. (M)

FERRERA, CAN Propietat rústica del terme de Sencelles, situada entre can Renyina, sa Garriga, l'hort des Murer i Son Ramon. (M)

↓ Cala Ferrera (Felanitx)

↑ Urbanització de cala Ferrera (Felanitx)

FERRERA, CA NA Terrenys del terme d'Alcúdia, estesos entre sa Creu Vella, s'Esgleiassa i es Clot. ■ Al terme de Bunyola, a la vall d'Orient, entre Son Perot, ca sa Beata, can Nyico i es Pujol. ■ Propietat rústica del terme de Santa Maria del Camí, entre can Joan Antoni, es Bassol, Son Barca i Son Llaüt. (M)

FERRERA, COSTA DE NA Al camí de s'Horta del terme de Capdepera, situada entre la vila, can Melis i can Gener. (M)

FERRERA, FARALLÓ DE NA Al litoral del terme de Felanitx, situat entre cala Ferrera i cala Mitjana. (M)

FERRERA, NA Terrenys del terme de ses Salines, estesos entre ses Gil, n'Amera, cas Perets i ses Carroges. (M)

FERRER ALBORCH, JOAQUIM (Barcelona 1930) Pintor. Dedicat a la pintura social i de denúncia, des del 1957 ha realitzat exposicions a diverses ciutats de la Península i a Palma (1967). Residí a Mallorca (1965-68), on treballà en la restauració de les pintures murals del palau de l'Almudaina.

FERRER ALEMANY, JOAN (Búger 1911) Musicòleg. Fou ordenat de prevere el 1936. Fundà, a Vilafranca de Bonany (1946), la llibreria religiosa

Selecta, que, el 1956, passà a Palma. És autor de *Cantemus Domino. Manual para el coro. Colección de cánticos religiosos para las funciones religiosas usuales* (1953). (CM)

FERRER AMORÓS, GABRIEL (Mallorca 1834 - 1887) Pintor. Estudià a l'Acadèmia de Nobles Arts, de Palma. Prengué part en les exposicions regionals convocades per la Diputació Provincial de Balears (1848-49). Fou contemporani del romanticisme pictòric, però la seva obra, poc coneguda, s'insereix en el classicisme acadèmic. Conreà els retrats, els temes religiosos, com *El Amor Hermoso*, que es conserva a l'església de Sant Gaietà, de Palma, i la pintura de costums, com *La bugada* i *Senyora de la pagesia* (1855), tots dos al Museu de Lluc.

FERRER ARBONA, LLUÍS (Mallorca s XIX - XX) Polític. Batle de Palma (1934-36). Republicà i conservador, el 1931 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma. El 1934, encapçalà una comissió gestora composta per republicans de centre, republicans radicals, regionalistes i conservadors de la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes — CEDA— . Aquesta comissió gestora es féu càrrec de l'Ajuntament arran de la revolució d'octubre del 1934, quan el governador civil de Balears suspengué el consistori republicano-socialista presidit per Emili Darder. Durant el seu govern, s'inauguraren un dispensari de maternitat i la construcció del grup escolar Jaume I, es creà un servei d'assistència sanitària domiciliària. Continuà les obres de l'Eixample, les de la canalització d'aigua i les de clavegueram. Deixà la batlia i passà a esser regidor quan, el febrer del 1936, foren rehabilitats els regidors suspesos el 1934. Fou destituït, com la resta dels regidors, en iniciarse la Guerra Civil, el juliol del 1936.

→ Maria Ferrer Arbona

FERRER ARBONA, MARIA (Fornalutx 1776 - Palma 1865) Religiosa i brodadora. Fou co-fundadora, amb la seva mare Maria Arbona Mir, del Col·legi d'Educadores de la Puresa de Maria, de Palma (1809), que regí (1824-65). Durant el seu rectorat, Ferran VII concedí al col·legi el títol de reial (1829). Fou una de les brodadores de més renom de l'època i les seves obres es conserven a la casa mare de les religioses de la Puresa de Maria Santíssima, de Palma.

↓ Gabriel Ferrer Amorós, *La bugada*

↓ Gabriel Ferrer Amorós, *Senyora de la pagesia*

→ Miquel Ferrer Bauçà

FERRER BAUÇÀ, MIQUEL (Palma 1770 - 1857) Escriptor i periodista. El 1785, va esser becat pel seminari conciliar i, el 1790, ingressà a l'orde dels trinitaris i professà en el convent del Sant Esperit, de Palma. Estudià humanitats i teologia a la Universitat Literària de Mallorca i en fou catedràtic de filosofia lul·lista (1795-1816). El 1809, fundà la Congregació de les Germanes Terciàries Trinitàries de Felanitx. Autor de caràcter exaltat i polèmic al servei ideològic de l'absolutisme més intransigent, els seus escrits satírics són autèntics exabruptes plens d'imprecacions de tota mena, sobretot escatològiques, i tengueren una gran difusió manuscrita o impresa, especialment a l'època de la Constitució de Cadis (1812). Fundà i redactà, gairebé en solitari, el *Diari de Buja* (←) (1812), continuat per la *Lluna Patriòtica Mallorquina* (1813) i el *Nou Diari de Buja* (1813), per lluitar contra les idees liberals, sobretot de *La Aurora Patriótica Mallorquina* (←). També va publicar una gran quantitat de libels, sovint en forma anònima. Com a conseqüència d'aquesta activitat, el 1814, restaurat l'absolutisme, fou passejat en triomf pel poble i ell mateix s'encarregà d'organitzar una gran cremadissa d'escrits liberals. Arran de la publicació (1822) de l'opuscle anticonstitucional *Espíritu y bondad, pero mal uso de la Constitución*, fou tancat a Bellver, deportat a Eivissa i a la Mola de Formentera. Amb la nova abolició de la Constitució recobrà la llibertat i tornà a Mallorca, on fundà (1826) la Congregació de Trinitaris de Mallorca. Quan es produí l'exclaustració dels religiosos terciaris (1835), es va retirar a sa Vileta, on féu construir l'església actual. Autor prolífic, Joaquim M Bover li atribuí 65 obres, redactades en català, en castellà o en llatí, algunes molt voluminoses. Al marge de les de caràcter filosòfic o teològic, relacionades amb la seva activitat docent, constitueixen un grup important les pietoses i els devocionaris populars. Publicà diversos *Novenaris* i *Trisagis* i obres tan ca-

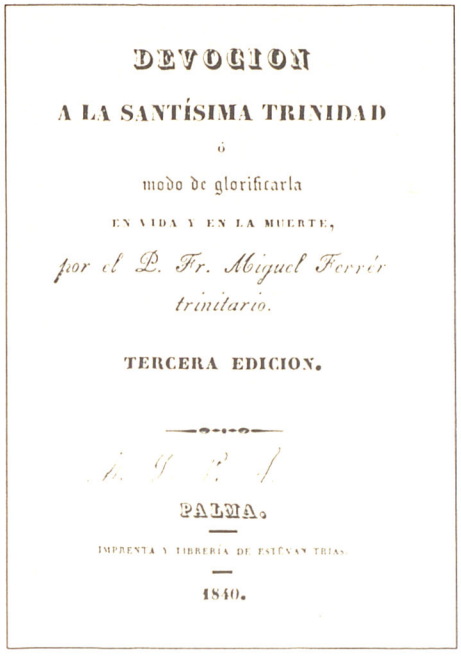
DEVOCION

A LA SANTÍSIMA TRINIDAD

ó

modo de glorificarla

EN VIDA Y EN LA MUERTE,

por el P. Fr. Miguel Ferrér trinitario.

TERCERA EDICION.

PALMA.

IMPRENTA Y LIBRERÍA DE ESTÉVAN TRIAS.

1840.

↑ Devocionari de Miquel Ferrer Bauçà

racterístiques, com els *Evangelis des diumenges i festes en que no se pot trebaiar* (1847) o les *Persuasions an es moribundos, perquè se conformen en sa voluntat de Déu*, obra sense data i força citada, però no localitzada. En aquestes obres pretén de divulgar en un to planer principis religiosos entre la gent més illetrada. La seva literatura, d'acord amb les circumstàncies en què es va produir, és instintiva, caòtica, d'una sintaxi gairebé indesxifrable en molts de passatges. Al mateix temps, però, sense cap pretensió culta ni restauradora, reflecteix la riquesa lèxica i paremiològica de la llengua col·loquial de la Mallorca de la seva època. La seva producció encara resta dispersa i, en molts de casos, inèdita. (JMV)

FERRER BISQUERRA, ANTONI (Alcúdia 1944) Polític. Batle d'Alcúdia pel Centre Democràtic i Social —CDS— (1983-87). Durant el seu govern, es bastiren el Pavelló Municipal d'Esports, el quarter de la policia municipal i els ambulatoris municipal i de la Creu Roja.

← Antoni Ferrer Bisquerra

FERRER BOIX, RAFAL D'EN Al terme d'Andratx, estava situat entre Biniorella, Son Orlandis, Morella i Son Vic. Documentat el 1288. Roman, com a fòssil toponímic, el coll de Boix. (M)

FERRER CASSÀ, FRANCESC (Palma s XVIII - 1798) Metge. Fou rector de la Universitat Literària de Mallorca i membre de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica Balear. Escriví diverses obres sobre higiene i salut pública, com *Discurso sobre los graves perjuicios que siente la humanidad por la envejecida costumbre de enterrarse los cadáveres en el centro de las poblaciones...* (1794) i *Disertación de la peste, sus precauciones y curación* i, sobre aspectes històrics, com *Continuación, comentario y correcciones a los Anales de Mallorca del Pavorde D Guillermo Terrassa* i *Noticiario de algunos apellidos que son o fueron en el Reino de Mallorca*, inèdites.

FERRER COSTA, SALVADOR ANTONI (Palma 1767 - 1846) Autor teatral i músic. Estudià humanitats, filosofia i teologia. El 1787, professà d'agustí i fou organista del convent del Socors, de Palma. A partir del 1835, després de l'extinció de religiosos regulars, visqué a Palma com a exclaustrat. Segons Joaquim Maria Bover, és autor de l'*Adoració de los Sants Reis*, text del qual es coneixen diversos manuscrits i edicions del s XIX (1845, 1849) i en musicà diversos fragments. Escrit íntegrament en dècimes, atorga tota l'acció còmica als criats d'Herodes. El nombre de còpies existents permet d'afirmar que foren els «Reis» més representats durant el s XIX. Després s'integraren en l'*Adoració de los tres Reis Magos. Novament adicionada per un aficionat*, publicada, sense data, cap al 1880, base de la representació nadalenca que ha perdurat fins avui. Altres obres compostes són *Letania lauretana adornada con cuartillas* (1845), *In te Domine*, per a quatre veus i *Trisagio a la Santísima Trinidad* (1845). Probablement també són seus uns *Pastoreles en honor del nacimiento de Nuestro Señor Jesucristo.* (CM/JMV)

↓ *Adoració de los tres Reis Magos*, basada en l'obra de Salvador Antoni Ferrer Costa

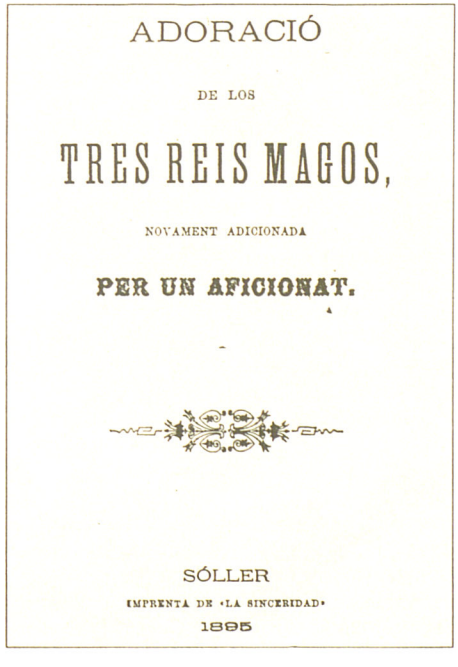
ADORACIÓ

DE LOS

TRES REIS MAGOS,

NOVAMENT ADICIONADA

PER UN AFICIONAT.

SÓLLER

IMPRENTA DE «LA SINCERIDAD»

1895

→ Escut de la casa pairal de la família Ferrer de Sant Jordi

FERRER DE SANT JORDI Família de la noblesa mallorquina que pertanyia a l'estament dels ciutadans des del s XIV. El seu nom prové de les terres del pla de Sant Jordi, que incorporaren al seu patrimoni a mitjan s XV, després del matrimoni del ciutadà Pere Ferrer amb Nicolaua Cantarelles, propietària de l'alqueria Roja, després anomenada Son Ferrer de Sant Jordi. Els seus néts, Antoni i Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torrelló, fundaren dues cases. Antoni, que col·laborà amb els agermanats el 1522, conservà els béns de Sant Jordi i Nicolau fou cap dels senyors de la cavalleria de Son Real, a Sineu. Fill d'Antoni fou Macià Ferrer de Sant Jordi i Mut, ciutadà militar, que fideïcometé Son Ferrer de Sant Jordi (1533). El seu fill, Antoni Ferrer de Sant Jordi i Caldentei, obtengué el cavalleratge el 1595. El seu besnét, Macià Ferrer de Sant Jordi i Proens, donzell, es casà amb Aina Fonts Torrella, senyora de la cavalleria de Binibassí. Fills seus foren, entre altres, Macià i Antoni Ferrer de Sant Jordi i Fonts. Macià es casà amb Agnès Bus-

quets de Puigderrós i Maiol, senyora de la cavalleria de sa Calobra, i morí a Sóller el 1681. Tengué un fill legítim, Macià Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Busquets de Puigderrós, que no deixà successió, i un de bastard, Macià Àngel Ferrer, notari i procurador de la Mensa Capitular el 1683. Quant a la casa d'Antoni Ferrer de Sant Jordi i Fonts, que testà el 1703, fou continuada pel seu fill, Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Dameto, donzell, casat el 1688 amb la catalana Maria de Solà i de Magarola. A la següent generació, Antoni Ferrer de Sant Jordi i de Solà (1723-88), regidor perpetu de Palma (1761-71), incorporà al seu llinatge el comtat de *Santa Maria de Formiguera* (→), en casar-se el 1746 amb la seva cosina Jerònia Morro i de Solà, comtessa d'aquest títol. Fou succeït per Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Morro, que es casà amb Joana de Vives i Planes, germana del comte de Cuba i neboda del capità general Joan Miquel de Vives i Feliu. El seu descendent directe és Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Fuster, pendent (1991) d'obtenir la reial carta de successió del comtat de Formiguera, com a fill de Vicenç Ferrer de Sant Jordi i de Montaner i nét de Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Truyols, darrer comte de Santa Maria de Formiguera (1991). Quant a la branca de Sineu, fundada per Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Torelló, renuncià a la ciutadania i s'adscriví a l'estament forà. Formà part de la mà major els ss XV, XVI i XVII i posseí la cavalleria de Son Real. Joan Ferrer de Sant Jordi i Antic de Llorac, nét de Nicolau, capbrevà la cavalleria i morí el 1620. El seu fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Alomar, també senyor de Son Real, es casà el 1597 amb la seva cosina Francesca Gacies i Ferrer de Sant Jordi. Mort el 1657, tengué diversos fills, entre els quals destacaren Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, canonge i vicari general, nat el 1598, i Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Gacies (1615-72), que fou senyor de Son Real. Aquest darrer es casà amb Magdalena Gacies Rabassa, i tengué un fill, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Gacies, senyor de Son Real, mort el 1723, casat amb la seva neboda Teresa Gili i Ramis d'Aireflor. Entre els seus fills, destacaren Miquel, prevere, Joan, canonge, i Vicenç Ferran de Sant Jordi i Gili, mercader que s'establí a Palma i es casà amb Margalida Figuera Garcia. A la següent generació, Nicolau Ferrer de Sant Jordi i Figuera recuperà la ciutadania militar el 1748. Tengué una filla, Margalida Ferrer de Sant Jordi i Font-Belloto, que es casà amb el ciutadà militar Miquel Ramis d'Aireflor i Ferrer de Sant Jordi, capità de milícies. Per aquest motiu, aquesta branca dels Ramis d'Aireflor heretà els béns dels Ferrer de Sant Jordi, de Sineu, i també els dels Figuera. (PeM)

FERRER DE SANT JORDI I MORRO, RAMON (Palma s XVIII - Múrcia 1821) Mariscal de camp. Serví en el cos de Guardies Espanyols i participà en la Guerra del Francès. El 1815, ascendí a mariscal de camp i, posteriorment, fou governador militar i polític de Múrcia. El 1822, fou nomenat fill il·lustre de Palma.

→ Ramon Ferrer de Sant Jordi i Truyols

FERRER DE SANT JORDI I TRUYOLS, RAMON (Palma 1924 - 1987) Cartògraf. Pilot d'aviació civil, després d'un greu accident, es dedicà plenament a la cartografia. Autor de nombrosos mapes sobre les rutes del beat Juníper Serra, presentà una *Carta náutica del viaje de Fray Junípero* (1963), a tinta xinesa, com a commemoració del 250 aniversari del naixement del beat. Col·leccions dels seus mapes es troben al Museu Juniperià de Petra, a l'Arxiu del Regne de Mallorca, al Museu de San Diego, a la Societat d'Història de Califòrnia (EUA) i a nombroses col·leccions privades.

FERRER DE SANT JORDI I DE VIVES, JOAN ANTONI (Palma s XIX) Comte de Santa Maria de Formiguera. Fou capità d'infanteria i membre de la Reial Acadèmia de Sant Carles, de València. Entès en història natural i numismàtica, classificà i reuní una important col·lecció de monedes, fòssils i minerals. Escrivì *Descripción del predio Galatzó en la isla de Mallorca* (1846) i *La cruz de Calatrava, novela original histórica*, inèdita. Traduí al castellà un assaig del francès Soulcy sobre numismàtica bizantina, inèdit.

FERRER DES BERNADINS, SON Antiga possessió del terme de Felanitx. Documentada el 1611, era de l'honor Joan Ballester. Tenia cases, molí de sang, vinya, conreus de cereals i ramaderia porquina. (DF)

FERRERET *(Alytes muletensis)* Amfibi anur de la família dels discoglòssids. Endèmic de la serra de Tramuntana i conegut des de sempre pels seus habitants, fou descobert per a la ciència (1977) pels paleontòlegs Rafel Adrover i Borja Sanchiz Gil de Avalle, a partir d'algunes restes fòssils trobades

↓ Mapa elaborat per Ramon Ferrer de Sant Jordi i Truyols

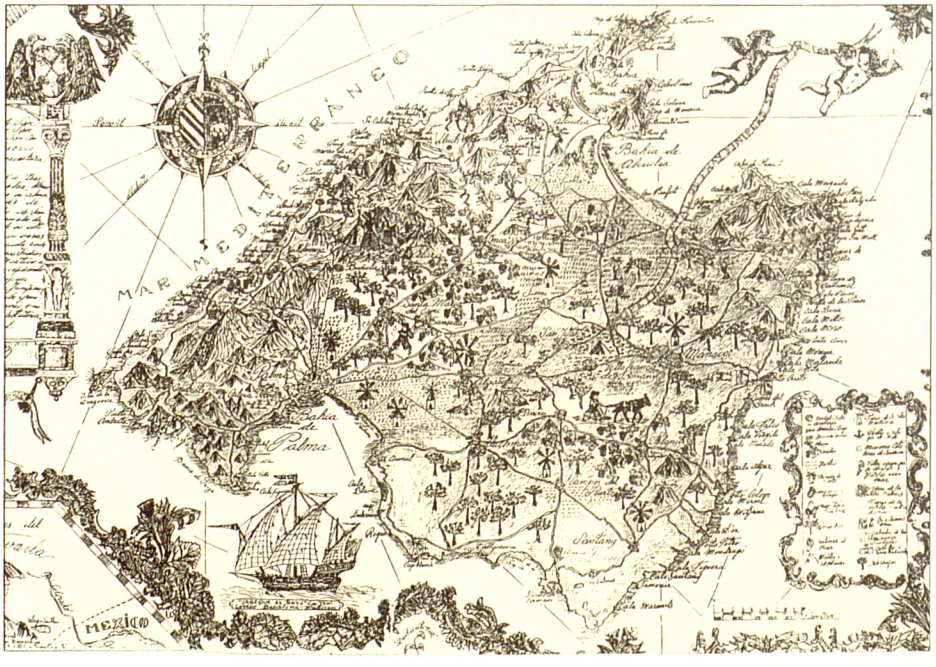

↑ Ferreret *(Alytes muletensis)*

a la cova de Muleta (Sóller). Fou descrit com un gènere nou, *Baleaphryne*, però la localització a Selva d'un exemplar viu (1981), estudiat per Josep Antoni Alcover Thomàs i Joan Mayol Serra, va permetre d'emparentar-lo amb els tòtils i de classificar-lo com una espècie del gènere *Alytes*. Posteriorment, es realitzaren tot un seguit de treballs de camp i estudis, fruit dels quals fou el descobriment de diverses poblacions d'aquest amfibi i la publicació de l'estudi *Història biològica del ferreret* (1984), coordinada per Josep Antoni Alcover Thomàs i Helmunt Hemmer, i d'altres treballs publicats a revistes científiques europees. De petites dimensions (fins a 4 cm) i rabassut, té els membres llargs i la pell llisa, de color verd-oliva i daurada. Se'n coneixen vuit poblacions, relictes a torrents càrstics encaixats a la serra, on els seus principals depredadors potencials, serps d'aigua, mostels i d'altres, no poden arribar. És de costums nocturns i passa el dia dins d'encletxes de les parets dels torrents. Es reprodueix per ous, que el mascle porta en un cordó a les cames posteriors, en un nombre molt més reduït que els seus parents continentals, una mitjana de deu per posta, contra 50 dels altres. Les larves eclosionen dins dels gorgs, on el mascle acudeix a remullar periòdicament la posta. Els cabots arriben als 6 cm i la metamorfosi pot tenir lloc en el termini d'alguns mesos o es pot ajornar un anys o més. En el passat, probablement, vivia a tota l'Illa, ja que se n'han trobat restes a distints jaciments, però la introducció de fauna al·lòctona l'ha convertit en un autèntic relicte. Una espècie molt similar va viure a Menorca fins a temps talaiòtics. El 1991, la seva població s'evalua en un total de mil a mil cinc-cents adults. Es considera l'espècie d'amfibi més amenaçada d'Europa i està protegit legalment i emparat per convenis internacionals. El Servei de Conservació de la Natura — SECONA— té un pla de recuperació de l'espècie per a millorar el seu estat demogràfic i recuperar poblacions extingides per l'alteració d'alguns torrents. (JM)

FERRERET, CAN Propietat rústica del terme de Lloret de Vistalegre, situada entre sa Comuna, can Ximbo, Son Pèls i can Coll. ■ Al terme de Santanyí, entre can Blai-Blai, ses Talaies, can Jordi i la Costa. (M)

FERRERET, CAS Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Coll, Son Catany, can Cameta i es Pedregar. ■ Al terme de Manacor, entre el turó de ses Casotes, Son Colom, cas Tix i Son Pou Fond. (M)

FERRERETA, HORT D'EN Al terme de Felanitx, situat entre el molí d'en Morei, el puig de can Cap de Ferro, can Ranqueta i el camí de Felanitx a Calonge. (M)

FERRERET NOU, SON Possessió del terme de Santanyí, situada entre can Puça, cas Mal Ric, can Xurri i Son Ferreret Vell. (M)

FERRERETS, TORRENT DES Al terme d'Escorca. Neix al vessant de llebeig del puig de la Roca-roja (843 m). Posteriorment, corre prop de les ruïnes del quarter dels Carabiners i desemboca a la mar, després d'haver recorregut uns 2 km, al costat de la cova de s'Aigo Dolça. (M)

FERRERET VELL, SON Possessió del terme de Santanyí, situada entre can Tanca, can Garrot, Son Danusset i Son Ferreret Nou. (M)

FERRER FIOL, JOANA MARIA (Palma 1951) Pintora. Estudià a l'Escola d'Art i Oficis de Palma. El 1984, realitzà la primera mostra individual a

↓ Torrent des Ferrerets (Escorca)

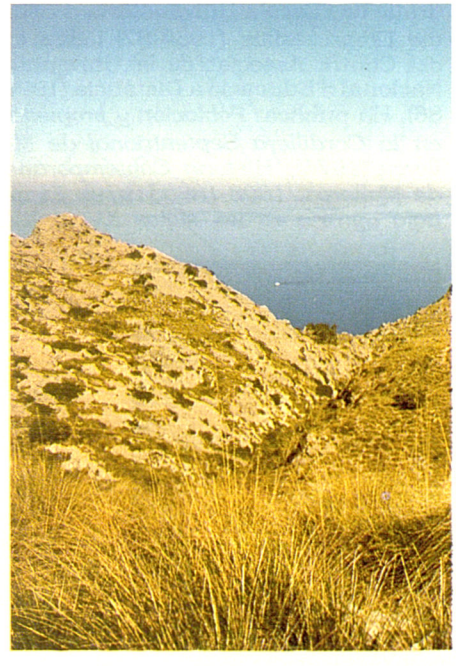

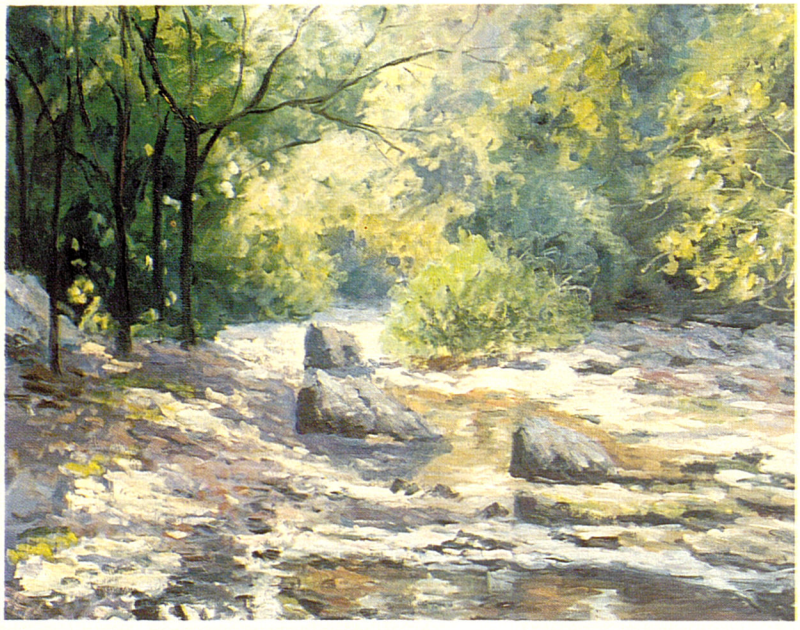

← Joana Maria Ferrer Fiol, *Paisatge*

Manacor i, posteriorment, ha exposat a diferents indrets de Mallorca i a Barcelona. Amb una tècnica a l'oli, cultiva una temàtica paisatgística, especialment de marines. La seva obra s'adscriu al postimpressionisme d'influència local.

FERRER FLÓREZ, MIQUEL (Palma 1922) Geògraf i historiador. Doctor en Filosofia i Lletres per la Universitat Central de Barcelona (1972) amb la tesi *La evolución de la estructura agraria de la Cordillera Norte de Mallorca* (1974). Ha estat professor, a Palma, de diferents centres d'ensenyança mitjana i universitària, catedràtic de l'Escola Universitària d'Estudis Empresarials (1958-87) i director del Centre Associat de la Universitat Nacional d'Educació a Distància (1979-86). Ha publicat *Población y propiedad en la Cordillera Septentrional de Mallorca* (1974), *Historia Contemporánea de Mallorca. 1808-1868* (1979), *El trabajo agrario en los siglos XVI y XVII* (1983) i nombrosos articles al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* i al *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, entre altres revistes científiques. Com a investigador, ha realitzat noves aportacions al coneixement de l'economia i la societat de Mallorca, i ha investigat a fons el sistema d'explotació de la terra amb una visió detallada de les tècniques del treball agrari. El 1973, li fou atorgat el Premi Ciutat de Palma d'Investigació.

← Miquel Ferrer Flórez

FERRER GIBERT, PERE (Palma 1885 - 1955) Escriptor i periodista. De les seves obres destaquen, *Broza. Ensayos para el teatro* (1900), *De turismo. Mallorca* (1910), *Tardes de jardín* (1909), *Visiones de Mallorca* (1912), *Flirt* (1916), *El archiduque Luis Salvador, Rubén Darío y Santiago Rusiñol en Mallorca* (1943), *Galería de autorretratos* (1945) i *Mallorca. Biografías, anécdotas, paisajes* (1949). Col·laborà també en diverses publicacions mallorquines com *Majórica, Vida Isleña, Diario de Palma* i *La Ultima Hora.* (GS)

↓ Pere Ferrer Gibert (esquerra) amb Hermenegild Anglada Camarassa (1914)

→ Andreu Ferrer Ginard

FERRER GINARD, ANDREU (Artà 1887 - Palma 1975) Folklorista i músic. Estudià solfeig, piano, violí i clarinet al convent de Sant Antoni de Pàdua, d'Artà, i formà part de la seva orquesta. Mestre nacional, exercí a Sant Cristòfol (Menorca) (1906-15), Artà (1915-25) i des del 1925, a Palma. A Sant Cristòfol, fou director de la banda, organista de la parroquia i creà un orfeó i la revista *Llum Nova*. A Artà, creà la impremta Minerva, on imprimí les revistes *Llevant* i *Tresor dels Avis*, que fundà el 1916 i el 1922, respectivament, i que dirigí fins al 1925. També fundà l'associació *Amics de la Tradició Popular* (←) i la impremta Politècnica, de Palma (1930). Recollí músiques i cançons populars, que publicà, amb diferents pseudònims, a les revistes *Llevant*, *Tresor dels Avis* i *Cort*. És autor dels reculls *Rondaies de Menorca* (1914) i *Cançonetes menorquines* (1922), d'un manual per facilitar la comprensió dels noms populars de les mesures, *Aplicació del sistema decimal a la classificació del folklore* (1924), i de *Folklore balear* (1964). Compongué un *Himne a la Unió de Migjorn Gran*, una *Marxa Fúnebre* i una *Missa* per a quatre veus, entre altres obres. (CM)

FERRER GUÀRDIA, BERNAT (Palma 1947) Esportista. El 1961, començà a competir oficialment amb el Club Natació Palma. El 1962, fou campió de Balears en les modalitats de

← Bernat Ferrer Guàrdia

braça, papallona, marxa atlètica i llançament de martell, en la seva categoria. El 1965, obtengué els rècords de Balears d'estil lliure, de papallona i de braça, en totes les distàncies, i fou guardonat com el millor esportista juvenil de Balears. Fou campió d'Espanya de Salvament i Socorrisme en les modalitats d'arrossegament i de 200 m obstacles (1967, 1968), de natació amb aletes (1968) i l'esportista espanyol millor classificat en els Campionats d'Europa del 1968, celebrats a Trèveris (Alemanya). El 1969, obtengué el títol nacional d'àrbitre i entrenador de natació. Fou president del Col·legi Balear d'Àrbitres de Natació en diverses etapes (1969-75).

FERRERIA, SA Barriada de Palma situada entre els carrers des Sindicat, del Socors i de Ballester i la plaça de Sant Antoni. Té una extensió aproximada d'1,48 hes i una població aproximada d'uns 443 habitants de dret (1990). Pren el nom dels tallers o obradors de ferrers que s'hi concentraven. Els qui exercien l'ofici s'uniren en corporació i formaren el Gremi o Col·legi dels Honorables Ferrers. Encara que les ordinacions més antigues conservades són del 1543, el seu origen es remunta al s XIII. Veneraven el seu patró, sant Eloi, a l'antiga capella de Sant Andreu. A finals del s XVI, era un dels gremis més importants de Palma. El 1871, estava compost per 49 ferreries. També s'hi instal·laren els tallers o obradors de flassaders, que s'uniren en corporació i formaren el Gremi o Collegi dels Honorables Flassaders. El 1395, les primeres ordinacions foren aprovades pel rei Joan I d'Aragó. Fins al 1576, no començaren a venerar sant Jordi com a patró. Del s XIV al s XVIII, l'activitat artesanal prosseguí i s'amplià. Hi va haver set forns de pa, el més antic dels quals era el d'Albala (1359), dues guixeries, un forn dedicat a la fabricació de vidre i un molí de vent. A començaments del s XIX, s'hi instal·là la fàbrica de can Ribes, que es

↑ Sa Ferreria (Palma)

↑ Sa Ferreria (Palma), carrer des Socors

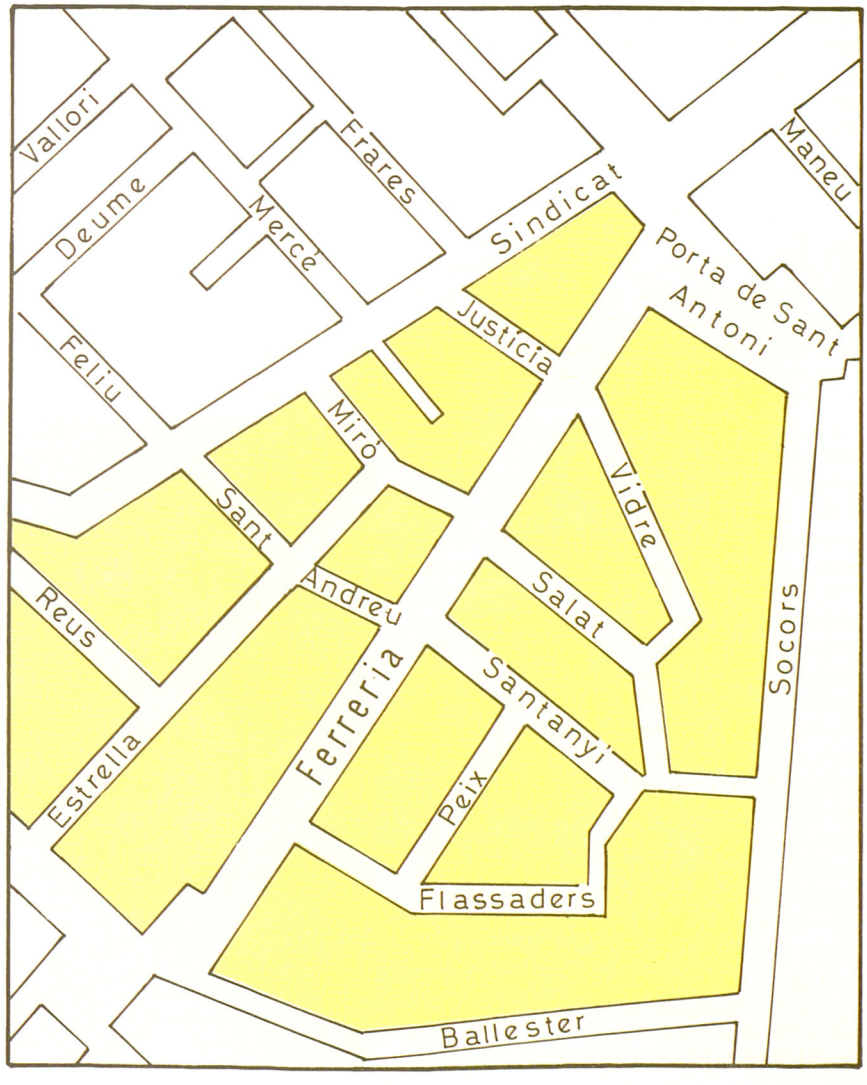

→ Plànol de sa Ferreria (Palma)

↑ Sa Ferreria (Palma), carrer de Santanyí

↑ Sa Ferreria (Palma), carrer des Vidre

dedicava a la producció de teixits de cotó i de fil. Les seves instal·lacions foren derruïdes per un incendi i reconstruïdes el 1862. La proximitat amb la porta de Sant Antoni hi determinà l'emplaçament de gran nombre d'hostals, entre els quals destacaren els d'en Truiols, d'en Reus i d'en Climent i els propis de les poblacions d'Alcúdia, Búger, Bunyola, Pollença i Santanyí. Aquesta activitat hostalera es complementà amb locals dedicats a la venda de vi, el més famós dels quals fou el conegut amb el nom del *Poltro*. Al principi del s XIX, hi està documentada l'existència de l'Antic Quarter de Milícies Provincials. Des del s XIII, va pertànyer a la parròquia de Santa Eulàlia. En dur-se a terme la delimitació parroquial del 1913, el barri es dividí entre les parròquies de Sant Miquel i de Santa Fe. El 1958, aquesta fou substituïda per la de la Santíssima Trinitat. El 1903, s'hi instal·là l'enllumenat elèctric per part de l'Agrícola Industrial Balear. Disposa d'aigua corrent i de clavegueram (1932). La prostitució i, més tard, la distribució de droga han convertit el barri en una zona de conflictivitat social molt acusada. La majoria dels seus habitatges són de començament del s XX, de dimensions petites i ocupació heterogènia (1991). La població és majoritàriament vella i jubilada o de condició econòmica baixa, sobretot immigrants arribats recentment (1991). Quant a serveis sanitaris, els seus habitants acudeixen al Centre de Salut de l'Escola Graduada. El centre de serveis socials Ciutat Antiga s'encarrega d'atendre'n les necessitats de caràcter social. El 1990, s'aprovà inicialment el Pla Especial de Protecció i Reforma Interior del Barri des Sindicat, que inclou la zona de sa Ferreria. (BeC/CR)

FERRER IBÁÑEZ, JOSEP (Requena, País Valencià 1878 - Inca 1960) Militar. De família mallorquina, el 1897, ingressà a l'Acadèmia d'Infanteria. El 1935, ascendí a tinent coronel. Quan s'inicià la Guerra Civil, comandà diferents columnes que recorregueren la Part Forana. Durant el desembarcament republicà a la zona de Portocristo, comandà la columna de Son Servera. Amb la graduació de coronel, fou governador militar de Palma a finals del 1939. És fill adoptiu de Mancor de la Vall. (DJ)

FERRERICO Vegeu *cap ferrerico*.

FERRERICO BLAU *(Parus caeruleus)* Ocell de la família dels pàrids. De petites dimensions, només arriba als 11,5 cm. Té el cap, la coa i les ales de color blau, les parts inferiors grogues i una línia negra darrera l'ull. És sedentari a Mallorca, on es troba habitualment als alzinars. A l'hivern, forma grups i de vegades ocupa hàbitats diferents als boscos, com jardins, garrigues, fruiters i aiguamolls. S'alimenta bàsicament d'insectes, encara que també necessita menjar fruits i llavors. Cria a començament de la primavera i utilitza com a nius forats d'arbres vells. Per aquest motiu prefereix els alzinars als pinars. Les seves nierades poden arribar a superar els deu polls. Molt freqüentment, ocupa les caixes-nius artificials que es pengen als boscos. Marca el seu territori de forma agressiva. El seu gran competidor, sobretot pels forats per construir els nius, és el seu parent el cap ferrerico. (GOB)

↓ Ferrerico blau *(Parus caerules)*

FERRERINO, CAN Propietat rústica del terme de Sant Joan, situada entre Hortella Nou, es Pont Setrí, Son Duran d'en Rafel i Son Coll. (M)

FERRER JAUME, JAUME (Lloret de Vistalegre 1860 - 1940) Polític. El 1922, inicià les gestions per a la segregació de Lloret de Vistalegre del municipi de Sineu, cosa que aconseguí el 1925. Fou el primer batle de la vila segregada i durant el seu govern (1925-30) hagué de resoldre els problemes de la delimitació del terme i divisió de béns i de crèdits entre Lloret de Vistalegre i Sineu.

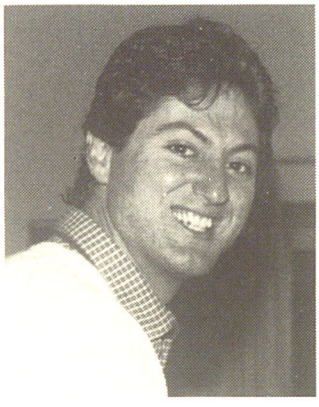

← Antoni Ferrer Juan

FERRER JUAN, ANTONI (Palma 1960 - 1984) Regatista. Participà sempre en la classe olímpica *Finn*. Aconseguí el campionat de Balears (1979 i 1981-84). Fou subcampió (1983) i campió d'Espanya (1984). Prengué part en diverses regates internacionals, com el campionat d'Europa junior (1981), el campionat del món de la classe Finn (1984), i la *International Finn Week* (1984), on aconseguí la tercera plaça. El mateix any, la Federació Territorial de Vela li concedí la Medalla de Plata.

FERRER MAGRANA, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre l'hort d'en Ros, l'hort de ses Sitjoles, can Castanyola i can Trompa. (M)

FERRER MARTÍ, LLORENÇ (Alcúdia 1854 - Palma 1928) Escultor. Fou deixeble d'Antoni Vaquer. Realitzà la Mare de Déu dels Àngels, de l'església parroquial de Pollença (1886), el Crist Ressuscitat, del cementeri d'Artà (1886), santa Rita i sant Andreu, de la parròquia de Santanyí (1898), i el conjunt escultòric de la façana de la Diputació Provincial. Col·laborà en la decoració de les portalades principals de la Seu de Mallorca i de l'església de Santa Eulàlia, de Palma. Esculpí una part del retaule de l'església de Monti-sion, de Porreres, i el pas de la Mare de Déu dels Dolors, de Palma. La seva obra, de caràcter monumental, s'adscriu al corrent eclèctic de la segona meitat del s XIX.

↑ Llorenç Ferrer Martí, façana de l'antiga Diputació Provincial, avui Consell Insular de Mallorca (Palma)

FERRER MASSANET, RAFEL (Manacor 1929) Escriptor i periodista. En narrativa ha publicat les novel·les *Buenas noches amor* (1965), premi Ciutat de Manacor (1965), *La tia Antònia i la mar gran* (1973), premi Arenal (1973), i *Síndrome de capricorni* (1975), entre d'altres. Des del 1963, dirigeix la revista *Perlas y Cuevas*, on, el 1984, començà a publicar la història de la Guerra Civil a Manacor. És autor, també, d'altres estudis històrics, com *La gran basílica de Son Peretó* (1953), *Manacor* (1954) i *Manacor a paso de recuerdo* (1969), i co-autor d'*Història de Manacor. Segle XIII* (1977). Fundà i dirigí les col·leccions *Baleria* (1964-66), de literatura i història, i *Monografies de Manacor* (1967-70), d'assaig. El 1961, li fou concedit el premi Ciutat de Palma Mossèn Antoni Maria Alcover per l'estudi *Iniciació a les Rondalles de Mossèn Alcover* (1982). (GS)

→ Rafel Ferrer Massanet

↓ Llorenç Ferrer Martí, detall de la façana de l'antiga Diputació Provincial

FERRER MIR, ANDREU (Santanyí 1941) Escultor. Realitza una obra figurativa molt estilitzada i utilitza tot tipus de pedres i bronzes. Ha exposat

↑ Andreu Ferrer Mir, *El Sol*

a Palma (1979, 1983 i 1986). Des del 1986, realitza les escultures del premi Bernat Vidal Tomàs, de l'Ajuntament de Santanyí. (MiP)

FERRER MORRO, ANTONI LLUC (Palma 1942) Historiador de la literatura, novel·lista i traductor. Va realitzar els estudis de lletres a la Universitat de Barcelona i després, a partir del 1970, s'integrà al Departament d'Estudis Hispànics de la Universitat de Provença. Ha estudiat els aspectes culturals del s XIX i la problemàtica de la Renaixença. Sobre el període que va del 1800 al 1833, ha publicat, a les revistes *Randa* i *Lluc*, diferents estudis sobre Miquel Ferrer Bauçà i Joan Josep Amengual Reus i sobre aspectes més generals. És autor, també, de *La patrie imaginaire: La projection de «La pàtria» de B C Aribau (1832) dans la mentalité catalane contemporaine* (1987), on fa una edició crítica del

← Antoni Lluc Ferrer Morro

poema que s'ha considerat punt d'arrencada de la Renaixença catalana, opinió que ell no comparteix, i revisa, d'una manera exhaustiva, tota la bibliografia que s'hi ha referit. Ha traduït del francès al català *Els grans cementiris sota la lluna*, de Georges Bernanos (1981) i els *Assaigs*, de Montaigne. Com a novel·lista, el 1977 va guanyar el premi Prudenci Bertrana amb *Dies d'ira a l'illa* (1978) i el 1981 el Sant Joan amb *Adéu, turons, adéu* (1982). Les dues novel·les, escrites en un estil directe, però molt acurat, formen un cicle unitari entorn de la infantesa i l'adolescència del mateix protagonista. Amb una altra novel·la, *Perfum romanial*, guanyà el premi Andròmina 1990. (JMV)

FERRER NOU, CAN Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre Santa Anna, Taraina, ses Poves i Mari-Estany. (M)

FERRER NOU, MOLÍ D'EN Molí d'aigua, fariner, del terme d'Artà. Documentat el 1760, pertanyia a la senyora Francesca Coloma Comelles Fullana i n'era arrendador per 105 lliures anuals, Joan Joan —Ferrer Nou—, de qui prengué nom. Tenia cases, sementers i garriga. El s XVII, fou dels Fullana i era denominat molí d'en Fullana. (DF)

FERRER ORDINAS, JOAN (Consell 1908 - Palma 1981) Compositor. S'ordenà de prevere el 1932. El 1948, ocupà el càrrec de beneficiat-primatxer de la Seu de Mallorca. Compongué *La tempesta* (1978), cançó a quatre veus, i diferents càntics religiosos. (CM)

FERRER PUIG, GUILLEM (Palma 1759 - 1833) Pintor i músic. Fou deixeble del pintor Francesc Montaner i amplià estudis a França. És autor de *Visitació de Santa Isabel*, de l'església Nostra Senyora de Gràcia (Randa), *Sant Jaume Apòstol*, de l'església d'Alcúdia, i d'altres obres religioses. També treballà el retrat. Compongué diverses peces religioses, com *Recitado y Aria a solo para cualquier Santo* (1771) i *In manus tuas a solo y a 4°*. (CM)

FERRER PUJOL, PERE —PERE PUJOL— (Artà 1934) Escultor. De formació autodidàctica. Des del 1970, ha exposat a Mallorca, a Eivissa (1976) i a Menorca (1977-78). Treballa diferents materials, com la pedra, el marbre, la fusta i el fang. La seva producció es caracteritza per una gran diversitat d'estils, i inclou tant el realisme com l'abstracció. Preferentment es basa en temes populars mallorquins i presenta com a motius predominants els personatges de la pagesia. És autor dels monuments al doctor Rafel Servera, a cala Millor (1982), al pare Rafel Ginard, a Artà (1985), de l'escultura *La Sirena*, a Portocristo (1988) i *El Pastor*, a Gäule (Suècia 1990). Obtengueren un notable ressò els seus caparrots que recreaven els personatges més característics de les *Rondalles mallorquines*. Aconseguí la primera medalla (1976 i 1978) i el premi d'honor (1979) del Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Mallorca.

↑ Pere Ferrer Pujol —Pere Pujol—, sense títol

FERRER QUINTANA, ANTONI (Binissalem 1781 - Palma 1856) Polític i militar. Fou tinent del regiment segon de Mallorca. Va impartir classes a l'Acadèmia Militar de Mallorca. Es llicencià de l'exèrcit el 1815. Fou elegit diputat provincial el 1820 i diputat a les Corts de Madrid el 1821, durant el Trienni Liberal. Com a diputat, s'alineà amb els moderats i aconseguí alguns avantatges per a Mallorca, com la conservació per a l'Illa de les accions que tenia al Banc de Sant Carles, banc oficial de l'Estat, i una reducció en la contribució directa territorial. A causa de la seva actitud favorable a Ferran VII, durant el Trienni Liberal, no fou represaliat quan els absolutistes recuperaren el poder el 1823. Va esser regidor de Palma el 1833 i el 1836 i dipu-

tat provincial (1838-40 i 1843-45). Era membre de la Junta de Comerç, de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i de la Comissió d'Instrucció Pública. Va escriure *Apuntes*, inèdit, sobre la seva labor a les Corts.

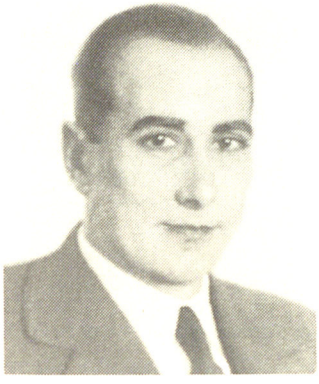

← Josep Lluís Ferrer Ramonell

FERRER RAMONELL, JOSEP LLUÍS (Binissalem 1908 - Palma 1982) Empresari. Cursà els estudis d'enginyer electricista. Interessat per la viticultura, estudià enologia a França. El 1931, inaugurà, el celler Josep L Ferrer, els vins del qual son comercialitzats, des del 1979, per l'empresa *Franja Roja Societat Anònima* (→). Fou cofundador de l'Hotel Son Vida, de Palma (1962), i el seu primer president (1962-79).

FERRER ROTGER, MIQUEL (Villa Cañás, Argentina 1926) Pintor. De pares emigrants, resideix a Pollença des dels quatre anys. Ha exposat a Alacant (1965), Pollença (1972, 1980, 1983, 1986) i Palma (1985). La seva obra s'adscriu al postimpressionisme d'influència local.

FERRERS, CAS Propietat rústica a cas Concos des Cavaller, del terme de Felanitx, situada entre la creu d'en Moll, can Roig i can Blai. (M)

FERRERS, ES Alqueria al terme de Felanitx, confrontada amb es Rossells i l'Alqueria Poca de Santanyí. Documentada el 1512, pertanyia a Mateu Picornell. (M)

FERRERS, PUIG DE SOS Al terme de Manacor, de 270 m d'altària, entre la cova des Moro de Son Mesquida, can Moragues, Son Mesquida Vell i la muntanya de Calicant. Forma part de les serres de Llevant. (M)

FERRERS, PUNTA DELS Accident de la costa a la cala de Sant Vicenç del terme de Pollença, situat entre cala Barques i cala Clara. (M)

↑ Puig de Sos Ferrers (Manacor)

FERRER SANCHO, RAFEL –RAFEL PHERRER– (Palma 1955) Cantautor. Ha realitzat recitals amb Maruja Cano (1975), com a guitarrista i vocalista del grup Aliorna (1980), i en solitari, per Catalunya i Balears. El 1976, compongué la música per a l'obra teatral *Sa Gran* interpretada per nins sords-muts. Ha enregistrat els discs *Desnormalització* (1986), premi al disc català de l'any de Ràdio Nacional d'Espanya a Catalunya (1987), *Sor Thomasseta Superestar* (1988) i *Mallorcatut* (1989). Ha col·laborat a diferents programes de ràdio i de televisió i a diverses revistes i diaris locals.

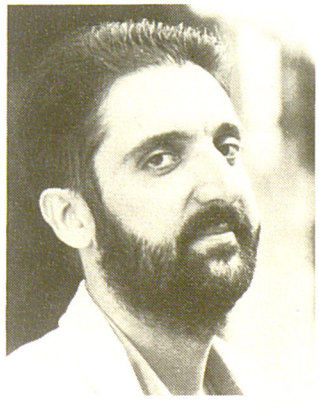

→ Rafel Ferrer Sancho

FERRERS DE N'ANDREU, SOS Possessió del terme de Manacor, entre es Pou Colomer Vell, Can Castell, Son Cifre Vell i el puig de na Cotó. (M)

FERRERS D'EN MONTSERRAT, SOS Possessió del terme de Manacor, entre Sos Ferrers Vell, can Pelleta, Son Alegre i el puig de na Cotó. (M)

FERRERS D'EN MOREI, SOS Possessió del terme de Manacor, entre la casa Blanca, es Cabanells Vell, el turó de sa Talaia i can Castell. (M)

FERRERS NOU, SOS Possessió del terme de Manacor, entre Sos Fer-

↓ Sos Ferrers de n'Andreu (Manacor)

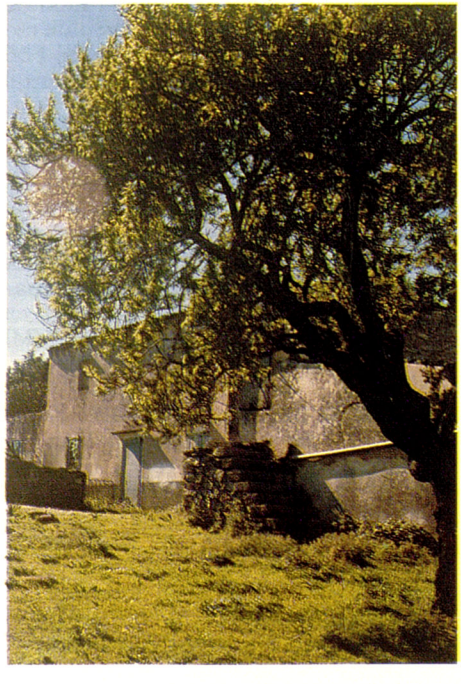

↑ Sos Ferrers d'en Montserrat (Manacor)

rers de n'Andreu, Sos Ferrers Vell, el puig d'en Cotó i Son Cifre Vell. (M)

FERRERS VELL, SOS Possessió del terme de Manacor, situada entre can Set Sales, ses Llenques, can Pelleta i Sos Ferrers d'en Montserrat. Documentada com es Ferrers, el 1575 estava valorada en 3.100 lliures i pertanyia al mercader Llorenç Ferrer, de la família del qual prengué nom. El s XVII, fou adquirida per la senyora Magdalena Hortolà i després passà als Ballester. Tenia cases, celler i molí de sang. Estava dedicada al conreu de cereals, amb guardes de 300 ovelles i 50 cabres. El 1641, feia una renda anual de 165 lliures, 50 quarteres de blat, deu d'ordi, un moltó, dos anyells, dos cabrits, un quintar de formatge, una rova de llana blanca i una rova de llana negra. Les rotes des Ferrers feien dotze quarteres de blat de renda anual. Tenia la casa pairal darrera l'església de Manacor. Era denominada també es Rafal des Ferrers i es Rafal. (DF/M)

FERRER SERRA, GABRIEL (Artà 1931) Columbòfil. Constitueixen la base del seu colomer races belgues, alemanyes i espanyoles, seleccionades per a la reproducció. Els seus coloms han estat campions de Balears de gran fons (1975, 1981) i d'Espanya de velocitat (1977) i de gran fons (1981). Ha guanyat la copa de SM el Rei (1981) i les Dues Anelles d'Or de la Reial Fe-

↑ Sos Ferrers d'en Morei (Manacor)

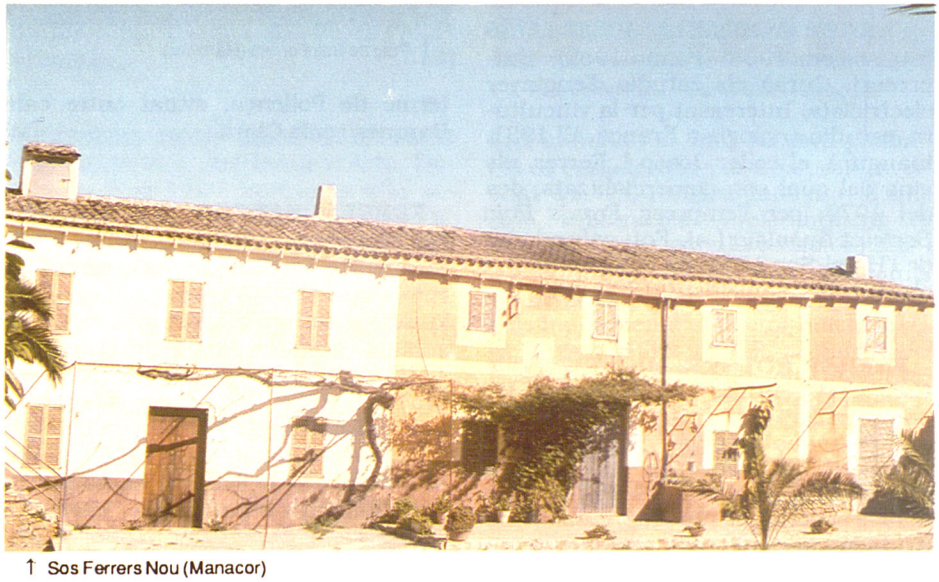

↑ Sos Ferrers Nou (Manacor)

↑ Sos Ferrers Vell (Manacor)

← Gabriel Ferrer Serra

deració Espanyola de Colombofília (1975, 1981).

FERRER TOUS, MIQUEL —CRISTET— (Manacor s XIX - 1939) Escultor. Gran part de la seva obra, adscrita al realisme tradicional, està constituïda per crucifixos. Encara que els seus Crists eren de formes reduïdes i mitjanes, va esculpir figures més grans per a les esglésies del convent dels dominics i de Sant Josep, de Manacor. Realitzà el *Crist de l'Expiració*, de la Confraria de l'Expiració de Maria Santíssima dels Dolors, de Màlaga, i cent santcrists de fusta en petit format per a la mateixa ciutat. La seva obra es conserva a Mallorca i a diferents ciutats de la Península i de l'estranger. (MiP)

FERRER VIDAL, SALVADOR (Santanyí 1811 - Palma 1864) Músic. Formà part de la Banda del Regimiento de Luchana i fou soci fundador i president de la societat Germandat Filharmònica, de Palma (1860). Escrivi *Reglamento de la sociedad titulada Hermandad Filarmónica*, (1860). (CM)

↓ Miquel Ferrer Tous —Cristet—, *Crucifixió*

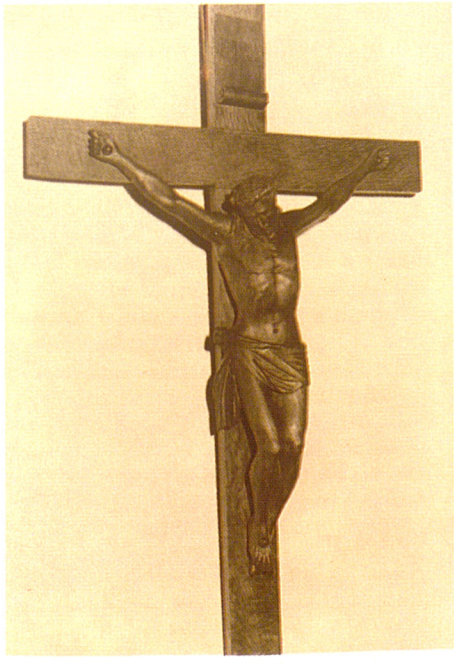

FERRETJANET, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre Son Mesquida, Païssa d'en Vadell, Son Seguí Vell i Son Ferretjans. (M)

FERRETJANS, SON Possessió del terme de Llucmajor, confrontada amb Son Eixida, ses Tiringades i sa Talaia. Documentada el 1573, pertanyia a l'honor Jaume Ferretjans, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, conreus de cereals, 150 ovelles, cinc cases d'abelles i ramaderia porquina. ■ Al terme de Puigpunyent, confrontada amb Son Serralta, Son Nét, Conques i Son Cotoner. Documentada el 1658, pertanyia a Sebastià Ferretjans, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, tafona i molí de sang. Estava dedicada a olivars i conreus de cereals. Feia una renda anual de 313 lliures. El 1787, s'hi havien fet diversos establiments. (DF/M)

FERRETJANS JUAN, IGNASI (Palma 1895 - Ciutat de Mèxic 1989) Polític. Militá en el Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE— i, el 1921, era el director d'*El Obrero Balear*. Aquest mateix any, s'escindí del PSOE per fundar l'Agrupació Comunista de Palma del Partit Comunista Obrer. El 1923, a causa de la repressió de la dictadura de Primo de Rivera, s'instal·là a Barcelona, on va viure amb nom fals i formà part de l'executiva de la Federació Comunista Catalano-Balear. El 1926, va abandonar la militància comunista i va tornar a Palma. Ingressà a la societat de picapedrers El Treball, i, el 1927, reorganitzà l'entitat obrera Salut i Cultura. El 1928, es reincorporà al PSOE. Durant la II República, fou un dels principals dirigents socialistes de Mallorca i un dels aspirants més qualificats per succeir Llorenç Bisbal al capdavant del socialisme illenc. Fou regidor (abril del 1931 - octubre del 1934) i tinent de batle (octubre del 1935 - juliol del 1936) de l'Ajuntament de Palma. El 1932, es va encarregar de realitzar la primera campanya de propaganda socialista a Eivissa. Fou nomenat president de la Unió General de Treballadors —UGT— a Balears, en el X^{è} congrés d'aquest sindicat (1935). Quan esclatà la Guerra Civil, ocupava accidentalment la batlia de Palma a causa de la malaltia del batle titular, Emili Darder. Aconseguí d'amagar-se i, el desembre del 1936, va fugir de Mallorca. S'instal·là a Barcelona, on col·laborà amb el Partit Socialista Unificat de Catalunya —PSUC—, va intentar de reorganitzar el socialisme mallorquí i presidí l'Agrupació de Socialistes de Balears a Catalunya. També fou un dels principals redactors del *Suplemento de el Obrero Balear* (1937). Mentrestant, a Palma, fou condemnat a mort en rebel·lia per un consell de guerra, el febrer del 1937. Acabada la guerra, i després de passar per un camp de concentració francès, fixà la seva residència a Ciutat de Mèxic, des d'on continuà militant en el PSOE, i només tornà a Palma durant alguns mesos del 1986. (AN)

↓ Ignasi Ferretjans Juan

FERRETJANS LLOMPART, ANSELM (Inca 1952) Historiador. Llicenciat en Filosofia i Lletres per la Universitat de les Illes Balears (1980). Ha publicat l'estudi *Demografia d'Inca en el primer terç del segle XIV* (1990).

FERRET SOBRAL, ANDREU (Palma 1940) Periodista. Llicenciat en dret i en ciències de la informació. Després dels estudis universitaris, s'instal·là a Madrid (1957-68), on fou membre de la redacció de *Nuevo Diario*. Retornat a Mallorca, fou professor de dret polític a la Universitat de les

← Andreu Ferret Sobral

Illes Balears. És editorialista del *Diario de Mallorca.* (GS)

FERRET SOBRAL, GABRIEL (Palma 1946) Escriptor i periodista. Estudià medicina i filosofia a Salamanca i Barcelona (1963-75). Des del 1976, col·laborà, amb Camilo José Cela en la redacció dels quatre volums de la *Enciclopedia del erotismo.* El 1990, publicà, amb Fernando González, el llibre *Cela y Mallorca.* És articulista i editorialista del diari *Baleares.*

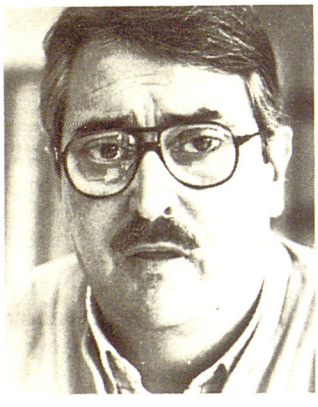

← Gabriel Ferret Sobral

FERRÍ, CAN Possessió del terme de Llucmajor, entre can Verdigó, Son Marionet, Son Tord i Son Coll. (M)

FERRÍ, SON Terrenys del terme de Santa Maria del Camí, estesos entre Son Torrella, Son Credo, es Cabàs i Son Torrelleta. (M)

FERRIOL, CAN Propietat rústica del terme de Lloret de Vistalegre, situada entre Son Miralles, Son Fred, Son Daviu i can Soler. ■ Al terme de Sencelles, entre can Capellà, ca s'Estrella, s'Era Esfondrada i can Damià. (M)

FERRIOL, SON Barri del terme de

↑ Cases de l'antiga possessió de Son Ferriol (Palma)

Palma, a 6 km de la ciutat. Situat entre sa Creu Vermella i Son Banya. Ocupa una superfície aproximada de 1,87 km², delimitada pel camí Vell de Sineu, la carretera de Manacor, sa Cadernera i Son Llàtzer Vell. Té 3.625 habitants (1990), dits ferriolers. Es troba al prat de Sant Jordi, integrat dins la plana al·luvial de la badia de Palma. El clima presenta unes mitjanes anuals de 16°C-17°C, 14,5°C d'oscil·lació tèrmica i 400-500 mm de precipitació. El vent predominant és el llebeig. Els sòls característics són els bruns rogencs desenvolupats sobre depòsits quaternaris. Hi destaquen les propietats rústiques de sa Cadernereta, Son Gofis, Son Llàtzer Nou, Son Mir, Son Ramis i Son Salom. La proximitat del nivell freàtic, entre 15-20 m de fondària, ha possibilitat que s'hi hagi desenvolupat l'agricultura de reguiu. Aquesta està orientada als productes d'horta, tot i que estan limitats per la creixent salinització dels aqüífers, i als farratges per al bestiar boví. A més del ramat esmentat, també destaca la cria de porcs i ovelles. Fins a

↓ Son Ferriol (Palma), carretera de Manacor

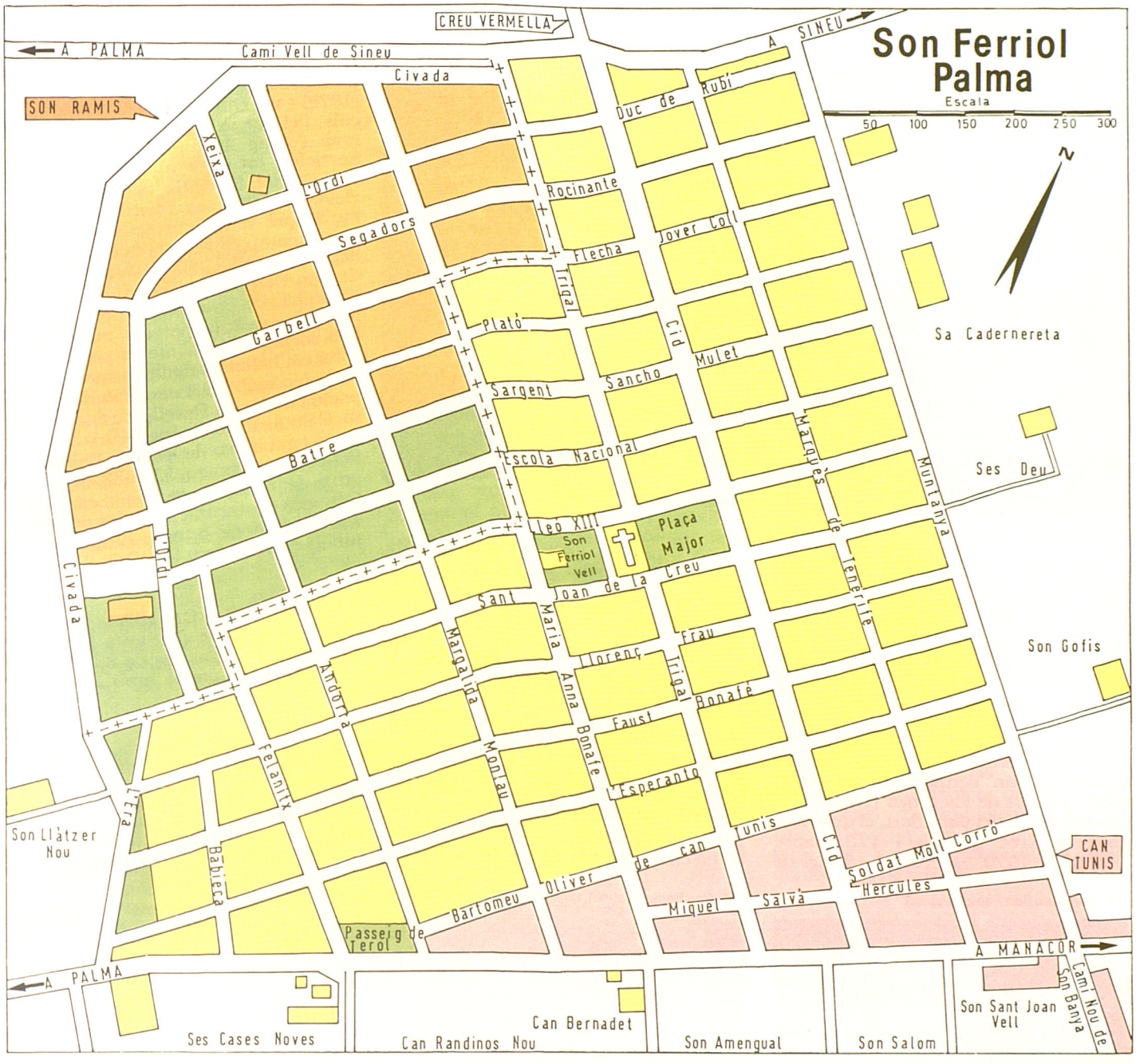

principis del s XX, la zona fou lloc tradicional de pas per a la transhumància del ramat oví, que es feia a través del camí de Muntanya. Aquestes migracions tradicionals, encaminades a aprofitar al màxim les pastures, anaven des de sa Marina de Llucmajor fins al puig des Teix i viceversa. A final del s XIX, Bartomeu Oliver Palmer creà el cafè de can Tunis, prop de la carretera de Manacor, dins els terrenys de Son Sant Joan. La barriada aparegué, el segon decenni del s XX, vora l'esmentat establiment com a resultat de la parcel·lació de l'antiga possessió de Son Ferriol, de la qual prengué el nom. Documentada el 1713, pertanyia a Joan Ferriol. Tenia cases i un hort amb sínia i safareig. Hi havia conreu de vinya, cereals, lleguminoses i hortalisses; s'hi documenta ramaderia porquina. La necessitat d'un lloc de culte féu que es construís un petit oratori, propietat de la família Cavaller (1930). Entre el 1955-59, s'aixecà el temple definitiu, projectat per Josep Oleza Frates. El 1956, s'eregí la parròquia de Sant Antoni Abat i es bastí la rectoria. El 1961, es construí el campanar. El 1953, les religioses teatines s'hi instal·laren a causa de la demanda creixent d'assistència als malalts. El 1980, hi aixecaren el convent definitiu. Pel que fa a la població, la barriada ha experimentat un fort creixement des de la dècada dels cinquanta. Aquest increment ha estat causat per la immigració provinent de la Part Forana i sobretot de la Península. El caràcter residencial es reflecteix en el predomini d'habitatges unifamiliars, l'edificació dels quals ha originat una forta pressió urbanística. Des del 1985, disposa d'aigua corrent i de clavegueram. Respecte a la sanitat, té un centre de salut (1986), que atén les urgències de saCasa Blanca, Son Ferriol i Sant Jordi.El personal que se n'encarrega està format per cinc metges i cinc infermeres. Hi ha dues farmàcies (1991), la primera de les quals fou creada

↑ Església parroquial de Son Ferriol (Palma)

el 1960. Des del 1982, té una associació de veïns. Quant a l'ensenyament, al principis del s XX hi havia una mestra que impartia la docència a les cases de can Tunis. El 1925, es creà el col·legi públic Son Ferriol, que disposa de deu unitats i 188 places (1991). Entre les activitats que desenvolupa destaca la publicació de la revista *Creu Vermella Informa* (1980). Les monges teatines s'han ocupat de l'ensenyament primari de les nines (1953-77) i, des del 1953, del parvulari, el qual disposa de tres unitats i 120 places (1991). El 1970, es creà el col·legi de Sant Antoni Abat, sorgit com a ampliació de l'escola parroquial (1959-69). L'edifici fou projectat per Josep Falcón Clotet i promogut pel rector Llorenç Miquel Jaume. El 1976, fou ampliat. El 1991, s'hi imparteixen l'Ensenyança General Bàsica, el Batxillerat Unificat Polivalent, el Curs d'Orientació Universitària i els cursos d'administratiu de Formació Professional. Disposa de desset unitats i 900 places. El 1986, es creà el Centre de Formació Professional d'Educació Especial a la zona de sa Creu Vermella. Hi ha cinc unitats i 70 places i s'hi cursen jardineria, fusteria, tapisseria i perruqueria. Des del 1986, al mateix edifici d'aquest centre, hi ha l'equip psicopedagògic del sector de Palma (1978) i un camp d'aprenentatge agrícola. Pel que fa als esports, el 1962, es creà l'equip de futbol Club Esportiu Ferrioler, tot i que abans hi hagué el Son Ferriol. El 1991, juga a tercera divisió. El 1990, es construí el Camp Municipal d'Esports de Son Ferriol, que té camp de futbol i dues pistes polisportives. El 1979, es fundà el Club de Son Ferriol, dependent de la Caixa d'Estalvis de Balears. Es dedica a promoure activitats per als majors i té 535 socis (1991). L'interès per les cançons tradicionals mallorquines i el ball de bot possibilità la creació de l'Agrupació Folklòrica Revetla de Sant Antoni (1980), formada per 45 membres. Ha actuat arreu de les Illes Balears, la Península i França. El 1983, es creà el grup de teatre Coverbos. Les festivitats més destacables són les del patró, sant Antoni, els primers diumenges de juliol i de setembre, i els Reis. (BeC/CR)

FERRIOLES, CA SES Propietat rústica del terme de Santa Maria del Camí, entre la garriga de Son Borràs, can Seguí, la partió amb Marratxí i can Morlà. (M)

FERRIOL NIELL, JAUME (Sineu 1948) Polític. Des del 1979, ha encapçalat la candidatura Sineuers Independents, amb la qual ha aconseguit la batlia de Sineu a les eleccions del 1979, del 1983 i del 1987. Durant

↓ Mercat de Son Ferriol (Palma)

↓ Son Ferriol (Palma), un dels darrers tallers de molins de vent

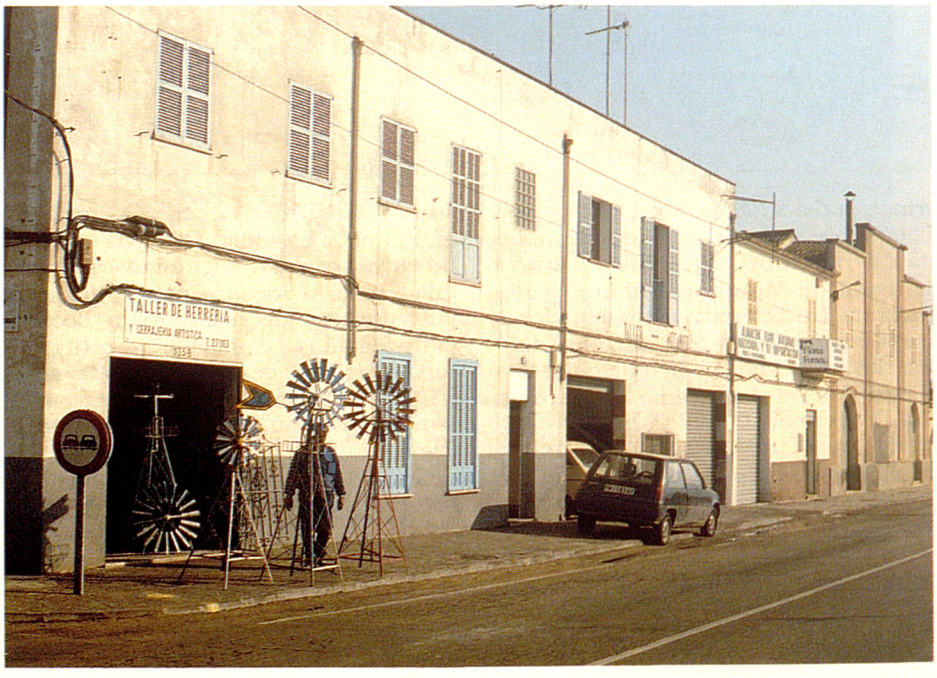

← Jaume Ferriol Niell

els seus mandats, s'han bastit la piscina municipal, una pista polisportiva, un polígon industrial i el nou escorxador. S'ha reformat la Casa de Cultura i l'Hospital, s'ha renovat l'enllumenat públic i promogut una via de cintura entorn de Sineu. També ha impulsat un centre de salut comarcal. Des del 1990, presideix la Federació d'Entitats Locals de les Illes Balears — FELIB— .

FERRISSA, SA Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre l'hort de sa Begura, sa Vinyassa, Son Galianeta i can Treu Foc. (M)

FERRITGES, SES Terrenys del terme d'Ariany, entre Son Cerdà, Son Roca, Son Gibert i Son Guineu. (M)

FERRO Família de notaris, probablement originària de Sardenya, documentada a Palma els s XV-XVII. Hi destacaren **Joanot Ferro** (Palma s XV - 1569), que deixà nou volums de protocols (1518-69), i **Bartomeu Ferro** (Palma s XVI - 1584), amb un llegat de tretze protocols (1558-84). El més important fou **Francesc Ferro** (Palma s XVI - 1620), fill de Joanot, que tenia la casa i la notaria al carrer de Mossèn Llull, a la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma. Deixà devuit volums (1576-1620) i reuní un important arxiu notarial format pels fons de Francesc Baiona, Joanot Ferro, Antoni Morro, Miquel Morro, Joan Baptista Pastor, Rafel Pastor i Joanot Nicolau. En fou el darrer membre **Bartomeu Ferro** (Palma s XVI - 1651), fill de Francesc, que deixà denou protocols (1607-51). (DF)

↓ Signatura del notari Bartomeu Ferro

FERRO, PUIG DE CAN CAP DE Al terme de Felanitx, de 216 m d'altària, situat entre el puig de ses Donardes, el puig de sa Figuera, can Ranqueta i can Mariaina. Forma part del bloc més meridional de les serres de Llevant. (M)

FERRO, PUIG DES Nom donat als estreps occidentals de la penya des Migdia, al massís del puig Major, fent partió entre Escorca i Fornalutx. D'uns 1.000 m d'altària mitjana, està integrat dins la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FERROCARRIL D'ALARÓ Companyia ferroviària fundada el març del 1880 per J Comes Frau i J Sureda Villalonga. La línia ferria, segons projecte d'Eusebi Estada i ignaugurada el març del 1881, cobria el trajecte entre Alaró i l'estació de Consell dels *Ferrocarils de Mallorca* (→). Utilitzà la tracció de sang fins que, el 1920, disposà d'un vehicle a motor fabricat per la casa francesa E Champagne. Transportava viatgers i els lignits de les mines d'Alaró. Durant la dècada del 1930-40 va entrar en decadència i desaparegué el 1941. (PB)

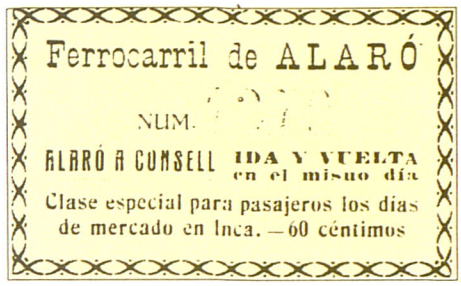

↑ Bitllet del Ferrocarril d'Alaró

FERROCARRIL DE MALLORCA Vegeu *Ferrocarrils de Mallorca* (→).

FERROCARRIL DE SÓLLER SOCIETAT ANÒNIMA Companyia constituïda el novembre del 1905, amb el nom de Ferrocarril Palma-Sóller i amb un capital social inicial de tres milions i mig de pessetes. El primer projecte de construcció d'un ferrocarril a Sóller fou realitzat per l'enginyer S Medir. Estava promogut pel polític solleric Jeroni Estades Llabrés i havia de passar per Son Sardina, Establiments, Esporles, Valldemossa i Deià. Tenia com a principal inconvenient un elevat cost d'execució a causa del traçat per una zona muntanyenca, la qual cosa va determinar que s'abandonàs el projecte. El 1904, es reini-

↓ Ferrocarril d'Alaró amb passatgers

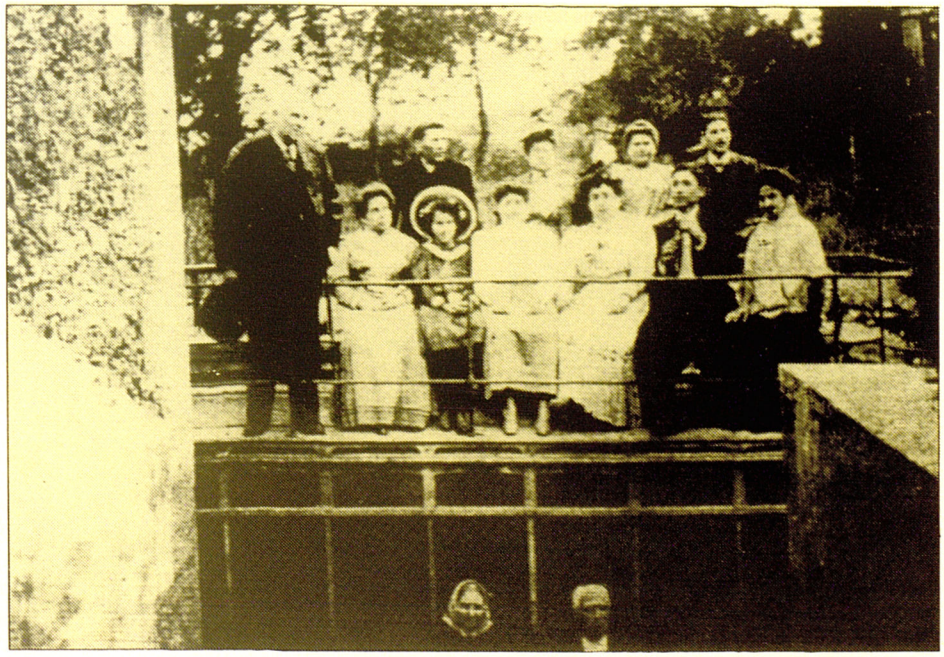

↑ Acció de la companyia del Ferrocarril de Sóller

→ Ferrocarril de Sóller, locomora Siemens adquirida el 1929

ciaren les gestions, promogudes per Jeroni Estades amb el suport d'Antoni Maura. El projecte definitiu de ferrocaril a Sóller, per Son Sardina i Bunyola, fou elaborat per l'enginyer Pere Garau, que el divulgà a través del llibre *Notas para el estudio de un ferrocarril directo entre Palma y Sóller* (1904). Les obres de construcció de la nova via ferria, que foren adjudicades en subhasta a l'empresari Luis Borio, hagueren de travessar la serra d'Alfàbia, salvant la difícil topografia de la zona. Es va construir un túnel de 2.855 m de llargària, anomenat Túnel Major, la cota superior del qual se situa als 238 m d'altària, altres túnels menors i dos viaductes. Un d'aquests viaductes, el de Montreals, té 5 arcs de 8 m de llum. Les obres s'acabaren el 1911. Aquest mateix any, la companyia del Ferrocarril Palma-Sóller adquirí el seu nom definitiu per poder fer arribar el servei fins al Port de Sóller. La secció de Palma a Sóller, de 27,2 km, es va inaugurar el 1912. Es trencava així l'aïllament de Sóller respecte a Palma i a l'interior de Mallorca. La secció de Sóller al Port de Sóller, de 4,6 km, es va inaugurar el 1913. En conseqüència, l'explotació d'aquest ferrocarril de via estreta es va basar en l'explotació d'una línia general, de Palma a Sóller i d'un servei tramviari complementari, de Sóller al Port de Sóller. En ambdós casos, l'amplada de la via és de 0,91 m. La secció de Palma a Sóller va estar servida inicialment amb locomotores a vapor, construïdes per l'empresa catalana Maquinista Terrestre i Marítima, i vagons de l'empresa saragossana Carde y Escoriaza. La secció de Sóller al seu port fou coberta amb tramvies elèctrics de la casa alemanya Siemens i vagons de Carde y Escoriaza. El 1929, s'electrificà la línia de Palma a Sóller i es posaren en funcionament automotors de la casa Siemens, que el 1991 encara estan en servei. L'electrificació solucionà els problemes de potència a les zones de major pendent i convertí aquesta línia ferroviària en una activitat no contaminant, econòmica i amb pocs inconvenients tècnics. Respecte a l'evolució del trànsit de viatgers en la secció de

↓ Locomotora número 1 del Ferrocarril de Sóller

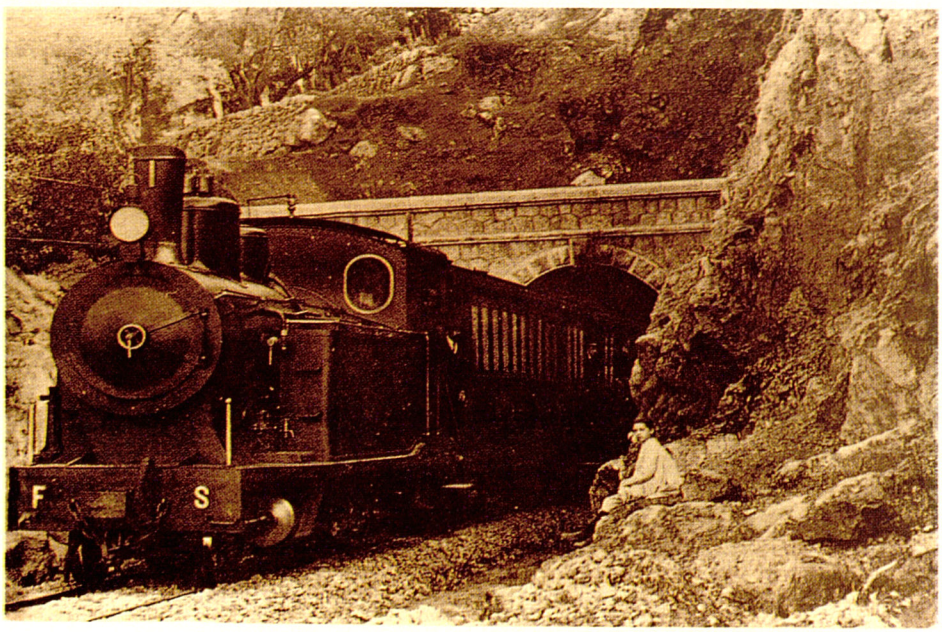

← Ferrocarril de Sóller, canvi de la locomotora de vapor a l'elèctrica actual (1929) *(AMR)*

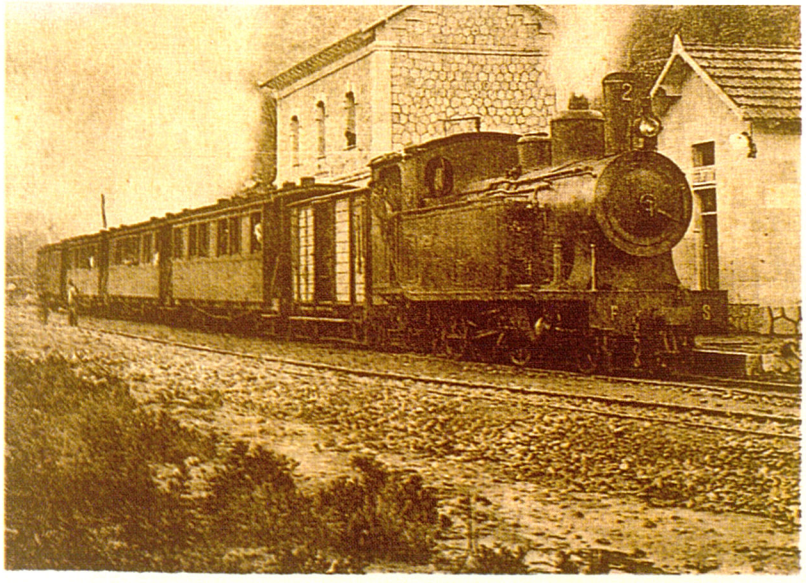

← Pas del Ferrocarril de Sóller per l'estació de Bunyola

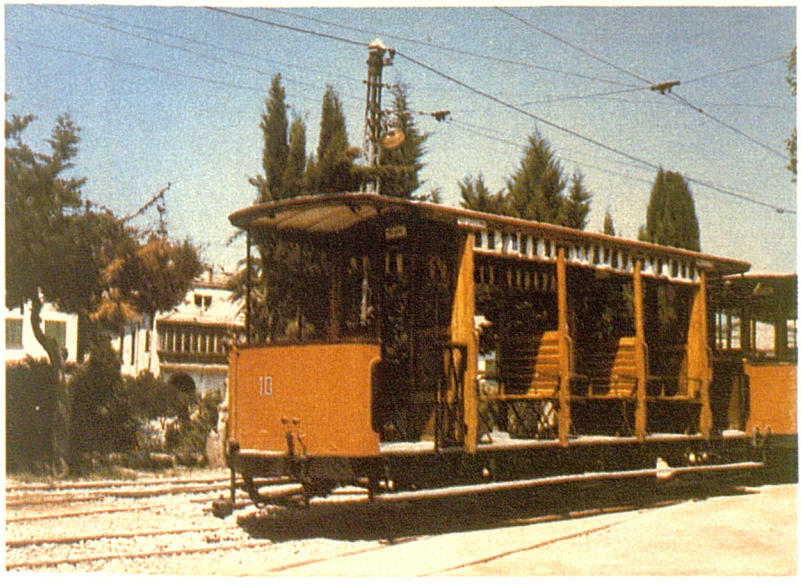

← Ferrocarril de Sóller, tramvia-jardinera en el seu trajecte Sóller-Port

Palma a Sóller, hi va haver un augment de passatgers des de la fundació fins al 1919. Així, passà de 134.007 viatgers (1912) a 180.418 (1919). A la dècada dels anys vint, va patir una retracció important i arribà a tenir només 121.089 passatgers (1928). Després es recuperà i passà de 181.028 viatgers (1932) a 223.339 (1937) i 368.824 (1942). A la dècada dels quaranta s'estabilitzà entorn dels 300.000 passatgers. A la fi dels anys cinquanta i a causa del desenvolupament del turisme, es revitalitzà el trànsit, que passà de 375.327 viatgers (1956) a 421.570 (1960) i 527.422 (1977). El creixement fou constant fins al 1975, quan s'estabilitzà entorn dels 650.000 viatgers. El trànsit tornà a créixer a la dècada dels vuitanta i arribà el 1987 a 758.467 passatgers. El 1991, a causa del seu caràcter turístic, es manté com un dels pocs negocis ferroviaris d'iniciativa privada del món. (PB)

FERROCARRILS DEL CENTRE I SUD-EST DE MALLORCA Vegeu *Ferrocarrils de Mallorca* (→).

FERROCARRILS DE MALLORCA Companyia ferroviària creada a Palma l'abril del 1876, a partir de la fusió de les companyies Ferrocarril de Mallorca (1872) i Ferrocarrils del Centre i Sud-est de Mallorca. A partir de la preexistent línia de Palma a Inca (1875), va anar creant una xarxa ferroviària que abastava bona part de Mallorca. Inaugurà, successivament,

↓ Ferrocarrils de Mallorca, tren del port de Palma al seu pas per l'institut *(AMR)*

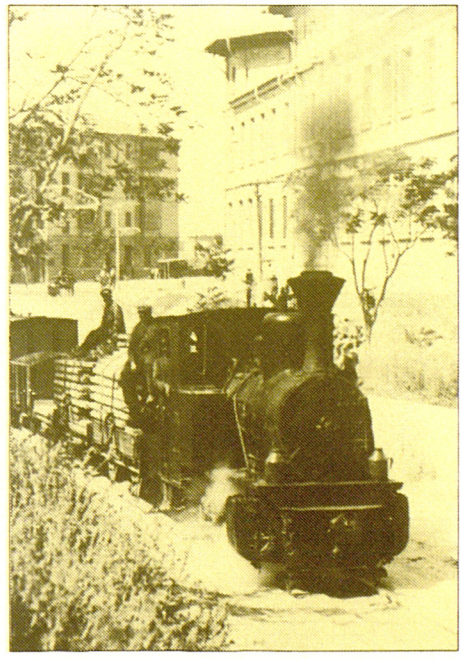

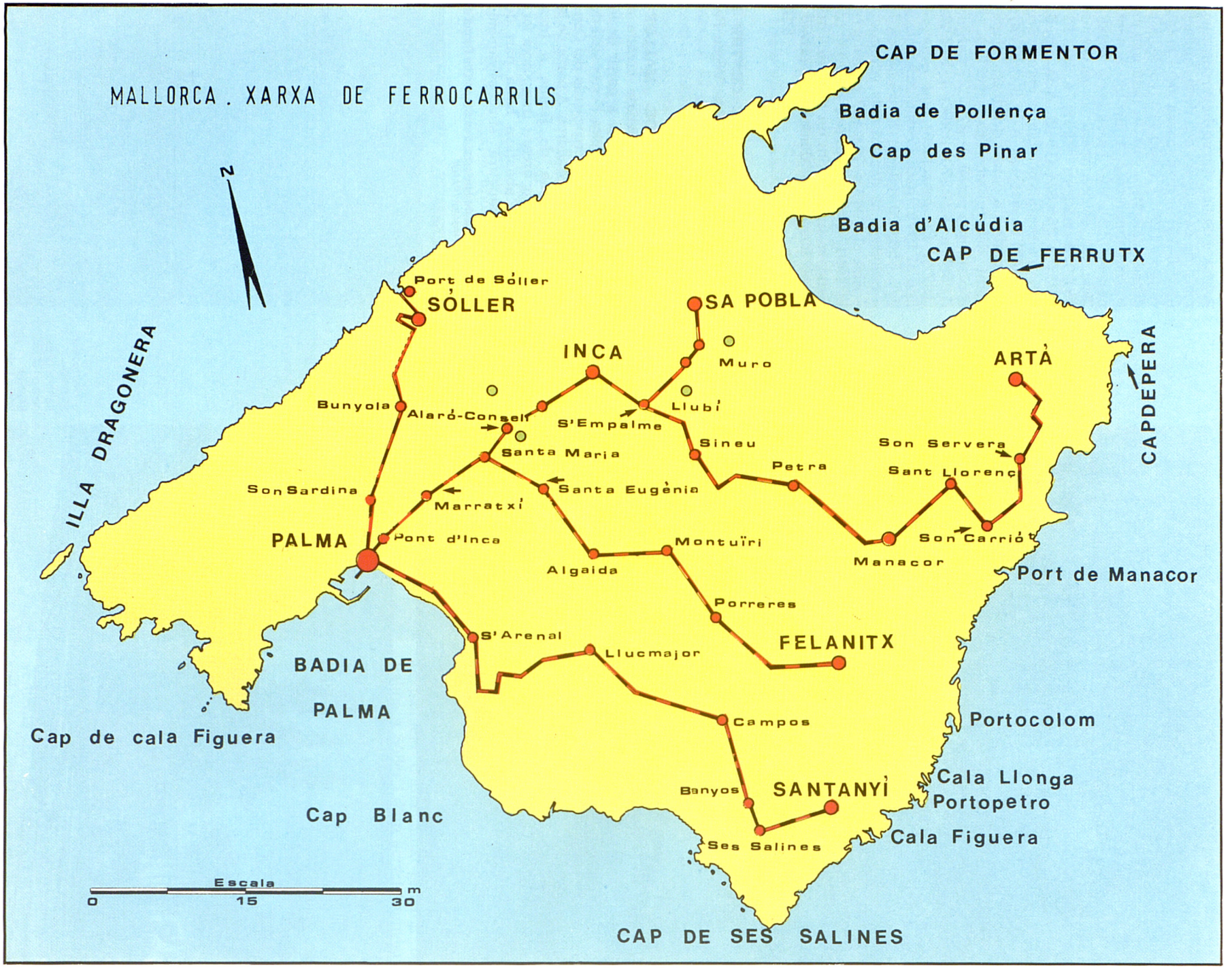
MALLORCA . XARXA DE FERROCARRILS
N
CAP DE FORMENTOR
Badia de Pollença
Cap des Pinar
Badia d'Alcúdia
CAP DE FERRUTX
CAPDEPERA
ILLA DRAGONERA
Port de Sóller
SÓLLER
SA POBLA
Muro
INCA
ARTÀ
Bunyola
Alaró-Consell
S'Empalme
Llubí
Sineu
Santa Maria
Son Servera
Sant Llorenç
Petra
Son Sardina
Marratxí
Santa Eugènia
PALMA
Pont d'Inca
Montuïri
Son Carrió
Manacor
Port de Manacor
Algaida
Porreres
S'Arenal
Llucmajor
FELANITX
BADIA DE
PALMA
Cap de cala Figuera
Campos
Portocolom
Cala Llonga
Portopetro
Banyos
SANTANYÍ
Cap Blanc
Cala Figuera
Ses Salines
Escala
0
15
30
m
CAP DE SES SALINES

↑ Vista aèria de l'estació dels Ferrocarrils de Mallorca (Palma)

els ramals d'Inca a Sineu i sa Pobla (1879), de Sineu a Manacor (1879), de Santa Maria a Felanitx (1897), de Palma a Santanyí (1917) i de Manacor a Artà (1921). Aquest any, hi havia construïts 212 km de via. El 1931, va inaugurar una doble via a la secció de Palma a Inca, la qual cosa va permetre una major fluidesa dins la xarxa ferroviària i l'augment del trànsit en el ramal principal. El 1877, a partir d'un projecte (1874) d'Eusebi Estada, inaugurà a Palma un servei ferroviari en superfície, que enllaçava la seva estació amb el Moll, amb un trajecte de 2,9 km. Inicialment utilitzà les cavalleries com a sistema de tracció, però, a partir del 1881, emprà locomotores de tipus miner, les úniques que eren aptes per a un trajecte amb corbes d'ample reduït. Aquest ramal enllaçava la seva xarxa ferroviària amb les instal·lacions portuàries, però l'increment del trànsit rodat, sobretot a la zona de les Rambles i es Born, el dificultava notablement. El 1931, aquesta secció es va fer subterrània, a través d'un túnel d'uns 1.300 m que anava de les estacions a l'escollera del port. El projecte tècnic fou de l'enginyer militar Luis García Ruiz. A la dècada dels seixanta, desaparegué a causa del nou sistema viari, construït a la façana marítima de Palma, i del poc tràfic que registrava. A la resta de la xarxa ferroviària, utilitzà inicialment locomotores a vapor de la companyia anglesa Nasmyth Wilson. Després emprà locomotores alema-

↓ Ferrocarrils de Mallorca, locomora de vapor a l'estació de Palma (1907)

↑ Ferrocarrils de Mallorca, locomotora diesel a l'estació de Palma (1991)

nyes de la casa Krupp i les anomenades bilbaïnes, de la companyia Babcok Wilcox. Des del 1964, utilitzà, exclusivament, com a vehicle d'arrossegament l'automotor alemany Ferrostal, amb motor diesel. A principis del s XX, va construir dues locomotores als seus tallers, la número 22 i la 23, anomenades Espanya i Alfons XIII, del tipus 4-4-0, de 29 tones de pes i una llargària de 8 m. Pel que fa a l'evolució del trànsit de viatgers, augmentà d'una manera constant fins als anys vint. Va passar de 361.197 viatgers (1875) a 478.575 (1904) i 1.020.765 (1921). A la dècada dels anys vint, va patir una irregular retracció, a causa del desenvolupament de la motorització. Així, passà de 880.508 viatgers (1924) a 805.517 (1929). Els anys trenta, enregistrà un important augment a causa de la crisi econòmica general i de la Guerra Civil, circumstàncies que frenaren el transport privat i incentivaren el públic. Va passar de 935.275 passatgers (1934) a 1.100.172 (1936) i 1.570.762 (1939). Els anys de la postguerra varen esser els de major trànsit de la seva història, amb xifres de 2.035.391 (1941) i 2.025.157 viatgers (1942). A partir d'aquests anys, es produí l'enfonsament del ferrocarril i baixà en picat el seu trànsit. De 1.813.082 passatgers (1944) passà a 1.158.493 (1949) i 971.795 (1952). A la dècada dels vuitanta s'estabilitzà sobre el milió cent o dos-cents mil viatgers. Així, el 1988, registrà 1.108.934 passatgers. La seva explotació econòmica fou positiva fins al 1931. A partir d'aquest any, l'acumulació de resultats econòmics negatius en va fer insostenible el manteniment. El 1951, l'Estat es féu càrrec, provisionalment, de la seva explotació i, el 1959, en comprà les accions. El 1964, s'integrà dins els Ferrocarrils de Via Estreta —FEVE—. A partir d'aquest moment, i per reduir els costos de l'explotació, va suprimir els ramals de Santanyí (1964), Felanitx (1967), Manacor i Artà (1977), i sa Pobla. Les causes del seu enfonsament són la manca d'adaptació al nou model territorial sorgit del boom del turisme i basat en l'explotació de les zones costaneres. Precisament, la seva xarxa ferroviària estava orientada cap a les zones de l'interior de Mallorca de major producció agrícola. També ha patit una greu manca d'inversions per a la seva modernització. L'única línia que es manté en explotació, el 1991, és la doble via de Palma a Inca. Està pendent de resolució (1991) la seva transferència a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

FERROS DE CAN POLONI, ES Indret de la costa del terme de Deià,

↓ Ferrocarrils de Mallorca, estació de Palma (~1920)

↓ Ferrocarrils de Mallorca, locomotora diesel en el seu trajecte Palma-Inca (1991)

↑ Vista aèria del cap de Ferrutx (Artà)

situat entre la cova dels Vellsmarins i sa Caleta. (M)

FERRUTX Vegeu *Bec de Ferrutx* i *Devesa de Ferrutx, sa.*

FERRUTX, CAP DE Accident de la costa del terme d'Artà, situat a l'extrem sud de la badia d'Alcúdia. És el punt més oriental de Mallorca. Forma part del massís d'Artà, integrat dins les serres de Llevant. En la documentació cartogràfica i notarial dels s XIII i XIV, apareix grafiat capo d'Artano (~1265), Beniferrutx (1285), Artan (~1300), Ferruig (1302), Ferruitx (1308) i Ferug (~1380) (M)

FERRUTXELLES Rafal del terme de Llucmajor, confrontat amb Biniferri. Documentat el 1332, pertanyia a Guillem de Santjoan. S'hi troba el puig de ses Bruixes, denominat, el s XIV, puig de na Santjoana. El 1417, era de Pere Martí i, el 1457, del ciutadà Jordi Burguet. Donà nom al torrent i a la font de Ferrutxelles, documentada el 1307, quan es projectà una síquia per reunir les seves aigües amb les de Randa i subministrar-ne així la població. Correspon a les terres denominades Son Saleta i Son Marió. (DF/M)

FERRUTXET, EN Puig del terme d'Artà de 510 m d'altària, situat entre el Bec de Ferrutx, del qual forma part, el puig d'en Borràs i el puig Fonament.

↓ Cap de Ferrutx vist des de la Colònia de Sant Pere (Artà)

Està integrat dins el massís d'Artà, a les serres de Llevant. (M)

FESA, PAS DE SA Al terme de Bunyola, situat entre la font d'Infern, Girona, la possessió de sa Muntanya i el puig de sa Plana. (M)

FESA, ROCA A la costa del terme de Santanyí, situat entre la cala de Santanyí i el caló d'en Estrany. (M)

← Jaume Fe Serra

FE SERRA, JAUME (Pòrtol, Marratxí 1922) Militar. El 1942, ingressà a l'Acadèmia General Militar de Saragossa i passà a intendència. Va tenir diversos destins a la guarnició de Mallorca. El 1980, ascendí a coronel i ocupà el càrrec de cap d'intendència de la Capitania General de Balears. El 1982, fou promogut a general intendent i destinat al quarter General de l'Exèrcit a Madrid, primer com a secretari de la direcció d'afers econòmics i després com a cap de la secció d'intendència de la Direcció de Suport al Personal. El 1984, ascendí a general intendent general i va esser nomenat cap de la intendència de l'Exèrcit. Ocupà aquest càrrec fins que, el 1985, va passar, per edat, a la reserva. (DJ)

FE SERRA, MIQUEL (Maó 1926) Militar. Enginyer, geògraf i doctor enginyer de construcció. De família mallorquina, el 1944, ingressà a l'Acadèmia General Militar de Saragossa. Posteriorment, passà a la d'enginyers. Va estar destinat a la Comandància Central d'Obres (Madrid) i fou cap de la Comandància d'obres de la Primera Regió Militar (Madrid) i director tècnic del Servei Militar de Construccions. Va esser professor (1962-70) de l'Escola Politècnica de l'Exèrcit (Madrid) i publicà diversos textos docents. El 1986, ascendí a general sots-inspector i fou nomenat gerent del Servei Militar de Construccions, càrrec que ocupà fins que, el 1990, passà a la reserva. (DJ)

→ Miquel Fe Serra

FESOL, BASSA D'EN A la costa del terme d'Artà, situada entre el mollet de la Colònia de Sant Pere i es Illots. (M)

FESOLERA *(Phaseolus vulgaris)* Planta de la família de les papilionàcies, originària del Perú. N'hi ha de moltes varietats, unes de baixes i altres d'enfiladisses. Té les flors blanques o groguenques i les bajoques poden fer-se fins a un pam de llargària. Les llavors, arrodonides o en forma de petit ronyó, poden esser d'un sol color, blanc, vermell, groc, lila, negre o retxades de distints colors. Introduïda a Europa pels espanyols, es cultiva pels seus fruits —fesols o mongetes—, que constitueixen un dels llegums més apreciats i consumits, tant verds com secs. A Mallorca adquirí una gran importància a partir dels s XVII i XVIII. Amb altres llegums, s'incorporà com a aliment bàsic de la dieta de les classes populars. El 1989, se'n cultivaven 273 hes, concentrades a sa Pobla, amb un rendiment de 800 kg/ha al secà i de 3.950 kg/ha al reguiu. La medicina popular n'utilitza la infusió de bajoques seques per combatre la hidropesia i la diabetis. (FB)

↓ Fesolera *(Phaseolus vulgaris)*

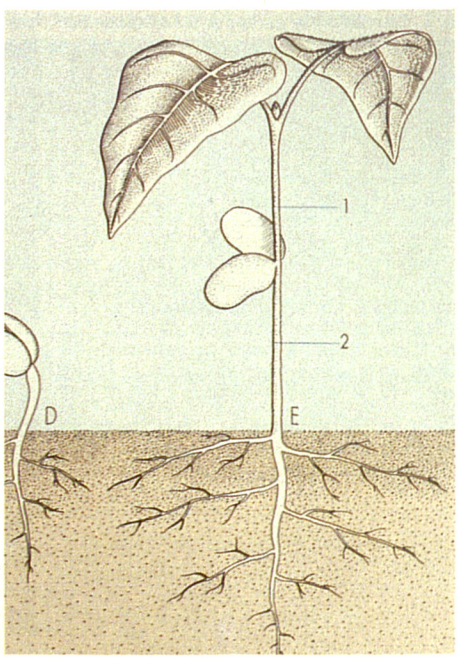

FESTIVAL CHOPIN Vegeu *Chopin, Fryderyk Franciszeck.*

FESTIVAL DE BELLVER Manifestació cultural anual promoguda a Palma, el 1953, per Clyde Robinson i Joan Maria Thomàs, que en foren directors. Fou creat com a primer pas per a l'organització d'un Festival Internacional de Música. Se celebrà al castell de Bellver i al claustre del convent de Sant Francesc, de Palma. Consistia en una sèrie d'estampes musicals i mímiques dels episodis més significatius de la història de Mallorca. Hi participaren la Capella Clàssica de Mallorca i

↓ Cartell del Festival de Bellver

↑ Actuació de Joan Ramon Bonet al Festival de la Nova Cançó (Palma 1965)

↑ Cartell del Festival de Música Clàssica d'Artà (1989)

artistes, orquestres i grups de dansa locals. Se'n feren tres edicions i desaparegué el 1956. (CM)

FESTIVAL DE LA NOVA CANÇÓ Manifestació musical anual promoguda a Palma, el 1965, per iniciativa de Nicolau Pizà Mesquida. Fou organitzada per les Joventuts Musicals (1965-67) i per Nina Moll Marquès i Joan Ramon Bonet (1968). Inspirada en els festivals homònims que es feien aleshores a Catalunya, hi participaren Maria del Mar i Joan Ramon Bonet, Guillem d'Efak, Núria Feliu, Lluís Llach, Miquelina Lladó, Guillermina Motta, Antoni Parera Fons, Francesc Pi de la Serra, Queta i Teo, Raimon i Joan Manuel Serrat, entre d'altres. Fou un festival no competitiu i se celebrà a l'hotel Jaume I (1965) i al castell de Bellver (1966-68). (CM)

FESTIVAL DE MÚSICA CLÀSSICA Manifestació musical anual promoguda per l'Ajuntament de Palma el 1986. Consisteix en una sèrie de concerts que se celebren al claustre de Sant Antoniet i a l'Auditòrium, de Palma. Hi participen solistes i conjunts, mallorquins i internacionals. Des del 1990, complementa la seva programació amb *Maremúsica* (→). Entre els seus participants destaquen Tafelmusik, Gabriel Estarellas, l'Orquestra de Cambra de Salzburg, el quartet de corda Lukas David i Daniela Sabatini.

FESTIVAL DE MÚSICA CLÀSSICA D'ARTÀ Manifestació musical anual promoguda per l'Ajuntament d'Artà el 1989. Consisteix en una sèrie de concerts, que se celebren a l'església del convent dels franciscans tots els diumenges del mes de juliol i part dels d'agost. Excepcionalment, es fan a l'església parroquial. Té per objectiu posar la música clàssica a l'abast de la comarca d'Artà i de la zona de Llevant. Hi participen músics de la Península i de l'estranger. Dedica una atenció especial als joves intèrprets de Mallorca. Hi han actuat els pianistes Miquel Estelrich, Bartomeu Jaume, Joan Moll, Andreu Riera, els flautistes Claudi Arimany i Josep Francesc Palou i la mezzo-soprano Itxaro Mentxaka, entre d'altres.

↓ Cartell del Festival de Música Clàssica (1986)

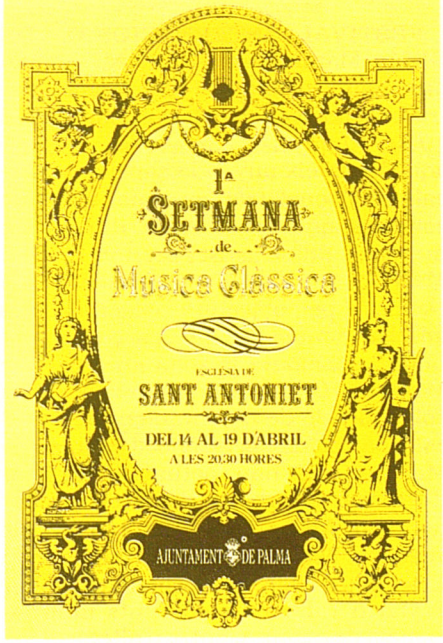

FESTIVAL DE MÚSICA DE BUNYOLA Manifestació musical anual promoguda per l'Ajuntament de Bunyola amb motiu de l'Any Europeu de la Música (1985). Ofereix diferents concerts amb un repertori que comprèn des de

↓ Cartell del Festival de Música de Bunyola (1989)

la música medieval fins a la contemporània. Se celebra a l'església parroquial, cada setmana, des del 21 de setembre, festivitat de sant Mateu, patró de la vila, fins al novembre. És patrocinada per l'Ajuntament amb aportacions d'institucions i entitats privades. Hi han participat el llaudista Hopkinson Smith, el sextet vocal The Consort of Musicke i el grup de música antiga Hesperion XX, entre d'altres. Des de la seva fundació, és dirigit per Bartomeu Quetgles Pons.

FESTIVAL DE POLLENÇA Manifestació musical anual promoguda a Pollença, el 1962, pel violinista i compositor Philip Newman, amb el patrocini de l'Ajuntament. Consisteix en una sèrie de concerts de música clàssica que se celebren al claustre del convent de Sant Domingo al llarg dels mesos de juliol, agost i setembre. Organitzava una mitjana de quatre o cinc concerts que passaren a ser nou el 1987 i entorn dels vint a partir del 1988. És dirigit per un patronat que depèn de l'Ajuntament i està patrocinat per la Conselleria de Turisme del Govern Balear i pel Consell Insular de Mallorca. Des del 1989, hi ha concerts patrocinats per entitats privades. N'és director artístic Eugen Prokop, fundador de la Pollença Festival Strings (1981), orquestra titular del festival, que hi participa cada any acompanyada de diversos solistes. És el festival més important que se celebra a Mallorca i figura entre els primers de l'Estat. Entre els nombrosos artistes que hi han actuat destaquen els pianistes André Watts, Alexis Weissenberg, Aldo Ciccolini i José Iturbi, els violinistes Leon Spierer i Igor Oistrakh, els guitarristes Andrés Segovia i Narciso Yepes, les cantants Montserrat Caballé, Victòria dels Àngels i Rosalind Plowright, l'Orquestra Nacional d'Espanya, l'Orquestra Nacional de França, dirigida per Lorin Maazel, l'Orquestra Simfònica de la Ràdio Soviètica, el Beaux Arts Trio, Musici, la Salzburg Mozarteum Orchester, la English Chamber Orchestra, el Quintet de Vent de París i els Madrigalistes de Praga.

↑ Concert en el Festival de Pollença (1989)

↓ Cartell del Festival de Pollença (1972)

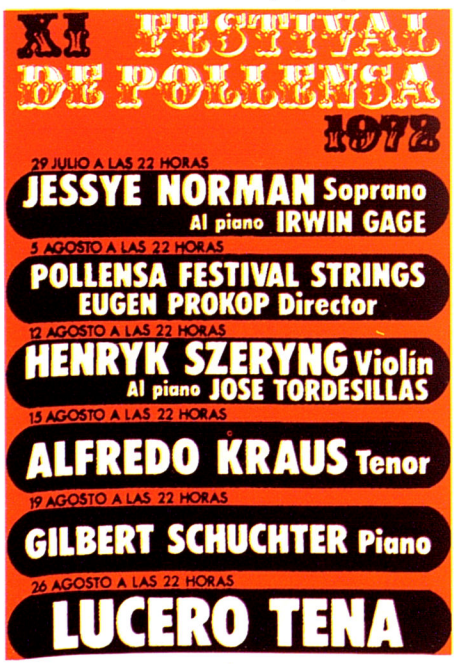

FESTIVAL INTERNACIONAL DE DEIÀ Manifestació musical anual promoguda i dirigida pels músics Patrick Meadows i Stephanie Shepard el 1979. El primer concert se celebrà, aquest mateix any, a la capella de Llucalcari. Consisteix en una sèrie de concerts que se celebren durant els mesos de juliol, agost i setembre a Son Marroig i a l'església parroquial de Deià. Té per objectius presentar una àmplia gamma de música contemporània i promoure la zona nord-oest de Mallorca. Des de la seva creació, té la col·laboració de l'Ajuntament de Deià i està patrocinat pel Consell Insular de Mallorca. Hi han actuat el director d'orquestra Norberty Bolin, els pianistes Joan Moll i March Drobinsky, els violoncel·listes Jordan Atanasov i Cristopher Coin, el clarinetista Walter Seyfarth i diferents conjunts internacionals de cambra, entre d'altres.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE JAZZ Manifestació musical anual promoguda, el 1982, per l'Ajuntament de Palma. Consisteix en una sèrie de concerts que se celebren durant el mes de novembre a l'Auditòrium. Paral·lelament, hi ha actuacions a diferents llocs de Palma. Té per objectiu presentar al públic mallorquí els millors jazzistes internacionals i donar a conèixer els grups locals. Dedica especial atenció a les darreres tendències del jazz. Ha editat un disc de recopilació de músics mallorquins (1987) i un del grup Jazztà (1989). Hi han partici-

↓ Cartell del Festival Internacional de Deià (1989)

↑ Cartell del Festival Internacional de Jazz (1984)

pat, entre molts d'altres, Oscar Peterson, Ella Fitzgerald, Chick Corea, The Duke Ellington Orchestra, Miles Davis i B B King Blues Band.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE LA CANÇÓ DE MALLORCA Manifestació musical anual celebrada a Palma entre el 1964 i el 1970. Fou promoguda i organitzada per l'associació de veïns i diferents empresaris hotelers de la Platja de Palma, pel Foment del Turisme de Mallorca i per l'Ajuntament de Palma. Va tenir com a objectiu promocionar el turisme, per la qual cosa les gales eren recollides per la televisió espanyola i per altres de diferents països. S'atorgaven premis als intèrprets i a les músiques, i un premi especial a les millors lletres que exaltassin Mallorca. Se celebrà a l'Hotel Cristina (1964), al Parc de la Mar (1965), a la sala de festes Tito's (1966), al Palau de Congressos (1967) i al Teatre Romà (1968) del poble Espanyol, al Teatre Principal (1969) i a l'Auditòrium (1970). En foren guanyadors

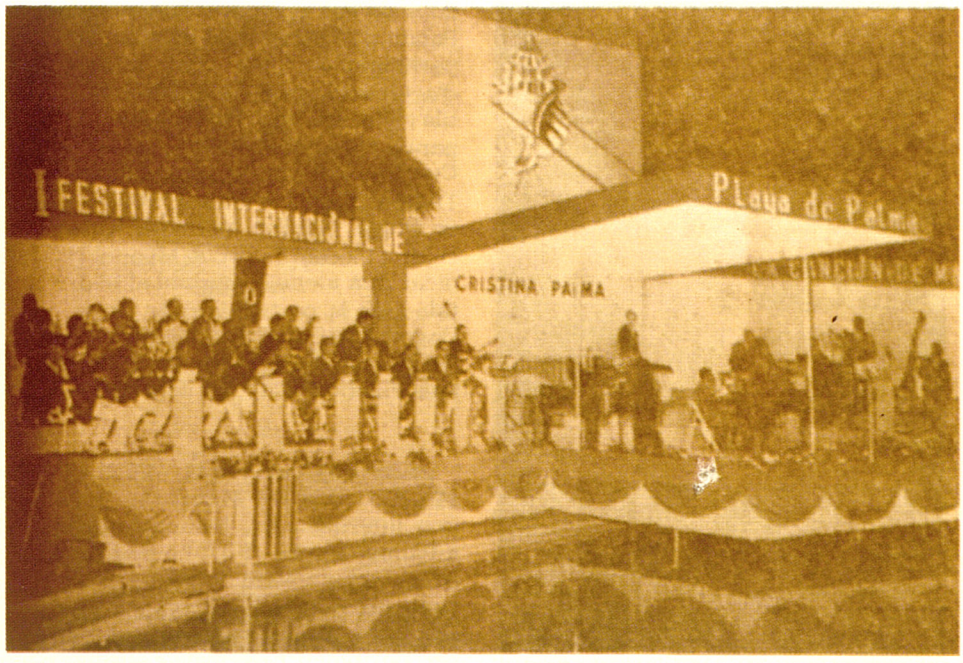

↑ Actuació al Festival Internacional de la Cançó de Mallorca (1964)

Adriángela, Frida Boccara i Tony Dallara, entre d'altres. El 1975, s'inicià una segona etapa amb el nom de *Musical Mallorca* (→).

FESTIVAL INTERNACIONAL DE MÚSICA DE CURA Manifestació musical anual promoguda (1988) per Antònia Sitjar Gomila, que n'és directora. Se celebra al santuari de Nostra Senyora de Cura, els mesos de juny i juliol. Consisteix en una sèrie de concerts de música clàssica i de cursos de virtuosisme en les modalitats de piano, violí, guitarra i d'altres. És patrocinada pel Consell Insular de Mallorca i diferents entitats privades. Hi han participat Ernesto Bitetti, Misha Dichter, Eugen Sarbu, Leonard Slatkin i Dimitri Valentina Kamenikova, entre d'altres. Des del 1990, la reina Sofia n'ostenta la presidència d'honor.

FESTIVAL INTERNACIONAL DE TEATRE Mostra de teatre anual promoguda (1981) per l'Ajuntament de

↓ Actuació al Festival Internacional de Música de Cura (1990)

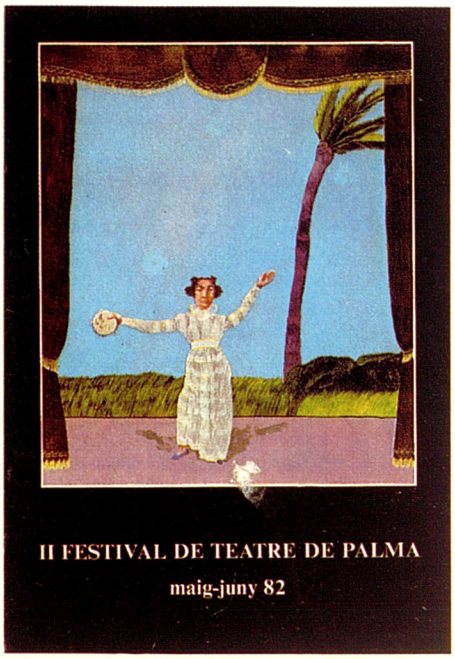

↑ Cartell del Festival Internacional de Teatre (Ritch Miller, 1982)

Palma per iniciativa de Jaume Adrover Noguera. A la primera edició hi participaren només grups de teatre espanyols i, des del 1982, és internacional. Durant la seva primera etapa (1981-85), les representacions teatrals es feien en un espai de trenta dies entre els mesos de març i juliol i el festival era precedit per un cicle de conferències. Des del 1986, la programació s'estén al llarg de tot l'any amb una mitjana d'un espectacle cada mes. Des de la primera edició, s'ha celebrat a l'Auditòrium. Ocasionalment, alguns espectacles s'han realitzat a diferents llocs de Palma, com a l'Escorxador, al Palau d'Esports o al carrer. Hi han participat més de cent companyies d'actors i grups de teatre de tots els estils i gèneres, com Lindsay Kemp Company, Dario Fo, Jango Edwards, La Cuadra, Vittorio Gassman, Serapions Theatre, Antonio Gades, Teatre Negre de Praga, Jeanne Moureau, Òpera de Pekín i Piccolo Teatro di Milano. Ha dedicat una atenció especial al teatre català amb la participació de grups, com Dagoll Dagom, Els Comediants, Els Joglars, El Tricicle, Teatre Estable del País Valencià i La Fura dels Baus.

FESTIVAL MUNDIAL DE DANSES FOLKLÒRIQUES Manifestació folklòrica internacional, biennal, celebrada a Palma des del 1987. La primera edició es va fer a Munic i a la regió de Baviera (agost 1985). El grup Escola de Música i Danses de Mallorca, dirigit per Bartomeu Ensenyat Estrany, n'aconseguí el primer premi, per la qual cosa es considerà apropiat que Palma en fos la ciutat amfitriona. L'Ajuntament de Palma, amb altres països, ho sol·licità a la Internacional Travel Partners, entitat organitzadora, que nomenà Palma seu dels futurs festivals. Consisteix en una sèrie de mostres folklòriques de diferents països que tenen lloc al llarg d'una setmana d'abril. Durant els dies del festival hi ha representacions de tots els grups en els escenaris distribuïts pel centre de la ciutat i a diversos pobles de l'Illa. També s'ofereixen actuacions de gala a teatres, restaurants, hotels. La competició internacional se celebra al Teatre Principal. N'han estat guanyadors el grup de cors i danses *Don Quijote y Sancho*, d'Albacete (1987), i *Lykion Ton Ellinidon*, de Grècia (1989).

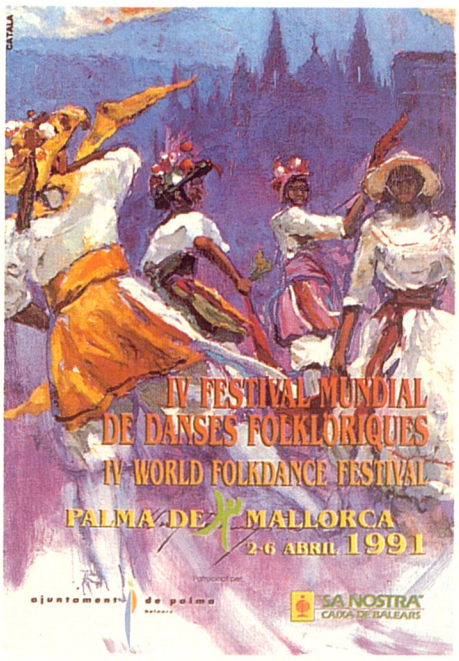

↑ Cartell del Festival Mundial de Dances Folklòriques (1991)

↓ Actuació al Festival Mundial de Danses Folklòriques (1987)

FESTIVALS D'ESPANYA Manifestacions culturals promogudes i organitzades pel Ministeri d'Informació i Turisme durant les dècades dels cinquanta i dels seixanta. Realitzades per a promocionar el turisme, se celebraren a diferents llocs d'Espanya. Del 21 de juny al 6 de juliol del 1965, es feren a Palma, amb la col·laboració de l'Ajuntament. Hi participaren diferents grups de teatre, de música clàssica i lírica i els Cors i Danses de la Secció Femenina. Les actuacions es feren al Poble Espanyol, al Coliseu Balear, a la Sala Born i a diferents espais escènics instal·lats als carrers de Palma.

FETGET Possessió del terme de Son Servera, situada entre s'Estepar, sa Canal i el torrent de Xiclati. Documentada el 1633, pertanyia a Jaume Giti. Tenia la casa pairal al carrer d'Apuntadors, de Palma. El 1787, passà als Dureta, de Palma. Era una propietat mitjana, amb cases, dedicada al conreu de cereals. Fou establerta els s XIX-XX. (DF/M)

FETIS, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre la vila, Pedaç, el pou Salat i es Cós. (M)

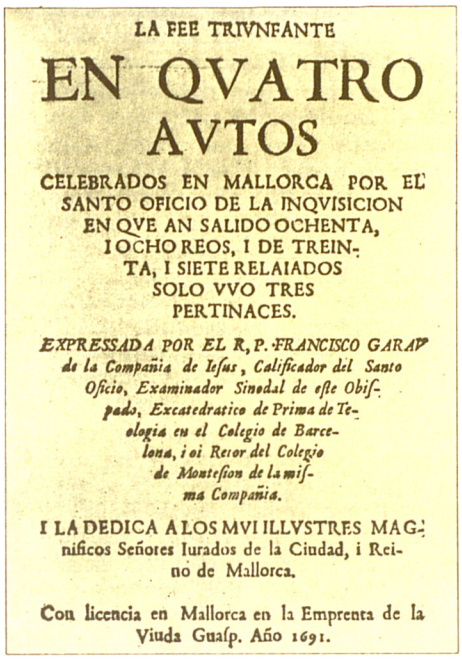
LA FEE TRIVNFANTE

EN QVATRO AVTOS

CELEBRADOS EN MALLORCA POR EL SANTO OFICIO DE LA INQVISICION EN QVE AN SALIDO OCHENTA, I OCHO REOS, I DE TREINTA, I SIETE RELAIADOS SOLO VVO TRES PERTINACES.

EXPRESSADA POR EL R. P. FRANCISCO GARAV de la Compañia de Iesus, Calificador del Santo Oficio, Examinador Sinodal de este Obispado, Excatedratico de Prima de Teologia en el Colegio de Barcelona, i oi Rector del Colegio de Montesion de la misma Compañia.

I LA DEDICA A LOS MVI ILLVSTRES MAGnificos Señores Iurados de la Ciudad, i Reino de Mallorca.

Con licencia en Mallorca en la Emprenta de la Viuda Guasp. Año 1691.

↑ *La Fe Triunfante*, primera edició (1691)

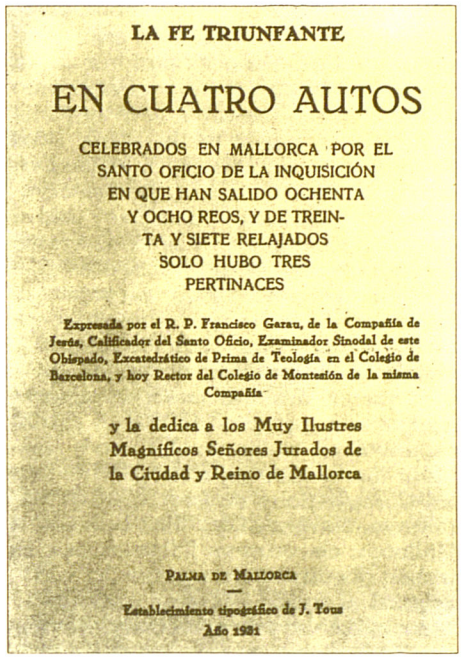
LA FE TRIUNFANTE

EN CUATRO AUTOS

CELEBRADOS EN MALLORCA POR EL SANTO OFICIO DE LA INQUISICIÓN EN QUE HAN SALIDO OCHENTA Y OCHO REOS, Y DE TREINTA Y SIETE RELAJADOS SOLO HUBO TRES PERTINACES

Expresada por el R. P. Francisco Garau, de la Compañía de Jesús, Calificador del Santo Oficio, Examinador Sinodal de este Obispado, Excatedrático de Prima de Teología en el Colegio de Barcelona, y hoy Rector del Colegio de Montesión de la misma Compañía

y la dedica a los Muy Ilustres Magníficos Señores Jurados de la Ciudad y Reino de Mallorca

Palma de Mallorca

Establecimiento tipográfico de J. Tous
Año 1931

↑ *La Fe Triunfante*, tercera edició (1931)

FE TRIUNFANTE, LA Títol amb què és coneguda l'obra del jesuïta Francesc Garau o Guerau. *La Fee Triunfante en quatro autos celebrados en Mallorca por el Santo Oficio de la Inquisición en que an salido ochenta, i ocho reos, i de treinta, i siete relaiados solo uvo tres pertinaces*. S'imprimí per primera vegada el 1691 i l'edició fou finançada pels jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca. Tracta dels actes de fe celebrats a Palma per la Inquisició aquell mateix any. L'autor pretenia de perpetuar la infàmia dels xuetes condemnats i fer-la extensible als seus descendents. Detalla els noms i els llinatges, els delictes i les penes de tots els jueus condemnats. Francesc Garau no tan sols reforçava el càstig de les gramalletes imposades per la Inquisició, sinó que aconseguia d'esvair la categoria difusa dels conversos, creant la dels xuetes. *La Fe Triunfante* reiterava la puresa de sang de la noblesa mallorquina, alguns llinatges de la qual coincidien amb els dels condemnats, producte de les conversions de 1435. A finals del s XVII, i després del crim d'heretgia comès pels xuetes, s'havien de deixar clars els orígens familiars de cada grup, procediment que tenia la noblesa per conservar intactes els seus privilegis. Però, a poc a poc, la política decantà la religió, la noblesa perdé poder i els jueus del s XVIII estabiliren uns grans nivells de competència econòmica, amb la qual cosa l'antixuetisme s'agreujà considerablement. En són una mostra les successives reimpressions de *La Fe Triunfante* al llarg dels s XVIII i XIX, els promotors de les quals pertanyien als grups dominants. De la segona edició (1755), sortida dels obradors d'Ignasi Frau, se n'encarregà el mercader de llibres Macià Fortuny, a qui havien encoratjat Llorenç i Nicolau Despuig, Nicolau de Puigdorfila, el marquès de la Torre, el doctor Valentí Terres, Baltasar Serra Brondo, a més de destacats eclesiàstics, canonges de la Seu i jesuïtes. Posteriorment, continuà essent una obra influent, especialment utilitzada per institucions, com el Sindicat Forà, la Universitat Literària de Mallorca i el capítol eclesiàstic que, cap al 1773-88, varen combatre els xuetes en les seves reivindicacions socials presentades al rei Carles III. El 1857, Juan de la Puerta Vizcaíno publicà *Sinagoga Balear o historia de los Judíos de Mallorca*, que cal considerar com una nova reimpressió de l'obra del jesuïta. El 1858, el liberal Tomàs Bertran Soler, per encàrrec d'alguns jueus, la va combatre amb l'obra *Un milagro y una mentira. Vindicación de los mallorquines cristianos de estirpe hebrea*. Durant el s XX, almenys se n'han fet cinc reedicions. La més antiga fou impresa a Madrid (1912), a l'editorial *El Motín*, dins *Biblioteca de La Inquisición*, que dirigia el periodista anarquista José Nakens, i de la qual se'n va fer una de facsímil pirata, *Ahorcados, quemados y robados. Relación de Autos de Fe celebrados en Mallorca, Valladolid, Granada, Llerena, México i Lima*. A Mallorca se'n feren dues edicions (1931), la de J Tous i la realitzada als obradors de la filla de J Colomar. La primera és la més senzilla perquè només inclou un petit pròleg de l'editor i un poema, *Lo Fogó dels Juheus*, de Josep Lluís Pons Gallarza. L'altra té l'interès d'incloure diversos documents i facsímils relacionats amb aquesta problemàtica. Però les dues són força defectuoses pel que fa a errades de composició, ortogràfiques i de supressió de línies en el text. (LlM)

FETUCCINI Grup musical creat a Palma el 1984. Estigué format, en successives agrupacions, per Fernando González Gozalo i Alfonso de la Sierra Suárez-Inclán (guitarristes), An

↓ Components del grup Fetuccini

dreu Genestra i Sebastià Catany (bateries), Miquel Morey Orlandis i Ignacio Zapata Torrecabota (saxofonistes), Joan Rafel Medina Figueroa (percussionista) i Àlvar Porcel (baix). Interpretà principalment arranjaments de jazz-rock. Participà en el Festival Internacional de Jazz de Palma (1986 i 1987) i a les Festes de Sant Sebastià (1987 i 1988). El 1987, participà, amb altres agrupacions de jazz, en l'enregistrament del disc *Jazz Festival Palma de Mallorca*. El 1989, l'agrupació es dissolgué.

FEUS, SA Terrenys del terme de Fornalutx, estesos entre s'Alzina Fumadora, na Cavallera, sa Domenega i s'Olivaret. (M)

FIBLA, CLOTILDE Vegeu *Pascual Fibla, Clotilde*.

FIDEÏCOMÍS Institució de dret successori anomenada també **substitució fideïcomissària.** Consisteix a nomenar successivament dos o més hereus de manera que el fet que l'hereu nomenat en segon lloc (fideïcomissari) adquireixi l'herència depèn que es compleixi una condició o que s'arribi a un terme disposat pel testador (fideïcomitent), mentre que el primer hereu (fiduciari) ha de mantenir i conservar els béns compresos a l'herència disposada així. El fideïcomís aparegué a Roma amb la finalitat d'obviar les dificultats que plantejava la institució del llegat, tot i que tal com es coneix actualment és obra de Justinià, a l'època del qual obtengué una gran difusió ja que s'utilitzà per evitar que el patrimoni sortís de la família. Per aquesta mateixa raó, assolí la seva màxima esplendor a partir de la baixa Edat Mitjana, fins a finals del s XVIII. Durant tota aquesta època, la conservació del patrimoni familiar anava unida, normalment, a la conservació del llinatge i de les armes. El s XVIII, a causa de l'obstrucció que suposava al tràfic econòmic de les terres, se'n començà a qüestionar la validesa i arribà gairebé a desaparèixer durant el s XIX, tot i que encara subsisteix en algunes legislacions europees (1991). A l'Estat espanyol es troba recollit, amb bastants limitacions en el Codi Civil i en les Compilacions de Dret Civil de Catalunya, Navarra i les illes Balears. A Mallorca, els primers fideïcomissos es troben documentats a partir del s XIV, seguint el model del dret romà justinianeu. Les seves principals diferències amb el *mayorazgo* castellà són la temporalitat, ja que, a diferència d'aquell, el fideïcomís mallorquí, com el català, no era perpetu, encara que hi ha moltes excepcions a aquesta regla general; la possibilitat del fiduciari de quedar-se la quarta part de l'herència lliurement per a ell, anomenada quarta trebel·liànica i, finalment, l'eventualitat de realitzar la liquidació de comptes en cada traspàs successori. Una altra diferència, però de tipus sociològic, és que no era una institució exclusiva de la noblesa, sinó que era, i és, abundantment utilitzada per la pagesia. La importància que arribà a tenir es posa de manifest en l'abundant documentació que generà, de la qual destaca la Cèdula Reial del 31 d'agost del 1736, que fa referència a la forma en què s'han de fer les detraccions i liquidacions dels béns dels fideïcomisos. Cal assenyalar, també, l'immens nombre d'al·legacions jurídiques i decisions de la Reial Audiència en aquest respecte. És la institució més àmpliament regulada per la Compilació del Dret Civil de Balears del 6 de setembre de 1990. En aquesta, els articles 25 al 37 recullen, amb algunes millores i modificacions, el que s'establí en els mateixos articles de la Compilació del 19 d'abril del 1961. Fins a la dècada dels vuitanta, a penes ha estat objecte d'estudi, tot i que ha exercit una gran influència en el desenvolupament econòmic i social de les Illes Balears i ha estat l'origen, tant en el passat com en l'actualitat, de nombrosos i llargs plets que han ocasionat, també, nombrosos problemes d'interpretació. Cal destacar que, per una part, ha permès la conservació d'un patrimoni cultural que, d'una altra forma, hauria estat molt difícil que arribàs als nostres dies, a causa dels repartiments hereditaris, però, per l'altra, ha suposat, en moltes ocasions, un considerable perjudici pel fet de deixar fora del tràfic jurídico-econòmic una considerable quantitat de béns. A la fraseologia popular, s'utilitza la variant formal filicomís: *és més llarg que un filicomís*, per expressar que una cosa és molt llarga; *tenir més memòria que un filicomís* per dir que se'n té molta o que es poden recordar coses molt llargues de contar. També ha donat el nom a diferents indrets de Mallorca, com la possessió des *Fideïcomís* (→) o *la cova des Fideïcomís* (→). (LZ)

↓ Reial Cèdula referida als fideïcomissos (1736)

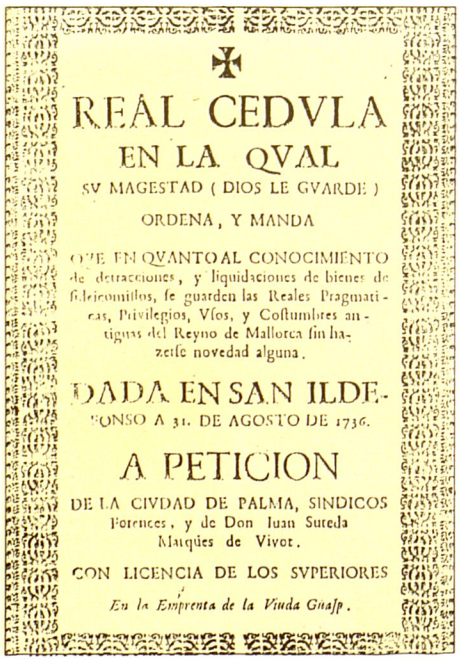

REAL CEDVLA
EN LA QVAL
SV MAGESTAD (DIOS LE GVARDE)
ORDENA, Y MANDA
QVE EN QVANTO AL CONOCIMIENTO de detracciones, y liquidaciones de bienes de fideicomisos, se guarden las Reales Pragmaticas, Privilegios, Vsos, y Costumbres antiguas del Reyno de Mallorca sin hazerse novedad alguna.
DADA EN SAN ILDEFONSO A 31. DE AGOSTO DE 1736.
A PETICION
DE LA CIVDAD DE PALMA, SINDICOS Procuradores, y de Don Iuan Suteda Marqués de Vivot.
CON LICENCIA DE LOS SVPERIORES
En la Emprenta de la Viuda Guasp.

↓ Fideïcomís, al·legació jurídica (s XVIII)

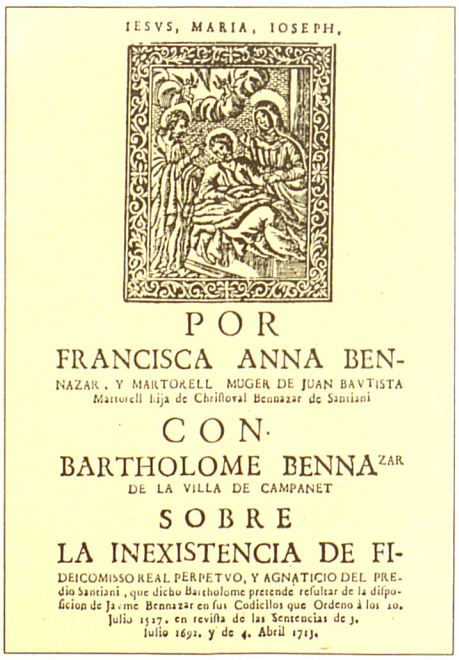

IESVS, MARIA, IOSEPH,
POR
FRANCISCA ANNA BENNAZAR, Y MARTORELL MUGER DE JUAN BAVTISTA Martorell hija de Christoval Bennazar de Santiani
CON
BARTHOLOME BENNAZAR
DE LA VILLA DE CAMPANET
SOBRE
LA INEXISTENCIA DE FIDEICOMISSO REAL PERPETVO, Y AGNATICIO DEL PREdio Santiani, que dicho Bartholome pretende resultar de la disposicion de Jayme Bennazar en sus Codicilos que Ordeno à los 20. Julio 1527. en revista de las Sentencias de 3. Julio 1691. y de 4. Abril 1713.

FIDEÏCOMÍS, COVA DES Cavitat situada prop de les cases de s'Estorell Nou, també dites es Fideïcomís, al terme de Lloseta. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FIDEÏCOMÍS, ES Vegeu *Estorell Nou, s'*.

FIDEU, CAN Propietat rústica del terme de Binissalem, situada entre Velar, can Xic, el camí vell de Muro i sa Paret Blanca. ■ Al terme de Palma, entre Son Mosson, can Comte, can Vagueta i can Mitja Unça. ■ Al·terme de Sencelles, entre Son Pujolí, can Rata, es Revolt i la partió d'Algaida. (M)

FIDEU, HORT DE SON Al terme de Llucmajor, situat entre s'Estanyol de Migjorn, el torrent de Garonda, Son Avall i Son Bieló. (M)

FIDEU, HOSTAL DE CAN Al terme d'Algaida, situat ran de la carretera Palma-Manacor, entre ses Cases Roges, can Sunyer i can Blaiet. (M)

FIDEU, PLA D'EN Al terme de Bunyola, situat entre el puig del Rei Sanxo, el torrent de n'Angelè, el puig de Sant Pere i es Joncs. (M)

FIDEU, SON Possessió del terme de Llucmajor, parcialment urbanitzada, situada entre s'Estalella, Son Reinés i s'Estanyol de Migjorn. Deu el seu nom al fet d'esser una possessió llargaruda i estreta. ■ Al terme de Manacor, entre Son Caules, Son Perot, can Panxeta i Son Moix. (M)

FIDEUER, CAS Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Paulo, can Ros, can Benavent i l'hort de can Alou. ■ Al terme de Llucmajor, entre Misser Arnau, Passaró, el camp de sa Cova i es Ravell Cobert. ■ Al terme de Manacor, entre can Preciós, Son Grimalt, Serrella i el pou de Llevent. ■ Al terme de Palma, a Son Ferriol entre can Mosca, Son Gofis, can Paissó i can Senyora. (M)

FIDI Alqueria i rafal del terme d'Andratx. Documentats el 1241, estaven situats entre Biniorella, Son Fortuny, el coll d'en Boix i Son Vic. El 1991, s'hi estenen les terres d'Andritxol. (DF/M)

FIELDING, TEMPLE HORNADAY (Nova York, EUA 1913 - Palma 1983) Escriptor. El 1939, es llicencià en psicologia per la Universitat de Princepton. El 1945, començà a treballar a Europa com a guia turístic de grups de nord-americans. Paral·lelament, col·laborà a diferents publicacions, com *Life* i *Time*. El 1948, publicà *Fielding's Travel Guide 70 Europe*, guia utilitzada per gairebé tots els turistes nord-americans que viatjaven a Europa. El 1951, s'instal·là a Formentor (Pollença), des d'on realitzà un intens treball per atreure el turisme internacional a Mallorca. El 1963, en reconeixement a la seva tasca com a promotor turístic, va esser proclamat fill adoptiu de Pollença i li fou dedicat un carrer al Port de Pollença.

← Temple Hornaday Fielding

FIERRO, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, a cala Mitjana, entre cala Ferrera i cala sa Nau. (M)

FIESTA DEPORTIVA Publicació setmanal creada a Palma (1958) per Pere A Serra Bauzà, que en fou editor i director. Va crear un estil nou dins les revistes esportives, ja que fou la primera que va sortir el dissabte, i dedicava un petit espai als espectacles. Hi col·laboraren escriptors i periodistes que normalment no escrivien sobre esports, com Joan Bonet Gelabert, Guillem Frontera, Gabriel Fuster —Gafim—, Francisco Javier Jimenez, Llorenç Moyà Gilabert de la Portella, Manuel Picó —creador del personaltge *Teodoro*— i Llorenç Villalonga. També hi col·laborà el fotògraf Josep Planes Montanyà. L'ascens del Reial Mallorca a segona (1958-59) i a primera divisió (1959-60) en potenciaren un considerable augment de la venda i s'arribà a un tiratge de més de 10.000 exemplars. Els 1981-82, es publicà com a suplement setmanal del diari *Última Hora*.

↓ Fiesta Deportiva, núm 1

FIET, CAMP Terrenys del terme de Capdepera, estesos entre ses Llorences, sos Sastres. Son Mangolt i sa Cablanca. (M)

FIGA, CAN Propietat rústica del terme de Sóller, entre Son Verdo, Son Blanco, can Cantona i la costa d'en Flassada. (M)

FÍGARO Publicació setmanal de caràcter regeneracionista editada a Palma el juliol del 1899. En fou director Joan Torrandell. Hi col·laboraren Rafel Ballester, Manuel Cirer, Pere Ferrer Gibert, Joan Fuster i Miguel Sarmiento, entre d'altres. Només en va sortir un número, amb un tiratge de 1.500 exemplars.

FIGÓ, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Perera de Dalt, can Menut, can Reviu i can Seu. (M)

FIGUER, PUIG Al terme d'Artà, de 300 m d'altària, situat entre s'Alqueria Vella d'Avall, el puig Gener, Son Morei Vell i el coll des Pescadors. Forma part del massís d'Artà, integrat dins les serres de Llevant. ■ Al mateix terme, de

↓ Puig Figuer (Artà)

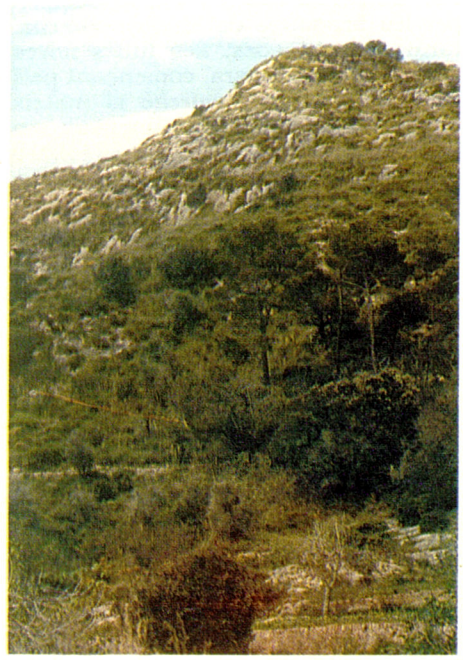

142 m d'altària, entre el puig des Bous, sa Duaia de Baix, el puig de sa Caleta i la Senyora. Forma part del massís d'Artà, integrat dins les serres de Llevant. (M)

FIGUERA *(Ficus carica)* Dita també **figuera de cristià,** per distingir-la de la de moro. Arbre lletós de la família de les moràcies. En estat salvatge, la **figuera borda,** creix per penyes i murs en forma de petit arbust; en llocs humits, en canvi, com el torrent de Pareis, arriba a fer-se arbre. Les cultivades, de capçada arrodonida i amb els cimals inferiors molt estesos, sovint estalonats, poden atènyer de 8 a 10 m d'altària. La soca és gruixada, d'escorça llisa i grisa, i de fusta fluixa amb els engruixaments anuals poc visibles. Té les branques grises, llises, glabres i més o menys nuoses, com la soca. Les fulles, molt variables, ordinàriament suborbiculars o de contorn amplament oval, de 8 a 15 cm de longitud i de 6 a 18 d'amplària. Indivises o de tres a cinc lòbuls bastant gruixats, forts i subcoriacis, exhalen una olor aromàtica peculiar. Són d'un verd intens i rasposes a la part superior, i d'un verd clar, mollament peludes i amb les nervacions sortides a la cara inferior. Tenen les vores crenulades, dentades o sinuoses; la nervació és palmada, amb tres a cinc nervis principals; el pecíol, subcilíndric, de 2 a 5 cm de longitud, més o menys pelut, deixa anar una gota de làtex blanc quan se separa de la branca. Les fulles, caduques, amb els primers freds de l'hivern tornen grogues i cauen de l'arbre; en podrir-se formen un bon humus per al camp. Es distribueixen per les branques de manera alterna, rarament oposades. Les fulles noves surten a la primavera, començant pels caps dels brots i, gairebé al mateix temps, els figons. Els que maduren per agost neixen a l'axil·la de la fulla, o sigui, a la part superior dels brots, mentre que els que formen les figaflors ho fan a l'esquena de la fulla, o sigui, a la part inferior del brot. El figó, o siconi, és un receptacle breument pedunculat, piriforme o obovat-subglobulós, verd, ple de flors monoiques — masculines i femenines— que, en madurar la figa, produeixen les llavors o els pinyols. Les figues varien molt de forma i de color, segons les distintes varietats. A Mallorca, entre les de color blanc, hi ha la **bordissot blanca,** d'un arbre que en terres grosses i fresques es fa molt corpulent. En forma de baldufa, és de sabor molt dolç i de les millors per a menjar seques. La de **coll de dama,** en forma de pera, és molt gustosa. La **verdal** és

→ Figa verdal

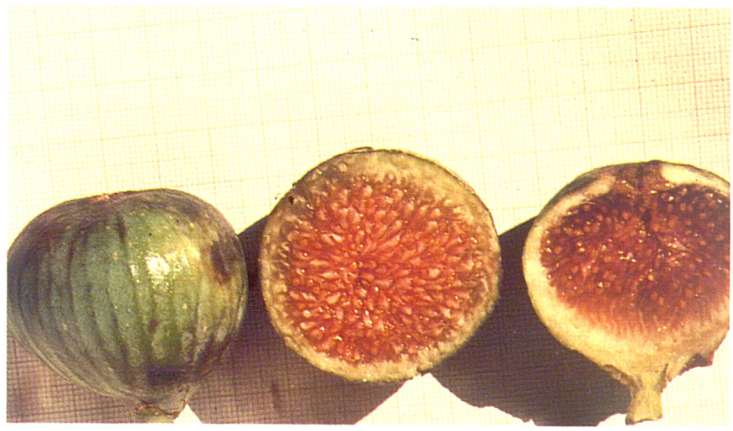

→ Figa ull de perdiu

→ Figa bordissot negre

→ Figa bordissot blanca

primerenca, de cor de sang i molt dolça per a menjar fresca. L'**alacantina,** d'arbre primerenc, és petita i una mica fada, però bona per als animals i per a assecar. Era una de les varietats més abundants. La **cucarella** és molt semblant a l'anterior. La **vacal,** d'arbre gros i bell, s'assembla a la bordissot blanca, però és de qualitat inferior. La **carabasseta,** que era molt conrada a Son Servera, té forma de carabassa de vi i és molt gustosa quan és seca. De color blavenc hi ha la **paretjal,** grossa, que es clivella en madurar i es bada si plou molt. És molt gustosa tant fresca com seca. La **de la roca** és tardana, més petita que l'anterior però més saborosa. La **forastera,** també tardana, s'assembla de forma i de gust a la de **coll de dama blanca** i és, per tant, molt apreciada. Són de color negre la **bordissot negra,** de gust molt exquisit, que en esser madura, sol treure una gota de mel gomosa a l'ull; i la **de coll de dama negra,** semblant en tot a la blanca, menys en el color. La **martinenca** tardana se sol fer molt grossa. L'arbre ja perd les fulles i encara té molts de figons, que maduren malament a causa del fred. La **roja** fa per sant Pere unes figa-flors molt grosses i saboroses; les del segon esplet són més petites i molt dolces, bones per a assecar; l'**hivernenca,** verda,

↑ Figuera

← Figa coll de dama negra

← Figa martinenca

GLOSES

Si vens an es figueral
te convit a menjar figues,
les te donaré collides
fresques i no't faran mal.

Sa nostra figueralera
ha caiguda d'un cimal
i diu que no s'ha fet mal
perque pensava amb en Pere.

Una figa peretjal
cohida de sa figuera
una dona malfenera
sempre ha robat es jornal.

Jo tot lo dia cull figues
i no n'he menjada cap
perque son alacantines
i a mi mai m'han agradat.

Des que som figueraler
ses dones m'empapiolen:
com més en don, mes nevolen
de figues per seu sequer.

ENDEVINALLA

¿Quines condicions ha de reunir
una figa per esser madura o bona?
Vestit espellissat o clivellat
coll de beata
i llàgrima de viuda.

Font: Bartomeu Ensenyat Estrany

↑ Figa roja

↑ Figa hivernenca o morro de bou

mitjancera, o més aviat grosseta, i molt tardana, que madura entre el setembre i el novembre; i l'**albacor**, d'arbre gros i de gran durada, fa també figa-flors, però no tan bones com les anteriors. Les figueres es propaguen per estaques i per fer-se bones necessiten un clot profund, que arribi a la capa d'argila. Els seus enemics principals són el morbo, el poll i la mascara. Ha estat un dels arbres més útils de la Mediterrània; amb l'olivera, constituïa la riquesa de Grècia. El Gènesi i l'Evangeli en parlen. Es tracta d'un arbre indígena, del qual se'n troben restes ja en el Quaternari, però avui és impossible de distingir els que deriven del tipus espontani primitiu i els de formes cultivades inestables. A Mallorca, hom diu que hi data des d'abans de l'era cristiana. El s XVI, el seu cultiu era encara escàs però lentament es va anar desenvolupant. El seu fruit no estava sotmès a delme i, el 1772-73, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País sol·licità i obtengué la lliure exportació de figues seques. El gran increment de la figuera es produí el s XIX, particularment en el darrer terç, amb les parcel·lacions de la propietat rural mallorquina. Es convertí en l'arbre més estès de Mallorca, després de l'olivera, amb una presència molt considerable a les explotacions mitjanes i petites. El 1860, ocupava una extensió de 18.194 hes. Les figues eren molt emprades com a aliment humà de subsistència, com a pinso per al ramat porcí i, seques, com a article d'exportació. La recol·lecció es feia els mesos d'agost i setembre i era feina de la *figueralera* (→). El fruit es guardava, bàsicament, en forma de figues seques per al consum humà i de rul·lons per als porcs. També es feien pans de figa, amb figues capolades, aiguardent i llavors d'anís. El s XX, inicià el seu decliu, a causa de l'encariment de la recol·lecció, de la pèrdua del seu interès com a pinso per l'excessiu greix que fa acumular a l'animal i del seu abandó com a aliment de consum. El 1962, les figueres ocupaven una extensió d'unes 6.254 hes. El 1991, el seu cultiu està en recessió. Entorn d'aquest cultiu, s'han desenvolupat gran nombre de manifestacions socials, com les festes i balls de sequer que se celebraven cap al mes de setembre. La medicina popular atribueix a les figues propietats pectorals i antiinflamatòries. (FB)

→ Escut de la família Figuera

FIGUERA Família d'importants mercaders del s XVII. Antoni Figuera Dameto, nat el 1618, era fill de Pere Figuera i de Paula Dameto, descendent d'una branca natural de nobles. Fou mercader, com el seu pare, i més tard ajudant de sergent major de Mallorca. El 1659, es casà amb Margalida Garcia Amer, filla del notari Macià Garcia Serra. D'aquest matrimoni nasqueren quatre filles i un fill. Dues d'elles es feren monges, una restà fadrina, i una altra, Margalida Figuera Garcia, es casà amb Vicenç Ferrer de Sant Jordi i Gili. El fill, *Antoni Figuera Garcia* (→) fundà (1727) un fideïcomís a favor dels *Ferrer de Sant Jordi* (←) de la línia de Sineu, com a descendents de la seva germana Margalida.

FIGUERA, AVENC DE LA Cavitat situada prop del cim de la penya Mascorda, al terme de Pollença. Està catalogada com a avenc de 15 a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FIGUERA, CALA Accident de la costa del terme de Calvià, situat entre cala Portals Vell i cala Rafalbetx, documentada el 1409. ■ Al terme de Po-

→ Cala Figuera (Santanyí)

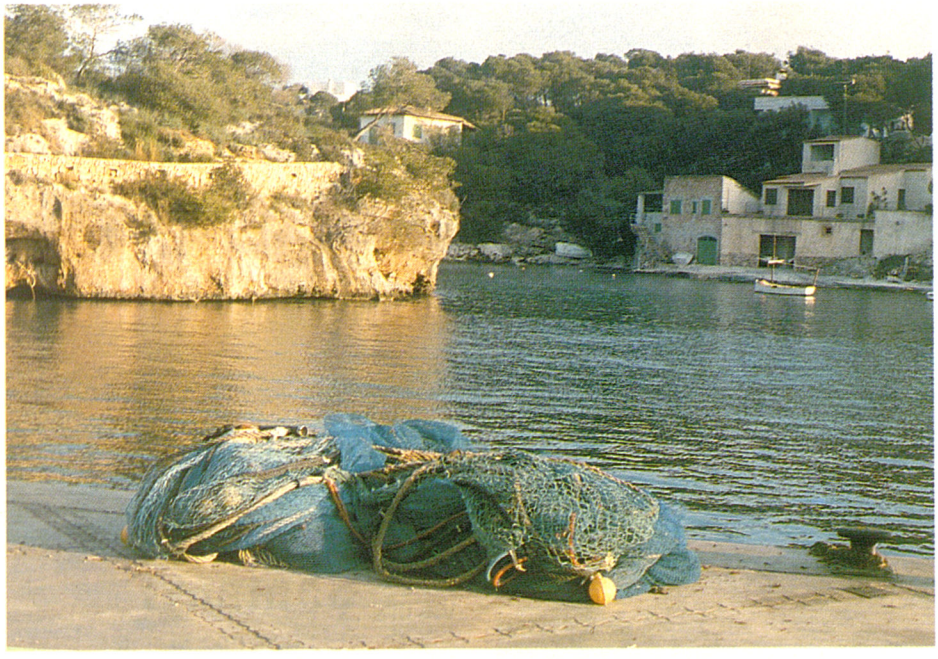

↑ Cala Figuera (Santanyí)

llença, entre el cap de Catalunya i la punta d'en Tomàs. ■ Al terme de Santanyí, situada entre cala Mondragó i cala Santanyí. Anomenada també Port de Santanyí i sa Cala. L'entrada de la cala s'introdueix uns 700 m i se subdivideix en els calons d'en Boira i d'en Busques, que són la desembocadura de dos torrents homònims. Està registrada a la majoria de cartes nàutiques dels s XIV i XV. A l'època medieval, s'hi bastí un petit embarcador on es carregava el marès provinent de les pedreres de la zona. Entre el 1565 i el 1569, l'amenaça d'atacs corsaris féu que es construís la torre d'en Beu o de cala Figuera. Al llarg de la primera meitat del s XX, la pesca hi fou important, com evidencia l'existència d'un nucli de pescadors i l'aixecament d'una petita llonja (1950). El 1910, els entorns de la cala foren parcel·lats, encara que no s'hi inicià la urbanització fins al 1943. Aquesta ocupa una superfície de 30,24 hes (1991) i té una

↓ Cala Figuera (Pollença)

població aproximada de 475 habitants de dret (1990). Disposa d'aigua corrent, de clavegueram, i d'una depuradora (1990), situada en els terrenys des Torrentó. Els tipus d'edificacions predominants són d'habitatges unifa-

→ Cap de Cala Figuera (Calvià)

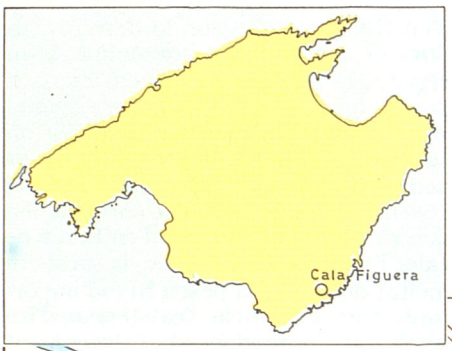

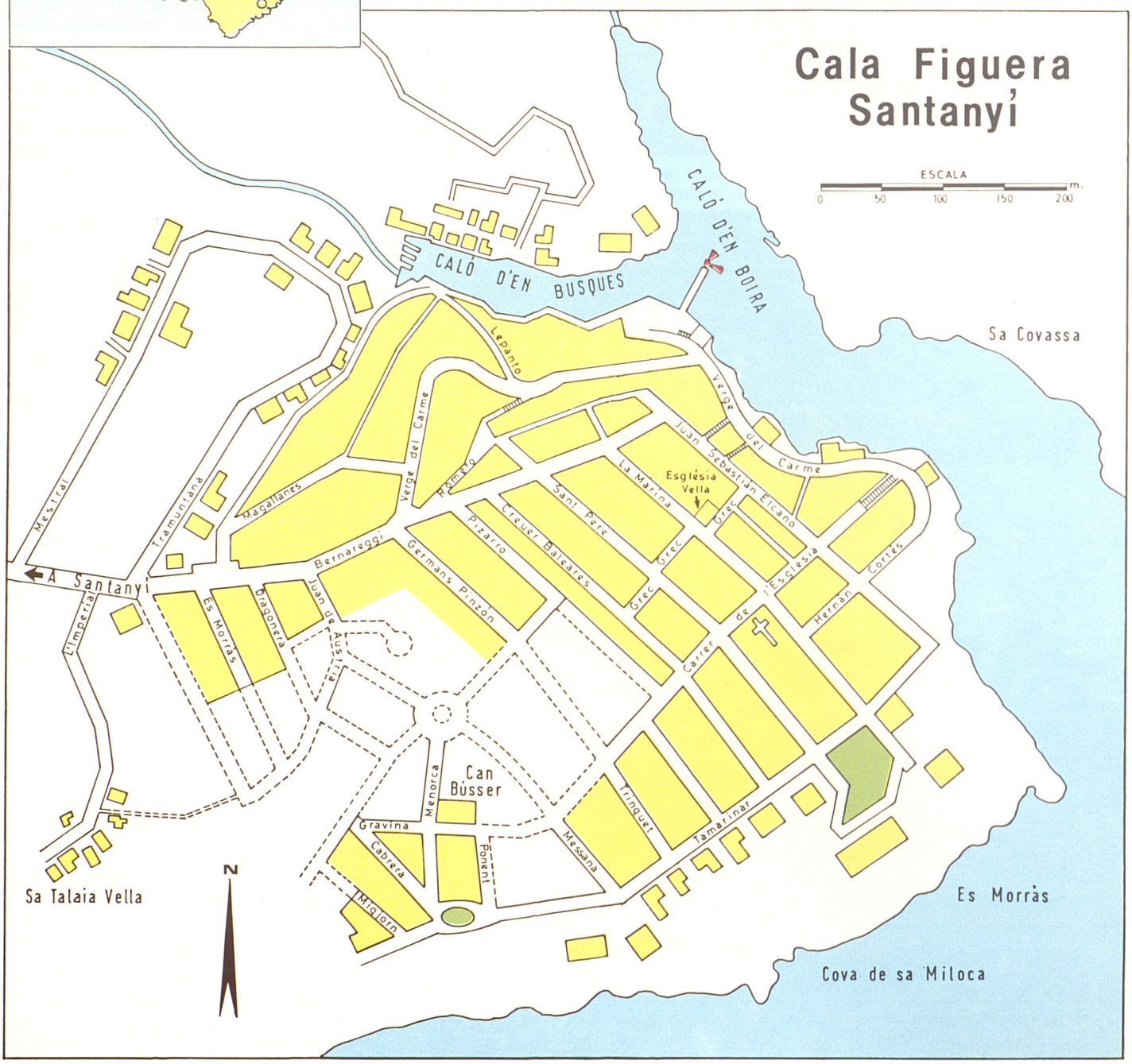

miliars, majoritàriament de segona residència. Quant a infrastructura turística, té denou establiments hotelers amb 850 places (1990). Va esser motiu pictòric de Francisco Bernareggi i, sobretot, de Sebastià Busquets —Bússer—. Durant les dècades dels seixanta i dels setanta fou una de les imatges més reiterades de la promoció turística de Mallorca. (BeC/CR/M)

FIGUERA, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre s'Alqueria Vella de Dalt, can Montseriu, Betlem i el pas de ses Osques. ■ Al terme de Son Servera, entre Fetget, sa Fonteta, ses Comunes i sa Canal. (M)

FIGUERA, CAP DE CALA Accident de la costa del terme de Calvià, situat entre Portals Vell i cala Rafalbetx, anomenada, els s XIII-XV, Tarfalenfa. S'hi emplaça el *far de cala Figuera* (→). (M)

FIGUERA, CAVALLERIA D'EN Als termes de Muro i Santa Margalida. El 1652, pertanyia al senyor Tomàs Torrella, cavaller de l'orde de Calatrava. Consistia en alous, censals alodials i delmaris sobre cases i terres. (DF)

FIGUERA, CORRAL DE SA Indret de la costa del terme d'Escorca, situat entre el torrent de s'Argelagar i s'Uró des Corral. (M)

FIGUERA, COVA DE LA Situada entre les cases de Pedruixella i les de Son Grua, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FIGUERA, COVA DE SA Cavitat situada prop de la pedrera de Son Anglada, al terme de Palma. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. ■ A la costa del terme de Santanyí, a Portopetro, entre el caló des Llamp i el caló des Moix. (LIV/M)

FIGUERA, COVA MARINA DE CALA Cavitat situada al nivell de la mar a la cala del mateix nom, al terme de Pollença. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FIGUERA, EN Rellotge i campana de l'Ajuntament de Palma. El seu nom data del s XIV, quan el Gran i General Consell comprà als dominics una torre, situada a la part alta de l'actual

↑ Cova de sa Figuera (Santanyí)

↓ En Figuera, rellotge i campana (Ajuntament de Palma)

↓ En Figuera, rellotge (Ajuntament de Palma)

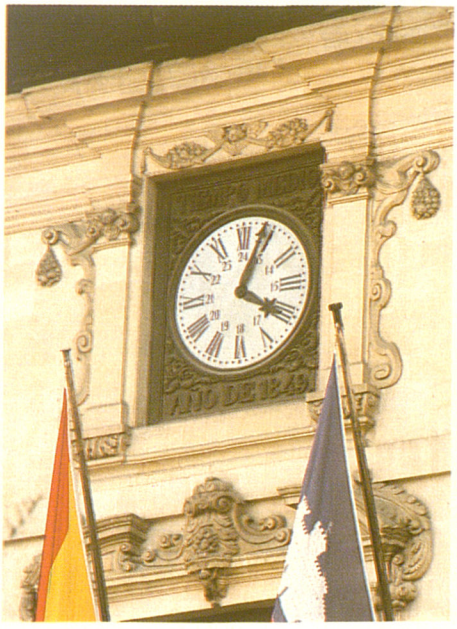

↓ En Figuera, campana (Ajuntament de Palma)

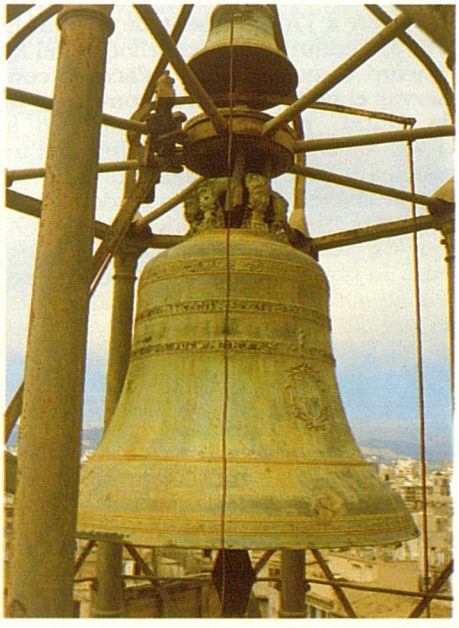

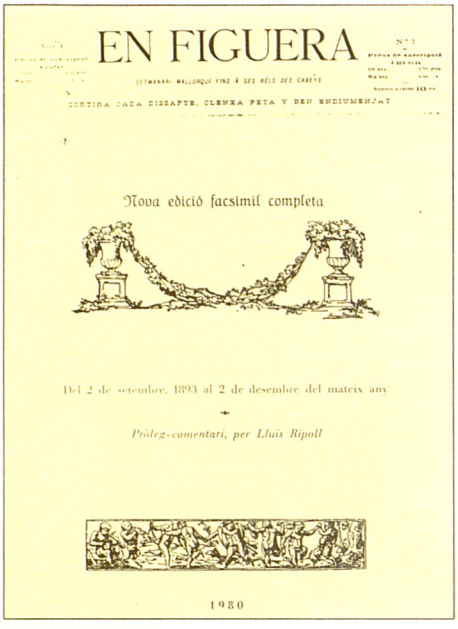
EN FIGUERA

Nova edició facsimil completa

Del 2 de setembre 1893 al 2 de desembre del mateix any

Pròleg-comentari, per Lluis Ripoll

1980

↑ En Figuera

carrer del Conqueridor, i hi instal·là un rellotge mecànic i una campana. Aquesta, de 1.880 kg, fou fabricada per l'argenter Pere Joan Figuera (1386). Des d'aleshores, ambdós instruments foren coneguts com en Figuera, mentre que la torre fou denominada, indistintamnet, torre de les Hores o torre d'en Figuera. El rellotge, un dels primers de torre que hi va haver a Espanya, indicava les hores, segons l'arc diürn, les passades després d'haver sortit el sol, i, segons l'arc nocturn, les passades una vegada post. Al principi del s XVII, la campana es clivellà i fou substituïda per una altra, de 1.843 kg, fosa per Joan Cardell (1680). El 1848, la torre fou enderrocada i el rellotge i la campana s'instal·laren a l'Ajuntament de Palma. El 1863, s'adquirí un nou rellotge, del fabricant francès Collin, i s'acordà conservar el primitiu com a monument de la ciutat, però desaparegué cap al 1868. La campana, a més a més de tocar les hores, tenia diferents tocs que comunicaven la presència de perills, novetats, festes o convocatòries. Aquests tocs tenien noms populars, com *la queda*, a partir del qual la població s'havia de retirar a casa seva, i el *del via fora*, que comunicava algun perill. Des del 1865 i fins ben entrat el s XX, només es mantengueren els tocs d'avís d'incendi i el de canvi d'autoritats, anomenat *pronunciament*. El rellotge fou restaurat (1964) i electrificat (1978) per Fernando Fernández Andrés, rellotger municipal de l'Ajuntament de Palma.

FIGUERA, EN Publicació costumista de periodicitat setmanal editada a Palma de setembre a desembre del 1893. Era continuadora de la segona etapa de *La Roqueta* (1889-92). Incloïa narracions curtes i poesies costumistes i humorístiques. També oferia notícies de Mallorca i del món, principalment de la guerra de Melilla del 1893. En foren col·laboradors Gabriel Alomar Villalonga, Gabriel Llabrés Quintana, Mateu Obrador Bennàssar, Miquel dels Sants Oliver, Pere d'Alcàntara Penya, Antoni Maria Penya i Frederic Soler —Serafí Pitarra—. En sortiren onze números. Es redactava en català dialectal.

FIGUERA, FAR DE CALA Al cap del mateix nom, al terme de Calvià, a 7,5 km de sa Porrassa. S'aprovà la seva construcció per una reial ordre del 2 d'octubre del 1857, a partir d'un projecte de l'enginyer Emili Pou amb un pressupost de 328.208 reals, incrementat en 21.511 per a obres no previstes. Entrà en servei el 31 de juliol del 1860. Per tal de convertir-lo en far de recalada pel port de Palma, el 1960 s'escometeren les obres adients per a tal funció, com són l'electrificació del sistema d'enllumenat i l'augment de l'altura de la torre en 10 m, assolint així un abast lluminós de 23 milles nominals. El 1969, també s'hi instal·là un radiofar circular per treballar en triangle amb els de Castelló i Salou i una sirena de vibradors electromagnètics de 5 milles d'abast per facilitar la navegació els dies de boira i prevenir accidents com el del vaixell correu «Ciudad de Palma», que embarrancà sota el far l'1 d'abril del 1953 per manca de visibilitat. Per a una millor identificació diürna la torre està pintada amb franges helicoïdals blanques i negres. (BR)

↓ Far de Cala Figuera (Calvià)

FIGUERA, FONT Al terme de Lloret de Vistalegre, entre es Castellassos, el molí d'en Nina, Llorac i el camí des Joncs. (M)

FIGUERA, FONT DE SA Al terme d'Artà, situada entre ses Vergunyes, Son Teiet, sa Carbona i Son Tomàtiga, documentada el 1416. ■ Al terme d'Esporles, entre Son Ferrà, Son Poquet, sa Casanova i s'Erisal. (M)

FIGUERA, GORG DE SA Al terme d'Escorca, dins el torrent de Pareis, entre el clot d'Infern i el cingle des Niu des Voltor. (M)

FIGUERA, MOLÍ DE SON Al terme de Manacor, situada entre Son Figuera Vell, Son Pi, Son Manenta i can Pota. (M)

FIGUERA, PLA DE SA A la possessió de Son Serra de Marina, del terme de Santa Margalida. Situat entre la cova de sa Nineta, na Sarda i Son Serreta. S'hi localitzen les restes d'un naviforme pre-talaiòtic. (M)

FIGUERA, PUIG DE SA Al terme de Felanitx, de 217 m d'altària, situat entre el puig de can Cap de Ferro, la penya de Cova Negra, can Mariana i el molí d'en Morei. Fa part del bloc més meridional de les serres de Llevant. ■ Al mateix terme, de 229 m d'altària, situat entre el puig Paller, el puig de sa Murtera, es Turó i s'Horta Vella. Fa part, també, del bloc més meridional de les serres de Llevant. (M)

FIGUERA, RACÓ DE SA Accident de la costa del terme d'Escorca, situat entre s'Uró des Corral i el cingle de s'Espart. (M)

FIGUERA, RAFAL Terrenys del terme de Vilafranca de Bonany, situats al nord de la vila i estesos entre can Nero, es Cremat i Son Pons. Són part de l'antiga possessió del mateix nom. Documentada el 1583, era de l'honor Pere Amengual. Confrontava amb Son Reial, Son Eusebi i el rafal de n'Amengual. Tenia cases i 40 quarterades de sementers i pastures. Dedicada a cereals, tenia una guarda de 30 ovelles i aviram. (DF/M)

↑ Sa Figuera (Sóller), torre de can Bardí

↑ Sa Figuera (Sóller), font

↑ Sa Figuera (Sóller), torrent

FIGUERA, RAFAL D'EN Al terme de Consell, documentat el 1317. ■ Al terme de Felanitx, documentat el 1270. ■ Al terme de Manacor, documentat el 1511. ■ Al terme de Sant Joan, documentat el 1624. (M)

FIGUERA, SA Possessió del terme de Felanitx, confrontada amb can Gaià i can Alou. Documentada el 1773, pertanyia al senyor Jaume Antoni Proens, doctor en dret. Tenia cases, conreus de cereals i una guarda de 75 cabres i 65 ovelles. Era denominada també sa Casa Figuera. ■ Districte del terme de Sóller, situat entre es Port, Son Llampaies, Bàlitx, s'Illeta i la ribera de la mar. És drenat pel torrent des Port i s'hi troben les fonts dites de cas Fiols, des Salt i ses Set Fonts. El 1695, hi havia sis cases, onze cases adscrites i dotze possessions, amb un total d'uns 30 propietaris i una població, dispersa, de 115 habitants. El comte d'Empúries tenia el domini directe de tota l'àrea. La família Bernat, de Sóller, n'era una de les principals propietàries. El 1608, l'honor Damià Bernat hi tenia una possessió amb cases, torre, tafona i celler. Estava dedicada a olivars, garroverals, vinya i conreus de cereals. Hi havia guardes d'ovelles, cabres i porcs. Tenia la posada al carrer de Pere Joan Castanyer, a la vila de Sóller. El 1686, hi tenia una possessió Pere Antoni Bernat, amb cases, tafona i fusteria, dedicada a olivars, garroverals i conreus de cereals, amb una producció anual de 38 trullades d'oli. Tenia la posada al carrer de sa Rectoria, a la vila de Sóller. Aquesta possessió, el 1746, era del senyor Francesc Bauçà Comelles. Les propietats del districte eren denominades inicialment sa Figuera, però des del s XVII s'hi consolidaren noves denominacions relacionades amb les famílies propietàries. Sorgiren així can Bescós, es Bosc, cas Bernats, can Pati, can Gordo, cas Hereu, can Bardí, can Bi i d'altres. El 1991, sa Figuera designa el redol de cases situat entre el torrent des Port, es Mollà, can Bardí i Son Llampaies. (DF/M)

FIGUERA, SECRET DE SA Cavitat situada entre cala Magraner i el caló des Serral, al terme de Manacor. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

↓ Sa Figuera (Sóller)

↓ Sa Figuera (Sóller), vista general

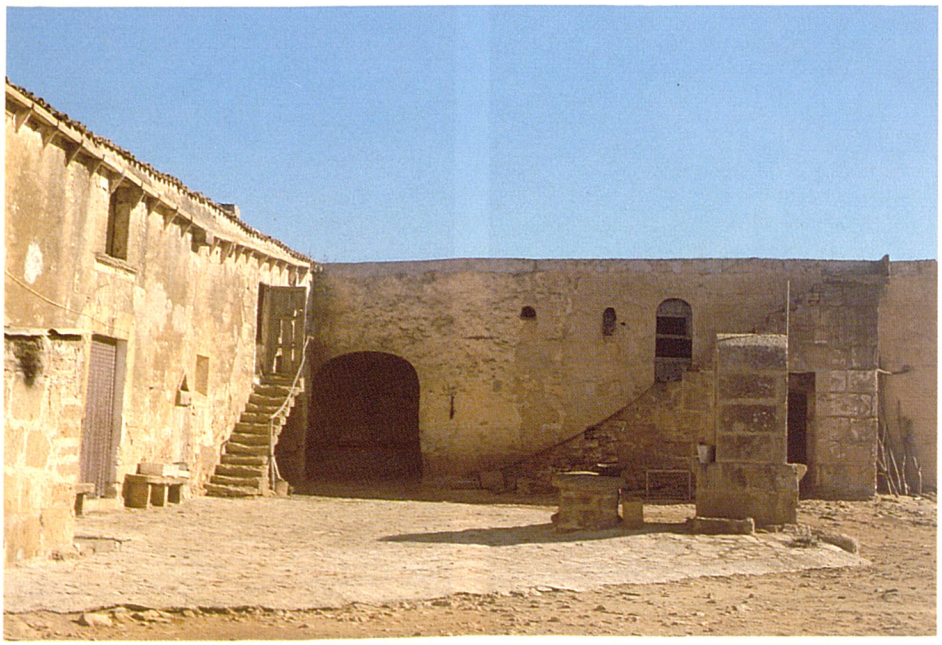

↑ Son Figuera (Manacor)

FIGUERA, SON Possessió del terme d'Artà, situada entre So na Sopa, ses Terres, Son Ullastre i l'hort del Rei. ■ Al terme de Manacor, entre Son Cifre Vell, Son Porc, Son Moragues i can Barraqueta. ■ Antiga cavalleria del terme de Maria de la Salut. Comprenia la possessió de *Déu lo Salv* o *Deulosal* (←), amb una extensió de 90 quarterades. El 1578, confrontava amb el rafal Roig, el camp d'en Fiol, Son Bacs, el Gasons i la cavalleria de Maria. Era del cavaller Joanot Torrella que tenia dret a rebre la meitat del delme pla dels fruits. Estava subinfeudada a la baronia del comte d'Empúries. (AMa/M)

FIGUERA, TORRE DE CALA Nom amb el qual és també coneguda la *torre d'en Beu* (←).

FIGUERA BORDOI, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre Son Mascaró, Son Banús, Son Amer i Son Violí. (M)

FIGUERA DE MORO *(Opuntia ficus-indica)* Planta de la família de les cactàcies. Se'n coneixen unes 150 espècies del gènere *opuntia*, naturals de Mèxic, Perú, Xile i Amèrica del Nord. Algunes espècies cultivades a les illes Canàries s'estengueren per la Mediterrània. La cultivada a Mallorca té les fulles amples i planes, enfilades una damunt l'altra, plenes de pues; les inferiors generalment es tornen llenyoses. Les figues neixen a la vora de les fulles, en gran abundància. La medicina popular els atribueix propietats diürètiques, pectorals i antiinflamatòries. Tan figues com fulles són un bon aliment per als animals. (FB)

FIGUERA DES CORBS, SA Antic rafal del terme de sa Pobla, confrontat amb Son Buades i Son Palou. Documentat el 1626, pertanyia a l'honor Jordi Santandreu. Tenia cases i sis quarterades de sementers. La casa pairal dels Santandreu estava al carrer Reial, a la vila de sa Pobla. (DF)

FIGUERA GARCIA, ANTONI (Palma 1669 - 1747) Canonge. Estudià a la Universitat Lul·liana de Mallorca, on es doctorà en teologia i en ambdós drets. Es destacà com a benefactor de la Seu de Mallorca, on patrocinà els canelobres de plata, de Joan Matons, les reixes del portal del Mirador i el retaule de la capella de sant Antoni de Pàdua. El 1727, fundà un fideïcomís a favor dels *Ferrer de Sant Jordi* (←), de la línia de Sineu, com a descendents de la seva germana Margalida. Fou rector de la Universitat Literària de Mallorca (1745).

FIGUERA INFERNAL Vegeu *herba pudenta*.

↓ Figuera de moro *(Opuntia ficus-indica)*

FIGUERAL, ALJUB DES Al terme de Llucmajor, a la possessió de Betlem, situada entre Capocorb Nou i s'Àguila d'en Quart. (M)

FIGUERAL, ES Terrenys del terme de Campos, estesos entre Son Lladó, es Serral, Son Lladonet i Son Blai Mas, documentats el 1329. ■ Propietat rústica del terme de Deià, situada entre cal Abat, Son Reboll, Son Beltran i Son Bujosa. ■ Al terme de Felanitx, entre sa Galera Vella, cas Concos des Cavaller, la torre d'en Pere Gran i can Sull. ■ Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre Son Andreu, Son Bieló i es Llobets, documentats el 1368. ■ Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Llunes, can Olesa, Son Pere Andreu d'en Bosc i ca ses Romes. ■ Urbanització del terme de Marratxí, situada entre sa Cabaneta i el polígon industrial de Marratxí. El 1875, s'hi aixecà l'estació de Marratxí, de la línia Palma-Inca, als terrenys cedits per Pere de Verí Salas. El 1965, s'aprovà la urbanització de can Farineta, propietat de Maria Ferranda Cotoner Verí. El 1969, el procés urbanitzador s'amplià al predi des Figueral, de la mateixa propietària, del qual la zona prengué el nom. El projecte fou encarregat a Joan Cerdó Pons. La necessitat d'un lloc de culte féu que la casa de pagès de can Barrera (1856) s'habilitàs com a capella. El 1990, l'immoble fou reformat i dedicat a la Mare de Déu de Jesús en l'advocació del Sagrat Cor i al beat Juníper Serra. El 1991, ocupa una superfície urbana d'unes 18 hes i té 477 habitants de dret (1991). Disposa d'aigua corrent i de clavegueram (1969). Els tipus d'edificacions predominants són habitatges unifamiliars de caràcter residencial. Quant a infrastructura esportiva, s'hi creà el Poliesportiu Municipal Can Farineta (1980), dotat de pistes de futbolet i de bàsquet. (Vegeu plànol a la pàgina següent) ■ Terrenys del terme de Porreres, estesos entre Son Valls Mateuet, es Pouassos, el puig des Avencs i es Riquers. ■ Propietat rústica del terme de Sóller, situada entre sa Figuera, es Pinarol, la torre Picada i el torrent des Port. (Be/CR/M)

FIGUERAL, HORT DES Situat al terme de Campos, confrontava amb les possessions des Figueral i Calicant. Documentat el 1625, pertanyia a l'honor Nicolau Fullana, escrivà reial de la vila de Campos. De deu quarterades, tenia cases, sínia i safareig. Estava dedicat a conreus de cereals i hortalisses. (DF)

→ Es Figueral (Campos)

→ Església des Figueral — can Farineta (Marratxí)

→ Estació del tren a can Farineta (Marratxí)

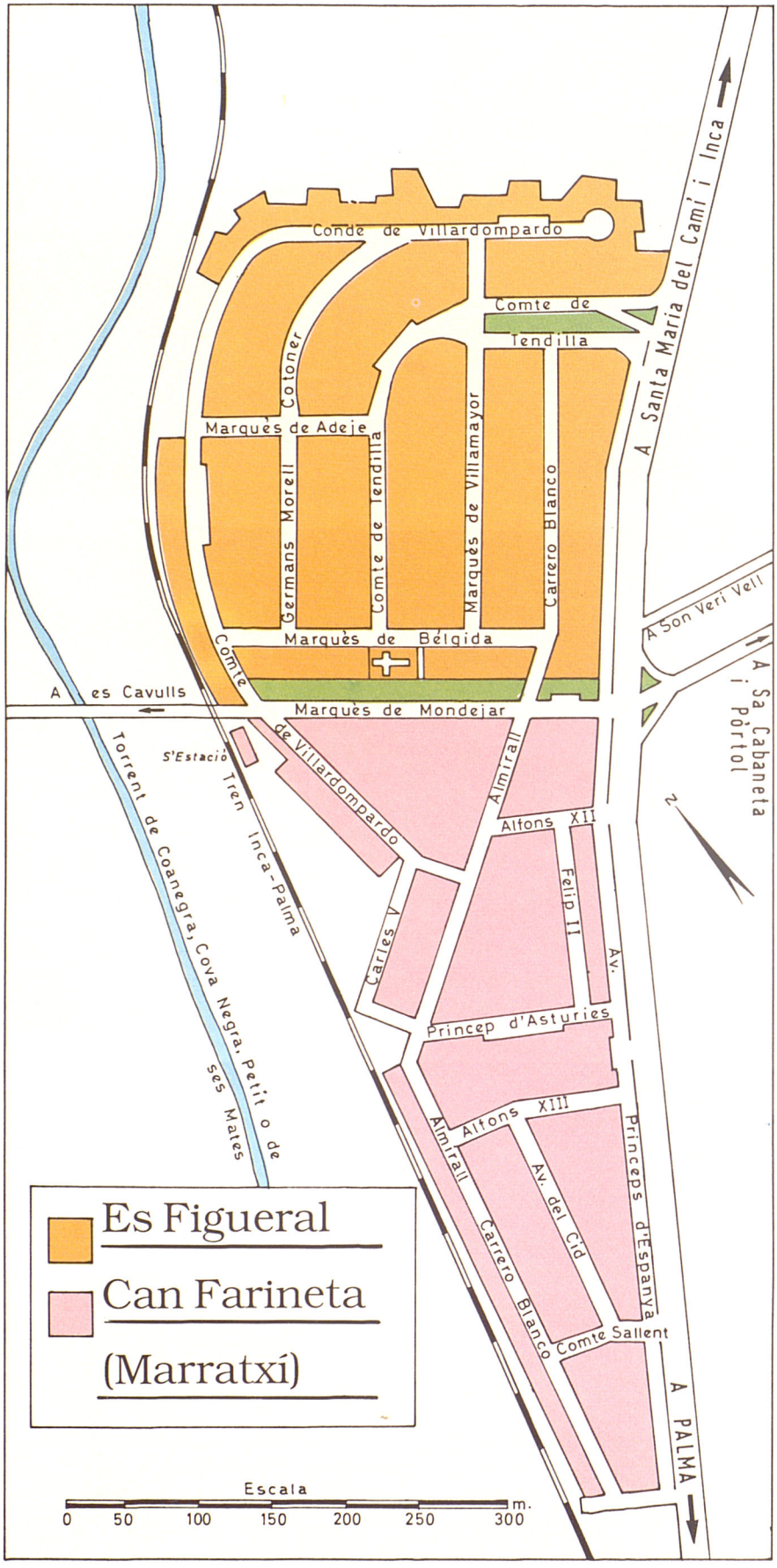

FIGUERALÀS, MOLÍ DES Molí de vent fariner del terme de Maria de la Salut, confrontat amb la possessió de Son Roig, de la qual era pertinença. Documentat el 1714, era del senyor Joan Fontirroig, ciutadà militar de Mallorca. Amb cases i terres, feia una renda anual de 28 lliures. (DF)

FIGUERAL D'EN MEL Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre s'Antigor d'en Vel·la, can Esteve, sa Pletassa i la partió amb Santanyí.(M)

FIGUERAL DE SON REAL Vegeu *Real, Son.*

FIGUERALERA Dona dedicada a recol·lectar i conservar les figues. A Mallorca, aquesta feina va esser important la segona meitat del s XIX i la primera del s XX i era considerada exclusivament femenina, encara que, a les terres familiars, els infants col·laboraven en la recol·lecció. La feina era de sol a sol i, en acabar la jornada diària, les dones estenien les figues damunt canyissos d'albons, caramutxa o de canyes, perquè s'assecassin al sol. Si feia un ruixat, els canyissos s'havien de desar ràpidament per evitar que es tudassin. Les figues destinades als porcs, els rul·lons, no s'estiraven; al cap de quatre o cinc dies ja eren seques i se'n feia un munt amb sal i sofre perquè es conservassin en bon estat. Les figues seques pròpiament dites eren les destinades al consum humà, sobretot les bordissot blanques que, una vegada seques, s'escaldaven i s'aplanaven. Per fer xerics o acops s'utilitzaven, normalment, les figues paretjals que s'estenien als canyissos i, en esser un poc seques, s'obrien per la corona deixant-les afegides per la part del capoll; després, es juntaven dues, aferrades una amb l'altra, i s'aplanaven perque fessin un sol cos. En esser seques, es passaven pel forn, per la qual cosa eren conegudes també com a figues forneres. Ja dins el mes d'octubre, escaldades, passades pel forn o simple-

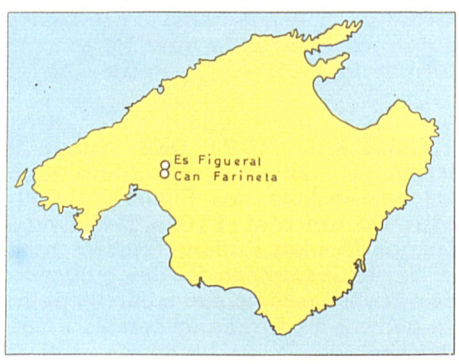

↑ Figueralera

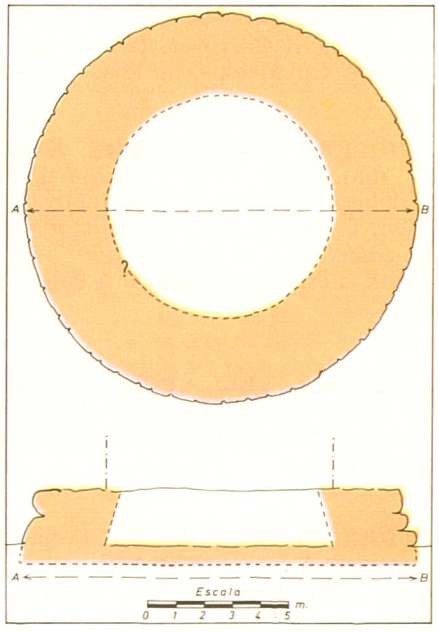

↑ Plànol del talaiot de sa Figuera Roja

ment assecades al sol, després d'aplanades, s'estojaven dins caixons formant sostres entre els quals es posava una fulla de figuera, llorer i llavors de fonoll i d'anís. En general, les figues que havien caigut a terra eren les destinades a fer rul·lons i les que es collien dels arbres servien per a fer sequers. La feina de figueralera era la més ben pagada de totes les que realitzaven les dones al camp. Entre el 1930 i el 1935, el salari mensual era de 10 a 12 duros, i, entre els anys 1940-1950, de 30 duros; s'usava que, a més a més, les figueraleres rebessin un davantal o unes faldetes com a obsequi al final de la llogada. La importància del cultiu de la figuera és ben reflectida pel cançoner popular. Les figues formaven part de la dieta diària de les famílies pageses i, amb els rul·lons, s'alimentaven els porcs que, a la fi del s XIX i principis del XX, abastien en gran mesura el mercat de Barcelona. Aquest cultiu va anar perdent, progressivament, importància a causa de la desaparició del quadre d'una economia familiar i un augment dels costs de la collita, la qual cosa el féu poc rendible. (BG)

FIGUERALET, ES Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre l'aljub de Son Amer, es Llombards, Son Piris i es Albellons. (M)

FIGUERAL NOU, ES Possessió del terme de Montuïri, situada entre Son Moià, Son Costa, sa Torre i la vila. (M)

FIGUERAL VELL, ES Possessió del terme de Campos, entre Son Biberó, Son Elegant, Son Calco i can Mates. ■ Propietat rústica del terme de Felanitx, entre Son Reus, cas Capellà, Son Estrany i el puig de ses Donardes. ■ Possessió del terme de Montuïri, entre la vila, Son Manresa, ses Maioles i Son Moià. ■ Al mateix terme, entre Son Palou, la caseta Vella, Son Manera i can Misseró. ■ Terrenys del terme de Santa Margalida, entre Son Serra de Marina, Son Serreta, Son Marí i Son Corb. (M)

FIGUERA MARTINENCA, CLOT DE SA Al terme de Llucmajor, situat entre Son Perdiuet, el camp de sa Batalla, can Güells i es Marroget, documentat el 1671. (M)

FIGUERA MOLINET, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre Son Figuera Vell, Son Figuera Bordoi, Son Violí i Son Mascaró. (M)

FIGUERA PARETJAL, CLOS DE LA Antic paratge del terme de Muro. El 1516, era de Francesc Ramis, en alou de l'abat de Sant Feliu de Guíxols. (M)

FIGUERA ROJA, SA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Bregat, les Tires Velles, Vertaient i es Guinyent. Hi ha un talaiot de planta circular en ruïnes. (M)

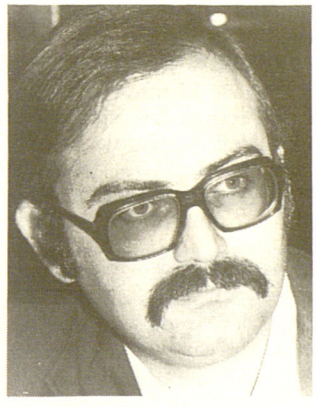

→ Antoni Figuera Salvà

FIGUERA SALVÀ, ANTONI (Palma 1947) Poeta. Llicenciat en filosofia per la Universitat Central de Barcelona (1969). Professor de literatura castellana a l'ensenyament mitjà. Ha publicat els poemaris *El tiempo y las palabras* (1977) i *Decir adiós es morir un poco* (1981), en els quals destaca la influència del cinema. Té inèdit *Ejercicios para la memoria*. Ha estat crític de cinema del diari *Última Hora* i, des del 1982, ha col·laborat amb articles sobre cinema i literatura a *Lluc*, *Latitud 29* i *Pissarra*. (GS)

FIGUERASSA, AVENC DE SA Cavitat situada entre sa Rompuda i les cases des Cocons, al terme de Fornalutx. Està catalogada com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FIGUERASSA, SA Terrenys del

terme de Mancor de la Vall, estesos entre la font Garrover, la font de na Bàrbara, can Macip i can Ros. (M)

FIGUERA TOMÀS, PERE ANTONI (Llucmajor 1772 - Palma 1847) Lexicòleg. Franciscà exclaustrat el 1835. És autor del *Diccionari mallorquí-castellà y el primer que se ha donad a llum* (←), publicat a Palma el 1840.

FIGUERA VELL, SON Possessió del terme de Manacor, situada entre Son Manenta, Son Mascaró, Son Violí i Son Figuera. (M)

FIGUERA VERDAL, SA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre el Mal Pas, Fonolleta, Manresa i Xara. ■ Terrenys del terme de Montuïri, estesos entre Son Collell, Son Barceló, Son Monjo i na Rossinyola. (M)

FIGUERES, CAMP DE SES Al terme de Llucmajor, a la possessió de ses Teringades, situat entre Son Cortera Vell, sa Talaia i Son Peixet, documentat el 1465. ■ A Mancor de la Vall, documentat el 1361. (M)

FIGUERES, CLOT DE SES Al terme d'Escorca, ran del coll de na Polla, entre es Vergeret, ca Fra Puig, el pas des Marge i es Serrafell. (M)

FIGUERES, COMELLAR DE SES A l'illa de Cabrera, situat entre el penyal Blanc, el coll Roig i el monument als Francesos. (M)

FIGUERES, SES Terrenys de l'illa de Cabrera, estesos entre el canal Llarg, el penyal Blanc, el codolar de l'Imperial i es Estells. (M)

FIGUERES BAIXES, SES Terrenys del terme de Palma, estesos entre Son Molines, Son Ferrando, l'hort del Carme i Son Falcó. (M)

FIGUERES BLANQUES, SES Terrenys del terme de Sant Joan, estesos entre la vila, el mitjà Pla, can Picarola, Son Manrè i Son Santos. (M)

FIGUERES DE MORO, COVA DE SES Cavitat situada al sud-est del puig de n'Escuder, al terme de Selva.

↑ Camp de ses Figueres (Llucmajor)

Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FIGUERETA, BALMA DE SA Cavitat situada entre can Olesa i can Ladària, al terme de Manacor. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FIGUERETA, CALA Al terme de Santanyí, situada entre es Bancassos i el caló des Màrmols. (M)

FIGUERETES, LES Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre punta Bèquer i el torrent del Miracle. ■ Al mateix terme, entre els Farallons del Cavall Bernat i la Capellassa. (M)

FIGUERETES, PLA DE SES Al terme de Lloseta, situat entre Son Cocó, la font des Trenc, s'Estorell i es Filicomís. (M)

FIGUEROLA, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Serra Vell, ses Veles d'en Company, Son Noguera i Son Reus de Dalt. (M)

FIGUEROLA, SON Possessió del terme d'Inca, situada entre Son Vic, Son Campaner, Son Garret i can Guineu. ■ Terrenys del terme de Llubí, entre la partió amb sa Pobla, la partió amb Muro, Son Sastre i cas Menescalet. (M)

FIGUEROLA FIOL, JOAN –BARROTES– (Inca 1946) Pintor. De formació autodidàctica, ha exposat a Palma i a Inca (1985-90). Inicialment, es dedicà als paisatges tot seguint el corrent expressionista. Des del 1987, la seva obra s'inclou dins el camp de l'abstracció.

FIGUEROLES, PLANA DE SES Al terme de Selva, situada entre el clot

↓ Joan Figuerola Fiol, *Sense títol*

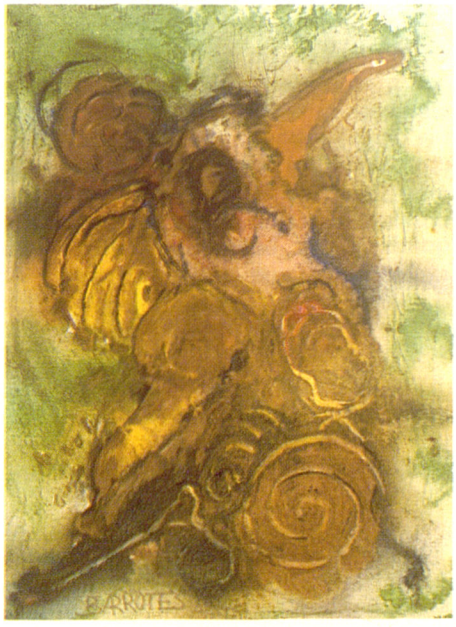

↑ Ses Figueroles (Selva)

d'en Gamundí, el Salt de la Bella Dona, el gorg des Ferrerets i el portell des Vent. (M)

FIGUEROLES, SES Possessió del terme de Selva, situada entre sa Coma d'en Barruga, es Castell de Binixiri i Alcanella. Documentada el 1732, pertanyia a Miquel Amer —Beneït—. Tenia cases i era dedicada a la ramaderia ovina. Amb sa Rota des Barracar i sa Rota des Bosc, estava valorada en 1.000 lliures. (DF/M)

FIGUES, AVENC DE SES Cavitat situada prop del cingle des Niu des Voltor, al terme d'Escorca. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FIGURA, CALÓ DE SA Accident de la costa del terme d'Alcúdia, situat entre ses Caletes i punta Sabater. (M)

FIGURA, COVA DE SA Cavitat de la costa del terme d'Escorca, situada entre el cingle de s'Espart i la penya de Dina. (M)

FIGURER Ofici lligat a la tradició nadalenca del naixement. La seva feina consisteix en el modelatge de figures que representen els personatges populars que intervenen en el ritu cristià del naixement de Jesús. Probablement les primeres mostres documentades de la tradició del pessebre són del s XV, procedents de l'àmbit del teatre religiós. El s XIX, es popularitzà l'anomenat betlem mallorquí, caracteritzat per l'ús de la vestimenta popular de l'Illa. Les figures sempre s'han elaborat amb fang, normalment amb deixalles del fang de gerrer, el fang de llemugues. Després es couen al foc damunt flames, es retoquen i es pinten.

Durant les dècades del 60 i del 70 del s XX, aquesta fabricació artesana entrà en un procés de regressió provocat per la venda de figuretes de material plàstic de producció industrial. Actualment (1991) es tendeix a la seva recuperació. La tradició ha perdurat a través de la tasca de la família Aguiló Colom o amb la irrupció de nous artesans com Ricardo Gago. Els figurers que s'hi dedicaven de forma continuada en feren un mode de vida, ja que, a més de la producció de les figures del Betlem, n'elaboraven d'altres que després es venien a les festes dels pobles. A Palma, l'obra d'aquests artesans es comercialitzava a la coneguda fira de sant Tomàs, a la plaça Major. Entre els més destacats figurers del s XIX cal destacar la família de *Josep Fernández Segura* (←). Aquesta imatgeria popular ha tengut especial importància pel testimoni que proporciona sobre aspectes de la vida quotidiana, ja que els figurers s'inspiraven en el context cultural en el qual treballaven. A partir dels distints tipus de figures que han perdurat, s'han pogut conèixer detalls del vestuari, activitats bàsiques de producció, sistemes de transport i costums alimentaris. (AR)

FIL, VINYA D'EN Al terme de Bunyola, situada entre es Cocons, Caubet Nou, Son Moranta i s'Estaló. (M)

→ Figurer

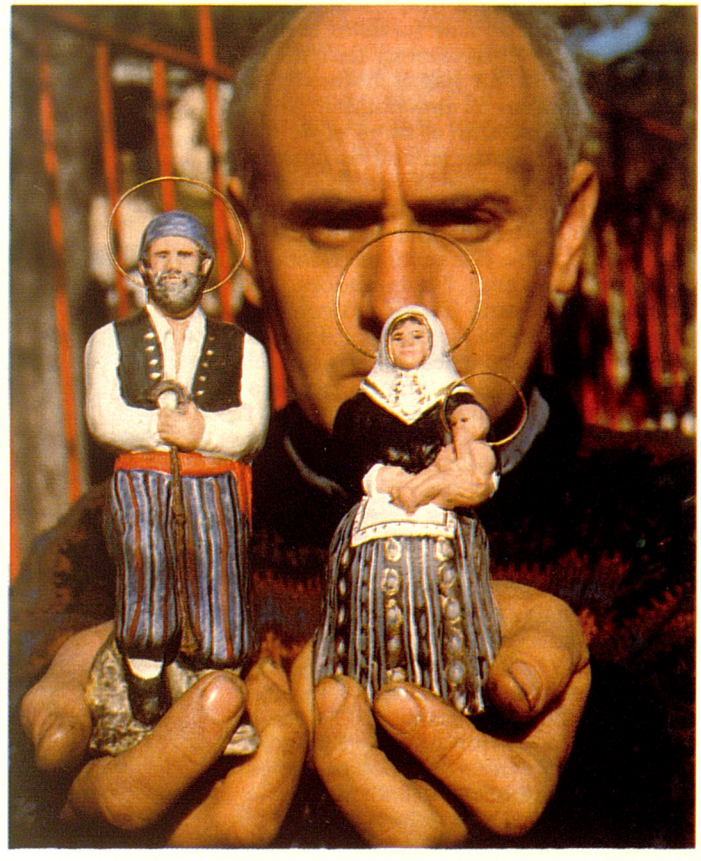

← Filadora

FILADORA Dona que es dedicava a filar. La feina de filar ha estat considerada com exclusivament femenina, malgrat que hi ha hagut homes que l'han practicada. El procediment més simple per a obtenir el fil és el de fer rodar les fibres entre el call de la mà i la galta i la cuixa, com fan encara certs pobles primitius. A Europa, en general, l'utillatge tradicional emprat per fer aquesta feina era senzill i constava de filosa, fus, aspi i debanadora. La tècnica de filar amb fus i filosa constava de tres operacions: estirar les fibres de la filassa, torçar-les mitjançant el fus i recollir el fil obtengut. Després amb l'aspi es convertia en troques i aquestes en cabdells, mitjançant les debanadores. A Mallorca, les filadores no constituïren mai cap col·legi ni confraria. El seu treball es desenvolupava dins l'àmbit domèstic i es compaginava amb les feines casolanes. Cap a la fi del s XIV, es va reglamentar el costum de filar al carrer i es disposà que les dones treballassin de cara a la paret, per tal de no ferir els vianants. Les filadores constituïren un sector nombrós dins de la manufactura tèxtil. El 1686, el Col·legi dels Honorables Teixidors de Lli registrava més de 3.000 persones dedicades exclusivament al filat de la llana i del lli. A partir del s XVIII, la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País va emprendre una sèrie d'accions per fomentar l'ús del torn, tècnica que permetia obtenir un major nombre de fusades. Així, creà tres premis per a filadores que aprenguessin a manejar-lo (1785 i 1797). En destinà un altre per al qui ensenyàs a filar a torn un mínim de dotze al·lotes (1800-02 i 1807). El 1786, donà suport a l'Escola de Filats a Torn, que depenia de la Casa de Misericòrdia i, el 1801, recolzà Jaume Cànoves, rector de Petra, creador d'una escola de filar, on aprenien més de quinze al·lotes amb un torn dissenyat per ell. A la fi del s XIX, amb la mecanització de la indústria tèxtil, la feina de la filadora tradicional va desaparèixer progressivament. Així, està documentat que, des de començaments del s XX, alguns importants centres manufacturers de Mallorca, com Sóller, importaren fil de la Península. (MB)

FILADORA, LA Establiment dedicat a la venda de teixits i a sastreria, instal·lat als antics magatzems de Can Alzamora, al carrer de Sant Miquel, de Palma. Fou creat el 1924 per Josep Puigcernau Viladot, que el regentà fins al 1945, quan fou traspassat a la societat formada per Francesc Busquets Ripoll i Santiago Soler Bauçà. Fou un dels primers establiments dedicats a la comercialització de roba feta i un dels de més renom de Mallorca. El 1991, és un dels més antics de Palma i subministra indumentària a l'exèrcit i roba de feina a nombrosos comerços, indústries i entitats oficials. Des del 1971, és regit per Miquel i Andreu Busquets Gallardo i Camil Soler Bisellach.

FILATER Dit d'aquell que es dedica a fer *filats* (→). Per extensió, també es diu del *xarxer* (→).

↓ La Filadora (Palma)

FILATS Conjunt de fils o cordells gruixats entrellaçats que formen una malla més o menys ampla i que serveix per a caçar animals de ploma. Els dos tipus bàsics que existeixen són els de caça a vol i els de caça en terra. Els filats per a caçar a vol o filats de coll, mètode propi i pràcticament exclusiu de Balears, són els que tradicionalment s'han emprat per capturar els tords. La seva malla sol esser triangular. La tela fa uns 4 m d'amplada per 5 d'altària. S'estén entre dues canyes, sostengudes a braó, davant el coll de la muntanya per on s'espera que passi l'estol. El coll de caça està situat en punts de pas entre els olivars, on els tords mengen, i en els alzinars o masses forestals, on dormen. Hi ha colls d'alba i de capvespre, segons l'hora de caça preferent, i alguns de gran dia. Aquest mètode resulta polèmic perquè la directiva 709 de la Comunitat Econòmica Europea —CEE— prohibeix la caça amb xarxes, mètode que considera massiu i no selectiu. Els caçadors defensen que la caça a coll no té aquestes característiques. Està prohibida la seva pràctica comercial i s'ha restringit la seva utilització, que abans s'estenia des de l'octubre fins al març i ara queda limitada entre octubre i gener. Els colls de caçar tords tenen una gran importància toponímica i pràcticament tots són coneguts amb un nom propi. El lloguer dels colls és encara un dels rèdits més importants per a moltes finques de muntanya. Els filats per caçar en terra poden esser de dues castes, de guaret o llaurat i d'abeurada. Els primers s'empren per capturar ocells petits. Consten de dues teles d'uns catorze pams d'amplada per vint d'alçada, que es tanquen estirant una cordellina de 25 a 50 m. Aquesta rep el nom des bou i és manejada pel caçador, que s'amaga en una barraca feta de brancam. Per caçar d'abeurada, devora una bevedora, un bassiot o una altre lloc on els ocells van a beure, es paren i es tapen de terra els filats, que duen incorporats unes barres. Arribat el moment, el caçador les acciona amb una cordellina de 3 a 5 m. Tant els filats d'abeurada com els de sementer, eren utilitzats sobretot per capturar caderneres, passerells, verderols i similars, però també hi havia llocs especialment habilitats per a la captura de tórtores i altres ocells. Pel seu caràcter massiu i no selectiu, és un mètode severament restringit i, en aplicació dels mecanismes d'excepció prevists a la directiva 709/CEE, sols es concedeixen comptades autoritzacions. (JM/MB)

← Filats

FIL DE BAIX, CAN Propietat rústica del terme de Capdepera, situada entre la torre de Canyamel, es Vidrier i s'Escola. (M)

FILELL, JOAN (s XIV - XV) Pintor. La seva obra, no identificada, està adscrita al gòtic italianitzant. Fins al 1415, segons la documentació notarial, treballà a Mallorca per a clients civils i religiosos. Durant els darrers anys de la seva vida degué tenir un taller propi. Probablement col·laborà amb el pintor Pere Marcol. (GLl)

FILELLA Rafal del terme de Felanitx, situat entre sa Clota, les cases Felies, sa Coma i Son Bennàsser. Deriva del rafal Filal·la, del període islàmic. El s XV, estava dividit en dues propietats. Antoni Adrover —des Call— les adquirí (1441 i 1453) dels Truiol. A principis del s XVI, era de Lleonard Arnau i confrontava amb Binifarda, rafal d'en Caselles, rafal des Clergue, camí de Marina, l'alqueria Roja i l'alqueria d'en Darder. El 1536, fou venut, parcialment, a Sebastià Bennàsser, part que fou denominada després Son Bennàsser. El 1578, la família Sunyer n'era una de les propietàries. El 1590, tenia cases, vinya, conreus de cereals i una guarda d'ovelles. Les dues parts principals estaven valorades (1578) en 2.500 i 2.100 lliures. El 1693, Joan Rosselló —de Filella— hi tenia una propietat amb cases, molí de sang, vinya, conreus de cereals i garriga i casa pairal a la vila de Felanitx, al carrer des Call. Dins el mateix terme, hi ha la propietat de **can Firella**, situada entre el puig de Sant Salvador, sa Bassa des Coll i Son Durí. És propietat (1991) de l'historiador Ramon Rosselló Vaquer. (DF/M)

FILHARMÒNICA PORRERENCA Vegeu *Banda Filharmònica Porrerenca.*

FILICOMÍS Vegeu *fideïcomís.*

FILIPISTA, CONSPIRACIÓ Organitzada per un important grup de nobles, mercaders i xuetes sota la direcció de *Joan Sureda i de Villalonga* (→). Tenia per objectiu expulsar de Mallorca el govern de l'arxiduc Carles d'Àustria, proclamat rei amb el nom de Carles III, i lliurar el regne de Mallorca al seu oponent Felip de Borbó, duc d'Anjou, rei d'Espanya amb el nom de *Felip V* (←). Les reunions es duien a terme a l'actual can Vivot, propietat de Sureda, i eren especialment conegudes pels veïns a causa del gran

← Biblioteca de can Vivot (Palma)

nombre de xuetes que hi assistien, per la qual cosa anomenaven la casa com 'la sinagoga'. Els conspiradors estaven en contacte amb filipistes d'Eivissa, Alacant i València, i comptaven amb la promesa d'ajut de l'Orde de Malta. Els plans, treballats almenys des del 1709, fracassaren perquè el virrei marquès de Rafal, que en principi hi estava d'acord, es retirà en el darrer moment. La conspiració fou descoberta el 1711 i el virrei féu detenir Sureda, que fou enviat presoner a Barcelona i condemnat a mort. No obstant, pogué alliberar-se i fugir a Menorca, des d'on continuà ajudant els borbònics. El 1717, fou recompensat amb el marquesat de Vivot. Tot sembla indicar que l'interès dels conspiradors filipistes per la causa borbònica estava directament relacionat amb els seus interessos comercials. Els austriacistes, en canvi, només eren uns pocs senyors jurisdiccionals que, en principi, comptaven només amb els pagesos de les seves baronies, i defensaven el règim dels Àustries perquè el consideraven més d'acord amb el seu status feudal que no els ideals francesos de la cort de Lluís XIV. (PeM)

FILLES DE MARIA Associació religiosa per a al·lotes fadrines. D'origen italià, s'implantà a Mallorca a partir del 1858. Tenia per objectiu fomentar la pietat religiosa tradicional, lligada al foment de la pietat mariana característica del romanticisme catòlic europeu i protegir la joventut femenina dels nous valors morals burgesos; i reforçar el paper de la dona com a transmissora dels valors tradicionals. La seva proliferació a Mallorca coincidí amb l'auge de l'espiritualitat mariana causat per la promulgació del dogma de la Immaculada Concepció (1854) i l'aparició de la Mare de Déu de Lourdes (1858). Entre el 1858 i el 1868, sorgiren almenys 33 associacions per tot Mallorca. Durant la Restauració (1875-1923), es refundaren moltes d'aquestes associacions i se'n crearen de noves, en part a causa de l'impuls que els donaren les missions populars. A finals del s XIX, n'hi havia a quasi totes les parròquies de Mallorca. Fou una de les associacions més divulgades durant la Restauració. Varen tenir una gran vitalitat fins als anys 30 del segle XX, quan la joventut catòlica femenina s'integrà dins l'Acció Catòlica Diocesana. Aquesta associació, una de les més antigues de Mallorca, va perviure fins als anys seixanta, quan pràcticament desaparegué a causa del concili Vaticà II, però oficialment no ha estat mai dissolta. (PF)

GRUPS DE FILLES DE MARIA A LA FI DEL S XIX

LLOC	ANY
Alaró	1876
Alcúdia	1879
Alqueria Blanca, s'	1884
Ariany	1878
Arracó, s'	1890
Artà	1872
Banyalbufar	
Biniali	1891
Biniamar	1886
Binissalem	
Búger	
Caimari	1884
Calvià	
Campanet	
Capdellà	1884
Capdepera	1874
Concepció, la (Palma)	1858
Costitx	1892
Deià	
Esporles	1880
Felanitx	1886
Fornalutx	
Galilea	1877
Gènova	1892
Horta, s'	
Hostalet d' en Canyelles	
Inca	1880
Lloret de Vistalegre	1880
Lloseta	1878
Llubí	
Llucmajor	1878
Manacor	1886
Marratxí	
Montuïri	1879
Muro	1880
Petra	1878
Pobla, sa	
Pollença	1873
Porreres	1886
Puigpunyent	1887
Real, la (Palma)	1892
Ses Salines	1875
Santa Eulàlia (Palma)	1859
Santa Margalida	1885
Sant Joan	1887
Sencelles	1873
Sineu	1874
Soledat, la (Palma)	
Son Carrió	1898
Son Servera	1881
Terreno, el (Palma)	
Valldemossa	1880
Vilafranca de Bonany	1884

Pere Fullana

↑ Mapa geològico-vitícola de Mallorca (1912) elaborat per l'enginyer agrònom Antoni Ballester

FIL·LOXERA *(Philloxera vastatrix)* Insecte hemípter, succionador i semialat. És una espècie que adopta dues formes, alada i àptera. Les fil·loxeres alades, en una primera generació, són totes femelles i, en una segona, són mascles i femelles. Es reprodueix per partenogènesi, la qual cosa permet la reproducció de l'espècie fins a l'infinit amb un sol ou. És molt nociu perquè parasita en massa els ceps, als quals succiona la saba fins que els mata. D'aquí ve el seu nom, que significa asseca-fulles. L'èxit de la fil·loxera com a plaga residí en la seva capacitat de reproducció, en què sols es podia conèixer pels seus efectes al segon any, i en la seva ràpida propagació. Originària de l'est dels Estats Units d'Amèrica, arribà a Europa entre el 1858 i el 1870. El primer focus europeu fou França, des d'on s'estengué a Espanya el 1878. Aquest mateix any, i com a conseqüència de la llei de defensa contra la fil·loxera, es creà una Comissió Provincial de Defensa contra la fil·loxera, que depenia de la Diputació de Balears. Estava encarregada de la vigilància estricta de les noves plantacions, perquè estava prohibida la introducció de peus i serments d'altres indrets. També havia de vigilar tots els productes susceptibles de portar la fil·loxera. A més, aquesta comissió s'encarregava de cobrar als viticultors 1 pesseta per ha. Els doblers recol·lectats havien de servir per a

↓ Fort atac de la fil·loxera en cep americà

La fil·loxera

O ciutat trista per mi!
com te veig me fas plorera
es mal de sa filoxera
sa vinya ha feta morí
y ha arribat a destrohí
molta gent felanitxera,
y si aquest mal persevera
dins poch temps per Missa di
haurem d'anar a cercá vi
d'un altra part forastera

Glosa publicada a *Ses Quebres del dia* (Palma, novembre 1895)

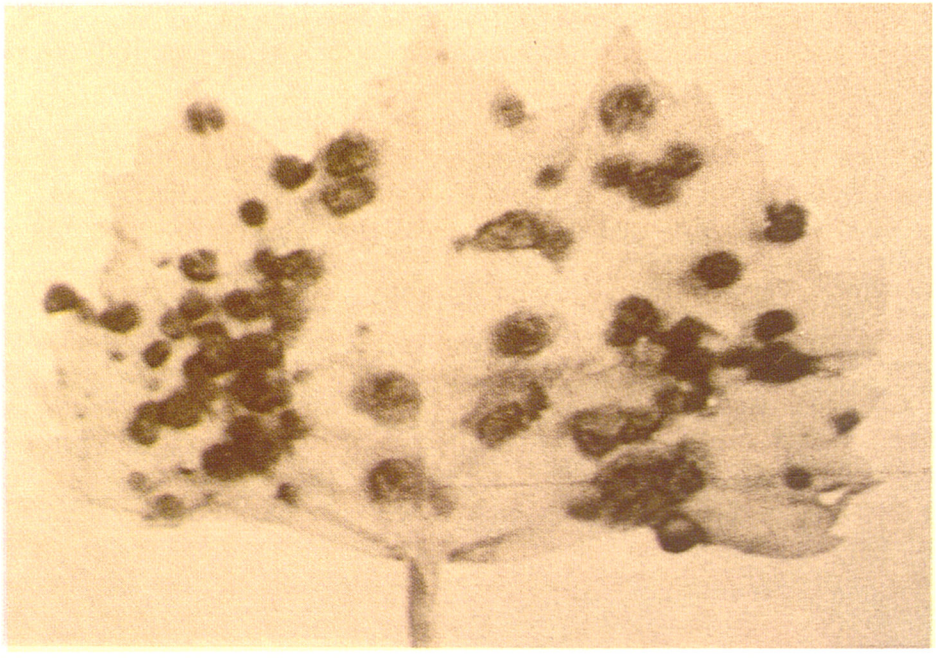

↑ Fulla de *Rupestris lot* amb agalles fil·loxèriques

crear un fons comú per ajudar les províncies fil·loxerades. Aquesta comissió fou ineficaç, sobretot perquè els viticultors es negaven a declarar els seus béns. El 1885, hi havia 24 municipis de les Balears endeutats amb la Comissió de Defensa i, el 1891, n'hi havia 31. A Mallorca, la fil·loxera fou descoberta a Llucmajor a la fi de maig del 1891. Segurament habitava l'Illa des d'abans i, ja el 1886, uns comerciants francesos afirmaven haver vist vinyes fil·loxerades al terme municipal de Petra. Després del seu descobriment, s'estengué a Llucmajor, Algaida, Porreres, Montuïri, Sant Joan i Petra. El 1892, es propagà a Felanitx, Manacor, Maria, Llubí, Santa Margalida, Campanet i Inca, i va arribar fins a Menorca. En total, va destruir les 30.000 hes de vinya que hi havia a Mallorca el 1891. L'Illa va haver d'importar vi del llevant espanyol. La crisi afectà sobretot els jornalers i els petits propietaris, molts dels quals hagueren d'emigrar en el període del 1891 al 1895. A més, els pagesos joves no tengueren doblers per eximir-se del servei militar. Així, sembla que municipis afectats per la

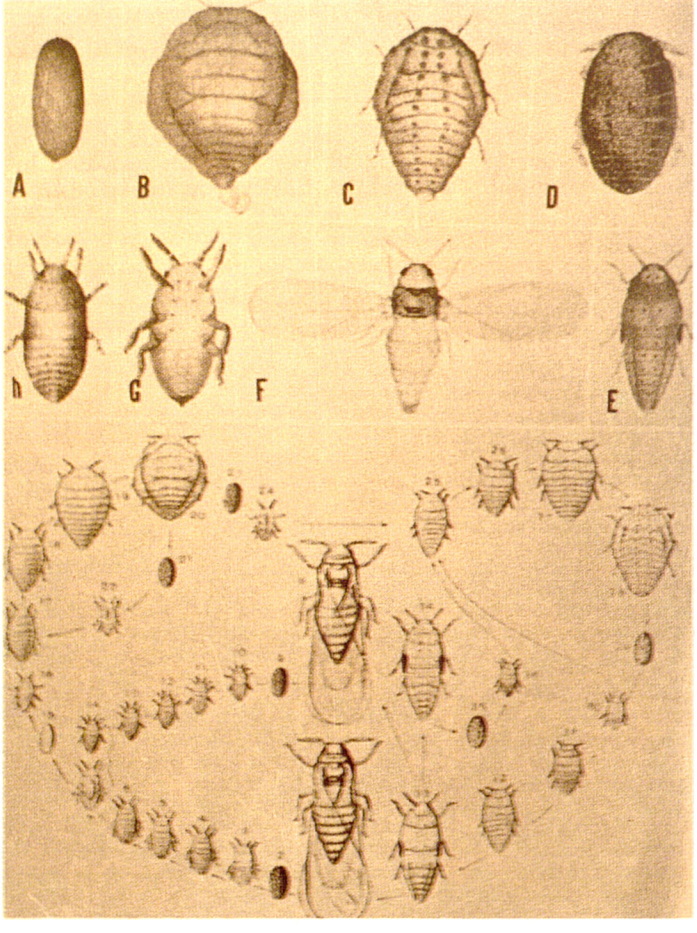

← Cicle biològic de la fil·loxera

↓ Fil·loxera, individu alat

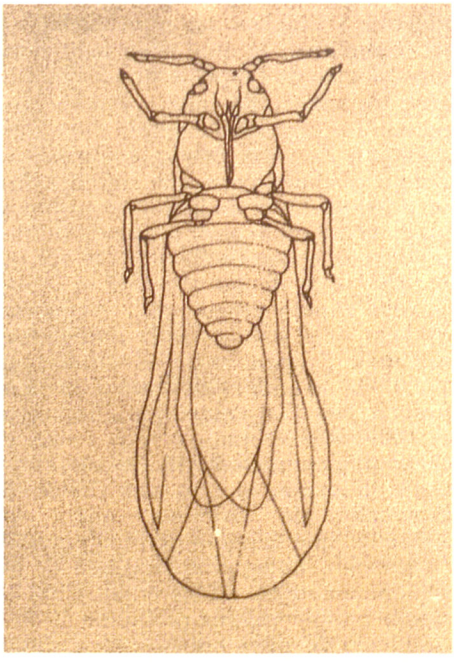

fil·loxera, com Felanitx, Manacor i Porreres, contribuïren en major proporció que la resta de Mallorca a les guerres de Cuba i de les Filipines. Les solucions que es proposaren contra la fil·loxera foren molt diverses i posen de manifest la preocupació que provocà l'insecte. La solució definitiva fou la replantació de la vinya amb peus americans i l'abandó de les antigues i malaltes plantacions. Aquesta replantació fou controlada per l'administració a través de la Comissió de Defensa, que el 1892 arrendà 5 quarterades de la possessió Torre de Puigdorfila per instal·lar el viver oficial de les Balears. El sector vitícola es va refer a començaments del s XX, amb peus americans i amb una certa modernització de la producció. Molts d'agricultors mallorquins, d'acord amb les recomancions de l'agrònom Pere Estelric Fuster, substituïren la vinya per conreus arboris com l'ametler, el garrover i la figuera, o sigui per cultius que també eren de caràcter comercial o colonial. El 1907, hi havia 2.843 hes de vinya a Mallorca, que anaren augmentant fins arribar al seu màxim cap al 1930, però no arribava ni a les 6.000 hes. Tradicionalment, s'ha culpat la fil·loxera i les posteriors mesures aranzelàries franceses, de posar fi a una època de prosperitat de l'economia mallorquina. Tanmateix, però, el sector vitícola hagués entrat en una crisi de sobreproducció pel caràcter especulatiu del conreu, l'ús de sistemes de producció antiquats i no competents i la primacia donada a la quantitat sobre la qualitat. La fil·loxera i les posteriors mesures aranzelàries proteccionistes franceses, només acceleraren aquesta crisi. (JB)

↑ Fills de Miquel Estela Societat Anònima (Palma)

FILLS DE MIQUEL ESTELA SOCIETAT ANÒMIMA Casa consignatària fundada a Palma (1969) per Miquel Estela Estela. És continuadora de les activitats marítimes de la família Estela, els membres de la qual han actuat com a consignataris des de finals del s XIX. Actua com a representant, al port de Palma, d'armadors de vaixells de càrrega i de passatge, i de diverses armades de països europeus. El 1991, es dirigida per Josep i Miquel Estela Salom. Té la seu a l'avinguda Antoni Maura, de Palma.

↓ Filosa

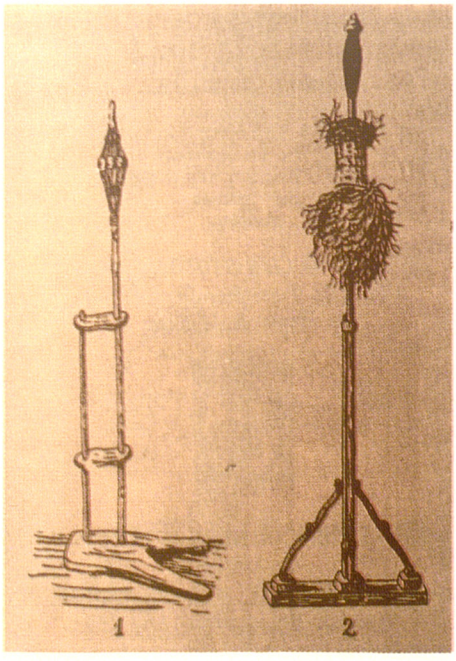

↓ Can Filòsof (Manacor)

FILOSA Bastó de canya que, en un extrem o prop d'ell, forma un eixamplament amb esquerdes o amb un entrunyellament de vimet, on es col·loca la filassa, dita també cerro, floca o moixell, de la fibra que es vol filar. Se subjecta al cap de la filosa mitjançant la carta, que és una trinxa de pell, un bocí de cartó o una tira de roba. Pot presentar varietat de formes, que no tenen cap relació amb la fibra que es vulgui filar. A Mallorca, generalment coincidia amb el tipus usat a tot el sud europeu, que es considera derivat del model egipcià i que consistia en una canya oberta en forma cònica amb una rotllana de contenció. La fabricació de filoses era una activitat masculina. Constituïen un present comú entre enamorats i festejadors de Mallorca, Menorca i altres contrades. (MB)

FILÒSOF, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Son Banús, cas Xorc, Son Cladera Vell i ses Comes. (M)

FINESTRA, SON Terrenys del terme d'Artà, estesos entre So na Sopa, Son Duc Vell, el puig des Tres Termes i Son Primer. (M)

↑ Escola de ses Finestres Verdes (Palma)

↑ Ses Finestres Verdes (Palma)

FINESTRES VERDES, SES Antic hort del terme de Palma. Ocupava l'àrea compresa entre els carrers de Joan Alcover, de Foners i de Pérez Galdós. El 1635 pertanyia a Cristòfol Cugullada i confrontava amb s'Estorina des Enagistes i el camí que anava de la Porta de Sant Antoni a la creu de Pedra Marbre. Tenia cases, sínia i safareig i estava dedicat a conreus de cereals, hortalisses, melons i carabasses. Les cases foren reformades a la fi del s XVII i la pintura dels nous finestrals determinà que passàs a denominar-se ses Finestres Verdes. Aquest nom està documentat ja el 1708, quan pertanyia al senyor Joan Antoni Guaita, ciutadà militar, i tenia com a confrontants el camí de Llucmajor i la creu de Pedra Marbre. Tenia aleshores una extensió de 8,5 quarterades i la casa pairal al carrer de la Portella, de Palma. El Pla Calvet (1910) en planificà la total urbanització dins l'expansió de l'Eixample de Palma. Però fins a l'etapa 1930-36, no començà a esdevenir una àrea urbana, formada per cases de planta baixa amb un jardí posterior. Per atendre les necessitats d'ensenyament s'hi situà el Grup Escolar Alexandre Rosselló, dit popularment escola de ses Finestres Verdes. A l'etapa 1960-70, fou completament urbanitzat amb edificis de pisos, fet que donà lloc a una tipologia híbrida. És una zona de classe mitjana (1991). El nom de ses Finestres Verdes, que identificà la zona entre el 1930-80, tendeix a desaparèixer, si bé ha estat recollit per diversos establiments. (Vegeu plànol a *Foners*). (DF)

FIOL, BARRACA D'EN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre la mola Nova, can Blanc, can Llarg i la font des Oms. (M)

FIOL, BASÍLICA DE SON Vegeu *Frares, cas.*

FIOL, CAN Propietat rústica del terme d'Artà, situada entre Sos Sanxos, el puig de Son Not, es Olors i Son Terrassa. ■ Terrenys del terme d'Estellencs, estesos entre can Pere Jordi, es Salt, es Putxet i es Collet. ■ Al terme de Felanitx, entre Son Amer, can Delme, can Ros i sa Coma. ■ Al terme de Mancor de la Vall, entre sa Figuerassa, can Macip, la penya Foradada i ses Veles. ■ Al terme de Porreres, entre l'hort de ses Ànimes, l'hort des Pont, l'hort de Son Font i ses Forques. (M)

FIOL., CLOT Terrenys del terme d'Artà, estesos entre Son Catiuet, es Claperot, es Mallol i sa Fita. És un topònim documentat el 1437. ■ Al terme de Son Servera, entre la vila, Son Vell, Son Comparet i el pont d'en Ros. (M)

FIOL, COMUNA DE CAN Al terme de Muro, entre la vila, Son Moro, es Muà i el torrent de Vinagrella. (M)

FIOL, CRISTÒFOL (Manacor s XVI - Palma 1626) Religiós dominicà. El 1585, professà al convent de Sant Domingo, de Palma. Tenia amplis coneixements de filosofia, teologia i astrologia. Fou predicador general del seu orde. És autor de *Tratado de la devoción de la Virgen María*, inèdit, i *Manual de las indulgencias del SSmo. Rosario* (1647).

FIOL, CRISTÒFOL (Palma s XVII - 1702) Prevere i escriptor. Es doctorà en Teologia a la Universitat de Gandia (1644) i fou ordenat de prevere (1645).

↓ Manual litúrgic de Cristòfol Fiol

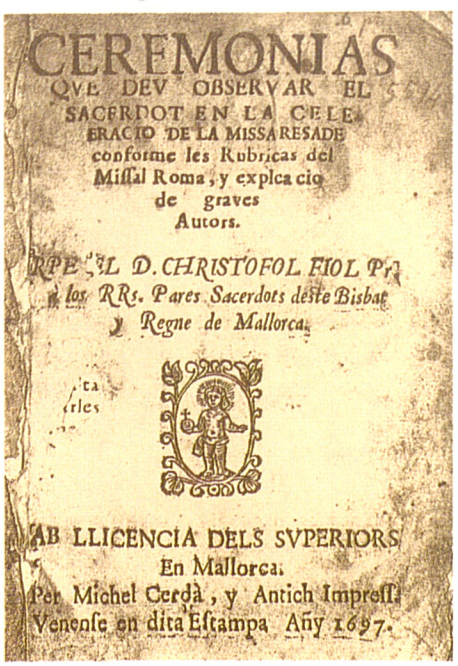
CEREMONIAS
QVE DEV OBSERVAR EL
SACERDOT EN LA CELE
BRACIO DE LA MISSA RESADE
conforme les Rubricas del
Missal Roma, y explicacio
de graves
Autors.
RPE. L D. CHRISTOFOL FIOL Pr
de los RRs. Pares Sacerdots deste Bisbat
y Regne de Mallorca.
AB LLICENCIA DELS SVPERIORS
En Mallorca:
Per Michel Cerdà, y Antich Impressi
Venense en dita Estampa Any 1697.

El 1646, fou nomenat rector de Campos. Va esser vicari general de la diòcesi de Mallorca (1689-98). Publicà *Ceremonias que deu observar el sacerdot en la celebració de la missa rezada conforme la rubricas del missal Romá y explicació de graves autors* (1684 i 1697), *Rituale Majoricense juxta rituale romanum* (1691) i *Breu pero vertadera esplicació de una questió necesaria para quietud de las conciencias de los habitadors de esta isla y Regne de Mallorca; y es si los drets, vectigals, y sisas de est Regne son justos y es deuen pagar y obligan en el for de la conciencia* (1691). Deixà manuscrit *Llibre de Memorias de cosas notables*, noticiari en llengua catalana relatiu al període 1643-1702. En aquest sovintegen les dades autobiogràfiques i les referències a la vila de Campos; tot i que predominen les notes de caràcter eclesiàstic, els temes tractats amb més extensió són els referents a la persecució de bandejats que tengué lloc el 1666 i als actes de fe del 1675 i del 1691; dóna, així mateix, molta informació meteorològica. (CS)

FIOL, DOMÈNEC (Palma ? - Vic, Catalunya s XV) Religiós mercedari. Comanador de Vic, definidor general del seu orde i visitador de tots els convents de Catalunya. Escriví *Vida del V P Presentado Fr Lorenzo Fiol*, inèdit.

FIOL, HORT D'EN Antic hort de Palma, situat en el camp de sa Lluna, davant la torre de sa Pólvora, a la parròquia de Sant Miquel. Documentat el

↓ Document i signatura del notari Pere Fiol

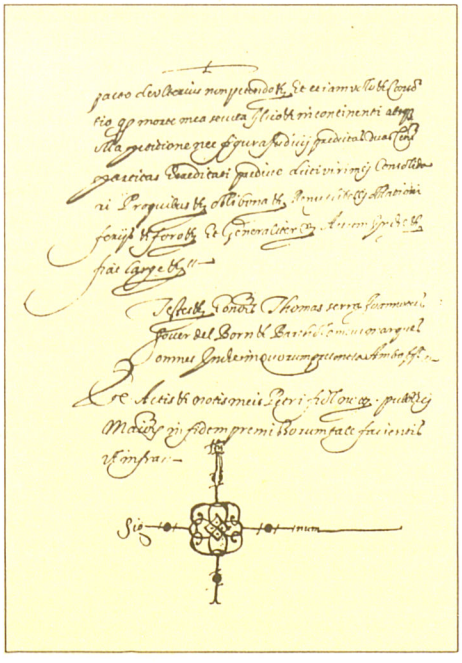

↑ Son Fiol (Llubí)

1605, pertanyia al trencador de pedra Miquel Fiol, de qui prengué nom. Tenia cases i estava dedicat al conreu de cereals i hortalisses. (DF)

FIOL, JOAN (Palma ? - 1652) Religiós observant. Escriví *Gramàtica llatina des Semperi traduida en mallorquí y seguid de una taula alfabética des verbs*, inèdita.

FIOL, MAGÍ (Palma s XVII - 1698) Músic i prevere. Fou mestre de música de capella, a Palma. Tenia un gran casal al carrer que anava de la claveguera des Call al convent de Sant Francesc, on impartia ensenyament de solfeig i d'instruments, com el violí, la cítara i la guitarra. Compongué algunes peces per al cant de capella. Deixà els seus papers de música a la Seu de Mallorca. (DF)

FIOL, PERE (Inca s XVI - 1633) Notari. Exercí de notari major d'Inca, on tenia la casa pairal i la notaria, al carrer de la Mostra. Deixà onze volums de protocols (1596-1633), fonamentals per a l'estudi d'Inca i la seva comarca. El seu germà **Francesc Fiol** (Inca s XVI - 1627), exercí també de notari i deixà set volums de protocols (1600-1626). (DF)

FIOL, RAMON (Palma s XVIII) Religiós mercedari. Escriví els sermons litúrgics *Cuaresma predicada en la iglesia parroquial de Inca* (1769), *Novenari de sermons de Sant Ramon Nonat, predicat en el convent de la Mercè el 1772* i *Novenari de Sant Serapi, predicat en l'església de Nostra Senyora de la Mercè*, inèdits.

FIOL, SEBASTIÀ (Palma ? - 1668) Religiós franciscà. Observant del convent de Sant Francesc d'Assís, de Palma, i definidor habitual dels franciscans a Mallorca, fou guardià del convent de Jesús Extramurs, de Palma. Escriví *Sermón en las honras que se hicieron en el Real convento de San Francisco de la ciudad de Mallorca en la muerte del grande monarca y rey de las Españas Felipe IV* (1666).

FIOL, SON Terrenys del terme d'Alaró i de Santa Maria del Camí, estesos entre Son Bergues (Alaró), la torre de can Moranta (Binissalem), Masnou (Consell) i Son Torrella (Santa Maria del Camí). Prenen el nom de l'antiga possessió homònima que formà part de la donació d'una cavalleria que féu Jaume I, el 1281, a Guillem de Puigdorfila, amb Bànyols, Masnou (Benihauir) i altres terres. El 1320, Pere Fiol d'Alaró apareix com a comprador d'una part de terra que confrontava amb terres de Guillem de Puigdorfila (Masnou) i amb un camí públic. El 1818, era propietat dels frares agustins, tenia 118 quarterades i estava estimada en 17.500 lliures mallorquines. El 1991, els seus terrenys són els de Son Perot Fiol i Son Antem, a poca distància de Mainou (Consell), Son Penaflor i Bànyols (Alaró) i Son Verdera,

↑ Son Perot Fiol (Consell)

cas Frares i s'Arboçar (Santa Maria del Camí). ■ Terrenys del terme de Capdepera, entre Benifela, s'Ullal, s'Horta i Son Guillem. ■ Possessió del terme de Consell, que confrontava amb Masnou, Son Canyelles, So Na Fiola i Son Ordines. Era denominada també s'Alqueria. Documentada el 1580, pertanyia a Bartomeu Fiol —Mavet—, de la família del qual prengué nom. Tenia cases, celler i molí de sang. Estava dedicada a garroverars, vinya, conreus de cereals, lleguminoses, lli i cànem. Hi havia una guarda de 150 ovelles. El s XVII, incloïa el rafal anomenat **Son Fiol des Pou**, confrontat amb el camí de Consell a Inca, Son Jac i Son Colom. Documentat el 1681, pertanyia a l'honor Bernat Fiol —des Pou—. Tenia cases i 6 quarterades de vinya i cereals. El 1991, el casal de la possessió, vora can Ribes, està integrat a la vila, al carrer de Muntanya. ■ Al terme d'Inca, confrontada amb Tirasset Vell, Son Prevere, Son Seriol i Son Catiu. Documentada el 1672, pertanyia al notari Pere Fiol, de la família del qual prengué nom. Dedicada al conreu de cereals i a la ramaderia ovina, tenia cases i molí de sang. En deriven (1991), **Son Fiol de Baix**, entre Son Arnau, Tirasset Vell, el pou Fondo i can Pere de sa Cova, i **Son Fiol de Dalt**, entre el pou Fondo, can Forners, Tirasset Vell i Son Fiol de Baix. ■ Al terme de Lloseta, al lloc d'Alcudieta. Sorgí el 1371, arran d'una venda de terres de Jaume Domingo —Alcudieta— a Esteve Fiol, de la família del qual prengué nom. ■ Al terme de Llubí, situada entre Son Llompart, son Perot Alomar, Son Suau de Baix i Son Fiolet. Documentada el 1579, pertanyia a l'honor Pere Fiol, de la família del qual prengué nom. Dedicada a vinya, conreus de cereals i lleguminoses, tenia cases, amb celler i molí de sang. El 1656, tenia 120 quarterades, 41 de les quals eren garrigues i 24 bosc d'alzina i de pins. Hi havia una guarda de 125 ovelles. Tenia la posada a la vila de Muro, al carrer de Son Rossinyol. ■ Antic rafal del terme de Palma, confrontat amb el torrent de Bàrbara, Son Malferit, Son Tareu, Son Molines i el camí de s'Aranjassa i Llucmajor. Documentat el 1605, pertanyia al blanquer Antoni Fiol, del qual prengué nom. El 1610, fou adquirit pel mercader genovès Jaume Francesc Pavesi per 1.100 lliures. Dedicat a producció de magranes, figues i fruita de taula, tenia cases i 8 quarterades d'hort de reguiu. El s XVII, tenia una producció mitjana anual de 160 quarteres de lli, 25 d'ordi i 25 de xeixa. Feia una renda anual de 20 lliures i 10 quarteres de llavor de lli. ■ Al mateix terme, situat entre els camins d'Inca i de Sineu. Documentat el 1679, pertanyia al mercader Miquel Fiol, de qui agafà el nom. Tenia cases i estava dedicat al conreu de cereals i lleguminoses. ■ Al mateix terme, confrontava amb el camí de la Murada que anava des de la porta del Camp a la porta de Sant Antoni. Documentat el 1658, era de l'honor Gabriel Fiol, mercader, de qui prengué nom. Amb sínia i safareig, tenia conreus d'hortalisses i un gran magraneral. Feia una renda anual de 113 lliures. ■ Possessió del terme de Selva, situada entre el Purgatori i el cementeri de Moscari. Derivà d'una divisió de l'antiga alqueria d'Auxella. El 1669, era de Pere Mateu —de Turixant—. Tenia cases, olivars, vinya i conreus de cereals. Estava valorada en 1.400 lliures. El 1709, fou adquirida pel senyor Antoni Bauçà. ■ Al mateix terme, entre Son Caimari i la Volta de cas Jurat. Documentada el 1679, era del mercader Miquel Fiol, que l'adquirí de la Cúria de la Porció Temporal. Tenia cases i tafona, i estava dedicada a oliverars i conreus de cereals ■ Al terme de Sineu, entre el puig de na Marcona, Son Nadal, Son Barrina i sa Barraqueta. (DF/M)

↓ Francesc Fiol Amengual, *Retrat d'estudi*

FIOL AMENGUAL, FRANCESC (Inca 1885 - 1967) Fotògraf i pintor. El 1914, obrí a Inca un estudi fotogràfic on realitzà fotografia artística. Com a pintor, fou deixeble de Llorenç Cerdà Bisbal i professor de dibuix a l'Escola d'Arts i Oficis, d'Inca (1932-36). Exposà a Inca i a Palma. Cultivà preferentment els temes de figura i paisatge dins el corrent del realisme luminista.

FIOL CANTALLOPS, SEBASTIÀ (Palma ? - 1752) Jurista i prevere. Fou doctor en ambdós drets per la Universitat Literària de Mallorca. Després d'haver exercit nombrosos anys l'advocacia, abraçà el sacerdoci i fou beneficiari de l'església parroquial de Sant Nicolau, de Palma. Publicà una sèrie d'al·legacions jurídiques, sense datar.

↑ Francesc Fiol Amengual, *Paisatge*

FIOL COLL, GABRIEL (Maria de la Salut 1905 - Palma 1981) Pintor. De formació autodidàctica, conreà el retrat i el paisatge dins el corrent figurativista realista. Exposà a diversos indrets de Mallorca i a Barcelona. Visqué durant cinc anys a Caracas, on pintà un mural per a l'església de Pagüita. Fou soci fundador del Cercle de Belles Arts de Palma.

FIOL COLOM, GUILLEM (Palma 1918) Prevere i músic compositor. Estudià al seminari Conciliar de Sant Pere, de Palma, on s'ordenà el 1940. Fou professor del seminari Diocesà de Mallorca (1955-65). El 1959, fundà, a Palma, Ràdio Popular, que dirigí fins al 1966. Aquest mateix any, fou nomenat vicari general de la Diòcesi de Mallorca (fins al 1976). El 1975, fou nomenat canonge de la Seu de Mallorca. Presidí la comissió Diocesana d'Orgues Històrics (1976). Com a músic compongué les peces per a orgue *Meditació* (1943), *Ofertoris (1983-85)*, *Plany* (1988) i *Fantasia a Sor Tomasseta* (1990), les hamortitzacions *Cirer Florit* (1984), *Vou-veri-vou* (1984), *Nadal a Suïssa* (1986) i *Himnes de Laudes i Vespres* (1985-90), els goigs *A la Mare de Déu de Lluc* (1982), *Al sirvent de Déu Sebastià Gili* (1989) i la peça per a banda de música *Marxa processional Valldemossa* (1983). (CM/GS)

FIOL COMPANY, MIQUEL (Sant Joan 1928) Polític i empresari. El 1977, fou un dels fundadors de la Unió Democràtica de les Illes Balears —UDIB—. Poc després, s'incorporà a la Unió del Centre Democràtic —UCD— i fou elegit regidor de Montuïri (1979-83). Quan UCD es desintegrà, s'incorporà al Partit Demòcrata Popular —PDP—. A les eleccions autonòmiques del 1983, fou elegit diputat per Mallorca en la llista de l'Aliança Popular en coalició amb el Partit Demòcrata Liberal i la Unió Liberal —AP—PDP—UL—. Des d'aquest any fins al 1987, ocupà el càrrec de conseller d'Acció Social del Consell Insular de Mallorca. Des d'aquest càrrec, va promoure la creació de clubs de la tercera edat arreu de tot Mallorca. El 1987, encapçalà la candidatura del Partit Demòcrata Popular al Parlament Balear en el districte de Mallorca. No fou elegit i, poc després, com la resta del seu grup, s'incorporà al Partit Popular —PP—.

FIOL ENSENYAT, CATALINA (Palma 1941) Pintora. Estudià dibuix i gravat a l'Escola d'Arts i Oficis, de Palma, i xilografia, litografia i calcografia a Itàlia. El 1978, realitzà la primera mostra individual a Palma. Ha exposat a diferents indrets de Mallorca i d'Itàlia. El 1983, obtengué el primer premi de gravat en el XL Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts. La seva obra s'adscriu al corrent del realisme tradicional.

FIOL I ESTADES DE MONTCAIRE, JOAQUIM (Palma 1728 - 1790) Jurista. Doctor en lleis, fou professor de la Universitat Literària de Mallorca i co-fundador i degà del Reial Col·legi d'Advocats de Palma (1783). Va publicar diverses obres de caràcter jurídic, escrites totes en castellà. És autor d'un noticiari, que comprèn dades relatives a la seva vida professional i do-

↓ *Dietari del Doctor Fiol*, edició de mossèn Antoni Pons (1933)

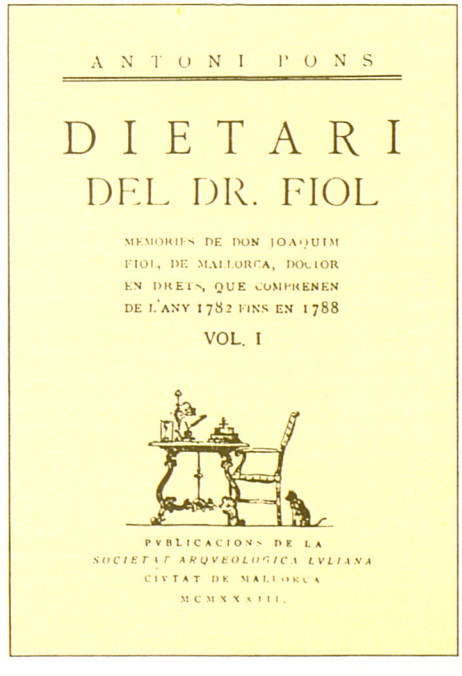

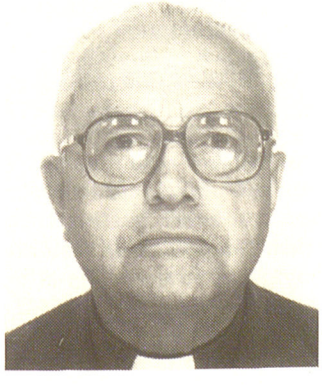

← Guillem Fiol Colom

→ Miguel Fiol Company

mèstica des del 1782 al 1788. Escrit en català, destaca per l'abundància d'anotacions d'interès etnogràfic i per les referències a les representacions teatrals que es feien a Palma durant aquest període. El 1933, fou publicat en dos volums per l'historiador Antoni Pons amb el títol de *Dietari del Dr. Fiol.* (CS)

FIOLET, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Mel, can Xet, can Meravell i can Granot. (M)

FIOLET, SON Possessió del terme de Llubí, situada entre can Togores, sa Torreta, cas Monjos i Son Suau. (M)

FIOLETA, NA Indret de la costa del terme d'Artà, situat entre n'Arrufada i la penya des Llamp. (M)

FIOL FORNARI, PERE –PERE DE MURO– (Muro 1668 - Palma 1720) Escriptor. Religiós caputxí, fou lector i guardià del convent del seu orde, extramurs de Palma. Escriví *Novenario al glorioso Patriarca San José* (1701). Deixà manuscrit un *Tratado de Gnomonia o arte de construir relojes solares*, i traduí al castellà l'obra llatina *Vida y milagros de San Félix Cantalicio*, de Zacarías Boverio (1712).

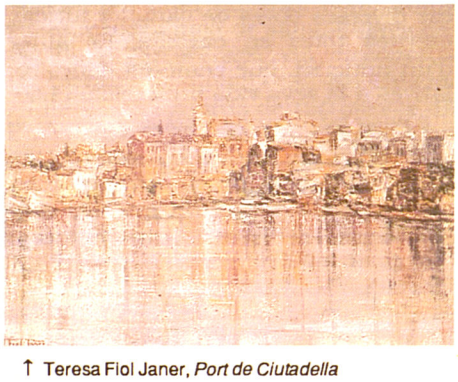

↑ Teresa Fiol Janer, *Port de Ciutadella*

FIOL JANER, TERESA (Inca 1924) Pintora. Estudià a l'Escola d'Arts i Oficis, de l'Ajuntament d'Inca, i a l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Artístics, de Palma. Des del 1946, ha realitzat nombroses exposicions a Mallorca i a la Península. La seva obra s'adscriu al corrent postimpressionista d'influència local.

FIOL JAUME, BERNAT (Porreres 1778 - Palma 1818) Metge frenòleg. Va estudiar a Barcelona, on fou deixeble d'Antoni Cibat, i es doctorà el 1806. Col·laborà en el setmanari català *El Europeo*. Va deixar inèdites diverses obres, com *Tratado de Anatomía, Tratado de Fisiología Pictórica* i *Memorias sobre la calentura amarilla que sufrió la ciudad de Barcelona en 1804.*

FIOL MANERA, JAUME ANTONI (Palma s XVII - Viena 1727) Notari. Durant la Guerra de Successió (1700-15), fou un actiu partidari de l'arxiduc Carles. Després de la victòria de Felip V, emigrà a Àustria. Tenia la casa i la notaria al carrer de Sant Miquel, de Palma. Deixà dotze volums de protocols, corresponents al període

SELECCIÓ DE FRAGMENTS DEL DIETARI DEL DR FIOL

1783

30 de juliol. A la tarde fent cap he asistit a el grau de Theologia que se ha conferit a Juan Sastre y Cervera Collegial; ey ha hagut exordi a la trona en octaves y el *quamquam* del Dr. Mulet es estat molt vulgar y a premudes; Propina 4 sous, advertint que antes el Mayol me havia dat los 6 sous de Sindich.

1784

20 d'agost. El fill del esculptor de la Pelleteria ha pintat la Capelleta o adornos a la Paret del carrer.

La Priora de Santa Magdalena envia una coca molt grosa plane ab teyades de cuxot y carbasat: dat 3 sous.

Se ha ences ya el fanalet de la capelleta del carrer.

22 d'agost. He tingut orquesta en Case de las sis a las 9 dels fills de Antoni ferrer Juanello, dos musichs Dragons y Rollani: han menjat casi tota la coca, congrets, bascuit, vi negre i blanch.

25 d'agost. He asistit fent cap a un grau de Theologia conferit al cathala Josep Moner: es flaquet: Tambe al que se ha conferit al cathala Isidro Olivaro.

27 d'agost. He despedit a Pera Joseph Criat despres de haver dinat per haver surtit a la nit y tingut broma.

1786

Primer d'octubre. Diumenge. He entregat a Margarita cuinera 4 sous ab los quals y les 7 L. que li vaitx bestreure als 25 febrer queden a cumpliment pagades totes les mesades. Mes a Vicensa 18 sous, a Isabet 18 sous, a Mateu a la nit 32 sous.

27 de desembre. Ha fet molt bona diada tot el dia y a la nit som anat a la Comedia: *Los zelos de San Josep.* Te moltes impropietats.

1787

20 d'agost. El carro de Son Fuster ha duit a Sant Bernat la criada de casa de ma mare, y les mies, esto es, Bet y Catarina, y a les allotes de la Bet. He donat a la Moraguetes per totes 6 sous y dins el paner 18 pomes, sobresada, llengonisa, vi blanch, 3 pans.

30 de desembre. Som anat a la Comedia *La Conquista de Mallorca:* se diu es composta de Miquel Bover, Agent fiscal: Es flaca.

1788

18 de març. A la tarde, en la processo de Dimarts Sant he tingut les Sres y allots de Serra de Cort, les Sres. de casa de Muntaner y Bartomeu Serra. He donat refresch de madritxos, canyellons, coques rosades y confits de melles. Marfega per la Sra, 25 sous.

Dietari del Dr Fiol *edició de mossèn Antoni Pons (1933)*

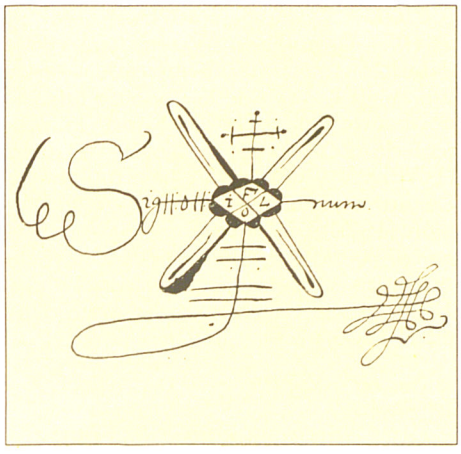

↑ Jaume Antoni Fiol Manera, signatura i rúbrica

1694-1715, de gran interès per al coneixement històric de l'època. (DF)

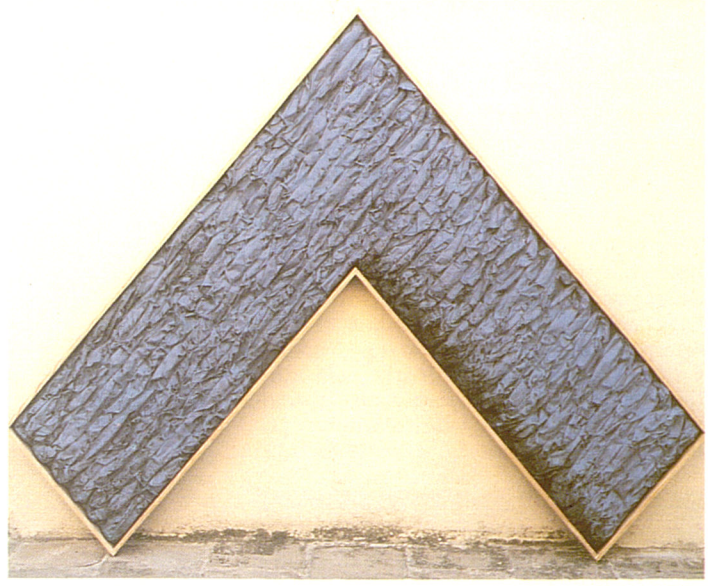

→ Lluís Fiol Mora, *Xictòria*

FIOL MORA, BARTOMEU (Palma 1933) Poeta i tècnic turístic. Llicenciat en ciències polítiques per la Universitat Central de Madrid (1955). El 1956, obrí, a Palma, la llibreria i galeria d'art Gralla, on exposaren pintors, com Jaume Mercant i Miquel Rivera

← Bartomeu Fiol Mora

Bagur. Ha publicat els poemaris *Calaloscans* (1966), *Camp Rodó* (1973), premi Ciutat de Palma 1969, *Contribució de bàrbars* (1980), *Capells de ferro a Son Cabaspre* (1983), *Calaportal de cavorques* (1985) i *Contribució de verges* (1990). La seva poesia, intellectual i conceptista, està influïda per la de Salvador Espriu i per la poesia anglosaxona. També ha publicat un llibre infantil, en vers, *De com Mestre Joan Cipa la va perdre* (1959), il·lustrat per Pau Fornés. Ha collaborat als diaris *Baleares*, *Diario de Mallorca* i *Última Hora*, amb el pseudònim de Descalç. Ha estat director general de la Companyia hotelera del Mediterrani i de Bass Horizon Hotels. Des del 1990, és president de l'Obra Cultural Balear. (GS)

FIOL MORA, LLUÍS (Palma, 1947) Pintor. Des del 1975, ha exposat en vuit ocasions a Palma i el 1989 ho féu a Barcelona. Té obra al Museu Espanyol d'Art Contemporani, de Madrid, i al Museu de Mallorca. Després de passar pel camp de l'abstracció i del superrealisme ha realitzat, a les darreres exposicions, muntatges que es poden incloure dins una tendència propera a l'art conceptual.

FIOL PUJOL, JOAQUIM (Palma 1831 - 1895) Polític, escriptor i advocat. Estudià dret a Barcelona i es doctorà a Madrid (1854). Afiliat al Partit Demòcrata, el 1855 va fundar i dirigir

↓ Joaquim Fiol Pujol

a Palma el setmanari *El Iris del Pueblo*. El 1857, fou un dels principals redactors d'*El Genio de la Libertad*. Participà en grans iniciatives empresarials, com la Societat de l'Enllumenat del Gas, de la qual fou secretari el 1859. El 1860, fou nomenat cònsol de Turquia a Palma i, el 1863, va esser un dels socis fundadors de l'Ateneu Balear. També fou membre de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Arran de la Revolució de Setembre del 1868, fou vice-president primer de la Junta Provisional Revolucionària de Govern de Balears i, poc després, va obtenir 3.842 vots a les eleccions per constituir la Junta Revolucionària de Govern de Balears, de la qual fou president (octubre del 1868). També presidí les juntes d'ensenyament de Palma i de Balears. Fou cònsol general d'Espanya a Egipte (novembre del 1868) i governador civil d'Almeria (1870-71), València (1871), Barcelona (1872-73) i Madrid (1873). Va viure directament l'obertura del canal de Suez (1869) i va narrar les seves experiències a Egipte en una sèrie d'articles titulats *Desde el Nilo*, publicats al diari *El Isleño*. Fou elegit diputat pel Partit Progressista Democràtic Radical a les eleccions a Corts d'abril del 1872, pel districte d'Inca, i a les d'agost del mateix any, pel districte de Palma. Aquest mateix any, fou un dels fundadors del Banc de Crèdit Balear. Durant la Restauració, va esser un dels fundadors de la societat anònima Ferrocarrils del Centre i Sud-Est de Mallorca (1876). També fundà i dirigí el diari *La Opinión* (1879-90) i fou un dels principals caps del Partit Demòcrata Possibilista. A les eleccions del 1879, obtengué 1.711 vots, però no aconseguí cap escó. Amb el suport del Partit Liberal, obtengué l'escó de dipu-

tat per Mallorca a les eleccions del 1881 i del 1886, amb 2.355 i 2.282 vots, respectivament. El 1889, es va passar al Partit Liberal. Fou nomenat governador civil de València (1890) i, poc després, secretari de l'ambaixada espanyola a Roma. Com a escriptor, traduí al castellà *La desposada de Abydos* (1854), de Byron; escriví *Poesías* (1868), amb traduccions de poetes romàntics francesos i poemes seus de caràcter ideològic i sentimental; i *Una preocupación mallorquina* (1879), on polemitzava amb Josep Tarongí Cortès entorn de la qüestió dels xuetes, que, segons ell, només se solucionaria a partir d'uns plantejaments polítics progressistes. (AM/JMV)

↑ Joan Fiol Ramonell, *Sense títol*

FIOL RAMONELL, JOAN (Consell 1922) Pintor i polític. Des del 1980, ha realitzat exposicions individuals a Palma i a altres indrets de l'Illa. La seva obra s'adscriu al postimpressionisme d'influència local. Com a polític, fou batle de Consell (1962-71) i diputat provincial (1967-71).

FIOL REINÉS, FRANCESC (Muro 1950) Boxador. Des del 1964, resideix a Morges (Suïssa). El 1967, debutà com a boxador amateur del Club Boxa Morges. Guanyà el campionat de Suïssa de semipesants i de pesants amateurs (1973) i el d'Espanya de professionals (1976), a Palma. Participà, en la categoria de semipesants, en els campionats d'Europa celebrats a Morges (1977) i a Ginebra (Suïssa, 1978). Es retirà el 1979.

FIOLS, FONT DE CAS Al terme de

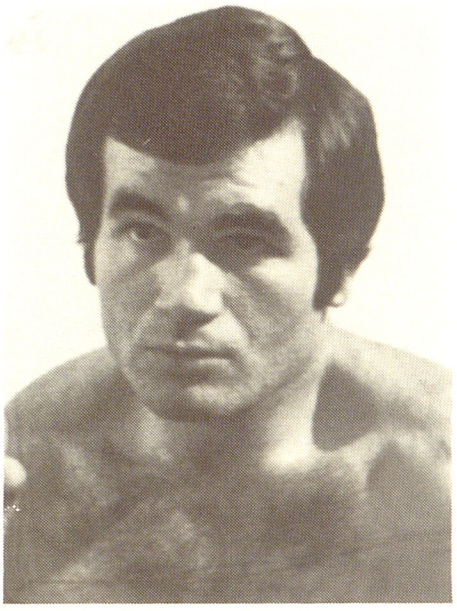

↑ Francesc Fiol Reinés

Sóller, situada entre el penyal Bernat, ses Cambres, es Pinarol de torre Picada i cas Americà. (M)

FIOL SASTRE, JOAQUIM (Palma s XVII - 1731) Jurista. Doctor en drets, fou consultor i jutge de béns confiscats pel Sant Ofici de la Inquisició. Al seu casal del carrer d'en Morei, de Palma, reuní una gran col·lecció de pintura religiosa i una de les biblioteques més extenses de Mallorca. De família originària d'Inca, hi tenia un gran casal, amb tafona i celler, al carrer de na Muntanera, i les terres dels Molins de ses Monges, sa Volta, es Campet i es Colomer i, a Selva, les de Son Bonafè. (DF)

FIOL TOMÀS, IGNASI (Palma 1619 - Catarubén, Veneçuela 1684) Jesuïta i missioner. A instància seva, fou erigit l'edifici de la Casa de Misericòrdia, de Palma (1677). Fundà la missió de l'Orinoco, a Nova Granada (1678) i fou assassinat pels indígenes. És autor de *Casos raros de la confesión* (1670), de *Razones para convencer al pecador...*, inèdit, i d'un llibre de profecies, en català, per als anys 1668-1720, prohibit i cremat per la Inquisició el 1706. És fill il·lustre de Palma.

→ Pere Fiol Tornilla

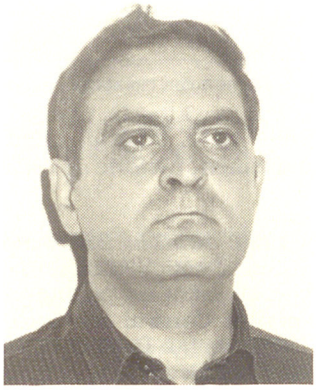

FIOL TORNILLA, PERE (Inca 1940) Historiador i prevere. Llicenciat en Història per la Universitat de les Illes Balears. És co-autor de l'*Oracional* (1980) i d'*Història de Mallorca* (1982) i autor d'*Història de l'Antic Convent de Sant Domingo d'Inca* (1982). En col·laboració, ha publicat *Biografia de San Juan María Vianney* (1986). Col·labora a les revistes *Algebelí*, *Dijous* i *Inca*. És membre de la comissió històrica per a la canonització de sor Clara Andreu. (CM)

↓ Antiga fotografia de la Casa de Misericòrdia, obra realitzada per iniciativa d'Ignasi Fiol Tomàs

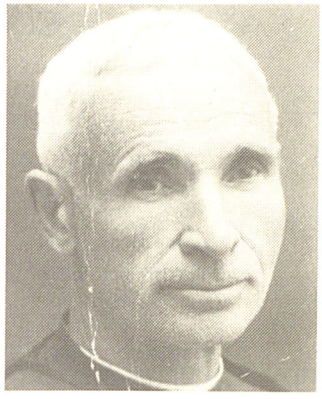

← Gabriel Fiol Vallès

FIOL VALLÈS, GABRIEL (Binissalem 1870 - 1960) Compositor i prevere. Féu els estudis (1884-96) al Seminari Conciliar de Sant Pere, de Palma, i s'ordenà de prevere el 1897. Fou director de la Congregació de Maria Immaculada i Sant Lluís Gonçaga (1897-1903). Fundà i dirigí la capella de Binissalem (1900-03). Compongué obres per a piano, música religiosa i popular, com *Himne a Mallorca*, *Salve*, *Senyera* i *Jo tenia un buscaret*. (CM)

↑ Mercat del Dijous Bo (Inca, 1953) (JRo)

FIRA Mercat extraordinari. Tradicionalment, reunió periòdica de productors, intermediaris (mercaders, negociants i marxants) i compradors finals, per dur a terme intercanvis de bestiar, productes del camp de caràcter no peridor, manufactures diverses de ferro, llauna i fang, teixits i altres béns, celebrada en lloc públic i en dies assenyalats que sovint són de festa a la localitat on es fa. La paraula, amb l'accepció exposada, es troba documentada a Ramon Llull. La fira es diferencia del mercat per la seva major importància en quantitat d'oferta i demanda; per un major volum de transaccions; per una freqüència habitualment anual; per gaudir d'un àmbit d'influència de caràcter insular o comarcal; i per prestar una atenció menor als productes agrícoles peridors (hortalisses, fruites fresques), reservats als mercats setmanals i diaris. A Mallorca, la funció originària de les fires consistí a coordinar i integrar els mercats de l'Illa, fomentar els intercanvis interiors, orientar i adequar l'oferta, potenciar la demanda, millorar la qualitat dels proveïments, promocionar els productes propis de cada zona i ampliar i generalitzar els graus d'informació d'oferents i demandants. La trascendència de les necessitats econòmiques a què responien explica que el seu origen fos en gran part espontani, per bé que s'atribueixen a Jaume II disposicions encaminades al seu foment. Des del principi, varen tenir la protecció de les autoritats municipals, que s'encarregaren de regular-ne la ubicació, mantenir-hi l'ordre i vigilar pesos, mesures, preus i qualitat de les mercaderies. Entre els s XIV i XVIII, l'exercici d'aquestes funcions va ser competència del mostassaf. Les fires varen ser el principal element

↓ Mercat de la Fira de Sineu

d'articulació de l'economia mallorquina des de finals del s XIII fins a mitjan s XIX. En aquesta etapa, els preus practicats a les fires constituïren una referència bàsica per a la determinació i l'actualització dels preus vigents a l'Illa. D'altra part, les fires s'usaren com a termini per a la renovació de contractes d'arrendament de terres, per a l'abonament dels serveis adquirits a crèdit al llarg de l'any per part de les explotacions agrícoles a fusters, selleters i ferrers, i també per al pagament de censals i el compliment d'altres obligacions. La Fira de Maig de Sineu marcava el començament del període en què missatges i jornalers del camp gaudien d'una hora de descans després de dinar per fer horeta o sesta. Fires majors varen ser la del Dijous Bo, d'Inca, la de Sant Miquel, de Llucmajor, la del Primer Diumenge de Maig, de Sineu, la del Tercer Diumenge de Maig, de Manacor, i d'altres. Moltes viles de certa importància disposaven de fires pròpies, per bé que en la majoria de casos aquestes eren de caràcter menor i d'abast local. En alguns llocs se celebraven diverses fires cada any, com ara Sineu (maig, agost i desembre) i Manacor (maig, sant Jaume i setembre). Encara que feien funcions de mercat general, cada una d'elles es caracteritzava per la presència d'algun aspecte singular, relacionat amb l'època de l'any en què se celebrava o amb l'especialització productiva de la localitat. Així, la de Sineu era, més que les altres, una fira de ramat porcí; la de Llucmajor, d'ovelles; la d'Inca, de bestiar de bous i olives; la de Sant Tomàs, de Palma, d'indiots, polles, galls i porcelles per a Nadal. El dia següent al de la fira se celebrava el firó o segona fira, en què es liquidava a preus rebaixats part d'allò que no s'havia venut el dia abans. A partir de mitjan s XIX, disminuí progressivament la seva transcendència. El creixement de la població, la seva progressiva concentració urbana, l'increment de l'activitat econòmica, la considerable ampliació dels intercanvis amb l'exterior i l'alça de les taxes de consum impulsaren gradualment l'extensió i difusió dels mercats diaris i, sobretot, el desenvolupament de les branques especialitzades en la producció estable de serveis comercials. També contribuí a reduir el seu paper el creixement del mercat setmanal dels dissabtes de Palma, afavorit pel factor portuari, l'increment del pes demogràfic de la ciutat, el progrés industrial, la concepció radial amb centre a Palma dels nous sistemes de transport públic, com ara el ferrocarril, i el refermament de Palma com a nucli bàsic de l'activitat econòmica de Mallorca. A partir del 1960, l'expansió del turisme, el progressiu desplaçament de l'agricultura a posicions cada vegada més marginals dins l'economia de l'Illa i el desenvolupament de les comunicacions reduïren considerablement la importància econòmica dels mercats tradicionals, inclòs el de Palma, i també de les fires. Aquestes, però, afavorint els aspectes festius i socials, assoliren de conservar la seva popularitat i de mantenir una gran capacitat de convocatòria, la qual cosa permeté la pervivència en el seu marc de l'antic mercat i la incorporació a aquest de productes nous, com ara arbres de jardí, plantes vives ornamentals, petita maquinària agrícola, i d'altres. En el transcurs del s XX, arreu del món, han anat guanyant importància fires de nova creació, de caràcter industrial i artístic. Es caracteritzen per la participació restringida d'exhibidors que representen una sola branca d'activitat o un segment especialitzat d'una branca. Les exposicions es fan generalment en espais construïts a posta. Sovint tenen el suport i l'impuls de les

↑ Fira de San Bernat de la Real (Palma) al principi del s XX

↓ Fira de Sineu

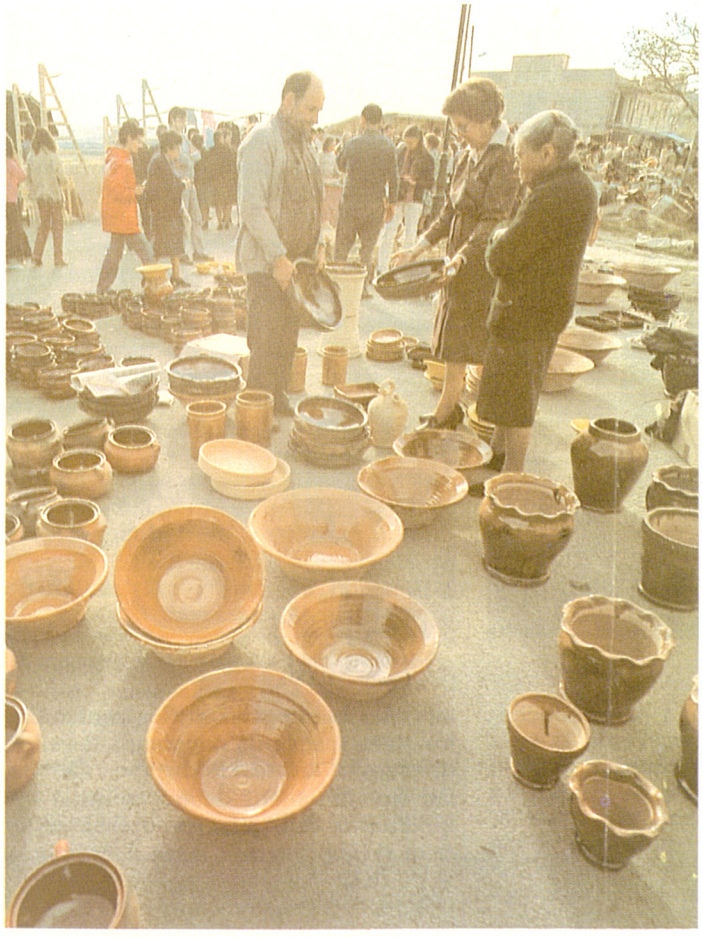

← Fira del Fang de Marratxí

autoritats públiques, atès el seu interès general i les economies externes que se'n deriven. A partir dels anys seixanta, s'organitzaren fires d'aquesta casta a Mallorca, per bé que amb freqüents interrupcions i resultats desiguals. L'abril del 1983, el Govern Balear creà la *Institució Firal de Balears —IFEBAL—* (→), com a instrument permanent i professionalitzat per a la promoció i organització de fires especialitzades. El 1991, les fires tradicionals han perdut el seu caràcter mercantil si bé encara conserven el seu caire festiu i popular. Tenen importància ramadera la del Dijous Bo, d'Inca, i la Fira de Maig, de Campos. La del Primer Diumenge de Maig, a Sineu, és una gran diada de festa. *No hi ha fira sense garbes* és un refrany propi de Mallorca que respon al fet que a l'Illa les primeres fires eren les del mes de maig. (MA)

↓ Cartell de la Fira del Fang de Marratxí (1986)

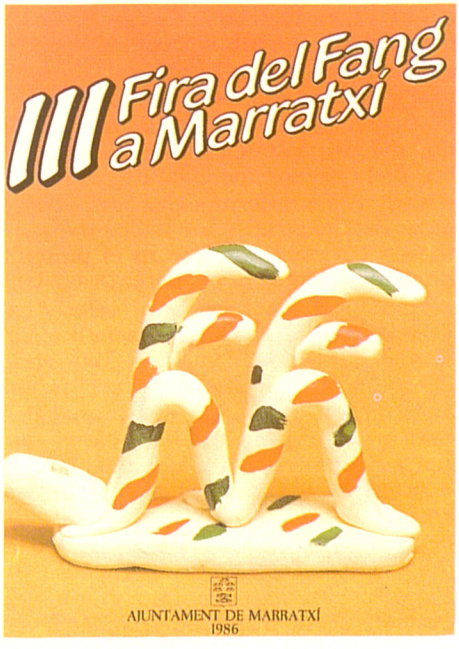

FIRA DEL FANG DE MARRATXÍ Mostra de ceràmica popular mallorquina. Creada i organitzada per l'Ajuntament de Marratxí (1984), hi col·laboren el Consell Insular de Mallorca, la conselleria de Comerç i Indústria del Govern Balear, la Institució Ferial de les Balears —IFEBAL— i la Caixa de Balears. Se celebra anualment el mes de març al complex ses Tres Germanes (Marratxí). Consta d'un apartat per a exposició i un altre per a venda. Hi participen artesans de tot Mallorca i, des del 1988, ha tengut la representació de Menorca, Eivissa i de diferents comunitats autònomes. És l'única fira monogràfica de ceràmica de Mallorca (1991).

↑ Obra de Nils Burwitz per a la Fira del Llibre (1990)

FIRA DEL LLIBRE Mostra anual celebrada a Palma des del 1983. Sorgida per iniciativa del Gremi de Llibreters de Mallorca, a partir de la segona edició fou coordinada per la Institució Ferial de Balears —IFEBAL—. Des del 1988, ha estat patrocinada pel Consell Insular de Mallorca. El recinte ferial s'ha emplaçat sempre al passeig del Born, llevat de la VIII edició en què es traslladà a l'estació del tren. Realitzades entre maig i juny, la seva durada ha oscil·lat entre els set i els deu dies. Hi prenen part distribuïdores, editorials i llibreries mallorquines (80%) i peninsulars, amb la finalitat d'oferir el més interessant de l'editat durant l'any, les novetats literàries i la producció que fa referència a les Illes Balears. Del 1983 al 1989, l'índex de participació d'expositors directes ha augmentat entre un 10 i un 15% anual. El 1990, hi prengueren part 56 expositors directes. En el seu marc s'organitzen, també, actes culturals, com conferències, col·loquis, presentacions de llibres i actuacions musicals. El seu caràcter popular l'ha convertida en la fira de més audiència entre les organitzades per IFEBAL. Han estat presidents del comitè organitzador Catalina Pujol Fondevila (1983), Pau Taura Puigserver (1984-85), Amada Salvà Verd (1986-88), i Francisca Iglesias Celdrón (1989-90).

↑ Catàleg de la Fira Oficial de Mostres, Artesania i Turisme

↑ Firmes

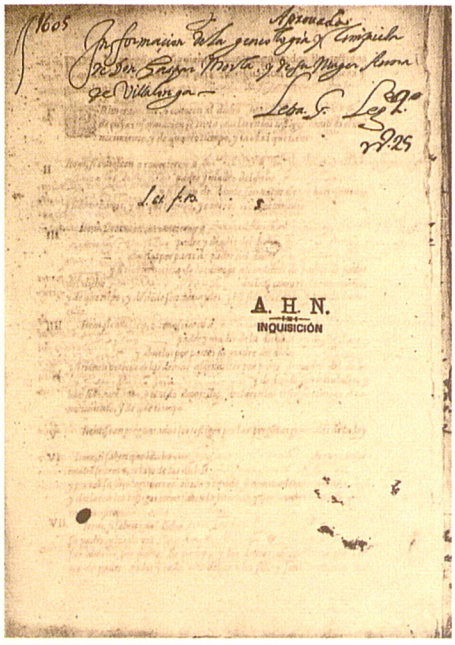

↑ Manuscrit del s XVI que conté la genealogia del fiscal Gaspar Lluís Morlà

FIRA OFICIAL DE MOSTRES, ARTESANIA I TURISME –FOMAT– Exposició industrial i artesanal que se celebrà anualment a Palma cap al mes de juny (1962-74). Els primers anys, fou organitzada per l'Ajuntament de Palma i formà part de les Festes de Primavera. Des de la IX edició (1970), l'organització anà a càrrec d'un consorci integrat per l'Ajuntament, la Diputació Provincial, la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca i la Delegació Provincial de Sindicats, i fou subvencionada per la Comissaria de Fires i Exposicions del Ministeri de Comerç, fet que li donà un nou impuls. Es realitzava a sa Feixina, amb una durada d'uns quinze dies. S'hi venien tota casta de productes de la Península i de Mallorca, proporcionats per l'Obra Sindical d'Artesania i per l'Empresa Nacional d'Artesania. Va desaparèixer el 1975, per la forta competència que suposà l'aparició de fires especialitzades. En foren presidents Joan Frau Tomàs (1962-69) i Tomàs Darder Hevia (1970-74).

FIRELLA Vegeu *filella*.

FIRMES Publicació editada a Palma els anys 1937 i 1938, com a òrgan de les organitzacions juvenils de la Falange Espanyola Tradicionalista i de les JONS de Balears. Era continuadora d'*El Vanguardista*. A més d'informació sobre les joventuts i altres organitzacions de Falange, incloïa articles de propaganda política i d'exaltació del nacional-sindicalisme i de la concepció imperial d'Espanya. Tenia la seva redacció a la Casa Primo de Rivera, l'antiga Casa del Poble de Palma. Es redactava íntegrament en castellà. L'agost del 1938, va treure una edició especial per al campament que les organitzacions juvenils de Falange havien instal·lat a Magalluf (Calvià).

FISCAL DEL SANT OFICI Funcionari inquisitorial encarregat de promoure la investigació i comprovació dels delictes sota jurisdicció inquisitorial i la imposició de les penes. Les funcions que tenia encomanades eren diverses i afectaven diverses facetes del funcionament de tot tribunal inquisitorial. A l'àmbit processal, tenia cura de les diverses fases d'instrucció del procés. Així, s'encarregava de promoure l'acció penal, amb la recollida de proves contra el sospitós, de sol·licitar de l'inquisidor el seu empresonament, de dur endavant les testificacions, de presentar l'acusació i d'esser present a les sessions de tortura. Quant a les tasques burocràtiques, tenia encomenades la tramesa a la Suprema d'una relació anual de les causes jutjades, la redacció mensual, des del 1632, de la relació de causes pendents d'esser sentenciades, l'ordenació i conservació de l'arxiu del tribunal i, per tant, la custòdia dels processos de fe sentenciats, i el manteniment al dia del seu catàleg alfabètic. A més, era de la seva responsabilitat elaborar o dirigir les informacions genealògiques dels aspirants a càrrecs inquisitorials i comprovar que ni el pretendent ni cap dels seus parents havien estat condemnats pel Sant Ofici. Així mateix, tenia l'obligació d'assistir a les juntes d'hisenda i vigilar la correcta disposició de les decisions preses en aquelles reunions. En el tribunal del Sant Ofici de Mallorca, el càrrec va esser ocupat per naturals de l'Illa fins ben entrat el s XVII, però a partir del 1628, data de la mort del fiscal Gaspar Lluís Morlà, la fiscalia del tribunal estigué, gairebé sempre, en mans de funcionaris castellans, en un intent del Consell de la Suprema Inquisició de

↓ Instruccions de l'inquisidor general Tomás de Torquemada per als fiscals del Sant Ofici (s XV)

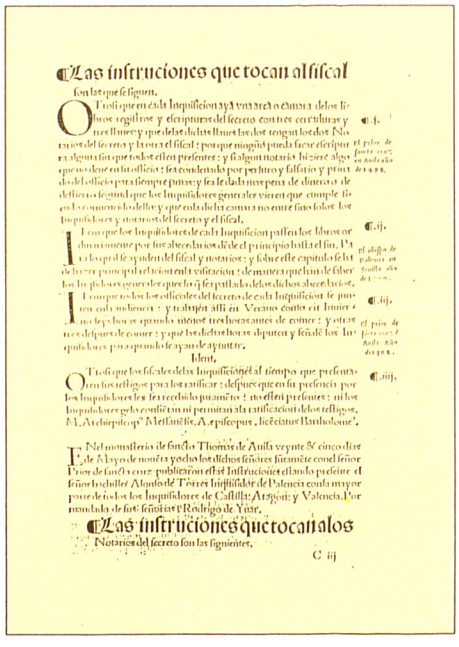
Las instrucciones que tocan al fiscal

Las instrucciones que tocan a los Notarios del secreto son las siguientes.

reforçar l'autoritat de l'inquisidor enfront del poder que exercien els funcionaris mallorquins. A partir de llavors, el fiscal era el que es feia càrrec del tribunal quan el que fins aleshores havia exercit d'inquisidor era destinat a un altre districte. El fiscal havia d'haver realitzat estudis de dret civil i canònic i, a partir del 1637, havia d'haver rebut ordes sagrats. A poc a poc, el càrrec s'equiparà al d'inquisidor, primer en qüestions de protocol i, finalment, a nivell salarial, i rebé el títol d'inquisidor fiscal. En els períodes d'absències o vacants, algun dels secretaris tenia encomanades les seves tasques. (MC)

→ Fita d'informació Alaró-Orient

FITA Llosa o pedra que limita termes municipals o propietats. De secció rectangular o triangular, té una altària de 60-80 cm i una amplària de 30-40 cm. Du gravat els noms dels municipis o possessions que separa. S'instal·la per mutu acord entre els ajuntaments afectats o els propietaris de les possessions que limiten. Té valor legal. A la pagesia també es diuen fites els vèrtexs geogràfics de l'Institut Geogràfic i Cadastral, que es troben al cim de les principals muntanyes. En són exemples la que separa Palma de Llucmajor, en terrenys de s'Aranjassa, i la de Son Balaguer, a la vall de Superna, a Esporles. (M)

← Fita de terme Palma-Llucmajor

FITA, AVENC DE SA Cavitat situada a la vessant sud-est del puig de Massanella, al terme d'Escorca. Consta de dos pous, el primer dels quals, a 6 m de fondària, presenta de vegades acumulació de neu. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FITA, CAN Propietat rústica del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Perllonga, can Relles, Son Gallard i Son Masset. (M)

FITA, COLL DE SA A la partió entre Escorca, Mancor de la Vall i Selva, entre el puig de n'Alí, el puig de sa Fita i el comellar de sa Jonqueta. (M)

FITA, PUIG DE SA A la partió dels termes d'Escorca, Mancor de la Vall i Selva. De 905 m d'altària, està situada entre els puig de n'Alí i el de ses Fontanelles. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramunta-

↑ Puig de sa Fita (Esporles)

na. ■ Al terme de Felanitx, de 223 m d'altària, entre es Collet, es Reialenc, can Pistola i Son Suau. Forma part del bloc més meridional de les serres de Llevant. (M)

FITA, SA Terrenys del terme d'Artà, estesos entre s'Alqueria Blanca, es Campet, el clot Fiol i es Mallol. ■ Propietat rústica del terme de Palma, situada entre cas Teixidor Vell, can Garriga, s'Olivaret i Son Nebot. (M)

FITA COLOMER, FIDEL (Arenys de Mar, Catalunya 1835 - Madrid 1918) Historiador. El 1850, ingressà a la Companyia de Jesús i estudià a Loiola (País Basc). Fou professor d'humanitats, gramàtica i de llengües orientals a Loiola i a Lleó. Després de residir a França i a Catalunya, s'instal·là a Madrid (1876), on fou director de l'Acadèmia de la Història (1911-18).

← Fidel Fita Colomer

Especialista en història eclesiàstica, epigrafia antiga i en col·leccions documentals, en realitzà nombrosos estudis. En relació a Mallorca, publicà (1883-1914), al *Boletín de la Real Academia de la Historia*, diferents articles referits a la història i a l'arqueologia de l'Illa, com *Privilegios de los hebreos mallorquines en el códice Pueyo, Los judios mallorquines y el Concilio de Viena, Renallo Gramático y la conquista de Mallorca por el Conde de Barcelona don Ramón Berenguer III, Nuevas inscripciones de Itálica y Manacor* i *La Cristiandad baleárica hasta fines del siglo VI.* (LIP)

FITA DEL RAM, SA Cim de 833 m d'altària. Fa partió dels termes d'Esporles i Puigpunyent. Està situat entre el pla de Sobremunt i l'ermita de Maristella. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FITA DE S'ALBUFERA, SA Al terme de Muro, entre s'Amarador, el prat de Son Serra, la font de Son Sant Joan i la síquia de s'Aigo Bona. Limitava les marjals comunals amb les terres de propietat privada. (M)

FITA DE SON CORMET, SA Petita elevació (38 m) del terme de Campos. Està situada entre les possessions de Son Gallina, Son Fam, Son Passarell i Son Senalla. (M)

FITA DES TORRENTS, SA Elevació de 606 m d'altària. Està situada entre es Castellàs, es penyal des Morro, es torrent des Gorgs i la coma d'en Vidal. Forma part de la serra des Pinotells, la qual està integrada dins la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FITERS, ES Possessió del terme de Muro, situada entre ses Punyaleres, Vinromà, la font de Son Morei i el pou d'en Drac. Documentada el 1300. El s XIV, el camí que va de les cases a la vila era conegut com a camí de Villalba. Ran d'ell hi ha dues coves artificials subterrànies de l'Edat del Bronze. (M)

FITES, PUIG DE SES Al terme de Capdepera, de 303 m d'altària, situat entre Cutrí, Son Terrassa, el puig de n'Agullonat, el coll de ses Buines, i la partió amb el terme d'Artà. Forma part de les serres de Llevant. ■ A la partió dels termes d'Artà, Sant Llorenç des Cardassar i Son Servera, de 360 m d'altària, situat entre el puig Gros, el puig des Corb, el coll d'Artà i el puig des Tresor. Forma part de les serres de Llevant. (M)

FITORA Publicació mensual, en castellà, editada a Palma (1975) per Francesc Forteza Marí. En sortiren quatre números que tractaven temes de pesca esportiva i d'esports nàutics. En fou director Jesús Cor Santaliestra.

↓ Fitora

FLABIOL Popularment dit **fabiol** o **fobiol.** Instrument popular aeròfon mallorquí semblant a la flauta, fet amb fustes dures, com les del ginjoler, el cirerer o l'alzina. També se'n feien de canya i es venien a les fires com a joguet per als al·lots. Consisteix en un canó, reforçat, de vegades, amb dues virolles de llautó. El seu to depèn de l'amplada o estretor del canó: com més ample, més greu, i com més estret, més agut. També depèn de la llargària del bisell, on romp l'aire en el primer forat, com més llarg, més greu. El flabiol mallorquí té de 25 a 36 cm de llargada per 2,5 de gruix, cinc forats davant i tres darrera. Considerat com un dels instruments més típics de Mallorca, solia esser emprat, principalment, pels pastors, que, tradicionalment, eren els qui el confeccionaven, i per acompanyar les festes de poble. En aquestes, el flabioler fa parella amb el xeremier i toca l'instrument amb la mà dreta, penjant-se al mateix braç el tamboret, que fa sonar mantenint el ritme constant de la melodia. Als trescaviles, el ritme del flabiol és binari i a les dances, ternari. El 1991, a Mallorca es fabrica artesanalment a llocs com Betlem (Artà), Santa Eugènia i Sencelles. Al cançoner popular hi ha nombroses cançons que fan referència al flabiol, com *Quan se pon l'astre del dia/ surt l'innocent pastoret/ amb el seu fabiolet/ botant sempre d'alegria.*

La flor romanial

Oh germà lo mal germà
tu em toques i me fas mal
m'enterrares dins l'arena
per la flor romanial
per la cama de mon pare
que li feia tant de mal.

← Flabioler

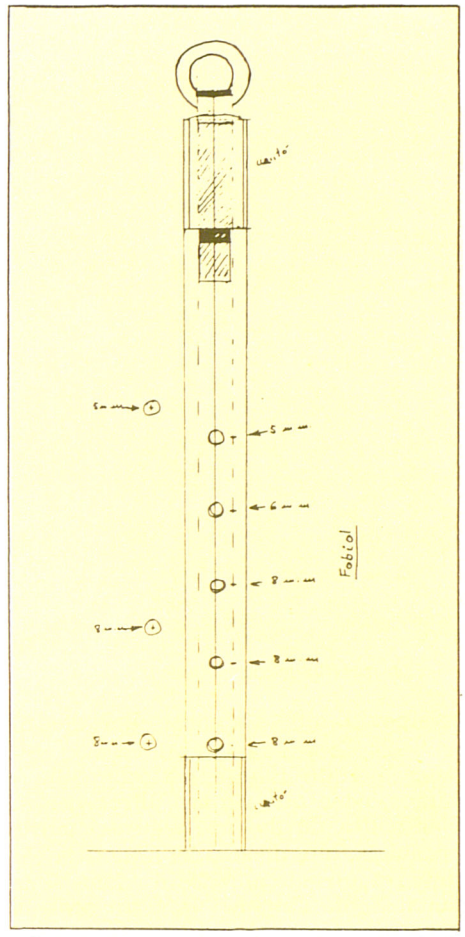

↑ Disseny del flabiol realitzat per Alexandre Martínez (Escala 1/2)

FLAC, PESQUERA D'EN A la costa del terme d'Estellencs, situada entre el torrent d'en Balaguer i la punta des Bufadors. (M)

FLACANITX Antiga alqueria del terme de Pollença. D'origen mossàrab, està documentada en el *Llibre del Repartiment.* (M)

FLAMAIRE, SA Indret de la costa del terme d'Andratx, situat entre la punta des Morter i el morro d'en Domingo. Nom en vies d'extinció, és, segons Joan Coromines, l'única supervivència del català antic *flumaire* 'corrent d'aigua ample i desbordant'. (M)

FLAMENC *(Phoenicopterus ruber)* Ocell de prat de l'ordre dels phoenicopteriformes. Té el cos blanc, ales roges i negres, el bec corbat cap avall i llargues cames amb peus palmípedes. Per aquest motiu, no es pot

↑ Flamencs *(Phoenicopterus ruber)*

agrupar ni amb els cames-llargues ni amb els ànecs. El seu vol és característic perquè manté estirats colls i cames, cosa que no fan altres ocells. S'alimenta de llavors, algues i petits crustacis, que aixeca del fang dels estanys amb el moviment dels seus peus. Agafa l'aigua i la filtra amb el bec, que té unes petites dents, formant una pinta, que li faciliten aquesta funció. Els joves són de tonalitats grises i no tornen vermells fins al segon any. No cria a les Balears, encara que sí ho feia antigament, als estanys de Formentera i en es Salobrar de Campos. És aquí on es pot observar habitualment durant les èpoques de migració o a l'hivern. Es tenen cites de grups de 200 (1920) i de 80 (a la fi dels anys setanta). El 1991, els grups són molt més petits i esquius perquè són perseguits pels caçadors, malgrat estar protegits i no tenir utilitat culinària. (GOB)

FLAMENC, ALQUERIA DEL Antiga alqueria del terme d'Andratx, situada entre Son Ensenyat, la coma Major i el puig Cornador. Documentada el 1246. (M)

FLAMINGOS, LOS Grup musical creat a Palma (1965) per Bartomeu Moncadas Pujol, Marià Riera Juan, Josep Riutort Canyellas i Gabriel Vila Castanyer. Dedicat a la música lleugera, actuà als establiments hotelers de Mallorca. El 1974, enregistrà *Night at the «Alex»*. Desaparegué el 1987.

FLAQUER, SON Antiga possessió del terme de Capdepera, confrontava amb sa Duaia, sos Sastres, el camí de Capdepera i Son Guiscafré. Documentada el 1670, pertanyia a Nicolau Flaquer,de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i conreus de cereals. El 1677, estava establida a gent de Capdepera i feia una renda anual de 125 lliures de cens reservatiu. (DF)

FLAQUER CARRIÓ, BARTOMEU (Artà 1912 - 1986) Ciclista. Fou campió de Balears de Fons en Carretera (1931, 1935 i 1940) i en Pista (1931, 1933, 1936, 1938, 1943 i 1944). Participà en el Circuit del Nord (1940 - 41), en diverses Voltes a Mallorca (1932, 1940 - 41 i 1946 - 47), a la Volta a Catalunya (1930 - 31 i 1939 - 42), de la qual fou líder i guanyà diverses etapes, i a la segona Volta Ciclista a Espanya (1936). El fet de competir amb ciclistes consagrats, com Andreu Canals, Josep Nicolau i Rafel Pou, li donà una gran popularitat a Mallorca. El 1948, es retirà de la competició i ocupà els càrrecs de director dels equips de professionals i d'amateurs, director del Velòdrom, seleccionador de l'equip de Balears i de pista i president del Club Ciclista Palma (1961-86).

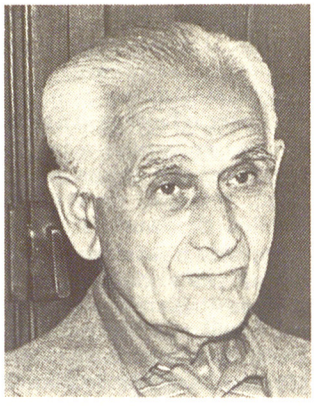

→ Bartomeu Flaquer Carrió

FLASSADA, COSTA D'EN Al terme de Sóller, situada entre ses Argiles,

↓ Grup musical Los Flamingos

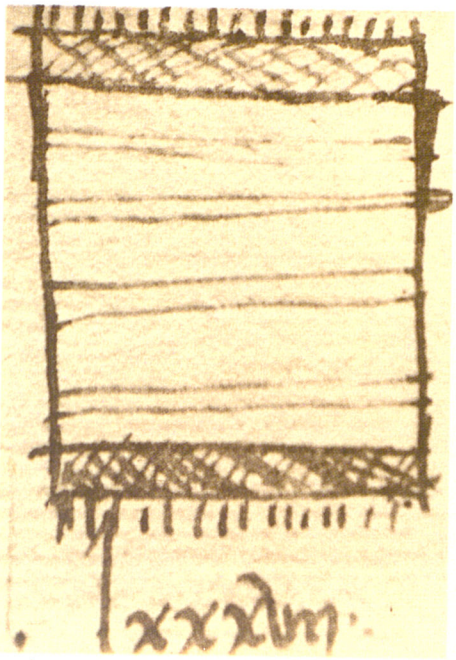

↑ Dibuix d'una flassada del s XIV (còdex 29 de l'Arxiu del Regne de Mallorca)

↑ Carrer des Flassaders (Palma)

l'Horta, can Cantona i es coster des Fenàs. (M)

FLASSADER Dit del teixidor que fa flassades. Fins al 1391, els flassaders mallorquins formaren col·legi amb els teixidors de la llana i els paraires. Durant aquest any, iniciaren el procés de segregació i, el 1395, constituïren el Col·legi dels Honorables Flassaders, conegut també com a *Officium Flassaderorum* i *Officium Lodiceariorum*. El període d'aprenentatge es fixà en quatre anys. Hi quedaven exclosos els captius, els il·legítims i els seus fills, els tàrtars, els turcs, els grecs i els lliberts. S'hi podien admetre, en canvi, els il·legítims de català o catalana, els captius propis i els jueus conversos. El nombre d'aprenents per mestre es limitava a dos. El s XVI, els drets de carta eren de 12 lliures. No es té notícia del que s'havia de pagar per dret d'examen fins al 1608, en què es fixà la quantitat de 5 lliures. El 1634, s'augmentà a 15 lliures i, el 1696, arribà a les 25. Fins a la segona meitat del s XVI, no tengué cap confraria associada. El 6 de febrer del 1576, sol·licità l'autorització del bisbe de Mallorca, Joan Vic i Manrique de Lara, per erigir-ne una amb sant Jordi com a patró i amb seu a l'església de Sant Antoni de Pàdua. Durant els s XVI i XVII, s'establiren una sèrie de normes restrictives sobre l'aprenentatge, com la de prohibir que el mestre flassader pogués alliberar els aprenents abans d'acabar la carta, no poder tenir-ne si no s'era mestre des de tres anys enrera i no acceptar-ne un segon, fins que el primer iniciàs el darrer any. S'establí que mitjançant el pagament de 40 lliures es podia dispensar el període d'aprenentatge, però, a partir del 1687, acabat el temps de la carta, s'havia de treballar com a fadrí durant dos anys, abans de poder accedir a l'examen de mestre. Des del 1391, es trobaven fixades les característiques que havien de tenir les flassades i els seus diferents tipus. Bàsicament eren dos, la flassada sencera i la mitja flassada, que es diferenciaven en les mesures, tant de llarg com d'ample. Existia una àmplia gamma de qualitats, entre les quals hi havia les flassades de pèl de calciner, de casta inferior. Rebien aquest nom perquè es confeccionaven amb les llanes provinents de les pells posades en calç, per assaonar-les. Es teixien seguint normes diferents a les corrents i es diferenciaven per una sèrie de franges en sentit longitudinal a cada cap de la flassada. Cada mestre flassader estava obligat a fer un senyal a totes les flassades que sortien del seu obrador. La sala de l'Ofici, que era el seu local social, es trobava al carrer des Flassaders, de Palma. D'altra banda, l'actual carrer de sa Ferreria rebé primitivament els noms de carrer de sa Flassaderia i Major des Flassaders. Existí un altre carrer de sa Flassaderia d'Avall o Baixa, que és l'actual carrer de la Soledat. El Col·legi dels Honorables Flassaders fou dissolt el 19 de novembre del 1836, amb l'aplicació del decret de dissolució dels gremis. A finals del s XIX, com a conseqüència del procés d'industrialització, la feina del flassader tradicional entrà en crisi, encara que no desaparagué per complet. En alguns centres manufacturers, com Esporles, quedà integrat a la fàbrica com a obrer molt especialitzat. (MB)

FLAUTA, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada a es Pil·larí, s'Arenal, entre ca ses Senyoretes, can Seu, can Rubert i s'Hostal. (M)

FLECHAS Publicació editada a Palma (1937), com a òrgan infantil de

↓ Flechas

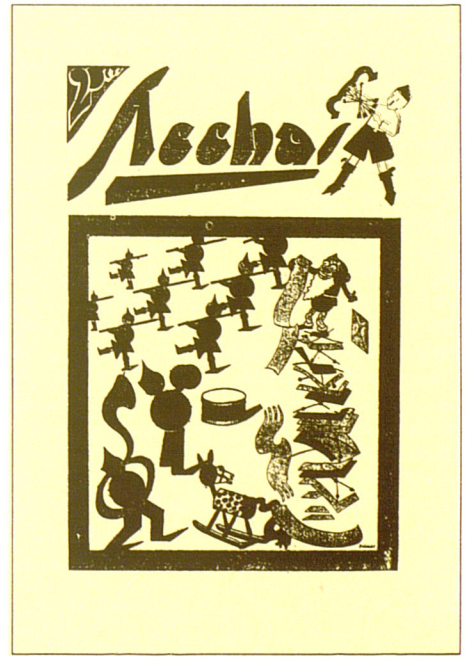

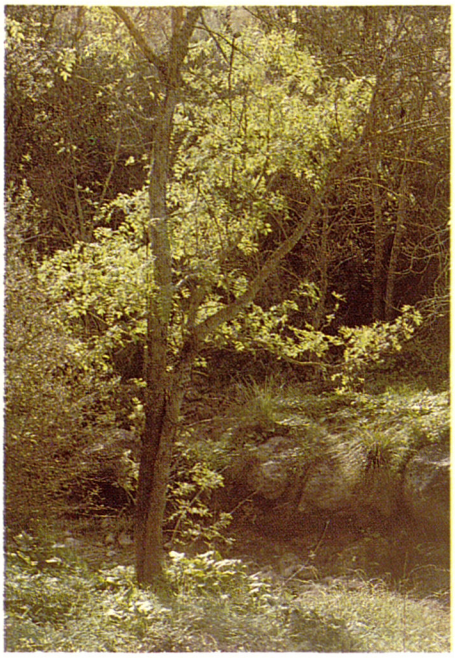

↑ Fleix *(Fraxinus angustifolia)*

↑ Fletxa *(Hordeum murinum)*

la Falange Espanyola de les JONS. Incloïa contes infantils i articles d'adoctrinament polític. N'era responsable Francesc Rosselló, comandant en cap dels fletxes de Balears. Se'n coneixen quatre números. Es redactava íntegrament en castellà.

FLEIX *(Fraxinus angustifolia)* Dit també **freixe.** Arbre de gran alçada de la família de les oleàcies. Té l'escorça grisa i amarga. Les branques són fràgils, verdes i llustroses. Les fulles són imparipinnades, amb 9-15 folíols acuminats i dentats. Té les flors en raïms i el fruit en forma de bajoquetes penjants. Floreix a la primavera. Es fa per la riera de Puigpunyent, torrent de sa Granja i d'Alaró. L'escorça és un succedani de la quina i serveix per tenyir de distints colors. Les fulles i els fruits són sudorífics i la fusta molt bona per obrar. (FB)

FLEIXA, SON Possessió del terme de Sóller, situada al lloc de sa Figuera. Documentada el 1654, pertanyia a Joan Fleixa, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases amb tafona i estava dedicada a garroverars i olivars. (DF)

FLEIXES, MOLÍ D'EN Antic molí de vent farriner, amb cinc cases i tres quarterades de terra, situat al raval de Santa Catalina, de Palma. El 1764, fou adquirit pel moliner Gaspar Fleixes, de qui prengué el nom. (DF)

FLEIXES, PERE (La Granadella, País Valencià s XVII - Palma 1694) Marí. Patró, capità i armador. Participà, al costat del rei d'Espanya i sota pavelló mallorquí, a la Guerra del Rosselló (1657-59) i capturà diverses embarcacions franceses i angleses. Durant la Guerra d'Holanda (1674-78), fou nomenat cap i governador de l'esquadra de Mallorca, de la qual fou un dels principals armadors. Desenvolupà, amb el capità Jaume Canals, una intensa activitat corsària, centrada sobretot en la cooperació amb el rei d'Espanya per desfer la insurrecció de Messina. En aquesta campanya també hi participà com a corsari el seu nebot Francesc Fleixes. El capità Pere Fleixes capturà nombroses embarcacions venecianes, barbaresques i sobretot franceses. Actuà sovint en cooperació amb altres corsaris establerts a Mallorca, com Francesc Castellano, Felip Ceró i Francesc Fleixes. Les seves guerres de cors comptaren freqüentment amb la participació financera del noble Joan Despuig, comte de Montenegro, del senyor Joan Miquel Sureda i del mercader Pere Andreu Mercadal. D'encesa pietat, el 1688 pelegrinà a Montserrat (Catalunya). L'èxit de les seves empreses comercials i corsàries, li permeté un gran increment patrimonial. Adquirí una casa al carrer de sa Drassana (1654), quatre cases i dues botigues al carrer d'Apuntadors (1675-85), una casa al carrer del Vi (1685), el rafal de Son Riera (1676) i, sobretot, un gran casal (1658) al carrer de n'Adrover, de Palma. L'inventari dels seus béns, elaborat pel notari Miquel Dameto (1694), és fonamental per a l'estudi del corsarisme a Mallorca. Se'l considera un dels corsaris més destacats de l'Illa. (DF/GoL)

FLEQUER Vegeu *forner*.

FLETXA *(Hordeum murinum)* Planta de la família de les gramínies. Té la tija de 10 a 50 cm. Les fulles són blanes, peludes i aspres al marge. Fa unes espigues dretes de 4 a 5 cm plenes de llargues arestes vermellenques. Abunden a les voreres dels camins. El seu nom científic vol dir ordi de rata. Un popular joc infantil consistia a ficar-se a la màniga una d'aquestes espigues amb les arestes cap avall i, remenant el braç, les feien pujar fins arribar al coll. (FB)

FLETXES, SON Antiga posssessió del terme d'Andratx, situada entre Morella, el coll d'en Boix, Son Lluc i ses Veles, ran del torrent des Suluet. El 15 d'agost del 1592, Pere Fletxes la deixà, en testament atorgat davant el notari Antoni Domènec, als seus fills Pere i Antònia, els quals la capbrevaren (1622). Pocs anys després, per múltiples divisions, deixà d'existir com a possessió. ■ Antiga possessió del terme de Palma, situada entre el caló d'en Rigo, Son Antiquet, cas Saül i Son Morlanet. Va desaparèixer en urbanitzar-se la zona compresa entre Palma i el Molinar. (M)

← Joan Flexas Pujol

FLEXAS PUJOL, JOAN -Joan de s'Almudaina- (Andratx 1891 - 1980) Empresari. Fuster d'ofici, cap al 1909, s'inicià en els negocis d'exportació i va adquirir una flota de vaixells. Explotà diversos pinars i fou propietari de serradores i fàbriques, que donaven feina a bona part de la població d'Andratx. A causa de la seva riquesa, que, segons veu popular, aconseguí parcialment pel contraban, fou conegut com En Verga Petit i En March d'Andratx. Fou propietari de sa Dragonera entre el 1941 i el 1974, quan la va vendre a l'empresa PAMESA. El 1976, va crear la *Fundació Joan Flexas(→).*

FLOC (*Cepola macrophthalma* Linné 1758) Peix de la família dels *Cepolidae.* Té el cos allargat, que s'afina cap a la coa. Està recobert de petites escates que li donen una aparença de pell llisa. El cap és petit i els ulls relativament grossos. La talla màxima és de 50 cm. Presenta una sola aleta dorsal, amb una taca roja, que va des de la nuca fins a la coa. L'anal és molt llarga. L'aleta caudal té l'extremitat lliure apuntada i apareix com un filament, continuació del peduncle caudal, quan està plegada. Les pectorals i les ventrals són molt similars i amb la vora arrodonida. La coloració general dominant és roja, amb el dors més obscur que passa a rosa platejat als costats. Presenta ombres obscures que li marquen els músculs. La seva reproducció es realitza durant la primavera. És una espècie carnívora que s'alimenta d'animals planctònics i larves d'organismes de fons. Viu en fons fangosos i detrítics de la plataforma continental, fins a 200 m de profunditat. Es pesca amb arts d'arrossegament de fons. La seva distribució geogràfica abasta tota la Mediterrània, excepte la mar Negra, i l'Atlàntic oriental, des d'Anglaterra fins al Senegal. Tot i que és comestible, mitjanament apreciat, no és molt conegut a les Balears i no és habitual en els mercats. (MM)

FLOQUET, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre Son Sureda, can Dalmau, can Coll Llarg, Son Barceló i can Banús. ■ Al mateix terme, entre can Bonjesús, Son Estrany, can Negre Vell i el puig de ses Donardes. ■ Al mateix terme, entre Son Bernadí, es Olms d'en Duai, can Roques Blanques i la penya de Cova Negra. (M)

FLOQUETER (*Impatiens balsamina*) Planta anual de la família de les balsaminàcies. Té les fulles inferiors oposades, lanceolades i les superiors alternes. Les flors són blanques o rosades, axil·lars, solitàries o en grup, amb l'esperó més curt que la flor. És originària de l'Índia i es cultiva pels jardins com a planta ornamental. Els japonesos l'empren per tenyir-se les ungles de vermell. (FB)

FLOR, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre Canet, So na Moixa de Baix, So na Moixa Vell i can Palouet Vell. ■ Al terme de Muro, entre Son Tovell, Son Jeròni, Son Forners i Son Malondra. ■ Al terme de Palma, entre Son Orlandis, can Burell, Son Picornell i Son Genovès. ■ Al terme de Sant Llorenç des Cardassar, entre Balafi, Tenja, sa Real i ses Sitges. (M)

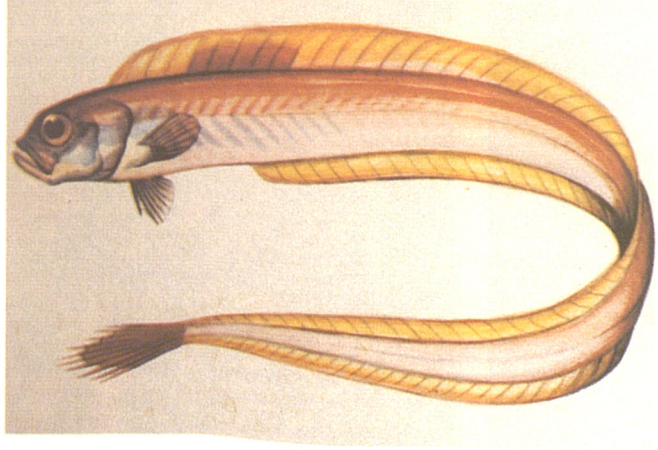

← Floc (*Cepola macrophthalma*, Linné 1758)

↑ Floqueter (*Impatiens balsamina*)

FLOR, LLORENÇ (Palma s XVII - 1712) Prevere. D'una rica família de ciutadans militars, cursà estudis a Roma, on es relacionà amb el cardenal Piero Ottoboni, després papa Alexandre VIII. Retornat a Mallorca, fou canonge de la Seu. Durant la Guerra de Successió, fou un fervent partidari de l'arxiduc Carles d'Àustria i combaté les activitats dels cercles borbònics mallorquins. A la casa pairal del carrer de Sant Feliu, de Palma, reuní una riquíssima col·lecció de pintura amb quadres de sants, escenes de l'Antic i Nou Testament, filòsofs, batalles, paisatges i retrats de papes i de l'arxiduc Carles d'Àustria. Hi havia també una gran biblioteca i una col·lecció de mapes de països d'Europa. Propietari de les possessions de Son Lleter (Palma), Son Xotano (Sencelles) i de terres i casal amb celler a Muro, tenia el domini directe sobre Son Antic, Son Coc, Son Oliver, Son Vadell, Son Xamena i altres rafals i possessions de Palma. Era creditor censalista, per valor de més de 18.000 lliures, d'Alcúdia, Andratx, Manacor, Montuïri, Muro, Palma, Petra, Santanyí, Sineu i altres viles. El notari Miquel Dameto n'elaborà l'inventari (1712). L'hereta el ciutadà militar **Gabriel Flor Amer** (Palma s XVII - 1748), qui n'enriquí la biblioteca i reuní una gran col·lecció numismàtica, sobretot de peces de la Roma imperial. (DF)

FLOR, PICA DE NA Terrenys del terme de Pollença, estesos entre la vila, els Costers, can Guilló, la Rafal i el Roser Vell. (M)

FLOR, SON Antiga possessió dels termes de Binissalem i Sencelles, situada entre el torrent de Rafalgarcés, camí de Muro, Son Roig i sa Cabana. Documentada el 1748, pertanyia al doctor Gabriel Flor Amer, el qual hi edificà grans cases i un celler. Estava dedicada al conreu de vinya i cereals. Correspon a les actuals terres de Son Agulló, Son Llull i altres propietats menors. ■ Barri de Palma, situat entre sa Vileta, el polígon industrial de can Valero, Son Cotoner i Son Rapinya. Té una superfície aproximada de 10,5 hes i una població de 433 habitants de dret (1990). Pren el nom de la possessió de Son Flor, situada entre Son Llull i Son Moix Negre, les cases de la qual encara existeixen (1991). Al principi de la dècada dels seixanta, s'inicià el seu procés d'urbanització per part de Bartomeu Sastre Amengual. Hi predominen els edificis de caràcter unifamiliar. Disposa d'un recinte esportiu compost per una pista polisportiva (1980) i diverses de petanca. Quant a serveis sanitaris, els seus habitants acudeixen al centre de salut de Son Serra-sa Vileta. El 1990, s'inicià el procés d'aprovació del pla especial de reforma interior. Des del 1976, té una associació de veïns conjuntament amb Son Peretó. Aquesta organitzà les festes de Sant Jaume (1976-86), creà tres equips de futbol i un de futbol-sala i

↑ Son Flor (Palma)

en canalitzà les activitats de legalització. ■ Terrenys i antiga possessió del terme de Santa Margalida, coneguts fins al s XVI amb el nom de Loro. Confrontaven amb Son Fava, la síquia Reial, el pinar de Vernissa, Son Morro, l'alqueria Vall-llobera i amb terrenys del terme de Muro. El 1578, era valorada en 2.800 lliures. Estava sota l'alou i jurisdicció de la cavalleria de la Torre i Loro, tenguda a delme i tasca de tots els fruits, a fadiga, a mercè de lluïsme i sota l'alou de la baronia del comte d'Empúries. La possessió pertanyia, des del s XIV, a la família dels Flor. Els Flor de Santa Margalida hi tenen terres. (AMa/BeC/CR/DF/M)

FLORAVIA *(Centaurea calcitrapa)* Dita també **riola** i **card estrellat.** Planta de la família de les compostes. És una mena de card, biennal, que comença per treure una roseta de fulles aplicades en terra, amb un capítol floral enmig. Durant el segon any, la tija d'aquest capítol es va desenvolupant molt a poc a poc amb branques divericades i envitricollades. Aquestes s'omplen de capítols o carxofetes, armades

↓ Cases de la possessió de Son Flor (Palma)

↓ Floravia *(Centaurea calcitrapa)*

↑ Grup de música popular Flor d'ametller

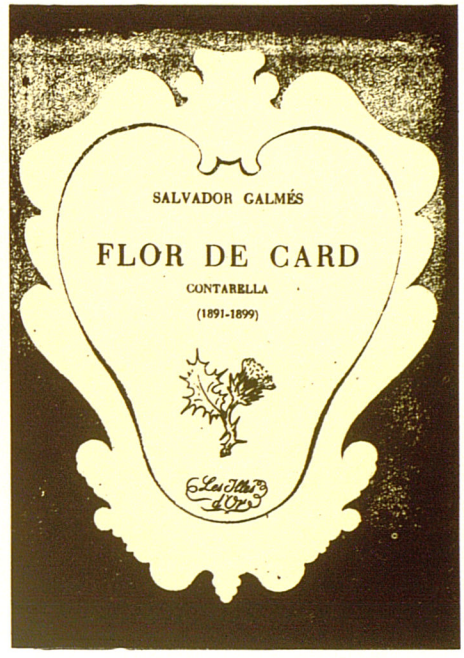

↑ Salvador Galmés, *Flor de Card* (1891-99)

d'unes espines grogues, solcades, llargues, punyents, amb quatre o sis espines molt més curtes a la base. Floreix d'abril a juliol. És freqüent pels camps i per la muntanya. La medicina popular la considera com a diurètica i febrífuga. (FB)

FLOR D'AMETLLER Grup de música popular mallorquina. Fou fundat (1985) a Llucmajor per Bartomeu Bergas Bergas, Francesca Cañellas Oliver i Joan Xamena Salvà, que en són els components, a més d'altres aficionats. Ha actuat a diversos pobles de Mallorca amb l'Escola de Dansa, de Llucmajor. Interpreta el repertori popular del ball mallorquí i algunes composicions pròpies, com la jota de Llucmajor.

↓ Flor de Card

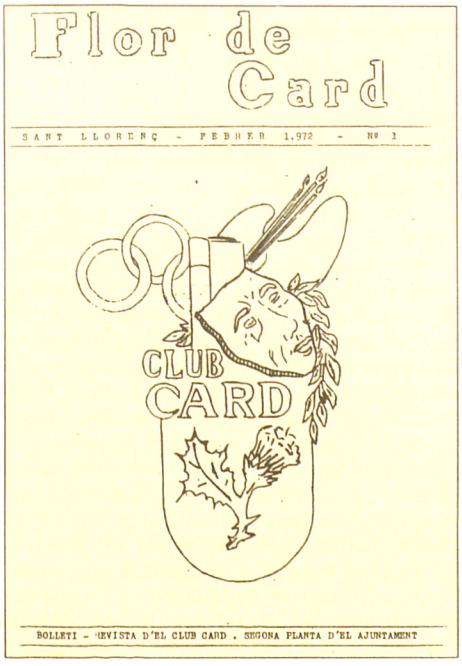

FLOR DE CARD Publicació mensual editada a Sant Llorenç des Cardassar des del 1972 pel Centre Cultural Card. Durant un any i mig (1975 - 76) es deixà de publicar. Pren el nom de la novel·la homònima de Salvador Galmés. És dirigida per Josep Cortés Servera. Té un tiratge aproximat de 400 exemplars i es redacta íntegrament en català. Tracta temes culturals i socials de la localitat. Pertany a l'Associació de Premsa Forana.

FLOR DE CARD Novel·la de Salvador Galmés publicada en fulletons al setmanari *Sóller* (1891 - 1899). Narra la tràgica història d'amor entre dos joves de Sant Llorenç des Cardassar a la fi del s XIX, n'Angelina —Trebolina— i en Jaume —Belluguins—, que acaba amb la seva separació i mort. La primera part conté des dels inicis de la relació amorosa dels protagonistes fins a la separació i la segona, des de la intensificació de la ruptura fins a la mort de tots dos. N'Angelina, veritable protagonista del llibre, és una al·lota solitària que no té família, per a la qual l'amor d'en Jaume és l'ocasió per a trobar l'afectivitat que li manca i, quan aquest falla, entra en un convent. En canvi, en Jaume és un personatge gairebé pla, dependent de n'Angelina, que, fins i tot, canvia el seu caràcter quan se n'enamora. Novel·la modernista, des d'un punt de vista estilístic, hi destaquen la senzillesa argumental, trencada per nombroses descripcions paisatgístiques, l'oposició entre camp/ciutat, el narrador omniscient, que intervé progressivament en la trama, les dates religioses assenyalades i les estacions de l'any com a fites de la història, la mescla d'elements de les novel·les psicològica i costumista i la natura com a expressió dels sentiments dels personatges. La novel·la no va tenir gaire ressò en la crítica contemporània mallorquina i de fora Mallorca, a pesar de la seva importància en la narrativa catalana, que ha estat reconeguda tardanament perquè no fou reeditada fins al 1949. Així i tot, les edicions posteriors han augmentat la consciència de la seva vàlua, encara que no pot dir-se que hagi fet escola entre els narradors mallorquins, llevat d'influències escardusseres. (GS)

FLOR DE ESPINO Film realitzat a Mallorca el 1925. L'autor del guió fou Jaume Ferrer seguint una idea de Josep M Tous i Maroto. La pel·lícula contava la història d'una nina, abandonada pels seus pares, obligats a emigrar a Amèrica. De gran, entra a servir a Son Verí, on s'enamora d'un ric hereu català. Es casen, malgrat els problemes de diferència de classe so-

↑ Fotograma de la pel·lícula Flor de Espino

cial. Al final es descobreix que ella és també rica, ja que els seus pares fan fortuna a Amèrica. Els escenaris de la filmació foren Son Verí, Son Fortesa (Puigpunyent), Sa Granja, Canet (Esporles), Son Vic, el bosc de Bellver, can Berga i la fàbrica de tapissos Vidal (Palma). Els actors foren improvisats entre gent de l'alta societat de Palma: Aina Delgado en el paper de la criada, Jordi Dezcallar, marquès del Palmer, en el paper de l'hereu català, i altres, com Ferran de España i Dezcallar, Joana Ferrer, Joan Fuster Rossinyol, Joan Fortuny i Rafel Recio. Els epígrafs que acompanyaven la projecció són obra del poeta Guillem Colom. El 1991, es desconeixen els noms del director, del realitzador i de l'operador, que no apareixen en els títols de crèdit del film. La pel·lícula s'estrenà al Teatre Principal, de Palma, el 25 de juny del 1925, amb gran èxit de públic i una crítica favorable. Es conserva en el seu original de nitrat a l'Arxiu de Films de la Generalitat de Catalunya i en còpia nova, però mal restaurada, a la Filmoteca Nacional de Madrid. (CA)

FLOR DE SANT SEBASTIÀ Vegeu *Consolda.*

FLORES ALGOBIA, ANTONI (Elx, País Valencià 1820 - Madrid 1866) Escriptor. De ben jove, s'instal·là a Madrid, on es féu famós pels articles de costums que publicà a diaris, com *La época* i *El Laberinto* . És autor de *Viaje de sus majestades a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón* (1861). La part corresponent a Mallorca d'aquesta crònica fou reeditada per Francesc Pons amb el títol d'*Isabel II en Mallorca* (1956). Es tracta d'una descripció, feta a correcuita, del viatge que la reina realitzà a Mallorca el 1860. Al marge de la narració dels actes oficials, té un cert interès per les anotacions que fa sobre els costums, la vestimenta, la família, la noblesa i diferents entitas mallorquines. (LlM)

↓ Antoni Flores Algobia, *Viaje de sus Majestades a las Islas Baleares, Cataluña y Aragón* (1861)

FLORES HORRACH, VÍCTOR (Palma 1892 - 1980) Militar. Ingressà a l'acadèmia d'infanteria el 1910. El 1937, ascendí a comandant i marxà al front de l'expedició que, a bord del «Marqués de Comillas», va sortir de Palma cap a Cadis, per incorporar-se a la campanya a la Península. El 1947, i amb la graduació de coronel comandà l'Agrupació de Muntanya 11 (Catalunya), i el Regiment Ultonia 59 (Barcelona). El 1973, fou ascendit a general de brigada honorífic. (DJ)

FLORET, CAN Propietat rústica del terme de Santa Eugènia, situada entre el tancat des Mort, can Clapers, cas General i Liern. ■ Al terme de Selva, entre Son Gual, sa Torrentera, la vinya de s'Hereu i Son Estaràs. ■ Al terme de Son Servera, entre cas Baster, can Sunyer, can Sua i can Jardí. (M)

FLORIANA FERRER, GABRIEL (Palma 1774 - 1813) Metge i cirurgià. El 1806, es llicencià en medicina i cirurgia, guanyà una càtedra del Col·legi de Cirurgia de Palma i fou nomenat cirurgià de l'Hospital de Sant Antoni de Viana. Fou membre de les acadèmies de medicina i cirurgia de Palma, Sevilla, Madrid, València i Saragossa, entre altres. Escriví *Historia, diagnóstico y progresos de la calentura amarilla* i *Reflexiones sobre la curación de unas fistulas urinarias*, ambdues obres inèdites.

FLORIDA, TORRE Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre els molins de Fartàritx, la torre des Enagistes i la torre Cabana. (M)

FLORÍ D'OR Moneda d'or encunyada a diversos estats europeus a imitació del florí de Florència (1252). A la Corona de Mallorca, l'encunyació l'inicià el rei Jaume III de Mallorca, a Perpinyà (el Rosselló), el 1342. Presentava un sant Joan dret a l'anvers i la flor de lliis al revers. Seguia el model florentí, amb l'afegit de la llegenda *Rex Maiorca* i la marca d'una creueta equilateral sobre pal. És l'anomenat florí mallorquí. El rei de la Corona d'Aragó Pere el *Cerimoniós* va fer processar i condemnar Jaume III sota l'acusació d'haver encunyat florins, circumstància que vulnerava antigues convencions entre les corones de Mallorca i d'Aragó. Pere el *Cerimoniós* encunyà florins a partir del 1346, seguint el mateix model, que modificà a poc a poc amb la inclusió de la P inicial del

↑ Florí d'or encunyat a Mallorca durant el regnat de Joan I d'Aragó (1387-96), anvers

↑ Florí d'or encunyat a Mallorca durant el regnat de Joan I d'Aragó (1387-96), revers

seu nom i diferents trets heràldics. Inicialment, les emissions es feren a Perpinyà (el Rosselló) i, després, a altres ciutats de la Corona d'Aragó. Des de la fi del s XIV, també s'encunyà a Mallorca. Les darreres emissions es varen fer durant el regnat de Ferran el *Catòlic* (1480). La seva llei inicial era la mateixa que la dels florentins, 23'75 quirats, però aviat es rebaixà i s'estabilitzà en 18 quirats. La seva talla es mantengué invariable en 3'48 grans. La seva equivalència en moneda mallorquina de l'època era de 15 sous.(GE)

FLORIS, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada a sa Creu Vermella, entre Son Pruners Vell, Son Roca Nou i Son Mora. (M)

FLORIT, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre es Pouàs, Son Jaume Andreu, Son Perot Vell i Son Perdiu. ■ Al terme de Montuïri, entre Son Castanyer Vell, sa Font Bosseta, es Castellet i Son Comelles. (M)

FLORIT, SON Antic rafal del terme de Sencelles, situat a Cascanar. Documentat el 1624, pertanyia a Antoni Florit, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases i molí de vent. D'unes 25 quarterades, estava dedicat al conreu de vinya i cereals. El 1659, feia una renda anual de 40 lliures. El s XVII, passà als Raió i després als Llabrés —Florit—. Era denominat, també, es Rafal de Cascanar. ■ Al terme de Sineu, confrontat amb el camí de Sant Joan a Inca, el rafal d'en Baptista, ses Algorfes, el rafal d'en Pastera i el puig de Reig. Documentat el 1559, pertanyia a l'honor Antoni Florit,de la família del qual prengué el nom. Fou dels Florit (s XVI-XVIII) i després dels Marquesí (s XVIII-XIX). Tenia cases i molí de sang. Estava dedicat al conreu de vinya i de cereals. El 1684, estava valorat en 1.500 lliures i tenia pinars i una guarda de 60 ovelles. A principis del s XIX, s'havia reduït a 15 quarterades. És documentat amb la denominació abreujada des Rafal. (DF)

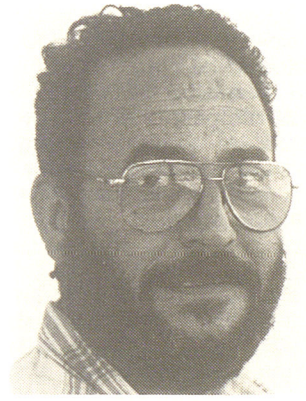

→ Gabriel Florit Ferrer

FLORIT FERRER, GABRIEL (Sineu 1944) Escriptor. En poesia, ha obtengut la viola als Jocs Florals de Felanitx (1967), la rosa d'or de la Pau de Castellitx (1980) i ha publicat els poemaris *Carussa* (1980). La seva poesia té un to intimista i, sovint, d'amor a la terra. En prosa, ha editat el recull de contes *Prims de barra* (1983) i ha guanyat la rosa d'or de la Pau de Castellitx (1990) amb la narració *Aquí tens la barcella, Jordi, asseu-t'hi*, inèdita. És un col·laborador assidu de la premsa forana en català i del diari *Última Hora*. (GS)

FLORIT GINARD, JOAN (Palma s XVIII - 1819) Organista i compositor. Religiós mínim del convent de Sant Francesc de Paula, de Palma. Amb Joan Gabellí, promogué el cant litúrgic. Fou professor de Joaquim Sanxo Canyelles i examinador del benefici d'organista de la Seu de Mallorca (1816). Compongué música religiosa, com *Misa de Requiem* per a tres veus i orquestra, *Lamentación del Viernes Santo, Gozos de San Benito de Palermo i Misa sexto tono.* (CM)

→ Magdalena Florit Vanrell

FLORIT VANRELL, MAGDALENA (Sineu 1885 - Campos 1959) Religiosa. Ingressà a la congregació de Missioneres dels Sagrats Cors i hi féu la primera professió el 1914. Elegida superiora general el 1919, durant el seu generalat es fundà la casa de Pollença. (GS)

FLOR NATURAL Trofeu més important dels Jocs Florals, un dels tres típics d'aquests certàmens literaris, generalment de metall preciós, entregat com a premi a la millor composició de tema amorós o lliure. Tradicionalment, en alguns indrets, qui obtenia aquest guardó elegia la reina de la festa. (GS)

FLORS DE TOT L'ANY Vegeu *sempreviva*.

FLUIXÀ, JOAN (Palma s XVI - 1632) Notari. Autor de *Llibre de la Cavalleria d'Alaró*, deixà 31 volums de protocols del període 1590-1607. Reuní l'arxiu del notari Antoni Cirerols (1578-91). El notari Jacint Martí Poderós n'elaborà l'inventari 1632. (DF)

FLUIXÀ, PERE ANTONI (Palma s XVII - 1749) Escultor. Dins el corrent del barroc, es dedicà a la temàtica religiosa. Tenia el taller en el barri de sa Ferreria (Palma), al carrer Ample de la Mercè. Realitzà diverses imatges per a les esglésies de Santa Eulàlia i de la Mercè, de Palma. (DF)

FLUIXÀ, SON Possessió del terme de Llubí. Vegeu *Gili, Son*. ■ Al terme

↑ Miquel Fluxà

de Petra, entre Son Marc, s'Argelaguer, Son Capellet i Calicant. ■ Al terme de Santa Margalida, situada entre Son Femenia, es rafal Roig, el pou d'Hero i es Pujol. Documentada el 1780, tenia cases i estava dedicada a la producció de blat. (DF)

FLUVIÀ, JAUME (Mallorca s XIV) Trobador i joglar. Entre el 1360 i el 1382, apareix a Barcelona a la cort del rei Pere el *Cerimoniós* com a *trobador stadant de la ciutat de Mallorca*, també anomenat trobador de danses. (CM)

FLUXÀ, MIQUEL (Mallorca s XVIII - XIX) Polític i advocat. El 1812, fou regidor de l'Ajuntament Constitucional de Palma i diputat a les Corts de Cadis. Sota el govern absolutista de Ferran VII, ocupà la batlia de Palma (novembre del 1823-maig del 1825).

FLUXÀ FIGUEROLA, ANTONI (Inca 1853 - 1918) Empresari. El 1877, instal·là el primer taller de sabates d'Inca. Aviat exportà calçat a Cuba i a les Filipines fins que, el 1898, Espanya va perdre aquestes colònies. Llavors, marxà a París, on aconseguí mercat per als seus productes. Poc després, va introduir la sabata d'Inca a Barcelona. El 1914, obrí al carrer del bisbe Llompart, d'Inca, el primer taller mecanitzat de Mallorca per a la fabricació de calçat, on instal·là màquines cosidores fabricades a Alemanya i a la Gran Bretanya. Així aconseguí d'augmentar la producció i s'inicià el florient del calçat d'Inca. Se'l considera

→ Antoni Fluxà Figuerola

el precursor de l'actual indústria sabatera. A la dècada dels anys quaranta, se li dedicà un carrer a Inca i, el 1952, se li erigí un monument, situat al carrer del bisbe Llompart.

FLUXÀ FIGUEROLA, ANTONI (Inca 1913) Polític i empresari. Fill d'Antoni Fluxà Figuerola. El 1961, fou elegit regidor de l'Ajuntament d'Inca i, el 1969, fou designat batle, càrrec que ocupà fins al 1979. Durant el seu mandat, es construí el camp municipal d'esports; es comprà a la Companyia d'Aigües Potables de Mallorca la xarxa de conducció d'aigües des del pou i el depòsit de Lloseta fins a Inca; i es normalitzà el subministrament d'aigües potables.

FLUXÀ FIGUEROLA, LLORENÇ (Inca 1906) Empresari del calçat. El 1929, registrà i llençà la marca de sabates *Lotusse(→)*.El 1960, comprà Viatges Ibèria. Fou batle d'Inca (1938 - 39), conseller de Banca March i conseller de Banca Catalana.

FLUXÀ MAÇANA, ANTONI (Palma 1803 - 1864) Poeta i advocat. Ocupà diversos càrrecs públics, com el de vice-president del Consell Provincial i el de censor de teatres de Palma. És autor de nombroses poesies en castellà que restaren inèdites. Pòstumament, Joaquim M Bover en recollí (1868) una, *A S M la reina D M Cristina de Borbón com motivo del decreto de amnistia (1833)*, i Josep Lluís Pons i Gallarza tres més, que publicà a *El Museo Balear* (1875). Es tracta de llargues odes d'inspiració neoclàssica. (JMV)

FLUXÀ MORRO, JAUME (Inca 1946) Pintor. D'aprenentatge autodidàctic. Ha exposat a Inca (1977), Pollença (1978) i Palma (1980). Cultiva preferentment el paisatge i les marines. La seva obra s'insereix en el corrent postimpressionista d'influència local.

FLUXÀ ROSSELLÓ, LLORENÇ (Inca 1947) Empresari del calçat. Fill de Llorenç Fluxà Figuerola. Es llicencià en ciències empresarials a la Universitat de Deusto. El 1974, creà i llençà la marca de sabates *Camper* (←), que comercialitza l'empresa Coflusa SA.

FLYNN, ERROL (Hobart, Tasmània 1909 - Vancouver, Canadà 1959) Actor. Protagonista de pel·lícules molt conegudes com *El capità Blood* (1935), *La càrrega de la brigada lleugera* (1936), *Les aventures de Robin Hood* (1938), *Dodge City* (1939), *Morir en les botes posades* (1941) o *Objectiu Birmània* (1945), visità Mallorca en diverses ocasions, al llarg dels anys 50. Entorn del 1956-57, visqué a Illetes i atracà el seu iot, el «Zaca», a les instal·lacions del Reial Club Nàutic de Palma, on restà després de la seva mort. Durant les seves estades, freqüentà els locals nocturs de la ciutat, sobretot de la zona de Gomila. Per haver escollit Illetes com a residència habitual, l'Associació de Veïnats de cas Català i Illetes els dedicà, a ell i a la seva dona, un monòlit situat devora l'Hotel Albatros. El 1988, l'escriptor Eduardo Jordà i el dibuixant Pere Joan publicaren el llibre *El cel de setembre*, inspirat en la seva estada i en la Mallorca que conegué.

FOBIOL Vegeu *flabiol*.

↓ Errol Flynn a bord del seu iot, el «Zaca»

FOC, CA NA Propietat rústica desapareguda amb l'eixample de Palma. Estava situada entre el camí Fondo, a l'altura de ses Portes Empegades, i s'Hort des Ca. ■ Al terme de Santa Margalida, entre Son Durí, es Antigossos de Vernissa, sa Punta i Son Rubí. (M)

FOC, COVA DES A la costa del terme de Santanyí, situat entre Portopetro i la cova de sa Mitja Lluna. (M)

FOCA Vegeu *vell-marí.*

FOCES, ARTAL DE (Aragó s XIV) Militar. Governador i lloctinent general de Mallorca (1356-58). Substituí Gilabert de Centelles en el càrrec. Com altres governadors de Pere el *Cerimoniós*, intentà controlar el Sindicat Forà. El 1357, imposà la presidència del veguer de fora, oficial reial nomenat pel governador, al Sindicat Forà, organisme completament autònom del poder reial. Però, davant l'oposició dels membres del Sindicat Forà, hagué de revocar aquesta disposició. El 1358, fou rellevat pel mateix Gilabert de Centelles. (JJ)

FOCH Y FUM Publicació setmanal editada a Palma entre el 1917 i el 1936, creada per Jordi Martí Rosselló —es Mascle Ros—, que en fou director i principal redactor. Tenia nombrosos col·laboradors als pobles, que signaven generalment amb pseudònim. Incloïa temes de contengut divers, com

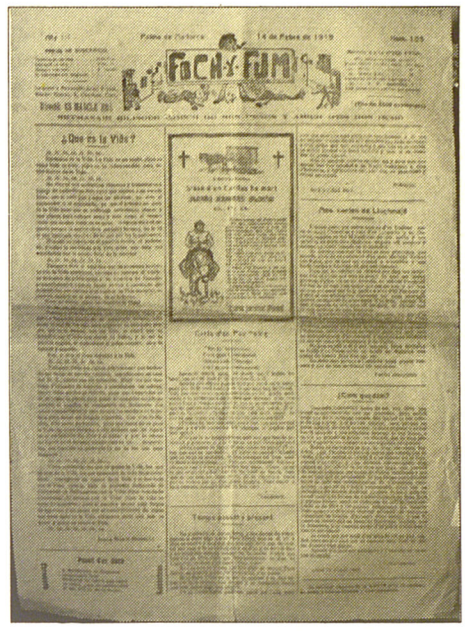

↑ Foch y Fum

costums, esports, política i societat, amb nombroses il·lustracions. Es caracteritzava per tenir un to satíric i anticlerical. Assolí una gran popularitat entre les classes populars pel seu caràcter crític i anticaciquista i per utilitzar el català col·loquial de Mallorca com a llengua principal, encara que publicava també articles en castellà. De format i nombre de pàgines molt variable, arribà a tenir un tiratge d'uns cinc mil exemplars, xifra gens habitual en aquests anys. Es publicà al llarg de tres etapes, la primera de les quals, del 1917 al 1920, s'interrompé a causa del desterrament del seu creador per un plet interposat i guanyat per Joan March, que havia estat durament atacat a la revista. Durant la segona, del 1922 al 1927, a causa de la pressió de la Dictadura de Primo de Rivera, es va veure obligat a canviar de títol i adoptà, successivament, els noms de *Pitos y Flautas* (1928), *Cultura* (1929) i *Copeo* (1930) i es deixà de publicar. La tercera abasta des del 1931 fins al juliol del 1936, quan fou prohibida en iniciar-se la Guerra Civil. Bona prova de la popularitat que arribà a tenir és l'aparició de dites, com *A això ho hauriem de posar damunt el Foch y Fum.* La revista fou objecte de l'estudi de Joan Font Roig i de Sebastià Serra Busquets, *Foch y Fum. Setmanari mallorquí y castellà d'es que susa, enemich de ses penes y amich d'es bon humó*, (1988). (DG)

↓ Foch y Fum

↓ Estudi de Joan Font Roig i Sebastià Serra Busquets sobre Foch y Fum

FOCOS I PALOU DEL REGUER, LLUÍS (Palma 1699 - 1767) Poeta. Pertanyia al cercle d'il·lustrats que es reunia a la casa del marquès de Campofranco, entorn de Bonaventura Serra. Va traduir (1753) al castellà *Merope*, de l'italià Francesco S Maffei, i *Le malade imaginaire*, de Molière. Ambdues traduccions, inèdites, es conserven a la biblioteca del marquès de Campofranco, de Palma.

FOGASSA, CA NA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre can Escandeu, Fontxica, can Seguinot i el puig de Llenaire. (M)

FOGASSOT, NA Puig del terme de Manacor, de 205 m d'altària, situat entre el rafal Nou, ses Murteres, la font des Olms i can Llarg. Forma part de les serres de Llevant. (M)

FOGATGE Vegeu *morabetí.*

FOGÓ, CAN Antiga propietat rústica del terme de Palma, desapareguda amb la construcció de l'aeroport de Son Sant Joan. Estava situada entre el Palmer, Son Boira, Son Gastar-hi i Son Llebre. ■ Al mateix terme, entre Son Mut, can Gamba, can Cura i s'Aranjassa. ■ Al mateix terme, entre can Alegria, can Soler, can Tomàtiga i la partió amb Llucmajor. (M)

FOGONET, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre ca ses Escatetes, cas Capità, Son Sunyer i can Moner. (M)

↑ Son Fogueró (Maria de la Salut)

FOGONS, ES Indret de la costa del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situat entre el morro Negre i la platja de sa Coma. (M)

FOGUER, PUIG Al terme de Manacor, de 106 m d'altària, situat entre el serral d'en Malondrí, el puig de Lanar, can Joan des Domingos i can Pere Ramis. Forma part de les serres de Llevant. (M)

FOGUERA, PUNTA DE NA Accident de la costa del terme de Capdepera, situat entre el cap des Freu i cala Moltó. (M)

FOGUERADA Vegeu *Marquès Fiol, Magí.*

FOGUERADA, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Polla, Son Barbut Vell, can Pou i la barraca d'en Cama-molla. (M)

FOGUERADA, ESCULL D'EN A la costa del terme de Felanitx, situat entre cala sa Nau i cala Salpella. (M)

FOGUERÓ, SON Propietat rústica del terme de Maria de la Salut, situada entre la partió amb Sineu, el puig de Roqueta, Llampi i Son Cloques. Segons els estims del 1694, n'era propietari Francesc Desbrull. Tenia una superfície de 44 hectàrees i estava valorada en 1.695 lliures. Fins al principi del s XX, va pertànyer a la mateixa branca familiar, els senyors de Roqueta: els Fonts, més tard Desbrull i, posteriorment, Villalonga. Són terres argiloses i mal planeres, destinades al cultiu de cereals i a pinar. La petita casa rural del s XIX, ampliada a la dècada del 1980, és l'habitatge i estudi del pintor Pere Alemany. (BP/M)

↓ Castell dels comtes de Foix (Foix, França)

FOIX, ESCLARMUNDA DE (? s XIII - Perpinyà 1316) Reina de Mallorca. Filla de Roger IV de Foix, comte de Foix i vescomte de Castelló, i de Brunisenda de Cardona. El 4 d'octubre del 1275, es casà a Perpinyà amb l'infant Jaume, que, l'any següent, fou coronat rei de Mallorca amb el nom de Jaume II. Li donà sis fills: Elisabet, Sança, Jaume, Sanç, Ferran i Felip. Germana del comte Roger Bernat III de Foix, sembla que la seva influència dugué Jaume a signar amb aquest una aliança contra Pere el *Gran* (1278). Quan, el 1285, es produí l'atac per sorpresa del rei català contra el palau de Perpinyà, Jaume aconseguí fugir pel clavegueram i Esclarmunda fou feta presonera amb quatre dels seus fills. A la frontera, però, fou posada en llibertat amb la seva filla, gràcies als precs del vescomte Joan Ramon Folc de Cardona i del comte de Pallars, que adduïren el seu embaràs, mentre que els tres infants foren tancats al castell de Torroella de Montgrí. L'u de novembre del 1315, rebé, al palau reial de Perpinyà, de mans de Ramon Muntaner, el seu nét Jaume, futur Jaume III de Mallorca.

FOLC COSTA, JOSEP ANTONI (Barcelona 1768 - Madrid 1814) Escultor. Estudià a l'Escola de Nobles Arts de Barcelona i a l'*Escuela Superior de la Academia de Nobles Artes de San Fernando* (Madrid). Fou deixeble del seu germà Jaume i de Ramon Amadeu Grau. Durant la Guerra del Francès, s'establí a Mallorca. És autor del mausoleu de Pere Caro Sureda, marquès de la Romana, instal·lat a l'església del convent de Sant Domingo, de Palma (1811-14) i traslladat després a la Seu de Mallorca. Es consi-

↑ Josep Antoni Folc Costa, mausoleu de Pere Caro Sureda (Seu de Mallorca)

dera l'obra més important del neoclassicisme a Mallorca. Realitzat en marbre de diferents colors, està constituït per un fons arquitectònic clàssic, per les figures de l'heroi jacent, de la seva esposa, que representa Belona, i del seu fill amb els símbols d'Himeneu, a més d'un relleu de temàtica bèl·lica. Esculpí els medallons del papa Pius V i del rei Martí l'*Humà* per a l'església de la cartoixa de Valldemossa. Fou escultor de cambra de Ferran VII i acadèmic de mèrit de l'Acadèmia de Nobles Arts de San Ferran. El seu germà **Jaume** (1755 - 1821) també hi realitzà treballs.

← Josep Antoni Folc Costa, detall del mausoleu de Pere Caro Sureda (Seu de Mallorca)

↑ Anunci publicitari del Foment Agrícola de Mallorca (1907)

FOMENT, COVA DES Cavitat situada prop del camí que enllaça les cases de Galatzó amb es Capdellà, al terme de Calvià. Està catalogada com a avenc fins a 30 m de fondària, segons notació espeleomètrica. (LIV)

FOMENT AGRÍCOLA DE MALLORCA Entitat bancària creada a Palma el 1891, amb un capital inicial de cinc milions de pessetes. Sorgí per concedir préstecs a baix interès als pagesos, però aviat es convertí en un dels principals bancs de Balears. Durant la Guerra Civil, es paralitzaren momentàniament les seves activitats. En foren presidents el comte de Montenegro, Ramon Despuig Fortuny (1891-97), Felip Villalonga Mir (1898-1910), Jeroni Rius Salvà (1911-23), Manuel Fuster Fernández (1924-40) i Joan Coll Fuster (1941-49). Miquel dels Sants Oliver en fou secretari del 1893 al 1899. L'escriptor Agustí Calvet —Gaziel—, apunta la possibilitat que Miquel dels Sants Oliver es veiés impulsat a traslladar-se a Barcelona a causa dels seus problemes amb un sector del consell de l'entitat bancària. Desaparegué el 1949, quan va esser absorbit pel Banc de Bilbao.

FOMENT AGRÍCOLA, INDUSTRIAL I COMERCIAL DE LLUCMAJOR Entitat bancària creada a Llucmajor el 1893, amb un capital inicial d'un milió de pessetes. Va promoure diverses activitats agrícoles, industrials i comercials, entre les quals destaca la urbanització del pinar de Son

↑ Foment al Desenvolupament Econòmic i Social de Mallorca, Escola-Taller de Margers de Mallorca

Sunyer, a s'Arenal, a partir del 1913. En foren membres de la junta directiva Francesc Aulet, Miquel Catany, Joan Mut i Joan Noguera, entre d'altres. Desaparegué el 1940, quan fou absorbit per la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears i s'incorporà a la sucursal d'aquesta caixa a Llucmajor.

FOMENT AL DESENVOLUPAMENT ECONÒMIC I SOCIAL DE MALLORCA –FODESMA– Organisme creat a Palma (1988) pel Consell Insular de Mallorca. El seu objectiu és contribuir al desenvolupament econòmic i social de l'Illa mitjançant el foment i la formació dels joves. Disposa d'una sèrie de centres de formació, a les àrees d'actuació de protecció del medi ambient, d'oficis de la mar, de rehabilitació del patrimoni, l'hostaleria i la restauració: el Casal d'Oficis de Conservació de la Naturalesa, que s'encarrega de la formació de joves especialistes en temes de gestió i conservació de la natura i de la rehabilitació dels espais naturals; el Casal d'Oficis de la Mar Narcís Cardona, continua la tasca iniciada per l'Escola-Taller de Mestres d'Aixa; l'Escola-Taller de Margers de Mallorca, que promou l'aprenentatge dels antics oficis de marger i picador de pedra; l'Escola d'Aprenents , la qual ofereix als joves un aprenentatge qualificat en el sector de l'hostaleria i la restauració. Independentment d'aquests centres, organitza cursos monogràfics de formació ocupacional sobre professions, com bombers, jardiners, emmotlladors en poliester, picapedrers i auxiliars de clínica en centres geriatres. Realitza un control del medi ambient del litoral de Mallorca, que consisteix en la neteja de platges i el seguiment de la qualitat de les síquies, i promou la construcció d'embarcacions per a la recollida de residus sòlids. Ha rehabilitat els camins del barranc de Biniaraix (Sóller), de Deià a Sóller, Vell de Lluc (Selva-Escorca) i des Grau (Comuna de Bunyola). Des de la seva fundació, és dirigit per Antoni Colomar Marí.

↓ Foment al Desenvolupament Econòmic i Social de Mallorca, Casal d'Oficis de la Mar Narcís Cardona

FOMENT DE CULTURA DE LA DONA DE SÓLLER Associació cultural creada el gener del 1926 a Sóller per iniciativa de Maria Mayol Colom, que la presidí fins al 1934. Va sorgir a imitació de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona de Catalunya. El seu objectiu era crear un centre d'educació i d'instrucció per a la dona. Des dels seus inicis, disposa de la col·laboració de destacables figures del món cultural mallorquí, com Guillem Colom Ferrà, Joan Pons Marquès i Elvir Sans Rosselló. Promogué diferents cursos de formació professional, orientats cap a la inserció de la dona en el mercat de treball. El 1933, Maria Mayol formà part de la candida-

↓ Maria Mayol Colom, fundadora del Foment de Cultura de la Dona de Sóller

↑ Junta directiva del Foment de Cultura de la Dona de Sóller (1985)

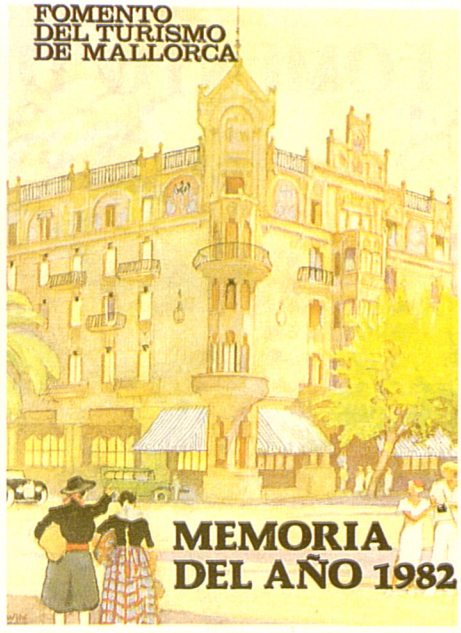

↑ Foment del Turisme de Mallorca, *Memòria de l'Any 1982* amb portada d'Erwin Hubert

tura republicano-socialista. Aquest fet provocà la inconformitat del sector conservador de l'entitat. El febrer del 1934, Maria Mayol hagué de dimitir i fou substituïda per Rosa Bennàssar, més propera a l'Església i als sectors més moderats. En esclatar la Guerra Civil, no fou dissolta, però va haver de canviar el seu nom pel de Biblioteca de Cultura Popular. Des del 1940, s'ha dedicat a realitzar cursos d'idiomes, de dansa i de gimnàstica, exposicions i excursions. El 1979, revisà els seus estatuts, passà a anomenar-se Foment de Cultura de Sóller i acceptà socis masculins. El 1991, és presidit per Antònia Ramis Bennàssar. (JCa)

↓ La Vanguardia Balear, òrgan d'expressió del Foment del Civisme

La Vanguardia Balear

SEMANARIO ÓRGANO DE LA SOCIEDAD "FOMENTO DEL CIVISMO"

Año I — Palma 17 de Julio de 1914 — Número 3

S. M. el Funcionario

Oscorio y Galiardo y el "Fomento del Civismo"

Gacetillas

FOMENT DE LA PINTURA I ESCULTURA Organisme creat a Palma (1876) per Ricard Anckermann. Patrocinat per l'Acadèmia de Belles Arts de Palma i protegit per institucions públiques, com la Diputació Provincial, fou el primer centre d'exposicions artístiques del s XIX. Hi mostraren la seva obra pintors ja consolidats, com Ricard Anckermann, Antoni Ribes, Gaspar Terrassa i Salvador Torres. Les dècades dels 70 i 80 foren les de major activitat. Cap al 1890, l'organisme fou reiteradament contestat pels artistes vinculats al modernisme, que se sentien rebutjats. Desaparegué el 1904, quan es fusionà amb el Saló Beethoven.

FOMENT DEL CIVISME Entitat cultural i política fundada a Palma, el juliol del 1914, per Jeroni Massanet Beltran, amb l'objectiu de regenerar la política, l'administració i la cultura de l'època de la Restauració. Les seves denúncies del caciquisme i de la corrupció de l'Administració provocaren fortes polèmiques a la premsa i el seu fundador fou denunciat i expedientat en nombroses ocasions. Els seus dirigents foren processats diverses vegades. Tenia el local al carrer de Serinyà, de Palma. El 1915, presentà dos candidats a les eleccions locals a Palma, que varen treure 43 vots i no aconseguiren l'acta de regidor. El 1916, participà en la creació de la Comissió Pro-Subsistències de Palma. El 1917, presentà un candidat a les eleccions municipals a Palma, que obtengué 62 vots i no fou elegit. Cap al 1927, abandonà, en part, la política i s'orientà més cap a les qüestions culturals. En foren presidents, entre d'altres, Jeroni Massanet Beltran (1914-17, 1926-27, 1930 i 1932-34), Pere Martínez Rosich, José María Eyaralar Almazan (1927-28), Joan Mulet Roig (1928-30) i Sebastià Crespí Valls (1931). Membres destacats de la seva junta directiva foren Blas Martín, Agustí Palmer, Miquel Ribas de Pina, Antoni Torrandell i, des del 1924, Francesc de Borja Moll, que el 1929 en fou elegit vice-president segon. Es va prohibir el 1936, a causa de l'inici de la Guerra Civil. Tenia com a òrgan d'expressió la *Vanguardia Balear*.

FOMENT DEL TURISME DE MALLORCA Societat privada creada amb la finalitat de promoure el coneixement de Mallorca, defensar els seus interessos i promocionar el turisme. Fundada el 1905, a Palma, per Enric Alzamora, president de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Palma, en un primer moment tengué un caràcter plenament altruista i entre els seus directius figuraven personatges, com Manuel Bonet, Francesc Castaño, Joan Ensenyat, Joan Morei, Benet Pomar, Miquel dels Sants Oliver, Josep Tous Ferrer i Joan Valenzuela. La promoció del turisme era considerada com un element fonamental dins el procés de modernització de Mallorca, i els seus objectius foren l'embelliment de l'Illa i la seva difusió, tant a l'exterior com entre els

↑ Fragment del cartell de Joan Miró per al Foment del Turisme de Mallorca (1973)

↑ Logotip del Foment del Turisme de Mallorca

mateixos mallorquins. Així, les seves principals activitats foren la promoció de l'excursionisme, la millora de les comunicacions interiors i exteriors, la facilitació de l'accés als conjunts monumentals i la defensa del patrimoni cultural. Durant aquests anys, fundà l'agrupació Lo Fémur, base dels grups excursionistes a peu per Mallorca, que havien d'adquirir una gran força, i el 1908 promogué la realització d'unes Fires i Festes de Palma. El 1907 li fou concedida una subvenció de l'Estat, i durant el govern d'Antoni Maura fou declarada entitat d'utilitat pública. D'altra banda, es dedicà a l'organització dels serveis turístics i a la publicitat exterior de l'Illa, en un moment en què no existia encara a Mallorca cap agència de viatges. El 1908, publicà la primera d'una sèrie de guies turístiques de Mallorca, escrita per Joan Baptista Ensenyat. La I Guerra Mundial (1914-18) va interrompre tant les campanyes publicitàries com l'arribada de turistes, però no desaparagué gràcies a l'ajut de la Cambra de Comerç. A partir de la dècada del 1920, produí material de propaganda a gran escala. Edità cartells, fullets i postals de promoció turística, a partir de reproduccions d'aquarel·les realistes cedides pel pintor austríac Erwin Hubert. Durant els anys trenta, realitzà, anualment, estadístiques sobre l'afluència de turistes a Mallorca. Després de l'enfonsament del turisme, provocat per la Guerra Civil (1936-39), durant el anys quaranta dugué a terme campanyes de promoció del turisme nacional destinades, principalment, a les parelles de nuvis. Més tard creà el segell pro-turístic (1950), una entitat per a realitzar la neteja d'aigües de la platja de Palma (1956) i la

↓ Foment del Turisme de Mallorca, *Memòria de l'Any 1983* amb portada d'Erwin Hubert

↓ Cartell del 75è aniversari de la fundació del Foment del Turisme de Mallorca

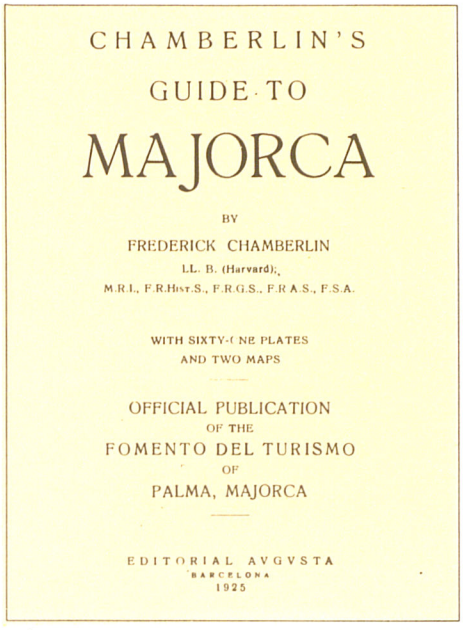
CHAMBERLIN'S

GUIDE TO

MAJORCA

BY

FREDERICK CHAMBERLIN

LL. B. (Harvard);

M.R.I., F.R.Hist.S., F.R.G.S., F.R.A.S., F.S.A.

WITH SIXTY-ONE PLATES
AND TWO MAPS

OFFICIAL PUBLICATION
OF THE
FOMENTO DEL TURISMO
OF
PALMA, MAJORCA

EDITORIAL AVGVSTA
BARCELONA
1925

† Guia de Mallorca de Frederick Chamberlin (1925), publicació oficial del Foment del Turisme

Medalla del Foment del Turisme de Mallorca en dues categòries, d'or i de plata (1962). Des dels anys seixanta, amb el boom turístic, ha centrat els seus objectius en la coordinació de la iniciativa privada de la indústira turística i en la tasca de relacions públiques. Així, promou la realització de pel·lícules i audiovisuals de propaganda, organitza taules rodones amb directors de marketing, fa publicitat a operadors turístics per millorar els contenguts dels fullets i promou viatges a Mallorca de periodistes turístics britànics i alemanys. Fou un dels organitzadors del Festival Internacional de la Cançó i del Musical de Mallorca. Té una secció filatèlica i numismàtica, que organitza l'Expo-Palma per les festes de Sant Sebastià (20 de gener). Sota el patrocini de la Conselleria de Turisme, l'Ajuntament de Calvià i la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, promociona, des del 1984, el programa Hivern a Mallorca, per atreure el turisme de la tercera edat durant l'època hivernal, i altres activitats lúdiques. Edita anualment una memòria i un calendari. Ha ubicat les seves seus socials al passeig des Born (1928-67) i al carrer de la Constitució (des del 1967), de Palma. Fou la primera entitat d'aquest caràcter creada a Espanya i ha servit de model als sindicats d'inciatives i turisme i a entitats semblants sorgides posteriorment.

FOMENT DEL TURISME PRESIDENTS

Enric Alzamora Gomà	1905
Marià Zaforteza i Crespí de Valldaura	1911
Ferran Alzamora Gomà	1919
Pere de Montaner i Gual	1927
Antoni Mulet Gomila	1947
Gabriel Roca Garcias	1949
Gabriel Alzamora López	1956
Antoni Parietti Coll	1962
Jaume Enseñat Alemany	1971
Antoni Garau Mulet	1972
Paulí Buchens Adrover	1979
Ferran Perelló Santandreu	1985

FOMENT DEL TURISME DE MALLORCA

(...)I fetes aquestes manifestacions i sense més preàmbuls, tractarem el tema assenyalat per avui vespre: Foment del Turisme. Del curs de la conferència, en deduireu les raons per les quals he escollit aquest tema amb preferència a qualsevol altre.

Fa quinze anys, senyors, que un escriptor distingit, estimat amic meu i, segurament, de la majoria de vosaltres, Miquel dels Sants Oliver, publicà una sèrie d'articles que titulava *Páginas veraniegas*. En aquestes pàgines, Oliver posava de relleu els avantatges que reportaria a Mallorca que les seves belleses naturals fossin conegudes pels estrangers i apuntava algunes de les millores, les principals, que ell trobava necessàries per rebre dignament els turistes. Jo no he de caure en la temptació de descriure o de ponderar aquestes belleses, que tots vosaltres coneixeu i que han estat descrites i ponderades pels escriptors regionals i per distingits forasters que ens han visitat, des de Vargas Ponce i Jovellanos fins a George Sand a *Un hiver à Majorque* i Laurens en el *Souvenir d'un voyage d'art à l'île de Majorque* (els dos llibres que més han donat a conèixer a l'estranger) i, per dir-ho d'una vegada i evitar una llarga llista, fins al més recent, que és l'escriptor que, amb el pseudònim de Lázaro Floro, està publicant *Una excursión a Mallorca* en el fulletó de *La Almudaina* (...)

Deu anys transcorregueren abans de presentar-se el continuador d'aquesta campanya; i aquest continuador fou un altre mallorquí i també amic estimat, Bartomeu Amengual, que a les mateixes columnes de *La Almudaina* publicà una altra sèrie d'articles titulats *La industria del forastero*. En aquests articles aportava Amengual dades sobre els avantatges que el turisme reporta a països com Itàlia, Suïssa i d'altres que cultiven aquesta indústria; i parlant del llibre d'Oliver, hi trobava a faltar un projecte de fundació d'una societat per promoure la indústria dels forasters (...)

(...) Per damunt de tot destacaria la necessitat de crear l'associació per al foment de la indústria del viatger. Realment em va semblar que s'havia acabat el període de propaganda escrita i que era necessari executar, posar-se a la feina, fundar d'una vegada l'anhelada societat. Vaig mirar al meu voltant i no només vaig trobar, sense cercar-ho, la mitja dotzena de persones de bona voluntat a les quals Amengual es referia, sinó una dotzena i més que es presentaren disposades a dur a terme el projecte. No va faltar, naturalment, qui tengués certs recels, a causa del caràcter apàtic del nostre país, qui temés molt el què diran, la crítica agra dels que no fan res contra els que fan alguna cosa; qui pensàs que no teníem suficient representació per emprendre una obra d'aquest gènere. Efectivament, entre nosaltres no hi havia ningú que tengués tractament, ni un míser Il·lustríssim Senyor (...).

(...) Decidits, doncs, a lluitar contra tots els obstacles que se'ns presentassin, emprenguérem els treballs preliminars per fundar la societat a totes passades, segurs de la bondat de la nostra causa i que no ens ha de mancar el suport de tots els amants del país, perquè ha d'esser fàcil convèncer-los que la indústria del viatger és convenient per a tots (...).

Enric Alzamora Gomà *El Foment del Turisme*, a *Memoria de las actividades desarrolladas por el Fomento del Turismo de Mallorca. Año 1981.* Selecció de texts de la conferència que el dia 30 de novembre del 1905, pronuncià a la Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Palma de Mallorca.

Traducció GEM

Año II. Palma 30 Abril de 1870. Núm. 9

EL FOMENTO,

PERIÓDICO GENERAL DE CIENCIAS, LETRAS, ARTES, AGRICULTURA, INDUSTRIA Y VARIEDADES

PUNTOS DE SUSCRICION. SALE TODOS LOS SÁBADOS. PRECIOS DE SUSCRICION.

ADVERTENCIA.

En una de las advertencias de nuestro número anterior espusimos que nos desentendíamos de cuanto se dijera en el número que con el mismo nombre de Ex Fomento imprimiera D. Juan Colomar; pero habiendo visto en este número á que aludimos una advertencia del citado Colomar en la que se manifiesta que en lugar de Ex Fomento saldrá El Boletin del Magisterio, dando á comprender con esto que terminaba la publicacion de aquel, debemos advertir que El Fomento continua con la misma Redaccion que hasta ahora ha tenido y que seguirá publicándose bajo las nuevas bases que consignamos en el prospecto del número anterior impreso en la casa de Gelabert, por lo que no es exacto que vea la luz pública, como se asegura, El Boletin del Magisterio en lugar de Ex Fomento, del cual no ha sido dicho Colomar mas que simple impresor.

Este señor podrá publicar cuanto quiera, pero no en sustitucion de un periódico que no ha dejado de existir por mas que cese él en su impresion.

La Redaccion.

APROVECHAMIENTO DE LAS AGUAS.

II.

↑ El Fomento Balear

FOMENTO BALEAR, EL Publicació editada a Palma entre el 1869 i el 1872. Fou fundada i dirigida per Miquel Ignasi Oliver. Aparegué amb el títol d'*El Fomento*, però, el 1870, el canvià per evitar confusions amb un altre periòdic homònim de Barcelona. El mateix any, passà de tenir una periodicitat desenal a setmanal. Essencialment, reproduïa articles de publicacions nacionals i estrangeres referits a l'agricultura, l'ensenyament, les ciències, la literatura i l'art. També incloïa articles sobre els mateixos temes, signats per Maties Boch, Guillem Creus i Dionís i Josep Rullan. A més, dedicava una secció a les disposicions governatives. Es publicava íntegrament en castellà.

FONA Dita també **bassetja.** Instrument format per una trena de cànem, espart o càrritx, dividida en el centre en dos o tres trençats, on es posen pedres o altres projectils per esser llançats amb violència contra l'objectiu, bé sigui un enemic, un animal de caça o salvatgina. Encara que el seu origen és incert, se n'han trobat vestigis entre les antigues comunitats ramaderes de l'Orient Mitjà i a arcaics pobles guerrers de Mesopotàmia i d'Egipte, així com a Grècia i a Roma. L'esport del tir de fona recull la tradició històrica del *foner* (→) balear, com a forma atlètica de llançament. (M)

FONAMENT, PUIG Al terme d'Artà, a s'Esquena Llarga, de 305 m d'altària, situat entre el puig d'en Pelat, el Bec de Ferrutx, el puig d'en Ribes i les fonts Noves. Forma part del massís d'Artà, el qual s'integra dins les serres de Llevant. (M)

FONAMENTS Revista anual de prehistòria i història antiga, editada a Barcelona des del 1978. Redactada íntegrament en català, inclou fonamentalment treballs sobre la història de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears, entre el paleolític i l'arribada de l'Islam. Inclou les seccions d'estudis i assaigs, documents, balanç, informació, crònica bibliogràfica i epigrafia. Des del primer número, n'ha

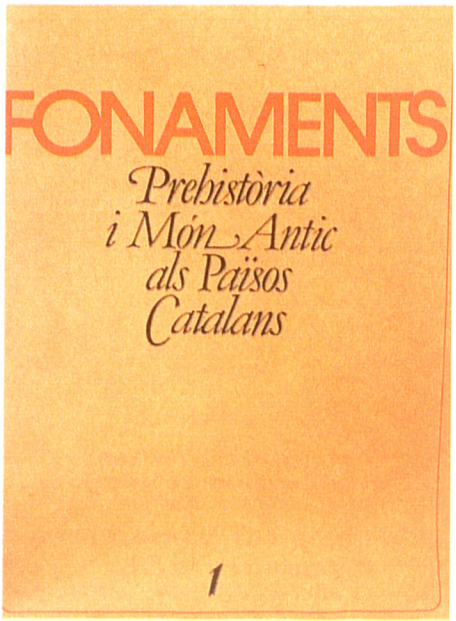

↑ Fonaments

estat director Miquel Tarradell Palau. Formen part del consell assessor de direcció els professors de la Universitat de les Illes Balears Antoni Arribas Palau i Guillem Rosselló Bordoy.

↓ Fona

FONDA, AVENC Al terme d'Escorca, entre l'avenc des Llorer, el torrent de Mortitx, es Burgà i el pas des Garrover. ■ Situat a la vessant de llevant de la serra de la Coma, al terme de Pollença. Ocupa el tercer lloc en l'ordre de les cavitats de major fondària de l'Illa, amb 168 m de profunditat màxima, 120 dels quals, són de verticalitat absoluta. Aquesta característica fa que, a més a més, sigui la tercera cavitat en l'ordre de majors profunditats de la mateixa especialitat a Mallorca. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONDA, COMA Al terme d'Alcúdia, situada entre el puig de Sant Martí, Coma Clara, Biniatria i el puig de sa Galera. (M)

FONDA, COVA Al terme de Sencelles, situada entre la cova d'en Mariaina, la cova de sa Cuineta i les cases de Son Sant Joan. (M)

FONDA, COVA DE NA Hipogeu pre-talaiòtic del terme de ses Salines, situat a la possessió de sa Vall. Fou descobert (1934) en ampliar-se una pedrera, fet que provocà la destrucció parcial del jaciment. El 1935, l'excavà Josep Malbertí Marroig, que hi trobà les restes d'uns cent enterraments

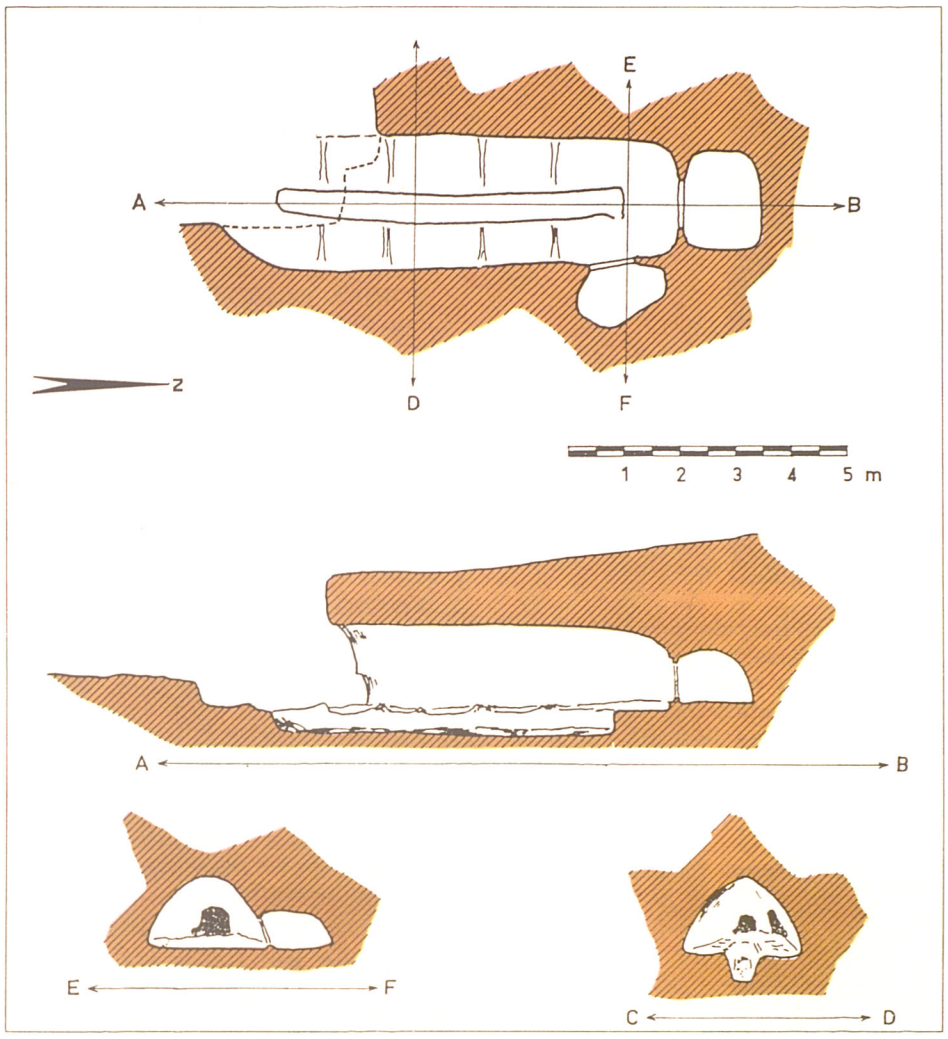

↑ Plànol de la cova de na Fonda (sa Vall, Ses Salines)

↓ Cova de na Fonda (sa Vall, Ses Salines), interior

amb els adreços funeraris corresponents. Destaquen un punyal i un centenar d'agulles de bronze. Fa 8,20 m de llargària per 2,30 d'altària. Conserva una fossa central, els bancs laterals i tres cubicles. (M)

FONDA, NA Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre el caló des Màrmols i s'Olla des Bastons. (M)

FONDA, VINYA Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre Son Pujol, Son Mulet, can Morat i can Isern. (M)

FONDAL, PUNTA DES Accident de la costa del terme de Capdepera, situat entre la cala de sa Font i el caló d'en Suau. (M)

FONDAL DE SES BASSES Indret de la costa del terme d'Andratx, entre es Ratjoli i ses Bardes Grosses. (M)

FONDALET, ES Indret de la costa del terme de Banyalbufar, situat entre el port des Canonge i cala Gata. ■ Al terme de Capdepera, entre sa Pedruscada i la platja de Son Moll. (M)

FONDES, NA Terrenys del terme de Felanitx, estesos entre can Ramonet, Son Hereu, es Cabanells i sa Carrotja. (M)

↓ Excavacions a la cova de na Fonda (sa Vall, Ses Salines)

← Llibreria Fondevila, local de la Costa de la Pols (Palma)

FONDEVILA, LLIBRERIA Establiment comercial fundat a Palma el 1893, per Bonaventura Fondevila Vilalta i Joan Alomar Ramis amb el nom de Llibreria Fondevila i Alomar. Estava situat a la Costa d'en Brossa. Des del 1906, fou la sucursal del depòsit de l'Institut Hidrogràfic de la Marina. El 1921, es dissolgué com a societat i passà a esser regida per Bonaventura Fondevila. El succeïren Antònia Montaner Quintana (1940-67), Maria Fondevila Montaner (1968-78), i, des del 1979, Catalina Pujol Fondevila. El 1967, s'inaugurà el local de la Costa de la Pols, que coexistí amb el situat a la Costa d'en Brossa fins al 1978, en què aquest desaparegué. Especialitzat en llibres de nàutica i de text per a Ensenyança General Bàsica —EGB— i per a ensenyances mitjanes. També s'ha dedicat, des del principi, a la venda d'articles de papereria.

← Foner, escultura de Llorenç Rosselló (s'Hort del Rei, Palma)

FONDO, COMELLAR Al terme de Campanet, situat entre Biniatró, sa Llebreta, ses Fonts, el bosc Gran i sa Carrasca. ■ Al terme d'Escorca, entre la possessió de Muntanya, la coma de la Vinya, el coll Llarg i el torrent de Son Marc. ■ Propietat rústica del terme de Son Servera, situada entre Son Corb Vell, Son Corb Rosselló, cas Hereu i ses Barracasses. (M)

FONDO, POU Al terme d'Inca, entre Son Fiol de Dalt, can Forners, can Pobles i can Rabassó. (M)

FONDO, TORRENT Nom que rep el curs baix del torrent de Mortitx, situat al terme d'Escorca. Neix al vessant de mestral del puig Tomir i aboca les seves aigües en es Racó de Mortitx. Té uns 6 km de recorregut i 12'3 km² de conca hidrogràfica. (M)

FONDOS, ES Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre cala Beltran i la punta de ses Taronges. (M)

FONER Persona que usava la *fona*

↓ Al·lota voltejant la fona

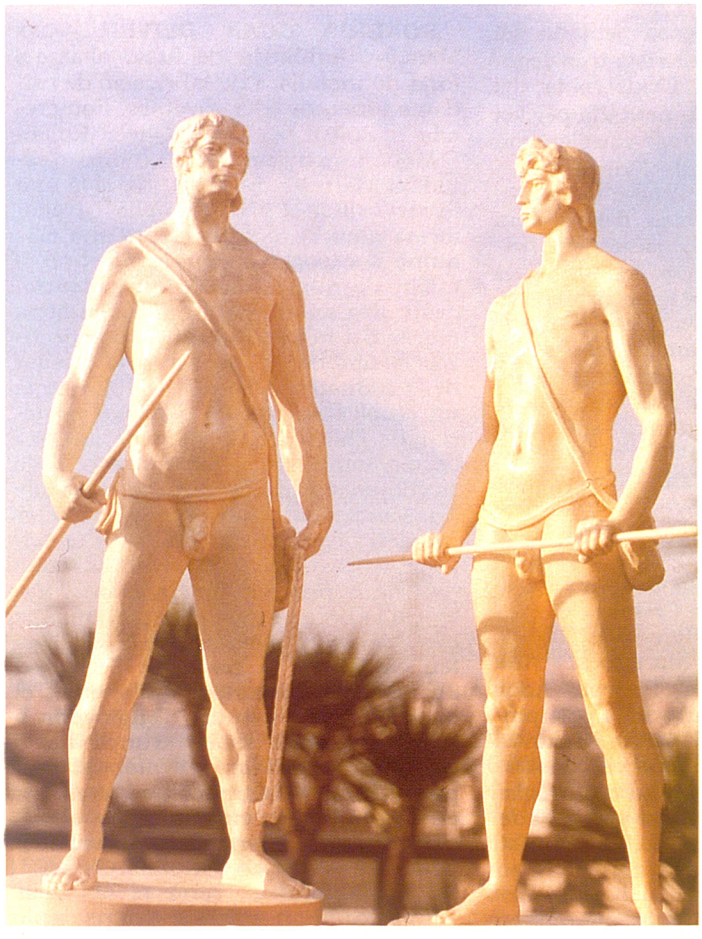

↑ Foners, escultures de Jaume Mir

ELS FONERS BALEARS

El seu armament són tres fones, una d'elles la porten entorn del cap, una altra entorn del cos i la tercera, a les mans. I en les accions bèl·liques llancen pedres molt més grosses que els altres, tan enèrgicament que sembla que el tir és disparat des d'una catapulta. Per això també en els assalts a una ciutat emmuradada, colpejant els qui estan col·locats als baluards els omplen de ferides i a les batalles campals rompen els escuts i els cascos i tota arma defensiva. Són tan exactes en punteria que sovint no fallen l'objectiu posat davant. Causes d'això són les contínues pràctiques que fan des de nins, d'acord amb les quals, quan encara són infants, són obligats per llurs mares a tirar amb certesa amb la fona. Col·locant com a objectiu un tros de pa fermat a una soca, no es dóna de menjar al qui s'exercita fins que, havent encertat el pa, aconsegueix de la seva mare el consentiment de menjar-lo.

Diodor Sícul V 16-18

Així com ara se serveixen moltíssim de les fones, així també abans se servien únicament d'aquesta arma. Ni un sol dels altres pobles sobresurt tant en aquesta art com els balears.

T Livi XXVIII 37, 3

Coloma Blanes Blanes i altres *Les Illes a les Fonts clàssiques* (1990).

← Concurs de foners

(←) com a arma de combat. Els indígenes pre-romans de les Balears tengueren fama de bons tiradors de fona. Eren un poble en un estat de civilització molt inferior al dels grecs, els cartaginesos i els romans. Estava prohibit a les Balears indroduir moneda i per això tots els diners que rebien com a soldada al final de la campanya els gastaven, compraven dones i àmfores de vi que s'enduien cap a les Balears. No tenien oli d'oliva i s'untaven el cos amb una mescla de greix de porc i un oli fet de llentiscle. Solien anar nus, amb els cos cobert de pells o vestits amb túniques (pobres i brutes). L'extraordinària destresa en l'ús de la bassetja es devia al fet que les mares acostumaven els seus fills a manejar-la, obligant-los a tomar amb la fona l'aliment que els oferien. Els cartaginesos els utilitzaren com a mercenaris durant les guerres contra els grecs a Sicília, documentades des de la fi dels s V aC i durant el s IV, així com en les lluites contra els romans durant la II Guerra Púnica. Posteriorment i fins a la romanització de les Balears, a partir del s I aC, en algunes ocasions, serviren també com a tropes auxiliars d'infanteria lleugera, com a les Gàl·lies,

amb les legions de Juli Cesar. Els foners balears eren situats a l'avantguarda dels exercits i actuaven com a forces de xoc. Els foners es trobaven associats nombroses vegades amb els arquers cretencs i la seva missió consistia en hostilitzar l'enemic abans de generalitzar-se el combat. Aquests soldats, armats lleugerament, una vegada finalitzada la seva missió de fustigament, deixaven pas a la infanteria pesada que actuava en formació i que duia el pes del combat. Encara que la seva actuació com a combatents no es regulava per unes normes preestablertes, arribaven a entaular la lluita amb els mateixos genets romans, mitjançant un escut de pell de cabra i una javelina de punta de ferro o endurida al foc. Les lleves de mercenaris eren voluntàries i en el combat usaven tres fones. Una era més grossa, per als tirs més llunyans, cenyida a la cintura; una altra de mitjancera, que es duia a la mà; i una de més petita per als tirs més propers, que portaven pel cap. El pes dels projectils i la força i la punteria dels tirs feien que s'arribassin a foradar els escuts i les cuirasses dels enemics. Impulsaven els projectils —pedres de quatre a sis cm de diàmetre i bolles de plom en forma d'aglà, que duien en una bossa penjada del coll— fent voltar la bassetja tres vegades entorn del cap. L'existència del foner balear està documentada per les obres de diferents autors clàssics con Estrabó, Diodor Sícul, Florus, Titus Livi, Polivi i Zonaras. Tambe fou motiu d'inspiracció per poetes llatins com Virgili i Ovidi, que els esmenten, respectivament, a *Les Geòrgiques* i *Les metamorfosis*. La seva fama determinà que, a l'Antiguitat, les illes i el tir de fona fossin continuament associats, fins el punt que alguns autors feien derivar el nom 'Balears' de *ballein*, 'tirar' La figura del foner balear ha estat recollida, entre d'altres, pels escriptors Guillem Colom, Miquel Costa i Llobera, Robert Graves, Miquel dels Sants Oliver, Gumersind Riera i Jacint Verdaguer, pels escultors Jaume Mir, Horacio de Eguía i Llorenç Rosselló, pels historiadors Cristòfol Borràs Rexach, Francesc Hernández Sanz, Gabriel Llompart Moragues, Ana María Muñoz, Lluís Pericot, Adolf Schulten i Miquel Tarradell i pels pintors Llorenç Cerdà i Kristian Krekovic. Actualment, el tir de fona es considerat un esport, que disposa d'un reglament oficial i està regulat per la *Federació Balear de Tir de Fona.(←)* (M)

FONERIA JOAN OLIVER —CAN MANEU— Indústria de fusa, aliatge i forja de metalls, i de fabricació de calderes i maquinàries diverses. Fou creada a Sóller per Joan Oliver Rullan —Maneu—, després d'un temps d'estada a Marsella. El 1826, instal·là una ferreria que, el 1829, amplià i transformà amb la incorporació d'una màquina a vapor, construïda en el propi taller, de quatre cavalls de potència, destinada a usos de fundició. La bona marxa del negoci i les seves perspectives favorables aconsellaren el trasllat de la indústria a Palma (1843). Ocupà un ampli solar, situat a la part posterior de l'hort del Convent de la Concepció, amb accés pel número 3 de l'antic carrer Bonaire. La qualitat de les seves manufactures i el caràcter avançat i competitiu de la seva tecnologia li permeteren d'exportar bona part de la producció a Barcelona, València i altres indrets peninsulars. A la mort de Joan Oliver Rullan (1872), es féu càrrec de la gestió de l'empresa Joan Oliver Castanyer —Maneu—, el qual havia fet estudis d'enginyeria a París i durant molts d'anys havia col·laborat estretament amb el seu pare. Durant els trenta-tres anys que en dugué la direcció, l'empresa arribà a ocupar un centenar llarg de treballa-

↓ Foneria Joan Oliver (Palma), personal dels tallers de construcció de màquines

↑ Es Foners (Palma), església de la Santíssima Trinitat

↑ Es Foners (Palma), escultura d'Aligi Sassu a la cantonada del carrer dels Foners amb el de Manacor

dors, molts dels quals residien al raval de Santa Catalina. S'hi construïren més de cent calderes per a usos industrials, les principals dels vaixells a vapor «Bellver», «Isleño», «Catalunya» (1899), «Comercio» i «Cabrera» i les auxiliars de la pràctica totalitat de la flota mercant a vapor de Mallorca; a més de maquinària industrial i agrícola, peces per a la marina de guerra espanyola, les rodes hidràuliques per a la regulació de s'Albufera, premses d'oli i de vi, grues, armadures, accessoris de ferro per a la construcció, objectes de bronze, engranatges mecànics i altres manufactues de fusa. Les creus de ferro que coronen les dues torres més altes de la façana principal de la Seu, tot acompanyant la imatge de l'Assumpció, foren fetes en els seus tallers. El 1902, la grossa de Nadal, de cinc milions de pessetes, correspongué al número 28.038, venuda a Palma, a l'Administració de loteries del sr Picornell al carrer Unió. Resultà distribuït, en la seva major part, entre els propietaris i els treballadors de Can Maneu. Aquest fet marcà l'inici d'una etapa difícil per a l'empresa a causa de la marxa d'alguns dels seus especialistes que decidiren d'instal·lar-se pel seu compte. A la mort de Joan Oliver Castanyer (1905), la direcció passà al seu fill Joan Florit —Maneu—, el qual hagué de fer front a problemes nous derivats de la reducció del mercat propi de l'empresa com a conseqüència de la puixança de la indústria catalana de construcció de motors navals, material ferroviari i maquinària agrícola. S'hi afegiren, a més, dificultats d'adaptació a la rapidesa amb què es produïren els avanços de la tecnologia metal·lúrgica i l'ampliació de les escales de producció. La progressiva reducció de l'activitat de fundició i fabricació de maquinària féu inevitable el tancament de l'empresa durant la dècada dels anys deu, tot i que la propietat mantengué algunes de les activitats industrials complementàries del negoci, com la fabricació de gel, iniciada amb destinació a la venda el 1905. (MA)

FONERS, ES Barriada de Palma, entre els carrers de Joan Maragall, Manuel Azaña, Manacor i avinguda de Gabriel Alomar i Villalonga. Té una superfície aproximada de 1,67 km² i una població d'uns 12.829 habitants de dret (1990). Es constituí a partir de diversos horts, entre els quals destacà el de *ses Finestres Verdes* (←). Forma part del primer cordó de l'eixample, projectat per Bernat Calvet (1901), amb habitatges unifamiliars i carrers amples. El 1940, fou ampliada per Gabriel Alomar Esteve amb la planificació d'habitatges plurifamiliars. Entre el 1948 i el 1968, se'n construïren 258 de promoció pública. S'hi situa el

↓ Es Foners (Palma), carrer de Manuel Azaña

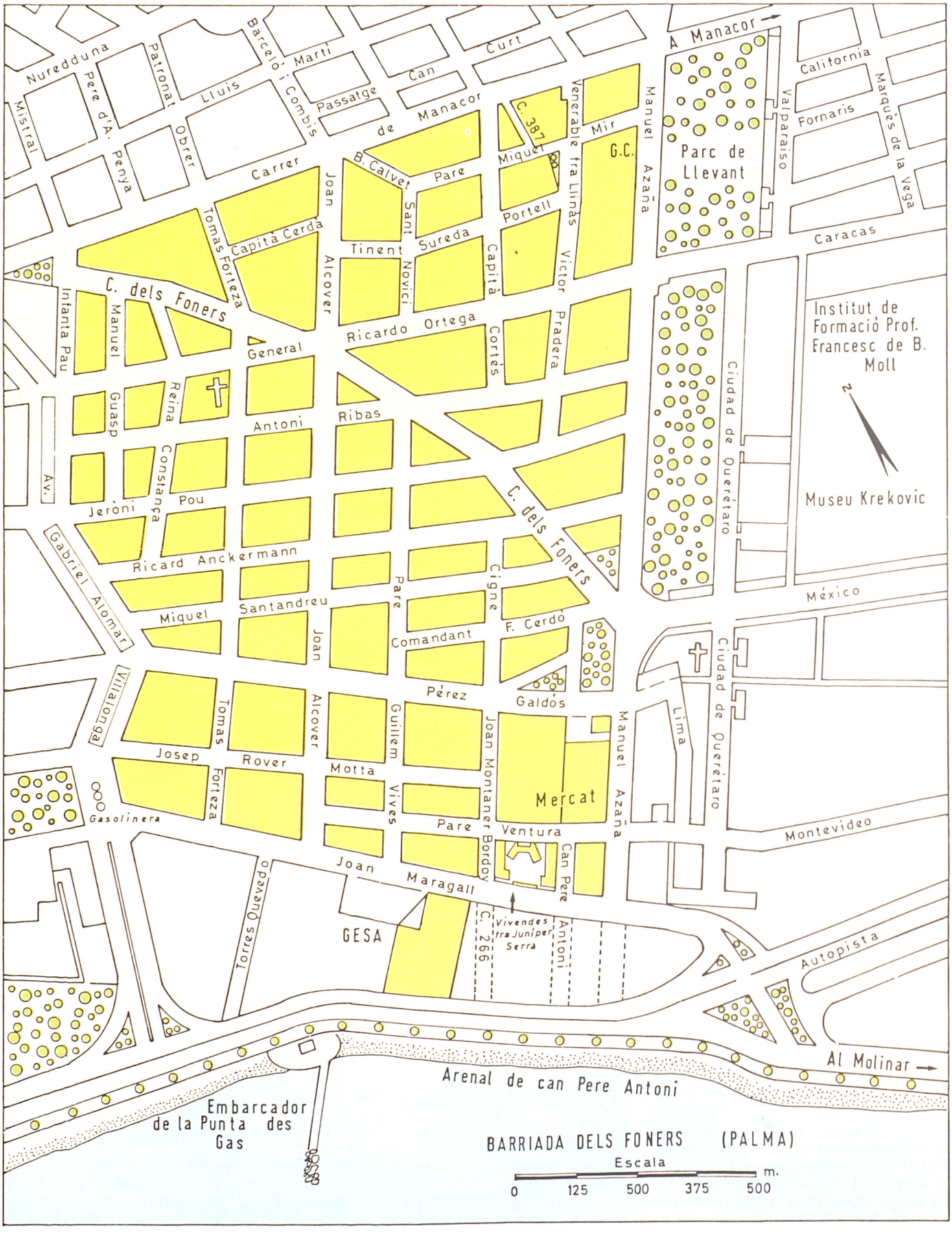
A Manacor
Nuredduna
Mistral
Pere d'A. Penya
Patronat
Obrer
Lluis
Barceló i Combis
Marti
Passatge
Can
Curt
de Manacor
Carrer
B. Calvet
Pare
Miquel
C. 387
Venerable fra Llinàs
Mir
Manuel Azaña
G.C.
Parc de Llevant
Valparaiso
California
Fornaris
Marqués de la Vega
Caracas
Joan
Sant
Portell
Capità Cerda
Tomas Forteza
Tinent
Sureda
Capità
Victor
Alcover
Novici
C. dels Foners
Infanta Pau
Manuel
Ricardo Ortega
Cortés
Pradera
General
Institut de Formació Prof. Francesc de B. Moll
Ciudad de Querétaro
Guasp
Reina
Antoni
Ribas
Av.
Constança
Pou
Jeroni
Museu Krekovic
C. dels Foners
Gabriel Alomar
Ricard Anckermann
Pare
Cigne
México
Miquel
Santandreu
Joan
Comandant
F. Cerdó
Villalonga
Pérez
Galdós
Tomas
Alcover
Guillem
Joan Montaner
Manuel Azaña
Lima
Ciudad de Querétaro
Josep
Rover
Motta
Forteza
Vives
Mercat
Gasolinera
Pare
Ventura
Bordoy
Can Pere
Montevideo
Joan Maragall
Torres Quevedo
GESA
C. 266
Vivendes tra Junipet Serra
Antoni
Autopista
Al Molinar
Arenal de can Pere Antoni
Embarcador de la Punta des Gas
BARRIADA DELS FONERS (PALMA)
Escala
m.
0
125
500
375
500

Centre Base d'Atenció al Minusvàlid (1978), dependent de l'INSERSO, que es dedica a la informació, valoració, diagnòstic i tractament de les persones amb deficiències. Les necessitats socials són ateses pel Centre de Serveis Socials Llevant Sud (1986). Pel que fa als serveis sanitaris, els seus habitants acudeixen als centres de salut d'Escola Graduada i Emili Darder. El 1914, s'hi construí i erigí en parròquia l'església de la Santíssima Trinitat, d'estil neoclàssic. Al local parroquial, hi tenen la seva seu el Club d'Esplai i el Moviment Universitari Estudiantil Catòlic (1988). En un terrenys, propietat de l'Ajuntament, es construí (1931) el col·legi públic Finestres Verdes, actual escola Alexandre Rosselló. El 1972, s'hi bastí l'edifici de l'Empresa Municipal d'Aigües i Clavegueram -EMAYA-. El 1983, es finalitzà la construcció de la casa quarter per a la 316 comandància de la guàrdia civil. El 1985, s'hi instal·là la Comandància Provincial de Trànsit. El 1986, s'hi inaugurà el Mercat de Llevant, que disposa de 52 parades. El 1990, s'hi inicià el procés de formació de l'associació de veïns i d'un grup de la tercera edat. (BeC/CR)

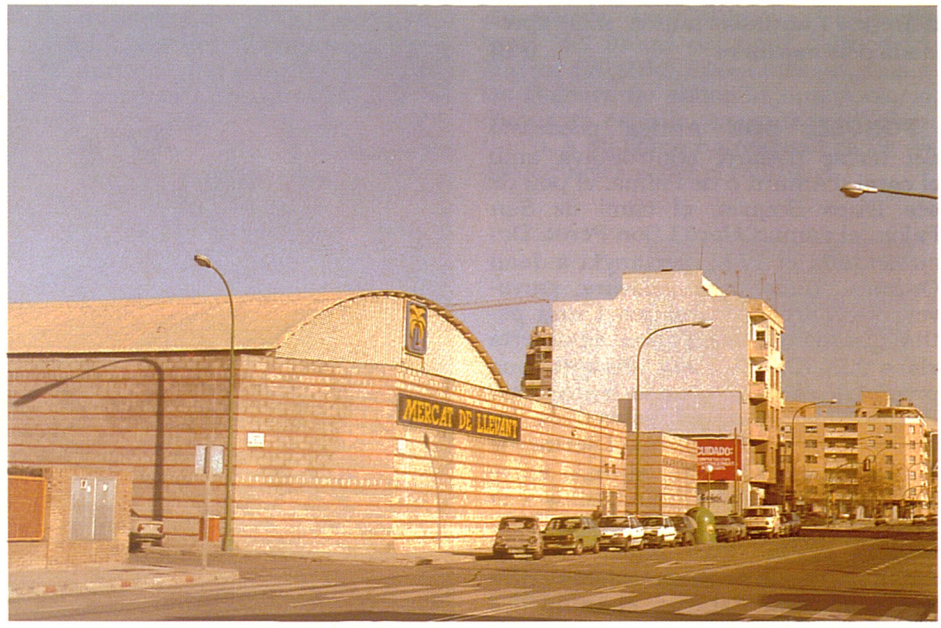

↑ Es Foners (Palma), Mercat de Llevant

FONOLL *(Foeniculum vulgare)* Planta de la família de les umbel·líferes. És vivaç i molt olorosa. Té les tiges dretes, ramoses, amb una alçada que pot arribar als 2 m. Les fulles, de contorn triangular, estan molt dividides en lacínies llargues i filiformes. Les flors són grogues, reunides en umbelles grans, de 15 a 30 radis, sense involucre. Les llavors són petites, oblongues i glabres. Floreix de juny a octubre. Es fa per les andanes, galeres i vores de torrents i camins. És aromàtic, aperitiu i s'utilitza com a condiment en la preparació de diferents plats, com els caragols i la llobina. També és usat per fer botifarrons, herbes, envinagrats i per salar olives. Les llavors són estomacals, carminatives i tenen les mateixes propietats que l'anís. Destil·lades amb alcohol, fan un aiguardent molt semblant a l'anisat. **Fonoll marí** *(Crithmum maritimum)* Planta de la família de les umbel·líferes. És vivaç i de color verd blanquinós. Té el rizoma gruixat i ramificat. Les tiges són estriades i carnoses, com les fulles, i tenen una alçada de 20 a 50 cm. Les fulles són 2-3 pinnatipartides en segments linears aguts. Les flors, blanques o de color groc verdós, estan reunides en umbel·les de 10 a 20 radis curts, envoltades per un involucre de sis o més bràctees persistents. El fruit és ovoide, de 4 a 6 mm. Floreix ben entrat l'estiu i fructifica a la tardor. Creix en forma de motes rodonenques, per les escletxes i els cocons de les roques marítimes. Popularment se li atribueixen les propietats d'esser una planta

↓ Fonoll *(Foeniculum vulgare)*

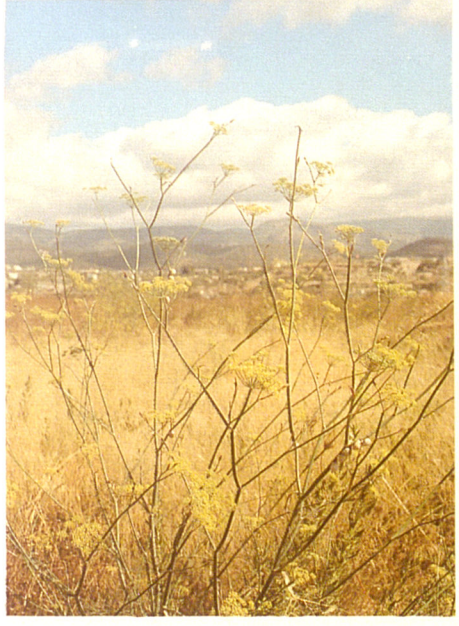

↓ Fonoll marí *(Crithmum maritimum)*

diürètica i antiescorbútica, molt apreciada pels mariners. (FB)

FONOLL, SON Antiga possessió del terme d'Alaró, confrontava amb el camí d'Amunt o de Palma, el pou de ses Dues Boques, el camí de Son Palou, el camí d'Alaró i Son Perot. Documentada el 1745, pertanyia a Joan Ordines. Tenia cases, olivars, garroverars, conreus de cereals i una petita guarda d'ovelles. Fou establerta els s XIX-XX. El 1991, designa una propietat rústica situada entre Son Palou, Son Perot, es Velar i es Picó. ■ Propietat rústica del terme de Santa Maria del Camí, situada entre s'Arboçar, es Cabàs, Son Canals i es Cirerers, on tengué la residència i l'estudi el pintor Ritch Miller. ■ Terrenys del terme de Selva, estesos entre Son Lluc, Son Estaràs, el camp des Molins i es Canyar. (DF/M)

↑ Son Fonoll (Santa Maria del Camí)

FONOLLAR, ES Terrenys del terme d'Estellencs, estesos entre la cala d'Estellencs, el torrent des Broll, la punta des Bufadors i el torrent d'en Balaguer. ■ Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre les pedreres de Son Peixet i es Dos Ulls. (M)

FONOLLAR, SON Possessió del terme d'Algaida, situada entre el camí de Muntanya, la serra Vella i Son Vermell. ■ Terrenys del terme de Porreres, estesos entre la Vila, Son Gardana i el pou Rovat. ■ Al terme de Selva, entre la vila, Son Caimari, Son Feina i Son Picó. (M)

FONOLLAR, SORT DEL Al terme de Felanitx, documentada el 1337. (M)

FONOLLASSA *(Daucus carota)* Dita també **botxes.** Planta de la família de les umbel·líferes. Té la tija dreta, estriada, aspra i ramificada, amb una alçada que pot arribar a més d'un m. Les fulles inferiors, 2-3 pinnatisectes, són blanes i poc consistents. Les branques acaben en una umbel·la molt gran i vistosa, amb nombrosos radis i plena de flors petites, blanques, menys la central, que és purpurina. Les llavors són el·lipsoides, amb agullons que s'aferren i resulten molests. Floreix d'abril a juliol. Es troba per les vores dels camins. Vegeu *cicuta*. **Fonollassa blanca** Vegeu *visnagra*. **Fonollassa groga** *(Thapsia villosa)* Planta de la família de les umbel·líferes. És vivaç i semblant a la canyaferla, però més petita. Pot arribar al metre d'alçada. La tija és robusta, estriada i amb retxes negres a la base. Les fulles són

↓ Fonollassa *(Daucus carota)*

↓ Fonollassa marina *(Daucus carota ssp maritimuus)*

glauques, 2-3 pinnatisectes. La umbel·la surt de dins la fulla superior en forma d'espata. Té de 12 a 20 radis igualencs i llisos. Les flors són grogues. El fruit és oval i costellut. Floreix els mesos de maig i juny. Es troba per sa Calobra, Campanet, cala de Sant Vicenç, Pollença i la Victòria. **Fonollassa marina** *(Daucus carota ssp maritimuus)* Subespècie que creix per les roques de la vorera de la mar. Es distingeix de la fonollassa comuna per tenir les umbel·les més petites i la flor central no purpurina. (FB)

FONOLLETA Terrenys del terme d'Alcúdia, estesos entre es Olivers, la figuera Verdal i l'hort des Moro. (M)

FONOLL MARÍ, CLOT DES Indret de la costa el terme de Capdepera, entre el cap Vermell i na Massot. (M)

FONOLL MARÍ, ES Indret de la costa del terme d'Alcúdia, situat entre la punta de Tacàritx i la caleta des Frares. ■ Al terme de Llucmajor, entre la punta de sa Cova des Coloms i sa Rossegada de ca l'Esglesieta. (M)

↑ Bartomeu Fons Jofre de Villegas

FONS JOFRE DE VILLEGAS, BARTOMEU (Palma 1888 - 1962) Polític i advocat. Membre del Partit Maurista, el 1918, va esser elegit regidor de Palma, càrrec des del qual s'ocupà dels serveis de desinfecció durant l'any de la grip (1918). Fou batle de Palma des de l'abril al maig del 1920 i des del setembre del 1921 a l'abril del 1922. El 1930, cofundà el Partit Regionalista de Mallorca. Candidat a diputat per la concentració de dretes a les eleccions constituents de maig del 1931, no fou elegit. Aconseguí l'escó a les del novembre del 1933 i fou reelegit a les del febrer del 1936. Com a advocat i empresari, fou director de la Salinera Espanyola i president de *Frío industrial*. (DG)

→ Miquel Fons Massieu

FONS MASSIEU, MIQUEL (Las Palmas de Gran Canaria 1875 - Palma 1954) Polític i advocat. Féu estudis de dret a la Universitat de Saragossa. El 1908, ingressà en el Cos d'Advocats de l'Estat i fou destinat a la delegació d'Hisenda de Palma. Del 1913 al 1938, fou cap de l'Advocacia de l'Estat d'aquesta delegació. El 1938, fou designat governador civil de Balears, càrrec que ocupà fins al 1940. Durant el seu govern, possibilità la construcció de l'Hospital de Malalties del Tòrax Joan March. Del 1940 al 1945, any en què es retirà, fou delegat d'Hisenda i participà en la construcció del nou edifici que ocupa aquesta dependència.

↑ Fons per a la Foca de la Mediterrània, logotip

FONS PER A LA FOCA DE LA MEDITERRÀNIA –FFM– Entitat conservacionista fundada a Palma, el 1987 per iniciativa de Francesc Avellà Salvà, que n'és president. D'àmbit estatal, es dedica al foment del coneixement i a la protecció de la foca mediterrània o vell-marí. La seva activitat s'ha centrat en la realització de campanyes de sensibilització dels habitants del litoral del nord d'Àfrica (el Marroc i Algèria), l'àrea més pròxima a les Balears on sobreviu una població d'aquesta espècie, en greu perill d'extinció. A Mallorca ha realitzat cicles de conferències sobre el vell-marí.

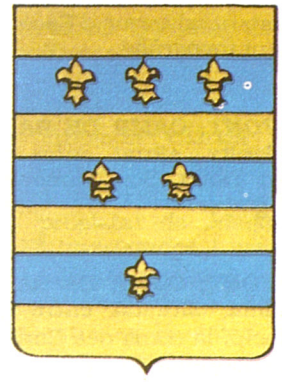

→ Escut de la família Font

FONT Família de la branca noble de Francesc Font. Aquest era un adinerat mercader de Muro, amb galeres pròpies, que obtengué la ciutadania el 1467. Un fill seu, anomenat Joan Font, ciutadà militar, es traslladà a Artà i en descendiren els *Font dels Olors (→)*. Un altre fill fou Mateu Font, també ciutadà militar, que continuà la línia de Muro. Testà el 1547 i fou el pare de Joanot Font, el qual comprà (1534) terres en alou de la cavalleria de Morell i, al seu torn, dictà testament a Muro (1570). Contragué matrimoni amb la seva cosina germana Joana Font i d'aquesta unió nasqué el seu hereu, Pere Joan Font i Font, ciutadà militar. Aquest es casà amb Pereta Font i fou pare de Joanot Font i Font, que fideïcometé el 1612. S'uní en matrimoni amb Catalina Serra i Perera. Joanot morí el 1619 i heretà el seu fill Pere Joan Font Serra, fideïcometent el 1673, que, amb la seva esposa Jerònia Belloto Rius, donà origen a la família *Font-Belloto.(→)* (PeM)

FONT, AVENC DE LA Cavitat situada prop de les cases del mateix nom, al terme de Pollença. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, AVENC DE SA Cavitat situada a la vessant sud del puig de Massanella, al terme d'Escorca. Consta d'un únic pou de 68 m de fondària, que al principi té secció reduïda i després s'incrementa cap al fons, fins a arribar a unes dimensions de 6 x 5 m.

En algunes exploracions realitzades durant l'hivern o la primavera, s'ha pogut observar la inundació dels darrers metres de la cavitat. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, BALMA DE SA Petita cavitat a la vora de la font des Verger de sa Costera, al terme d'Escorca. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, CAMP DE SA Al terme de Felanitx, situat entre can Ticoulat, can Tibús, Son Ramonet Gros i cas Enginyer. (M)

FONT, COMA DE SA Al terme de Palma, situada entre s'Àguila d'en Macip, la coma des Corb, el puig Gros de Bendinat i el puig des Corral d'en Ferrer. (M)

FONT, COMELLAR DE SA A l'illa de Cabrera, situat entre can Feliu, el monument als soldats francesos i la Platjola. (M)

FONT, COVA DE LA Cavitat situada prop de les cases del mateix nom, al terme de Pollença. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, COVA D'EN Propietat rústica del terme de Porreres, situada entre la cova d'en Rasca, sa Fontassa, es Riquers i Son Cudem. (M)

FONT, COVA DE SA També dita cova des Moro. Cavitat situada a l'illa Dragonera, entre cala Lladó i el cap de Tramuntana. Té un llac d'aigua dolça. A l'interior de la cova s'han trobat restes de ceràmiques romana (llumetes i àmfores) i islàmica. La mancança de terrissa de parament domèstic indica que la cova no fou utilitzada com a hàbitat, sinó per al proveïment d'aigua. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, COVA DE SON Cavitat situada al sud del puig del mateix nom, al terme de Calvià. Està catalogada com a cova fins a 30 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FONT, GUILLEM (Palma 1667 - 1705) Religiós franciscà. Fou mestre en arts, catedràtic de filosofia a la Universitat de Palma i lector de teologia al convent de Sant Francesc, de Palma. Escriví *Sermon panegirico del iluminado Doctor y gloriosíssimo Martyr el B Raymundo Lulio* (1698) i se li atribueix *Disertacion histórica sobre la virtud y mérito del B Raymundo Lulio*, obra no localitzada.

↓ Cova de sa Font (Dragonera)

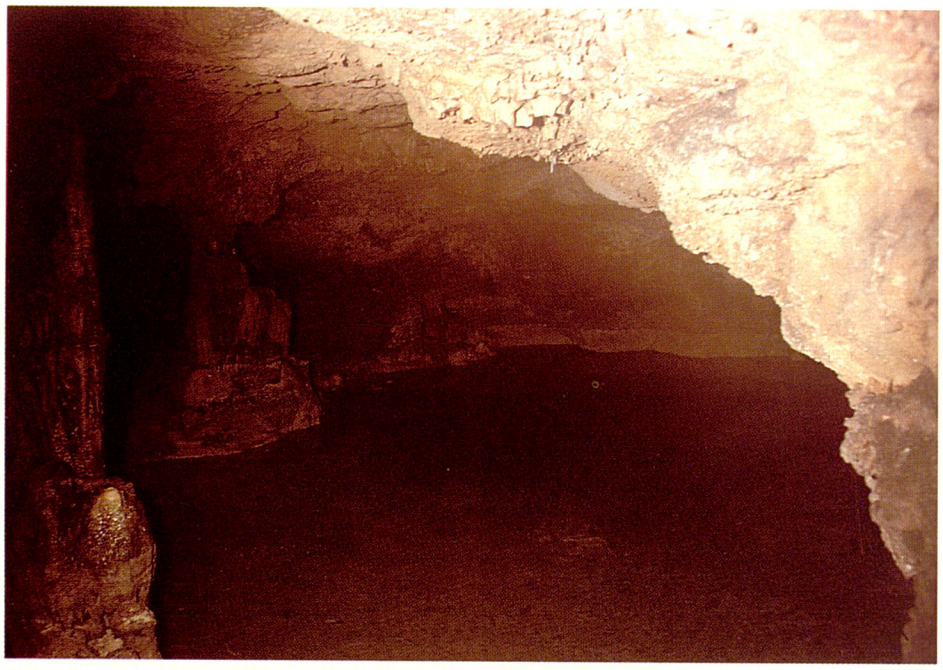

FONT, HORT D'EN Rafal del terme de Banyalbufar, confrontat amb la vinya de n'Albertí, el camí reial de Valldemossa i el camí reial de Palma. Documentat el 1611, pertanyia a Antoni Burguny. Tenia petites cases, una vinya i un hort, dedicat a producció de cereals i lleguminoses. ■ Hort del terme de Pollença, entre la Cel·la, la font de l'Argent i la serra de la Font. (DF/M)

FONT, HORT DE SON Al terme de Porreres, entre can Nadal Boterí, can Feliu, can Bleda i na Bovera. (M)

FONT, LA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre can Pep Blanc, Ull de la Font, les Quarterades i can Vela Gran. ■ Antic nom de la possessió de Son Pou, del terme de Santa Maria del Camí, documentada el 1398, situada a Coanegra, entre Son Roig i la font de sa Comunera, ran del torrent des Freu. (M)

FONT, MIQUEL (s XIV - XV) Pintor. La seva obra, no localitzada, s'adscriu al gòtic italianitzant. Va viure a Mallorca durant la segona meitat del s XIV. Instal·lat al carrer dels Pintors, de Palma, fou veïnat dels pintors Joan Daurer i Pere Marcol. (GLl)

FONT, PERE (Alcúdia, s XVI - 1653) Notari. Exercí a Alcúdia, on tenia la casa pairal, la notaria i l'arxiu, al carrer de mossèn Andreu Socies. Dins el terme, tenia les terres de so na Pintada des Braçal, ses Quatre Figueres, sa Roca Novia, ses Costes, es Moscatell i el rafal de Son Moranta. Els seus protocols, de gran interès històric per a la comarca d'Alcúdia, foren inventariats (1653) pel notari Martí Seguí. (DF)

FONT, PUIG DE SA Al terme d'Andratx, de 258 m d'altària, situat entre la vila, la font de la Vila, Son Major i So na Gaiana. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Al terme d'Artà, de 226 m d'altària, situat entre la font des Oguers, la coma Extrems, s'Arboçaret i la font de Penya Roja. Forma part del massís d'Artà, integrat dins les serres de Llevant. Està documentat el 1625. ■ Fent partió entre els termes de Bunyola i Valldemossa, de 956 m d'altària entre el salt d'en Angelè, la coma Vera, la Coa de sa Rata i ses Sitges. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Al terme de Campanet, de 608 m d'altària, entre

↑ Puig de sa Font (Escorca)

la font de sa Pega, la cova des Terratrèmol, la coma de ses Vaques i el pas d'en Bisquerra. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Al terme d'Escorca, de 1.032 m d'altària, entre el puig des Tossals, els morros de Cúber, i d'Almallutx i la font des Noguer. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Fent partió entre Sant Llorenç des Cardassar i Son Servera, de 271 m d'altària, entre el coll de Son Escrivà, el puig de sa Bassa, ses Serres i Son Garriga. Forma part de les serres de Llevant. (M)

FONT, PUIG DE SON Al terme de Calvià, de 360 m d'altària, situat entre cas Meler, ses Males Roques, el penyal des Coloms i el puig de na Martina. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FONT, PUJOL D'EN Al terme de sa Pobla, de 80 m d'altària, entre can Bolilla, el puig des Castellot, el puig de la Casa i Crestatx Vell. Forma part de la tercera unitat de la serra de Tramuntana. (M)

FONT, RAFALS DE LA Al terme de Palma, estaven situats entre Son Berga Vell, Son Morlà, Son Magraner, Son Quint i Son Espanyol. (M)

FONT, SA Propietat rústica del terme d'Alaró, situada entre can Corona, ses Artigues, Son Perdiu i la vila. El 1818, era propietat de Joaquim Vives. Tenia 13 quarterades i estava valorada en 1.575 lliures mallorquines. ■ Possessió del terme d'Andratx, situada entre es Pantaleu, So na Gaiana, Son Seguí i Son Major. Documentada el 1282, amb el nom de Layn, grafia incorrecta del mot àrab ain 'font'. Els s XIII-XIV, pertanyia als Ferrer. El 1363, fou venuda per Pere Ferrer a Bernat Fleixes —de sa Font—. Tenia cases, vinya, conreu de cereals i ramaderia ovina. Donà nom al puig de sa Font. ■ Al terme d'Artà, entre Son Taiet, el molí d'en Terrassó, Son Tomàtiga i sa Carbona. Documentada el 1725, pertanyia a l'honor Nicolau Guiscafrè. Tenia cases i estava dedicada al conreu de cereals. Hi havia una guarda de 25 ovelles. N'eren pertinences l'hort de sa Font, amb cases pròpies i dedicat a la producció d'hortalisses, i el molí de sa Font, molí d'aigua

↓ Puig de sa Font (Bunyola-Valldemossa)

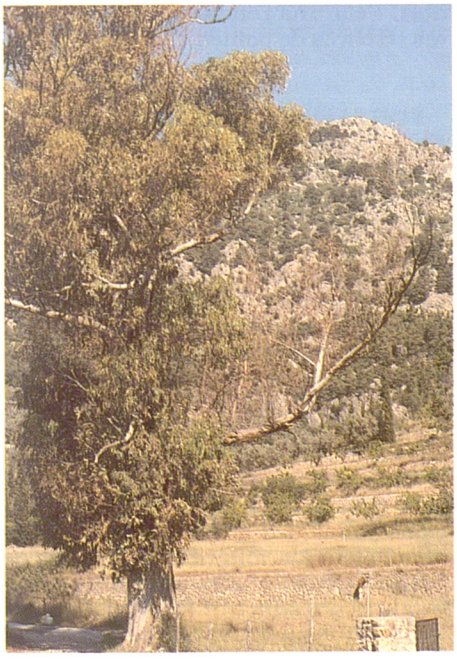

↓ Sa Font (Alaró)

↑ Serra de la Font (Pollença)

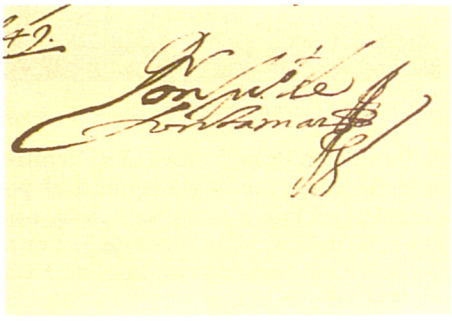

↑ Signatura de Juan de Fontamar

fariner, que molia amb l'aigua del torrent des Molinet. La casa pairal estava a la vila d'Artà. ■ Al terme de Búger, entre can Barrigo, l'hort d'en Lluc, Son Serra i es Murtar. Documentada també com a sa Font des Prat. ■ Propietat rústica del terme de Costitx, situada entre l'hort d'en Planes, Son Corró, cas Conquet i can Joani. ■ Al terme de Felanitx, situada entre la font de Son Prohens, el pou de Son Cifre, Son Prohens Vell i es Revolt. ■ Al terme de Lloret de Vistalegre, entre Peixerí, can Riera, Son Niell i el puig de ses Algorfes. ■ Al terme de Manacor, entre el puig de na Fogassot, can Barbarà, la mola d'en Vives i la font des Oms. ■ Terrenys del terme de Maria de la Salut, entre el Rafal Nou, Son Quel, Son Vent, el puig de Roqueta i Son Fogueró. Als estims del 1578, apareixen documentats amb el nom de sa Font de na Pastora. Propietat de Francesc Font Roqueta, tenien una superfície de 54 hes. El 1694, estava valorada en 3.020 lliures. Són terres gruixades i argiloses, destinades al conreu de cereals, a pinar i a ametlerar. ■ Propietat rústica del terme de Petra, entre Son Mieres, can Gater, Son Nét, Son Puça i Son Cerdà. (BD/DF/M)

FONT, SERRA DE LA Al terme de Pollença, de 414 a 524 m d'altària, situada entre les valls de Ternelles, i de Cuixac i la serra de Cornavaques. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FONT, SÍQUIA DE LA Al terme de Felanitx, documentada el 1255. Probablement era la conducció que portava l'aigua a la vila. Passava entre el puig des Call, Son Suau Vell, sa Torre i la vila. (M)

FONT, SON Possessió del terme de Calvià, situada entre Son Sastre, ses Llegítimes, es Pou Nou i ses Males Roques. ■ Terrenys del terme de Capdepera, estesos entre Sos Carbons, molí de can Pericos, can Cullera i So na Moiana. ■ Possessió del terme de Llucmajor, entre Son Peixet, ses Arnaules, Son Boscana i ses Teringades. ■ Terrenys del terme de Muro, entre Son Blai, es Muà, l'avenc de sa Cova de sa Mora i s'Eremitori. ■ Propietat rústica del terme de Palma, a la barriada de Gènova, entre Son Bono, Son Berga i Son Llagosta. ■ Possessió del terme de Porreres, entre Son Dagueta, sa Serra Alta, es Putxet i Son Mora Negrí. ■ Al terme de Sant Joan, entre Son Card, Horta, es Serral i Son Vaquer. Documentada el 1554, pertanyia a l'honor Jordi Font, de la família del qual prengué el nom. Tenia cases, celler i molí de sang. Estava dedicada al cultiu de vinya i de cereals. Hi havia una petita guarda de 25 ovelles. Al cadastre del 1665, estava valorada en 5.600 lliures. ■ Propietat rústica del terme de Selva, entre el pla d'en Rai, Auxella, el pont d'en Blai i la font de Camarata. ■ Antiga possessió del terme de Sineu, confrontada amb Son Riera, can Cendra i el torrent de Son Reial. Ocupa els vessants meridionals dels puigs de Son Font i d'en Genovart. El 1763, apareix documentada com es Puig de Son Font. El 1818, pertanyia a Marià Socies i tenia 24 quarterades. Posseïa cases i estava dedicada al conreu de cereals. ■ Al terme de Valldemossa, entre Son Olesa, Son Ferrandell i Son Bujosa. Documentada el 1616, pertanyia al senyor Pere Andreu Ferrandell. Tenia cases, sementers i hort. Feia una renda anual de 95 lliures i 6 coves de pomes. (DF/M)

FONTAMAR, JUAN DE (Burgos s XVI - Logronyo 1659) Inquisidor. Després d'estudiar dret a la Universitat de Salamanca, inicià la seva carrera inquisitorial. Com a fiscal del tribunal mallorquí (1632-49), mantengué molt bones relacions amb el virrei Alfons de Cardona i Borja i amb els distints jurats que se succeïren durant la seva estada a l'Illa. Aquests, en nombroses ocasions, reclamaren per a ell el càrrec d'inquisidor de Mallorca. Finalment, assolí el càrrec d'inquisidor en el tribunal de Logronyo (1649). D'altra banda, descrivi, en un minuciós informe, els costums i les tradicions judaiques observats pels xuetes domiciliats als voltants de l'església de Santa Eulàlia, alhora que en demanava el processament i la confiscació de béns. Aquesta acusació restà en l'oblit

← Capella de Sant Nicolau Tolentí, construïda a instàncies de Jaume Font Amorós

durant quasi quaranta anys, fins que fou recuperada en els processos contra els citats criptojueus, iniciats cap al 1679. (MC)

FONT AMORÓS, JAUME (Sineu s XVII - Palma 1730) Religiós agustí. Professà el 1673. A instàncies seves es construí la capella de Sant Nicolau Tolentí, de l'església dels Socors, de Palma. Fou prior del convent de Nostra Senyora d'Itri, de Palma. Escriví *Vida milagrosa de la extática y seráfica virgen Santa Verónica de Binasco...* (1693), *Las cuatro vias purgativa, iluminativa, unitiva y transformativa...* (1712), *Vergel agustiniano que ha producido rubicundos claveles de mártires...* (1721) i diversos opuscles morals.

FONTANELLA, PUNTA DE SA Accident de la costa del terme de Santanyí, situat entre la punta des Corb Marí i la calanca de sa Comuna. (M)

FONTANELLA, SA Terrenys del terme de Sant Joan, estesos entre ses Minoies, Gossalba, ses Roques i Son Juny. (M)

FONTANELLES, AVENC DE LES Cavitat situada entre cala Sant Vicenç i la punta de les Coves Blanques, al terme de Pollença. Està catalogada com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

↓ Jaume Font Amorós, biografia de Santa Verònica

VIDA MILAGROSA
DE LA EXTATICA, Y SERAFICA
VIRGEN SANTA
VERONICA
DE BINASCO,
HIJA DEL CONVENTO DE SANTA MONICA
DE LA CIVDAD DE MILAN, RELIGIOSA
CALÇADA DE LA ORDEN DEL GRAN
PADRE, Y PATRIARCA DE LAS
RELIGIONES S. AGVSTIN.
COMPVESTA POR Fr. IAIME FONT HIJO DEL
Conuento de nuestra Señora del Socorro de la Ciudad
de Mallorca de la misma Orden del gran
Pad. San Agustin.
Año
EN MALLORCA. Por Miguel Capò Impressor.

FONTANELLES, COLL DE LES Al terme de Pollença, entre na Ferrandell, el Pal, les Orelles de l'Ase i les cases velles de Formentor. (M)

FONTANELLES, COLL DE SES Al terme d'Alcúdia, entre ses Caragoles, les penyes d'Algerràs, Aigo Granada i el coll de na Beneta. (M)

FONTANELLES, LES Terrenys i petites fonts del terme d'Artà, documentades el 1426. ■ Al terme de Binissalem, entre es Dametos, can Arabí, el claper des Moros i can Cantó, documentades el 1450. ■ Al terme d'Escorca, confrontaven amb l'honor de Tuent i la Calobra, el de Turixant i el de Masblanc, avui Son Torrella, i amb les roques superiors de la coma des Llibrell. Estan documentades el 1312. ■ Al terme de Llucmajor, documentades el 1646. ■ Indret de la costa del terme de Pollença, entre la punta de les Roques Blanques i cala Estremer. ■ Al terme de Sóller, entre el puig d'en Canals, la Villalonga, el camp de s'Oca i can Barona. (M)

FONTANELLES, PUIG DE SES Fa partió dels termes d'Andratx i de Calvià. De 867 m d'altària, està situat entre la caseta de n'Aragó, el puig de s'Esclop, ses Alquerioles i el puig de ses Planes. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Fa partió dels termes de Mancor de la Vall i de Selva. De 731 m d'altària, està situat entre el comellar de sa Jonqueta, el puig de sa Fita, el comellar del bosc de Massanella i el pla Gran. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FONTANELLES, SES Terrenys del terme d'Alaró, al clot d'Almedrà, estesos entre el puig de la Senyora Coloma, el putxet des Ullastres, la casa d'Amunt i ses Mudades. ■ Propietat rústica del terme d'Artà, situada en el pla de Tarragona, entre can Rum, l'hort de Carrossa i els Inferns. ■ Terrenys i petites fonts del mateix terme, situats entre Son Sureda Nou, el puig de s'Erquerda, na Carro i el puig des Hams. ■ Al terme de Bunyola, estesos entre la vila, ses Argiles, Son Bonavista, can Far i ses Barraques. ■ Indret de la costa de l'illa Dragonera, situat entre cala Llebeig i les penyes Roges. ■ Terrenys del terme d'Escorca, confrontats amb Tuent, sa Calobra, Turixant, Son Torrella i sa Coma des Llibrell. Documentats el s XIII com a part de l'alqueria Bini. El 1312, foren establerts per

↑ Ses Fontanelles (Artà)

Raimon de Nari a Llorenç Colom, per un cens anual de 5 quarteres de blat. Estaven dedicats a sementers de cereals i a pastures. ■ Al terme de Felanitx, estesos a la vessant nord del puig de Sant Salvador, entre la penya de can Vell, el puig des Romaní i Son Caelles. ■ Propietat rústica del terme de Palma, entre can Mil Hombres, Son Gual, Son Vent i sa Garrigueta Rasa. ■ Terrenys del mateix terme, entre Son Montserrat, es Prat, can Pancuit i can Pastilla. ■ Al terme de Petra, entre Son Torrat, Son Canoves, Son Bendinat i Son Bats. ■ Al terme de Porreres, entre Son Bergues, Son Jorbo, Son Valls Ferrando i Banyeres. ■ Possessió del terme de Santa Maria del Camí, coneguda també per Son Torrella Nou, situada entre es Cabàs, Son Torrella Vell, Son Credo i el pujolet des Xibiu. ■ Indret de la costa del terme de Santanyí, situat entre cala Llombards i la punta des Corb Marí. ■ Antiga possessió del terme de Sóller. Documentada el 1531, pertanyia al senyor Joanot Fortesa. Tenia la posada a la plaça Major de la vila de Sóller. ■ Terrenys del terme de Valldemossa, estesos entre el pla de ses Aritges, el puig Gros o des Moros, el puig des Boixos i la cova de s'Ermità Guillem. (DF/M)

FONTANELLES, TORRENT DE SES Al terme d'Alcúdia. Neix entre Aigo Granada (175 m) i la pleta des Gegants (255 m). Amb un recorregut aproximat de 2,5 km, aboca les seves aigües a la badia de Pollença, entre la punta de Tacàritx i s'Illot. (M)

FONTANELLES D'EN MAGA, SES Vegeu *Maga, Son.*

FONTANELLES FONDES Indret de la costa del terme d'Alcúdia, situat entre el pla de na Tesa, Aigo Granada, la pleta des Gegants i el coll de na Jacinta. (M)

FONTANELLES FORTES, SES Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre la punta de ses Taronges i Cotimplà. (M)

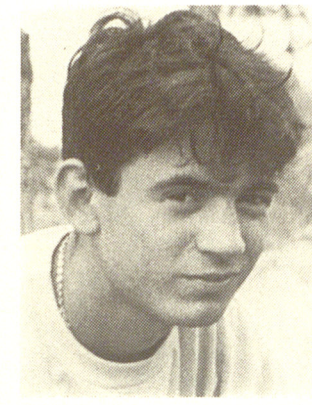

→ Arnau Fontanet Bisquerra

FONTANELLES TENDRES, SES Indret de la costa del terme de Llucmajor, situat entre ses Fontanelles Fortes i Cotimplà. (M)

FONTANET BISQUERRA, ARNAU (Inca 1972) Atleta. Des del 1988, practica la marxa atlètica i pertany al Club Atletisme Colonya Pollença. És campió de Balears i posseeix el rècord en les modalitats de 5 km, 10 km i 20 km en ruta i una hora (1988-90). És campió d'Espanya junior de marxa atlètica en els 10 km (Alcobendas, Madrid, 1990 i València 1991).

FONTANET LLEBRÉS, JACINT ANTONI —MONTSERRAT— (Lloret de Vistalegre 1706 - Mancor de la Vall 1762) Pagès. Membre d'una família d'arrendataris, a la seva joventut treballà de porqueret i cursà estudis menors al monestir de Cura. Malgrat la seva escassa formació, aviat esdeven-

↓ Ses Fontanelles (Establiments Vell, Palma)

↑ Al centre de la imatge, canal de la possessió de Massanella (Mancor de la Vall), conducte dissenyat per Jacint Antoni Fontanet Llebrés

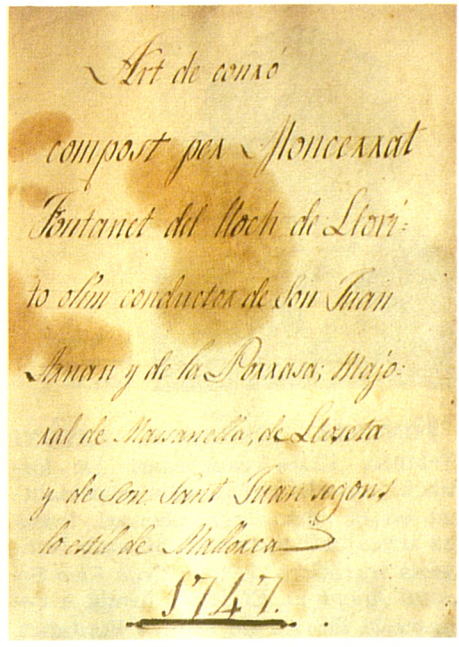

↑ Jacint Antoni Fontanet Llebrés, manuscrit de *l'Art de Conró* (1747)

gué molt popular a Mallorca per la seva habilitat com a conrador. Nombrosos propietaris de terres li demanaren assessorament. Per encàrrec d'un d'aquests, Joan Antoni Fuster, escrivi *Art de Conró* (1747), conjunt de consells pràctics sobre aspectes relacionats amb l'agricultura, que conté una valuosa informació sobre la tècnica agrícola i l'explotació de les hisendes mallorquines del s XVIII. El manuscrit, estructurat en forma de diàleg entre Fuster i Fontanet, i escrit en un català que presenta fortes vacil·lacions entre formes dialectals mallorquines i d'altres no dialectals, assolí una gran difusió a Mallorca. Des del s XIX se n'han realitzat diverses edicions, la darrera (1986) a càrrec de l'Ajuntament de Lloret de Vistalegre. D'altra banda, el 1750 dissenyà la canal de la possessió de Massanella (Mancor de la Vall), obra en la qual havien fracassat abans diversos enginyers. Popularment se li atribueix la invenció del carretó de batre. (DG)

↓ Jacint Antoni Fontanet Llebrés, *Art de Conró*, edició de l'Ajuntament de Lloret de Vistalegre (1986)

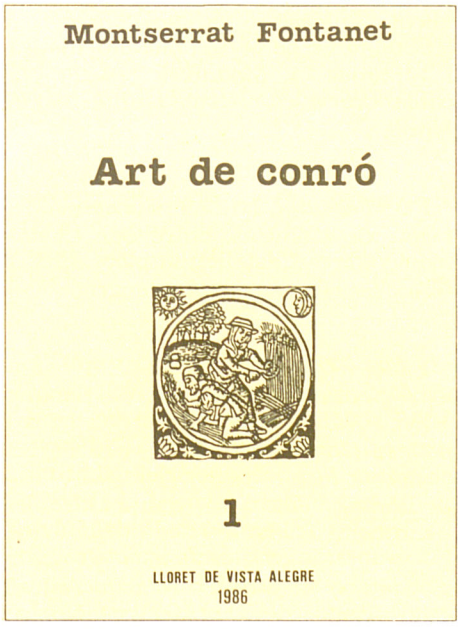

ART DE CONRÓ

Pregunta:«Suposat ya tenim axermat, misatjes y parells, passem a altre cosa».

Resposte: Sí señor, passem a trèurer fems allà a hont es lloch té de consuetut, perque és cert que per experiència ya deuhen sebre allà a hont és més profitós dur-los, no dexant de advertir que si a fems de ovella o formiguers aman als llochs aygolosos y negadisos, com també si hay à fems que no sian massa pudrits: com són payús de era o fems de estable, volen també lloch aygolós, y també cauen bé los dits fems poch podrits allí a hont ha de ser favar, perque les faves qualsevols fems aman, y si no són podrits aqueix añy, ya lo són per el blat de l'añy qui ve. Y per quant lli y faves són dos gèneros que tenen un gust, diré que tots volen terra cuytora y femada y arresés de tremuntana (advertint sobre el lli que vol los fems com més podrits millor, o femat dels añys antes) y sobre les faves hay que advertir que se ha de procurar com gíran per ellas, que com las sembraran se han de sembrar de mitx dia a tremuntana, que com és mitx dia, el sol prengue ses camadas per llarch, que com fa millor sol no se fassen ombre unas camadas a altres; y notarà que per prima que sia la terra vol 10 bercellas per quarterada, si és bona 14, y si bona, femada y ben posada 3 quarteras per quarterada, com és ordinari a Binisalem. El lli va a lo més ordinari, a 7 barcellas per cortó. Esta regla de lli no és aforade, sinós que dich lo més ordinari, perque lo acierto ha de surtir del cap de qui el sembre, perque si veu bona sahó, y la terra corrent, y trigue, es pot presumir que tota se llevor nexerà y tindrà espès y si la terra està mal asseberada o moll se aturarà llevor y serà clar, y axí segons veurà la bona o mala disposició de la terra tirarà la llevor.

Jacint Antoni Fontanet *Art de Conró* edició de Maria Dolors Juncosa i Catalina Martínez (1979)

← Antoni Fontanet Obrador

FONTANET OBRADOR, ANTONI (Felanitx 1919) Empresari. De formació autodidàctica, s'ha especialitzat en el sector agro-pecuari. Inicià les seves activitats el 1950 amb l'empresa torradora de cafè *Café Rico Societat Anònima*. El 1955, fundà a Felanitx la fàbrica de farines Fontanet. Des del 1975, és el principal accionista de la fàbrica Farines de Mallorca Societat Anònima. Des dels anys vuitanta, ha aconseguit, així mateix, el control d'empreses dedicades a la fabricació de pinsos composts, com Auxiliar Agrícola Mallorquina Societat Anònima —AUXAM— i Pinsos Equilibrats Mallorca Societat Anònima —PIEMA—, així com el d'altres dedicades a la cria i el sacrifici de pollastres, com Escorxadors Illencs Societat Anònima i Son Pou Societat Anònima. D'altra banda, és propietari de les empreses de construcció Antoni Fontanet i Serveis de la Construcció.

FONTANILLES, SES Terrenys i petites fonts del terme d'Esporles, entre Son Cabaspre, Son Dameto, Son Simonet i Claret. (M)

FONTÁN Y PÉREZ DE SANTAMARÍA, VENTURA (Madrid ? 1858 - 1936) Capità general de Balears. Ingressà a l'exèrcit el 1874. Passà al Cos d'Estat Major i ascendí a capità el 1880 i, a comandant, el 1885. Participà en la Guerra de Cuba (1895-98). El 1911, era general de brigada i, el 1917, general de divisió i governador militar de València. El 1923, fou promogut a tinent general i nomenat capità general de Balears. Durant el seu comandament va tenir lloc una visita a Mallorca d'Alfons XIII (novembre del 1923). El desembre del mateix any, passà a comandar la Tercera Regió Militar (País Valencià). Va esser director general de carrabiners a partir del 1928. (DJ)

FONTASSA, SA Terrenys del terme de Porreres, estesos entre Son Moll, la cova d'en Rasca, l'hort d'en Sastre i Son Gardana. ■ Al terme de Selva, entre Moscari, Son Estaràs, sa Torrentera i can Fulla Ampla. (M)

FONTASSA D'OLI CLAR, SA Terrenys del terme d'Alaró, estesos entre cas Jurat, cas Senyor, el puig de Sant Miquel i el pujol de can Xirgo. (M)

FONT BARCELÓ, JOAN (Vilafranca de Bonany 1928) Músic compositor. Fou membre de l'Escolania dels Blauets de Lluc. Des del 1970, dirigeix el cor parroquial de Banyalbufar. És autor de *Missa Pau i Concòrdia*, per a tres veus i orgue (1979). (CM)

FONT BARRACA, SON Possessió del terme de Porreres, situada entre cal Sen Benet Palerm, Son Mainou Vell, el turó des Moro i cas Xibic. (M)

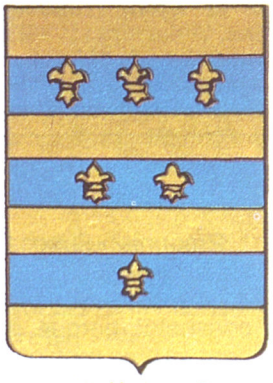

→ Escut de la família Font-Belloto

FONT-BELLOTO Família del braç noble mallorquí, avui extingida. El llinatge es deu al matrimoni (1642) entre el ciutadà militar Pere Joan Font Serra, dels *Font* (←) de la vila de Muro i Jerònia Belloto Rius, dels Belloto genovesos. Pere Joan fou jurat ciutadà militar el 1648. Fideïcometé (1673), mentre n'era propietari, Son Real Major, Son Real Menor i sa Boleda, a Santa Margalida. Tengué dos fills: Joan Font-Belloto, veguer el 1695, que es casà amb Elisabet Rossinyol de Defla i Ballester, dels quals fou néta pubilla Elisabet Font-Belloto Morei; i Pere Joan Font-Belloto, ciutadà militar, marit de Margalida Fiol-Moragues Fontirroig, natural de Muro. Foren els pares de Pere Joan Font-Belloto Fiol-Moragues, nascut a Muro el 1718. El 1746, contragué matrimoni amb la seva neboda Elisabet Font-Belloto Morei, i morí el 1771. El seu fill Pere Joan Font-Belloto i Font-Belloto fou l'últim representant masculí de la fa-

↑ Pere Joan Font Bestard, *Dona*

mília, ja que només tengué una filla pubilla anomenada Isabel Font-Belloto Fontirroig, que es casà amb el ciutadà militar Mateu Fontirroig i Nebot del Puig. D'aquesta manera, extingida agnaticiament la família, els fideïcomisos dels Font-Belloto passaren als Fontirroig. (PeM)

FONT BESTARD, PERE JOAN (Esporles 1945) Pintor i escriptor. Llicenciat en filosofia i lletres per la Universitat de Barcelona (1970). Com a pintor, ha exposat individualment a Palma (1975 i 1978). La seva obra s'inclou en el camp de l'abstracció. Ha publicat *Entorn a la teva presència* (1980), llibre de poesia metalingüística i amorosa, i *Maduixes* (1982). Ha col·laborat a les revistes *Latitud 39* i *El Mirall*.

FONT BOSSETA, SA Possessió del terme de Montuïri, entre Son Castanyer Vell, es Castellet, la pleta de Son Comelles i la rota de s'Apotecaria. (M)

FONT CATALÀ, GUILLEM —ERMITÀ AGUSTÍ— (Vilafranca de Bonany 1885 - Valldemossa 1973) Religiós i mestre d'obres. El 1906, vestí l'hàbit eremític. Fou superior dels santuaris de Bonany (Petra) i de Santa Magdalena (Inca), i de l'ermita de Betlem (Artà). Fou superior general de la congregació d'ermitans de Sant Pau i Sant Antoni que, entre el 1941 i el 1961, es féu càr-

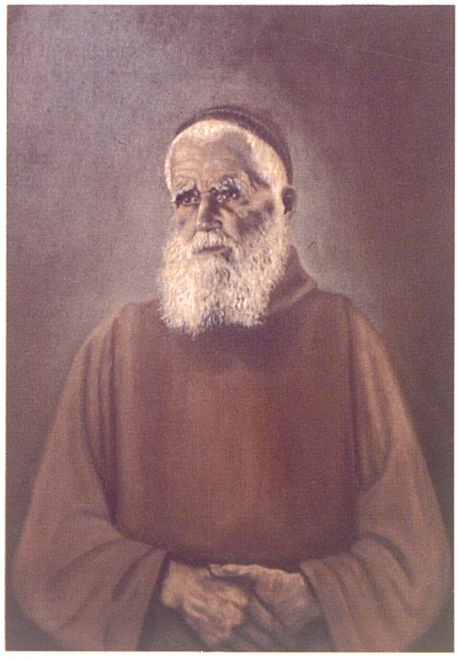

↑ Guillem Font Català

rec del santuari del Toro (Menorca). Com a mestre d'obres, treballà a l'atri de l'ermita de Betlem, al santuari de Bonany, segons els plànols que ell mateix havia traçat, i al presbiteri de l'església, i en el monument de Crist Rei del santuari de Sant Salvador (Felanitx). Dirigí les obres de restauració del santuari del Toro, la capella de Nostra Senyora de la Unió de Santa Magdalena i l'engrandiment del santuari del puig de Pollença. Contribuí, amb el seu assessorament, a l'ampliació de l'església parroquial de Vilafranca de Bonany, i planejà i dirigí les obres de l'església de Son Valls (Felanitx). Fou enterrat a l'ermita de la Trinitat, de Valldemossa, on havia viscut els darrers anys. El 1985, l'Ajuntament de Vilafranca de Bonany el proclamà fill il·lustre.

FONT CELADA, CALA DE SA Al terme d'Artà, situada entre sa Falconereta des Matzocs i la cala de Penya Roja. (M)

FONT CIRER, MIQUEL (Palma 1941) Editor, impressor i bibliòfil. Com a impressor, creà (1970) l'empresa Imatge/70, de la qual és propietari. El 1984, fundà l'editorial *Miquel Font Editor* (→). Com a bibliòfil, ha reunit una important biblioteca privada de temàtica balear, amb prop de vuit mil títols, a més de vint films relatius a les Balears anteriors a la Guerra Civil. (LlM)

FONT DE BAIX, SA Propietat rústica del terme de Sineu, situada entre So na Ferrana, el camp Pla, el puig d'en Genovart i el torrent de ses Fotges. (M)

FONT DE BINIAMAR, SA Antiga possessió del terme de Selva, situada al lloc de Biniamar. Documentada el 1639, pertanyia a Llorenç Coll. Dedicada a olivar, tenia cases i tafona. N'eren pertinences ses Tanques, la rota d'en Profeta i na Batle. Estava valorada en 3.500 lliures. (DF)

FONT DE DALT, SA Propietat rústica del terme de Sant Joan, entre els puigs de Son Font, Son Frare, es Torrentons i So na Ferrana. (M)

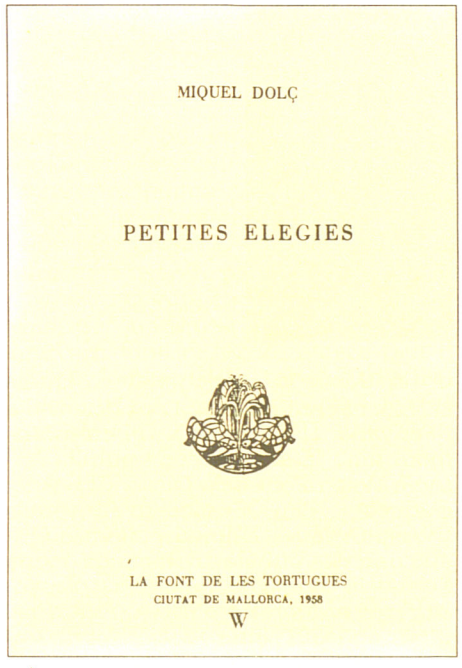

↑ Poemari de Miquel Dolç publicat a la col·lecció *La Font de les Tortugues* (1958)

FONT DE LES TORTUGUES, LA Col·lecció de poesia creada (1956) a Palma per Jaume Vidal Alcover. S'imprimia a la impremta Gràfiques Miramar i se subtitulava *fulls de poesia*. En sortiren vint números i el conjunt constitueix una mostra molt àmplia de la poesia catalana de les dècades del cinquanta i del seixanta. Hi publicaren Xavier Casp, Fèlix Cucurull, Miquel Dolç, Guillem d'Efak, Miquel Gayà, Margalida Magraner, Miquel Martí Pol, Llorenç Moyà, Josep Maria Miró Llull, Josep Maria Palau Camps, Antoni Sala Cornadó, Octavi Saltor, Jordi Sarsanedas, Jaume Vidal Alcover, Llorenç Vidal i Vidal i Marià Villangómez. També va incloure traduccions de textos de Rainer Maria Rilke, d'autors de postguerra i de poemes pre-colombins. Fou dirigida per Jaume Vidal Alcover (1956-57) i Llorenç Vidal i Vidal (1957-65). Desaparegué el 1965. (JMV)

← Miquel Font Cirer

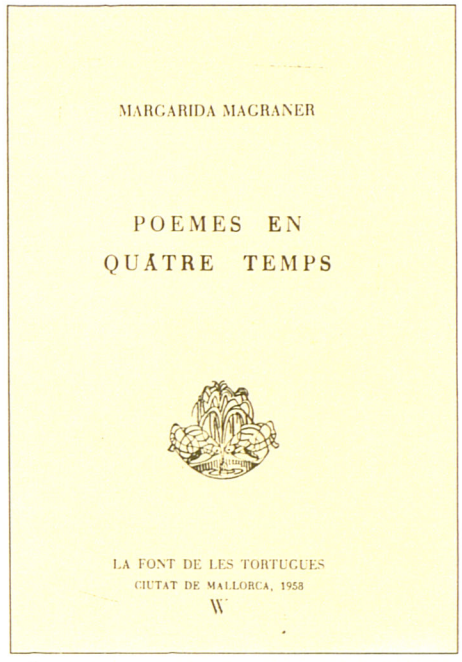

↑ Poemari de Margalida Magraner publicat a la col·lecció *La Font de les Tortugues (1958)*

FONT DELS OLORS Família del braç noble mallorquí. El seu genearca

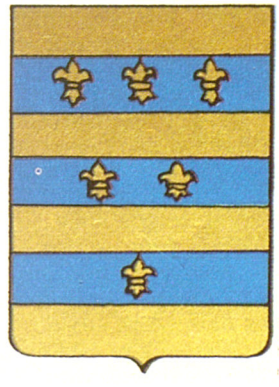

→ Escut de la família Font dels Olors

← Cals Olors (Palma)

fou el ciutadà militar Joan Font, dels *Font* (←) de la vila de Muro, que traslladà la seva residència a Artà, on es casà amb la pubilla Bernadina Sanxo de la Torre i Artigues (1547). D'aquest matrimoni, nasqué Pere Sanxo-Font, cognominat així per haver succeït els fideïcomisos de la família materna. A la següent generació, dos fills seus fundaren línies que pertanyeren a diferents estaments. El major fou Miquel Sanxo-Font Guiscafrè, que donà origen als *Sanxo-Font* (→), senyors de la cavalleria de Sos Sanxos, els quals foren molt destacats dins la mà major d'Artà. Hi pertanyeren a través del llinatge Sanxo. El petit, Antoni Font dels Olors i Guiscafrè, es cognominà així perquè comprà els Olors el 1617. Romangué dins l'estament dels ciutadans militars perquè conservà el llinatge Font. Pere Font dels Olors i Estelric, besnét seu, es casà a Artà amb Margalida Sureda Gener. Morí el 1693, després d'haver testat (1690). El succeí el seu fill Pere Francesc Font dels Olors i Sureda, ciutadà militar, que contragué matrimoni a Palma (1702) amb la pubilla Elisabet Penyaflor Mesquida. Tengueren diversos fills, dels quals cal destacar *Elisabet Font dels Olors i Penyaflor* (→), Rafela Font dels Olors i Penyaflor, casada a Artà (1754) amb Jaume Roig i Sanxo de la Jordana, batle reial d'Alcúdia (1762); i Pere Francesc Font dels Olors i Penyaflor (1708), que s'uní en matrimoni amb la seva neboda pubilla Antònia Roig i Font dels Olors. El besnét d'aquests, Pere Francesc Font dels Olors i Ordines d'Almadrà, només tengué una filla pubilla anomenada Joana Font dels Olors i d'Olesa, que fou esposa de Pere Morell i d'Olesa, motiu pel qual aquesta línia dels *Morell* (→) succeí en els béns i la representació als Font dels Olors. La casa pairal de la família, a Palma, coneguda com a cals Olors, es troba al carrer de la Campana i fou herència dels Penyaflor. Pel que fa a la casa dels Font dels Olors a Artà, és un edifici senyorial amb l'escut familiar a la façana, que, el 1991, acull la llar de la tercera edat. (PeM)

FONT DELS OLORS I PENYAFLOR, ELISABET Vegeu *Bustillos, Manuel.*

FONT I DE MIFANS, SEGIMON (s XVIII - XIX) Capità general de Balears. Amb la graduació de mariscal de camp, es féu càrrec interinament d'aquesta capitania el maig del 1796. L'octubre d'aquest any publicà el ban de guerra contra la Gran Bretanya. Prengué mesures per a la defensa de Mallorca i, el gener del 1797, sol·licità 93.640 reals de velló per a les obres de fortificació, dels quals se'n reberen 59.390 el maig d'aquest mateix any. Fou rellevat l'abril del 1797 per Antonio Cornel Ferraz. (DJ)

FONT D'EN BORRÀS, SA Antic rafal del terme de sa Pobla. Documentat el 1622, pertanyia a Antoni Serra —Llorençó—. Tenia cases, garroverars, figuerals i conreus de cereals i cànem. Està documentat també com a Son Llorençó. (DF)

FONT D'EN VILLALONGA, SA Antic rafal del terme de Sóller, que confrontava amb el camp de s'Oca. Documentat el 1668, pertanyia al senyor Joan de Bordils, ciutadà militar. Tenia cases, olivars i conreus de cereals. Part de les seves terres s'anomenen (1991) la Villalonga. (DF)

FONT DE NA PASTORA Antiga possessió del terme de Santa Margalida. Documentada el 1692, pertanyia al senyor Francesc Desbrull i Font de Roqueta. Tenia cases i estava dedicada al concreu de cereals i lleguminoses. Hi havia una guarda de 65 ovelles. Feia una renda anual de 50 lliures i 30 quarteres de blat. N'era pertinença l'hort de sa Font de na Pastora, amb cases pròpies i dedicat al conreu de cereals, lleguminoses i hortalisses, que era arrendat separadament i feia una renda anual de 30 lliures. (DF)

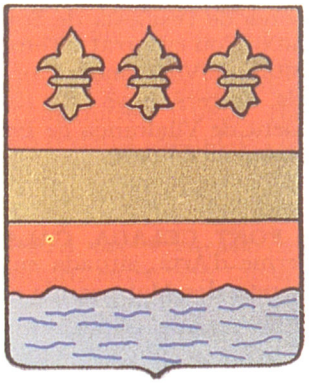

→ Escut de la família Font de Roqueta

FONT DE ROQUETA Família del braç noble mallorquí, avui extingida. Descendia del ciutadà Pere Font de Roqueta, cognominat així perquè comprà als Santjoan la cavalleria i la possessió de Roqueta, a Santa Margalida (1464). A més, adquirí Montblanc, a Sineu, i Son Suau i Son Sitges, a Muro. Fill seu fou Francesc Font de Roqueta i de Montornès, senyor de Ro-

↑ Roqueta (Maria de la Salut)

queta, que incorporà nous dominis útils a la cavalleria, mitjançant diverses compres de terres. Es casà amb Isabel Rossinyol de Defla i de Sala, de la família dels senyors de l'honor de Defla, a Sineu, lloc on ell mateix posseïa Montblanc. A la següent generació, Bernat Font de Roqueta i Rossinyol de Defla, senyor de Roqueta i capità del districte militar de Sineu, testà (1572) amb un patrimoni net de càrregues valorat en 45.758 lliures. Contragué matrimoni el 1556 amb Margalida de Montornès i Miralles de la Torre, i fou succeït pel seu fill Francesc Font de Roqueta i de Montornès. Aquest nou senyor de Roqueta fou familiar del Sant Ofici des del 1604, i obtengué el cavalleratge i el títol de noblesa el 1608. Destacà com a militar a la Provença (1614), i va esser proveïdor de blat (1629-36). La seva esposa fou Eleonor Safortesa i Miralles de la Torre, que fideïcometé (1633) la possessió de Son Fortesa, a Alaró. La família s'extingí amb la néta d'aquella, Margalida Font de Roqueta i Gual, que aportà als Desbrull la representació i la cavalleria dels Font de Roqueta pel seu matrimoni (1637) amb el donzell Francesc Desbrull i de Vilallonga, cavaller de l'orde de Santiago el 1644. (PeM)

FONT DE SA CALA Entrada de la costa del terme de Capdepera, situada entre cala Rajada i Canyamel. El 1971, se n'aprovà el pla parcial d'urbanització, bastida en terrenys propietat de la família Quint-Zaforteza. L'empresa promotora va ser s'Heretat Societat Anònima. El 1991, té 25 habitants de dret (1990). Disposa de clavegueram i depuradora (1971), la qual fou ampliada (1989). El tipus d'edificacions predominants és d'habitatges plurifamiliars, majoritàriament de segona residència. Quant a infraestructura turística, disposa, amb les urbanitzacions de na Taconera i es Provençals, de quatre establiments hotelers amb un total de 1.275 places (1991). Hi predominen els turistes d'origen alemany i francès. (Vegeu plànol a *Provençals, es).* (BeC/CR)

FONT DE SA PARRA, SA Possessió del terme d'Escorca, confrontada a Coma-sema, Cúber, Binimorat i l'Ofre. Documentada el 1591, pertanyia al senyor Francesc Desclapés. Tenia una caseta, buida i deshabitada. Era arrendada, conjuntament amb les de Binimorat i l'Ofre, com a pastura d'estiu. Entre les tres possessions tenien una guarda de 1.500 ovelles, que feien una renda anual de 200 lliures. Com a explotació agrària, feia tan sols una renda de 25 lliures anuals. (DF)

FONT DE SA PEGA, COMELLAR DE SA Al terme de Campanet, entre el puig de sa Font, el puig d'en Costurer, la penya Foradada i el puig des Penyalassos. (M)

FONT DE S'ERMITA, COVA DE SA Situada entre Bendinat i Gènova, al terme de Calvià. Està catalogada com a cova des de 30 fins a 300 m de recorregut, segons notació espeleomètrica. (LlV)

FONT DES GARROVER, SA Rafal del terme de Selva, al lloc de Biniamar. Documentat el 1684, pertanyia a Gabriel Coll —Bieleta—. Dedicat a olivars, tenia les cases i la tafona en el nucli de Biniamar. Estava valorat en 1.500 lliures. N'era pertinença la rota d'en Batle. (DF)

FONT DES MONJOS, SA Possessió del terme de Deià, confrontada amb Son Rul·lan, sa Roca i es Puig. Documentada el 1611, pertanyia a

↓ Font de sa Cala (Capdepera)

Joan Muntaner. Amb cases, tafona i celler, tenia vinyes i olivars. El 1685, estava valorada en 3.100 lliures. (DF)

FONT DES VIDRE, AVENC DE SA Situat prop de les cases de s'Estorell Vell, al terme de Lloseta. Està catalogat com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LlV)

FONTESA, SON Propietat rústica del terme de Selva, situada entre el comellar d'Infern, Son Lluc, cas Brusquer i ses Guixeries. (M)

FONTES RERUM BALEARIUM Revista anual especialitzada en l'edició de fonts històriques sobre les illes Balears. Editada entre el 1977 i el 1980 per la Fundació Bartomeu March, fou dirigida per Llorenç Pérez Martínez. Tenia com a objectiu primordial la difusió dels manuscrits i impresos rars conservats a la Biblioteca Bartomeu March, de Palma, encara que, en la pràctica, es convertí en una revista especialitzada en la publicació de fonts històriques sobre les Balears. Entre el 1977 i el 1980 en sortiren cinc números, que es publicaren en tres volums. Hi col·laboraren Josep Juan Vidal, Gabriel Llompart Moragues, Llorenç Pérez Martínez, Francesc Riera Montserrat, Joan Rosselló Lliteras, Ramon Rosselló Vaquer i Ricard Soto, entre altres. D'altra banda, per obsequiar els subscriptors de la revista, es creà la col·lecció *Sa Nostra Terra*, dins la qual s'editaren obres de Manuela de los Herreros i de Llorenç Moyà Gilabert de la Portella. Des del 1980, deixà de publicar-se com a revista i en sortiren quatre volums més com a monografies de Gabriel Llompart Moragues, Llorenç Pérez Martínez i Pau Cateura Bennàsser. A més, es publicaren tres fascicles com a *subsidia*, dedicats a Joaquim Maria Bover, publicats per Jaume Bover Pujol, Jaume Cirera Prim, Llorenç Pérez Martínez i Manuel Ripoll Billón. La revista es tornà a editar el 1990 amb un nou consell de redacció sota la direcció de Llorenç Pérez. Els documents es publiquen en la llengua original amb estudis introductoris en castellà o en català.

FONTET, CAN Propietat rústica del terme de Palma, situada entre Son Ceba, ca ses Bieles, Son Bosc i cas Enagistes. (M)

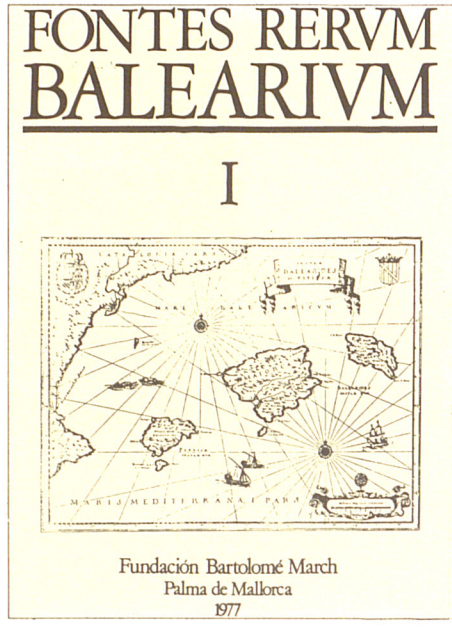

↑ Fontes Rerum Balearium

FONTET, SON Antic rafal del terme de Manacor, situat al lloc de Llodrà. Documentat el 1712, pertanyia al capità Joan Ballester, mercader. Tenia cases, set quarterades de sementers i una quarterada de vinya. Era part de la cavalleria de Llodrà. (DF)

FONTETA, SA Topònim menor, molt freqüent a Mallorca, que designa una font prima, de poca aigua. També pot derivar del llatí *fontem tectam*, 'font coberta'. ■ Al terme de Bunyola, situada entre la talaia de cals Reis, can Garau, can Jaques i Son Bernadàs Vell o s'Hermitatge. ■ A l'illa de Cabrera, entre l'Olla, l'Olló i el coll des Burrí. ■ A l'illa Conillera de l'arxipèlag de Cabrera, entre l'Escala i es Blanquer. ■ Propietat rústica del terme de Son Servera, entre Fetget, el puig de Son Sard, es Molinot i Son Comparet. Costa i Llobera li dedica aquests versos: *Ai! dona d'aigua, que habites/ dins la fonteta del bosc,/ tot mirall me mostra bella,/ però pobra com les flors.* (M)

FONT FIGUERA Possessió del terme d'Alaró, situada entre Solleric, s'Olivaret, les roques de Salviar i la cova des Ossos. ■ Rafal del terme de Lloret de Vistalegre, al lloc de Llorac. Documentada el 1681, pertanyia al senyor Joan Antic de Llorac. Tenia cases i vuit quarterades de terra. Estava dedicat al cultiu de la vinya i de cereals. ■ Al terme de Valldemossa, entre ca ses Ànimes, sa Jàssera, es Mul i s'Escar de sa Creu. (DF/M)

FONT FRESCA, PUIG DE SA A la partió entre Alaró i Bunyola, de 832 m d'altària, situat entre el puig d'Amós, el barranc de Solleric, el racó de ses Indietes i es Puats. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FONT GARROVER Possessió del terme de Mancor de la Vall, situada entre el comellar d'Infern, es Corregut, el coll Paredat i sa Figuerassa. (M)

FONT GATA Possessió del terme

↓ Font Gata (Son Servera)

de Son Servera, situada entre la cova de sa Geneta, la coma Freda, el camp Prim i es Rafalet. (M)

FONTICELLI Família de mercaders, documentada a Mallorca els s XVII-XIX. Descendia del matrimoni Carlo Fonticelli, mercader, i Magdalena Jusine, ambdós de Gènova (Itàlia). La segona meitat del s XVII, alguns dels seus fills s'establiren a Mallorca. Així Júlia (Gènova s XVII - Palma 1722) i Pelegro Fonticelli Jusine (Gènova s XVII - Estellencs 1726), mercader, que es casà amb la genovesa Francesca Maria Weimer, matrimoni del qual descendiren tots els Fonticelli documentats després a Mallorca. Dos dels seus fills, Domenico i Pelegro, restaren a Gènova, dedicats al comerç, si bé visitaren Mallorca i col·laboraren estretament amb les activitats mercantils dels seus dos germans, *Carlo Fonticelli Weimer* (→) i Enrico (Gènova s XVII - Palma 1763), mercaders, residents a Palma. A Mallorca, els Fonticelli practicaren una calculada política matrimonial que els permeté d'enllaçar amb importants famílies de mercaders, de terratinents i de juristes. Això, juntament amb la seva actitud favorable a Felip V durant la Guerra de Successió, els introduí en els cercles socials, polítics i econòmics més rellevants de Mallorca. Cap al 1737, Carlo i Enrico ocupaven un lloc preeminent entre els mercaders de Mallorca i els Fonticelli eren titulars d'un gran casal a Palma i d'extenses possessions a Palma, Petra i Manacor. A fi de mantenir la cohesió del patrimoni familiar, Carlo fideïcometé (1737) els seus béns a favor dels Fonticelli. D'acord amb l'estratègia matrimonial de la família, es casà amb Catalina Socies Bauçà, filla del mercader Joan Socies. Dels fills del matrimoni Fonticelli-Socies, l'hereu fou Josep (Palma s XVIII - 1767), mercader i actiu terratinent que millorà les seves possessions de Son Eusebi i Son Santandreu (Petra) i Son Llull (Manacor). Alguns

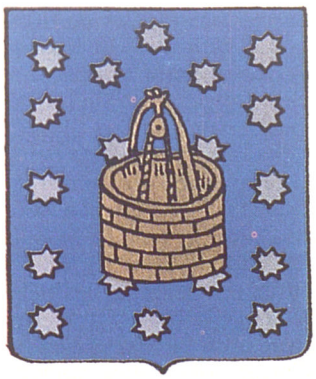

← Escut de la família Fonticelli

↑ Retrat de Pelegro Fonticelli Serra

dels seus germans s'incorporaren a l'estament eclesiàstic, com Joaquim (Palma s XVIII - 1749), prevere i beneficiat a la parròquia de Sant Jaume, i Joana i Catalina, religioses del convent de la Concepció, de Palma. Altres dues germanes enllaçaren amb membres dels cercles mercantils de Mallorca. Així, Maria Magdalena (Palma s XVIII - 1770) es casà amb Joan Galera, de família de mercaders, i Francesca (Palma s XVIII - 1799), amb Francesc Ascher. Els fills del matrimoni Ascher-Fonticelli foren Carles (Palma s XVIII - 1823), Josep (Palma s XVIII - 1832) i Francesc (Palma s XVIII - s XIX), que continuaren en els cercles del comerç, però cada vegada més vinculats als propietaris rurals. D'altra banda, Enrico Fonticelli Weimer es casà successivament amb Francesca Ferrer Domènec, amb Àngela Serra Maura i amb Isabel Rius Socies. Fill del matrimoni Fonticelli-Serra fou Pelegro Fonticelli Serra (Palma s XVIII - 1794), doctor en drets, que heretà la fortuna familiar i es casà amb Àngela Galera Guasp. Els fills del matrimoni Fonticelli-Galera foren Enric, Maria, Josepa i Aina. D'aquests, l'hereu fou Enric Fonticelli Galera (Palma 1763 - 1829), casat successivament amb Antònia Maria Ribes Fiol i amb Paula Maria Rosselló Serra. Entre els fills del matrimoni Fonticelli-Ribes, destacà el polític i advocat *Josep Fonticelli Ribes* (→). Fill del matrimoni d'Enrico Fonticelli i Isabel Rius, fou el prevere i historiador *Nicolau Fonticelli Rius* (→). A Mallorca, els Fonticelli s'extingiren agnaticiament la segona meitat del s XIX. La casa pairal, dita can Fonticelli,

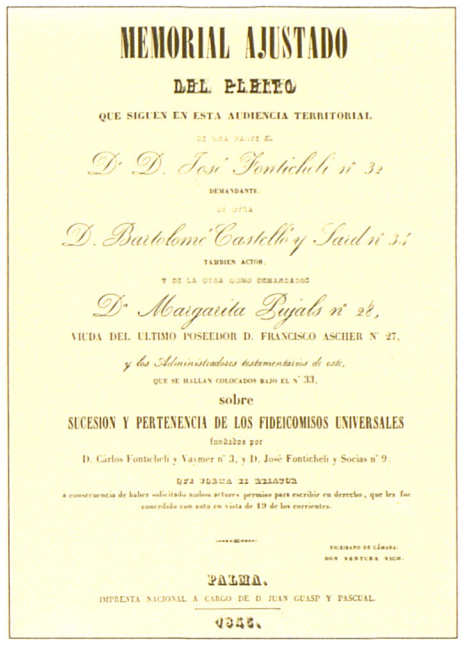

MEMORIAL AJUSTADO

DEL PLEITO

QUE SIGUEN EN ESTA AUDIENCIA TERRITORIAL

DE UNA PARTE EL

D. D. José Fonticheli nº 32

DEMANDANTE

DE OTRA

D. Bartolomé Castelló y Saul nº 34

TAMBIEN ACTOR;

Y DE LA OTRA COMO DEMANDADO

Dª Margarita Pujals nº 28,

VIUDA DEL ULTIMO POSEEDOR D. FRANCISCO ASCHER Nº 27,

y los Administradores testamentarios de este,

QUE SE HALLAN COLOCADOS BAJO EL Nº 33,

sobre

SUCESION Y PERTENENCIA DE LOS FIDEICOMISOS UNIVERSALES

fundados por

D. Carlos Fonticheli y Vaymer nº 3, y D. José Fonticheli y Socias nº 9.

UNA JUNTA DE ESTADO

A consecuencia de haber solicitado ambos actores permiso para escribir en derecho, que les fue concedido con auto en vista de 19 de los corrientes.

ESCRIBANO DE CÁMARA:
DON VENTURA VICH.

PALMA.

IMPRENTA NACIONAL A CARGO DE D. JUAN GUASP Y PASCUAL.

1846.

↑ Memorial d'un pleit sobre fideïcomisos de la família Fonticelli

estava situada al carrer de la Concepció, de Palma, davant la font del Sepulcre. Pertanyia (1685) al mercader Onofre Barceló. Fou adquirida (1724) per Carlo Fonticelli Weimer, el qual la reformà i l'enriquí amb pintures i mobiliari de luxe. El 1843, Bartomeu Castelló Fonticelli la vengué a Francesc Ascher Roca. El 1909, l'arquitecte Jaume Alenyar Fuster en modificà la façana. Després d'una gran reforma, esdevengué (1989) el Centre de Cultura de la Caixa de Balears sa Nostra. La grafia original del llinatge Fonticelli apareix a Mallorca amb les variants

↓ Retrat de Francina Fonticelli Rius

ILLUMINATO DOCTORI
ATQUE INVICTISSIMO
JESU CHRISTI
MARTYRI
B^TO RAYMUNDO
LULLIO
IN ANNUIS LULIANÆ UNIVER-
ſitatis ſolemniis
TANQUAM PATRONO ARCHANGELICO
hæc Sacræ Theologiæ Jeſuiticæ Theo-
remmata in obſequentiſſimi ánimi
monumentum D. O. C.
NICOLAUS FONTICHELI, ET
Rius Diac. Phil. Dr. & Theol. Licen.
Superiorum permiſſu.
In Officina Ignatii Frau Regis Typog.

↑ Nicolau Fonticelli Rius, obra dedicada a Ramon Llull

Fontichelli, Fronticelli, Fonticheli, Frontitxelli i Frontitxeli. (DF)

FONTICELLI RIBES, JOSEP (Palma 1794 - 1862) Polític i advocat. Doctor en ambdós drets. D'ideologia liberal progressista, fou conseller de la província de Mallorca. Va esser nomenat president del Consell Provincial de les Illes Balears (1858) quan Leopoldo O'Donnell, al capdavant de la Unió Liberal, començà a governar Espanya.

FONTICELLI RIUS, NICOLAU (Palma s XVIII - 1768) Prevere. Fou beneficiat de la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma, i de la Seu de Mallorca. Escrivì *Historia de los concilios generales, motivos de su agregación* ... i una obra dedicada a Ramon Llull.

FONTICELLI WEIMER, CARLO (Gènova, Itàlia s XVII - Palma 1737) Mercader. Amb el seu germà Enrico, s'establí a Palma, des d'on dirigí una xarxa mercantil que abastava tota la Mediterrània occidental, amb Gènova, Càller, Palerm, Palma, Marsella, Orà, Alacant i València com a punts principals. Se'n documenten freqüents viatges a Sicília, Sardenya i Gènova. En aquesta ciutat tenia la cooperació dels seus germans Domenico i Pelegro, també mercaders. Importava blat, teixits, cotó, ferro, or, plata, tintures, orxella i vidriol. Exportava oli, llana i formatge. Subministrava un grup de marxants i platers xuetes de Palma. Proveïa els senyors i els eclesiàstics mallorquins de productes refinats d'Itàlia, com mobles, robes, ceràmiques, pintures i escultures. Arribà a ser creditor, per més de 50.000 lliures, i proveïdor de numerari dels Berard, Berga, Conrado, Cotoner, Despuig, Dameto, Descatlar, Feliu, Fuster, Gual, Muntaner, Santacília, Santjoan, Sureda, Villalonga i altres. Disposà de la col·laboració del mercader Josep Ascher i de l'assessorament dels germans Antoni i Miquel Serra Maura, doctors en drets. El seu matrimoni amb la senyora Catalina Socies, filla del mercader Josep Socies, consolidà la seva posició entre els grans comerciants de Mallorca. Partidari de Felip V, després de la victòria borbònica a la Guerra de Successió, amplià el seu patrimoni amb l'adquisició d'una botiga al carrer del Pou d'en Dolcet (1718), d'un casal al carrer de la Concepció (1724), dit després can Fonticelli, i de la possessió de Son Palerm (1736), tot a Palma. Tenia també les possessions de Son Moix (Manacor) i de Son Santandreu (Petra). La seva política comercial, combinada amb una calculada estratègia matrimonial fou decisiva per a convertir la família *Fonticelli* (←) en una de les més riques de Mallorca. L'inventari dels seus béns, elaborat pel notari Pere Francesc Llompart Miralles (1737), és fonamental per a l'estudi del comerç a Mallorca al principi del s XVIII. (DF)

↑ Gravat del s XVII amb l'escut de la família Fontirroig

FONTIRROIG Família del braç noble mallorquí, avui extingida. Originària de la possessió de Son Roig, a Maria de la Salut. El venerable dominic *Julià Fontirroig Gibert* (→), pertangué a aquesta estirp, abans d'ennoblir-se. El 1677, Joan Fontirroig i Riera de Conilles, que s'havia establert a Palma per comerciar-hi, obtengué el reial títol de ciutadà militar, pel qual ingressà en el braç noble. Es casà amb Joana Sureda-Sanglada Sureda, senyora de l'illa de Cabrera. Per aquest motiu, els Fontirroig foren els successors de la propietat d'aquesta illa i de les cavalleries de Mendia i de Santa Cirga. Joan, mort el 1713, va esser tinent major de familiars de la Inquisició, fou pare, entre d'altres, de Mateu i de Joan Fontirroig Sureda-Sanglada, ciutadans militars. El primer dels fills continuà la línia de Son Roig. Es casà amb Francina Vila del Pujol i Marc d'Eixartell (1714), de Pollença. A la següent generació, el seu fill Joaquim Fontirroig i Vila del Pujol (Maria de la Salut 1723 - Palma 1781) fou sotstinent del regiment de milícies provincials. Es casà el 1754 amb Francina Nebot del Puig i Antic, de la vila de Porreres, i d'aquest matrimoni tengué una filla i un fill. La filla, Francinaina Fontirroig i Nebot del Puig, fou esposa del ciutadà militar Pere Joan Font-Belloto i Font-Belloto. Pel que fa al fill, Mateu Fontirroig i Nebot del Puig, es casà amb la seva neboda Isabel Font-Belloto Fontirroig. Finalment, la filla de Mateu i d'Isabel, anomenada Francesca Fontirroig Font-Belloto, contragué matrimoni amb Salvador Morell Esteve, regidor perpetu noble de Palma; per això, els *Morell* (→) de la línia de Pastoritx els succeïren en la propietat de l'illa de Cabrera. L'altre fill de Joan i de Joana, el ciutadà militar Joan Fontirroig Sureda-Sanglada, rebé els béns de la seva mare a Manacor, per donació atorgada el 1709. Tengué un fill, Joan Fontirroig Sunyer, que morí sense successió el 1763. Aleshores, la seva herència passà al seu germà Miquel Fontirroig Sunyer, prevere, i quan aquest morí (1800), al ja citat Mateu Fontirroig i Nebot del Puig. El 1991, la família és extingida. (PeM)

FONTIRROIG, CAN Casal senyorial situat al nucli urbà de Maria de la Salut. Documentat el 1714, pertanyia al senyor Joan Fontirroig, ciutadà militar de Mallorca. Tenia un gran celler amb cup de pedra viva, molí de sang, clasta i hort. Entre el seu mobiliari destacaven els retaules antics de Nostra Senyora i de la Salutació de Nostra Senyora. Està documentat també com a posada de Son Roig. ■ Edifici urbà de tipologia residencial, situat al carrer de la Portella, de Palma. Des del s XVII, en foren propietaris els *Fontirroig* (←), de Maria de la Salut, que, el s XIX, s'emparentaren amb la família *Morell*. La casa és resultat de diverses reformes, de les quals cal destacar les dels ss XVIII i XIX, sobre la base d'una edificació més antiga. La façana presenta la típica morfologia del palau mallor-

← Can Fontirroig (Palma), retaule barroc de la capella

↑ Julià Fontirroig Gibert

qui, amb el portal descentralitzat; està dividit en dues plantes i un porxo, rematat amb un voladís. El s XIX, passà a formar part de la casa un jardí, al qual s'arriba a través d'un accés elevat. Pertanyia a un edifici del carrer d'en Serra, on es troben els *Banys Àrabs* (←). El 1991, és propietat de Salvador d'España i Morell. (AS/DF)

FONTIRROIG, JOAN (Palma s XV - XVI) Prevere. Des del 1496, fou domer de la Seu de Mallorca, on està enterrat. Tengué cura de l'edició dels llibres litúrgics *Breuiarium secundum usum almae Maioricensis Ecclesiae* (1506), del qual només es coneixen dos exemplars, *Missale secundum usum almae Maioricensis Ecclesiae* (1506) i *Consueta de Sanctis* , inèdit, gràcies als quals es poden conèixer les peculiaritats litúrgiques de Mallorca.

FONTIRROIG, MOLÍ D'EN Antic molí d'aigua, fariner, del terme de Palma, que estava situat prop del monestir de la Real. Documentat el 1642, pertanyia al mercader Joanot Fontirroig, de qui agafà el nom. Tenia cases, quatres moles, hort, sementers de cereals i morerars de móres. Molia amb l'aigua de la síquia de Ciutat. Feia una renda anual de 370 lliures, 12 gallines i l'obligació de moldre de franc per al monestir de la Real. (DF)

FONTIRROIG GIBERT, JULIÀ (Maria de la Salut 1545 - Palma 1613) Religiós dominic. Fill de pagesos acomodats, estudià a l'Escola de Randa, on cursà gramàtica i retòrica. Posteriorment, s'instal·là a Palma i estudià arts i filosofia al convent de Sant Domingo, on professà el 1571. Amb el pare Antoni Creus Ponç, fundà el convent de Manacor (1576). Hi ocupà el càrrec de mestre de novicis fins al 1590, en què es traslladà a Palma. Enterrat al convent de Sant Domingo, quan aquest fou enderrocat, les seves despulles foren traslladades a la Seu de Mallorca. Assolí fama de santedat i se li incoà el procés de beatificació. Aquest va esser sobresegut per decret del bisbe Juan de Santander, executor del breu apostòlic d'Urbà VIII, *Caelestis Hierusalem ciues* (1634), pel qual es regularen tots els processos de beatificació. És fill il·lustre de Palma. (BP)

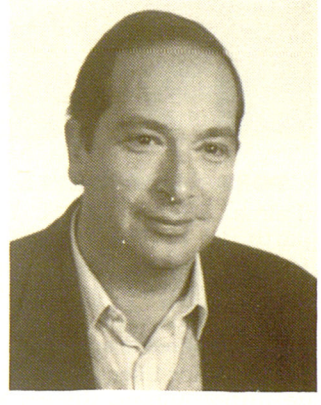

→ Alexandre Font Jaume

FONT JAUME, ALEXANDRE (Palma 1949) Filòleg. Estudià filologia clàssica i dret a la Universitat de Barcelona (1968-73). Es doctorà amb la tesi *Studia Tertullianea: El carmen aduersus Marcionem* (1985), inèdita. És professor de llatí des del 1973 i catedràtic d'institut des del 1982. És autor de la biografia *Alexandre Jaume* (1987) i coautor del recull de textos *Les Illes a les fonts clàssiques* (1989).

FONT JIMÉNEZ, ESPERANÇA (Palma 1964) Actriu teatral. Ha treballat en la companyia Zanoguera-

← Esperança Font Jiménez

Alfaro, el grup Auba i la companyia Xesc Forteza. Ha interpretat obres de Xesc Forteza, com *Trunfos oros* i *Quin Trutger*, de Joan Mas, com *Cavallet quan eres jove* i *Alegria de conill*, i de Pere Capellà, com *Es marquès de sa Rabassa*. Dedicada professionalment a la ràdio, treballa a Antena 3.

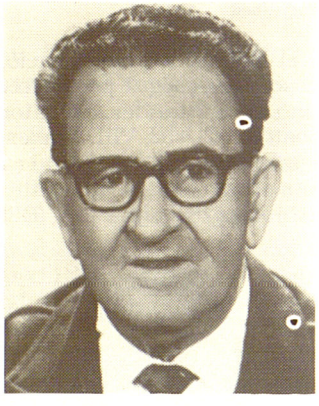

← Gabriel Font Martorell

FONT MARTORELL, GABRIEL (Palma 1897 - 1965) Periodista. A partir del 1916, col·laborà a *La Última Hora* i a diverses publicacions mallorquines com a cronista esportiu i va esser president de la Federació Balear de Periodistes Esportius. Fou fundador, jugador i secretari tècnic del club de futbol Alfons XIII, en el qual creà una secció excursionista. El 1936, aconseguí que els equips de futbol mallorquins s'integrassin dins el futbol espanyol. Impulsà l'excursionisme i va promoure la construcció de miradors de muntanya. Va esser membre de la directiva i vocal delegat (1948-65) del Foment del Turisme de Mallorca. Aconseguí diverses millores d'infrastructura a Sant Telm (Andratx). Fou també professor de guies intèrprets. Com a polític fou secretari del partit weylerista. És autor d'*Historia de la institución decana del fútbol mallorquín. El club deportivo Mallorca* (1944), una peculiar història del futbol mallorquí, *Manual del Turisme de Mallorca* (1955, reeditat el 1963) i *50 Excursiones a pie por la isla de Mallorca* (1964). Té un carrer dedicat a Palma, i un mirador de Sant Telm du el seu nom.

↑ Lluís Font Martorell, escultura de l'Assumpció de Maria (Seu de Mallorca)

↑ Lluís Font Martorell, escultura de l'Assumpció de Maria (Seu de Mallorca)

FONT MARTORELL, LLUÍS (Palma 1839 - 1923) Escultor. Estudià a l'Acadèmia de Bellas Artes de San Fernando, de Madrid. Fou professor d'escultura de l'Acadèmia de Belles Arts de Palma. La seva obra, de factura clàssica, d'inspiració renaixentista i de temàtica bàsicament religiosa, va esser molt abundant. En destaquen la Verge de la Bonanova, el sagrari (1886) i la maredeu de l'altar major de Monti-sion, de Palma, l'Assumpció de la parròquia de Santa Eulàlia, de Palma, les figures dels dotze apòstols de la capella de l'antic Seminari; la maredeu de Sant Salvador, d'Artà, i de la capella de l'Almudaina (1884), de Palma; les figures de santa Magdalena de l'església de Santa Magdalena, de Palma, i de sant Josep (1886), de la par-

↓ Lluís Font Martorell, *La Dolorosa*

← Lluís Font Martorell

ròquia de Sineu, i els passos de Setmana Santa *La caiguda de Jesús*, *Jesús lligat a la columna* i *La Dolorosa*. La seva obra més coneguda és la figura, de 3,55 m d'alçada, de l'Assumpció de Maria, que corona la façana principal de la Seu de Mallorca des del 1886. Es casà amb Maria Josepa Penya Nicolau, germana de Pere d'Alcàntara Penya. (MA)

FONT MARTORELL, SEBASTIÀ (Palma 1835 - 1915) Pedagog. Estudià magisteri a Palma i a Madrid, on s'especialitzà en l'ensenyament de sords-muts i de cecs (1858). Aquest mateix any, guanyà la plaça de segon mestre de l'Escola Normal Elemental de Balears (Palma). El 1861, passà a Múrcia, on fou bibliotecari i director interí de l'Escola Normal Superior. El 1864, tornà a Mallorca i fou nomenat director de l'Escola Normal de Palma, càrrec que ocupà fins al 1901. Els seus treballs de pedagogia foren seleccionats per participar en l'Exposició Universal de París (1867), i obtengué una medalla de plata en l'Exposició Universal de Barcelona (1888). Fou professor auxiliar de l'Escola Femenina Normal de Mestres de Balears (1872-92). El 1874, es llicencià en dret. A partir del 1901 i fins a la seva mort, fou catedràtic de l'Institut General i Tècnic de Balears. (AFo)

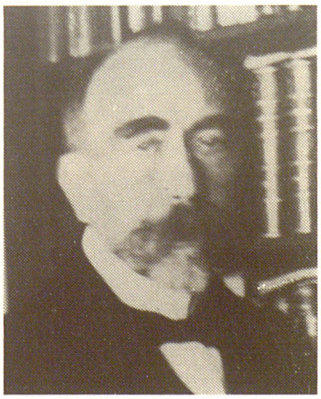

← Sebastià Font Martorell

↑ Antoni Font Mas, baix relleu de la Clínica Mare Nostrum (Palma)

FONT MAS, ANTONI (Palma 1905 - 1984) Escultor. De formació autodidàctica. Entre les seves obres per a edificis religiosos destaquen les figures de sant Sebastià i del Sagrat Cor de Jesús, de la parròquia de Sant Sebastià, de Palma. Realitzà també diferents obres per a edificis de caràcter civil, com les escultures de l'entrada de la Delegació del Govern (1939), els baixos relleus de les clíniques Planes i Mare Nostrum, i les talles de can Ordines i can Marquès, de Palma. La seva obra s'inscriu en el corrent del realisme acadèmic.

↓ Jaume Font i Monteros

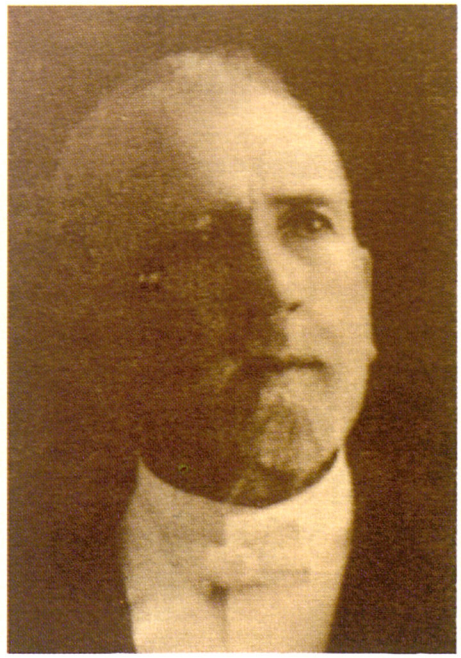

FONT I MONTEROS, JAUME (Porreres 1856 - Palma 1933) Metge i polític. Es llicencià en medicina a Barcelona el 1881. Fou metge del port de Palma i de la Guàrdia Civil, i metge inspector del consum. Va pertànyer a la Junta Provincial de Sanitat (1897-98 i 1902-10) i a la Lliga antituberculosa. Va fundar la primera colònia escolar

↓ Ban de Jaume Font i Monteros sobre l'epidèmia de pigota (1905)

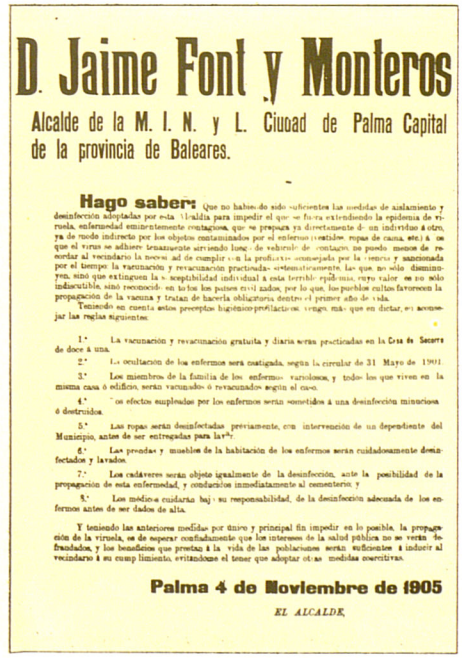

D. Jaime Font y Monteros

Alcalde de la M. I. N. y L. Ciudad de Palma Capital de la provincia de Baleares.

Hago saber: Que no habiendo sido suficientes las medidas de aislamiento y desinfección adoptadas por esta Alcaldía para impedir el que se fuera extendiendo la epidemia de viruela, enfermedad eminentemente contagiosa, que se propaga ya directamente de un individuo á otro, ya de modo indirecto por los objetos contaminados por el enfermo (vestidos, ropas de cama, etc.) á los que el virus se adhiere tenazmente arrastrando luego de vehículo de contagio, no puedo menos de recordar al vecindario la necesidad de cumplir con la profiláxis aconsejada por la ciencia y sancionada por el tiempo: la vacunación y revacunación practicada sistemáticamente, las que, no sólo disminuyen, sinó que extinguen la susceptibilidad individual á esta terrible epidemia, cuyo valor es no sólo indiscutible, sinó reconocido en todos los países civilizados, por lo que, los pueblos cultos favorecen la propagación de la vacuna y tratan de hacerla obligatoria dentro el primer año de vida.

Teniendo en cuenta estos preceptos higiénico-profilácticos, vengo, más que en dictar, en aconsejar las reglas siguientes:

1.ª La vacunación y revacunación gratuita y diaria serán practicadas en la Casa de Socorro de doce á una.

2.ª La ocultación de los enfermos será castigada, según la circular de 31 Mayo de 1901.

3.ª Los miembros de la familia de los enfermos variolosos, y todos los que viven en la misma casa ó edificio, serán vacunados ó revacunados según el caso.

4.ª Los efectos empleados por los enfermos serán sometidos á una desinfección minuciosa ó destruidos.

5.ª Las ropas serán desinfectadas previamente, con intervención de un dependiente del Municipio, antes de ser entregadas para lavar.

6.ª Las prendas y muebles de la habitación de los enfermos serán cuidadosamente desinfectados y lavados.

7.ª Los cadáveres serán objeto igualmente de la desinfección, ante la posibilidad de la propagación de esta enfermedad, y conducidos inmediatamente al cementerio.

8.ª Los médicos cuidarán bajo su responsabilidad, de la desinfección adecuada de los enfermos antes de ser dados de alta.

Y teniendo las anteriores medidas por único y principal fin impedir en lo posible, la propagación de la viruela, os de esperar confiadamente que los intereses de la salud pública no se verán defraudados, y los beneficios que prestan á la vida de las poblaciones serán suficientes á inducir al vecindario á su cumplimiento, evitándome el tener que adoptar otras medidas coercitivas.

Palma 4 de Noviembre de 1905

EL ALCALDE.

de Palma. Fou elegit regidor de Palma (1901), tinent de batle (1902) i batle (agost del 1905), càrrec que ocupà fins al gener del 1906. Es preocupà, sobretot, pel sanejament de Palma i en millorà les conduccions d'aigua potable. Fou president del Col·legi Oficial de Metges de Balears (1913-15). Col·laborà amb articles de divulgació higiènica a *La Almudaina*, *El Liberal Palmesano*, *El Noticiario Balear*, *La Opinión* i *La Última Hora*. És autor de nombrosos treballs científics sobre epidemiologia, malalties venèries i cancerologia, com *Diagnóstico diferencial de la viruela y de la varicela* (1906), *El último remedio contra la sífilis* (1910), *La lucha contra el cáncer* (1924) i *El problema de la fiebre tifoidea* (1929). Un carrer de Palma du el seu nom.

FONT NOVA Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre l'Hort de Conies, can Preciós, cas Fideuer i cas Ferrer. (M)

FONT OBRADOR, BARTOMEU (Llucmajor 1932) Historiador. Llicenciat en filosofia i lletres per la Universitat de Barcelona (1959). Dedicat inicialment a l'arqueologia, formà part de l'equip dirigit per Lluís Pericot i participà (1957-60) en diferents excavacions a Catalunya i a Mallorca. Més tard, s'especialitzà en l'estudi de la participació mallorquina en la colonització d'Amèrica. El 1968, es doctorà amb la tesi *Contribución mallorquina al conocimiento de los indígenas de California*, inèdita. Ha estat professor de la Universitat Central de Barcelona a l'Estudi General Lul·lià (1968-70). És autor d'un centenar de treballs històrics, entre els quals destaquen *El Padre Boscana historiador de California* (1965); *Fray Jerónimo Boscana. Misionero-Investigador* (1966), *Historia de Llucmajor*, amb cinc volums publicats (1972-86), que comprenen des de la prehistòria fins al s XVIII, *Los indígenas de California del Padre Fray Jerónimo Boscana* (1973), *Juníper Serra* (1988), *Fra Juníper Serra. Les Balears i el Nou Món* (1989), *El Apóstol de California. Sus albores* (1989) i *El camino real de Serra* (1989). Des del 1966 és cronista oficial de Llucmajor. És acadèmic corresponent de les reials acadèmies de la Història i de Bones Lletres, i Premi Ciutat de Palma (1968). Està en possessió de diversos títols honorífics, com la Creu Oficial de l'Orde d'Isabel la *Católica*, l'Escut d'Or de Llucmajor i la ciutadania honorària de San Gabriel, de Califòrnia.

← Bartomeu Font Obrador

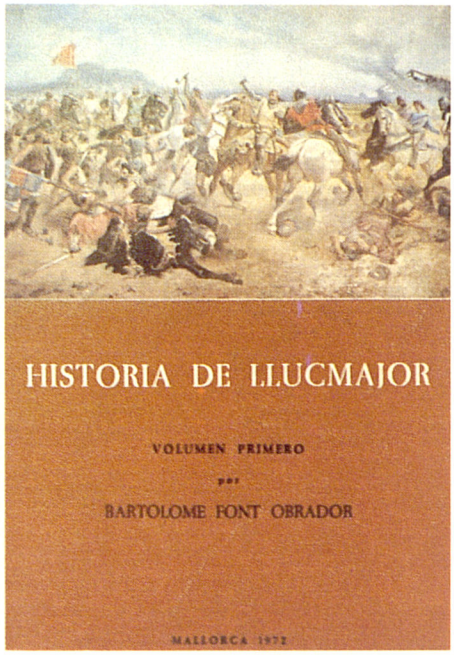

↑ Bartomeu Font Obrador, *Història de Llucmajor* (Volum I, 1972)

→ Salvador Font Orobitg

FONT OROBITG, SALVADOR –MANTEQUILLA– (Barcelona 1922) Músic compositor. Entre el 1932 i el 1940, estudià violí i saxòfon a l'Escola Municipal de Música de Barcelona amb els professors Eduard Toldrà i Joaquim Zamacois. Durant la dècada del 1940-50, actuà a diferents sales de festa de Mallorca, i s'instal·là definitivament a l'Illa el 1960. Ha fet gires per Europa amb diferents músics de jazz, com Bill Coleman, Henry Mancini i Tete Montoliu. És autor de nombrosos temes de jazz, com *Azul Trompeta*, *Escucha*, *Jamboree*, *Latuna Club*, *Pluja d'Abril* i *Whisky Jazz*. Ha enregistrat *Mantequilla* (1957), nominat al premi com a millor disc enregistrat a Espanya. Un altre disc amb el mateix títol (1987), fou guardonat per la Generalitat de Catalunya (1987). (CM)

FONTPELLA, SA Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar,

↓ Sa Fontpella (Sant Llorenç des Cardassar)

situada entre Son Dragó, Son Amagat, s'Esteparó i el puig des Tresor. (M)

FONTPELLETA, SA Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre sa Fontpella, el puig des Tresor, el puig de ses Esquerdes i s'Esteparó. (M)

FONT QUETGLAS, FRANCESC (Calvià 1946) Polític i enginyer industrial. El 1970, es llicencià a Barcelona. El 1979, encapçalà la candidatura independent Consens davant la Via Independent Administrativa, fou elegit regidor per l'Ajuntament de Calvià i, amb el suport dels partits d'esquerres, aconseguí la batlia. Des del 1981, governà l'Ajuntament de Calvià amb el suport de la Unió del Centre Democràtic —UCD—. Durant el seu govern (1979-83), s'adaptà i modificà el Pla General d'Ordenació Urbana de Calvià, del 1971, s'instal·là la conducció d'aigua potable des de ses Algorfes i es proveí d'aigua i de clavegueram els pobles de Calvià i Capdellà. S'incorporà a Aliança Popular —AP— i fou nomenat conseller de Treball i Transports (1983-87) del Govern Balear. Fou regidor i portaveu a Calvià per Aliança Popular (1987-91).

← Francesc Font Quetglas

FONT RICA, SA Antiga possessió del terme de Petra. Documentada el 1583, pertanyia al senyor Jordi de Santjoan. Era una gran propietat formada per una possessió i quatre rafals. Amb cases, celler i molí de sang, estava dedicada al cultiu de la vinya i de cereals. Tenia 550 ovelles i 150 cabres. (DF)

FONT RIERA, JOAN (Manacor s XVIII - 1798) Organista i músic compositor. És autor de diferents peces de música religiosa, com *Goigs de la Mare de Déu dels Dolors de Manacor, Miserere* i *Stabat Mater*. Aquesta darrera composició es cantà per Pasqua, a Manacor, fins a mitjan s XX.

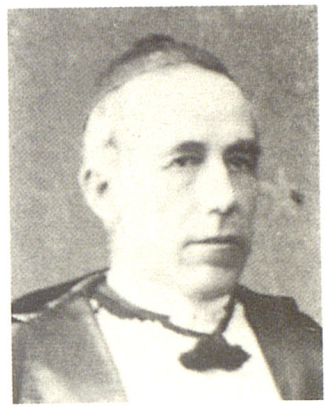

→ Joan de la Creu Font Rosselló

FONT ROSSELLÓ, JOAN DE LA CREU (Palma s XIX) Violinista i músic compositor. Estudià al Seminari de Mallorca, i fou ordenat de prevere el 1872. El 1887, fou admès com a beneficiat i mestre de capella a la comunitat parroquial de Santa Maria dels Reis (Catalunya), on hi ha arxivades 44 de les seves obres musicals. Aquell mateix any, fou premiat als certàmens musicals de composició d'El Escorial (Madrid), Manresa (Catalunya) i València. Féu composicions religioses, com *Trisagis, Pare Nostres, Ave Maria* (1881), *Himne a Sant Gaietà* (1882), *Himne a Sant Francesc de Pàola* (1882) i *Te Deum* (1891). (CM)

FONTS, BENET (Palma s XVI - 1565) Pintor. Fill del pintor *Gabriel Fonts* (→). Tenia la casa i el taller al final des Born, entrant al carrer de la Mar, de Palma. És una figura de transició entre el gòtic tardà i els corrents renaixentistes. Autor d'olis de tema religiós com *Nostra Senyora del Roser*, destacà com a pintor decorador de mobles i cortinatges i, sobretot, com a il·lustrador de llibres de luxe, en els quals combinava l'ús de la pintura, l'or i la plata. Se'n documenten les il·lustracions de *La vida de Sant Onofre, Cobles d'un mariner* i *L'any en estampes*. El notari Pere Orlandis n'elaborà l'inventari (1565). (DF)

FONTS, GABRIEL Palma s XV - 1558) Pintor. Tenia la casa i el taller a la costa de la Seu, a Palma. Dins els corrents del gòtic tardà, és autor dels retaules de Nostra Senyora de la Rosa, del Nom de Jesús i de la Verònica. Continuà l'ofici el seu fill *Benet Fonts* (←). El notari Pere Orlandis n'elaborà l'inventari (1558). (DF)

FONTSANTA, SA Vegeu *Sant Joan de la Fontsanta, banys*.

FONTSANTA DE PALMA, MARQUESAT DE LA Títol del Regne creat el 1854 per a Jaume Conrado i de Berard sobre la possessió homònima, de Palma, també anomenada la Fontsanta de la Teulera. Fou concedit amb la denominació castellana de *Fuensanta de Palma*. El 1991, el títol pertany a la família *Conrado* (←). (PeM)

FONT SECA, SA Possessió del terme de Bunyola, situada entre Son

↓ Dibuix de les cases de sa Fontsanta realitzat per Arthur Byne (1928)

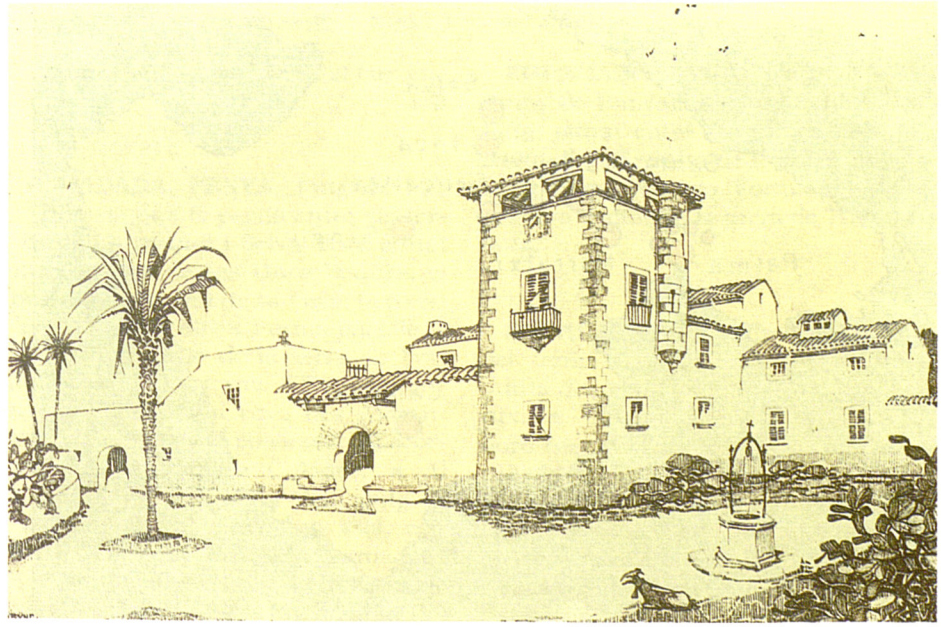

↑ Antics terrenys de sa Font Seca (Bunyola), actualment ocupats per la urbanització de Palmanyola

Termes i s'Heretat. El 1991, està integrada dins la urbanització de *Palmanyola* (→).

FONTSERÈ RIBA, EDUARD (Barcelona 1870 - 1970) Meteoròleg i sismòleg. Doctor en ciències fisicomatemàtiques per la Universitat de Barcelona (1894). Organitzà el Servei Horari Oficial de Barcelona (1891-1958) i realitzà la primera radiografia a Espanya (1896). El 1896, per encàrrec de la Granja Agrícola Experimental de la Diputació de Barcelona, organitzà la Xarxa Pluviomètrica de Catalunya i Balears. De les seves obres, sobresurten *Elementos de meteorologia* (1943), *Assaig d'un vocabulari meteorològic català* (1948) i *Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906* (1970). És autor també de *Notas sueltas de sismología balear*, aparegudes a *Publicaciones de la sección de Ciencias Naturales de la Facultad de Ciencias de la Universidad de Barcelona* (1918), en les quals demostrà que la majoria de terratrèmols de les Balears tenen l'epicentre localitzat al llarg de la base sud-est de la serra de Tramuntana.

↓ Mapa elaborat per Eduard Fontserè Riba amb la situació dels epicentres mallorquins (1918)

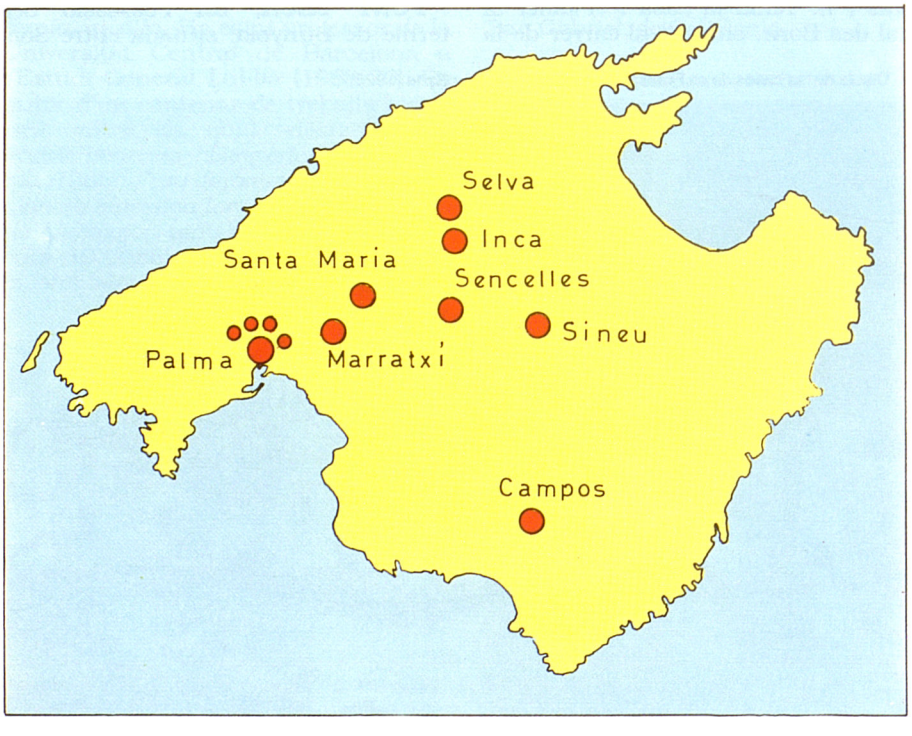

FONTS NOVES, COMELLAR DE SES Al terme d'Artà, entre el clot des Cero, sa Duaia de Dalt, el comellar de s'Alzina i el puig de Son Not. (M)

FONT TRIAS, JOSEP (Palma 1913) Catedràtic de filosofia. Llicenciat en filosofia i en dret per la Universitat de Barcelona (1932) i diplomat en psicologia per la de Madrid (1934). Fou professor (1935-83) i director (1955-59) de l'institut Ramon Llull, de Palma. El 1936, signà la *Resposta al Missatge dels Catalans*. Fou cap d'estudis i professor (1952-58) dels cursos de dret i de filosofia que organitzava la Universitat de Barcelona a l'Estudi General Lul·lià, de Palma. Vocal del seu consell rector, proposà la creació de la càtedra Ramon Llull (1959). Ha donat nombroses conferències a Mallorca i a Eivissa, sobre filosofia i lul·lisme. Ha col·laborat en diverses publicacions especialitzades amb articles referits especialment al lul·lisme. És vice-president i delegat a Balears de la Fundació Dragan (1968), *magister* de la *Maioricensis Schola Lullistica*, soci d'honor de la Societat Arqueològica Lul·liana i vice-rector (1983-91) i rector de l'Estudi General Lul·lià (a partir del 1991). El 1990, va rebre un homenatge de la conselleria de Cultura, Educació i Esports del Govern Balear. (AM)

→ Josep Font Trias

FONT VIVES, MIQUEL (Manacor s XVII - Palma 1688) Pintor. Residí a

Palma, on es dedicà a proveir convents i esglésies de quadres i retaules d'imatgeria religiosa, inscrita en els corrents del barroc. Treballà preferentment per al convent de Nostra Senyora del Carme. Com a pintor de retaules, disposà de la col·laboració dels pintors Josep Roca i Jaume Blanquer, i dels fusters Antoni Frau i Antoni Caldentei. (DF)

FONTXICA Propietat rústica del terme de Pollença, situada entre el puig de Llenaire, ca na Fogassa, cal Rei i la vinya dels Frares. En el *Llibre del Repartiment* està registrada com a alqueria Gotmar Font Xica. (M)

FORÀ, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre cas Notari, s'Alqueriassa, l'hort de sa Creu i can Paulo. (M)

FORA, PUNTA DE Accident de la costa del terme de Calvià, a l'illa de sa Caleta del grup d'Illetes. (M)

FORADADA, COVA A l'illa Conillera de l'arxipèlag de Cabrera, situada entre l'Escala i la punta des Baix des Vapor. ■ A la costa del terme de Felanitx, situada entre s'Algar i la punta de s'Homonet. ■ Al terme de Lluc-major, entre la punta Plana i la punta de s'Estalella. ■ Al terme de Pollença, entre el Coal de la Morena i el torrent del Miracle. ■ Terrenys del terme de Santanyí, estesos entre ses Doblegades, la font d'en Alis, el torrent de ses Coves del Rei i can Carles. ■ Accident de la costa del terme de Santanyí, entre la cala de s'Almunia i es Castellets. (M)

FORADADA, NA Terrenys del terme d'Artà, estesos entre es Niu des Pilot, les penyes d'en Cremat, el puig des Porrassar i ses Monjoies. ■ Illot de l'arxipèlag de Cabrera, que limita amb el freu de Mallorca per la banda nord. ■ Indret de la costa del terme de Calvià, situat entre les illes des Malgrat i el racó de ses Àguiles. ■ Al mateix terme, entre la punta des Marroig i la punta Negra. ■ Al terme d'Escorca, entre cala Tuent i cala Fotuda. (M)

FORADADA, PAS DE SA Al terme d'Escorca, entre el pas de sa Romana, la font des Voltor, es Frare i el barranc d'Almadrà. (M)

↑ Punta de sa Foradada (Deià), vista general amb la serra des Teix al fons

FORADADA, PENYA Puig de 555 m d'altària que fa partió entre els termes de Campanet i Selva. Està situat entre la cova de ses Dues Boques, el comellar de la font de sa Pega, la coma Llarga i el puig Mitjà. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. ■ Al terme d'Escorca, entre sa Miranda, la cova des Alexandres, les cases de la possessió d'Escorca i la font de ses Culades. ■ Al terme de Mancor de la Vall, puig de 629 m d'altària, entre can Fiol, can Ros, can Macip i ses Veles. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FORADADA, PUIG DE NA Al terme de Banyalbufar, de 345 m d'altària, situat entre el puig de Son Serralta, Son Serralta de Baix, el puig de sa Teulera i Planícia. Forma part de la primera unitat de la serra de Tramuntana. (M)

FORADADA, SA Indret de la costa del terme d'Alcúdia, situat entre la punta des Mal Pas i la punta de Tacàritx. ■ Cavitat marina situada al nord-oest de l'illa Conillera, de l'arxipèlag de Cabrera. Té aixecament topogràfic. ■ Al terme de Deià, pertany a la possessió de Son Marroig. El morro, conegut també com a punta de sa Foradada, està situat entre la cova de sa Sal i el pas des Gat. L'obertura que

Na Foradada

Si continuam la nostra navegació al llarg d'aquesta riba, veim primer de tot la caseta des guix i la carretera que he fet construir a vorera de mar per arribar fins a sa Foradada, la que travessa tres barrancades. Sa Foradada és un penyal grandiós, molt pintoresc; visible des d'alta mar, indica al navegant l'emplaçament del meu ermitori. Els pescadors l'anomenen Foradada sa bona, perquè té prou altària i avança molt mar endins i les seves voreres ofereixen sempre, una o altra, un recer momentani. Hom pot fondejar, també, al seu ponent, protegits dels vents de llevant i de gregal; però, realment, sempre estam exposats a la tramuntana, al mestral i al ponent i és aconsellable d'anclar-hi només a l'estiu i amb bon temps. Es pot considerar sa Foradada formada per dues parts. Una és el ressalt baix que davalla fins a formar un coll bastant pronunciat, des del qual es poden veure la torre de Deià i el cap Gros. L'altra és la massa rocosa, elevada, formada per roques conglomerades i amb el forat que dóna nom a aquesta petita península. Estan separades per la baixada de l'escar, que el protegeix de l'embraviment de la mar i forma la platjola de sa Foradada.

Lluís Salvador d'Àustria *Die Balearen in Wort und Bild Geschildert,* edició de Josep Sureda Blanes (1954-65)

Traduccció GEM

dóna nom a la punta o morro, fa 18 m de diàmetre. Es tracta d'un lloc històric protegit i la seva imatge ha estat una de les més reiterades en la promoció turística de Mallorca. L'han pintada nombrosos artistes, com Antoni Ribas, Erwin Hubert, Ramon Nadal i Joan Miralles. Documentada el 1585, és el més conegut i famós d'aquests topònims. (LIV/M)

FORADADA, TORRENT DE LA Al terme d'Escorca, entre es Burgà, el torrent de Lluc, la cova des Alexandres i la penya Foradada. És un afluent del torrent des Gorg Blau. Aquest s'uneix amb el de Lluc a s'Entreforc, tot formant el torrent de Pareis, que desemboca a sa Calobra i té 46,3 km² de conca hidrogràfica. Documentat el s XIII. (M)

FORADADA DE TORRE NOVA, PUNTA DE NA Accident de la costa del terme d'Andratx, entre la punta de s'Algaret i ses Ortigues. (M)

FORADAT, CAN Propietat rústica del terme de Manacor, situada entre es Coll Vell, sa Carroja Vella, Son Naveta i can Ferrari. (M)

FORADAT, SON Possessió del terme de Sant Llorenç des Cardassar, situada entre Son Caragol, Son Regalat, sa Cova i Son Perera. Documentada el 1595. S'hi localitzava un poblat talaiòtic, avui destruït, on es trobaren una destral de bronze i una espasa de pom. (M)

FORADÍ, CAN Antic redol de cases de la barriada de Son Fuster, a Palma. Parcialment urbanitzat, està situat ran del carrer d'Aragó (carretera Palma-Inca), entre es Vivero, Son Montserrat, can Arret i Son Rul·lan. (M)

FORANA, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, entre sa Pedruscada i la platja de Son Moll. (M)

FORANA, PART Vegeu *Part Forana.*

FORANA, REVOLTA Vegeu *Revolta Forana.*

← Punta de sa Foradada (Deià), forat que li dóna el nom

← Morro des Forat (Escorca)

FORANA DE BAIX, NA Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre cas Vidrier, es Faró, la pedrera de la punta des Canets i es Revell Cobert. Documentada el 1777. (M)

FORANA D'ENMIG, NA Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre na Forana de Baix, na Forana de Prop, es Revell Cobert i Tolleric. Era anomenada també cas Vidrier. En el cadastre del 1777 pertanyia a Guillem Clar. Tenia 24 quarterades i estava valorada en 266 lliures, 3 sous i 4 diners. (M)

FORANA DE PROP, NA Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre cas Vidrier, es Revell Cobert, can Vic i es Faró. (M)

FORANA PLANA, NA Terrenys del terme de Selva, estesos entre Son Daviu, el penyal Gros, Son Frau i ses Quatre Campanes. (M)

FORANET, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre can Buscaneta, can Mandoixa, can Macianet i can Castanyola. (M)

FORASTERA, CA SA Propietat rústica del terme de Palma, situada entre sa Pleta, el figueral de Son Orlandis, can Flor i Son Genovès. ■ Al mateix terme, entre can Conet, can Bord, Son Ferreret i el nucli urbà de Sant Jordi. (M)

FORASTERS, CAS Propietat rústica del terme de Llucmajor, situada entre ca na Xiu, el camí des Palmer, can Toni Creus i Bennoc. (M)

FORAT, CALA EN A la costa del terme de Pollença, situada entre el coll Ras, cala en Feliu i el canal Llis. (M)

FORAT, EL Indret de la costa del terme de Pollença, situat entre la punta dels Molins d'en Pau Carro i la font de la Gavina. (M)

FORAT, ES Indret de la costa del terme d'Estellencs, situat entre el torrent d'en Balaguer i cas Xeremier. ■ A la costa del terme de Fornalutx, entre es Mal Pas, la font des Joncar i la torre de sa Seca. ■ A la costa de l'illa Pobra, de l'arxipèlag de Cabrera, entre la cova des Virots i es Mul·là de na Plana. (M)

FORAT, MORRO DES Penyasegat de la costa del terme d'Escorca, de 103 m d'altària, situat entre cala Tuent i es Serradell. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FORAT, PESQUERA DES A la costa del terme d'Artà, al cap de Ferrutx, entre les puntes de na Brafí i la llosa d'en Verger. (M)

FORAT, RAFALET DES Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre Son Antelm, Son Delabau, Son Hereu i Son Fosquet. El 1702, tenia 106 quarterades. (M)

FORAT, TORRE DES Al terme d'Escorca, situada entre es Vergeret, ca Fra Puig, el coll de na Polla i es Turó. Anomenada també torre des Morro des Forat, fou construïda el 1607 a càrrec de Joan Colom i altres habitants de sa Calobra. És de planta

↓ Torre des Forat (Escorca)

circular, amb 7,5 m de diàmetre i lleugerament escarpada. Cap al 1700, el seu armament consistia en un canó de sis lliures de bala, un mosquet i un arcabús. La segona meitat del s XVIII, es trobava dins la possessió des Taronger, propietat d'Antoni Maiol. Hi havia una guarnició de tres torrers i el seu canó de sis lliures de bala no feia senyals de foc. El 1991, es troba en estat ruïnós. (M)

FORAT DE CALÇ, ES Puig del terme d'Escorca, de 554 m d'altària, situat entre el torrent des Racó, l'oratori de Sant Llorenç i ses Bal·lines. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FORAT DE L'ALOU Terrenys del terme de Llucmajor, estesos entre es Pujol, Son Colom, Son Sampol i Son Montserrat. (M)

FORA VILA Redol de cases del terme de Santa Maria del Camí, prop de la partió amb Bunyola. Està situat entre ca na Morella, sa Punta, Son Torrelleta i can Pocoví. (M)

FORCA, LA Terrenys del terme de Santa Margalida, estesos entre la vila, Son Rabassa, l'hort d'en Degollat i el turó d'en Xeu. (M)

FORCA, PUIG DE LA Al terme d'Alaró, de 260 m d'altària, entre la vila, Son Ferrer, Son Guitard i Son Sant Joan. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FORCADA, NA Indret de la costa del terme de Capdepera, al cap des Raig, situat entre sa Batedora des Gegant i el torrent des Morts. (M)

FORCADES I FORCADES, JOAN (Barcelona 1898 - Palma 1989) Tècnic electricista. El 1921, s'instal·là a Mallorca, contractat per l'empresa Mallorquina d'Electricitat, per a l'organització del primer laboratori de comptadors elèctrics de Mallorca. Posteriorment, treballà a la companyia Gas i Electricitat Societat Anònima —GESA— fins a la seva jubilació el 1973. En aquesta empresa fou cap de diversos departaments. Capità d'iot (1944), fou soci fundador del Reial Club Nàutic de Palma.

→ Alexandre Forcades Juan

FORCADES JUAN, ALEXANDRE (Palma 1936) Polític, economista i advocat. Llicenciat en dret i en ciències econòmiques per la Universitat de Deusto (1958), i en psicologia industrial per la Universitat Complutense de Madrid. Entre el 1958 i el 1979, treballà a l'empresa Gas i Electricitat Societat Anònima —GESA—, on fou cap dels departaments de personal i d'informàtica, i director de l'empresa filial Lignits Societat Anònima. També va esser director d'economia i d'administració i relacions laborals de l'Empresa Nacional d'Electricitat —ENDESA— (1979-81). Afiliat a la Unió del Centre Democràtic —UCD— des del 1977, fou director general d'economia del Consell General Interinsular de les Illes Balears (1982-83). Es presentà a les eleccions generals del 1982 al Senat, per UCD, en el districte de Mallorca. Aconseguí 29.961 vots, però no obtengué l'escó. Entre el 1982 i el 1987, ocupà la direcció de la divisió de sistemes de GESA. El 1984, s'incorporà al Partit Popular i, el 1987, fou nomenat conseller d'Economia i Hisenda. Des d'aquest càrrec, ha defensat la reforma del sistema de finançament de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears i ha agilitzat els sistemes de gestió del Govern Balear.

FORCADET, ES Terrenys del terme de sa Pobla, estesos entre el canal Gran, can Blau, Son Salat i el torrent de Muro. (M)

← Joan Forcades i Forcades

FORÇA NACIONAL DEL TREBALL —FNT— Sindicat obrer fundat a Oviedo el 1979. D'orientació nacional-sindicalista, estigué vinculat al partit ultradretà Força Nova fins a la desaparició d'aquest el 1982. A Mallorca s'organitzà el 1980. A les eleccions sindicals del 1986 aconseguí quatre delegats i a les del 1990 n'obtengué set. Té afiliats en els sectors de la construcció, la hoteleria i el taxi. N'és secretari general, des de la seva fundació, José Patiño Vázquez.

↑ Logotip del sindicat Força Nacional del Treball

FORÇA NOVA Vegeu *Front Nacional.*

FORÇARRUT, AVENC DES Al terme de Deià, situat prop del cim del puig des Teix. Està catalogat com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FORCAT, AVENC Al terme de Pollença, situat entre cala Sant Vicenç i la punta de les Coves Blanques. Està catalogat com a avenc fins a 15 m de fondària, segons notació espeleomètrica. (LIV)

FORCIMANY, CAN Propietat rústica del terme de Deià, situada entre el nucli urbà, Son Canals, Son Fony i la vinya Vella. Abans del s XVII era anomenada s'Heretat i pertanyia a Cesare Faccio, gentilhome genovès que, el 1611, la va vendre al notari Joan Forcimanya, del qual prengué nom. El nou propietari l'amplià quan comprà altres terrenys limítrofs i hi construí un nou casal. L'edifici desplega l'espai interior al voltant d'un pati rectangular. A la façana destaca el portal principal, obrat seguint el manierisme rústic, amb pilastres faixades sobre

↑ Can Forcimany (Deià)

plints geomètrics. Les obres conclogueren el 1618, com consta a l'escut situat sobre el portal d'entrada, que du esculpits una torre i un lleó rampant. Més tard, passà a esser propietat dels descendents dels Visconti, de Milà, i, posteriorment, fou adquirida per Guillem Cardell, senyor de Son Rul·lan. El 1991, és residència i estudi del pintor Joan Miralles. (M)

FORCIMANYA, JOAN ANTONI (Palma s XVI - 1636) Notari. Tenia la notaria i la casa pairal al carrer dels Forats, de Palma. El matrimoni amb Margalida Ferro l'introduí dins el cercle de la família *Ferro* (←), influent en els sectors comercials, eclesiàstics i notarials de Mallorca. Fou home de confiança dels senyors Francesc Sureda Vivot, Ramon de Verí i Gaspar Rossinyol, i curador de la senyora Violant de Togores. Féu una notable fortuna i, el 1611, adquirí de Cesare Faccio, gentilhome genovès, la possessió de s'Heretat (Deià), que passà a denominar-se Son Forcimanya i, després, *can Forcimany* (←). Es casà en segones núpcies amb Clara Mir i quan morí aquesta s'ordenà de prevere. Deixà 33 volums de protocols (1588-1634), dels quals se'n conserven 12. El notari Andreu Ferragut n'elaborà (1640) l'inventari. (DF)

↓ Document i signatura del notari Joan Antoni Forcimanya

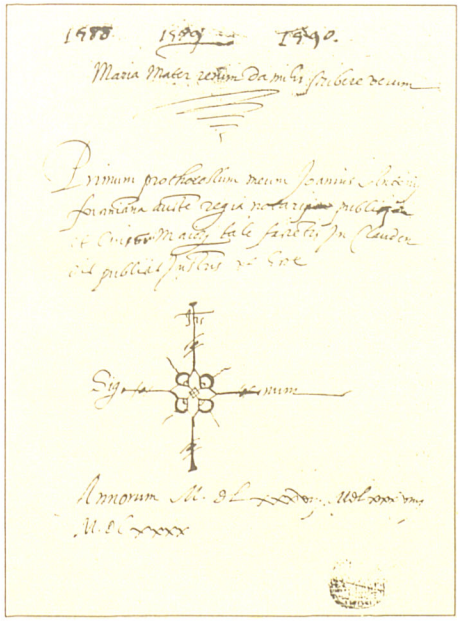

FORCIMANYA, MATEU (Mallorca s XV) Mestre de picapedrers i imaginaire. Fou deixeble de Guillem Sagrera. Com a mestre major, treballà en la construcció de l'Hospital General de Mallorca (~1460). Reformà la façana de la capella reial del Castell Nou (Nàpols), on traçà la rosassa (1469-70). Se li atribueixen els finestrals flamígers del palau Gaetani de Fondi (Itàlia). (GLl)

FORCIMANYA, RAFAL D'EN Al terme de Llucmajor, documentat el 1410. El 1283, figura en el mateix terme un Jaume Forcimanya. (M)

FORELLAT, CA NA Propietat rústica del terme d'Alcúdia, situada entre can Xanet, la Taverna Nova, ca l'Estrella i el pont de can Roig. (M)

FORELLAT, ES Terrenys del terme de Bunyola, estesos entre ses Covasses, el comellar des Bous, el torrent des Freu i el comellar des Cocó Peguer. (M)

FORELLAT, PAS DES Al terme d'Escorca, situat entre el gorg de na Maria, el torrent d'Almadrà, el puig de sa Cova des Carboners i el morro de sa Vaca. (M)

FORENNA Topònim documentat en el *Liber Maiolichinus* (1117). Podria tractar-se del poblat talaiòtic de Son Oms, de Palma, desaparegut en construir-se la segona pista de l'aeroport de Son Sant Joan. (M)

FORMATGE, CALA A la costa del terme de Palma, situada entre cala Major i Portopí. Documentada el 1653. (M)

FORMATGE, CAN Propietat rústica del terme de Campos, situada entre ses Sitjoles, Son Llaneres, can Pocoví i l'hort de Son Barraca. (M)

FORMATJÓ, CAN Propietat rústica del terme de Santa Margalida, situada entre el torrent de Son Bauló, Vernissa, Son Burguet i Son Fava. (M)

FORMENTOR Alqueria del terme de Pollença, situada entre les cases de

↓ Cases de l'alqueria Formentor (Pollença)

la possessió de cala Murta, el puig del Pal, el puig de na Ferrandell i el pou de can Bargos. És citada com a alqueria de 10 jovades d'extensió en el *Llibre del Repartiment*. El 1455, pertanyia al senyor Francesc Eixeló, cavaller, ciutadà i secretari reial, qui contractà el picapedrer Joan Company perquè bastís una torre a l'alqueria, amb dos sostres, finestres i teulada a dues aigües, per preu de 115 lliures. Estava destinada a servir de depòsit de queviures i reforçar la capacitat defensiva de les cases. El 1638, era del senyor Francesc de Sales, abans d'Olesa. Tenia cases, conreus de cereals, pinars i garrigues. Hi havia 206 ovelles i 100 cabres. Feia una renda anual de 50 lliures, 10 quarterades de blat, 4 cabrits i 4 anyells. El 1711, confrontava amb Albercutx, Son Macip i la mar. Pertanyia a la senyora Magdalena Ferrer. Era arrendada juntament amb els illots adjacents. El 1863, era propietat de Miquel Costa i, amb una extensió de 2.400 quarterades, era la més extensa del terme. La seva torre de defensa és anomenada torre de Formentor o d'en Vaquer. (DF/M/OV)

→ Far de Formentor (Pollença)

FORMENTOR, CAP DE Accident de la costa del terme de Pollença, situat entre la cova del Patró i les Moles. Segons Joan Coromines deriva del llatí *Promontorium*, 'cap, en una costa'. Documentat com a Promontore (~1265) i a diferents cartes nàutiques de l'Escola de Cartografia Mallorquina, com la carta catalana anònima del British Museum (~1327) i la d'Angeli Dulcert, datada el 1339. Hi està ubicat el *far de Formentor* (→). (M)

FORMENTOR, FAR DE Al terme de Pollença, situat al cap del mateix nom. Projectat per l'enginyer Emili Pou, es començà a construir el 1860.

↓ Cap de Formentor (Pollença)

↓ Camí vell del far de Formentor (Pollença)

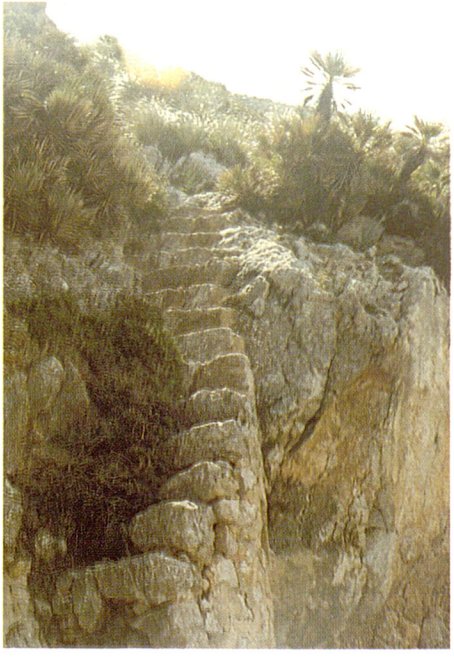

La seva edificació costà a l'Estat 1.367.841 reals, quantitat molt superior a la de la resta dels fars, entre altres raons per les dificultats en el transport dels materials i pel gran nombre de personal que hi va fer feina. Començà a funcionar el 30 d'abril del 1863, amb una làmpada *Degrand* nodrida amb oli d'oliva, que fou substituïda, successivament, per sistemes més moderns, fins a l'electrificació del senyal (1962). Es troba a una altària d'uns dos-cents metres, i presenta una aparença de llum blanca en grups de quatre llampades cada vint segons. Té un abast nominal de trenta-sis milles. El seu emplaçament dificultà el subministrament de combustible i de queviures. Cada cinc dies, si el temps ho permetia, una barca provinent del Port de Pollença arribava a les Moles. Després, les mercaderies s'havien de pujar pels 272 graons tallats a la roca, seguits per 300 m d'un camí acinglerat. En bufar el llevant o el xaloc, el desembarcament s'havia de fer a cala en Gossalba, allunyada una hora i mitja a peu del far. Aquesta situació es perllongà fins al desembre del 1951, quan s'inaugurà la carretera del Pi de la Posada, que l'enllaçava amb la platja de Formentor. (BR)

↑ Els primers cotxes que arribaren a l'hotel Formentor (1929)

FORMENTOR, HOTEL Establiment situat a la península de Formentor (Pollença). El 1921, l'argentí *Adan Diehl* (←) conegué Formentor, i l'adquirí (1926-28) de la família Costa per cinc-centes vint mil pessetes. Diehl va pagar a cada part propietària dues-centes seixanta mil pessetes. El seu objectiu inicial era construir una residència particular, amb capacitat per allotjar els seus amics. Sembla que Tito Cittadini li aconsellà que la nova residència pogués allotjar una selecta clientela. El matrimoni Diehl elaborà els plànols de l'hotel, s'encarregà de la construcció i projectà la decoració. Durant la construcció, Adan Diehl introduí fórmules laborals desconegudes a Mallorca. Imposà la jornada de vuit hores als picapedrers i, com que es treballava sense aturar, arribà a contractar fins a tres brigades de peons. Aquest fet va provocar l'admiració de la coalició republicano-socialista, aleshores en el govern. L'anomenat exemple de Formentor va esser citat fins i tot al Parlament de Catalunya. Diehl hi arribà a invertir fins a 14 milions de pesos argentins. Aquests diners procedien de la Banca Torcquist de Buenos Aires, en el consell d'administració de la qual la mare de Diehl tenia molta d'influència. Aquesta banca va intervenir en la compra dels terrenys i en la construcció de l'hotel. El banquer Torcquist en persona va esser a Formentor, acompanyat de Joan March Ordines. Diehl va aconseguir crèdits de les caixes illenques, sobretot del Banc de Crèdit Balear, a través de recomanacions de la Banca Torcquist. La construcció va durar un any, i s'obrí al públic a la fi de maig del 1929. Diehl impulsà importants projectes publicitaris pel nou hotel. S'ha dit que el nom de Formentor va esser a la torre Eiffel, però no hi va arribar a estar perquè la marca Citroën hi tenia l'exclusiva de la publicitat. Va aconseguir que es col·locassin cartells de propaganda de Formentor a cada una de les estacions de ferrocarril de França, i que constantment figuràs la temperatura diària de Formentor al mostrador del Patronat Espanyol de Turisme de París. Va estar set anys obert, però els clients no

↓ Hotel Formentor (1991)

↑ Hotel Formentor (1929), façana posterior, jardins i escalinata d'accés al moll i a la platja

↑ Cartell de les Converses Poètiques de Formentor (1959)

varen esser mai suficients per a cobrir les despeses. La nòmina de convidats sempre era abundant i prestigiosa. S'hi organitzà la Setmana de la Saviesa, que comptà amb la presència del comte Hermann von Keyserling, de Joseph Kessel i de Francis de Miomandre. Altres hostes importants foren el príncep de Gal·les, Eduard Windsor, Winston Churchill, el marhaja de Karputala, el duc d'Alba Jacobo Fitz James, Roberto Ramaugé, Francisco Bernareggi, Joan Estelrich, Ramón Gómez de la Serna, José María Salaverría i Henri de Montherlant. No va esser rendible i s'hi perdien quantitats importants de diners. Adan Diehl va haver de fugir de Mallorca a principis del 1934 a causa de la pressió dels seus creditors. La propietat va passar al Banc de Crèdit Balear. Aquesta entitat financera el va cedir a dos membres del seu consell d'administració, Antoni Marquès Bennàssar i Antoni Socias Morell. Els nous propietaris comptabilitzaren pèrdues per valor de set-centes mil pessetes durant un any d'explotació. L'octubre del 1934, s'hi instal·là una ruleta inventada per Perl i Daniel Strauss, que havien aconseguit l'autorització mitjançant el suborn de diversos membres del Partit Radical, aleshores en el govern espanyol. Aquesta qüestió originà una important crisi política, denominada l'escandol de l'*Straperlo* (→). A Formentor, aquesta ruleta funcionà només una setmana, amb gran èxit. Fou clausurada per les autoritats, perquè el joc era il·legal a Espanya. L'hotel anà passant, a causa d'hipoteques i crèdits, d'un banc a l'altre. El 1936, era propietat del Banc de València. Durant la Guerra Civil, caigué en desús. Acabat el conflicte, la companyia catalana Hotels de Muntanya, regentada pels Carbó, es va fer càrrec de les instal·lacions. A causa de l'època, el negoci no va resultar massa rendible. Cap al 1954, passà a un grup d'empresaris mallorquins, encapçalats per Joan Buadas Salas, el qual aviat aconseguí la majoria d'accions. Enric Garriga, cap al 1955, hi dissenyà un club d'iots que anomenà Nangolegui. Bartomeu Buadas Mayol hi impulsà diversos esdeveniments internacionals. El 1955, s'hi celebrà el I Congrés Lul·lístic Internacional. El 1959, s'iniciaren les Converses Poètiques de Formentor, i a la seu del Nangolegui s'instal·là el Club dels Poetes. També s'hi celebraren els Col·loquis Internacionals sobre Novel·la, i, el 1960, fou creat el *Premi Formentor de Novel·la* (→), que, el 1962, es traslladà a Corfú (Grècia). El 1991, és propietat de la Societat Immobiliària Formentor Societat Anònima. Des del 1983, roman tancat du-

↓ Barques de pesca del Port de Pollença amarrades en el moll de l'hotel Formentor uns dies abans de la seva inauguració (1929)

↑ Banyistes dels anys trenta a la platja de Formentor

rant l'hivern. Té 127 habitacions, cinc pistes de tennis, instal·lacions per a cavalls, piscina, minigolf, cine i discoteca. N'és conseller delegat Miquel Buadas Mayol. (SS/AnR)

FORMENTOR, ILLA DE A la badia de Pollença, situada davant la costa meridional de la península del mateix nom, entre la punta de la Caçareta i la platja de Formentor. Té una altària màxima de 43 m. (M)

FORMENTOR, PUIG DEL CAP DE Al terme de Pollença, de 263 m d'altària, situat entre el far, la cova del Patró i el pla de les Basses. Forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. (M)

FORMENTOR, TORRE DE Segons l'historiador Joan Dameto, el 1600 s'acordà aixecar aquesta torre dalt del puig del Fumat. Havia de defensar les cales en Gossalba, Murta i Figuera de les incursions dels pirates, però no es va arribar a construir mai. (M)

FORMIGA Nom taxonòmic dels insectes de la família dels *Formicidae* de l'ordre dels *Hymenoptera*. La característica més singular d'aquest grup d'insectes és que viuen en societats o colònies molt organitzades anomenades formiguers. Els individus d'un mateix formiguer formen castes amb unes característiques morfològiques i de distribució de funcions a complir en la colònia molt concretes. Només la casta sexuada, femelles i mascles fèrtils, tenen ales durant el període de vol nupcial. La femella reina, en aterrar després d'esser fecundada, perd les ales i funda un nou niu o colònia. Els mascles moren una vegada realitzada la fecundació. Les obreres són femelles estèrils, sense ales i amb funcions diferents. Hi ha obreres soldat, que s'encarreguen de la defensa de la colònia; obreres exploradores, que cerquen l'aliment i el transporten als graners; obreres nodrisses, que alimenten la reina i les larves del niu. En algunes espècies de formigues, hi ha obreres munyidores de pugons; en altres, obreres agricultores, que cultiven fongs. Tenen una forma de vida i d'alimentar-se molt variada. N'hi ha que viuen en terra, en branques i troncs, arrels, flors o escletxes de roques. Poden esser omnívores, granívores, carnívores, vegetarianes foliars, carnisseres entomòfagues, fitoparàsites, entre altres. Aquesta varietat de nínxols ecològics ha possibilitat la seva diversificació en unes 8.000 espècies

↓ Platja de Formentor, detall

↓ Vista general de la platja de Formentor amb l'hotel i l'illa del mateix nom

LES FORMIGUES A MALLORCA

(Procedència i hàbitats preferents)

Procedència IBERO-NORD-AFRICANA

Myrmica aloba *(M. albuferensis)* Zona humida i embassada de s'Albufera
Aphaenogaster gemella Voreres i jardins, solars dels afores d'Inca
Aphaenogaster iberica Recentment introduïda pel port de Palma
Messor capitatus (formiga recol·lectora) Recentment arribada a l'Illa
Messor hispanicus (formiga recol·lectora) Recentment arribada als voltants de Palma
Crematogaster auberti Zona baleàrica d'alta muntanya i matollar litoral
Crematogaster laestrygon Garriga seca i assolellada del centre i sud de l'Illa
Crematogaster scutellaris (formiga carnissera) Arborícola de fruiters i pinars de tota l'Illa
Crematogaster sordidula Molt rara a l'Illa
Diplorhoptrum latro Garriga, sector climàtic humit
Temnothorax recedens Enclavaments del sector humit de la cordillera Nord
Tetramorium semilaeve Garriga i matollars d'enclavaments secs i assolellats
Tapinoma nigerrimum Escassa a Mallorca i dominant a l'illa de Menorca
Tapinoma simrothi Molt rara a l'Illa
Camponotus sicheli Pinars de sectors secs i àrids de l'Illa
Plagiolepis sehmitzii Zones humides litorals i de dunes

Procedència MEDITERRÀNIA EUROPEA

Cryptopone ochracea Citada a l'Illa, però de presència molt dubtosa
Aphaenogaster senilis Als afores de Palma i pobles, ambients antropomorfitzats
Messor bouvieri (formiga recol·lectora de sendes i camins) Corrent a tots els ambients de l'Illa, a excepció del sector humit muntanyós
Messor structor (formiga recol·lectora de prats i jardins) Ambients antropomorfitzats però amb elevada humitat edàfica
Diplorhoptrum fugax Citada a l'Illa, però de presència dubtosa
Diplorhoptrum fairchildi Corrent a hàbitats de sectors humits i semisecs de la serralada i del centre
Leptothorax angustulus Citada, però de presència dubtosa
Leptothorax specularis Àrea baleàrica d'alta muntanya i arxipèlag de Cabrera
Leptothorax racovitzai Dunes cobertes de sivines al litoral des Trenc de Campos
Leptothorax rabaudi Poc corrent
Leptothorax sp Molt rara
Tetramorium meridionale Ambients rurals del sector humit i sec-subhumit de l'Illa
Tetramorium hispanicum Citada a l'Illa, però s'hauria de confirmar
Smithistruma baudueri Citada, però de presència dubtosa
Tapinoma erraticum Àrees d'alta muntanya i enclavaments de la ruralia de Tramuntana
Plagiolepis pygmaea Alzinar del sector climàtic sec-subhumit
Camponotus lateralis Alzinar del sector humit de Tramuntana i pinars del sec-subhumit
Lasius alienus Ambients humits de muntanya
Lasius niger (formiga de jardí) Zones humides litorals, jardins i horts
Aphaenogaster subterranea (formiga de l'alzinar balear) Només a àrees d'alzinar ben conservat i equilibrat ecològicament

Procedència COSMOPOLITA

Hypoponera eduardi Ambients rústics i assolellats del sector humit
Hypoponera punctatissima Difícil de trobar i de localitzar, escassa
Ponera coarctata Sóls agrícoles i rurals de secà
Pheidole pallidula (formiga italiana) Ambients rurals, ajardinats i antropomorfitzats
Pheidole megacephala Citada, però s'ha de confirmar
Pheidole teneriffana Citada, però s'ha de confirmar
Cardiocondyla batesii Zones humides litorals
Monomorium salomonis (formiga de Salomó) Ambients rurals de l'interior
Monomorium subopacum Ambients domèstics litorals
Myrmecina gramminicola Alzinar de muntanya
Tetramorium caespitum Ambients domèstics i antropomorfitzats
Iridomyrmex humilis (formiga argentina) Enclavaments molt antropomorfitzats de la franja litoral turística
Acantholepis frauenfeldi Escassa i de difícil localització
Camponotus truncatus Arborícola forestal i fruitícola rural

Pascual Comín del Río *Estudio de los Formícidos de Baleares* (1980)

diferents, repartides per tot el món. A Mallorca n'hi ha unes cinquanta espècies diferents, de les quals vint tenen un origen europeu-mediterrani, setze ibero-nord-africà i catorze presenten una distribució cosmopolita i són de més recent introducció a l'Illa. Les més destacades són: **Formiga d'alzinar** *(Aphaenogaster subterranea)* D'uns 5 mm, és de color marró clar i d'origen i distribució europeu-mediterrani. Viu en sòls rics en humus, frescs i humits de l'alzinar mallorquí. Conviuen amb aquesta espècie, en el mateix ecosistema, tot un grup de formigues que deriven d'un nucli ancestral i autòcton, segurament més nombrós abans de l'arribada de l'home a l'Illa. **Formiga carnissera** *(Crematogaster scutellaris)* Fa entre 3 i 4 mm, el cap i el tòrax són de color vermell, l'abdomen s'enfosqueix i esdevé marró obscur. És d'origen nord-africà i presenta una distribució ibero-nord-africana-mediterrània. Estableix els seus formiguers dins els troncs i les branques de vells fruiters, davall les escorces i en la base de troncs d'arbres com el pi i l'ullastre. Quan és atacada en el seu niu, aixeca l'abdomen cordiforme i segrega una gota de feromona. Les mossegades amb les quals ataca per defensar-se li han conferit el nom popular de carnissera, encara que realment és omnívora i, fins i tot, succiona els pugons i àcars dels arbres on estableix els seus nius. És capaç de treballar la fusta i, a partir de la cel·lulosa que conté, d'elaborar una espècie de cartó amb el qual tapia les galeries que obri en els troncs on viu. **Formiga italiana** *(Pheidole pallidula)* De 2 mm presenta

↓ Formiga carnissera *(Crematogaster scutellaris)*

← La formiga argentina es distingeix per la seva voracitat *(Iridomyrmex humilis)*

← Formiga d'alzinar *(Aphaenogaster subterranea)*

← Formiguer de la formiga carnissera

un color daurat-groguenc. Les obreres d'aquesta espècie presenten diferències anatòmiques. Aquest dimorfisme fa fàcilment diferenciables les obreres soldat, de cap molt gros i quadrat, de la resta d'obreres *minores*, que tenen el cap normal, més petit que la resta del cos. Ocupa ambients ajardinats, rurals i domèstics de l'àrea circummediterrània. Viu tant en sòls amb certa humitat, com en troncs tallats semipodrits. Resisteix molt bé els incendis i colonitza les àrees castigades per aquests. **Formiga argentina** *(Iridomyrmex humilis)* Fa entre 2 i 3 mm i presenta una coloració marró uniforme. A primera vista pot parèixer insignificant i inofensiva, però la seva gran fertilitat en ambients humits i temperats la converteix en una plaga molt danyosa. Originària dels boscs tropicals del Brasil i de Bolívia, s'estengué per l'Argentina a tot el món en poc menys d'un segle. És un exemple d'espècie oportunista que ha triomfat i s'ha propagat arran de l'explosió demogràfica humana i el fenomen del desenvolupament industrial. A Mallorca penetrà per Sóller, procedent del sud de França, en la dècada dels quaranta. S'ha estès per tota l'Illa, afavorida pel clima temperat i l'alta humitat ambiental, així com pel desequilibri ecològic desencadenat pel fenomen turístic. A l'arxipèlag balear ocupa, en forma de plaga, les urbanitzacions litorals i les zones humides. (PCo)

FORMIGA BLANCA Vegeu *tèrmits*.

FORMIGUER *(Jynx torquilla)* Ocell d'uns 16 cm de talla, únic representant a Mallorca dels piciformes. El seu plomatge de colors marró, gris i negre es confon amb el fullam

↓ Formiguer *(Jynx torquilla)*

dels arbres. S'alimenta bàsicament de formigues i larves que captura de dins els forats amb l'ajut de la seva llengua llarga i viscosa. Viu principalment en els boscos i fa els nius en els forats dels troncs més vells. La població que nidifica a Mallorca és sedentària. Durant la migració primaveral augmenta sensiblement. (GOB)

FORMIGUER Procediment per a femar la terra, utilitzat sistemàticament en l'agricultura mallorquina fins a mitjan s XX. Es col·locava en terra un feix de mata i estepa verda, la reïna de la qual garantia la continuïtat i la lentitud de la combustió. A un extrem del feix, s'hi feia la boca del formiguer amb dos terrossos col·locats verticalment i un horitzontalment. El feix era cobert amb terrossos grossos, damunt dels quals se'n posaven d'altres de més petits, fins a formar un petit turó cobert amb terra grumosa, d'uns quatre pams d'altària i quatre o cinc metres quadrats de base. Se l'envoltava amb un cinturó de terra d'un pam d'alt, aproximadament, anomenat garangola, que servia per impedir que el fum sortís pels costats. S'hi calava foc per la boca, que era tapada a continuació amb un terròs perquè la llenya cremàs més lentament. El temps de combustió anava en relació directa amb la quantitat de terra femada. Els terrossos en contacte directe amb el foc es desfeien, provocant l'enfonsament de la capa de terra que els cobria i l'obertura de noves boques, que s'havien d'anar tapant amb més terra. Cada formiguer cremava de dos a tres dies, i, en apagar-se, necessitava un dia per a evitar que la pluja inutilitzàs les qualitats obtengudes en la combustió. Els formiguers es feien en haver batut, als sementers destinats al cultiu de faves i siniciava així el cicle rotatori de cultius. En quinze dies, quatre persones, treballant de sol a sol, solien fer els formiguers necessaris per a femar vuit quarterades de terra. En incrementar-se la producció industrial de nous fertilitzants, aquest procediment entrà en decadència fins a la seva total extinció. (BG)

↑ Can Formiguera (Palma)

↓ Can Formiguera (Palma)

FORMIGUER, PUIG Talassònim, situat a unes tres milles, mar endins, de la costa d'Artà, entre la punta de Capdepera i el cap de Ferrutx. És anomenat, indistintament, es Gullemar i es Munt de Blat. (M)

FORMIGUERA Nom que rebia el conjunt de baronies que el *comtat de Santa Maria de Formiguera* (→) poseïa a Santa Margalida i Muro. ■ Antiga possessió del terme d'Algaida, que confrontava a Son Reus, el puig Moltó, Son Galiana, Cabrera i el camí des Molins. Documentada el 1602, pertanyia a l'honor Antoni Mesquida. Tenia cases, amb celler, alambí i molí de sang. Estava dedicada al conreu de la vinya, cereals, lleguminoses, cànem i lli. Hi havia dos esclaus. El 1659, s'hi documenta un retaule a l'oli de sant Bartomeu. Tenia una guarda de 90 ovelles. Les pastures feien una renda anual de 80 lliures, 1,5 quintars de formatge i 3 anyells. (DF/PeM)

FORMIGUERA, CAN Edifici urbà de tipologia residencial, situat entre els carrers d'en Serra, de la Portella i de Formiguera, de Palma. El 1621, Pere Ramon Safortesa i de Villalonga, primer comte de Formiguera, comprà la casa a la família Berard. El seu fill

Ramon Safortesa Fuster —Comte Mal—, l'engrandí amb l'adquisició de diversos edificis confrontants. A instància seva, es construí l'arc sobre el carrer d'en Serra per unir els dos edificis, alhora que s'amplià el carrer per donar més perspectives a l'entrada principal, i es bastí la façana amb un balcó corregut a l'altura de la planta noble, amb balustrada, originalment de pedra i posteriorment de fusta. El pati conserva l'estructura gòtica i encara s'hi pot veure l'escut d'armes dels Berard, de factura barroca, amb vestigis de l'ornament auricular manierista. El 1694, la casa passà a Guillem Rocafull, vescomte de Rocabertí, el 1728, a Ramon Morro i Ferrer de Sant Jordi i, des del 1746, a la família Ferrer de Sant Jordi. El s XIX, l'arquitecte madrileny Isidro González Velázquez reformà la capella. Al principi del s XX, sofrí una reforma, en la qual participà l'arquitecte Guillem Forteza, que modificà el cos que dóna a la mar i dividí la casa en diversos habitatges. L'edifici està format per dos cossos. El primer, on es localitzen els accessos, té la planta rectangular i la façana de marès. El voladís és de notables dimensions i té tres suports antropomòrfics al xamfrà i als extrems. El segon cos, en forma de L, té una torre de pedra i la façana situada sobre la murada. Conserva els arcs rebaixats del pati interior, així com el cassetonat del vestíbul. Els inventaris que n'elaboraren els notaris Antoni Moll (1662) i Mateu Mascaró (1750) són d'un gran interès històric. (AS)

FORMIGUES, AVENC DE SES Cavitat situada prop de can Ribot i de la carretera que enllaça Sóller amb el seu port. Està catalogada com a avenc des de 50 fins a 100 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FORMÓS, RAFAL Vegeu *Còvens, Son.*

FORN, AVENC DES Cavitat situada entre can Bajoca i les cases des Bosc, al terme de Mancor de la Vall. Està catalogat com a avenc des de 15 fins a 50 m de fondària, segons notació espeleomètrica. Té aixecament topogràfic. (LIV)

FORN, CAN Propietat rústica del terme de Felanitx, situada entre can Ros, can Fornet, sa Coma i can Fiol. ■ Al mateix terme, entre can Delme, can Serral, es Pi i Son Cirerol. ■ Al terme de Manacor, entre can Pipiu, can Not, can Bosc i can Patxó. ■ Al mateix terme, entre Son Mascaró, can Pota, can Amagat i Son Vell. (M)

↑ Fornalutx, can Ballester

FORNALUTX Municipi de Mallorca, situat al vessant nord-occidental de la serra de Tramuntana. Limita a llevant amb el terme d'Escorca, a ponent amb el de Sóller i a mestral amb la mar. Amb una extensió de 19,99 km², és el novè terme més petit de Mallorca i, amb una població (1990) de 594 habitants (fornalutxencs), té una densitat de 29,7 h/km², inferior a la mitjana de la Part Forana. S'estructura com una zona de muntanya, amb les conques dels torrents de Fornalutx i de na Mora. Els accidents orogràfics més destacables es troben a la serra de Son Torrella, una porció de la qual ocupa la zona oriental del terme. Aquesta alineació, que culmina amb el Puig Major, està integrada pel puig de s'Alzinar (931 m), el collet de Bini (890 m), el puig del Senyor Nofre (860 m), el

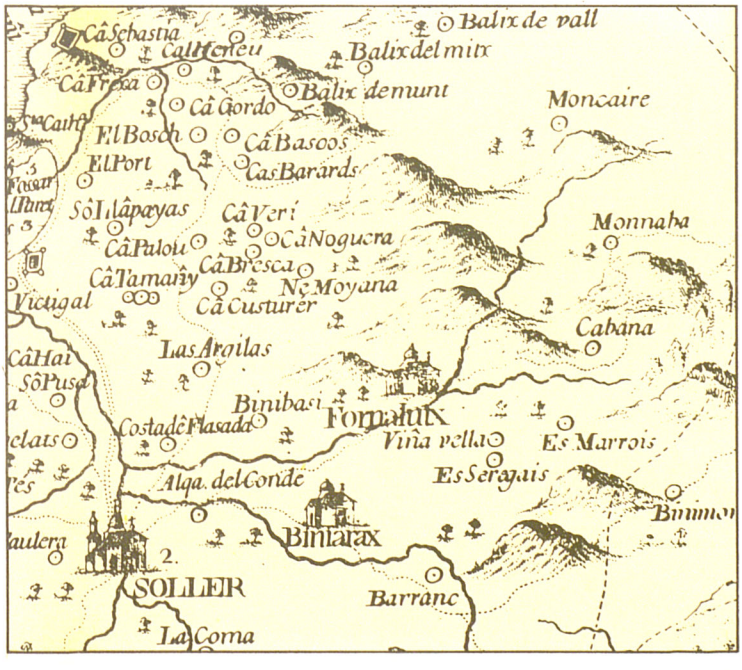

↓ Fornalutx, carrer Major

↑ Vista general de la vall de Sóller amb Fornalutx al fons i Biniaraix a la dreta.

vessant meridional del puig des Ferro (1330 m), l'elevació màxima del terme, el Coll des Puig (1190 m), sa Regana (1100 m), el penyal Xapat (1000 m) i el puig des Verger (940 m). El Clot de Fornalutx, sector nord-est de la Vall de Sóller, és on s'aixeca la vila, a 166 m sobre el nivell de la mar. Ocupa una superfície de 7,64 hes. També són rellevants els puigs de sa Comuna (720 m) i de sa Bassa (820 m), al ponent del terme; la conca del torrent de na Mora, a mestral; i el puig de la Torre de sa Seca, el coll de Biniamar, la muntanya de Moncaira i es Colls, a Tramuntana. El terme disposa de 900 m de costa espadada i poc articulada, amb el petit entrant de cala Ferrera o port de Fornalutx i el morro de na Mora. El conjunt litoral presenta un accés extremadament difícil, tant per terra com per mar. Quant a climatologia, l'àrea muntanyenca del ponent del terme és humida, mentre que la interior i la litoral són subhumida i seca subhumi-

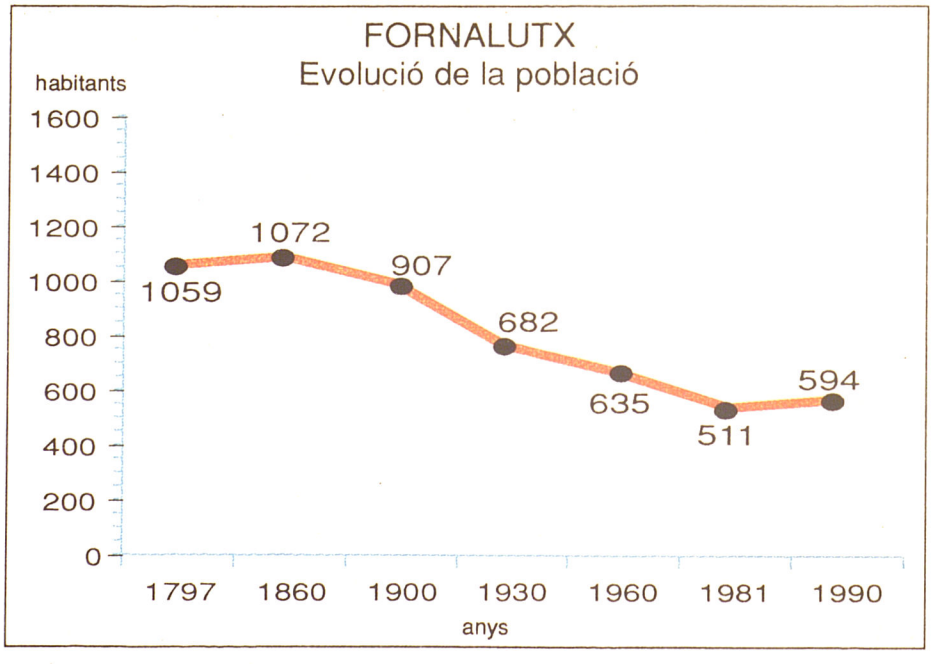

da respectivament. Té, anualment, una temperatura mitjana de 17º-18º C a la costa, que va disminuint cap a l'interior (15º-16º C). L'oscil·lació tèrmica és de 15º-15,5º C, exceptuant la zona propera a la mar (14,5º-15º). Pel que fa a les precipitacions, són abundoses (1000-1100 mm) a la zona de la serra de Son Torrella, a causa de la seva situació a sobrevent de les borrasques, encara que experimenten una progressiva disminució (600-700 mm) cap al litoral. Els vents predominants són la tramuntana i el ponent. Respecte de la geologia, la zona és producte de l'orogènia alpina i forma part de la unitat intermèdia de la serra de Tramuntana. Aquesta alineació està constituïda per eixos de plegament i mantells de corriment orientats de sud-oest a nord-est. Els plegaments foren empesos cap al nord-oest durant el miocè configurant depressions longitudinals, com la vall de Sóller. Quant a depòsits, predominen els materials composts per calcàries, dolomies i margues amb guix del triàsic, encara que hi ha afloraments de calcàries i dolomies del juràssic a la serra de Son Torrella i a la Muntanya de Moncaira, i depòsits de conglomerat, gresos i margues del neogen, que pertanyen a una conca, a l'actualitat penjada a uns 900 m d'altària. Aquests es perllonguen des des Clot fins a la font de sa Vauma, al terme d'Escorca, passant per Cards Colers. Finalment hi ha llims vermells, conglomerats i gresos calcaris del quaternari, que són d'origen al·luvial i ocupen la zona més baixa de la vall. Els sòls característics són els terroso-calcaris i relictes de terra rossa, tot i que sobre els darrers depòsits esmentats s'han desenvolupat terres brunes o vermelles. La dissolució superficial i subterrània de les calcàries per part de l'aigua ha originat formes de relleus càrstics com el *lapiaz* de la muntanya de Moncaira i

↑ Fornalutx, talla de la Mare de Déu (s XIV-XV) de l'església parroquial

↓ Fornalutx, vista general

fornalutx

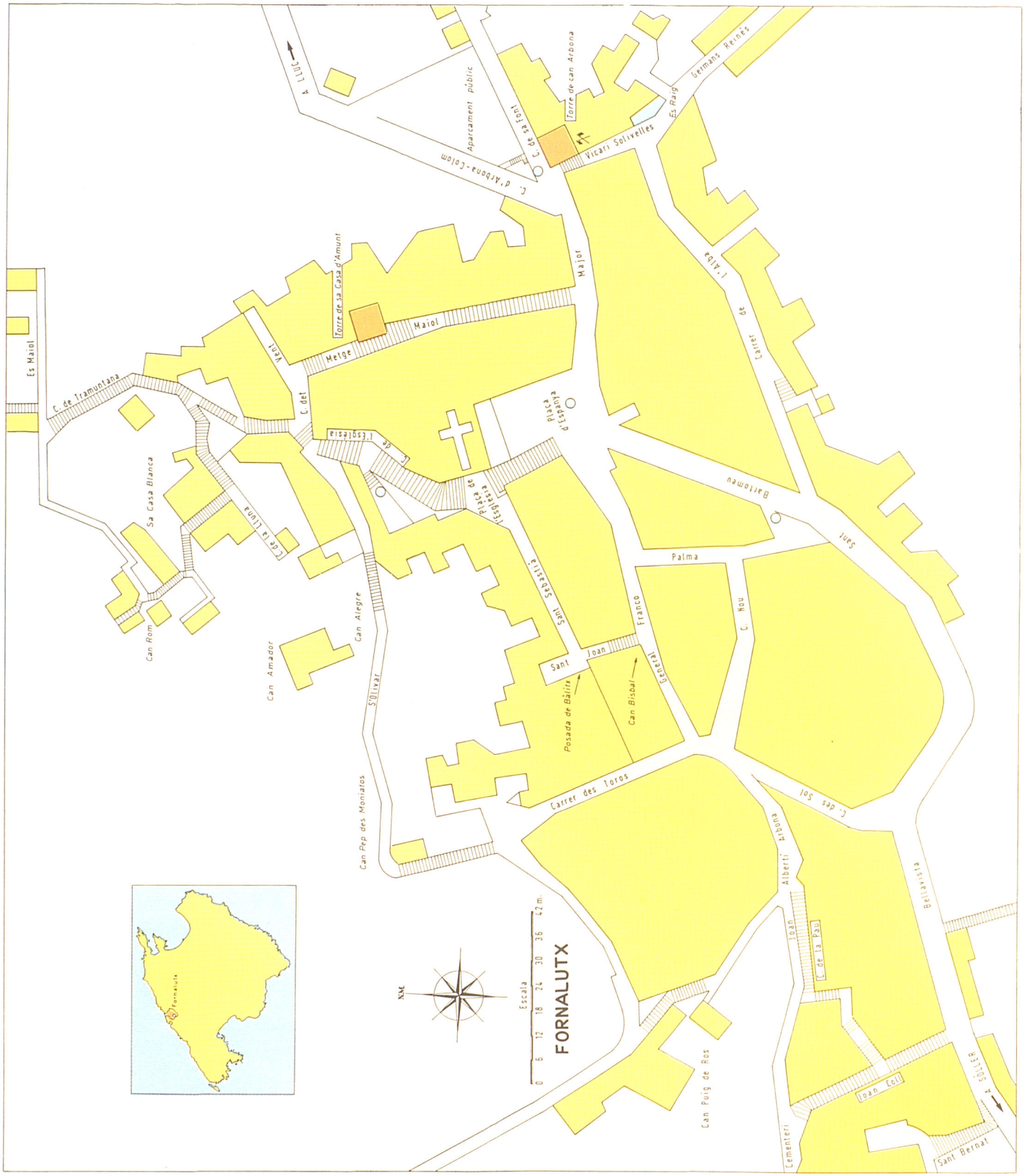

FORNALUTX
Escala
0 6 12 18 24 30 36 42 m.
N.M.
A LLUC
Aparcament públic
C. d'Arbona-Colom
C. de sa Font
Torre de can Arbona
Vicari Solivelles
Es Raig
Germans Reinés
Torre de sa Casa d'Amunt
Major
Maiol
Metge
Vent
C. de Tramuntana
Es Maiol
C. de l'Esglesia
Plaça d'Espanya
Carrer de l'Alba
Sa Casa Blanca
C. de la Lluna
Plaça de l'Esglesia
Bartomeu
Sant
Palma
Can Rom
Can Amador
Can Alegre
Sant Sebastià
Franco
C. Nou
Sant Joan
General
Posada de Bàlitx
Can Bisbal
S'Olivar
Carrer des Toros
C. des Sol
Can Pep des Moniatos
Alberti Arbona
Bellavista
Joan
C. de la Pau
Can Puig de Ros
Joan Coll
A SÓLLER
Cementeri
Sant Bernat
Fornalutx

les deu cavitats naturals catalogades (1979). Són significatius per les seves dimensions els avencs dels Cocons, es Pedaç i d'en Pintat. El terme està solcat per nombrosos torrents de curt recorregut, que van a confluir a les conques dels torrents de Fornalutx i de na Mora. El primer neix a la coma de n'Arbona, davalla pes Clot i recull, a través d'afluents com els des Racó, s'Oliveret i des Marroig, les aigües de la vessant occidental de la serra de Son Torrella i del puig de sa Comuna. Posteriorment, passa pel migjorn de la vila, s'endinsa al fons de la vall i es junta, ja dins del terme de Sóller, amb els torrents del barranc de Biniaraix i Major. Finalment, desemboca al Port de Sóller, després d'haver recorregut uns 11 km. Aquest conjunt de torrents, receptors de les aigües superficials de la vall, té una conca hidrogràfica de 50,3 km². El torrent de na Mora neix al vessant meridional del puig del Senyor Nofre, davalla per la coma d'en Grau, i rep l'aportació del torrent provinent del puig de sa Bassa. Posteriorment, passa per les possessions de Moncaira i Bàlitx d'Avall i desemboca a cala Ferrera. Té un recorregut aproximat de 5 km. Al terme, hi ha catorze fonts, de les quals destaquen les de s'Alqueria, es Julians, Benarrussi, Binibassí i la Mare de Déu. La primera fou canalitzada fins a la plaça Major (1866) i, des de la dècada dels cinquanta, proveeix tota la vila. Respecte de la vegetació, predomina la garriga d'ullastre i garballó. Representa el 75,7% del total municipal forestal i ocupa la zona litoral, la muntanya de Moncaira, els puigs de sa Comuna i de sa Bassa, i els cims de la serra de Son Torrella. L'alzinar (18,8%) apareix als fons dels comellars de l'esmentada serra i a una franja que va del vessant oriental del puig de sa Bassa fins a Monnàber. El pinar (5,5%) s'entremescla amb l'alzinar a les dues zones anteriors, encara que preval al coll de Biniamar i a la falda meridional del puig de sa Comuna. El conreu comprèn el 33,1% (1990) de la superfície. L'agricultura de secà (93,5%), practicada a les marjades, està representada per l'olivera, el garrover, l'ametler, les lleguminoses i els cereals. Els olivars més importants es localitzen a Bàlitx, Moncaira i es Marroig. La superfície regada, el 6,5% del total conrat, es dedica al cultiu d'arbres fruiters com la pomera, els cítrics i l'albercoquer, entre d'altres. L'àrea de reguiu, situada en els marges del torrent de Fornalutx i prop de les fonts de s'Alqueria i de la Mare de Déu, s'estén des de s'Alqueria fins al Pla del Bisbe, tot enllaçant, al terme de Sóller, amb l'horta de Biniaraix. Les propietats agrícoles més extenses són, respecte a la vila, sa Comuna, Bàlitx d'Avall i Moncaira, a tramuntana; Monnàber, a gregal; sa Cabana, a llevant; es Mar-

→ Fornalutx, carrer de Tramuntana. El carrer escalonat caracteritza el paisatge urbà de la vila

↓ Fornalutx, font de s'Alqueria

BATLES s XX

Gabriel Ballester Busquets	1900
Josep Vicens Ros	1902
Gabriel Ballester Busquets	1906
Joan B Estades de Montcaire i Bennàssar de Massana	1909
Salvador Sastre Escales	1916
Vicens Colom Colom	1917
Joan B Estades de Montcaire i Bennàssar de Massana	1918
Joan Puig Colom	1922
Bernat Albertí Arbona	1923
Francesc Albertí Barceló	1923
Bartomeu Mayol Ballester	1924
Miquel Busquests Ferrer	1925
Josep Puig Barceló	1925
Miquel Adrover Bauzà	1929
Jordi Mayol Ballester	1930
Jaume Busquests Ros	1931
Joan A Modesto Gallach	1932
Josep Albertí Arbona	1933
Josep Arbona Busquets	1934
Llorenç Ramis Perelló	1936
Pere J Busquests Arbona	1936
Josep Puig Barceló	1936
Miquel Amengual Barceló	1937
Joan Arbona Albertí	1938
Sebastià Arbona Mayol	1941
Bartomeu Mayol Arbona	1946
Josep Arbona Busquets	1947
Bernat Albertí Albertí	1953
Antoni Busquets Bernat	1954
Llorenç Rullàn Albertí	1956
Antoni Vicens Vicens	1965
Jordi Arbona Vicens	1970
Alexandre Vidal Vicens	1979
Jordi Arbona Vicens	1983

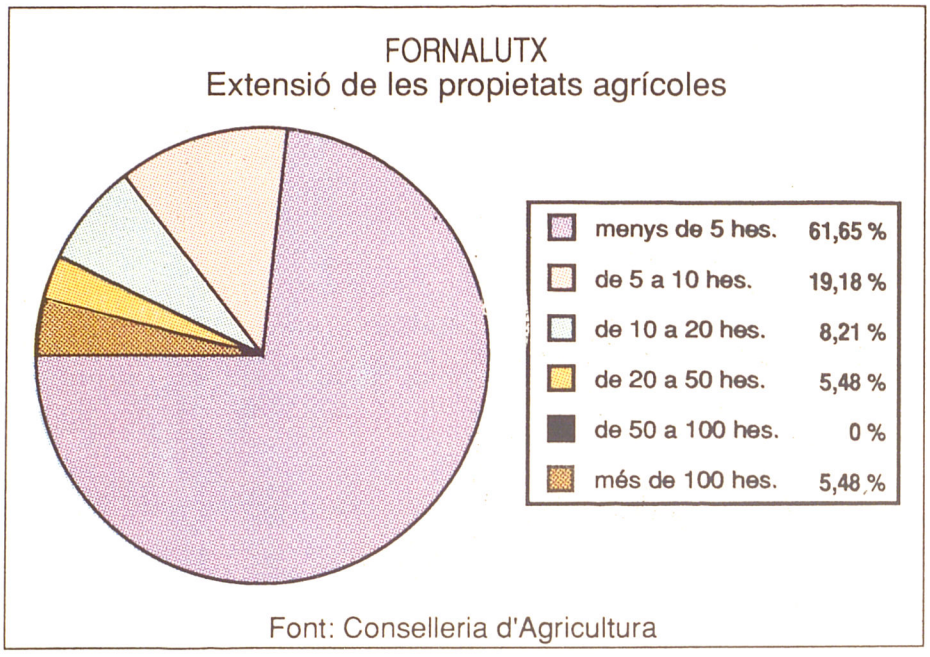

roig i sa Vinya Vella, a Xaloc; i can Puigderrós i sa Font de Benarrussi, a ponent. La vall de Sóller, closa per les elevacions de la serra de Tramuntana, está aïllada de les contrades properes. La necessitat de comunicació feu que es construís l'enllaç Fornalutx-Sóller, que fou reformat (1926), nombrosos camins de muntanya, com el de na Cavallera, que relacionen els diferents indrets del municipi amb les zones contigües dels termes veïns, així com la carretera Sóller-Pollença (1958-61), la qual està connectada amb la vila. Pel que fa a l'etimologia, el nom de Fornalutx apareix documentat per primera vegada Fornaluchy al *Llibre del Repartiment*. La teoria més acceptada és la de Joan Coromines, segons la qual deriva de l'àrab *furn-al-lugg*, 'forn de la ribera'. Dins el sistema general del català a Mallorca, Fornalutx, amb Sóller, presenta la peculiaritat de pronunciar com a 'u' la 'o' àtona.

HISTÒRIA

La prehistòria i la història antiga estan documentades per tres jaciments arqueològics. Del període pre-talaiòtic, es conserven les coves d'enterrament des Còdols des Ròfols, al racó de sa Feus, i des Coval des Saragall, a sa Vinya Vella. Durant el període talaiòtic, la cova natural des Porc, a sa Vinya Vella, fou utilitzada per a diverses funcions. Una sèrie de topònims anteriors al període islàmic mostra la continuïtat de poblament entre els jaciments prehistòrics i l'època romana, d'entre els quals destaquen Baalichi i Moncaira. Durant l'època islàmica, pertanyia al *juz'* de Sulyar. L'abundància de fonts i torrents hi féu sorgir una sèrie d'explotacions agrícoles basades en l'horticultura i el cultiu d'arbres fruiters, entre les quals destacaren les alqueries de Benarrussí, Fornaluchy i Muntnàbar. Després de la conquesta de 1229, esdevengué refugi de contingents islàmics, la resistència dels quals perdurà fins a la tercera estada de Jaume I de Mallorca (1232). En fraccionar-se l'Illa en quinze divisions administratives (1244), quedà integrat dins la de Sóller. En el Repartiment de Mallorca, una tercera part

↓ Fornalutx, plaça d'Espanya

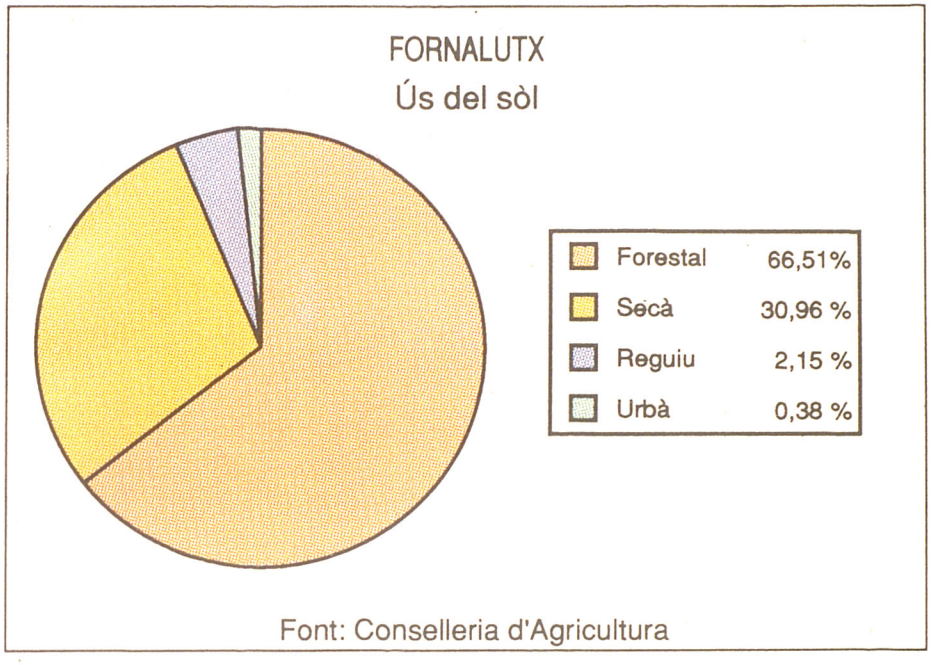

↑ Fornalutx, font de la plaça d'Espanya

de la vall de Sóller, dins la qual s'incloïen les terres de Fornalutx, correspongué a Gastó de Montcada, vescomte de Bearn, excepte Binibassi i sa Comuna, que foren del rei Jaume I. A la dècada dels trenta del s XIII, aquests procediren al seu establiment. Gastó de Montcada cedí en emfiteusi la meitat de la seva porció a Berenguer Aurenga, mentre que la resta es repartí entre Domenge Andreu, Pere Andreu, Martí Cadireta, N Cogoles, Ramon Contestí, Ramon de Lleida, Joan Lobaton, Berenguer Montreal, Berenguer Narbona i Arnau Villalonga. Al mateix temps, Jaume I donà al cavaller Froyé, Binibassí, i als establerts a les terres del vescomte de Bearn, sa Comuna. A la segona meitat del s XIII, una part d'aquesta passà a mans de la família Escala i, al mateix temps, el rei Sanç de Mallorca féu donació de Binibassi a Bernat de Torrella. La conquesta catalana no significà un trencament del sistema econòmic, que continuà amb el predomini del conreu de l'olivera. A mitjan s XIV, està documentada l'existència d'una assemblea veïnal, composta per un batle, un jurat, un mostassaf i tots els veïns de la contrada. Els acords eren presos per pluralitat de vots i exposats al Consell de Sóller per una comissió. Al llarg de l'Edat Mitjana, la població experimentà un notable augment a causa de l'establiment d'algunes alqueries. Entre la fi del s XIII i el principi del s XIV, la costa de Mallorca es va veure afectada per diferents incursions corsàries. Aquest fet provocà la formació d'una esquadra catalano-aragonesa amb la finalitat d'atacar els corsaris nordafricans. Hi participaren el fornalutxencs Guillem Maimó, Jordi Maimó, Guillem Pi, Julià Pi i Mateu Torrent. La crisi econòmica dels s XIV i XV afectà durament el terme. Tant a l'Assalt al Call de Palma (1391) com a la Revolta Forana (1450-52), hi tengueren una participació activa diversos fornalutxencs. Joan Bisbal, Guillem Ferragut, Pere Freixe i Bartomeu Mir participaren activament, amb 35 paisans seus, a les Germanies (1521-23). Al llarg dels s XIV i XV, la població experimentà una lleugera disminució a causa dels períodes de fam, de guerra i de pesta. A partir de la segona meitat del s XVI, es produí una recuperació econòmica que permeté un augment demogràfic. Entre el 1537 i el 1578, el nombre de veïns s'incrementà en un 15,2%. Durant el s XVI, s'accentuà el perill dels atacs corsaris, relacionats amb l'expansió naval otomana. Aquestes amenaces induïren les autoritats a la instal·lació d'una guaita al coll de Biniamar (1550) de caràcter extraordinari, i a la fortificació de nombroses

↓ Fornalutx, torre de can Arbona

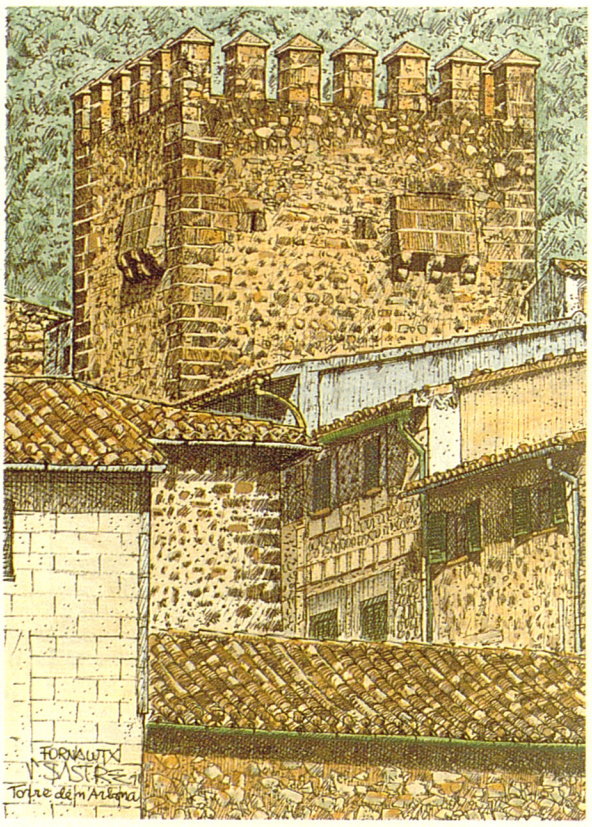

Torre de n'Arbona.

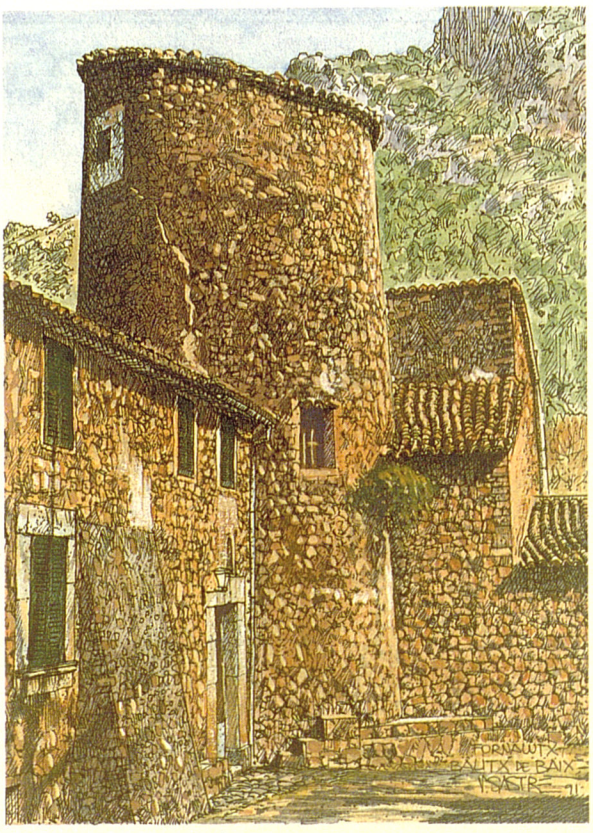

Bàlitx d'Abaix

Es Puador.

cases de possessió. El 1561, les costes de Sóller es varen veure afectades pel desembarcament de 23 galiots musulmans manats per Eulalj Alí. Durant aquest assalt fou capturat Joan Arbona. A la batalla del camp de s'Oca (1561), on s'aconseguí aturar l'avanç corsari, hi participaren activament diversos fornalutxencs, com Joan Ripoll. Al llarg del s XVI, l'ordenació politico-administrativa sofrí uns canvis a causa de les disputes sorgides amb la Comunitat de Preveres de Sóller. El 1592, s'acordà la institució d'una junta de consellers, composta per dos obrers de l'església, quatre consellers, un clavari de talls menors i el vicari, que actuava com a secretari. Amb la finalitat d'aconseguir el màxim drenatge dels torrents, es nombraren uns veedors (s XVI-XIX) que vigilaven i penalitzaven aquells que hi tiraven enderrocs. Durant el s XVII, les dificultats econòmiques propiciaren la puixança del bandolerisme. La seva orografia convertí el terme en refugi de partides de bandolers, sovint protegits pels senyors de les possessions. La Persecució General del 1666, dirigida pel virrei Roderic de Borja-Llançol i Romaní, féu disminuir momentàniament l'activitat bandolera, que tanmateix ressorgí i es perllongà fins després de la Guerra de Successió, al principi del s XVIII, quan fou esvaïda amb la col·laboració de tropes reials. Davant la falta de presó, els delinqüents capturats eren empresonats a les torres de defensa particulars. Aquest fet provocà diverses queixes dels propietaris fins que s'habilità un petit subterrani com a establiment penitenciari (1721). El s XVIII, fou, malgrat les crisis, d'ascens demogràfic. Entre el 1742 i el 1759, la població experimentà un augment del 15,3%. Les disposicions de la Constitució de Cadis (1812-14) aconseguiren independitzar Fornalutx de Sóller. Això provocà nombroses disputes entre ambdós ajuntaments a causa de les delimitacions territorials i els cursos que els corresponien. Fins al 1836, aquests enfrontaments es mantengueren i no es consolidà la segregació. Tot i això, el consistori solleric encara conservà algunes funcions. Des d'aleshores, la recaptació dels imposts fou un problema constant per a l'administració municipal. El 1869, la hisenda pública passà per una greu situació, per la qual cosa l'Ajuntament hagué de prendre una sèrie de mesures, entre les quals destacà la possibilitat de realitzar embargaments. El 1890, el consistori de Fornalutx obtengué del de Sóller l'administració de l'impost del consum. El 1885, el terme es va

↑ Fornalutx, teules pintades

← Fornalutx, plaça d'Espanya i església parroquial

veure afectat per una gran inundació que arrasà terres de cultiu, marges, casetes de muntanya i arbres. Els habitants des Molí, s'Hort d'Amunt, de can Gelat i des Pont foren envoltats per les aigües i rescatats per un grup de veïns del poble. Els fornalutxencs quedaren incomunicats amb Palma i Sóller. Davant la greu situació de la contrada, l'Ajuntament demanà ajuda a les autoritats provincials. El president de la Diputació Provincial de Balears, Pere Ripoll Palou, disposà una sèrie de mesures per alleugerir els efectes de la inundació. Els canvis polítics i socials del s XIX tengueren poca incidència en el terme. Les tensions entre conservadors i liberals, generals a l'Illa, passaren desapercebudes. Des del 1891 fins al 1899, es produí entre ells una alternança regular. A la primera meitat del s XIX, es produí un augment de la població com a conseqüència del floriment de l'agricultura i, sobretot, del comerç de l'oli i les taron-

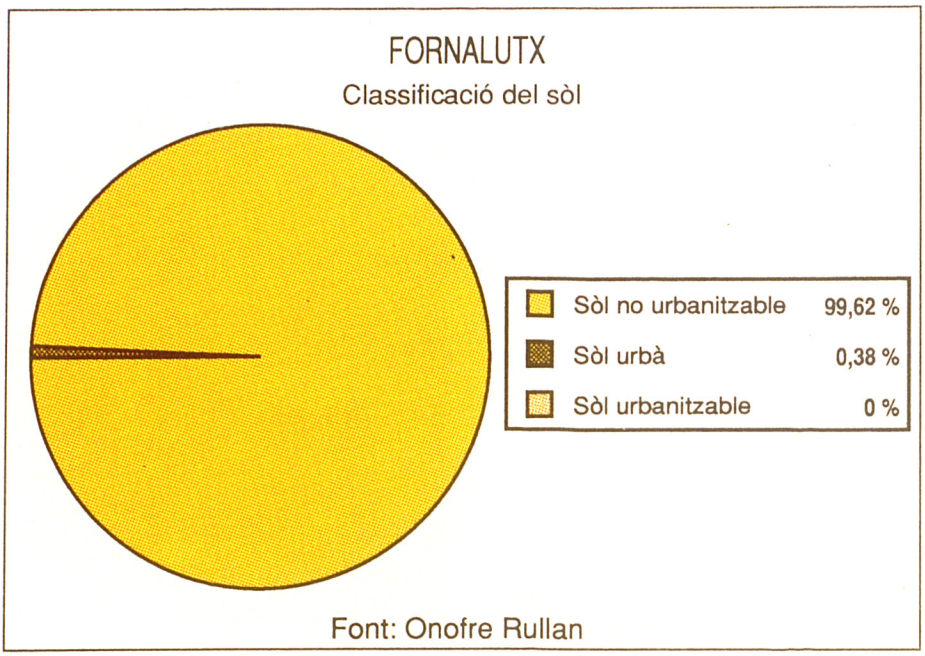

↓ Fornalutx, carrer del Sol

↑ Fornalutx, es Raig al carrer del vicari Solivellas

↑ Fornalutx, viacrucis de can Creus al carrer de l'Església

CENS RAMADER
(caps)

Oví	710
Porcí	43
Caprí	39

ARBRES FRUITERS
(ocupació en hectàries)

Oliveres	537
Garrovers	56
Tarongers	28
Ametlers	7
Llimoneres	5
Pomeres	3
Figueres	1
Melicotoners	1
Pereres	1

ALTRES

Farratges	10
Hortalisses	6
Civada	3
Llegums	3
Ordi	2
Patata	1

ges. A la fi del segle, la població minvà en un 16,55%, com a conseqüència de la crisi provocada per la plaga que afectà els tarongers i de l'emigració, sobretot a França i Amèrica. Al principi del s XX, la vida política local estigué presidida per l'enfrontament entre mauristes i liberals. El 1914, Gabriel Ballester Busquests, maurista, i Joan B Estades de Montcaire i Bennàsser de Massana, liberal, sostengueren una forta polèmica electoral. Al llarg de la guerra del Marroc (1909-27), hi prengueren part diversos fornalutxencs, entre els quals destacaren Joan Arbona Mayol, Jaume Mayol Albertí i Benet Vicens Reinés. Durant la Dictadura de Primo de Rivera (1923-30), s'hi organitzà el partit de la Unió Patriòtica. Durant la batlia (1925-29) de Josep Puig Barceló, es procedí a l'acondicionament i millora dels carrers del poble i de les carreteres de sa Comuna i de Sóller. En proclamar-se la II República (1931-36), una comissió gestora designada pel govern republicà prengué possessió de l'Ajuntament. A les eleccions municipals d'abril del 1931, els republicans federals obtengueren la majoria i Jaume Busquets Ros fou elegit batle. El 1935, Sebastià Vicens de Moncaira organitzà la Falange Espanyola, a la qual s'adheriren la majoria dels amos de possessió i dels polítics de dretes. A les eleccions generals del 1936, la coalició de dretes obtengué un 88,8% dels vots i el Front Popular un 11,2%. El mateix any, el governador civil Isidre Liarte Lausín hi ordenà la constitució d'una comissió gestora d'esquerres presidida per Llorenç Ramis Perelló. Arran de l'inici de la Guerra Civil, la Falange Espanyola ocupà l'Ajuntament i Pere Joan Busquets Arbona fou nomenat batle. Aquest fou substituït per una comissió gestora falangista encapçalada per Josep Puig Barceló (1936). Les milícies de Falange tengueren a càrrec la vigi-

llància de la zona costanera compresa entre cala Tuent i s'Illa, fins que foren rellevades o passaren sota el ple control de l'exèrcit. Els falangistes de Sóller detengueren diverses persones d'esquerres entre les quals destacava Joan Antoni Modesto Gallach. El 1938, els béns dels dirigents d'Esquerra Republicana foren incautats pel govern. Les baixes causades per la guerra es limitaren a tres morts, un dels quals ho fou al front de l'Ebre (1938). El nacional-catolicisme de la postguerra afirmà el paper d'aglutinadora social i cultural de l'església. El 1943, es constituí l'Associació Catòlica de Pares de Família. Amb la restauració de la democràcia, els partits de la dreta obtengueren (1977) una clara majoria (72% dels vots) sobre els de l'esquerra (28%). Aquest predomini s'ha mantengut en totes les eleccions generals. El 1989, els conservadors aconseguiren un 68,6% i l'esquerra un 31,4%. Pel que fa a les eleccions locals, la dreta s'ha estructurat, successivament, entorn d'Independents de Fornalutx (1979), d'Aliança Popular (1983) i del Partit Popular (1987). Aquests partits han ocupat des d'aleshores el poder municipal. L'esquerra s'ha organitzat fonamentalment al voltant del Partit Socialista Obrer Espanyol —PSOE—, que a les municipals del 1983 obtengué un sol regidor. Quant a l'evolució de la població, el s XX, es produí un lent creixement fins al 1930. Durant el primer quart del segle, hi hagué una important emigració cap a França i Amèrica Central. A partir de la dècada dels quaranta, s'inicià un retrocés demogràfic que perdurà fins al 1975. Aquest any assolí un mínim de 508 habitants. La causa fou l'emigració produïda per la crisi de les activitats agràries i ramaderes tradicionals. Des del 1976 fins al 1990, la població experimentà un augment d'un 14,48%, com a conseqüència de l'arribada d'immigrants, fonamentalment d'estrangers.

↑ Fornalutx, església parroquial vista des de la part alta de la vila

← Fornalutx, racó de l'antiga ferreria al carrer dels germans Reinés

ECONOMIA

Tradicionalment, l'agricultura ha estat la base fonamental de l'economia fornalutxenca. A partir de l'època romana, s'hi consolidaren els cultius propis de l'agricultura de muntanya, principalment l'olivera i el garrover.

FILL IL·LUSTRE

Joan Alberti Arbona

Durant el període islàmic, s'hi desenvoluparen l'horticultura i el cultiu d'arbres fruiters, al voltant de les alqueries i rafals. Quant a l'aprofitament de les aigües per a regar, els musulmans introduïren millores decisives, que permeteren un millor desenvolupament de l'activitat hortícola. La conquesta catalana significà una continuïtat de les activitats agrícoles de l'època islàmica. A mitjan s XIII, Gastó de Montcada determinà les condicions econòmiques dels establerts, cadascun del quals es comprometé a pagar un cens anual pel domini útil de la terra. El vescomte de Bearn es reservà els drets a cobrar l'alou i la fadiga. L'escarpada orografia de la zona obligà els cultivadors a amargenar el terreny. Durant l'Edat Mitjana, es documenten els cultius dels cereals, de la vinya i dels garrovers; de les hortalisses, a prop de les diverses fonts de la contrada; del cànem i el lli, relacionats amb les activitats tèxtils. A més, l'olivar experimentà un augment considerable. La ramaderia fou un complement de l'activitat agrícola, ja que proveïa de carn els habitants de la zona. La presència d'alzinars va permetre un increment del ramat porcí. La depressió econòmica del s XV, fruit de la crisi generalitzada, es manifestà en la disminució de la producció agrícola, agreujada per les sequeres. Al llarg dels s XIV i XV, una sèrie de possessions es veren afectades per freqüents traspassos: la de Moncaira fou dels Estruç, dels Masnou i dels Arbona, i la de Monnàber

CONSISTORI A 1991

Jordi Arbona Vicens (PP)	Batle
Josep Puig Colom (PP)	Tinent de batle
Benet Garcia Ramis (PP)	Cultura
Joaquim J Busquets Albertí (PP)	Urbanisme
Miquel Cladera Moragues (PP)	Medi ambient
Antoni Arbona Umbert (CDS)	Regidor
Salvador Arbona Umbert (CDS)	Regidor

↓ Fornalutx, façana de l'Ajuntament

↓ Fornalutx, façana principal de l'església parroquial

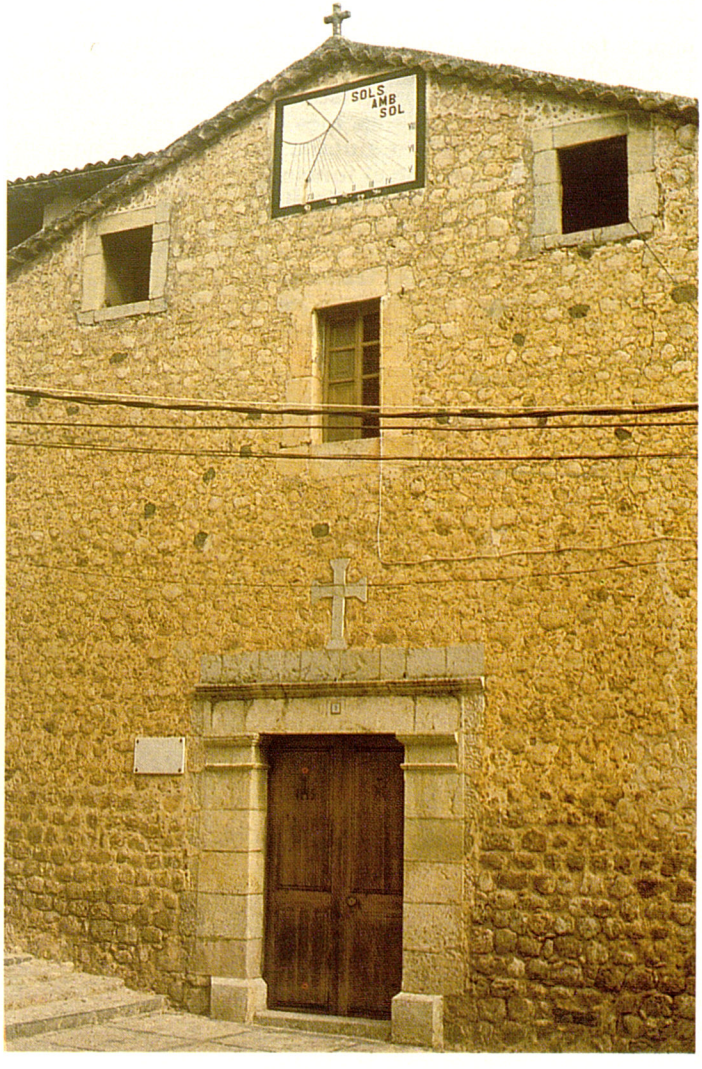

pertangué als Montblanc, als Beltran i als Saragossa. Després de les Germanies (1521-26), es produí un increment dels jornals, com a conseqüència de les circumstàncies derivades de la revolució i del desconcert polític-social. La importància de l'activitat agrícola prosseguí els s XVI i XVII. El 1578, les propietats rústiques representaven entorn d'un 95,9% del valor total dels béns i les urbanes equivalien a un 4,1%. A la fi del s XVI, la producció agrícola girava, fonamentalment, al voltant de l'olivera, l'horticultura, els arbres fruiters i la vinya. L'existència de tres molins va permetre l'extensió de la molturació de farines. El 1695, s'hi registraven tres possessions, amb un valor de 26.200 lliures i una mitjana de 8.733. Fornalutx fou, amb Campanet, Felanitx, Inca i Pollença, un dels municipis on la màjor monopolitzà la pràctica totalitat de la riquesa territorial amb un percentatge del 75,73%. Sobre una població de 685 habitants, hi havia 112 petits propietaris, 46 de mitjans i 7 de grans. La vinya experimentà una certa expansió, que permeté un augment del seu valor mitjà en un 45,59%, així com la implantació d'un celler. L'olivera constituïa el conreu més destacat, amb 173 finques amb una estimació de 73.153 lliures, una de les més elevades de la serra de Tramuntana. La producció d'oliva permeté el funcionament de quinze tafones. L'horticultura es desenvolupà entorn de 57 horts. Al llarg del s XVII, les activitats dels menestrals, ferrers, paraires i teixidors de lli, exercides sovint en els períodes de pausa dels treballs agrícoles, significaren un complement econòmic no gens desdenyable. A més, es produí un desenvolupament notable del comerç de canyís amb Sóller. Durant el s XVIII, s'hi produí una parcel·lació progressiva de la terra a favor dels petits propietaris. El nombre de finques objecte de compra-venda fou de 22, amb una valoració de 10.815 lliures i una mitjana de 491,59. Els nous propietaris eren majoritàriament de Fornalutx i de Sóller, encara que n'hi havia alguns de residents a Palma, entre els quals destaca Jeroni Ignasi Ribera. Aquesta parcel·lació no afectà les grans possessions muntanyenques del terme, com Bàlitx, Moncaira i Monnàber. A més, l'església realitzà una gran inversió amb béns de dret reial. El 1789, s'hi localitzaven 243 cases, quatre molins i un pou de neu. L'obtenció d'oli de la millor qualitat constituïa l'activitat més destacable, que permetia de mantenir nombroses almàsseres. La producció agrícola es complementava amb la de garroves, cítrics i productes hortícoles. L'activitat ramadera es concentrava fonamentalment a les possessions, que disposaven de cabanyes de ramat ovi i porcí. Al principi del s XIX, la major part de les propietats (82,52%) es trobaven en mans de famílies de Fornalutx, com els Arbona de la Cabana, els Bisbal, els Busquets de Puigderrós o els Estades de Montcaire. Les relacions i la proximitat amb Sóller expliquen que cinc dels vint principals propietaris del terme fossin sollerics, en mans dels quals es concentrava un 17,41% del valor total dels béns. Segons l'*Apeo* de Garay (1818), l'oli continuà essent el producte més important de la seva economia. Els olivars eren, amb els de Deià, Sóller i Valldemossa, els millors de l'Illa, i n'obtenien un dels preus més elevats. Durant el primer terç del s XIX, es constata la disminució de la superfície dedicada a la vinya, així com el manteniment del cultiu de garrovers, horts, tarongers i llegum. La ramaderia estava composta, fonamentalment, per ramat ovi, la llet del qual s'aprofitava per a la producció de formatge. L'increment demogràfic de la primera mei-

↑ La pedra és el material bàsic de construcció a Fornalutx

↓ Marjades de Fornalutx

tat del s XIX permeté l'existència de 360 habitatges, la qual cosa suposà un increment d'un 44,44% de la propietat urbana. El 1863, les deu principals propietats significaven un total de 1.248 hes, que representaven el 63% del terme. El minifundi es va mantenir amb petits horts situats al migjorn del poble. Aquest any, el 45,15% de la contrada estava dedicada a boscs i garrigues, mentre que l'olivera s'estenia sobre un 32,06% del terreny. Les condicions orogràfiques determinaren un increment del cultiu del garrover. També eren importants les àrees dedicades a tarongers (25,39 hes), cereals (19,18 hes), hortalisses (9,23 hes) i fruiters (4,62 hes). L'elaboració d'oli de qualitat se situava sobre els 96.000 l amb una mitjana d'uns 147 l/hes, que era superior a la de Mallorca, d'uns 117 l/hes. La producció agrícola es complementava amb la de taronges, garroves, fruites, hortalisses, cereals i llegum. El cens ramader relacionava 172 ovelles, 83 porcs, 36 muls, 23

ELECCIONS LOCALS

	1979		1983		1987	
	Vots	Regidors	Vots	Regidors	Vots	Regidors
AP-PL			181	5	179	5
IF	148	4	51	1		
CDS					86	2
PSOE			51	1	28	-
UCD	130	3				
BATLE	Alexandre Vidal (IF)		Jordi Arbona (AP-PL)		Jordi Arbona (AP-PL)	

↓ Fornalutx, carrer del metge Mayol

↓ Fornalutx, carrer de l'Església

↑ Fornalutx, les marjades de tarongers envolten la vila

ases, 7 cabres i un cavall. A més, l'obtenció de cera i mel d'abella adquirí una certa importància. A la segona meitat del s XIX, l'economia del poble sofrí els greus efectes generats per una epidèmia, que atacà els tarongers (1864), i d'una gran inundació, que arrasà bona part de la contrada (1885). Al llarg del s XIX, el desenvolupament de l'agricultura, a la vall de Sóller, generà un excedent de capital, que s'invertí, sobretot, en la producció de teixits. Aquesta activitat permeté a un gran nombre de fornalutxencs de treballar en les diverses fàbriques que es constituïren a Sóller. A la decàda dels cinquanta del s XX, la participació de treballadors en la indústria tèxtil sollerica, que s'havia mantengut fins aleshores, s'aturà com a conseqüència de la crisi que afectà el sector. L'activitat fabril influí en la fundació de la *Unión Fornalugense*, societat d'assitència i ajuda mútua (1893). Al principi del s XX, l'agricultura continuava essent la base fonamental de la seva economia. El 1919, Josep Colom Albertí, Joan Estades de Montcaire i Bennàsser de Massana i Josep Mayol Ros, entre altres, crearen el Sindicat Agrícola Catòlic de sant Isidre, que agrupà els grans propietaris del terme, amb la finalitat de defensar llurs interessos. Es dissolgué el 1937. Des de la dècada dels quaranta fins a la dècada dels vuitanta, a les possessions de Bini, Moncaira i Monnàber s'estengué el cultiu de la pomera. A la dècada dels seixanta, es deixà de cultivar la vinya, de la qual s'obtenia vi. Entre el 1970 i el 1986, la terra cultivada va passar de 622 hes a 719 hes, la qual cosa representa un augment del 13,49%. Aquest increment suposà la decadència del cultiu de l'olivera, que passà de 536 hes a 320 hes. Fins a la dècada dels setanta, aquest conreu permeté el funcionament de tres tafones. El garrover mantengué la seva importància amb un 8,8% de la terra conrada, mentre que els ametlers i els cítrics augmentaren en un 10%. A la dècada dels vuitanta, el 62% del total de propietaris era de menys de cinc hes. Es tractava de petits horts i olivars. Fornalutx és un dels principals productors de les Illes Balears de taronja canoneta. Les limitacions a què es veu sotmesa l'agricultura de muntanya fan que la Conselleria d'Agricultura, Ramaderia i Pesca del Govern Balear concedeixi una ajuda monetària per hectàrea i la Comunitat Econòmica Europea —CEE— (1987), una per animal. A la primera meitat del s XX, s'hi mantengué un nombre considerable de caps de bestiar boví de raça mallorquina, que eren utilitzats per a treballs agrícoles i per al consum de la seva carn. El predomini de l'economia d'antic règim subsistí fins al 1960-65. Fou quan el turisme féu acte de presència a Mallorca i trastocà d'arrel les estructures fins aleshores vigents. Aquests canvis s'hi manifestaren en la compra per part d'es-

trangers de diverses propietats per instal·lar-s'hi o com a segona residència. El 1989, s'inaugurà un hostal a l'antic convent de les monges, que, el 1991, té deu places, cobertes fonamentalment per visitants anglesos i peninsulars. L'oferta turística es complementa amb tres establiments de restauració i dos bars. L'activitat artesanal es limita a una ferreria (1974) i una fusteria (1915), que destinen la majoria de la seva producció al mercat de la vall de Sóller. El 1991, es fa evident el seu caràcter de municipi orientat cap a l'atracció d'un turisme selecte i lligat a habitatges de segona residència.

→ Fornalutx, carrer de sant Bartomeu

VIDA SOCIAL

L'església és un dels edificis més rellevants. El 1483, apareix documentada per primera vegada sota l'advocació de la Nativitat de la Mare de Déu. Ha estat vicaria *in capite* (1579-1913) i parròquia des del 1913. Se'n bastí una primera edificació (s XIII-XIV), que fou destruïda quan s'aixecà el temple definitiu. Les obres de l'exterior (1613-1639) foren seguides per les de l'interior, acabades a la fi del s XVII. El temple, de tractament renaixentista, té una planta rectangular d'una sola nau amb quatre capelles laterals i coberta de volta de mig canó. Destaquen pel seu valor una talla de la Mare de Déu, probablement del s XIV-XV; els retaules de l'altar major, dedicats a la titular i d'estil xorigueresc, que fou construït el 1680 i daurat el 1764; i els de les capelles del Roser i del Nom de Jesús, tot dos del s XVII i de tractament barroc. És notable també l'orgue, fabricat el 1584. Els casals de possessió més significatius són Bàlitx d'Avall, Binibassí, ses Cabanes, Moncaira i Monnàber. Dins la vila destaquen les cases senyorials casa d'Amunt, can Arbona, actual ajuntament, la posada de Bàlitx, can Ballester, can Bisbal i can Xandre. Al terme, hi ha inventariats 28 edificis amb teules pintades en la volada. Aquestes ornamentacions, abundoses a la vall de

← Escut de la família Arbona a la façana de l'Ajuntament

← Fornalutx, posada de Bàlitx (esquerra)

Sóller, estan documentades el s XVI, encara que el major nombre d'edificis que es conserven són dels s XVIII i XIX. Són composicions de dibuixos complexos, normalment de color vermell sobre fons blanc, amb motius geomètrics i vegetals, elements de la vida quotidiana, figures antropomòrfiques i zoomòrfiques i temes religiosos, com anagrames, Déu i oracions. El 1972, Fornalutx fou declarat lloc històric protegit a fi de preservar el seu patrimoni arquitectònic. El 1983, obtengué la Placa d'Argent per la Defensa i Manteniment de la Vila i el segon Premi Nacional de Pobles Embellits i Mantenguts d'Espanya, atorgats, respectivament, pel Foment del Turisme i la Secretaria General de Turisme. El 1895, s'hi instal·laren les germanes de la Caritat de sant Vicenç de Paül. El 1901, fundaren el convent definitiu al carrer de l'Alba, que es clausurà el 1985. Quant a l'ensenyament, apareixen documentats per primera vegada un mestre (a la fi del s XVI) dedicat a les primeres lletres i una escola de gramàtica i música (al principi del s XVIII). El 1860, hi havia dues escoles públiques, una de nins i una de nines, així com una de privada de nins. El s XIX, l'ensenyament públic de nins s'impartí a can Arbona, fins al 1956, i a l'escola de sa Rutlana (1959-76), convertida en guarderia (1986). La docència de les nines es feia a les diferents cases que hi havia disponibles. El 1965, es tancà l'escola de ca sa Mestra, al carrer de Mallorca. Pel que fa a l'ensenyament privat, des de principi del s XX fins al 1985, les monges s'ocuparen del parvulari i de les nines. La supressió de l'activitat escolar obliga a acudir a Sóller per cursar estudis, per a la qual cosa hi ha un servei d'autobús. Al principi del s XIX, es prohibí l'enterrament dins l'església i el fossar (1581) de la vila i s'inaugurà l'actual cementeri municipal. El 1866, s'hi bastí una capella. Quant a sanitat, disposa d'un metge, d'una farmàcia (1987) i d'un centre auxiliar sanitari (1984). Té electricitat des del 1917 i telèfon (1955). L'interès pels esports hi possibilità la creació del Cercle Recreatiu Fornalutx (1934), que fou fundat gràcies a les gestions del prevere Antoni Caparó Busquets i que desaparegué durant la Guerra Civil. Al principi de la dècada del seixanta, sorgiren els equips de botxes Club Petanca Fornalutx i Santa Marta. Ambdós clubs, que mantengueren rivalitats, desaparegueren al principi de la dècada del setanta. En el període 1962-64, existí l'Atlètic Fornalutx, equip juvenil de futbol, que jugava al camp d'en Maiol (Sóller). El 1974, s'inaugurà un polisportiu municipal a sa Rutlana, dotat de camp de futbol i de pista per a tennis i bàsquet. L'afecció per la música determinà la creació d'una banda infantil (1909) i de la Unió Lírica Fornalutxenca (1913-15). Tots dos conjunts instrumentals foren fundats i dirigits per Andreu Andreu Bauçà. El 1948, sorgí una altra banda, coneguda amb el nom de Sa Música, que va esser dirigida per Antoni Albertí Servés. Al llarg de la dècada dels setanta i al començament dels vuitanta, hi hagué el grup de teatre Brot d'Olivera, dirigit per Gabriel Seguí. Tota la vila disposa d'aigua corrent des de mitjan dècada dels cinquanta, subministrada per la font de s'Alqueria, i de clavegueram. Té biblioteca municipal (1987) i associació de la tercera edat (1986), integrada per 86 socis. Les festes principals són la de la Nativitat de la Mare de Déu, el mes de setembre, i la de sant Antoni, el mes de gener. El terme no ha estat encara objecte d'una investigació sistemàtica. Destaca l'estudi *Fornalutx*, de Miquel Serra Pastor, notes històriques del poble. Els personatges més destacats són els eclesiàstics Joan Baptista Arbona, Pere Bernat, Antoni Estades de Montcaire, Mateu Maiol i Pere Antoni Maiol; les religioses Maria Arbona i Maria Ferrer; el mestre en arts i doctor en filosofia i teologia Antoni Arbona; l'eclesiàstic i humanista Francesc Maiol; els escriptors David Balfour, Joseph Goulet, Alan Silitoe, Lady Sheppard i Ernest Dethorey; l'escriptor, periodista i historiador Joan Baptista Ensenyat Morell; el metge Jaume Antoni Mayol; el botànic Joan Borràs; el genealogista Joan Antoni Estades de Montcaire; el marí de guerra Francesc Ensenyat Morell; els pintors Ross Davis i Paul Hoggart; l'escultor Joan Palà; el músic Joan Albertí; els glosadors Jaume Albertí, Andreu Coll —Boi—, Joan Mayol i Bernat Ripoll; i el ciclista Jaume Mayol. Dins l'expansió de la premsa forana es publicà la revista *Es Raig*. (BeC/CR)

ABREVIATURES

Il·lustracions

(AAM)	Arxiu Andreu Muntaner
(AMP)	Arxiu Municipal de Pollença
(AMR)	Arxiu Miquel Rosselló
(ARM)	Arxiu del Regne de Mallorca
(CP)	Col·lecció Particular
(DCVB)	Diccionari Català Valencià Balear
(DGM)	Donald G Murray
(JLl)	Joan Llabrés Ramis
(JRo)	Joan Rosselló Bauzà
(VS)	Vicenç Sastre Arrom

Text

(AB)	Antoni Bonner
(AFo)	Alexandre Font Jaume
(AM)	Antoni Marimon Riutort
(AMa)	Antoni Mas Fornés
(AN)	Antoni Nadal Soler
(AnM)	Andreu Muntaner Darder
(AnR)	Antònia Ripoll Martínez
(AR)	Andreu Ramis Puigròs
(AS)	Antònia Sastre Pallicer
(BE)	Bartomeu Ensenyat Estrany
(BeC)	Bernat Campins Llabrés
(BF)	Bartomeu Font Obrador
(BG)	Bàrbara Genovart Darder
(BP)	Bartomeu Pastor Sureda
(BR)	Bernat Reus Nicolau
(CA)	Catalina Aguiló Ribas
(CC)	Carles Constantino Mas
(CM)	Centre de Recerca i Docum. Musical
(CR)	Catalina Ramis Sampol
(CS)	Carme Simó Roca
(DF)	Damià —Ferrà— Pons i Pons
(DG)	David Ginard Féron
(DJ)	Domingo Jiménez Riutort
(DL)	Dolors Ladaira Bañares
(EE)	Església Evangèlica
(EP)	Emilià Pàez Cerví
(FB)	Francesc Bonafè Barceló
(FS)	Francesc Sanllorente Barragán
(GA)	Guillem Alomar Canyelles
(GE)	Gabriel Ensenyat Pujol
(GLl)	Gabriel Llompart Moragues
(GOB)	Grup d'Ornitologia i Defensa de la Natura
(GoL)	Gonçal López Nadal
(GS)	Gabriel Seguí Trobat
(JB)	Jaume Binimelis Sebastià
(JCa)	Joan Castayer Sastre
(JE)	Joan Estades de Montcaire
(JF)	Joaquina Fauidella
(JJ)	Josep Juan Vidal
(JM)	Joan Mayol Serra
(JMV)	Joan Mas Vives
(JS)	Jaume Serra Barceló
(JSS)	Josep Segura Salado
(LlA)	Llorenç Alzina Rosselló
(LlM)	Lleonard Muntaner Mariano
(LlP)	Llorenç Pérez Martínez
(LlV)	Lluís Valcaneras Nebot
(LZ)	Luz Zaforteza de Corral
(M)	Josep Mascaró Passarius
(MA)	Miquel Alenyar Fuster
(MaB)	Maria Barceló Crespí
(MaM)	Mateu Morro Marcé
(MB)	Margalida Bernat Roca
(MC)	Mateu Colom Palmer
(MiP)	Miquel Pons
(MM)	Miquel Massutí Oliver
(MSe)	Miquel Seguí Aznar
(PaC)	Pau Cateura Bennàsser
(PB)	Pere Brunet Estarelles
(PCo)	Pascual Comín del Río
(PF)	Pere Fullana Puigserver
(PM)	Pere Mulet Pizà
(RP)	Romà Pinya Homs
(SeS)	Sebastià Serra Busquets
(ST)	Sebastià Trias Mercant
(TR)	Teresa Riera Madurell

RECERCA, REDACCIÓ I IL·LUSTRACIÓ D'AQUEST VOLUM

Aguiló Ribas, Catalina
Aguiló Sureda, Ferran
Alcover González, Rafel
Alcover Thomàs, Antoni
Alenyar Fuster, Miquel
Alomar Canyelles, Guillem
Alzina Rosselló, Llorenç
Amengual Batle, Josep
Armengol Coll, Antoni
Arxiu de l'Ajuntament de Palma
Arxiu del Regne de Mallorca
Arxiu Fotogràfic Andreu Muntaner Darder
Arxiu Fotogràfic Baleares
Arxiu Fotogràfic Brisas
Arxiu Fotogràfic Última Hora
Aspach Pagès, Marta
Ballester Moragues, Alexandre
Barceló Crespí, Maria
Barceló Pons, Bartomeu
Bennàssar Ferragut, Carme
Bernat Roca, Margalida
Biblioteca Balear de la Real
Biblioteca Bartomeu March
Biblioteca de Cultura Artesana del CIM
Biblioteca Municipal de Palma
Biblioteca Pública de Mallorca
Binimelis Sebastian, Jaume
Bonafè Barceló, Francesc
Bonet Gelabert, Joan
Bonner, Antoni
Bonnín Aguiló, Pere
Bota Totxo, Miquel
Brunet Estarellas, Pere J
Buchens Adrover, Paulí
Caldentey Salaverri, Joaquim
Campins Llabrés, Bernat
Canet Font, Ramon
Cano Darder, Ferran
Cantallops Caimari, Paula
Cantarellas Camps, Catalina
Canyelles, Josep
Capellà Fornès, Llorenç
Capó Juan, Josep
Capó Villallonga, Jaume
Carlos Arnaiz, Pere
Carrió Trujillano, Bartomeu
Castanyer Sastre, Juan
Cateura Bennàsser, Pau
Centre de Recerca i Documentació Musical
Cirer Rosselló, Antònia
Cladera i Cladera, Jaume
Coll Tomàs, Baltasar
Colom Coll, Gabriel
Colom Palmer, Mateu
Comas Barceló, Pere
Comín del Rio, Pascual
Company Florit, Joan
Constantino Mas, Carles
Corbera Pou, Jaume
Dolç i Dolç, Miquel
Duran Pastor, Miquel
Ensenyat Estrany, Bartomeu
Ensenyat Pujol, Gabriel
Estades de Montcaire, Joan Antoni
Esteva Jofre, Bartomeu
Ferrà Ponç, Damià
Ferrer Massanet, Rafel
Ferrer Morro, Antoni Lluc
Font Cirer, Miquel
Font Jaume, Alexandre
Font Obrador, Bartomeu
Frau Matas, Margalida
Frontera Pascual, Guillem
Fullana Puigserver, Pere
Gabriel Sirvent, Pere
Gallardo Galindo, Marisa
Garrido Torres, Carles
Gayà Estelrich, Jordi
Genovart Darder, Bàrbara
Gili Ferrer, Antoni
Ginard Ferón, David
Ginard Ferrer, Pere
Grimalt Vidal, Josep
Grup d'Ornitologia i Defensa de la Natura
Grimalt Vidal, Josep
Guardiola Fiol, Margalida
Janer Manila, Gabriel
Jansà Clar, Agustí
Jiménez Riutord, Domingo
Jover Palmer, Joan

Juan Vidal, Josep
Jurado Gallardo, Jesús
Ladaria Bañares, Dolors
Lange, Maxi
Llompart de la Peña, Josep Maria
Llompart Moragues, Gabriel
López Llull, Joan
López Nadal, Gonçal
Lozano Ruiz, Antoni
Magraner Marcús, Margalida
Manera Erbina, Carles
Marimon Riutort, Antoni
Marquès Le-Senne, Joan
Mas Fornés, Antoni
Mascaró Passarius, Josep
Massot Muntaner, Josep
Massutí Oliver, Miquel
Mas Vives, Joan
Matas Miralles, Vicenç
Mayol Serra, Joan
Mazaira Cabana-Verdes, Lourdes
Melià Pericàs, Josep
Meneses, Carlos
Miralles Montserrat, Joan
Moll Marquès, Aina
Montaner Alonso, Pere de
Montserrat Domingo, Tomàs
Morro Marcé, Mateu
Mulet Gutiérrez, Maria Josepa
Mulet Pizà, Pere
Muntaner Darder, Andreu
Muntaner Mariano, Lleonard
Museu de Mallorca
Mut Calafell, Antoni
Nadal Soler, Antoni
Obrador Soler, Jaume
Oliver Fuster, Joan —Maneu—
Oliver i Oliver, Jaume
Páez Cervi, Emilià
Palou Sampol, Joana Maria
Parets Serra, Joan
Penya Barceló. Antoni
Perelló Paradelo, Rafel
Pérez Martínez, Llorenç
Pastor Sureda, Bartomeu
Pinya Homs, Romà
Pomar Vidal, Lluís
Pons, Miquel
Pons i Pons, Damià
Poquet Boyeras, Bartomeu
Porcel Pujol, Baltasar
Puente Munar, Antoni
Ralló Garcia, Joan
Ramis Puigròs, Andreu
Ramis Sampol, Catalina
Reus Nicolau, Bernat
Riera Madurell, Teresa
Ripoll Arbós, Lluís
Ripoll Billon, Manuel
Ripoll Martínez, Antònia
Rodríguez Tejerina, José María
Roig Adrover, Miquel
Roldán Sierra, Faust
Rosselló Bordoy, Guillem
Rosselló Lliteres, Joan
Rullan Salamanca, Onofre
Sáez Isern, Francesc
Sanllorente Barragán, Francesc
Sastre Arrom, Vicenç
Sastre Pallicer, Antònia
Seguí Aznar, Miquel
Seguí Trobat, Gabriel
Seguí Vidal, Gabriel
Segura Salado, Josep Maria
Serra Barceló, Jaume
Serra Bauzà, Antoni
Serra Bauzà, Pere Antoni
Serra Busquets, Sebastià
Serra Magraner, Miquel
Serrano Espases, Aina
Simó Roca, Carme
Suau Puig, Jaume
Tarragó Azcoaga, Antoni
Tomàs Montserrat, Josep
Torres Garau, Joan
Tous Prades, Josep Carles
Trias Gusó, Miquel
Trias Mercant, Sebastià
Tur Català, Margalida
Valcaneras Nebot, Lluís
Zaforteza del Corral, Luz

